

**Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Kánonjogi Posztgraduális Intézet**

**A kánonjog rendszerében érvényesülő liturgikus jog alapkérdései
a II. Vatikáni Zsinat után**

Kánonjogi doktori disszertáció

Konzulens: Dr. Kuminetz Géza

Szerző: Maróti Gábor

Budapest

2008

Tartalomjegyzék

I. RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE.....	7
II. BEVEZETÉS.....	11
III. 1. FEJEZET	18
1.1. A liturgia megújításának oka és kánonjogi lehetősége	18
1.1.1. A liturgia megváltozhatatlan részeinek isteni jogi háttere	18
1.1.1.1. <i>Az isteni jog fogalma és alkalmazásának köre az Egyházi Törvénykönyvben</i>	<i>19</i>
1.1.2. A változásnak alávetett liturgikus szabályok kánonjogi karaktere	21
1.1.2.1. <i>A liturgia megváltoztatásának kérdésével kapcsolatos tudományos viták a reformációtól a II. Vatikáni Zsinatot megelőző liturgikus mozgalom tevékenységéig</i>	<i>22</i>
1.1.2.1.1. <i>Tematikus kérdésfeltevés</i>	<i>22</i>
1.1.2.1.2. <i>Megoldási kísérletek a humanizmustól a II. Vatikáni Zsinatot megelőző liturgikus mozgalom kibontakozásáig</i>	<i>23</i>
1.1.2.1.3. <i>A 20. századi liturgiatudomány történeti és kánonjogi kérdésfeltevései.....</i>	<i>24</i>
1.1.2.2. <i>A liturgikus formák változásának okai</i>	<i>25</i>
1.1.2.3. <i>Mely esetekben nem felel meg egy liturgikus cselekmény a liturgia belső természetének?</i>	<i>27</i>
1.1.2.4. <i>Az idővel kevésbé alkalmassá váló liturgikus gyakorlat megváltoztatásának feltételei</i>	<i>30</i>
1.2. A liturgia megújításával kapcsolatos rendezési elvek	32
1.2.1. A liturgia megújításában érvényesülő gyakorlati elvek alkalmazása a liturgikus szöveg és a szertartások felülvizsgálatában	36
1.2.1.1. <i>Mennyiben szolgálja a liturgikus jog, hogy a liturgia végzése folyamán világosabban kifejezésre jusson, amit a jelek szolgálnak?.....</i>	<i>36</i>
1.2.1.2. <i>A liturgikus szabályok és a krisztushívők tevékeny részvételének kánonjogi összefüggései a liturgia megújításában.....</i>	<i>40</i>
1.2.1.2.1. <i>A krisztushívők tevékeny részvételének az egyházi közösség anabatikus nézőpontjából történő kánonjogi elemzése.....</i>	<i>45</i>
1.2.1.2.2. <i>A II. Vatikáni Zsinat liturgikus gyakorlatban cselekvő részvételt megfogalmazó buzdításának elméleti háttere.....</i>	<i>47</i>

1.2.1.2.3.	<i>A participatio actiosa alapelv túlhangsúlyozásából származó veszélyek és az interiorizálás célja.....</i>	50
1.3.	A liturgia megújításának szabályai.....	51
1.3.1.	A liturgia megváltoztatásának, megújításának és rendezésének egyházi jogi lehetősége.....	54
1.3.1.1.	<i>A liturgikus jogi normák megváltoztatásával összefüggő törvényhozói illetékességi szintek.....</i>	57
1.3.1.1.1.	<i>Az Egyházi Törvénykönyv és a Liturgikus Konstitúció szövegében, a törvényhozói illetékesség kijelölése tárgyában szereplő „Ecclesiae auctoritate” terminológiai meghatározás jelentése és tartalma</i>	59
1.3.1.1.2.	<i>Az Apostoli Szentszék liturgikus jogi törvényhozói illetékessége</i>	61
1.3.1.1.3.	<i>A megyéspüspök liturgikus jogi törvényhozói illetékessége</i>	70
1.3.1.1.4.	<i>A püspöki konferencia liturgikus jogi törvényhozói illetékessége.....</i>	82
1.3.1.1.5.	<i>A liturgia rendezéséből minden más illetékességi kör ki van zárva</i>	97
1.4.	A liturgia megváltoztatásának, megújításának és rendezésének anyaga.....	102
1.4.1.	A II. Vatikáni Zsinat utáni liturgikus reformot követő reszakralizálás folyamata	104
1.4.2.	A liturgia megújításának és megváltoztatásának közösségi összefüggései a kánonjogi rendezés anyagában	106
1.4.3.	A liturgikus hagyomány őrzése és a jogos haladás kánonjogi lehetősége	108
1.4.3.1.	<i>A katolikus liturgia hagyományértelmezésének alapkérdései.....</i>	109
1.4.3.1.1.	<i>A hagyományozási folyamat.....</i>	110
1.4.3.1.2.	<i>A hagyományozási anyag eredete.....</i>	110
1.4.3.1.3.	<i>A hagyományozási anyag tartalma.....</i>	111
1.4.3.1.4.	<i>A hagyományozási anyag a Szentíráshoz való rendelődés alapján</i>	111
1.4.3.2.	<i>A liturgikus jog eszközeivel történő felülvizsgálat előzetes feltételei.....</i>	112
IV. 2. FEJEZET		115
2.1.	A liturgia mint az Egyház jogilag meghatározott közösségi cselekménye ...	115
2.1.1.	A liturgia mint az egyház szent cselekménye. Mi teszi a liturgikus cselekményt jogcselekménnyé?	117
2.1.2.	A kánonjog által meghatározott liturgia szabályai és forrásai	120
2.1.3.	Az Egyházi Törvénykönyvön kívüli liturgikus jogforrások kánonjogi hatálya ..	124
2.1.3.1.	<i>A liturgikus könyvekben megjelenő liturgikus normák jogi hatálya</i>	126
2.1.4.	A világi krisztushívők és a liturgia végzésének feladata.....	129

2.1.4.1.	<i>A krisztushívők liturgikus cselekményekben való közreműködése „rendjüknek megfelelő, különböző módon”</i>	131
2.1.4.2.	<i>A liturgikus szolgálattevőkre vonatkozó, Egyházi Törvénykönyvben megjelenő szabályok</i>	132
2.1.4.3.	<i>A krisztushívői aktivitásra, valamint a liturgikus szolgálattevőkre vonatkozó Egyházi Törvénykönyvön kívüli szabályok és érvényesülésük a II. Vatikáni Zsinat után</i>	136
2.1.4.4.	<i>Az állandó és ideiglenes liturgikus szolgálatokra vonatkozó szabályozás az Egyházi Törvénykönyvben</i>	141
2.1.4.5.	<i>A rendkívüli kiszolgáltató által végzett liturgikus cselekmény végzésére vonatkozó liturgikus jogi rendelkezések érvényesülése a II. Vatikáni Zsinat után</i>	143
2.1.4.6.	<i>A krisztushívők képzése és liturgikus szolgálatuk előkészítése</i>	163
2.1.5.	<i>A liturgia közös végzésének kánonjog által meghatározott formai elemei</i>	169
2.1.5.1.	<i>A liturgikus cselekményekre vonatkozó közösségi karakter érvényesülése a liturgikus konstitúció utasításaiban</i>	170
2.1.5.2.	<i>A liturgikus cselekményekre vonatkozó közösségi karakter érvényesülése az Egyházi Törvénykönyv tárgyra vonatkozó, liturgikus normákat tartalmazó rendelkezéseiben</i>	173
2.1.5.3.	<i>A liturgikus cselekményekre vonatkozó közösségi karakter érvényesülése a liturgikus könyvekben meghatározott formai eszközelemekre vonatkozó liturgikus normákban</i>	180
2.1.5.4.	<i>A liturgikus cselekmény alkalmával a magánszemély és a rang figyelmen kívül hagyásának kánonjogi okai és az ehhez kötődő kivételek liturgikus jogban meghatározott szabályai</i>	197
2.1.6.	<i>A liturgikus cselekményekkel kapcsolatos alkalmazkodás kérdésének kánonjogi összefüggései</i>	204
2.1.6.1.	<i>A liturgikus cselekményekkel kapcsolatos alkalmazkodás az egyes népek lelki adottságainak összefüggésében</i>	207
2.1.6.2.	<i>A római rítus egységének őrzésére irányuló liturgikus jogi alapelv érvényesülése XVI. Benedek pápa Summorum Pontificum motu proprioja alapján</i>	212
2.1.6.3.	<i>A missziós területek liturgikus specialitásainak kánonjogi szabályozása II. János Pál pápa, Redemptoris missio enciklikája tükrében</i>	221
2.1.6.4.	<i>A liturgikus cselekményekkel kapcsolatos alkalmazkodás kérdése a néphagyomány kánonjogi szabályozásában</i>	227

2.1.6.4.1.	<i>A néphagyomány inkulturációs adaptációjára vonatkozó speciális liturgikus jogi normák típusai</i>	233
2.1.7.	A liturgikus könyvek mint a közösen végzett liturgia jogforrásai	236
2.1.7.1.	<i>A liturgikus könyvek kiadásának kánonjogi szabályozása</i>	237
2.1.8.	A liturgikus cselekmények végzésénél használt egyes gyakorlati alkalmazások jogi megállapítása.....	247
2.1.8.1.	<i>A liturgikus zene és a szakrális művészet kánonjogi szabályozása a II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformjában és a megújulást követően</i>	252
2.1.8.2.	<i>A liturgikus cselekmények végzésénél az egyes gyakorlati alkalmazásokra vonatkozó kísérletek szabályozása a püspöki konferenciáknak adott engedély összefüggésében</i>	265
V. 3.	FEJEZET	270
3.1.	A liturgikus jog által meghatározott feladatok és hatáskörök az Egyház tanítói feladatában	270
3.1.1.	A liturgikus gyakorlatban kibontakozó, szertartás és szó kapcsolatában megnyilvánuló egység	274
3.1.1.1.	<i>A Szentírás alkalmazása és szerepe a liturgikus cselekményekben</i>	275
3.1.1.2.	<i>A homiliára vonatkozó normarendszer a liturgia tanító feladatával összefüggésben</i>	280
3.1.1.3.	<i>A liturgia egészével közvetlenül foglalkozó tanítás előmozdítására vonatkozó, liturgikus jog által megfogalmazott, rituális cselekmények magyarázatával összefüggő kötelezettség</i>	283
3.1.2.	A liturgikus nyelv gyakorlati alkalmazásának liturgikus jogi kérdései és a vonatkozó szabályozás	289
3.1.3.	A liturgikus nevelésre vonatkozó előírások	297
3.1.4.	A liturgikus képzésre vonatkozó előírásokban megjelenő, tanítói feladatba integráló kánonjogi irányultság	307
3.1.4.1.	<i>A liturgikus képzés kánonjogi alapszempontja és a hittartalom közvetítése az egyház tanítói feladatában</i>	310
3.1.4.2.	<i>A szemináriumokban és a szerzetesi tanulmányi házakban történő liturgikus képzés</i>	314
3.1.4.3.	<i>A hittudományi karokon történő liturgikus képzés és a tárgy oktatására kinevezett tanárok kánonjogi helyzete</i>	322

3.1.4.4.	<i>A liturgikus tudományokkal foglalkozó tárgyak oktatásának interdiszciplináris összehangolására vonatkozó kánonjogi szempont</i>	336
3.1.5.	A liturgikus lelkiiség kialakítása mint a hívők üdvösségét szolgáló kánonjogi alapelv érvényesülése	342
3.1.5.1.	<i>A rítusok megértésére való rávezetés normatív szerepe a krisztushívők liturgikus képzésében</i>	346
3.1.5.2.	<i>A liturgikus törvények megőrzésének személyes elmélyítésére való szándék a krisztushívők lelkiismereti és tudományos nevelésében</i>	352
3.1.6.	A krisztushívők belső és külső tevékeny részvételének előmozdítását segítő eszközök szabályozásának összefüggései a liturgiának az egyház tanítói feladatában betöltött szerepének tükrében	356
3.1.6.1.	<i>A liturgikus cselekmények közvetítése a rádió és a televízió által</i>	359
3.1.6.2.	<i>A liturgia tanítói feladata során használt tömegtájékoztatási eszközök alkalmazására vonatkozó szabályozás a II. Vatikáni Zsinat után</i>	364
VI.	BEFEJEZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK	370
VII.	FELHASZNÁLT IRODALOM	384
VIII.	REZÜMÉ	415
IX.	RESÜMEE	420

A SZÖVEGBEN ELŐFORDULÓ RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

AA	Apostolicam actuositatem
AAS	Acta Apostolicae Sedis
AcDocVat	Acta et Documenta Concilio Oecumenico Vaticano II apparando
AcSynVat	Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II
AKathKR	Archiv für katholisches Kirchenrecht
AG	Ad gentes
AnHistConc	Annuario Historiae Conciliorum
AöR	Archiv des öffentlichen Rechts
ASS	Acta Sanctae Sedis
c.	canon
can.	canon
cann.	canon
CCEE	Consilium Conferentiarum Episcopaliū Europae
CCEO	Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium
CD	Christus Dominus
CIC 1917	Codex Iuris Canonici (1917)
CIC	Codex Iuris Canonici (1983)
CICO	Codex Iuris Canonici Orientalis
COD	Conciliorum Oecumenicorum Decreta
Const.	Constitutio
Const.Ap.	Constitutio Apostolica
CT	Concilium Tridentinum
Decl.	Declaratio
Decr.	Decretum
DH	Dignitatis humanae
DS	Denzinger, A., – Schönmetzer, A., Enchiridion Symbolorum
DThC	Dictionnaire de théologie catholique
DV	Dei Verbum
DZKR	Deutsche Zeitschrift für Kirchenrecht
EIC	Ephemerides Iuris Canonici
Enc.	Enciclica

EThL	Ephemerides Theologicae Lovanienses
EThSt	Erfurter Theologische Studien
FKRG	Forschungen zur kirchlichen Rechtsgeschichte und zum Kirchenrecht
FrThSt	Freiburger Theologische Studien
FThSt	Frankfurter Theologische Studien
GE	Gravissimum educationis
HBKG	Handbuch der Kirchengeschichte
HDG	Handbuch der Dogmengeschichte
HPTH	Handbuch der Pastoraltheologie
HST	Handbuch Systematischer Theologie
HthG	Handbuch theologischer Grundbegriffe
HwKRw	Handwörterbuch der Kirchenrechtswissenschaft
IGMR	Institutio Generalis Missalis Romani
IKZ	Internationale Katholische Zeitschrift
IM	Inter Mirifica
instr.	instructio
IThSt	Innsbrucker Theologische Studien
KKD	Kleine Katholische Dogmatik
LG	Lumen Gentium
LThK	Lexikon für Theologie und Kirche
MBTh	Münsterische Beiträge zur Theologie
MthSt	Münchener theologische Studien
MThZ	Münchener Theologische Zeitschrift
MySal	Mysterium Salutis
NA	Nostra aetate
NCE	New Catholic Encyclopedia
NHThG	Neues Handbuch theologischer Grundbegriffe
NKRS	Neueste Kirchenrechtssammlung
OE	Orientalium Ecclesiarum
OICA	Ordo Initiationis Christianae Adulorum
OPaen	Ordo Paenitentiae, 1973. II. 02.
OT	Optatam totius
ÖAKR	Österreichisches Archiv für Kirchenrecht
PThST	Paderborner theologische Studien

PC	Perfectae caritatis
PCI	Pontificia Commissio ad Codicis Canones Authentice Interpretandos
PCR	Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici
PerRMCL	Periodica de re morali canonica liturgica
PG	Patrologia Graeca
PL	Patrologia Latina
PO	Presbyterorum Ordinis
QD	Quaestiones Disputatae
Resp.	Responsum
RFIS	Ratio Fundamentalis Institutionis Sacerdotalis, 1970. január 6. in <i>AAS</i> 62 (1970) 321-384.
RGG	Die Religion in Geschichte und Gegenwart
RThL	Revue théologique de Louvain
SacrM	Sacramentum Mundi (Teológiai lexikon)
SC Cler	Sacra Congregatio pro Clericis
SC Consist	Sacra Congregatio Consistorialis
SC Cult	Sacra Congregatio pro Cultu Divino
SC EcclOr	Sacra Congregatio pro Ecclesiis Orientalibus
SC Fid	Sacra Congregatio pro Doctrina Fidei
SC InstCath	Sacra Congregatio pro Institutione Catholica
SC Rit	Sacra Congregatio Rituum
SC SacrCult	Sacra Congregatio pro Sacramentis et Cultu Divino
SC Stud	Sacra Congregatio de Seminariis et Universitatibus Studiorum
SC	Sacrosanctum Concilium
Sess.	Sessio
SignAp	Supremum Tribunal Signaturae Apostolicae
SKZ	Schweizerische Kirchenzeitung
SPaenAp	Sacra Paenitentiaria Apostolica
StdZ	Stimmen der Zeit
StudCan	Studia Canonica
SynEp	Synodus Episcoporum
ThGgw	Theologie der Gegenwart
ThPh	Theologie und Philosophie
ThQ	Theologische Quartalschrift

ThZ	Theologische Zeitschrift
TRE	Theologische Realenzyklopädie
TThQ	Tübinger Theologische Quartalschrift
TThSt	Trierer Theologische Studien
TThZ	Trierer Theologische Zeitschrift
Typ.Pol.Vat	Typis Polyglottis
UR	Unitatis redintegratio
WBTh	Wiener Beiträge zur Theologie
ZKR	Zeitschrift für Kirchenrecht
ZkTh	Zeitschrift für katholische Theologie
ZThK	Zeitschrift für Theologie und Kirche
KEK	A Katolikus Egyház Katekizmusa
OLT	Országos Liturgikus Tanács
MKPK	Magyar Katolikus Püspöki Konferencia

BEVEZETÉS

I. A témaválasztás indoklása és a cím magyarázata

A krisztushívők között egyre gyakrabban felmerül a kérdés, hogy ellentétben áll-e egymással a liturgia spontaneitása és az Egyház normatív, Isten és ember közötti életcserét szabályozó gyakorlata. Nem mond-e ellent a szabadság természetének, amely általános tapasztalat szerint nem lehet meg spontaneitás nélkül, ha jogi rendszabályoknak vetik alá?

Az Egyházhoz, az emberi közösség megtestesülés által meghatározott szerkezetéhez hozzátartozik a jogi szerkezet is, amely magába foglalja a liturgia ünneplését mint a krisztushívők közösségi cselekményét. A liturgia jogi rendje melletti lényeges érv, a törvényes és szükségszerű aktusok normatív tisztázása.

A címben szereplő kitétel, „*A kánonjog rendszerében érvényesülő liturgikus jog*”, a következő fogalmi pontosítást kívánja szolgálni: a liturgikus jog és a kánonjog nem két egymással kapcsolatban álló, de egymástól független jogterület, hanem egyetlen jogrendszert alkotnak. Ezen a rendszeren belül valóban két alapvető forrást, az Egyházi Törvénykönyvet és a Kódexen kívüli liturgikus jogszabályokat különböztethetünk meg. A Törvénykönyv és a liturgikus jog, két teljes mértékben egymásra vonatkoztatott kategória, hiszen a Törvénykönyv alapvető, a liturgia védelmére hozott határozatokat is tartalmaz, míg a liturgikus jog a liturgia konkrét lebonyolítását szabályozza; de a liturgikus jog éppen az itt felvázolt kapcsolat miatt, nem a kánonjog mellett, hanem kizárólag a *kánonjog rendszerében* érvényesülhet, mivel nem a kánonjog tudományának határterülete, hanem annak szerves része. A liturgikus jogi jelenséggel kapcsolatban a kánonjog szabad teret, jogi keretet biztosít.

A liturgikus joggal foglalkozó szakirodalom ma két fő tudományos módszert alkalmaz: 1.) összehasonlító–elemző vizsgálaton alapuló kutatást követő, tematikusan egy-egy részkérdésre szűkített probléma felvázolása, megoldása (megoldási változatok, kísérletek); 2.) alapkérdések megjelenítéséből kiinduló összefüggések keresése, felépítése. Az 1. módszert alkalmazva egy-egy részkérdés tisztázása az elérendő cél (pl. liturgikus cselekmény gesztusrendszerének anabatikus magyarázatai), míg a 2. módszer alkalmazásával átfogóbb, alapelveket megfogalmazó összefüggések keresésére nyílik módszertani lehetőség. A dolgozat címében megjelenített kánonjogi probléma tudományos megoldása a 2. módszer

alkalmazását indokolja, mivel a liturgikus jogterület által felvetett kérdések tisztázása érdekében a kánonjog egészével kíván foglalkozni.

A témaválasztás aktualitását indokolja, hogy a II. Vatikáni Zsinat utáni kultikus liturgiaértelmezés bírálatával párhuzamosan jelent meg a szakrális dimenzió megkérdőjelezése. Ahhoz, hogy a liturgia megújításának és megváltoztatásának rendezési anyagát ne csak felsorolás szerűen, hanem a kánonjogi összefüggések valóságában tudjuk értelmezni, meg kell vizsgálni a zsinat utáni deszakralizációs folyamatok hátterét, belső energiáit és céljait. Ebben a deszakralizációs és a vele ellentétes ellenmozgalom közötti feszültségben nehezen volt alkalmazható a kánonjog rendszerében érvényesülő speciális liturgikus jog bizonyos gyakorlati liturgikus kérdésekre, mivel a liturgia rendezésének anyagát legfőképpen az határozhatta meg, hogy mi a „szent” és mi a „profán”. Mi tartozik az anabatikus ághoz, és mi az, amit szabadon, a kreativitás keretein belül, mégis az egyház tekintélyével, megfelelő szinten és formában alkalmas megváltoztatni, megújítani. A racionalizált és súlyosan deszakralizált pozitivistá kánonjogfelfogással szemben egy jóval tágasabb jogfogalom érvényesül a II. Vatikáni Zsinat utáni liturgikus megújulás normáiban. A liturgikus hagyomány őrzése nem merevséget, hanem az értékek helyes hangsúlyának kívánalmát jelenti. A liturgikus jog mindig a közösség felől indul ki és a közösség megszentelődését szolgálja. A liturgikus jogi illetékességi szintek mindegyike a közösségi jogháttér alapján rendeződött hivattallá vagy egyéb jogi figurációvá. A liturgikus jogi kérdésfeltevés alapvető kritériuma a formák hagyományos érvényesülése, azok továbbadása és felülvizsgálata.

A liturgia egészét nemcsak tisztán egyházi törvények szabályozzák, hanem az I. Fejezetben az elemzés tárgyát képező isteni jogrend által megállapított közvetlen, vagy az egyház hagyománya által közvetített összefüggések is, melyek valódi isteni jogon kötelezik mindazokat, akik az egyházi életből származó értékekkel, a kinyilatkoztatás hirdetésével, a szentségek és a liturgia gyakorlataival érintkeznek.

A liturgikus cselekmény rendje nem öncélú rituális formszabályozás, hanem magának az egyháznak a cselekményét közvetíti időtől és személyektől függetlenül, tehát a személyek és a körülmények által „helytelenül” bemutatott liturgikus cselekmény nem képes az egyház cselekményét autentikusan közvetíteni, mely nem független az érvényesség bizonyos kérdéseitől sem. A krisztushívői liturgikus cselekvésmód ezért ugyanolyan jelleggel kötelezi az egyházzal való közösség megtartására a krisztushívőt, mint minden más cselekvés: *„Christifideles obligatione adstringuntur, sua quoque ipsorum agendi ratione, ad communionem semper servandam cum Ecclesia.”* (CIC 209. kánon 1.§), ugyanis a liturgikus

törvényekhez való személyes hozzáállás, tehát a liturgikus jog tiszteletben tartása, a liturgikus törvényekhez való alkalmazkodás, kifejezi az egyházzal való közösséget, ami azt is jelenti, hogy amennyiben a krisztushívő tudatosan és szándékoltan a felismert és megértett liturgikus normákkal szemben cselekszik, nem teljesíti az egyházzal való közösség megőrzésének imént idézett rögzített kötelezettségét.

Az egyház hitéből kiinduló liturgikus cselekvés az egyház közösségéhez tartozás meghatározó jellegű kritériuma és létesítő eszköze. A liturgiában hitéből fakadóan jelenlévő és cselekvő krisztushívő ezért a liturgikus cselekmény során az egyház közösségéhez való tartozását fejezi ki a liturgikus törvények betartásán keresztül. A liturgikus közösség egy kulturálisan és történetileg meghatározott embercsoport, mely a kultikus jelek közvetítésével nyilvánítja ki közös, transzcendens célját. A célértelmezés azonban nem határozhatja meg a valódi liturgikus aktus önértelmezését, ugyanis az egyház egésze nem az antropológiai igényektől elszigetelten, de autonóm módon határozza meg az egyes szociokulturális szituációkban érvényesítendő rituális *magatartásmodellt*, mely a tényleges szükségszerűség esetében mérlegeli a kulturális adaptáció kérdését, azonban a vallási tapasztalatok megfelelő teológiai és liturgiatudományi értékelését a *liturgikus jog* eszközeivel határozza meg

A *participatio actuosa* liturgikus alapelv nem alkalmazható minden dimenzióban a liturgikus cselekményekkel kapcsolatos kánonjogi illetékességi rendezési elvekben. A *feladatmegosztás* krisztushívői szinten nem jelentheti az egyház egységének megbontását a liturgikus szabályok tekintetében. Az egyházfegyelem és az egyházkormányzat terén vannak olyan funkciók, melyek nem vezethetők le a részegyházak vezetésének és rendjének igényéből, így nem jelenthetnek a részegyházon belüli aktív és teljesebb részvétel előmozdítására irányuló egyéni reformkezdeményezések számára *kánonjogi legitimitációt*. Ezekre az esetekre helyesen nem alkalmazható a *szubszidiaritás* elve, mely nem téveszthető össze olyan pluralizmus igényével, mely a liturgikus törvényeket és a kánoni fegyelem alapvonalait érintené, ezen a téren az Egyházban meg kell őrizni a szükséges egységet. Ez alapján kimondható, hogy a kánonjogilag minősíthető liturgikus területek közül nemcsak a cselekményekkel kapcsolatos előírások rendszere az a terület, ahol ezt az elvet nem lehet minden további nélkül alkalmazni, hanem a liturgikus joggal kapcsolatos törvényhozói illetékességi szintek kérdése is.

A II. Vatikáni Zsinat utáni kultikus liturgiaértelmezés bírálatával párhuzamosan jelent meg a szakrális dimenzió megkérdőjelezése. Ahhoz, hogy a liturgia megújításának és megváltoztatásának rendezési anyagát ne csak felsorolás szerűen, hanem a *kánonjogi*

összefüggések valóságában tudjuk értelmezni, meg kellett vizsgálni a zsinat utáni deszakralizációs folyamatok hátterét, belső energiáit és céljait.

Ebben a deszakralizációs és a vele ellentétes ellenmozgalom közötti feszültségben a II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformjából kiinduló végrehajtási utasításaiban megfogalmazódó törvényalkotói szándék nehezen volt alkalmazható a kánonjog rendszerében érvényesülő speciális liturgikus jog bizonyos gyakorlati liturgikus kérdéseire, mivel a liturgia rendezésének anyagát legfőképpen az határozhatta meg, hogy mi a „szent” és mi a „profán”, mi tartozik az anabatikus ághoz, és mi az, amit szabadon, a kreativitás keretein belül, mégis az egyház tekintélyével, megfelelő szinten és formában alkalmas megváltoztatni, megújítani.

A II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformjának egyik fő célja, hogy a liturgia-esemény *érthető* és *vonzó* legyen. Ez a két határozmány alakította ki a liturgikus nevelésre vonatkozó kánonjogi szisztémát is, melyben következetesen megjelenik a liturgikus nevelés külső és belső összetettségére jellemző integritás. Ez az integritás jellemzi a liturgia egészére vonatkozó *ritusegység* érdekében gyakorolt liturgiavédelmi jogszabályalkotási módszert is, mely egyrészt az *inkulturációs adaptációt* szabályozó normákban, másrészt a liturgikus szabályok fegyelmi kérdéseket megállapító rétegében érvényesíti a liturgia egészével összefüggő nevelést. A zsinati reformok végrehajtásával kapcsolatban a II. Vatikáni Zsinatot követő liturgikus jogfejlődés központi témájává vált a nevelési kérdés, melyet nemcsak ebben a fogalmi összefüggésben (tanítói feladat, oktatás, nevelés, képzés metódushalmaza) fogalmaztak meg, hanem a liturgikus jogi adaptáció egészére vonatkoztatva, tehát az újításokban rejlő veszélyek megfogalmazásában, a gyakorlatok vizsgálatában, a kísérleti jellegű próbálkozások kontrollálásában és egyre szűkebb értelmezési lehetőséggel kihirdetett konkrét szabályaiban egyaránt.

A II. Vatikáni Zsinat liturgiareformja a liturgiában való teljes és tevékeny részvétel előmozdítása érdekében nemcsak a gyakorlati alkalmazásokra irányuló kísérletekre vonatkozóan biztosított szabadabb megoldási lehetőségeket és jelentős *eszköztöbbletet* a liturgikus cselekményekkel összefüggő lelkipásztori megoldásoknál, hanem általános jelleggel, amikor a zsinati teológia antropológiai fordulatát tükröző válaszdásra volt szükség a kor aktuális problémáinak és szükségleteinek rendezéséhez. Az apparátus-kiterjesztési módszer alkalmazása a zsinat után semmiképpen nem jelenthet bizonytalanságot vagy szabályozásnélküliséget, hanem ellenkezőleg; a hatályos jogszabályok korlátainak pontosabb kijelölésére van szükség a liturgikus cselekményekkel és a velük összefüggő gyakorlati alkalmazásokkal kapcsolatban egyaránt. A II. Vatikáni Zsinat liturgikus megújulásának alapvető gondolata a liturgia *dialógus jellegének* hangsúlyozása, mely részben az Isten és

ember közötti kommunikáció elmélyítésére, részben a liturgia-esemény missziós (lelkipásztori, hitközlő) kiterjesztésére vonatkozik. Ez meghatározza a zsinati liturgiaszemlélet és a témával kapcsolatos kánonjogi összefüggésrendszer egészét.

II. A dolgozat által felvetett tudományos és az elméleti rendszerből kiinduló gyakorlati kérdések

- I. Jogcselekmény-e a liturgikus cselekmény?
- II. Az Egyházi Törvénykönyv elhatárolódik-e a liturgikus jog rituális meghatározásától?
- III. A liturgikus jog elkülönült jogi jelenség-e a kánonjoghoz képest?
- IV. A felszenteltséghez kötött szolgálattevői karakter kizárja-e a krisztushívőket a liturgikus szolgálatból?
- V. A rendkívüli helyzetben történő krisztushívői liturgikus szolgálat kánonjogilag indokolható-e a zsinati *participatio actuosa* alapelv szélesebb körű alkalmazási lehetőségével?
- VI. Milyen szempontok alapján szabályozza az Egyházi Törvénykönyv a liturgikus eszközelemeket?
- VII. Honnan származik a liturgikus cselekményekkel kapcsolatos krisztushívői jog?
- VIII. A valódi „alkalmazkodással kapcsolatban” mely a konkrét lehetőség konkrét és megengedett *jogalkalmazásában* érvényesülhet kánonjogilag legálisan, a liturgikus jogrendszer milyen szükségszerűségekre reagál az egyes gyakorlati alkalmazásokkal összefüggésben?
- IX. Mi a kánonjogi oka és teológiai indoka az inkulturációs alkalmazkodásból kiinduló új liturgikus jogi fejlődésnek?

- X. Mi az inkulturációs folyamat kánonjogi körülhatárolásának a lényegi szempontja?
- XI. Mi indokolja, hogy a liturgikus könyvek kiadásának kizárólagos joga az Apostoli Szentszéket illeti?
- XII. A II. Vatikáni Zsinat után a művészetekkel összefüggő gyakorlat és szabadság értelmezhető-e a kánonjog eszközeivel és módszerével?
- XIII. A liturgia-esemény milyen vonatkozásokban képezi az egyház tanítói feladatának a részét?
- XIV. Mi indokolja a liturgikus képzés és a Tanítóhivatal kánonjogilag meghatározott kapcsolatát?
- XV. A liturgikus konstitúció milyen értelmezési körben éri el a teológiai tudományok liturgikus összefüggéseinek kialakítására irányuló kánonjogi hatását?
- XVI. A liturgikus konstitúció által előírt liturgikus cselekmények megértésére történő rávezetés csak lelkeségi célzatú, vagy rendelkezik az egyház tanítói feladatába integráló kánonjogi karakterrel is?
- XVII. Hogyan vezethető le a technikai eszközök alkalmazásának kánonjogi szabályozásából, hogy a liturgikus jog közvetlen összefüggésben áll a liturgia lényegszerűségével?

A fenti részkérdések által vázolt összefüggések elemző kifejtésével, a három fejezetben a következő témák alapján kívánom kifejteni a lezáró következtetésekben megfogalmazott válaszok háttérét képező gondolatmenetet:

1.) A liturgiával kapcsolatos jog *védelmi* feladata elsősorban a hit integritását érinti. Ezt a hittel való kapcsolatot fogalmazza meg a dolgozat 1. fejezete („*A liturgia megújításának oka és kánonjogi lehetősége*”), ugyanis a krisztushívők a liturgikus jog tényével első lépésben akkor szembesülnek, amikor egy liturgikus cselekmény megváltoztatására, megújítására van elméleti vagy reális szükség. Erre a kérdésre az az egyik megfelelő válasz, hogy a liturgia nem az Egyház önhatalmú cselekvése, hanem Krisztustól

származó, és az Egyházra átruházott tevékenység, ami megkívánja, hogy a jogszabályokhoz senki ne nyúlhasson hozzá önkényesen. A témával kapcsolatos feszültségmező két pólusa a spontaneitás szabadsága és az előírt rend betartása. A latin egyház számára adott egy világosan körülírt hatáskör, amely a liturgikus szabályok törvényi igényével korlátozza a spontaneitást.

2.) Ez a jogi szabályozás szükségességét hangsúlyozó alapelv vezet el a 2. fejezethez („*A liturgia mint az Egyház jogilag meghatározott közösségi cselekménye*”). A liturgia identitásának megőrzését szolgáló szabályok – melyek lehetővé teszik a liturgia megújítását – előtérbe helyezik a liturgia világos, és érthető rendet kívánó közösségi jellegét. Ezt a rendet valódi jogszabályok szolgálják, melyek elemzése és betartása, különleges figyelmet szentelve az ünneplő közösségnek; hozzájárul a minden résztvevő aktív bekapcsolódását feltételező kánonjogilag rendezett, kreatív szabadság megvalósulásához.

3.) A 3. fejezet („*A liturgikus jog által meghatározott feladatok és hatáskörök az Egyház tanító feladatában*”) a krisztushívői aktivitásra épülő kultikus és tanbeli egységet, a liturgikus cselekmény hatását és a jogi szabályozás kölcsönhatását fogalmazza meg a „*lex orandi, lex credendi*” alapelv megóvása érdekében; mely szükségessé teszi a liturgia alkotó spontaneitásának korlátozását a jogon keresztül, amennyiben az a cél, hogy a liturgia és a belőle táplálkozó értékek az egész Egyház, így a lelkek üdvösségét szolgálják. A liturgikus jog ezt a célt az *Egyház tanító feladatát* is értelmezve, abba szervesen bekapcsolódva, a tanítói feladat kánonjogi eszközrendszerét saját módszere felhasználásával éri el.

III. 1. Fejezet

1.1. A liturgia megújításának oka és kánonjogi lehetősége

„A liturgia ugyanis az isteni rendelés erejénél fogva tartalmaz változhatatlan részeket, de tartalmaz a változásnak alávetett részeket is.”¹

A Szent Liturgiáról szóló apostoli konstitúció idézett mondatából egyértelműnek tűnik, hogy mindaz, amit az Egyház a liturgiában cselekszik, isteni rendelés alapján történik, ugyanakkor – ellentétben Isten lényegi tulajdonításával² – bizonyos tekintetben változásnak alávetett részeket is tartalmaz. Ez a változás nem érinti az „isteni rendelés” lényegét, mégis meg kell különböztetnünk az *Egyház jogrendjében* a liturgikus szabályok isteni jogi, tehát megváltoztathatatlan rétegét a *közösség által jogilag körülhatárolható* lehetőséggel rendelkező rétegtől.³

1.1.1. A liturgia megváltozhatatlan részeinek isteni jogi háttere

A természetes és kinyilatkoztatott cselekvési szabályok tartalmát – melyeket nevezhetünk erkölcsi, kulturális, szociális vagy egyházi normáknak –, nagy mértékben a közösség közvetítésével ismerjük meg és tesszük magunkévá.

Az Egyház kezdettől normatív szerepet tulajdonított a liturgikus cselekvéseknek, hiszen teológiai helyként értelmezték a liturgikus szövegeket, gesztusokat, eszközhasználatot,

¹ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 21., *Acta Apostolice Sedis* [a továbbiakban *AAS*] 56 (1964) 97-134. 105.

² Mivel a létezés általában transzcendentális szükségszerűséggel hozzátartozik benső lényegi mozzanatként az, amit a legkülönbözőbb módon és fokozatokban a létezés akarásaként, önfenntartásként, a jóhoz való vonzódásként stb. tapasztalunk, ezért analogikus értelemben állítanunk kell az akaratot arról az abszolút és ugyanakkor személyes létről is, akit Istennek nevezünk. Ez az akarat abszolút, végtelen, örökkévaló, a valóság végtelen teljességét foglalja magában, ezért nem változhat! Mivel Isten akarata és semmilyen tulajdonsága nincs alávetve változásnak, az Ő akarata alapján történő Liturgia önmagában nincs alávetve változásnak, mégis tartalmaz olyan részeket, amelyek az *Egyház jogrendjének* mind teljesebb kibontakozása érdekében bizonyos változáson, fejlődésen mennek keresztül.

³ SAIER, O., *Communio in der Lehre des Zweiten Vatikanischen Konzils*, München, 1985. 64.

tehát csak egészen indokolt esetben változtattak rajtuk. Ezeket az indokokat a legmagasabb törvényhozói fórumokon vitatták meg. Az első egyetemes zsinatok aktáiban és kánonjaiban legjellemzőbben liturgikus szabályokkal kapcsolatos normákat találhatunk. Ezekben pontosan meghatározzák, hogy a *liturgikus törvényeknek* mely rétege tartozik a közvetlen vagy a közvetett isteni rendelés körébe.⁴

A *kinyilatkoztatás* alapján *közvetlen* isteni rendelésből származó normákat érinthetetlennek tekintették, míg a *közvetett* alapítói akaratból származó liturgikus szokásokat vagy gyakorlatot az Egyház saját jogrendje körében módosíthatónak tartották.⁵ Így elsősorban a kinyilatkoztatás szava és az Egyház élő *hagyománya* alapján határozták meg, hogy mely liturgikus szabályok módosításánál kell figyelembe venni a közvetlen isteni jogi karaktert.⁶

1.1.1.1. Az isteni jog fogalma és alkalmazásának köre az Egyházi Törvénykönyvben

A II. Vatikáni Zsinat tanításából következik a világi jog nagyrabecsülése,⁷ és az Egyházi Törvénykönyvben a világi jogra való utalás hatásának általános elvként való megfogalmazása újdonság. Ebben a témakörben az Egyházi Törvénykönyv azokban az esetekben kanonizálja, befogadja a világi törvényeket, amikor azok nem ellentétesek az isteni joggal⁸: „*iuri divino non sint contrariae*”. (vö. CIC 22. kánon)

Ez még nem definiálja az isteni jog fogalmát, de kijelöli alkalmazási helyének egyik kánoni specifikusát.⁹ A következő kánonjogi terület, mely isteni jogot érint, a jogszokás, melyet az Egyházi Törvénykönyv I. Könyvének II. Címében találhatunk: „*Nulla consuetudo vim legis obtinere potest, quae sit iuri divino contraria*”. (CIC 24. kánon 1.§) Itt ugyanazzal a terminológiai formulával él a Törvényhozó, mint az előző példában, de ebben az esetben sem találkozunk a definícióval, ez általánosan jellemző az Egyházi Törvénykönyv módszerére.¹⁰ A következőkben a kiskorú cselekvőképessége (CIC 98. kánon 2.§), a katolikus egyház erkölcsi személyisége (CIC 113. kánon), az elévülés (CIC 199. kánon), a pápa és a püspökök

⁴ AYMANS, W., *Die Communio Ecclesiarum als Gestaltgesetz der einen Kirche*, in *Archiv für Katholisches Kirchenrecht* [a továbbiakban: *AfkKR*] 139 (1970) 90.

⁵ HÄUBLING, A., *Liturgiewissenschaftliche Aufgabenfelder vor uns*, Trier, 1988. 39.

⁶ HUIZING, P., *Göttliches Recht und Kirchenfassung*, Mainz, 1999. 66.

⁷ Vö. CD 19b, GS 74d

⁸ MÖRSDORF, K., *Die Autorität der rotalen Rechtsprechung*, in *AfkKR* 131 (1962) 415.

⁹ A világi jog kanonizálására vonatkozó további példák az Egyházi Törvénykönyvben: 110.k.; 197.k.; 231.k. 2.§.; 365.k. 1.§.; 1274.k. 5.§.; 1284.k. 2.§.; 1286.k.; 1290.k.; 1296.k.; 1299.k. 2.§.; 1558.k. 2.§.; 1714.k.; 1716.k.

¹⁰ HOLBÖCK, I. S., *Über die Gewohnheit als Rechtsquelle*, Mainz, 1988. 30.

testülete hivatalának az alapja (CIC 330. kánon), a püspökök hivatalának az alapja (CIC 375. kánon), a házasság szentsége (CIC 1059. kánon), a házassági akadályok (CIC 1075., 1163. 2.§., 1165. 2.§) és a világi bíróság ítélete kapcsán (CIC 1692. kánon 2.§) alkalmazza a Törvénykönyv az *isteni jog* fogalmát.

A felsorolt részterületek témájából kitűnik, hogy az isteni jogi karakterrel jelzett témák az egyházi törvényhozás alaptémáit hordozzák. Az Egyházi Törvénykönyv kifejezetten nem említ isteni jogon megváltoztathatatlan liturgikus előírásokat, de az egész jogszabályrendszerből világosan következik, hogy a Törvénykönyvön kívüli liturgikus szabályokat saját törvényhozói illetékességi hatályával egyenlő mértékben tiszteletben tartja (amíg kifejezett formában nem ellenkeznek az Egyházi Törvénykönyvben közölt szabályok szövegével); tehát a Szent Liturgiáról szóló apostoli konstitúció értelmében meg kell különböztetnünk isteni jogon megváltoztathatatlan és megváltoztatható liturgikus szabályokat.¹¹

A Szent Liturgiáról szóló apostoli konstitúció szövegében témákra egyszerűsített formában is találhatunk a liturgia megváltozhatatlan részeinek isteni jogi háttérére vonatkozó kritériumokat:

1.) „(...) ha azokba valami olyan elem csúszott be, amely kevésbé felel meg a liturgia belső természetének”

2.) „(...) idővel kevésbé alkalmasak lettek”¹²

Ezekben az esetekben sem szűnik meg a liturgikus cselekmény isteni jogi háttére, de az Egyház számára alkalom és feladat nyílik törvényhozói illetékességének gyakorlására a liturgia körében.¹³

Az Egyház *kultikus önmegvalósításának* tárgyát képezi a liturgia megváltoztatásának jogi kérdése.¹⁴ A kultikus cselekmények akkor válnak liturgikus cselekményekké, amikor az Egyház törvényhozói illetékessége körében azokat a közösség számára kötelező formában előírja, de ez a forma nem minden esetben határozza meg a belső magatartást, ezért a liturgia jogi megváltoztatásának kérdésében külön kell választanunk a külső és a belső cselekményre vonatkozó normákat.

¹¹ HUIZING, P., *Göttliches Recht und Kirchenfassung*, Mainz, 1999. 69.

¹² Vö. II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 21., in *AAS* 56 (1964) 105.

¹³ MÖRSDORF, K., *Die Autorität der rötalen Rechtsprechung*, in *AfkKR* 131 (1962) 419.

¹⁴ A kultusz úgy definiálható, hogy az szent jelek bemutatása és bizonyos belső magatartás felvétele által Istennek érzékelhető formában történő szolgálata. Mivel a kultuszfogalom tartalmaz *belső* és *külső* elemeket egyaránt, a kánonjog csak a külső megjelenéssel foglalkozik, ezért nem képes a teljes kultikus cselekményt belsőleg is szabályozni.

Az Egyház önmegvalósítása nemcsak a kultusból áll, hanem abból a közösségi, jogi gyakorlatból is, amely az emlékezésből, a korábbi idők jogszokásaiból, liturgikus és törvényhozói gyakorlatából bontakozik ki.¹⁵

1.1.2. A változásnak alávetett liturgikus szabályok kánonjogi karaktere

Az Egyház liturgikus életében a liturgikus cselekményhez szervesen hozzátartozó belső magatartás követeli meg a krisztushívóktól, hogy fedezzék fel és vessék alá magukat a liturgia lényegéből származó *jogi valóságnak*. Ez természetesen feltételez valamilyen jogfogalmat. A liturgikus szabályok kánonjogi karaktere nem „*egy utólag, az egyháztörténet folyamán rárakódott külső réteg, melyet el kell távolítanunk ahhoz, hogy felfedezzük a liturgiát eredeti ragyogásában*”¹⁶, hanem „*az az élő és mindennapi valóság, amely feltételezi, létrehozza, értelmezi, megalkotja és a közösség számára alkalmazható formában közreadja a liturgia Egyház által képviselt és ősidők óta megvalósított hatásrendszerét*”.¹⁷

Az idézett két szerző nem két, szélsőséges irányban gondolkodó kánonjogász, hanem két jogi iskola képviselője. Az első, mely elutasítja a liturgiához kötődő kánonjogi karaktert, azt állítja, hogy a liturgia időben megelőzi a kánonjog tudományának létrejöttét, ezért a liturgikus szabályok megalkotása önállóan és párhuzamosan fejlődik az egyházjog normáival, illetve hozzájuk képest.¹⁸ Ezzel nem azt állítja, hogy a kánonjognak mint a legfőbb törvényhozó által kihirdetett normarendszernek nincs köze a liturgikus szabályokhoz, de a *párhuzamosság* elvének hangoztatása éppen a *liturgia jogi integritását* sérti, hiszen ebben az értelemben nem beszélhetnénk az Egyház által megalkotott liturgikus szabályokról, melyek a közösség egészét törvényhozói hatállyal köteleznék, hanem csak egyes területek egyes liturgiáiról beszélhetnénk, melyek önállóan és párhuzamosan fejlődve nem kötelezik az egész Egyház az egy egységes és közös liturgikus jog által meghatározott normarendszerben való szolgálatra, hanem csak bizonyos helyi vagy alkalmi liturgikus szokások tiszteletben tartására. A gondolat logikus folytatása lenne a liturgia megszűnése, hiszen jogi szabályozás nélkül

¹⁵ HÄUBLING, A., *Liturgiewissenschaftliche Aufgabenfelder vor uns*, Trier, 1988. 151.

¹⁶ HAHN, A., *Anthropologie des Kults*, Freiburg, 1977. 76.

¹⁷ ELIZONDO, V., *Voraussetzungen und Kritiken für einen authentischen interkulturellen theologischen Dialog*, Conc(D)20 (1984) 18-25. 21.

¹⁸ MÖRS DORF, K., *Zur Grundlegung des Rechts in der Kirche*, München, 1972. 71.

mind a *nyilvános*, mind a *közösségi* karaktere eltűnne, így fogalmilag már nem beszélhetnénk valódi liturgiáról.

Az Egyház életmegnyilvánulásai között kezdettől összekapcsolódott a liturgiával kapcsolatos centrális jogi és teológiai kérdésfeltevés és módszer.¹⁹ A liturgikus jelenséggel kapcsolatos dologi és személyes viszonylatok mindig felvetik a változásnak alávetett liturgikus szabályok kánonjogi karakterének kérdését. A reformáció korától kezdődően tudományos viták övezték a liturgia tudományos művelői és a korabeli kánonjogászok körében a változásnak alávetett liturgikus szabályok kérdését.

1.1.2.1. A liturgia megváltoztatásának kérdésével kapcsolatos tudományos viták a reformációtól a II. Vatikáni Zsinatot megelőző liturgikus mozgalom tevékenységéig

1.1.2.1.1. Tematikus kérdésfeltevés

A liturgikus jog feladatai a következő tematikus kérdéskörökkel írhatók körül: Bizonyos korokban hogyan ünnepelték az istentiszteletet; a rendelkezésre álló egyházi jogi források alapján miért úgy ünnepelték és milyen hatállyal rendelkeztek ezek az előírások; a kánonjogi liturgiaértelmezés hogyan hatott ki az egyes liturgiacsaládok formatani hagyományára; hogyan hatottak az egyes kulturális hatások a helyi liturgia fennmaradására; hogyan juthat kifejeződésre az „egyetlen hit” az új liturgikus formákban anélkül, hogy az lényegében megváltozna?²⁰

¹⁹ FÜRST, C.G., *Kirchenrecht oder Kirchenordnung?* Freiburg, 1972. 47.

²⁰ RICHTER, K., *Das Konzil war erst der Anfang. Die Bedeutung des II. Vatikanums für Theologie und Kirche*, Mainz, 1994. 54.

1.1.2.1.2. Megoldási kísérletek

a humanizmustól a II. Vatikáni Zsinatot megelőző liturgikus mozgalom kibontakozásáig

A reformáció kora előtti liturgikus jogforrások tematikus szempontból teljesen egybeesnek a liturgiát magyarázó művekkel. Ugyanazokban a szövegekben található a kifejezett törvényi jellegű rendelkezések és a liturgiát magyarázó források.²¹

A reformáció korában a humanizmustól és annak a történelem iránti vonzódásától áthatott katolikus teológusok minden bizonnyal feladatuknak tekintették, hogy a történelmi bemutatás segítségével szembeszálljanak a hitújítók liturgiaellenes támadásaival, melyek kétségbe vonták a szentségek egyházi karakterét, a pápa mint legfőbb törvényhozó liturgiát jogilag szabályozó képességét,²² a Tanítóhivatal liturgikus kérdésekkel kapcsolatos illetékességét.²³ A reformátorok liturgikus jog ellenes támadásainak kivédésére készült mű *Melchior Hittorp* (+1584) kölni érsek „*De divinis catholicae Ecclesiae officiis ac ministeriis*” (Köln, 1568)²⁴

A humanista forráskutatásnak köszönhetően kiérlelt történelmi módszer a rá következő időkben a liturgiáról és annak egyházi karakteréről folytatott tudományos vitákhoz vezetett. Görög és keleti liturgiákkal foglalkozott a Domonkos rendi *Jakob Goar* (+1653),²⁵ *Eusebius Renaudot* (+1720)²⁶.

Nemcsak a történelmi érdeklődés, hanem az a törekvés is foglalkoztatta a felvilágosodás korának liturgikus szakembereit, hogy az istentiszteleti életet megújítsák és a megváltozott idők igényeihez igazítsák. Ezt a tevékenységet már élénk jogelméleti tudományos munka övezte.²⁷ E korszak liturgikus jogalkotói szándékainak pozitív értékelése mellett nem tekinthetünk el a felvilágosodás általános egyház és vallásellenes áramlataitól,

²¹ A humanizmus időszakában a liturgikus jogi források mellett egyéb művekkel is találkozunk. *Rotterdam* *Erasmus* (+1536) is foglalkozott istentiszteleti témákkal, vö.: KUNZLER, M., *Die Eucharistielehre des Hadamarer Pfarrers und Humanisten Gerhard Lorich*, Münster, 1981, (RTS 119) 56. többek között lefordította latinra a *Krizosztomosz-liturgiát*. *Berthold von Chimsee* (+1543) „*Rational deutsch über das Amt der heiligen Meß*” és a „*Keligpuch*” c. munkáival, valamint *Georg Witzel* (+1573), *Johannes Gropper*, *Gerhard Lorich*, *Michael Helding*, vö.: KLEIBER, W., *Katholische Kontroverstheologen und Reformer des 16. Jahrhunderts*, Münster, 1978 (RST 116) 73.

²² MEYER, H.B., *Luther und die Messe*, Paderborn, 1965, (Konfessionkundliche und kontroverstheologische Studien XI) 160.

²³ BUESCHER, G.N., *The Eucharistic Teaching*, Washington, 1950, 211.

²⁴ GUARDINI, R., *Liturgie und liturgische Bildung*, Würzburg, 1966. 83.

²⁵ GOAR, J., *Euchologia sive Rituale Graecorum*, Paris, 1647, utánnomás: Graz, 1960.

²⁶ RENAUDOT, E., *Liturgiarum Orientalium Collectio*, Paris, 1715-16.

²⁷ STEINER, J., *Liturgiereform in der Aufklärungszeit*, Freiburg, 1976, 55.

melyek részben még a II. Vatikáni Zsinaton is éreztették közvetett hatásukat.²⁸ Erre megfelelő példa lehet a Pistojai zsinat, melynek követelései első ránézésre emlékeztetnek a II. Vatikáni Zsinat liturgiareformjában elért eredményekre. Részben nagyon radikális liturgikus jogi reformokat szorgalmaztak a kor aktuális liturgikus jogi szakemberei.²⁹

1.1.2.1.3. A 20. századi liturgiatudomány történeti és kánonjogi kérdésfeltevései

A 19. és 20. században a liturgiatudomány főként egyháztörténeti és kánonjogi módszer alkalmazásával publikálta tudományos műveit.³⁰ A liturgikus mozgalom segítségével Prosper Guéranger (+1875) solesmensi apát „*Institutionis liturgiques*” címmel egy példaértékű liturgikus jogi munkát alkotott, amely a *neogall* külön rítusok ellen lépett fel.³¹

A liturgikus jogi források terén kiemelkedő érdemeket szereztek a következő francia liturgiátörténészek: Duchesne,³² Battifol³³, és Andrieu, aki az „*Ordines Romani és források*” című liturgikus jogi gyűjtemény kiadója³⁴.

Mint tudományágat, a liturgikus jogot ebben az időben nem a kánonjogban, hanem a liturgiátörténetben tárgyalták.³⁵ Még közvetlenül a II. Vatikáni Zsinat előtti időben is liturgiátörténeti kézikönyvekben találjuk meg a legbőségebb liturgikus jogi elméleti anyagot.³⁶ Ebben a korszakban a liturgikus jog kérdésfeltevései általában a konkrét külső cselekedet lefolytatására korlátozódtak, tehát még nem elsősorban a későbbi alapkérdéseket érintették, melyek általánosan a kiszolgáltató, felvevő, érvényesség, megengedettség témái köré rendeződtek, hanem az engedélyek, felmentések, mozdulatok, gesztusok, privilégiumok

²⁸ GERHARDS, A., *Von der Synode von Oistioia (1786) zum Zweiten Vatikanischen Konzil? Zur Morphologie der Liturgiereform im 20. Jahrhundert*, in *LJ* 36 (1986), 28.

²⁹ IGNAZ HEINRICH KARL VON WESSENBERG, *Ritual nach dem Geiste und Anordnungen der Katholischen Kirche, oder praktische Anleitung für den katolischen Seelsorger zur erbaulichen und lehrreichen Verwaltung des liturgischen Amtes*, Tübingen – Stuttgart, 1831.

³⁰ HÄUBLING, A., *Liturgiewissenschaftliche Aufgabenfelder vor uns*, Trier, 1988. 137.

³¹ SOLTNER, L., *Solemes et Dom Guéranger (1805-1875)*, Solesmes, 1974, 144.

³² Duchesne, L., *Origines du Culte chrétien. Etude sur la liturgie latine avant Charlemagne*, Paris, 1925.

³³ Battifol, P., *Lecons sur la Messe*, Paris, 1920.

³⁴ SCHUSTER, I., *Liber Sacramentorum. Geschichtlichen Entwicklung*, 2. Bände, München, 1924. Ugyanez a szerző művei a következők: *Das christliche Altgerät in seinem Sein und in seiner Entwicklung*, München, 1932., és *Die liturgische Gewandung in Okzident und Orient nach Ursprung und Entwicklung, Verwendung und Symbolik*. Freiburg, 1907, utánnomás: Darmstadt, 1963.

³⁵ ADAM, A., *Grundriß Liturgie*, Freiburg, 1992. 91.

³⁶ FLUCK, K., *Katholische Liturgik*, Regensburg, 1965, THALHOFER, P., *Handbuch der Katolischen Liturgik*, Freiburg, 1942, EISENHOFER, J., *Handbuch der Katolischen Liturgik*, Freiburg, 1941.

problematikáját hivatottak megoldani az egyházi jogi módszer segítségével, de nem egészen annak *hatályával*.

Egészen a 20. század közepéig szemben a 19. század végi és 20. század eleji történeti felfogással, az *egyházjog részterületének* tekintették a liturgia tudományát. A papképzésben nem liturgikus jog, vagy egyházi jog tárgyon belül oktatták a liturgikus gyakorlatot, hanem „*rubricisztikaként*” a konkrét liturgikus törvények gyakorlati alkalmazásával foglalkozott, függetlenül a ma liturgikus jogi alaptémának tekintett kérdéstől: a liturgikus törvény megalkotása, hatása, *kánonjogi karaktere* problémától.

Az említett időszakban, közvetlenül a II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformját megelőző korszakig a liturgikus jog legáltalánosabb témái és forrásai a *Rítuskongregáció rendeletei és válaszai* voltak, amelynek több, mint 4000 cikkelyt magába foglaló „*Decreta authentica*”-ját *Renning* a „kazuisztika dzsungelparadicsomának” nevezte.³⁷ A liturgikus jog azonban több, mint egy történeti vagy tisztán kánonjogi-pasztorálteológiai szakág. Persze a történetiséget, a megváltozott világgal való ütköztetéseket nem szabad figyelmen kívül hagyni, de ez nem egyháztörténeti jellegűvé, hanem *jogteológiai horizontúvá* teszi a liturgikus jogi szakterületet. *Jungmann, Casel* és *Guardini* munkái mutatták be, hogy a liturgikus jogot érintő reform nem lehet történelmietlen cezúra, hanem a „történelmi összefüggésből kell sort keríteni rá.”³⁸ *Guardini* és *Casel* egyaránt osztják azt a *pasztorálliturgiai* törekvést, amely azt a kérdést veti fel, hogy „lehet-e egyáltalán, és mennyire lehet felépíteni és megtartani a liturgia jogilag oly pontosan körülhatárolt életét?”³⁹

1.1.2.2. A liturgikus formák változásának okai

A II. Vatikáni Zsinat liturgikus konstitúciója rendelkezésének értelmében két alapesetben indokolt a tényleges liturgikus formák legfőbb törvényhozó általi megreformálása: ha „olyan elem csúszott be, amely kevésbé felel meg a liturgia belső természetének, vagy pedig idővel kevésbé alkalmasak lettek.”⁴⁰

³⁷ RENNING, H., *Über Ziele und Aufgaben der Liturgik*, in *Concilium* 5 (1969), 123-167. 158.

³⁸ GUARDINI, R., *Methode Liturgique*, Milánó, 1959, 104.

³⁹ WINTERSIG, A., *Pasztorálliturgik. Ein Versuch über Wesen, Weg, Einteilung und Abgrenzung einer seelsorgwissenschaftlichen Behandlung der Liturgie*, in *JLw* 4 (1924) 153.

⁴⁰ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 21., in *AAS* 56 (1964) 105.

Az Egyházi Törvénykönyv illetékessége és autentikus jogalkotói képessége mellett, kifejezett formában nem foglalkozik a liturgikus formák változásaival, de a lényegi *alapmetódust* bennfoglaltan mégis tartalmazza.

Az Egyházi Törvénykönyv a következő liturgikus *formaváltozási alapmetódusokat* tisztázza egyértelmű kánonjogi hatállyal:

1.) A *kodikológiai műfaj* sajátos tulajdonságával szemben megjeleníti a liturgia *fogalmát*. A *fogalommegjelenítéssel*, mint jogtechnikai eszközzel egy konkrét törvényszituációba helyezi a liturgia egészét, így részben pontosítja a formai változás lehetséges törvény-okát: az Egyházi Törvénykönyv IV. könyvében (De Ecclesiae munere sanctificandi) számos, liturgikus vonatkozású jogszabályt közöl, melyek a teljes liturgikus joganyagot éppen az Egyházi Törvénykönyv egészének részévé integrálja, mert a Törvénykönyv szavaival határozza meg, hogy pontosan mi a liturgia feladata (CIC 834. kánon 1.§).

Ebben a feladatkijelölésben lényegi elemként értelmezendő, hogy a törvényalkotó a Törvénykönyvben és nem más, szintén törvényhozói helyen kívánta elhelyezni a liturgia lényegi feladatkijelölését.⁴¹ Eszerint a megszentelői feladatot az egyház leginkább a liturgia által teljesíti. Az Egyház saját (egyik legfőbb) feladatának törvénykönyv által elismert feladatát jogszabályban meghatározva, már nem tekinthetjük pasztorálteológiai vélemények által szabadon formált, mégis többirányúan egyaránt autentikusan megfogalmazható ismeretrendszernek, hanem sajátosan a Törvényhozó által pontosan és kifejezetten kijelölt témakörök és teljesítendő feladatok jogilag konkretizált valóságának, melyeket sem formailag, sem egyéb „pasztorális” szempontból nem lehet megfelelő *jogi kompetencia* hiányában *megváltoztatni*.

2.) A fogalmi tisztázáson túl, szigorúan jogi ismérvek alapján, a megfogalmazás nyelvezetéből kiinduló szemantikai vizsgálatok szerint jellemzően a jogszabályalkotó hatalom nyelvezetével pontosítja, „*kijelentői-hortatív*” formában részletezve az istentisztelet *ekkleziológiai minőségfeltételét*: „*huiusmodi cultus tunc habetur, cum...*”, tehát *csakis* a kijelentés szószerinti *minőség tárgy-tartalommegjelölésbeni* hatályrendszerében megjelenülő tárgyi és alanyi feltételrendszer együttes, tér-időbeli megvalósulásakor nevezhető kánonjogi értelemben „istentiszteletnek” a cselekmény, mely lehet akár liturgikus cselekmény is, de

⁴¹ SCHMITZ, H., *Rechtsschutz und kanonisches Dienstrecht*, Freiburg, 1985. 22.

lényegében *akkor és csak akkor* rendelkezhet az *Egyház nevében* végzett tartalommal, ha a *törvényesen kijelölt személyek, az egyházi hatóság által jóváhagyott cselekménnyel* végzik. (CIC 834. kánon 2.§)

Ezzel a pontosítással már nemcsak az alapfogalmat, hanem a *személyi-jogi-tárgyi-jogalkotói kört* is konkretizálja az Egyházi Törvénykönyv, meghatározva a liturgikus formák változásának kánonjogi lehetőségeit.

1.1.2.3. Mely esetekben nem felel meg egy liturgikus cselekmény a liturgia belső természetének?

A liturgia megújításának kánonjogi lehetőségéhez kapcsolódva, ebben a kérdésben egy alapkritérium tisztázására van szükség: a CIC 834. kánon 1. és 2.§ alapján, a témában meg kell különböztetnünk a megszentelés feladatát a liturgikus cselekménytől.⁴²

Liturgikus jogi szempontból döntő különbséget kell tennünk a megszentelés jogcselekménye és a liturgikus cselekmény jogi karaktere között.⁴³ Ebből az alapkritériumból kiinduló joghatás válhat a cselekmény belső megfeleltetése és a liturgia lényege közötti differencia tárgyává.

A megszentelői feladat is egy cselekménysor, melyet kánonjogi értelemben elemezve megfelelőnek vagy elvetendőnek ítélnénk. A kérdést mégis kifejezetten szűkített tartalomban a liturgikus cselekményre kell vonatkoztatni, mert ebben a jogi jelenségben válik megkülönböztethetővé az egyéb valós liturgikus, de kevésbé kánonjogi alaptartalmaktól.⁴⁴

Az eseti megfeleltethetőség lehetősége felveti a kérdést, hogy eseti vizsgálatok alapján lehet-e általánosítani, kánonjogi összefüggést felvázolni és a nem megfelelő „egyes” cselekmények, mint „cselekményegyedek” megismétlődése esetén beszélhetünk-e liturgikus jogi szempontból láncolatról, láncreakcióról, mely szokást kezdeményezhet, vagy fogalmazhat meg? A választ a liturgikus konstitúció szövegében találhatjuk meg, mely nem leszűkítő jelleggel, de pontosan közli a nem megfeleltethető cselekmények alaptulajdonságait.⁴⁵

⁴² MÖRSZDORF, K., *Wort und Sakrament als Bauelemente der Kirchenverfassung*, in *AKK 134* (1965) 72-89. 72.

⁴³ RICHTER, K., *Liturgiereform als Mitte einer Erneuerung der Kirche*, Mainz, 1991. 44.

⁴⁴ MÖRSZDORF, K., *Das konziliare Verständnis vom Wesen der Kirche in der nachkonziliaren Gestaltung der kirchlichen Rechtsordnung*, in *AKK 144* (1975) 387-411. 391.

⁴⁵ RICHTER, K., *Liturgiereform als Mitte einer Erneuerung der Kirche*, Mainz, 1991. 49.

A két alapkategória: a *helytelen szokás* és az *időszerűtlenné válás*. Ez a két kiindulópont nem egymástól független és párhuzamos kategória. A két alapkategória fokozatbeli elhelyezkedést sem jelent és összefüggés sem feltétlenül szükséges közöttük. Egymástól függetlenül, önállóan is megvalósulhatnak, jelentkezhetnek a liturgikus cselekmények között.

Alapfeltételként tehát tisztázandó, hogy mely esetben beszélhetünk egyáltalán kánonjogi szempontból liturgikus cselekményről. A liturgikus konstitúció ezt a kifejezetten jogi kérdést az Egyház ősi liturgikus hagyományával kívánja tisztázni, egy röviden összefoglalt kijelentésben: „... minden liturgikus cselekmény egyszerre Krisztusnak, mint papnak és testének, azaz az Egyháznak a műve.”⁴⁶ A Törvényhozó ebben a rövid kijelentésben jelzi a zsinati *ekkleziológia* alapszándékát: a *krisztológiai* és *ekkleziológiai* modell liturgikus *összekapcsolását*, mely a kommunió-teológia fényében világos alapot nyújt az Egyházi Törvénykönyv két évtizeddel későbbi megfogalmazásához: „... ha az egyház nevében, a törvényesen kijelölt személyek, az egyházi hatóság által jóváhagyott cselekményekkel végzik.” (CIC 834. kánon 2. §)

A két idézett jogszabály egymással harmonizálva, de műfajuknak megfelelően ugyanazt a jogi keretet állítja fel: a liturgikus cselekménynek az Egyház tekintélye, megfelelő személyei és hagyománya által *elismertnek*, *szándékoltnak* és *pontosnak* kell lennie.⁴⁷

1.) A liturgikus cselekmény egyház általi *elismertsége* a törvényhozásban illetékes jogszabály alkotó személy, csoport, hivatal, hatáskör, intézmény, vagy minősített esetben közösség (pl. szerzetesrend) elfogadását jelenti abban az értelemben, hogy az említett jogi figurák az adott cselekményt „liturgikusnak” vagyis jogi szempontból *liturgiának* ismerik el.

Mindez szolgálja ugyan a közösség liturgikus kompetenciáját, de egyben nem fosztja meg az egyént a liturgiában betöltött szerepétől. A cselekmény elismertségének kérdése mégis a közösséghez kötődik elsősorban. A jogszabályalkotó személy sem egyéni krisztushívőként határozza meg a liturgikus cselekmény elismertségét, hanem a közösség képviselőjébe, a közösség által küldött szolgálattelévőként.⁴⁸ A II. Vatikáni Zsinat *ekkleziológiai* karakterének megfelelően a liturgikus konstitúció a következő szavakkal fogalmazza meg az elismertség közösségi előfeltételét: „...A liturgikus cselekmények nem magános cselekedetek, hanem az

⁴⁶ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 7., in *AAS* 56 (1964) 100.

⁴⁷ LENGELING, E.J., *Die Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie, Lateinisch-deutscher Text mit einem Kommentar von Emil Joseph Lengeling*. Münster, 1985. 79.

⁴⁸ MEYER, H. B., *Kult – Liturgie – Sakrament*, Zürich, 1988. 126.

egész Egyháznak szent cselekedetei (...) egyes tagjai azonban rendjeik, a hivatal és a cselekvő részvétel különbözősége szerint különböző módon jutnak vele érintkezésbe.”⁴⁹ Az Egyházi Törvénykönyv szinte a zsinati dokumentum szavait ismételve, de mindenképpen arra hangolódva a következő módon határozza meg törvényében az egyéni és közösségi elismertségre vonatkozó kompetenciát: „...a liturgikus cselekmények az egyház egész testére tartoznak, annak megnyilvánulásai, és arra vannak hatással...” Ebben a kánonban a jogi szerepkiemelés eszközének használata nélkül, pontosítja az elismerés kritériumának megfelelő tényleges jogszabályalkotói kört. A „*quare ad universum corpus Ecclesiae*” fordulatnak nemcsak hangulatában, hanem szerkezetében is egyértelműen kirajzolódik a legfőbb jogszabályalkotói hivatal sémája, hasonlóan a róma püspökével egyesült püspökök testülete kánonjogi fordulathoz.

Mindebből kánonjogi logikával következik, hogy a liturgikus cselekmény egyház általi elismertsége a legfőbb törvényhozó, vagy az általa megbízott szinodális szervek, területi kompetenciák döntésétől függ.

2.) A liturgikus cselekménynek az Egyház által *szándékoltnak* kell lennie. A II. Vatikáni Zsinat arra törekedett, hogy felélessze az ősegyház egyházképét. Az *exkluzivitást* felváltotta az *inkluzivitás*; az *uniformitás* helyébe a *komplexitás* lépett. Minden részegyháznak az a feladata, hogy a feladhatatlan közös kereteken belül kialakítsa a helyzetének megfelelő *saját profilját*.⁵⁰

A feladhatatlan közös kereteken belüli saját profil kialakítása mint cselekmény azt a szándékot fogalmazza meg, hogy a liturgikus cselekmény közösségi jogcselekmény legyen, tehát ami ebbe a zsinati profilba ekkleziológiai, liturgikus vagy jogi szempontból nem egészen kívánatos, az nem felel meg a liturgikus cselekmény lényegi kritériumainak, így a liturgia belső természetének sem.

3.) A *pontosság* kritériuma a leginkább kánonjogi kereteket kívánó kérdésfelvetés. Ez a feltétel a külső fórum konkrétságában és nyíltságában foglalkozik az érvényesség kérdéséről akár függetlenül az *egyes cselekmény* lezajlásáról. Ez már nem egy általános összefüggésben való elhelyezés kérdése, nem egy jogelv érvényesülésének feltétele mentén kialakult lehetséges jogvita helyzetét elősegítő általános probléma megoldásának kísérlete, hanem a

⁴⁹ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 26., in *AAS* 56 (1964) 107.

⁵⁰ CATTANEO, A., *Grundfragen des Kirchenrechts*, Amsterdam, 1992. 49.

konkrét cselekmény, a mozdulat, gesztus és kiszolgáltatói szándék szintjén részletezett valódi *jogi alapkérdés*.⁵¹ A kánonjog rendszerében érvényesülő liturgikus jog egyik központi alapkérdése.

A liturgikus konstitúció az előbb említett műfaji, stiláris formával szemben, nagyon pontosan körülírt jogi megfogalmazással határozza meg a pontosság elvének érvényesülési alapkötelezettségét a liturgikus cselekmények megváltoztatásával kapcsolatban: „... egyáltalán senkinek, még a papnak sincs megengedve, hogy saját elgondolása szerint a liturgiában az eddigiekhez valamit hozzáadjon, vagy azokból valamit elvegyen, vagy azokban valamit megváltoztasson.”⁵² Még pontosabban kiemeli a törvényhozó az egyéni kezdeményezés jogilag elégtelen voltát a „saját elgondolása szerint” kitéttel. Az Egyházi Törvénykönyv ezzel az alaptémával kapcsolatban több helyen is, a liturgikus könyvekben megtalálható jogszabályok szövegének szintjére helyezi saját liturgikus szabályait.⁵³ Egészen pontosan, a cselekvés részleteinek rétegében meghatározza a liturgikus jogi szempontból kizárólagosan helyesnek ítéltető cselekmény sémáját, erre példa a következő jogszabályi hely: „*A plébános a szent olajokat a saját püspökétől kérje és illő tartóban, gondosan őrizze.*” (CIC 847. kánon 2.§); tehát a liturgikus konstitúció és az Egyházi Törvénykönyv egyaránt az elismertség, a szándékoltság és a pontosság alapkritériumai alapján határozza meg, hogy mely esetekben nem felel meg egy liturgikus cselekmény a liturgia belső természetének.

1.1.2.4. Az idővel kevésbé alkalmassá váló liturgikus gyakorlat megváltoztatásának feltételei

Az Egyháznak mint természetfeletti célra rendelt *tökéletes társaságnak* jogáról, eszközeiről, kapcsolatairól szóló törvények a történeti jellegéből adódóan felülvizsgálatra szorulnak. Ennek köszönhető, hogy az Egyház kezdettől fogva megalapozta *saját jogát*, belső és külső fórumon egyaránt; és rendszerbe foglalta ezt a teológiai különleges jogterületet, melyet *egyházi alkotmányjognak* nevezünk. A II. Vatikáni Zsinat megvilágította a korábbi egyházszemlélet egyoldalúságát.

⁵¹ KRÁMER, P., *Kirchenrecht, Wort-Sakrament-Charisma*, Stuttgart, 1992. 107.

⁵² II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, III A 22.3.§, in *AAS* 56 (1964) 106.

⁵³ LENGELING, E. J., *Liturgie – Dialog zwischen Gott und Mensch*, Basel, 1991. 84.

Az Egyház liturgiájának gazdagságát a kinyilatkoztatásból kiindulva, teológiai és filozófiai elvek segítségével lehet megfelelő kánonjogi keretben elhelyezni. Alapigazság, hogy a természetfeletti egyház nem változik. Az időben változó liturgikus gyakorlaton azt értjük, hogy az egyház társadalmilag megragadható, strukturált valóságában valóban konkrét tényező az idővel kevésbé alkalmassá váló liturgikus szokás, cselekvésrendszer még akkor is, ha az ideiglenesen vagy részleteiben a konkrét jogi helyzetben megengedett, törvényes vagy a törvényhozó által kívánt. Itt egy látszólagos ellentétet feltételezhetnénk, mely a strukturáltságában ép, mégis haladó egyházi gyakorlat és a törvényhozói magatartás között áll fenn.⁵⁴ Ez azonban részben kánonjogi, részben teológiai oldalról súlyosan instabilnak mutatkozik.⁵⁵ A liturgikus gyakorlat az Egyház látható strukturájával együtt alakul, változik, fejlődik. Ez a liturgikus fejlődés mindig az Egyház lelki küldetése szolgálatában áll, ezt segíti elő az a *kánonjogi gyakorlat*, hogy a változásnak alávethető liturgikus formákat a megfelelő előkészület után a maga jogi fegyelmezettségével a legindokoltabb konkrét történelmi és teológiai szituációban veti alá a szükséges változtatásnak és helyezi el. Ez a jogi fejlődés mindig a hit számára nyitott.⁵⁶ A történelem folyamán zajló liturgikus teológiai és jogi folyamatok feldolgozása és kifejtése az Egyház intézményes feladata.

A liturgikus gyakorlat jogi dimenzióját a II. Vatikáni Zsinat beleállította az egész Egyház szükséges megújulásának összefüggésébe, így nőtt az érdeklődés az Egyház liturgikus életében működő jog értékének és szerepének kérdése iránt. Azok a teológusok, akik a Zsinatot megelőző ekkleziológiai szemlélet jogászait ellentétbe kívánták állítani a zsinati új, „*communio-ekkleziológia*” képviselőivel, egyes rétegekben a liturgikus joggal szembeni *antijuridikus* álláspontra helyezkedtek. Kritikával illették a liturgikus gyakorlat és a jogi jelenség összekapcsolását, így az időben is fejlődő liturgikus gyakorlat megváltoztatásának kánonjogi karakterét is elvetették.⁵⁷

Ezzel szemben az Egyházi Törvénykönyv szellemében minden liturgikus változtatásnak jogi jellegűnek kell lennie, tehát a meghatározott, erre kijelölt, tartós feladatkörrel rendelkező személyek, megfelelő liturgikus, a liturgia lényegi szempontjai által meghatározott valós és szükséges indokok alapján jelölik ki azokat az alapelveket, melyek

⁵⁴ PRIBILLA, M., *Sichtbare und unsichtbare Kirche*, München, 1982, 65.

⁵⁵ A katolikus teológiának a szakramentalitás kategóriáját figyelembe véve kell megmutatnia, hogy az Egyház láthatósága szükségszerűen hozzátartozik lelki küldetéséhez és alakjához, tehát nem lehet vele ellentétbe állítani, másrészt viszont meg kell őrizni mindkét oldal helyes egymáshoz rendeltségét: az Egyház láthatósága a lelki küldetése szolgálatában áll.

⁵⁶ ELIADE, M., *Die Religionen und das Heilige*, Frankfurt, 1989. 58.

⁵⁷ STOKES, E.J., *The Aggiornamento of the Code of Canon Law*, Chicago, 1977. 78.

mentén csakis az Egyház által jóváhagyott formában lehetséges az idővel kevésbé alkalmassá váló liturgikus gyakorlatot megváltoztatni.⁵⁸

1.2 A liturgia megújításával kapcsolatos rendezési elvek

A II. Vatikáni Zsinat utáni liturgikus fejlődés kánonjogi szempontból sem függetleníthető egészen az adott kulturális, szellemtörténeti háttértől, mert a liturgia elképzelhetetlen kultúra nélkül.⁵⁹ A keresztény istentisztelet története során sok nép kultúrájával került alkotó érintkezésbe. A kánonjog által szabályozott témakörök egyaránt érintik a nyelvet, a zene, a képzőművészetek és az építészet területeit, tehát kijelenthetjük, hogy a kánonjog rendszerében érvényesülő liturgikus jognak alapvetően kulturális beágyazottsága van. Ezért a liturgia megújításával kapcsolatos rendezési elvek háttérben meg kell fogalmazni egy *antropo-kulturális háttérdinamizmust*.⁶⁰

A liturgia és a kultúra között annyiban van benső kapcsolat, hogy csak úgy lehetséges az ember *anabatikus* válasza Isten *katabatikus* megszólítására, mint emberi önkifejezés.

Az Egyházi Törvénykönyv ezt a kulturális dimenzionáltságot tovább pontosítja, amikor a keresztény istentisztelet és a hit kapcsolatát jogszabályi szinten kívánja érzékeltetni. Mivel a keresztény istentisztelet a hitből fakadó és a hitre épülő emberi tevékenység, a szolgálattevőknek igyekezniük kell, hogy a liturgikus cselekmény felkeltse és szolgálja a hitet. A CIC 836. kánonja egészen világossá teszi, hogy Isten igéjének, a hitnek és a liturgikus cselekményeknek a II. Vatikáni Zsinat tanítása szerint szervesen össze kell függeniük. Az Egyházi Törvénykönyv ezekkel a szavakkal: „*opus sit quod a fide procedit et eadem innititur*” (vö. CIC 836. kánon) kulturális háttérbe helyezi a liturgia megújításával kapcsolatos rendezési elveket, hiszen nem egy önmagából, vagy jogi szükségszerűségből, a jogszabályalkotó logikájából és egyéb más valóságból fakad az istentiszteleti cselekmény, hanem magából a

⁵⁸ HÄUBLING, A., *Liturgiewissenschaftliche Aufgabenfelder vor uns*, in *LJ* 38(1988) 108.

⁵⁹ A II. Vatikáni Zsinat utáni liturgiatudomány egyik újdonsága a *communio*-teológia alapján megfogalmazott *kommunikatív szimbólumértelmezés*. Ha nem lenne reális kommunikáció Isten és ember között, akkor a jogrendszerünk által megfogalmazott alapigazságok csak emberi alkotások lennének, így nem lehetne természetfeletti hatályuk. A liturgikus jog az egyik teológiai legközvetlenebbül érintett jogág. Ha nemmel felelnénk a kultúra, kommunikáció és kánonjog összefüggései által felvetett kérdésekre, akkor a liturgia csak az ember által önkényesen megszabott jel lenne az emlékezés szolgálatában. Ettől a látásmódtól a kánonjog módszerében és céljában is távol áll. A szimbólum reális értelmezése nemcsak a liturgiát határozza meg, hanem a hozzá kapcsolódó *jogi karaktert* is.

⁶⁰ COLPE, C., *Les bases de l' Anthropologie Culturelle, La culture ce qui dans le milieu est du à l'homme*. [„A kultúra a környezet emberi alakítása.”] Paris, 1972. 66.

hitből, ami ezen a ponton kánonjogilag is kulcspozícióba helyezi az antro-po-kulturális megközelítés tényezőjét.⁶¹

Az Egyházi Törvénykönyv szellemében tehát a fentiek alapján kijelenthető, hogy a kultúrától, emberi történelemtől elválaszthatatlanok a liturgia megújításának rendezési elvei. A II. Vatikáni Zsinat liturgikus tanítása kihangsúlyozza, hogy a liturgikus ünneplés *közösségi* és *hivatalos* jellegű, sőt szent cselekedet: „ *A liturgikus cselekmények nem magános cselekmények, hanem az egész Egyháznak szent cselekedetei.*”⁶²

Ez a két említett alapjellegzetesség alapvetően kánonjogi kategória.

1.) A „közösség” egy liturgikus cselekmény alanyaként kánonjogi értelemben azt jelenti, hogy törvények által szabályozott krisztushívői csoportosulás, vagy csak csoportosulás, akár a hit figyelmen kívül hagyása mellett. Az Egyházi Törvénykönyv első alkalommal a *jogszokás* tárgyában foglalkozik a közösséggel (Egyházi Törvénykönyv, I. Könyv, II. Cím; „A szokásjog”). Mivel a Törvénykönyv kodikológiai műfaja szerint az egyes jogtények elhelyezésének *interpretációs célzata* van, a liturgikus cselekmények közösségi értelmezésénél nem hagyható figyelmen kívül, hogy kánonjogilag akkor beszélhetünk közösségről, így közösségi cselekedetről is, ha az a cselekedet megfelel az Egyházi Törvénykönyvben megfogalmazott alapkritériumnak, tehát törvény adható neki és törvények által szabályozható a cselekvése, így az aktuálisan vizsgált kérdéskörben a liturgikus cselekmény is. (vö. CIC 23. kánon)

A közösség „saját erejéből” ugyan nem, de saját kezdeményezéséből képes lehet egy liturgikus szokást jogilag is elfogadható formában megváltoztatni, így a közösségi dimenzió másik jelentése is érvényesül. Az Egyházi Törvénykönyv kifejezetten említ ilyen lehetőséget: „... *a communitate fidelium introducta (vim legis habet)*...” (vö. CIC 23. kánon) de nem alapjogként, mintha a jogképes krisztushívőknek született jogigényük lenne erre a lehetőségre, hanem jogilag pontosan körülhatárolt *feltételekkel*. Ezt a feltételt a törvényhozó súlyos kijelentő formulában „*vim legis habet*” határozza meg, tehát nem opcionális síkon, nem megengedő-felmentő választási lehetőségekkel értelmezve és nem is az egyéni vagy jártasság alapján lehetséges krisztushívői döntésekre alapozva, hanem csakis, egyetlen esetben érvényesülve: ahogy a jogalkotó a törvényben meghatározza. Ez a meghatározás a következő: „...*quae a legislatore approbata fuerit*...”. Tehát két elem is megfogalmazódik a feltételben.

⁶¹ SOCHA, H., *Begriff, Träger und Ordnung der Liturgie*, in HKK, Regensburg, 1983. 636.

⁶² II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 26, in *AAS* 56 (1964) 107.

Ez minősíti a pontosítás tényét, hiszen ha általános cselekvési normára vonatkozna, akkor az Egyházi Törvénykönyv egyéb szabályozási megfogalmazásaihoz hasonlóan csak a *feltétel alapmetódusát* határozná meg,⁶³ pl.: jóváhagyás után, vagy engedélyezve, vagy a legjobb lehetőség érvényesülése mellett, vagy a vonatkozó normák alapján stb., de ebben az esetben a törvényhozó kifejezetten saját jogcselekményéhez rendeli a jóváhagyást. A jóváhagyásnak ez a minősített formája kiemeli a *közösség* liturgikus cselekményekkel kapcsolatos változtatási lehetőségének *kánonjogi alapkarakterét*.

A közösség liturgikus szokást, gyakorlatot vagy jogszokást megváltoztató képességével kapcsolatos további jogtény, hogy csakis arról a liturgikus szokásról mondhatjuk, hogy törvényerővel rendelkezik, amelynek az egyházban *jogszabály értéke* van. Tehát amikor a közösség egy tetszőleges liturgikus cselekményt elkezd más formában végrehajtani, de ezzel a cselekménnyel nem a vonatkozó jogszabályban említett jogi kategóriát, pl. érvényességet, megengedettséget, kiszolgáltató személyét, felvevő személyét vagy a felvétel tényét, a cselekmény anyagát, formáját, számát stb. változtat meg, nincs meg hozzá az az elégséges jogi alap, mely érintésekor valódi jogszokás változás történhetne, így a közösség mint a liturgia megújításával kapcsolatos rendezési elv egyik alkotó eleme, csak a jogban kifejezetten, az előbbieket alapján körülírt módon lehet jogalkotó tényező.

2.) A fent megfogalmazott két alapjellegzetesség közül a második, a liturgikus cselekedetekkel kapcsolatos *hivatalos* jelleg. Az egyházjogban hagyományosan azokat a jogi jelenségeket tekintjük hivatalosnak, amelyek érvényesülésük kapcsán a kormányzati hatalom által érintettek. A liturgikus jogban különbséget kell tenni a *kormányzati* és a *joghatósági hatalom* között. Az Egyházi Törvénykönyv szövegeiben a két elnevezés (*potestas regiminis* [vö. Egyházi Törvénykönyv I. Könyv, VIII. cím] és *potestas iurisdictionis*) közül a joghatósági hatalom kifejezés egyetlen helyen, a 129. kánonban található meg: „*potestas iurisdictionis vocatur*” (vö. CIC 129. kánon 1.§)

A liturgia megújításával kapcsolatos rendezési elv *hivatali*, tehát egyházkormányzati aktusban is gyökerező nézőpontját az Egyházi Törvénykönyv szellemében a *felszentelés* oldaláról is meg kell közelítenünk. Általános jogtény, hogy a kormányzati, vagy joghatósági hatalom az egyházban a felszenteltséghez rendelt.⁶⁴ Ez felveti a kérdést, hogy a liturgikus jogban a liturgikus magatartás megújításában rendezési elvként értelmezendő-e a

⁶³ LEISCHING, P., *Prolegomena zum Begriff der ratio in der Kanonistik*, Trier, 1996. 73.

⁶⁴ KRÄMER, P., *Die geistliche Vollmacht*, in HKK, Regensburg, 1983, 128.

felszenteltség kérdése?⁶⁵ Ez a kánonjogban érvényesülő liturgikus jog egyik lényegi alapkérdésévé vált a II. Vatikáni Zsinat után. A CIC 129. kánon 2.§ kibővíti a jogképes személyek körét: „...*christifideles laici [...] cooperari possunt.*”, tehát a felszenteltség nem kizárólagos jogi lehetőség,⁶⁶ leszűkítés, de kánonjogi értelemben a felszentelésben nem részesült krisztushívők a kormányzati hatalomra nem *képesek*, hanem csak *közreműködhetnek* (cooperari) benne.

A liturgia megújítása éppen a zsinati dokumentumból idézett „hivatalos”, tehát valódi egyházkormányzati képességgel összekapcsolt mibenléte miatt kizárólagosan a felszentelésben részesült krisztushívők számára lehetséges. Ezzel a liturgikus jog teljes mértékben harmonizál az Egyházi Törvénykönyv szellemével és betűjével egyaránt. A tényleges egyházkormányzati hatalomra – így a liturgia megújítására is – a szent hatalom (*potestas sacra*) egységében, tehát a papi, tanítói és kormányzói hatalom és az egyházi rend szentségével való összefüggésben kizárólag a klerikusok *képesek*.⁶⁷ Ezért a liturgia megújításával kapcsolatos rendezési elv a közösségi jellegén túl a klerikusok által irányított és megvalósított liturgikus megújítási folyamatban valósul meg a gyakorlatban.

A liturgikus jogi szempontból jelentős kérdések közé tartozik, hogy a felszentelésben részesültek között van-e, és milyen *korlátozó tényezők* lehetségesek a liturgia megújításában, de ez a későbbiekben kerül részletes kifejtésre (Törvényhozói illetékességi szintek a liturgia megújításának folyamatában. I. fejezet).⁶⁸ A felszenteltségük alapján kormányzati hatalomra vagy joghatósági hatalomra képes klerikusok liturgikus megújítást előmozdító képességét a felszenteltségi fokozat kérdésén túl, a konkrét kormányzati hatalom átvételének, így gyakorlásának is előfeltétele a *kánoni küldetés* is,⁶⁹ tehát önmagában a felszenteltsége okán még senki nem jogosult a liturgikus gyakorlat megújítására, csak abban az esetben, ha erre kifejezett kánoni küldetéssel rendelkezik. Ez nem megkülönbözteti a liturgikus jog

⁶⁵ BEYER, J., *De natura potestatis regiminis seu iurisdictionis recte in Codice renovato enuntianda*, in *Periodica* 71 (1982) 93-145. 131.

⁶⁶ KRÄMER, P., *Die geistliche Vollmacht*, in HKK, Regensburg, 1983, 129.

⁶⁷ DOMBOIS, H., *Hierarchie, Grund und Gränze einer umstrittenen Struktur*, Freiburg, 1971. 87.

⁶⁸ Nem minden klerikus képes a kormányzati vagy joghatósági hatalom minden szintjére a liturgikus jog által felvetett témákban sem. Ez a képesség – hasonlóan a kormányzati hatalom egyéb területen történő alkalmazásához – függ az egyházi rend szentségének fokozatától. Erre megfelelő példákat találhatunk az Egyházi Törvénykönyvben, pl. az olyan hivatalt, amihez „teljes lelkipásztori gondozás” (*plenam animarum curam*) és a papi rend gyakorlása szükséges, nem tölthető be olyan személlyel, aki még nincs pappá szentelve. (vö. CIC 150. kánon) Tehát a kormányzati hatalomban meglévő illetékességi szintek mintájára a hivatalosan is liturgikus újításra, változtatásra képes személyek köre is korlátozódik a felszenteltség fokozatai alapján. Ezzel a szűkítéssel van szinkronban az a kötelezettség is, hogy a püspökké kinevezett személynek az apostoli levél kézhez vételétől számított három hónapon belül, még a hivatalának birtokbavétele előtt (!) püspökké kell szenteltetnie magát, tehát a megfelelő kormányzati hatalom gyakorlásához, beleértve a liturgia megújításával kapcsolatos rendezési elvekben szereplő hivatali, tehát kormányzati vagy joghatósági elvek érvényesülését is, megfelelő felszenteltségi fokozat szükséges.

⁶⁹ LG *Nota explicativa praevia* 2.

szabályainak érvényesülését a kánonjog más szabályaitól, hanem még *egységesebbé* teszi az egyház jogi struktúráját, melynek a liturgikus jog teljes mértékig integráns részét képezi.

*1.2.1 A liturgia megújításában érvényesülő gyakorlati elvek alkalmazása
a liturgikus szöveg és a szertartások felülvizsgálatában*

A II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformja konkrét és körülírva kidolgozott utasítást fogalmazott meg a liturgia megújítása kapcsán a szövegben és a szertartásokban érvényesülő változásokkal kapcsolatban.⁷⁰ A konstitúció a 21. pontban megfogalmazott reformfeltételeket részben bővíti, részben pontosítja az idézett szakasz második bekezdésében. Az esetleges hiba és az időszerűtlenné válás említését követően, melyek „kevésbé alkalmassá” tehetik az aktuális liturgikus gyakorlatot, kifejezetten a szöveg és a szertartás problematikáját említi, majd ezt hivatkozási alapként bővíti, jogilag *értelmezi*: „...hogya a szent, amit a jelek szolgálnak, világosabb kifejezésre jusson.” (SC 21.), tehát egy természetfeletti, isteni jogi alapkategóriát emel be a szövegbe, ezzel a liturgikus jogszabályalkotás csúcsára helyezi (szent) a jelek kifejezésének a szolgálatát.⁷¹ Ez a szakasz jogilag gazdag összefüggéseket tartalmaz az Egyházi Törvénykönyvvel is, mert a következő szövegrészekben a „*krisztusi nép*”, „*tevékeny részvétel*”, „*közösséghez való csatlakozás*” kánonjogi alapterminusokat alkalmazza.

1.2.1.1. Mennyiben szolgálja a liturgikus jog,

hogya a liturgia végzése folyamán világosabban kifejezésre jusson, amit a jelek szolgálnak?

Elsődleges feladat a tárgykörben, hogy megfogalmazódjon egy alapkijelentés a liturgikus jelről, annak rövid történeti áttekintésével, hogy tisztázottá váljon, mit ért az Egyház a „jel” alatt a liturgikus cselekmények érvényesülésekor és megújítása alkalmával.⁷²

⁷⁰ RICHTER, K., *Liturgiereform als Mitte einer Erneuerung der Kirche*, Mainz, 1991. 89.

⁷¹ HÄUBLING, A., *Liturgiewissenschaftliche Aufgabenfelder vor uns*, Trier, 1988. 177.

⁷² MEYER, H. B., *Kult – Liturgie – Sakrament*, Zürich, 1988. 56.

A liturgikus cselekmények jellemzője, hogy a kiszolgáltató és a felvevő között szimbolikus cselekmények mennek végbe.⁷³ Szent Ágoston szerint a jelet az anyagi elem és a szentség értelmét megvilágító szó kettős szerkezete alkotja. A kettő közül a szó a meghatározó: a szentség szerinte *verbum visibile* [látható szó], amely mint jel magasabb rendű szellemi-isteni valóságra utal.⁷⁴

A jelről kifejtett mai értelmezések újra előtérbe kívánják állítani, hogy a liturgikus jelek önmagukon túlmutatnak és elsősorban *dialogikus* jellegűek.⁷⁵

A Tanítóhivatalnak a liturgikus jelekre vonatkozó megnyilatkozásai elsősorban Szent Tamás felfogását tükrözik. Különösen a *Firenzei zsinat* örményekre vonatkozó rendelkezésének egyik kijelentése jellemző: „Mindezen szentségekhez három dolog szükséges: egyes dolgok⁷⁶, egyes szavak⁷⁷ és a kiszolgáltató személye, már amennyiben megvan a szándéka, hogy azt teszi, amit az egyház tesz.”⁷⁸ Feltűnő, hogy a szöveg szerint a kiszolgáltató közvetlenül hozzá tartozik a liturgikus jelhez, a felvevőről azonban nem esik szó.

A II. Vatikáni Zsinat a hit szentségeiként határozza meg a szentségeket: „*Nemcsak feltételezik a hitet, (...)hanem táplálják, erősítik és kifejezik: – ezért nevezik a hit szentségeinek is.*”⁷⁹ A Firenzei zsinat előbb közölt rendelkezésével ellentétben, már nem szorítja háttérbe a felvevőt és újabb dimenzióval gazdagítja a liturgikus jel értelmezését. A zsinat tehát újra felhívja a figyelmet a liturgikus jel *kommunikatív* és *interaktív* jellegére. Ez már közvetlenül vezet az Egyházi Törvénykönyvben is megfogalmazott aktív és gyümölcsöző részvétel kötelezettségéhez.⁸⁰

⁷³ Az Újszövetségben ilyen jelekkel a keresetséggel, Eukarisztiával, a betegek kenetével és az egyházi rend szentségével kapcsolatban találkozunk. Ezeknek a szentségeknek a gesztusok mellett meghatározott szavak is a részét alkotják. A többi szentség esetében a jeleket önállóan kell kimutatnunk.

⁷⁴ Ez az ágostoni felfogás az *újplatonizmus* hatását tükrözi, a jelről kialakított következő lényeges elméletben Szent Tamásnál az arisztotelészi filozófia érvényesült. A *hülémorfizmus* elvére támaszkodva Tamás azt állítja, hogy a jelek érzéki elemből és a szó eleméből állnak, ezért mintegy olyan eszközök amelyek által Isten a kiszolgáltató segítségével létrehozza kegyelmét a felvevőben. Már Szent Tamásnál is érvényesülnek azok a későbbi kánonjogi alapstruktúrák, amelyek ma meghatározzák a jel szerepét, formáját és joghatását.

⁷⁵ KHOURY, TH., *Religionswissenschaft und Kult*, Basel, 1986. 139.

⁷⁶ Ezek alkotják az anyagukat.

⁷⁷ Ezek alkotják a formájukat.

⁷⁸ DH 1312.

⁷⁹ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 59, in *AAS* 56 (1964) 116.

⁸⁰ A hitújítók erősen és részben egyoldalúan a liturgikus jelekről kifejtett ágostoni elgondolásokat vették alapul. A liturgikus jel látható szó, amely a felvevőben válaszként létrehozza a megigazulást szerző hitet. Ennyiben a reformátorok szerint a kiszolgáltató és a felvevő egyaránt (különösen az utóbbi) közvetlenül szerepet játszik a liturgikus jel megvalósulásában. Mivel a Katolikus Egyház – egyéb lényegi megfontolások háttérbe szorítása nélkül – a hagyománynak ezt a vonulatát is újra felhasználja, valós lehetőségei vannak az ökumenikus párbeszédnek. Ezek a törekvések kánonjogi témákat vetnek fel és a II. Vatikáni Zsinat utáni *interkommunió* problémakörét részben ezek az alap gondolatok fogalmazták meg. A protestáns egyházas jellegű közösségeknek

A mai kánonjogi gondolkodás egyik fontos felismerése, hogy a liturgikus jel kiszolgáltatója, felvevője és *kettejük interakciója* egyaránt hozzá tartozik a liturgikus jelhez.⁸¹ A kiszolgáltatóról ezt már az egyházi hagyomány is egyértelműsíti.⁸²

Az Egyházi Törvénykönyv közvetlen összefüggést épít fel a liturgikus jelek megfelelő érvényesülése és az Egyház közösségi karakterének megnyilvánulása között. A IV. Könyv I. Részének bevezető kánonjában a szentségek alapítására („...*a Christo Domino instituta.*”) krisztológiai és ekkleziológiai cselekvésrendszerének összefüggései tisztázására („...*utpote actiones Christi et Ecclesiae.*”) kerül sor. Ezt követően a liturgikus jel (ez esetben szentségek) szerepét tisztázva („...*fides exprimitur et roboratur, cultus Deo redditur et hominum sanctificatio efficitur.*”) megfogalmazza, hogy mindez összefüggésrendszerében az egyházi közösség szolgálatában áll, azt erősíti és kifejezi: „...*firmandum et manifestandum summopere conferunt.*” vö: CIC 840. kánon. Ez az alapekkleziológiai liturgikus hatásösszefüggés az alapmotívuma mindannak, amiről az Egyházi Törvénykönyv IV. Könyve, az Egyház megszentelői feladatáról rendelkezik. Mindaz amit a jelek szolgálnak, hozzá vannak rendelve ahhoz a kánonjogi dimenzióhoz, amelyben a szolgálattevőknek és a felvevő krisztushívőknek közösen a legnagyobb gonddal kell eljárniuk. A liturgikus jelek érvényesítései, mely a kánonjogban a kiszolgáltatást és a felvételt is jelenti, az Egyházi Törvénykönyv nem a kiszolgáltatóra egyoldalúan koncentrálnak érvényességi vagy megengedettségi kritériumokat hangsúlyozza, hanem a liturgikus jel II. Vatikáni Zsinatot követő megújulás utáni teológiai felfogást tükrözve, a jel *dialogikus* egészére vonatkoztatja jogi összefüggéseit is⁸³, amikor a kiszolgáltatás-felvétel interakció során mindkét fél feladatát megfogalmazza: „...*quapropter in iis celebrandis summa veneratione debitaque diligentia uti debent tum sacri ministri tum ceteri christifideles.*”. Ez a latin „*tum...tum*” formula a cselekvő azonos köteletségét jelenti, tehát az Egyházi Törvénykönyv a liturgikus jelek kiszolgáltatásakor azonos módon kötelezi a legnagyobb tiszteletre és gondosságra a felvevőt és a kiszolgáltatót, függetlenül attól a lehetőségtől, hogy mind a felvevő mind a kiszolgáltató lehet egyaránt klerikus vagy világi krisztushívő, illetve lehet világi krisztushívő a

antropológiai és teológiai szempontok szerint is újra kellene gondolniuk a szimbolikus interakciónak (azaz nemcsak a szavaknak) a hitben játszott szerepét. Ebben az irányban az utóbbi években, kb. 2004-től a magyarországi evangélikus egyházi közösség vezetői egy központilag irányított, tehát kánonjogi hatásokkal is rendelkező liturgikus cselekvési tervet készítettek elő, melynek megvalósulása napjainkban történik; érzékelhető formában, a katolikus liturgikus öltözékek, színek, eszközök, mozdulatok és bizonyos szöveg-hagyományok „restaurálásával”.

⁸¹ MÖRSDORF, K., *Zur Grundlegung des Rechts in der Kirche*, München, 1972. 61.

⁸² A szentségek hatékonysága nem függ a kiszolgáltató helyes hitétől és szentségétől, noha szükség van hívő részvételére, hiszen ő csak jele az általa üdvösséget ajándékozó Jézus Krisztusnak és az Egyháznak.

⁸³ Vö. LISTL, J., *Die Kirche als Heils- und Rechtsgemeinschaft*, in HKK, Regensburg, 1983. 1021.

kiszolgáltató és klerikus a felvevő.⁸⁴ Ez az alapekkleziológiai beágyazottság a II. Vatikáni Zsinat óta nemcsak abban áll, hogy megfogalmazódik a világi krisztushívők liturgikus cselekvésben betöltött aktív szerepének a hangsúlyozása, hanem kifejeződik egymáshoz rendelt ontológiai összefüggésük is.⁸⁵

A kánonjog tudomány *interdiszciplinaritásra* törekszik azokban a kérdésekben, amelyekben saját módszerében más társtudományok módszere is érvényesül.⁸⁶ Ilyen eset, amikor a kánonjog befogadja a *világi jog* módszerét, a *közgazdasági* és *politikatudományi* valamint *szocio-kultúrantropológiai* és *történettudományi* módszereket, természetesen kritikai szempontból.⁸⁷ A liturgikus jelek esetében a liturgikus jogot nem társtudományként, hanem saját eszközrendszerének tartozékaként használja, viszont a teológiai, elsősorban *fundamentális, dogmatikus szentségtani* és *ekkleziológiai, pasztorálteológiai* valamint sajátosan *liturgiatudományi* összefüggéseket már valódi interdiszciplináris összefüggésben használja fel.⁸⁸

Ezek alapján a kánonjogi összefüggéseket megvilágítandó a következő interdiszciplináris kitekintéseket fogalmazzuk meg a liturgikus jelek által szolgált valóság világosabb kifejezésre juttatása szempontjából az egyes társtudományok alaptémái alapján.

A *fundamentális teológia* a szentségi üdvösségközvetítés emberi feltételeire reflektál, többek között a szimbolikus történekek jelentőségére és hatására.

A *dogmatikus szentségtan*⁸⁹ a keresztyén hit forrásai alapján kimutatja, hogy a szentségek az egyháznak mint az üdvösség *egyetemesszentségének* konkrét, helyzetekhez kötött megvalósulási módjai.

A *pasztorálteológia* azt vizsgálja, hogy korunk feltételei között a szentségek által miként valósulhat meg a legjobban a hit és a hittel összefüggő *közösség*.

⁸⁴ DOMBOIS, H., *Hierarchie, Grund und Gränze einer umstrittenen Struktur*, Freiburg, 1971. 107.

⁸⁵ Napjainkban a liturgikus jelek tudományos helyét gyakran rendelik a dogmatikus szentségtanhoz, mely különösen szorosán kapcsolódik egyfelől a fundamentális teológiához, másfelől a gyakorlati teológiához, az erkölcszociológiához, az egyházjoghoz és a liturgiatudományhoz. A liturgikus jelek dogmatikus háttére itt kritikai funkciót tölt be, mely nem a kánonjoggal szembeni idegenkedés vagy kapcsolatnélküliség kifejezése, hanem az új *kultúrantropológiai* és szentségtani szellemi áramlatok felülvizsgálatára törekszik.

⁸⁶ LEISCHING, P., *Prolegomena zum Begriff der ratio in der Kanonistik*, Trier, 1996. 120.

⁸⁷ PUCHER, E., *Grundfragen einer katholischen Theologie des Kirchenrechts*, in *AKK* 148 (1979) 341-352. 348.

⁸⁸ Ebben az értelemben a liturgiatudományt nem a liturgikus joghoz tartozó vagy azzal lényegében bizonyos mértékig azonosuló tudományágként különböztetjük meg a kánonjogtól, hanem önálló, jogtól független tudományágként jelenik meg, sajátos liturgikus kérdésfeltevéseivel, módszerével, eszközrendszerével és céljával.

⁸⁹ A dogmatikai szentségtanhoz rendelve a liturgikus jelekkel kapcsolatban a liturgiatudomány a jeleket az egyház istentiszteletének lényeges elemeiként értelmezve liturgikus beágyazottságukban tekinti, strukturális és formatörvényeiket vizsgálva arra reflektál, hogy megfelelnek-e a dogmatikus szentségtan kijelentéseinek.

Az *erkölcsteológia* vizsgálatának tárgya ebben az értelemben az, hogy miként kell viszonyulnia az embernek és a keresztények közösségének a liturgikus jelekhez, s milyen normákat és ösztönzéseket merítenek belőlük erkölcsi életükben.

Az *egyházjog* ugyan nem társtudományként szerepel ebben a felsorolásban, de a fentieket hangsúlyozottan értelmezi abban az összefüggésben, hogy a kánonjog a társtudományokhoz kapcsolódva azt vizsgálja, hogy a fundamentális teológiai, dogmatikus szentségtani, pasztorálteológiai és erkölcsteológiai társtudományok által megfogalmazott és tudományosan kutatott liturgikus jelekkel vagy liturgikus joggal kapcsolatos új eredményei, kijelentései, lehetnek-e *új jogi normák* forrásai.⁹⁰ A liturgikus jeleket nemcsak általános kánonjogi szempontok alapján kell vizsgálni, hanem sajátos szerepük és természetük alapján kell megközelíteni őket, így válik világossá, hogy mennyiben szolgálja a *liturgikus jog* a jelek által szolgált valóság világosabb kifejezésre jutását a liturgia végzése folyamán.⁹¹

1.2.1.2. *A liturgikus szabályok és a krisztushívők tevékeny részvételének kánonjogi összefüggései a liturgia megújításában*

Az Egyházi Törvénykönyv a krisztushívők kifejezetten liturgikus cselekményekben való tevékeny részvételéről legközvetlenebb formában a 837. kánon 2.§-ban rendelkezik, melyben nemcsak a krisztushívői aktivitást határozza meg, hanem a krisztushívők számát is, tehát a liturgikus jogi szempontok – aktivitás és közösség – az Egyházi Törvénykönyvben *összekapcsolódnak*.⁹²

Ebből az összekapcsolódásból indul ki a liturgikus szabályok és az egyéb egyházi jogszabályok értelmezése. Az idézett kánon 1.§-a már összekapcsolja a liturgikus cselekményt a közösséggel, de nem különbözteti meg a kiszolgáltatói és felvevői oldalt, tehát nem külön tárgyalja a kiszolgáltató kötelességeit a felvevő kötelességeitől, hanem – a különbségek érzékeltetésével – azonos feladatokat állapít meg mindkét krisztushívői csoporttal kapcsolatban, amikor így fogalmaz: „...*ad universum corpus Ecclesiae pertinent...*” (vö. CIC 837. kánon 1.§) Az egyház egész testére tartozó cselekedetként a

⁹⁰ PREE, H., *Grundlagenproblematik des katholischen Kirchenrechts*, in *Österreichisches Archiv für Kirchenrecht* [a továbbiakban: *ÖAKR*] 38 (1989) 356-367. 361.

⁹¹ MÜLLER, L., *Kirchenrecht – analoges Recht? Über den Rechtscharakter der kirchlichen Rechtsordnung*, St. Ottilien, 1991. 74.

⁹² MAYER, A., *Der Empfang der heiligen Kommunion*, in HKK, Regensburg, 1983. 680.

liturgia és annak szabályai az Egyházi Törvénykönyv megfogalmazásában már önmagában is krisztushívői cselekvést szabályozó norma. Ebből következik, hogy a 2. §-ban megfogalmazódó krisztushívői kötelezettség a tevékeny részvételre, nem a liturgia „belső” szabálya, hanem általános *kánonjogi alapelv*.⁹³

Bár a krisztushívők tevékeny részvétele nemcsak a világi krisztushívőkre vonatkoztatható, hanem minden krisztushívőre, így a klerikusokra is; most elsősorban a világi krisztushívők feladatának elemzésén keresztül világítjuk meg a krisztushívők liturgikus jogban megjelenő kánoni küldetését, kötelességeit és lehetőségeit a liturgikus cselekményekben.⁹⁴

Az Egyházzal szülő dogmatikai konstitúció a világi krisztushívőkkel kapcsolatban így fogalmaz: *„Világi hívőkön az összes keresztényeket kell érteni az egyházi rend és az Egyházban jóváhagyott szerzetesség tagjainak kivételével; itt tehát azokról a keresztényekről lesz szó, akik a maguk részéről az egész krisztusi nép küldetésében járnak el az Egyházban és a világban, hiszen a keresztség Krisztus testébe építette be őket, Isten népének tagjaivá, és Krisztus papi, prófétai és királyi tisztének részeseivé tette.”*⁹⁵

Az idézet alapján világosan következik a krisztushívők liturgiában való tevékeny részvételéhez kapcsolódó törvényhozói szándék: a tevékeny részvételt megvalósító alapfeltételek közül ekkleziológiai szempontból az az elsődleges, *isteni jogot* is magába foglaló tény, hogy a világi krisztushívők krisztus papi, prófétai és királyi tisztségéből *részesednek*.⁹⁶ Ez a részesedés kánonjogi szempontból is megfogalmazódik az Egyházi Törvénykönyvben, mely ismét bizonyítja, hogy mennyire *összhangban* van a Kódex a II. Vatikáni Zsinat liturgikus jogot tartalmazó, és egyéb rendelkezéseivel.

A II. Vatikáni Zsinat szent liturgiáról szóló apostoli konstitúciója több pontban is rendelkezik a hívek tevékeny részvételéről, melyek sokszor szövegszerűen is megegyeznek az Egyházi Törvénykönyv rendelkezéseivel, de a zsinati dokumentum a kifejezetten „tevékeny részvételről” rendelkező pontokban (SC III. B, *„A liturgia hierarchikus és közösségi cselekményéhez alkalmazkodó szabályok”*, 26-32.) nem használja a „hívők egyetemes papsága” terminust, míg az Egyházi Törvénykönyv a krisztushívők tevékeny részvételével kapcsolatban szó szerint a krisztushívők által gyakorolt egyetemes papságról beszél: *„...in*

⁹³ A LG 10.b alapján a liturgikus teológia feladata tisztázni, hogy bár a szentmisében és általában a liturgikus cselekményekben a pap Krisztus személyében cselekszik, nem pedig a hívők pusztán képviselőjeként, és a hívők egyetemes papsága valódi közösségi szimbólummá teszi a krisztushívők gyülekezetét, a hívők egyetemes papsága és a hierarchikus papság között nemcsak fokozati, hanem lényegi különbség van.

⁹⁴ ADAM, A., *Grundriß Liturgie*, Freiburg, 1992. 44.

⁹⁵ LG 31.

⁹⁶ SCHICK, L., *Die Tria-Munera in den Dokumenten des II. Vatikanischen Konzils*, in *ÖAKR* 32 (1981) 59-78. 66.

quo sacerdotium commune christifidelium exercetur...” (CIC 836. kánon). A kijelentés egészen biztosan a liturgikus cselekményekre vonatkozik: „*Cum cultus christianus...*”.⁹⁷

A zsinati dokumentum és az Egyházi Törvénykönyv szavai közötti különbség indokolja a keresztség és a bérmálás szentségével kapcsolatos, krisztushívői kötelezettséggel járó aktivitások kánonjogi vizsgálatát.

Az Egyházi Törvénykönyv a keresztség szentségével kapcsolatos kötelezettségek közül először azokat sorolja fel, amelyek a szülőket, keresztszülőket (CIC 855. kánon) és a kiszolgáltatót (CIC 851. 861-863. kánon) érintik, csak ezután következik a keresztelendők kötelezettségeit, így aktivitásukat szabályozó törvényszövegek sora. Ez azt a törvényhozói szándékot feltételezi, hogy a krisztushívők tevékeny részvételét a kánonjogban megelőzi a közösségi beágyazottság, tehát a Zsinaton gyakran hangoztatott „*társfelelősség*” elvének érvényesülése.⁹⁸ Ebből következik, hogy a hívők liturgikus cselekményekben betöltött aktív részvételének kötelezettségét lehetővé tevő alapfeltétel, az egyház előzetes gondoskodása, a tanítás és a liturgikus szövegek összeállítása révén.⁹⁹ Erre vonatkozó zsinati előírást tartalmaz a liturgikus konstitúció: „*A liturgikus könyvek átnézése alkalmával gondosan ügyelni kell arra, hogy a rubrikák előre intézkedjenek a hívők szerepéről is.*” (SC 31.) Ez a zsinati törvényszöveg a hívek liturgikus cselekményekben való részvételének előkészítését, az Egyházi törvénykönyv vonatkozó rendelkezései szerint *ekkleziológiai beágyazottság* a *társfelelősség* tekintetében is a legfelsőbb egyházi törvényhozói szintre utalja,¹⁰⁰ ugyanis a rubrikák intézkedései valódi törvényszövegeket jelölnek. Az Egyházi Törvénykönyv egyetlen helyen alkalmazza a „*rubrika*” kifejezést: „*Sacerdotes et diaconi in Eucharistia celebranda et ministranda sacra ornamenta rubricis praescripta deferant.*” (CIC 929. kánon). A liturgikus jogban rubrikáknak nevezzük azokat a szabályokat, melyek az imádságok mondásának és az előírt szertartások végzésének módját határozzák meg¹⁰¹ és a liturgikus könyvekben piros színnel vannak nyomtatva (vagy a korábbi magyarországi kiadásokban alá vannak húzva). Ezek a rubrikák valódi törvények, az Egyházi Törvénykönyv pontosan úgy rendelkezik, hogy

⁹⁷ LENGELING, E.J., *Die Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie, Lateinisch-deutscher Text mit einem Kommentar von Emil Joseph Lengeling*. Münster, 1985. 62.

⁹⁸ RICHTER, K., *Das Konzil war erst der Anfang. Die Bedeutung des II. Vatikanums für Theologie und Kirche*, Mainz, 1994. 88.

⁹⁹ MÖRSDORF, K., *Das konziliare Verständnis vom Wesen der Kirche in der nachkonziliaren Gestaltung der kirchlichen Rechtsordnung*, in *AKK* 144 (1975) 387-411. 407.

¹⁰⁰ A legfelsőbb egyházi törvényhozói szint felelőségén kívül az Egyházi Törvénykönyv nem egyoldalúan a kormányzati hatalom felelőségeként határozza meg a világi krisztushívő aktív bekapcsolódásának feltételét megteremtő közeg létrehozását, hanem általános értelemben, szó szerint általános alany által megfogalmazva az egész Egyház feladatákként jellemzi, amikor a keresztelendő személy első kötelességeit említve az egyházzal (közösséggel) kapcsolatban felhívja a figyelmet a többi krisztushívő kötelességeire: „(...) *admoneatur etiam ut de peccatis suis doleat.*” (vö. CIC 865. kánon 1.§)

¹⁰¹ HÄUBLING, A., *Liturgiewissenschaftliche Aufgabenfelder vor uns*, Trier, 1988. 227.

csakis az Apostoli Szentszék feladata a liturgikus könyvek kiadása és az előírások (rubrikák) betartásának felügyelete: „*Apostolicae Sedis est (...) ordinare libros liturgicos edere (...) ut ordinationes liturgicae ubique fideliter observentur.*” (CIC 838. kánon 2.§) Így a hívek liturgikus cselekvésének aktivitását az Egyház a zsinati törvények és az Egyházi Törvénykönyv szabályai alapján a legmagasabb törvényhozói szinten készíti elő és teszi lehetővé.¹⁰²

A felnőtt keresztelendő krisztushívő kötelezettségét az Egyházi Törvénykönyv a következő feladatokkal írja körül: szándék kinyilvánítása, hitigazságok elsajátítása, keresztény életben való kipróbáltság és bűnbánat: „...oportet voluntatem baptismum recipiendi manifestaverit, de fidei veritatibus obligationibusque christianis sufficienter sit instructus atque in vita christiana per catechumenatum sit probatus...” (vö. CIC 865. kánon) Ezek alapján kijelenthető, hogy a liturgikus cselekményekben való részvételt a kánonjog a kezdetektől, tehát a keresztség szentségétől kezdődően előírja, pontosítja és részletezi. A köteleességek teljesítése és az erre vonatkozó kötelezettség pontosítása már valódi krisztushívői aktivitást jelent a kánonjogban, ahogy az Egyházi Törvénykönyv ezt az Isten Néperől szóló részben is említi, (CIC II. Könyv, II. Cím, „*A világi krisztushívők köteleességei és jogai*”) amikor a világiak keresztség és bérmálás általi apostoli munkára szóló küldetését fogalmazza meg: „*Laici (...) ad apostolatum a Deo per baptismum et confirmationem deputentur (...) ut divinum salutis nuntium ab universis hominibus...*” (vö. CIC 225. kánon 1.§). Ez a törvény ugyan nem közvetlenül liturgikus jogi szabályozást tartalmaz, de az Egyházi Törvénykönyv rendszerében nincs elkülönített helyük az egyes témákra kizárólagosan vonatkozó törvényeknek, hanem minden kánont más – lehetőleg az összes – kánonnal összefüggésben kell értelmezni¹⁰³ akkor is, ha Kódexen kívüli jogforrást alkalmazunk, vagy jogösszehasonlítást végzünk.¹⁰⁴ Az idézett paragrafus nemcsak általánosan beszél a krisztushívők apostoli feladatáról, ami következhetne az Egyház apostoli alaptermészetéből is, hanem kifejezetten a keresztség és a bérmálás szentségéből kiinduló, minden embernek szóló, az üdvösség örömhírét hordozó szolgálatra ad felhatalmazást, sőt utasítást („*De obligationibus...*”). A törvény szövegében található határozmányok; „közösségben”, „az üdvösség isteni hírét”, az „evangélium hirdetése” – tehát közösségben, a legnagyobb nyilvánosság előtti istentisztelet, mely az evangéliumot hirdeti –, az Egyházi Törvénykönyv másik jogszabályának tartalmi értelmezése alapján a liturgikus cselekményhez

¹⁰² PUCHER, E., *Grundfragen einer katholischen Theologie des Kirchenrechts*, in *AKK* 148 (1979) 341-352. 350.

¹⁰³ PREE, H., *Grundlagenproblematik des katholischen Kirchenrechts*, in *ÖAKR* 38 (1989) 356-367. 359.

¹⁰⁴ MÜLLER, L., *Kirchenrecht – analoges Recht? Über den Rechtscharakter der kirchlichen Rechtsordnung*, St. Ottilien, 1991. 119.

szükséges alaphatározmányokat jeleníti meg: „(...) *mystico Iesu Christi Corpore, Capite nempe et membris, integer cultus Dei publicus exercetur.*” (vö. CIC 834. kánon 1.§).

A világi krisztushívők tevékeny liturgikus részvétele kérdésének vizsgálatakor érdemes a keresztség és a bérmálás szentségéhez tartozó két bevezető kánont a krisztushívői aktivitás tekintetében összehasonlítani.¹⁰⁵ A *keresztség* bevezető kánonjában még nem esik szó a krisztushívő cselekvő kötelességeiről, csak az *egyháztagságot* fogalmazza meg, a hozzá fűződő, későbbi kánonokban megszövegezett aktivitást előíró vagy arra jogi lehetőséget biztosító részek nélkül: „(...) *indelebili caractere Christo configurati Ecclesiae incorporantur...*” (vö. CIC IV. Könyv I. Rész, I. Cím, 849. kánon). Ezzel szemben a bérmálás szentségét szabályozó bevezető kánon az egyházhoz való tökéletesebb kapcsolódás („*perfectius Ecclesiae vinculantur*”) kifejeződésén túl, meghatározza a krisztushívői aktivitás tárgyát is: „(...) *roborat arctiusque obligat ut verbo et opere testes sint Christi fidemque diffundant et defendant.*” (vö. CIC IV. könyv I. Rész, II. Cím, 879. kánon). Az Egyházi Törvénykönyv ebben az értelmezésben nemcsak egy általános krisztushívői magatartást ír elő, ami a hívek zsinaton is megfogalmazott általános papságából ered, hanem konkrét utasításokat alkot,¹⁰⁶ melyekben megfogalmazza, hogy a krisztushívői aktivitás lényegi tárgya a szóban és tettben megvalósuló tanúskodás („Krisztus mellett”),¹⁰⁷ valamint a hit terjesztése és védelmezése.¹⁰⁸ Mindez azért lényeges kánonjogi összefüggés, mert a világi krisztushívők kötelességeit részletező alapkánon, a krisztushívői kötelességek apostoli rétegének indoklását

¹⁰⁵ SCHICK, L., *Die Drei-Amter-Lehren nach Tradition und Zweitem Vatikanischen Konzil*, in *Communio* 10 (1981) 57-66. 61.

¹⁰⁶ A II. Vatikáni Zsinaton nem azért foglalkoztak a világi hívek Krisztus papi szolgálatából való részesedésének kérdésével, mert a lelképásztorok az egyházi közösségekben a világi hívek aktivitása nélkül nem voltak képesek elérni a várt eredményt, hanem azért, mert a „*Szentlélek által felkent világiak hivatást és készséget kapnak arra, hogy gazdagabban teremjék a Lélek gyümölcsseit.*” (LG 34.) Az Egyházi Törvénykönyv ebből kiindulva fogalmazza meg az akolitusok és a lektorok szolgálatára vonatkozó utasításokat a 230. kánon 1.§-ban.

¹⁰⁷ LENGELING, E. J., *Liturgie – Dialog zwischen Gott und Mensch*, Basel, 1991. 164.

¹⁰⁸ A II. Vatikáni Zsinat ekkleziológiája alapján az Egyház csak akkor felel meg lényegének és küldetésének, ha *apostoli*. Ez kánonjogi értelemben isteni jogi alapfeltétele mindannak, amit akár liturgikus jogi normákban, akár az Egyházi Törvénykönyv szabályaiban a világi krisztushívők liturgikus, tehát üdvösségközvetítő tevékenységben való aktív részvételével kapcsolatban találhatunk. Az apostoli természet alapján van kötelességi és jogi alapszituációs lehetőség a lényegét tekintve apostoli munkára. (vö. KARRER, O., *Apostolizität der Kirche: Lexikon für Theologie und Kirche* [a továbbiakban: LThK2] I 765.) Az Egyház pontosan az apostolisága révén őrzi meg kapcsolatát a normatív értékű ősegyházzal, amit a II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformja a Tridenti zsinathoz hasonlóan, a liturgikus megújulás alaptémájaként hangoztat. Az apostoliság sokféle struktúrában és szervezetben valósul meg, amelyeket lényegében már az Újszövetség is apostolinak mondott és amelyek aztán a történelemben folytatásra találtak. Így az apostoliság jelenik meg akkor, amikor az apostoli igehirdetést továbbadják, amikor a szentségeket ünneplik, amikor az apostoli hivatalt továbbadják, amikor a szentségeket ünneplik, amikor a krisztushívők, kötelességüket teljesítve – melyet az Egyházi Törvénykönyv II. Könyvében fogalmaz meg a törvényhozó -, tanúságot tesznek a világban és teljesítik az igehirdetés szolgálatát.

a keresztség és a bérmálás szentségében jelöli ki¹⁰⁹: „(...) *per baptismum et confirmationem deputentur...*” (vö. CIC 225. kánon 1.§).

*1.2.1.2.1. A krisztushívők tevékeny részvételének
az egyházi közösség anabatikus nézőpontjából¹¹⁰ történő kánonjogi elemzése*

A liturgia, bár az anabázis egyik szempontja a liturgikus cselekmény *latreutikus*¹¹¹ dimenziója, semmi esetre sem merül ki az imádatban.¹¹² Az anabázis válasz, a kommunikációra adott meghívás válasza, de ezt sem tekinthetjük tisztán emberi műnek, hanem a válasz is Isten önközlő, kinyilatkoztató tevékenységének része, így az ember anabatikus cselekvésének kánonjogi dimenzióját megelőzi az *isteni jogi* karakter.¹¹³

A liturgikus cselekményeknek emberi oldalról elsődleges alanya nem a „krisztushívő”, hanem a közösség. Csak a közösségi dimenzió teljes megvalósulásakor beszélhetünk az Egyházban liturgikus szempontból valódi jogcselekményekről.¹¹⁴ Az Egyházi Törvénykönyv hangsúlyozza, hogy minden krisztushívő részese a liturgikus cselekményeknek még akkor is, ha fizikailag nincs jelen. A liturgia közösségi, az egész egyházat átfogó jellege nem csupán természetes közösségi vonatkozást jelent, bár az Egyházi Törvénykönyv ezt is lényegi mozzanatként emeli ki: „(...) *cum frequentia et actuosa participatione christifidelium celebrantur*” (vö. CIC 837. kánon 2.§), hanem az Egyház hierarchikusan rendezett *közösség*, ezért a tagok a liturgikus ünneplésben a közösség tagjaiként vesznek részt, a „közösség jogán” részesei a jogcselekménynek.¹¹⁵ Ezt az Egyházi Törvénykönyv liturgikus előírásaiban úgy fogalmazza meg, hogy a szent nép liturgikus cselekményei az egyház egész testére

¹⁰⁹ Vö. KAISER, M., *Die Rechtliche Stellung der Laien der Kirche*, in HKK, Regensburg, 1983. 186.

¹¹⁰ A II. Vatikáni Zsinat után a liturgikus teológia két legfontosabb antropológiai fogalma az anabázis és a katabázis. Isten „leszálló” (katabatikus) cselekvésére az ember „felemelkedése” (anabázisa) a válasz. Ez a liturgikus cselekmények kétirányú dialógusa, a liturgia dialogikus jellege. Ez az alapjellegzetesség teszi lehetővé a krisztushívők tevékeny bekapcsolódását a liturgikus cselekvésekbe, teológiai és liturgikus szempontból. Az Egyházi Törvénykönyv és a liturgiáról szóló zsinati rendelkezés is erre a dialogikus alapjellegzetességre épít, amikor az egyházat az „*egység szentsége*” vagy „*rendezett szent nép*” tartalmakkal jelölik (vö. CIC 837. kánon 1.§). Az anabatikus cselekmény tárgya a dicsőítés, hálaadás, engesztelés, bánat, tehát mindaz, ami az embert Istenhez emeli.

¹¹¹ A *latreutikus dimenzió* az ember Isten-ünneplése.

¹¹² KHOURY, TH., *Religionswissenschaft und Kult*, Basel, 1986. 55.

¹¹³ HÄUBLING, A., *Liturgiewissenschaftliche Aufgabenfelder vor uns*, Trier, 1988. 29.

¹¹⁴ NEUMANN, J., *Menschenrechte auch in der Kirche?* Einsiedeln, 1986. 251.

¹¹⁵ MAYER, A., *Nähere Umstände der Eucharistiefeier*, in HKK, Regensburg, 1983. 683.

vonatkoznak mint annak megnyilvánulásai: „*ad universum corpus Ecclesiae pertinent(...)*” (vö. CIC 837. kánon 1.§).

A liturgikus cselekményekben való krisztushívői aktivitás az Egyház apostoli jellegéből és krisztus papságából való részesedésből származó lehetőség kifejeződése. Ez alapján kimondható, hogy a liturgikus cselekményekben való aktív részvétel az Egyház apostoli tevékenységét érinti, azt kell szolgálnia.¹¹⁶ Az Egyházi Törvénykönyv az apostoli tevékenység szabályozásakor különös figyelmet szentel a *megszentelt élet intézményeinek apostoli működésének*. Liturgikus jogi szempontból nem hagyható figyelmen kívül az intézményekben megvalósuló *liturgikus ünneplés*, hiszen az intézmények tagjainak kötelességeit és jogait rendező fejezetben (CIC II. Könyv, IV. Fejezet) az első helyen – az intézmény saját szabályzatának követésére vonatkozó általános utasítást követően¹¹⁷ – liturgikus jellegű feladatokat határoz meg: „*oratione unio omnium religiosorum*” (vö. CIC 663. kánon 1.§); „*(...) Dominum in Sacramento praesentem adorent*” (vö. CIC 663. kánon 2.§); „*liturgiam horarum digne celebrent*” (vö. CIC 663. kánon 3.§); „*mariale rosarium prosequantur*” (vö. CIC 663. kánon 4.§). A feladatok felsorolása nem kimerítő, hiszen a szerzetes intézmények tagjai között csak egyesek klerikus krisztushívők, így lehetetlen az intézmények tagjai kötelességeit meghatározó alapjogszabály alkalmával az összes liturgikus cselekményt felsorolni, de mivel a felsorolt cselekmények világi krisztushívők és nők által egyaránt közösen és egyénileg is végezhető cselekmények, vélelmezhető a törvényhozói szándékban a tagok elsődleges kötelességei között megfogalmazandó liturgikus dimenzió.

A megszentelt élet intézményeinek, tagjai kötelességei liturgikus alapjellegzetességéből kiindulva kimondható, hogy a tagok apostoli aktivitása is liturgikus jelleggel rendelkezik.

A liturgikus cselekvés közösségi alapbeágyazottságának kánonjogi szabályozására megfelelő példa a megszentelt élet intézményeinek apostoli tevékenységét szabályozó törvények (CIC II. Könyv, V. Fejezet, „*Az intézmények apostoli tevékenysége*”) közösségi dimenzionáltsága. Liturgikus jogi szempontból a krisztushívők liturgiában való aktív részvételének közösségi alpnézőpontját megfogalmazó kánonjogi háttérrel biztosít a 675. kánon, amikor a fent vázolt liturgikus összefüggés háttérében – melyben megfogalmazódik, hogy a megszentelt élet intézményeinek tagjai lényeges liturgikus kötelezettségeket vállalnak – az intézmény apostoli tevékenységét határolja körül, mert az említett jogszabály 3.

¹¹⁶ DOMBOIS, H., *Hierarchie, Grund und Gränze einer umstrittenen Struktur*, Freiburg, 1971. 157.

¹¹⁷ „*Religiosi sequelam Christi in Evangelio propositam et in constitutionibus proprii instituti expressam tamquam supremam vitae regulam habeant.*” (CIC 662. kánon)

paragrafusában lényeges ekkleziológiai tartalmakat fogalmaz meg, melyek rendkívül jól megvilágítják a liturgikus cselekményekben való krisztushívői aktivitás közösségi alapdimenzióját.¹¹⁸ „*Actio apostolica, nomine et mandato Ecclesiae exercenda, in eius communione peragatur.*” (CIC 675. kánon 3.§) Így jelenik meg a kánonjogi összefüggések között a liturgikus közösség anabatikus valósága.¹¹⁹

A modern világban a közösségkeresés próbálkozásai nem kis részben éppen azért vallanak kudarcot, mert nem célnak, hanem inkább eredménynek tekintik az emberi, közösségi kapcsolatot.¹²⁰ A liturgiára vonatkoztatva ez azt jelenti, hogy nem szoros egymás közötti kapcsolatokat teremt, hanem azt éri el, hogy mindannyian, az egész hierarchikusan rendezett közösség, utat találjunk Isten felé.

1.2.1.2.2. A II. Vatikáni Zsinat liturgikus gyakorlatban cselekvő részvételt megfogalmazó buzdításának elméleti háttere

Szent X. Piusz pápa az egyházi zenéről szóló „*Tra le sollecitudini*” motu propriojában a „misztériumokban és az egyház nyilvános és ünnepi imáiban való *aktív részvételt*” kíván, ezért a „*participatio actiosa*”¹²¹ liturgikus alapelv nem kizárólagosan és elsődlegesen a II. Vatikáni Zsinat liturgikus rendelkezéseinek megfogalmazása, hanem a liturgikus mozgalom emelte először alapprogrammá,¹²² mégis gyakran tekintik a II. Vatikáni Zsinat liturgikus konstitúciójának döntően új elemének.

A szent liturgiáról szóló konstitúció gyakran hivatkozik arra, hogy Isten népének részvétele a liturgiában nemcsak belső, hanem „valódi”, azaz kifejezhető legyen.¹²³ A

¹¹⁸ Vö. PRIMETSHOFER, B., *Pflichten und Rechte der Ordensinstitute und ihrer Mitglieder*, in HKK, Regensburg, 1983. 505.

¹¹⁹ A liturgia ünneplésére összegyűlt közösség maga is alapvető liturgikus jel. Vö. LENGELING, E.J., *Liturgie als Grundvollzug christlichen Lebens*, Regensburg, 1984. 91. A közösség anabatikus nézőpontja kimondja, hogy az üdvösségnek nincsenek egyéni útjai, az egyénnek nincsen az Egyház közösségét és annak liturgikus cselekvését megkerülő kapcsolata Istennel. Az anabázis, az ember belépése az életet teremtő közösségbe, az ember *életvalóságán* át történik, amelynek meghatározója a társaival, így az egyházzal alkotott közössége. Az Istennel való kapcsolatra nézve azonban nem tetszés szerinti közösségről, hanem az Egyházzól, az isteni katabázis szerves alkotórészéről van szó.

¹²⁰ GREELEY, A., *Religiöse Symbolik, Liturgie und Gemeinschaft*, in *Concilium* 7 (1971), 110.

¹²¹ X. PIUSZ, *Tra le sollecitudini*, motu proprio, in *AAS* 36 (1903) 330.

¹²² BOUYER, L., *Dom Lambert Beaudouin, un homme d’Eglise*, Tournai, 1964. 106.

¹²³ Ez elfordulást jelent attól az irányvonalától, amely a Karoling –kortól kezdve a klerikusok által szinte kizárólagosan ünnepelt liturgiaszemlélet kialakulásához vezetett és amely az egyház közösségének nem adott lehetőséget arra, hogy maga is bekapcsolódjon a cselekménybe, hanem csak néző szerepet szánt neki.

konstitúció a következő helyeken fogalmazza meg a cselekvő liturgikus részvételről szóló alapvető szabályokat:

1.) Az I. fejezet („*Általános alapelvek a szent liturgia megújítására és ápolására*”) II. alcímében („*A liturgikus nevelés és a tevékeny részvétel*”) a cselekvő részvételt a liturgia természetéhez kapcsolja: „(...) valamennyi hívőt vezessenek el a liturgikus cselekmények bemutatásakor ahhoz a teljes, tudatos és cselekvő részvételhez, amit magának a liturgiának természete is követel.” Később „minden eszközzel elérendő célként” határozza meg a cselekvő részvétel alapelvét.¹²⁴

2.) A konstitúció III. alcímében („*A szent liturgia megújítása*”) a szöveg és szertartás rendezését annak a függvényében rendeli el, hogy a „*krisztusi nép amennyire csak lehetséges, könnyebben megérthesse, és benne a teljes tevékeny és a közösséghez való tartozással résztvehessen.*”¹²⁵

3.) A III. alcím B-szakaszában („*A liturgia hierarchikus és közösségi cselekményéhez alkalmazandó szabályok*”) kifejezésre jut a zsinati kommunio-ekkleziológiai alapelv révényesülése a liturgikus cselekmények végzésével kapcsolatban,¹²⁶ különösen a szentmise ünneplésekor; amikor kijelenti: „*Amikor a szertartások a meguk sajátos természete szerint megkívánják a közös végzést és a hívőknek nagyszámú és tevékeny részvételét, akkor nyomatékosan kell hangoztatni, hogy amennyiben lehetséges, a közös végzést mindig elébe kell tenni azok külön és mintegy magán elvégzésének.*”¹²⁷

4.) A közösség mint gyülekezet, tehát mennyiségi értelemben is „több” krisztushívő jelenlétét *többsétként* megjelenítő gondolat után a konstitúció határoz a liturgikus cselekmények minőségéről, fajtáiról is, így a közösségi elv érvényesülésének következményeként fogalmazza meg a cselekedetek minőségében és fajtájában rejlő *liturgikus diverzifikáció* értékét¹²⁸: „*Hogy a tevékeny részvételt előmozdítsuk, meg kell tartani a nép imádságait, feleleteit, zsoltárénekeit, antifonáit, énekeit, valamint cselekedeteit, mozdulatait és testtartását: – de a szent hallgatást is a maga idején meg kell őrizni!*”¹²⁹

¹²⁴ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 14., in AAS 56 (1964) 104.

¹²⁵ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 21., in AAS 56 (1964) 105.

¹²⁶ Richter, K., *Liturgiereform als Mitte einer Erneuerung der Kirche*, Mainz, 1991. 218.

¹²⁷ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 27., in AAS 56 (1964) 107.

¹²⁸ Vö. Lengeling, E.J., *Die Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie, Lateinisch-deutscher Text mit einem Kommentar von Emil Joseph Lengeling*. Münster, 1985. 96.

¹²⁹ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 30., in AAS 56 (1964) 108.

5.) A konstitúció II. Fejezetében („*Az Eucharisztia szentséges misztériuma*”) megfogalmazza a liturgikus mozgalom egyik legkorábbi kritikáját, a liturgikus cselekményeket nézőként és hallgatóként figyelemmel kíséző krisztushívői alapmagatartással kapcsolatban, amikor az Eucharisztia misztériumában való részvétel kapcsán kijelenti: „(...) *ne csak mint kívülállók vagy mint néma nézők legyenek jelen, hanem ezt a misztériumot a szertartások és imádságok által jól megértve, a szent cselekményt tudatosan, áhítattal és tevékeny részvétellel együtt ünnepeljék meg.*”¹³⁰

A keresztség és bérmálás szentségének liturgikus jogi vizsgálatát követően, melyben kifejeződött, hogy minden megkeresztelt és megbérmált krisztushívő arra hivatott, hogy aktív módon vegyen részt a közösség életében, így a liturgikus cselekményekben is, kimondható, hogy a liturgikus jog az Egyház teljes jogrendjének azt a célját szolgálja, hogy – a liturgikus konstitúció imént idézett pontjainak megfelelően – a világiak (és minden krisztushívő) teljes mértékben, tudatosan és tevékenyen részt vegyenek az Egyház megszentelői feladatát leginkább megvalósító liturgikus cselekvésben.¹³¹ A liturgia mindezek háttérként való érvényesülésének fényében, már nem tekinthető „koridegen kultusznak”¹³², másrészt viszont a *participatio actiosa* nem számít olyan egyedüli kritériumnak,¹³³ amely „elbírálja és értékeli” a liturgiát.¹³⁴ A teljes részvétel általi *profanizáció* veszélye *Kavanagh* szerint olyan „liturgiát” eredményez, ami az ember és a világi társadalom profán – vagy istenidegen – valóságához igazodik, végül elveszti szimbólum jellegét: „*a vége egy megjósolhatóan radikális szekularizáció*”¹³⁵

¹³⁰ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 48., in *AAS* 56 (1964) 113.

¹³¹ A megszentelői feladat teljesítésével kapcsolatban az Egyházi Törvénykönyv úgy rendelkezik, hogy azt az egyház leginkább a liturgia által teljesíti: „*Munus sanctificandi Ecclesia peculiari modo adimplet per sacram liturgiam...*” (vö. CIC 834. kánon 1.§)

¹³² MÜLLER, H., *Kult in der säkularisten Welt*, Regensburg, 1974. 91.

¹³³ A minden hívő aktív és teljes részvételére vonatkozó alapkíválatom a liturgiában sajnos elferdíthető ideológiává válhat és tönkre teheti a liturgiát, ha abból annak kell következnie, hogy az istentisztelet a deszakralizált társadalmi valósághoz igazítandó.

¹³⁴ HÄUBLING, A., *Liturgiereform. Materialien zu einem neuen Thema der Liturgiewissenschaft*, in *ALw* 31 (1989) 27.

¹³⁵ KAVANAGH, A., *Symbol und Kunst in der Liturgie unter „politischem” Gesichtspunkt*. In *Concilium* 16 (1980) 97-105. 104.

1.2.1.2.3. *A participatio actuosa alapelv túlhangsúlyozásából származó veszélyek és az interiorizálás célja*¹³⁶

A liturgikus cselekményben mindenkinek részt kell vennie, aktívan és teljesen, de ez a részvételi lehetőség *nem kötelezi* az egyházat arra, hogy a *szekuláris*, polgári érintkezési formákból merített bármely elemmel állandóan alakítva cselekménydúsabbá tegye a liturgiát csak azért, hogy olyan legyen a cselekmények formája, amiben lehetőleg mindenki részt vehet.

Pieper, Das Gedächtnis des Leibes c. művében arra hívja fel a figyelmet, hogy fennáll az a veszély, hogy a liturgikus cselekmények mindig új, a tevékeny részvétel érdekében elvégzett tovább-alakítása végül a lényegi mozzanatot fogja ellehetetleníteni.¹³⁷ A *participatio actuosa* kulcsfogalma azt jelenti, hogy a liturgia lényegéből fakadóan közösségi cselekmény. „*A zsinat a maga tekintélyével kimondott valamit, ami önmagában véve magából a dologból fakadóan evidens.*”¹³⁸ – olvashatjuk *Ratzinger*, a későbbi *XVI. Benedek* pápa könyvében – A gondolatot folytatva a Szentatya egy három évvel korábbi cikkéből a következőket érdemes hozzáfűzni: „*A tevékeny részvétel nem azt jelenti, hogy a cselekvés kiterjeszhető minden résztvevőre úgy, hogy a liturgiát az elvárások állandó változását követve mindig újból meg kellene tervezni, – hosszú távon ez unalmas lenne.*”¹³⁹ A *participatio actuosa* előmozdítása nem azt jelenti, hogy mindig új szerkezeteket, ráadásul csökkentéseket tervezzünk meg azért, hogy lehetőleg mindenkit aktivizáljunk, senki ne legyen néző, ahogy a liturgikus konstitúcióban olvasható, és akkor ezen keresztül, szinte automatikusan a külső cselekvés felől lelki hatást érzünk el; hanem a tevékeny részvétel lényegében a liturgikus cselekmény *interiorizációját* jelenti minden résztvevő.¹⁴⁰ *J. Ratzinger*

¹³⁶ Az *interiorizálás* nem azt jelenti, hogy a közösség közreműködését lecsökkentjük egy csupán belső részvételre abban a cselekményben, amelyet egyedül a pap végez el. A közösség részvétele a liturgia rituális és szöveges, ima, éneklés, mozgás és mozdulatok formájában történő lebonyolításában, mint amivel túlléptünk az egykori „klerikus liturgián” és mint a liturgikus reform értékes eredménye, kétségen kívül a legfontosabb. A helyes liturgikus *interiorizációnak* az a lényege, hogy a közösséget elvezessük a liturgia együttes tevékeny bemutatásához és nem az, hogy magát a liturgiát alakítsuk a tevékeny részvétel alapelve szerint.

¹³⁷ PIEPER, J., *Das Gedächtnis des Leibes. Von der erinnernden Kraft des Deschillich-Konkreten*, Mainz, 1975, 74.

¹³⁸ RATZINGER, J., *Das Fest des Glaubens. Versuche zur Theologie des Gottesdienstes*, Einsiedeln, 1981, 79.

¹³⁹ RATZINGER, J., *Zur Frage nach der Struktur der liturgischen Feier*, in *Internationale Katholische Zeitschrift* [a továbbiakban: *IKaZ*] 7 (1978), 496.

¹⁴⁰ SEIDEL, W., *Kirche aus lebendigen Steinen*, Mainz, 1995, 47.

a *Das Fest des Glaubens* c. könyvében a liturgikus cselekmény lehető legaktívabb belső átélésére nevelést a liturgia „liturgiakénti” túlélési stratégiájának nevezi.¹⁴¹

1.3 A liturgia megújításának szabályai

A II. Vatikáni Zsinat liturgikus konstitúciójának I. Fejezete rendelkezik a liturgia megváltoztatásának kérdéséről: az I. Fejezet III. Alcíme „A szent liturgia megújítása” két pontban, A) „Általános szabályok”, és B) „A liturgia hierarchikus és közösségi cselekményéhez alkalmazkodó szabályok”. Az Egyházi Törvénykönyv közvetlenül nem rendelkezik a liturgia megújításáról, hanem azt teljesen a liturgikus könyvek és a liturgikus jog egyéb törvényeinek hatálya alá sorolja (vö. CIC 2. kánon)

A konstitúció szerkezete alapján kimondható, hogy a liturgia megújításának két fő szempontja a változtatható és változtathatatlan részek elkülönítése, a változtatható részekkel kapcsolatos alapszabályok rögzítésével, valamint a közösségi dimenzióból fakadó szempontok alapszabályai.

1.) A dokumentum első, megújítás melletti érve egy kegyelemtani és ekkleziológiai összefüggés összekapcsolása: „Az Egyház, mint jóságos anya szívből kívánja a liturgia általános megújítását megindítani, hogy a krisztusi nép a szent liturgiában a kegyelmek bőségét nagyobb bizonyossággal és biztonsággal megnyerhesse.”¹⁴²

A biztonsággal és bizonyossággal elnyerhető kegyelem dogmatikailag napjainkban egy átalakulóban lévő teológiai kérdés tárgya. Liturgikus jogi szempontból is szükséges a liturgikus konstitúcióban megfogalmazódó kegyelemtani kérdés tisztázása, mert így jobban megvilágítható a liturgikus megújulás szabályaiban érvényesülő teológiai és isteni jogi alapelv.

A bibliai kegyelemfelfogás lényege, hogy a kegyelem, Isten feltétlenül szabad, szeretetből fakadó cselekvése az ember üdvössége érdekében.¹⁴³ A liturgiában létrejövő anabázis lényegében erre az alapakaratra válaszol. A liturgikus jogban a kegyelemmel

¹⁴¹ RATZINGER, J., *Das Fest des Glaubens*, München, 1980. 65.

¹⁴² II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 21., in *AAS* 56 (1964) 105.

¹⁴³ LEHMANN, K., *Heiliger Geist, Befreiung zum Menschsein – Teilhabe am göttlichen Leben*, Regensburg, 1988. 139.

kapcsolatban a következő formális alapszempontoknak kell érvényesülniük: a kegyelem egysége, kötődése az üdvtörténethez, személyessége és főleg a *közösségi vonatkozása*.¹⁴⁴ A történelem során Isten az egyének és a közösség üdvössége érdekében cselekszik.¹⁴⁵ A liturgikus konstitúció ennek a cselekvésnek a szolgálatába állítja a megújulásra, megújításra vonatkozó törekvéseket. Ezért kezdődik így a konstitúció I. Fejezete („*Általános alapelvek a szent liturgia megújítására és ápolására*”) az I. Alcímben („*A szent liturgia lényege és jelentősége az Egyház életében*”): „*Isten akarata, hogy minden ember üdvözüljön és eljusson az igazság felismerésére.*”¹⁴⁶ Tehát a liturgikus konstitúció kegyelemtani szemléletét a liturgikus jog vizsgálatánál figyelembe kell venni, hiszen több helyen is a kegyelemmel, kegyelmi ajándékok átadásának szükségességével indokolja egy-egy liturgikus jogszabály megfogalmazását, vagy éppen a megújításra való törekvést. A liturgika tudományának alapkérdése, hogy miként kapcsolható össze a liturgikus cselekvésben az *opus hominis* és az *opus Dei*. Amikor a liturgikus cselekvés megújításával kapcsolatos kegyelemtani kérdéseket vizsgáljuk, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a kegyelemtani rendszerek szintén isteni és emberi cselekvést összekapcsoló alaptörekvését.¹⁴⁷ A kegyelmi történésben összekapcsolódó isteni és emberi cselekvés tényleges egyidejűségének kérdése további teológiai reflexió feladata lehetne.¹⁴⁸

2.) A konstitúció második, megújítás melletti érve a nép számára való érthetőség, és ennek eszközei: a liturgia belső természetének meg nem felelő részek megváltoztatása, annak érdekében, hogy a nép számára világosabb kifejezésre jussanak a jelek. „*Azt a krisztusi nép, amennyire csak lehetséges, könnyebben megérthesse, és benne a teljes tevékeny és közösséghez való csatlakozással résztvehessen.*”¹⁴⁹ A *participatio* és a közösségi elv itt

¹⁴⁴ PETERS, A., *Einführung in die Lehre von Gnade und Liturgischen Fest*, Darmstadt, 1981. 17.

¹⁴⁵ PESCH, O., *Frei sein aus Gnade. Theologische Antropologie*, Freiburg, 1983. 162.

¹⁴⁶ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 5., in *AAS* 56 (1964) vö. 1Tim 2,4.

¹⁴⁷ WEIMER, L., *Die Lust an Gott und seiner Sache, Lassen sich Gnade und Freiheit, Glaube und Vernunft, Erlösung und Befreiung vereinbaren?* Freiburg, 1992. 59.

¹⁴⁸ Ennek oka elsősorban Isten titkának felfoghatatlansága és az emberi megismerés fogyatékosága. Ha arról kívánunk gondolkodni, hogy miként kapcsolható össze a kegyelmi történésben az isteni és az emberi cselekvés, alapként csakis a Bibliában foglaltak szolgálnak számunkra, vagyis a két cselekvés tényleges egyidejűsége (kinyilatkoztató tevékenység). Ebből következik, hogy a kegyelmi történés egészen Isten tette, így a liturgikus jogban megfogalmazódó kegyelemtani dimenzió kapcsán mindig isteni jogi háttérrel kell szembesülnünk, ezek alapján kell a megújítás alapszabályait is értelmezni. Gyakorlatilag feltételezhetjük, hogy az önálló emberi cselekvés, pl. a tisztán kánonjogi elveken alapuló, liturgikus cselekvést szabályozó normák és megfogalmazásuk; szervesen beleágyazódik a mindenben okként ható isteni cselekvésbe, mely megfogalmazza a megújítás isteni jogi karakterét, de Isten és az ember együttműködésének titokzatos mikéntje nem magyarázható meg valamiféle gondolati rendszer keretében.

¹⁴⁹ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 21., in *AAS* 56 (1964) 105.

kapcsolódik először össze a liturgikus konstitúcióban, ami azt is megfogalmazza, hogy a megújítás a liturgikus jognak az a kérdése, ahol a közösség és a tevékenység kérdését kritikus szempontok alapján is érdemes végigvizsgálni. Az *interiorizálás* fentebb említett kérdését ebben a nézőpontban is érinteni kell, mert a liturgikus megújításnál nem tekinthető az Egyház hagyományával és céljával maradéktalanul összeegyeztethető módszereknek, ha a változások, reformok, újítások mércéjeként egyoldalúan *vagy* a közösségi szempont, *vagy* a *participatio actuosa* alapelve érvényesülne.¹⁵⁰

Ezért megfogalmazható, hogy az interiorizálás a megújítással kapcsolatban a liturgikus közösség előfeltétele, ha a liturgikus közösségnek valóban az a célja, hogy Isten felé haladva – ahogyan az előbb a kegyelemtani modell analógiájának felvázolásakor tisztázódott –, felülmúlja az emberek közötti kapcsolatokat. Ez azt jelenti, hogy a liturgikus cselekményekből való részesedés területén, aminek az a lényege, hogy mindenek előtt *participatio Dei* legyen, azaz részesedjünk Istenben; az *interiorizációnak* elsőbbsége van. Ratzinger szerint, ez azt is kifejezi, hogy a *participatio* nem merül ki a liturgikus cselekmény pillanatában a liturgiát nem lehet „*ráölneni az emberre, mert az nevelést és begyakorlást kíván*”.¹⁵¹

3.) A II.Vatikáni Zsinat *ekkleziológiáját* lényegi vonásokban az Eukarisztia titka határozza meg. Az Egyházzól szóló dogmatikai konstitúció szerint az Eukarisztia ünneplése a hívők egységét valósítja meg az Egyházban.¹⁵² „*Az Eukarisztia kenyerének megtörésekor valóságosan részesedünk az Úr testéből és így közösségre lépünk övele is és egymással is*”. (LG 7.) Riedlinger ebből arra következtet, hogy a II. Vatikáni Zsinat *ekkleziológiája* „*további fejlődést célul kitűző eukarisztikus ekkleziologia*”¹⁵³ A liturgia megújításának ennek megfelelően nemcsak az *egyházatyák normáihoz*, igazodni akaró téves fejlődéseket kell kiszűrnie, melyek gyakran éppen a *participatio actuosa* alapelveire hivatkoznak, hanem eleget kell tennie az egyház *eukarisztikus önértelmezése* követelményének is.

4.) A liturgia megújításának következő szempontja a liturgikus cselekvéssel kapcsolatos *szerepek helyes megosztása*. Mindenki teljes, tevékeny és közösségi részvétele nem az egyes krisztushívők egyéni akarata szerint történhet, hanem egy hierarchikusan rendezett hivatal vezetése mellett. Minden, liturgikus cselekvésben ténylegesen résztvevő

¹⁵⁰ KHOURY, TH., *Religionswissenschaft und Kult*, Basel, 1986. 67.

¹⁵¹ RATZINGER, J., *Zur Frage nach der Struktur der liturgischen Feier*, 493.

¹⁵² Vö. LG 23.

¹⁵³ RIEDLINGER, H., *Die Eucharistie in der Ekklesiologie des II. Vatikanums*, Mainz, 1984. 77.

krisztushívó „valódi hordozója a liturgiának”, így kánonjogi értelemben is megvalósítja, létrehozza a liturgikus cselekményt., ezért a liturgikus megújításban ügyelni kell az egyes (tényleges) szerepek helyes megosztására.¹⁵⁴ A liturgikus konstitúció ezt az eukarisztikus ünneplést szabályozó fejezet (II. Fejezet, „*Az Eucharisztia szentséges misztériuma*”) legelső pontjában a következő általános érvényű kijelentéssel fogalmazza meg: „*Ezért szeretett jegyesére, az Anyaszentegyházra bízta, hogy megünnepelje a halálára és feltámadására emlékeztető szent cselekedetet...*” Tehát nem egyes krisztushívók állapítják meg, magáncselekményként mindazt, ami a liturgiában és a liturgia megújításában hasznos, lehetséges vagy szükséges, hanem Isten az Anyaszentegyházra bízta, tehát a szerepek megosztását isteni jogi dimenzionáltság tekintetében az Egyház mint hierarchikusan rendezett közösség illetékes.¹⁵⁵

Ezt az *ekkleziológiai alap gondolatot* fogalmazza meg a liturgikus konstitúció a liturgia megújításával kapcsolatos alcím B-pontjában is („*A liturgia hierarchikus és közösségi cselekményéhez alkalmazkodó szabályok*”): „*A liturgikus cselekmények nem magános cselekmények, hanem az egész Egyháznak szent cselekedetei.*”¹⁵⁶

1.3.1. A liturgia megváltoztatásának, megújításának és rendezésének egyházjogi lehetősége

Az ekkleziológiai alap gondolatok és az *interiorizáció* valamint a *participatio actiosa* összefüggéseinek tükrében a *szerepek helyes megosztásáról* alkotott elméleti háttérből kiindulva meg kell vizsgálni, hogy a zsinati elvek, *megújításra*, *változtatásra* és *rendezésre* vonatkozó előírásai milyen kánonjogi kötelezettségeket és jogokat keletkeztetnek, vagy milyen lehetőségek, kötelezettségek és jogok mentén lehetséges a megvalósításuk.

A II. Vatikáni Zsinat utáni liturgikus teológiai vitákban új ekkleziológiai távlatokkal kellett szembesülni, leginkább az egyházat jellemző módon szentségként beállító dogmatikai konstitúció 1. pontja alapján. Az Egyházi Törvénykönyv nem tér ki az egyház szentségi jellegére.¹⁵⁷ A zsinat utáni *deteologizáló* törekvések az egyházjogot olyan társadalmi valóságnak állítják be, melyet tisztán a jogtudomány módszereivel kell feldolgozni és nem

¹⁵⁴ LENGELING, E. J., *Liturgie – Dialog zwischen Gott und Mensch*, Basel, 1991. 53.

¹⁵⁵ RICHTER, K., *Liturgiereform als Mitte einer Erneuerung der Kirche*, Mainz, 1991. 228.

¹⁵⁶ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 26., in *AAS* 56 (1964) 107.

¹⁵⁷ MAY, G.,-EGLER, A., *Einführung in die kirchenrechtliche Methode*, Regensburg, 1996. 85.

érintkezhet a teológiával.¹⁵⁸ *P. Lombardia* úgy tekintett az egyházi normarendszerre, amely az erre jogosult szervek által kibocsátott és formálisan elismert szabályokból áll. Ez a szemlélet nemcsak deteologizálja, hanem *deszakralizálja* is az egyházi jogrendet,¹⁵⁹ így érthető, hogy a zsinat utáni bizonyos kánonjogi körök nem tekintették képesnek az egyházat, hogy a tisztán isteni jogi alapon nyugvó ősi vagy állandó, teológiailag évezredes hagyományréteg alapján igazolt liturgikus jogszabályokat *megváltoztassa, megújítsa vagy rendezze*, pedig a liturgikus konstitúció *mindhárom* jogcselekményre kifejezett és terminológiailag egyező utalást, vagyis utasítást tett. A *megváltoztatásra* vonatkozó kijelentés: „*A liturgia ugyanis az isteni rendelés erejénél fogva tartalmaz változhatatlan részeket, de tartalmaz változásnak alávetett részeket is(...) azokat meg is kell változtatni...*”¹⁶⁰; a megújításra vonatkozó kijelentés: „*(...) az újításoknál úgy kell a szöveget és a szertartást rendezni, hogy a 'szent', amit a jelek szolgálnak, világosabb kifejezésre jusson.*”¹⁶¹; a rendezés jogcselekményére vonatkozó kijelentés: „*A szent liturgia rendezésének joga egyedül az Egyház tekintélyétől függ...*”¹⁶², tehát a zsinat nemcsak kijelentette a megváltoztatásra, megújításra és rendezésre vonatkozó liturgikus jogi lehetőségeket, hanem a liturgia természetének megfelelően, *indokolva*, pontosítva közölte ezeket.¹⁶³

H. Demeester és *J. Lindemans* szerint a liturgikus cselekmények kánonjogi háttérét jelentő, elsősorban isteni jogi szabályokat az egyházi törvények között csak akkor lehetne valódi jognak, kánonjognak minősíteni, ha a kánoni jogrendszer megfelelő formaságokkal, jogtechnikai eszközökkel is magáévá teszi őket.¹⁶⁴ Különben kizárólag az erkölcsoteológia területéhez tartoznak, nem jogi, hanem morális szinten kötelezik a krisztushívőket. Ez a pozitivista felfogás elméletileg kérdőjelezi meg a liturgia megújításának kánonjogi lehetőségét, hiszen abban az esetben ha ez a kánonjogtól egyébként idegen pozitivista szemlélet érvényesülne; a liturgikus jog – mely a kánonjog egész rendszerében leginkább érint isteni jogot – nem lenne képes a liturgia megújításának, megváltoztatásának és

¹⁵⁸ Ebből az irányból közelítették meg a problémát a zsinat előtt is azok a nem klerikus kánonjogászok, akik magas szintű jogi műveltséggel rendelkeztek és ez alapján próbálták feldolgozni az egyház jogrendjét. (pl. *V. del Giudice, P. Lombardia, O. Giacchi, C. Minelli*)

¹⁵⁹ SCHAEFFER, R., *Kult in der säkularisierten Welt*, Regensburg, 1984. 75.

¹⁶⁰ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 21., in *AAS* 56 (1964) 105.

¹⁶¹ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 21., in *AAS* 56 (1964) 105.

¹⁶² II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, II/III.A) 22. 1.§., in *AAS* 56 (1964) 106.

¹⁶³ MÖRSDORF, K., *Zur Grundlegung des Rechts in der Kirche*, München, 1972. 231.

¹⁶⁴ LINDEMANS, J., *Legittimità, contenuto e metodologia del diritto canonico*, Milano, 1980. 41.

rendezésének végrehajtására, csak a krisztushívők jogszokásairól beszélhetnénk.¹⁶⁵ Ebben az esetben nemcsak a liturgikus jogi normák változása, hanem a *teljes jogi jelenség* az egyházon belül, súlyosan szembeállítaná a krisztushívőket az egyház kormányzati hatóságával, és legfeljebb teológiai szempontokból válna értékelhetővé az egyházi Tanítóhivatal vagy a Jogalkotó szándéka, és az egyház életével kapcsolatos isteni akarat vizsgálata csak a teológia tárgya lehetne, ami nem kötelezhetne egyébként senkit, legfeljebb a belső magatartás terén, ami pl. kifejezett liturgikus cselekvésben, tehát mozdulatban, gesztusban, öltözékben, színben, eszközben, személyben stb. nem feltétlenül nyilvánul ki külső, jogi eszközökkel szabályozható módon.

A fenti pozitivistá indokokkal szemben; melyben a II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformját követő ekkleziológiai és jogfilozófiai viták eredményeképpen azt a lényegi kifogást emelték a liturgia rendezésével, megújításával kapcsolatban, hogy tételesen, kifejezetten nem jelenik meg az erre vonatkozó (pl. zsinati) szabályozás az egyház saját, szisztematikus jogrendjében, az alaki, formai és jogtechnikai körülírásokkal; az Egyházi Törvénykönyv a liturgikus konstitúció imént idézett, a liturgia rendezését, megújítását szabályozó rendelkezését, szó szerint beemelte az egyház megszentelői feladatát szabályozó törvények közé: először a közösségi oldalról vizsgálva a liturgikus cselekmények végzését; „*Actiones liturgicae non sunt actiones privatae, sed celebrationes Ecclesiae ipsius...*” (vö. CIC 837. kánon 1.§); másodsor a szabályozásra illetékes hatóságot jelöli ki: „*Sacrae liturgiae moderatio ab Ecclesiae auctoritate unice pendet: que quidem est penes Apostolicam Sedem...*” (vö. CIC 838. kánon 1.§), majd az illetékesség kijelölésén túl kitér a szabályozás feladatának pontosítására „*Apostolicae Sedis est sacram liturgiam Ecclesiae universae ordinare...*” (vö. CIC 838. kánon 2.§) A liturgikus konstitúció alapján kimondható hogy ez a „szabályozás” nemcsak a meglévő liturgikus jogszabályok feletti felügyeleti jog gyakorlását, hanem a liturgia *megváltoztatásának, megújításának és rendezésének* egyházzjogi lehetőségét is jelenti.

¹⁶⁵ PREE, H., *Grundlagenproblematik des katholischen Kirchenrechts*, in *ÖAKR* 38 (1989) 356-367. 365.

1.3.1.1. A liturgikus jogi normák megváltoztatásával összefüggő törvényhozói illetékességi szintek

Anabázisként, a liturgia az ember belépése az Istennel folytatott megszentelő kommunikációba. H. U. v. Balthasar szerint nevetséges lenne, ha „istentiszteleteink alakításának normája és mércéje” a saját teremtményi készletünk lenne. „Öltsön bármilyen formát is liturgiánk, válasza csak az isteni fölséges kegyelem lehetőség szerinti önzetlen befogadása lehet, annál is inkább, mert a befogadás nem passzív, hanem sokkal inkább az a legaktívabb válasz, amire a teremtmény képes.”¹⁶⁶

A liturgikus cselekmények formai elemeinek csökkentése a „minden hívő tevékeny részvétele” kedvéért, nem képes helyettesíteni a liturgikus cselekmények által hordozott „csúcspontokat”.¹⁶⁷ A korábbi elvek „korszerűbbre” cserélése nem méltóságot és részesedési lehetőséget kölcsönöz a liturgiának, hanem *anarchiát* eredményez. A *participatio actiosa* nem eredményezheti azt, hogy a liturgikus cselekvést arra a szintre kell süllyeszteni, ahol mindenki képes valamilyen szinten részt venni a cselekmény egyes elemeiben, mert ebben az esetben az egész közösség elvesztené az érzékét a kegyelem irányába. A „minden hívő teljes és tevékeny részvételének” támogatása a liturgikus jogban nem azt jelenti, hogy a liturgiát az adott kor kulturális követelményeihez igazítsák „egyesek”, tehát olyan krisztushívők, vagy csoportok, akik szeretnék még aktívabban részt venni valamiben, amit talán nem is nevezhetünk kánonjogi értelemben liturgiának, és minden kevésbé érthető jel helyett új szimbólumokat teremtsünk, csak azért, hogy a szentségek „jobban hassanak” a modern korunkban élő esetleges befogadókra.¹⁶⁸ Kavanagh ezt a megoldási próbálkozást „otromba kísérletnek” nevezi. Nem cél a keresztény liturgia „polgári átértelmezése, nem jelentheti egyszerűen az élet vagy egy előkelő keresztény önrítuálé megünneplését, olyan ökumenikus teázási szertartást, amely a kínai kultúra ismert vendégváró rítusának felelne meg.”¹⁶⁹

Az említett félreértelmezések ugyan szélsőséges nagyításokat tartalmaznak, és semmiképpen nem állítható, hogy liturgikus életünkre jellemző lenne a vélt vagy szándékos félreértelmezések, visszaélések gyakorlata, de az mégis megfelelően érzékelhető, hogy az egyház bármilyen területen gyakorolja az Egyházi Törvénykönyv szerkezetéből is közvetlenül

¹⁶⁶ BALTHASAR, H.U., *Die Würde der Liturgie*, in *IKaZ* 7 (1978) 481.

¹⁶⁷ ADAM, A., *Grundriß Liturgie*, Freiburg, 1992. 139.

¹⁶⁸ KAVANAGH, A., *Bürgerliches Ritual und kirchliches Ritual bei der Feier von Höhepunkten*, in *Concilium* 14 (1978) 80.

¹⁶⁹ Uo. 87.

kiolvasható *hármás, tanítói, megszentelői és kormányzati funkcióját*, mindig konkrét ekkleziológiai keretben kell érvényesülniük az ezekre vonatkozó alapelveknek, normáknak, isteni jogot tartalmazó és *kánonjogi dimenzionáltságú* törvényeknek. Nemcsak a liturgiában (és az egyház egészében) elkerülendő anarchia mellőzése érdekében, hanem az egyház alapvetően jogi struktúrájából következően, a liturgikus jog törvényeit megfelelő illetékességi szinten lehetséges kizárólagos jogi hatállyal autentikusan, a liturgia belső törvényszerűségei szerint megfogalmazni.

Magának az egyháznak semmilyen hatalma nincs afölött, amit Krisztus elrendelt és ami a liturgia megváltoztathatatlan részét alkotja. A liturgikus konstitúció a törvényhozói illetékességi szintek felsorolása (SC 22. 1-3.§) előtt kijelenti, hogy „*A liturgia az isteni rendelés erejénél fogva tartalmaz változhatatlan részeket...*”, ezzel már előzetesen tisztázza, hogy a törvényhozói illetékesség az egyház jogrendjének megfelelően nem érinti a változtathatatlan, isteni jogon tovább hagyományozott liturgikus jogi réteget, de az idézett mondat folytatásában mintegy erre reagálva, közvetlenül kifejti: „*(...)de tartalmaz változásnak alávetett részeket is...*”¹⁷⁰, tehát a konstitúció az illetékességi szintek kijelölését megelőzően pontosítja az illetékességi szintekhez tartozó liturgikus jogi probléma tárgyát.¹⁷¹

XII. Piusz pápa, a *Sacramentum Ordinis* kezdetű apostoli rendelkezésében megfogalmazza, hogy „*ha megszakadna az a kötelék, amely összeköti e szentségeket magával Krisztussal, aki létrehozta őket, és az eseményekkel, amelyek az Egyház alapítását jelentik, ez egyáltalán nem használna a híveknek, sőt inkább súlyosan ártana nekik.*”¹⁷² Az apostoli rendelkezés szavaiban szereplő „események” azokat a mozdulatokat, gesztusokat, imaszövegeket jelentik, amelyeket az Egyház a liturgikus jogban meghatározott, így azért nem válna hasznára a krisztushívőknek ezek önkényes, vagy hibásan indokolt, nem a megfelelő törvényhozói illetékességi szint általi megváltoztatása, mert „*megszakadna az a kötelék*”, amely Krisztushoz köti őket, bennünket.

XII. Piusz pápa ezt a gondolatát egy csupán 10 nappal korábban keltezett dokumentuma alapján (*Mediator Dei*, enciklika) folytatva kijelenthető, hogy „*A szent liturgia a legszorosabban összefügg a tanítás alapelveivel.*”¹⁷³ A legfőbb törvényhozó ezzel a kijelentéssel a Tanítóhivatal illetékességi körébe sorolta az egyes liturgikus jogi normák bizonyos alapelveit. A *Tanítóhivatal* pedig a legmagasabb szinten illetékes törvénylétrehozó,

¹⁷⁰ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 21., in *AAS* 56 (1964) 105.

¹⁷¹ MÖRSDORF, K., *Wort und Sakrament als Bauelemente der Kirchenverfassung*, in *AKK* 134 (1965) 72-89. 77.

¹⁷² XII. PIUSZ, *Sacramentum Ordinis*, apostoli rendelkezés, 1947. november 30., in *AAS* 40 (1948) 5.

¹⁷³ XII. PIUSZ, *Mediator Dei*, enciklika, 1947. november 20., in *AAS* 39 (1947) 540.

magyarázó és értelmező jogszabályi-elemző ekkleziológiai alapkarakter. Az egyház által jóvá nem hagyott liturgikus hagyomány folytatása, bármilyen indokkal is támasztották alá, szükségszerűen az egyházzal való jogi kötelék megszakadásához is vezet, mely pozitív oldalról bizonyítja, hogy a liturgikus jog valódi kánonjogi dimenzióban érvényesíti a liturgikus cselekmények végzése során jelenlévő isteni jogi valóságokat.¹⁷⁴ Erre figyelmeztet a Szentségi és Istentiszteleti Szent Kongregáció a következő nyilatkozatában: „A jóvá nem hagyott szövegek és rítusok használata oda vezet, hogy az imádság törvénye (*lex orandi*) és a hit törvénye (*lex credendi*) közötti szükségszerű kapcsolat meglazul, sőt akár meg is szakad.”¹⁷⁵

*1.3.1.1.1. Az Egyházi Törvénykönyv és a Liturgikus Konstitúció szövegében,
a törvényhozói illetékesség kijelölése tárgyában szereplő „Ecclesiae auctoritate”
terminológiai meghatározás jelentése és tartalma*

A kánonjogi szakirodalom nyelvi szisztematikus rendszertani összefüggései szótárakban, fogalmi lexikonokban, indexekben és terminológiai tanulmányokban követhetők nyomon. A különféle jogforrásokban megjelenő azonos *alkatú* (pl. azonos betűkből álló, de nem szinonim jelentésű szó)¹⁷⁶ vagy *jelentésű* (különböző betűkből álló, de azonos tartalmat jelölő szavak)¹⁷⁷ fogalmak szerepelnek – valamint ezek variációi –, melyeket a kánonjogban megfogalmazott törvények céljának alárendelve kell értelmezni.¹⁷⁸ A cél szolgálatában leggyakrabban a jogtörténeti vizsgálat tűnik a leghatékonyabb eljárásnak.¹⁷⁹

A II. Vatikáni Zsinat liturgikus konstitúciójának első magyar nyelvű hivatalos kiadásában¹⁸⁰ a szent liturgia megújítására vonatkozó szabályok („*Általános szabályok*”) első paragrafusában a liturgia rendezési jogával kapcsolatos terminológiaként a következő áll:

¹⁷⁴ SCHICK, L., *Die Tria-Munera in den Dokumenten des II. Vatikanischen Konzils*, in *ÖAKR* 32 (1981) 59-78. 76.

¹⁷⁵ SZENTSÉGI ÉS ISTENTISZTELETI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Inaestimabile donum*, instrukció, 1980. április 3., in *AAS* 72 (1980) 333.

¹⁷⁶ SLEUMER, A., *Kirchenlateinisches Wörterbuch*, Limburg, 1926. 41.

¹⁷⁷ Uo. 44.

¹⁷⁸ MÖRSDORF, K., *Die Rechtssprache des Codex Iuris Canonici, Eine kritische Untersuchung*, Paderborn, 1967, 55.

¹⁷⁹ HEUMANN, H.,-SECKEL, E., *Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts*, Graz, 1971. 14.

¹⁸⁰ *Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani Secundi, Constitutio De Sacra Liturgia*, A II. Vatikáni Egyetemes Zsinat Rendelkezései a Szent Liturgiáról, A Magyar Püspöki Kar megbízásából kiadja a Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 1964.

„egyedül az Egyház tekintélyétől függ”.¹⁸¹ Az ezzel párhuzamos, szintén a liturgikus jog törvényeinek forrását képező illetékességi kör meghatározásánál, az Egyházi Törvénykönyvben a magyar fordítás a következő terminológiát alkalmazza: „A szent liturgia irányítása csakis az egyházi *hatóságtól* függ.” (vö. CIC 838. kánon 1.§) A nyelvi vizsgálat tárgyát képező szó az Egyházi Törvénykönyvben és a liturgikus konstitúcióban egyaránt az *auctoritas*.¹⁸² A magyar nyelvű fordításokban szereplő „*tekintély*” és „*hatóság*” szavak között nincs lényegi különbség, tehát nem *kiegészítik, tovább fejlesztik* vagy *értelmezik* egymást, ahogy a kánonjogi szaknyelvben ez általános, a jogfejlődést követő nyelvfilozófiai gyakorlat,¹⁸³ hanem a vizsgált szó régebbi jelentésváltozatát („*tekintély*”) hordozza a liturgikus konstitúció szövegének magyar fordítása (1964), az újabb (1983) fordítás az Egyházi Törvénykönyvben, az *auctoritas, atis, f.* szó mai kánonjogi forrásokban használt jelentését, a „*hatóság*” szót alkalmazza: „az egyházi hatóságtól függ”. (CIC 838. kánon 1.§)

Az egyházi tekintély fogalmát *W. Molinski* a következő gondolattal határozza meg: „Azok rendelkeznek tekintéllyel, akik Jézus Krisztus akarata szerint teljhatalmat kapnak arra, hogy az Egyház életét alakítsák.”¹⁸⁴ Ez levezetett, áthagyományozott, beiktatással létrejövő tekintély, mivel az eredeti tekintély, mely a földi liturgiát létrehozta, magában Istenben rejlik. Ez határozza meg „belülről” a liturgikus jog isteni jogi dimenzióját.¹⁸⁵ Az egyházi tekintély fogalma a Szentírásban nem fordul elő, a fogalom által jelzett tartalmat az exuszia fogalma fejezi ki [’teljhatalom’].¹⁸⁶

A jogfejlődés során az *auctoritas* fogalma a római magánjogból és állami jogból származik.¹⁸⁷ Az egyházi szóhasználatban először *Tertullianus* használja. Más ókeresztény szerzők azt állítják, hogy az apostoloknak és a rájuk visszavezethető hagyományoknak tekintélyük van.¹⁸⁸ A későbbi jogfejlődés során az egyházi tekintély fogalmát egyre inkább személyekre, a pápára, a püspökökre, a zsinatra vonatkoztatták, hiszen ők rendelkeznek az egyházban döntési teljhatalommal.¹⁸⁹ A Tanítóhivatal meghatározta „a legfőbb tekintélyt az

¹⁸¹ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 22. 1.§., in *AAS* 56 (1964) 106.

¹⁸² SOCHA, H., *Die Ordnung der Liturgie*, in *HKK*, Regensburg, 1983. 637.

¹⁸³ ZAPP, H., *Codex Iuris Canonici. Lemmata. Stichwortverzeichnis*, Freiburg, 1986, 17.

¹⁸⁴ MOLINSKI, W., *Autorität: SM(D) I* Freiburg, 1967, 445.

¹⁸⁵ SCHUSTER, J., *Ethos und kirchliches Lehramt*, Frankfurt, 1994. 89.

¹⁸⁶ Jézus ebben részesítette az apostolokat, akiket meghívott és küldetést adott. A feltámadás eseményében a Feltámadott átadta az apostoli teljhatalmat a tanítványainak az egyház fennállásának idejére (Mt 28,18; Jn 21.).

¹⁸⁷ KIEBIG, M., *Autorität der Schrift – Autorität der Kirche*, *US* 22 (1987) 148.

¹⁸⁸ CAMPENHAUSEN, H., *Kirchliches Amt und geistliche Vollmacht in den ersten drei Jahrhunderten*, Tübingen, 1983, 22.

¹⁸⁹ A reformáció alapvetően másképp fogta fel az egyházi tekintély struktúráit. Mivel a pápai tekintélyt elutasították, válaszul az Egyház annál erőteljesebben előtérbe állította azt. Azóta is viták tárgyát képezi az

egyházban”, melyet a pápa birtokol. Az I. Vatikáni Zsinat rögzítette a pápa *iurisdikciós hatalmát*, primátusának tartalmát: Jézus Krisztus akaratából a pápa rendes, közvetlen és legfelső jogi hatalommal rendelkezik az egész egyházban. (vö. DH 3059-3064), hasonlóképpen, meghatározott feltételek mellett tévedhetetlenséggel (vö. DH 3065-3075). A II. Vatikáni Zsinat megerősítette ezeket a döntéseket, ugyanakkor jobban kiemelte a püspökök szerepét és tekintélyét¹⁹⁰ (vö. LG III. Fejezet). A zsinat dokumentumai számos helyen foglalkoznak a pápa, a püspökök és a zsinatok tekintélyével.¹⁹¹ Az egyházi tekintéllyel szemben ma számos kritika fogalmazódik meg. A liturgikus jogban a krisztushívők teljesebb és cselekvő részvételének alapelvét hangsúlyozók, köztük *K. Ruf*, egyre inkább elvetik a „*liturgia testére kívülről erőltetett tekintélyt*”¹⁹², helyette a krisztushívői társfelelősség kérdésének kiszélesedését irányozzák elő megoldási kísérletként, mely a „felülről atyáskodva engedelmességre biztató központi liturgiamonopólium”¹⁹³ helyett a kreatív és aktív krisztushívői liturgikus magatartást jelenti. *Ruffal* szemben *Molinski* a kormányzati felelősségben megnyilvánuló, megalapozott, kánonjogilag is összefüggéskonzentrált liturgikus jogi tekintély-elv érvényesülését szorgalmazza, már idézett művében. Ennek „*szélsőségektől és passzivitásoktól mentesen kell kifejeznie a liturgia és jog közötti isteni jogi összefüggésrealitást*”.¹⁹⁴

1.3.1.1.2. Az Apostoli Szentszék liturgikus jogi törvényhozói illetékessége

A *legfőbb hatalom* alanya nem lehet két teljesen különböző szerv. A liturgikus törvényhozói illetékesség kapcsán nem képezi jogi vita tárgyát, hogy a liturgikus szabályok *felülvizsgálatánál, megújításánál, megváltoztatásánál* vagy *rendezésénél* az Apostoli Szentszék „és” a pápa, vagy egyéb variációk érvényesülnek-e. Mivel a legfőbb hatalom alanya egyetlen szerv, az Egyházi Törvénykönyv hangsúlyozza, hogy a római pápa és a püspökök testülete szorosan összetartoznak egymással és egyetlen testületet alkotnak: „*Sicut, statuente Domino, sanctus Petrus et ceteri Apostoli unum Collegium constituunt, pari ratione*

egyházi tekintéllyel kapcsolatban, hogy a pápa, a püspökök és a zsinatok tekintélye hogyan viszonyul egymáshoz.

¹⁹⁰ BROSEDER, J., *Autorität der Schrift und Autorität der Kirche*, in *US* 22 (1987) 172.

¹⁹¹ A pápa és a püspökök valamint a zsinatok tekintélyével foglalkozó legfontosabb zsinati források: LG 22-24 és 27., valamint a *Christus Dominus* dokumentum egésze.

¹⁹² RUF, A. K., *Konfliktfeld Autorität*, München, 1984. 27.

¹⁹³ Uo. 34.

¹⁹⁴ MOLINSKI, 423.

Romanus Pontifex, successor Petri, et Episcopi, successores Apostolorum, inter se coniunguntur.” (CIC 330. kánon) A legfőbb liturgikus törvényhozó a római pápa, akinek hatalma a liturgikus törvényekkel kapcsolatban is a szó jogi értelmében *rendes* hatalom, a pápai *hivatallal* jár: „*Potestas regiminis ordinaria est, quae ipso iure alicui officio adnecitur...*” (Vö. CIC 131. kánon 1.§). A pápai hatalom *legfőbb* hatalom is, vagyis a pápának nincs előjárója, a hatalom kérdésében senki nem egyenlő vele, így amikor a liturgikus törvényhozói illetékességi szinteknél első helyen az Apostoli Szentszéket említjük, akkor ezt nem a római pápával kapcsolatos illetékességi hierarchia sorrendjére koncentrálunk, hanem a liturgikus konstitúcióban és az Egyházi Törvénykönyvben megfogalmazott sorrendet alkalmazzuk. Az egyházban senki nincs, aki nem lenne a római pápa alárendeltje. Ezt tükrözi a CIC VII. Könyv, I. Rész, I. Cím „*Az illetékes bíróság*” bevezető kánonja is: „*Prima Sedes a nemine iudicatur.*” (CIC 1404. kánon) Ebben az esetben ki kell emelni, hogy a kánonban szereplő „Első Szék” nem azonos az Apostoli Szentszékkal, hanem a római pápa személyét jelöli¹⁹⁵, akinek ítéletei, határozatai, pl. liturgikus határozatai ellen *nem lehetséges* a fellebezés vagy a felfolyamodás: „*Qui contra Romani Pontificis actum ad Concilium Oecumenicum vel ad Episcoporum collegium recurrit censura puniatur.*” (CIC 1372. kánon) Ki kell emelni, hogy a liturgikus törvényhozás is az *egyházkormányzati* vagy *joghatósági* hatalom körébe tartozik. A pápa hatalma *közvetlen*, tehát minden alárendeltje fölött közvetlenül gyakorolja; és egyetemes, tehát minden területi illetékesség felett áll, bármely részegyház liturgiájának jogi kérdését teljesen szabadon és közvetlenül rendezheti úgy, hogy nincs szüksége a területileg illetékes püspöki konferencia vagy a megyéspüspök hozzájárulására. A pásztori hatalomból következik, hogy nem csak a hit és erkölcs kérdéseiben dönt a legfelsőbb szinten, hanem olyan joghatósággal rendelkezik pl. a liturgikus kérdésekkel kapcsolatban, amely iránt kötelező a feltétel nélküli engedelmesség. Az Egyházi Törvénykönyv a szentelményekkel¹⁹⁶ kapcsolatban (CIC IV. könyv, II. Rész „*A többi istentiszteleti cselekmény*”, I. Cím) bizonyos *áldásoknál* kiemeli, hogy azok a római pápának vannak fenntartva: „*Benedictiones, exceptis iis quae Romano Pontifici aut Episcopis reservantur...*” (vö. CIC 1169. kánon 2.§) Ezek imával és szenteltvízzel való meghintéssel

¹⁹⁵ *Communicationes* 10 (1978) 219.

¹⁹⁶ A szentelményeket a liturgikus konstitúció a III. Fejezetben („*A szentségek és szentelmények*”) határozza meg: „*A szentségek mellett az Anyaszentegyház adott a híveknek szentelményeket is. Ezek szintén jelek és így hasonlítanak a szentségekhez, melyek nemcsak jelzik a lelki hatást hanem az Egyház könyörgésének erejével azt meg is szerzik. Ezek a jelek készítik elő az embereket, hogy a szentségek sajátos hatóerejét befogadják, egyúttal ezek a jelek szentelik meg az élet különböző körülményeit.*” II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 60., in *AAS* 56 (1964) 116.

történő liturgikus szertartások, tehát valódi liturgikus cselekmények,¹⁹⁷ melyeket liturgikus jogi szempontból a pápa mint legfőbb törvényhozó rendel el, változtat vagy újít meg. Általában olyan áldások vannak a pápának – vagy a püspöknek – fenntartva, melyek *tartós szent jelleget* adnak.¹⁹⁸

Ellentétben az 1917-es Egyházi Törvénykönyvvel, a hatályos Egyházi Törvénykönyv nem foglalkozik a római kúria intézményeinek felépítésével és hatáskörével. Ezt az illetékességi kérdéseket is tartalmazó problémát az 1988-ban (1988. VI. 28.) kiadott *Pastor Bonus* kezdetű apostoli rendelkezés,¹⁹⁹ valamint a *Római Kúria Általános Rendtartása*²⁰⁰ szabályozza átfogóan.²⁰¹ Az *Apostoli Szentszék* mint törvényhozói illetékességi szint lényegében, jogi természetében, a liturgikus jogi kérdések rendezése, megváltoztatása, megújítása tekintetében *nem különbözik* a római pápa személyétől, hivatalától és kormányzati hatalmától: „*Nomine Sedis Apostolicae vel Sanctae Sedis in hoc Codice veniunt non solum Romanus Pontifex...*” (vö. CIC 361. kánon) Az idézett szöveghely folytatásában megtalálható az illetékességi konkretizálás is:“(…) *aliaque Romanae Curiae Instituta*”, tehát a római kúria „többi intézménye”.

A római pápa és az Apostoli Szentszék *azonos* törvényhozói illetékességét bizonyítja az Egyházi Törvénykönyv a római kúriáról szóló fejezet (CIC II. Könyv, IV. Fejezet, „A római kúria”) bevezető kánonja, amikor kijelenti:“(…) *Summus Pontifex expedire solet et quae nomine et auctoritate ipsius munus explet...*” (vö. CIC 360. kánon), tehát az Apostoli Szentszék név a 361. kánon értelmében azt az intézményt is jelenti, melynek segítségével a pápa az ügyeit, jelen esetben a liturgikus törvényhozás cselekményét, intézni szokta.²⁰²

Az Egyházi Törvénykönyv és a liturgikus konstitúció idézett szövegösszefüggései alapján, mely szerint az „Apostoli Szentszék” illetékes a liturgia irányításában, kánonjogilag konkretizálni kell ezt az illetékességet, elsősorban *intézményi* szempontból.

A Kódex idézett helyével (CIC 331. kánon) összefüggésben a *Lumen Gentium* dogmatikai konstitúció megjegyzi, hogy a római pápa szabadon gyakorolja legfőbb törvényhozói hatalmát, akár a lelkipásztorokkal és a hívekkel való kapcsolattartás révén is.²⁰³ A kánonjogi szempontból lényegi kérdés, hogy ez a *kapcsolattartás* milyen *intézményen* keresztül történik, hiszen az Egyházi Törvénykönyv kijelenti, hogy a pápa bizonyos

¹⁹⁷ LÖHRER, M., *Sakramentalien*, in *Sacramentum Mundi*, IV. Freiburg, 1979. 342.

¹⁹⁸ REINHARDT, H., *Sakramentalien*, in HKK 838.

¹⁹⁹ *Pastor Bonus*, in *AAS* 80 (1988) 841-930.

²⁰⁰ SECRETARIA STATUS SEU PAPALIS, *Regolamento generale della Curia Romana*, 1992. II. 4. *AAS* 84 (1992) 201-276.

²⁰¹ Az egyes kúriai intézményeket és felépítésüket az *Annuario Pontificio* minden évben közli.

²⁰² HEREDIA, I.P.V., *Die Römische Kurie*, in HKK, Regensburg, 1983. 285.

²⁰³ Vö. LG 22.

intézményeken keresztül szokta az ügyeit intézni: „*Curia Romana, qua negotia Ecclesiae universae Summus Pontifex expedire solet et quae nomine et auctoritate ipsius munus explet (...) aliisque Institutis...*” (vö. CIC 360. kánon). Persze ez nem jelent *kizárólagosságot*, hiszen nemcsak intézményen keresztül, hanem saját kezdeményezésre vagy akár saját kezűleg, közvetlenül is intézheti az egyház ügyeit; a kánonban erre utal a *soleo 2* [’szokik, szokott’] *ige*, ami nem feltételez *kizárólagosságot*, inkább egy eljárási mintát, szokást, általános gyakorlatot;²⁰⁴ mégis ki kell jelölni először az Apostoli Szentszékkal kapcsolatos liturgikus törvényhozó illetékességi kör fő tartalmát és az eljáró intézményt.²⁰⁵

1.) Az illetékességi kör mint jogterület körülhatárolása az Egyházi Törvénykönyvben négy alaptételben fogalmazódik meg. 1.: „*sacram liturgiam Ecclesiae universae ordinare*”, 2.: „*libros liturgicos edere*”, 3.: „*linguas vernaculas recognoscere*”, 4.: „*advigilare*”. (vö. CIC 838. kánon 2.§) A szabályozásra vonatkozó illetékességi kör tárgyi felsorolása ebben az esetben *taxatív*,²⁰⁶ tehát amikor az Apostoli Szentszék liturgikus törvényhozói illetékességéről beszélünk, akkor az a következőket tartalmazza: az egyház liturgikus cselekvéseinek, valamint az egész liturgiának a szabályozása, a liturgikus könyvek kiadása, a kiadott liturgikus könyvek élő nyelvre való lefordításainak felülvizsgálata, valamint a felügyelet arra, hogy a liturgikus előírásokat mindenhol betartsák.

2.) Az illetékességi kör tárgyának tisztázása után következik a *kapcsolattartó intézmény* megnevezése. Ezt a megnevezést *II. János Pál* pápa *Pastor Bonus* kezdetű apostoli rendelkezésében találjuk meg. „*Az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció intézi – a Hittani Kongregáció illetékességének fenntartásával – mindazt, ami az Apostoli Szentszék feladata a szent liturgia, elsősorban pedig a szentségek szabályozása és előmozdítása tekintetében.*”²⁰⁷ Ezzel a kijelentéssel a törvényhozó az Egyházi Törvénykönyv, liturgikus jog rendezésére vonatkozó meghatározását *pontosítja*, amennyiben a Törvénykönyv csak általánosságban beszél bizonyos kúriai szervekről, melyek segítségével a pápa az egyház „ügyeit” intézni szokta (vö. CIC 360. kánon) és bár használja a kongregáció szót, a hivatal pontos megnevezését nem tartalmazza. A *Pastor bonus* apostoli rendelkezés a továbbiakban is részben pontosítja az Egyházi Törvénykönyv liturgikus szabályait, részben tovább is fejleszti azokat. Az apostoli rendelkezés a szentségek fegyelmével kapcsolatban a „támogat” és

²⁰⁴ HEUMANN, H., - SECKEL, E., *Handlexikon zu den Quellen des römischen Recht*, Graz, 1971, 82.

²⁰⁵ HEREDIA, I.P.V., *Die Römische Kurie*, in HKK, Regensburg, 1983. 286.

²⁰⁶ OCHOA, X., *Index verborum ac locutionum Codicis Iuris Canonici*, Roma, 1983. 340.

²⁰⁷ II. JÁNOS PÁL, *Pastor bonus*, apostoli rendelkezés, 1988. június 28., in *AAS* 80 (1988) 876. 62. cikkely

„védelmez”²⁰⁸ kifejezéseket alkalmazza, melyeket az Egyházi Törvénykönyvben az Apostoli Szentszék feladatainál nem találhatunk meg. Az apostoli rendelkezés tovább fejleszti az Egyházi Törvénykönyv rendelkezéseit, amikor az Apostoli Szentszék (jelen esetben Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció) illetékességi körébe helyezi a szentségekkel kapcsolatban „különösen ami érvényességüket és kiszolgáltatásuk megengedettségét illeti.”²⁰⁹ Az Egyházi Törvénykönyv a szentségek kiszolgáltatása körüli körültekintést a szentségekkel foglalkozó rész (CIC IV. Könyv, I. Rész, „A szentségek”) bevezető kánonjában nem kifejezetten az Apostoli Szentszék illetékességi körébe utalja, hanem a szent szolgálatot teljesítők és az összes többi krisztushívő feladataként fogalmazza meg: „(...) *in iis celebrandis summa veneratione debitaque diligentia uti debent tum sacri ministri tum ceteri christifideles.*” (Vö. CIC 840. kánon) Ez a *tiszteletteljes eljárás* azonban még nem az érvényesség és megengedettség meghatározása, mert az Egyházi Törvénykönyv a szentségek érvényességének és megengedettségének meghatározásakor kijelenti, hogy csakis a legfőbb egyházi hatóság joga, hogy megítélje vagy meghatározza azt, ami érvényességükhöz szükséges. (vö. CIC 841. kánon) Ez a jogszabály visszautal a már vizsgált, Apostoli Szentszék liturgikus jogi illetékességét megfogalmazó 838. kánon 3. és 4. §-ra, tehát nemcsak az Apostoli Szentszék említi a megengedettség meghatározásával kapcsolatban, hanem a 838. kánonra utalva a *püspöki konferenciákat* és a területileg illetékes *megyéspüspököket* is.²¹⁰ A *Pastor bonus* apostoli rendelkezés harmadik figyelemre méltó utasítása az Apostoli Szentszék liturgikus jogi illetékességét illetően, hogy „*gondosan ügyel rá, hogy a liturgikus rendelkezéseket pontosan megtartsák, a visszaéléseket megelőzzék, ahol pedig mégis felbukkannak, ott megszüntessék.*”²¹¹ Kánonjogilag újdonság, hogy az apostoli rendelkezés a szentségekkel kapcsolatban *visszaélésekről* beszél, ugyanis az Egyházi Törvénykönyv a visszaélések fogalmát a szentségekkel kapcsolatban ilyen összefüggésben nem használja. Itt elsősorban a *visszaélés szóra* gondolunk, amit az Egyházi Törvénykönyv kifejezett alakban, a következő esetekben alkalmaz: a *kiváltsággal* való visszaélés esetén („*Qui abutitur potestate sibi ex privilegio data, privilegio ipso privari meretur...*” vö. CIC 84. kánon); valamint *hatalommal vagy tisztséggel* való visszaélés esetében („*Ecclesiastica potestate vel munere abutens pro actus vel omissionis gravitate punitur...*” vö. CIC 1389. kánon 1.§) Az apostoli rendelkezés azonban a visszaélésekkel kapcsolatban nemcsak a visszaélés előfordulására utal, hanem kifejezetten a szentségek érvényességével és

²⁰⁸ II. JÁNOS PÁL, *Pastor bonus*, apostoli rendelkezés, in *AAS* 80 (1988) 877. 62. cikkely

²⁰⁹ II. JÁNOS PÁL, *Pastor bonus*, apostoli rendelkezés, in *AAS* (1988) 877. 63. cikkely

²¹⁰ POTZ, R., *Die Geltung kirchenrechtlicher Normen*, Wien, 1988. 65.

²¹¹ II. JÁNOS PÁL, *Pastor bonus*, apostoli rendelkezés, in *AAS* (1988) 924. 66. cikkely

megengedettségével kapcsolatos visszaélések megelőzésére. Az Egyházi Törvénykönyvben a „visszaélések megelőzésére” a következő esetben találunk példát: a plébánián történő visszaélések megelőzése kérdésénél. A visszaélések részletezésekor a Törvénykönyv kifejti, hogy a plébánosnak gondoskodnia kell arról, hogy az eukarisztia legyen a hívők életének középpontja, szolgáltassa ki a szentségeket, törekedjen rá, hogy tudatosan és tevékenyen vegyenek részt a liturgián, melyet a megyéspüspök felügyelete alatt a plébánián a plébánosnak kell irányítania, ezek után a részleteket is meghatározó, pontosító felsorolás után, mely kijelöli a visszaélések lehetséges fórumát, sor kerül a visszaélések megelőzésére irányuló felszólításra: „*ne abusus irrepant, invigilare tenetur*” (vö. CIC 528. kánon 2. §) Ellentétben a visszaélésekkel kapcsolatos előző két esettel, melyeknél nem a visszaélések megelőzése, hanem a visszaélés megjelenése volt a tárgy, ebben az esetben a Törvénykönyv nem kapcsol büntető szankciót a visszaélés előfordulásához.²¹² Tehát összehasonlítva az Egyházi Törvénykönyvben a visszaélésekről és a visszaélések megelőzéséről szóló jogszabályokat, megállapítható, hogy míg a visszaélések leírásakor az Egyházi Törvénykönyv büntető szankciót alkalmaz, a visszaélések megelőzésével kapcsolatban nem szerepel büntető szankció.²¹³ Ehhez hasonlóan a *Pastor bonus* apostoli rendelkezés sem rendel büntető szankciót az Apostoli Szentszék által felügyelt és rendezett liturgikus cselekményekkel kapcsolatos visszaélések megelőzésének feladatához, de egy későbbi liturgikus jogszabályban a legfőbb törvényhozó megjegyzi: „*A krisztushívőknek joguk van hozzá, hogy az egyházi hatóság teljes mértékben és hatékonyan lássa el a szent liturgia irányítását, nehogy valaha is úgy tűnjék, mintha a liturgia „valakinek a magántulajdona lenne, akár magáé a celebránsé, akár pedig a közösségé, amelyben a misztériumokat ünneplik.*”²¹⁴

3.) A *Pastor bonus* apostoli rendelkezés utáni kánonjogi fejlődés indokoltnak ítéli a liturgikus cselekményekkel kapcsolatos visszaélések megelőzésén túl, azok büntető szankcionálását is elrendelni és az Apostoli Szentszék illetékességi körébe utalni. Aquinói Szent Tamás az egyház szándékával ellentétesen cselekvőkkel kapcsolatban a következő módon fogalmaz: „*a hamisság hibájába esik, aki Isten tiszteletét az Egyház részéről, ám az Egyház által isteni tekintéllyel elrendelt s az Egyházban bevett móddal ellentétesen végzi.*”²¹⁵ Ahol a liturgia ünneplésében visszaéléseket követnek el, ott a katolikus liturgia valódi

²¹² MAY, G.,-EGLER, A., *Einführung in die kirchenrechtliche Methode*, Regensburg, 1996. 138.

²¹³ Vö. POTZ, R., *Die Geltung kirchenrechtlicher Normen*, Wien, 1988. 69.

²¹⁴ II. JÁNOS PÁL, *Ecclesia de Eucharistia*, enciklika, 52, in *AAS* 95 (2003) 468.

²¹⁵ AQUINÓI SZENT TAMÁS, *Summa theologiae*, II, 2, q. 93, a. 1.

meghamisítása érhető tetten.²¹⁶ II. János Pál pápa a *Pastor bonus* apostoli rendelkezés után kijelenti, hogy a liturgikus cselekményekkel kapcsolatos visszaélések ellenszerének megtalálásához „igen sürgető feladat Isten népe, a lelkipásztorok és a hívek biblikus és liturgikus képzése.”²¹⁷ Az ilyen képzés célja értelemszerűen az lehet, hogy a krisztushívők (és a klerikusok) megértsék az Egyház szent liturgiára vonatkozó hitének és fegyelmének a lényegét.²¹⁸ A *Redemptionis Sacramentum* instrukció a továbbiakban kijelenti, hogy „ahol azonban a visszaélések tartósan bizonyulnak, ott az Egyház lelki örökségének és jogainak védelmében a jog szabályai szerint kell eljárni az összes törvényes eszközt igénybe véve.”²¹⁹ Mivel az instrukció a visszaélések szankcionálása előtt saját szövegében (170. pont) helyezte el a hívek liturgikus képzésének feladatára vonatkozó pápai buzdítást, felmerülhet a kérdés, hogy kánonjogi értelemben csak akkor tekinthető érvényesnek, vagy indokoltnak a visszaéléseket szankcionáló óvintézkedés, ha előzetesen megtörtént a 170. pontban leírt liturgikus oktatás, vagy az oktatás hiányában is, esetleg azonnal, vagy köztes idő alkalmazásával, mely elegendő a megfelelő liturgikus képzésre.

4.) A visszaélések között a *Redemptionis Sacramentum* instrukció megkülönböztet súlyosabb bűncselekményeket: „*graviora delicta*” és „*kerülendő*” vagy „*kijavítandó*” bűncselekményeket.²²⁰ A dokumentum nem pontosítja félreérthetetlenül, hogy az említett típusok közül a súlyosabb bűncselekmény nagyobb mértékű szankciót érdemel, mint a kerülendő vagy kijavítandó visszaélés, de a szövegből biztosan kiderül, hogy a „súlyosabb bűncselekmény” egy objektív kategória „vannak olyanok, amelyek *objektíve* súlyosabb bűncselekmények”, és ez alapján az objektivitás alapján utalja a különféle liturgikus jogi illetékességi körökbe a visszaélésekhez fűződő büntető óvintézkedések érvényesítését.²²¹ A *Hittani Kongregáció* egy jegyzékben (levél) pontosította (2001-ben) azokat a súlyosabb liturgikus bűncselekményeket, melyek neki fenntartottak.²²² II. János Pál pápa a témával kapcsolatos motu proprio kimondja: „*Az Eukarisztia legméltóságosabb és legszentebb áldozata és szentsége elleni súlyosabb bűncselekményeket a Szabályok a Hittani Kongregációnak fenntartott súlyosabb bűncselekményekről szerint kell kezelni.*”²²³ A Hittani

²¹⁶ *Redemptionis Sacramentum*, instrukció, 169.

²¹⁷ II. JÁNOS PÁL, *Vicesimus quintus annus*, apostoli levél, 15, in *AAS* 81 (1989) 911.

²¹⁸ NEUMANN, J., *Menschenrechte auch in der Kirche?* Einsiedeln, 1986. 262.

²¹⁹ *Redemptionis Sacramentum*, instrukció, 170.

²²⁰ Vö. *Redemptionis Sacramentum*, instrukció, 171.

²²¹ HÄUBLING, A., *Liturgiewissenschaftliche Aufgabenfelder vor uns*, Trier, 1988. 237.

²²² HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Levél az egész Katolikus Egyház püspökeihez és a többi érdekelt ordináriushoz és hierarchához a Hittani Kongregációnak fenntartott súlyosabb bűncselekményekről*, in *AAS* 93 (2001) 786.

²²³ II. JÁNOS PÁL, *Sacramentorum sanctitatis tutela*, motu proprio, in *AAS* 93 (2001) 739.

Kongregáció az említett levélben négy bűncselekményt sorol fel, melyek teljesen összhangban vannak az Egyházi Törvénykönyv szabályaival, de ugyanakkor kánonjogilag lényeges ez a felsorolás, mert kijelöli, hogy az Apostoli Szentszéken belül pontosabban melyik intézmény az illetékes a visszaélésekkel kapcsolatos büntető óvintézkedések érvényesítésének ügyében. A négy bűncselekmény: a *”konszekrált színek szentségtörő célzatú elvitele vagy megtartása illetve eldobása”*²²⁴, vö. CIC 1367. kánon, melyben a büntető szankció az Apostoli Szentszéknek fenntartott önmagától beálló kiközösítés, vagy a klerikusi állapotból való elbocsátás, tehát a súlyosabb szankciókat vonja maga után.²²⁵ A következő Hittani Kongregációnak fenntartott szankcióval büntetendő bűncselekmény az *„eukarisztikus áldozat liturgikus ünneplésének megkísérlése vagy annak utánzása”*²²⁶.vö. CIC 1378. kánon 2.§ 1. pont, melyben a Törvénykönyv szintén az Apostoli Szentszéknek fenntartott önmagától beálló kiközösítés a szankció. A *harmadik*, Hittani Kongregációnak fenntartott szankcióval járó visszaélés, az *„eukarisztikus áldozat tilos koncelebrációja olyan egyházi közösségek szolgálattevőivel együtt, akiknél még nincs meg az apostoli utódlás, továbbá akik nem ismerik el a papszentelés szentségi méltóságát”*²²⁷ Az Egyházi Törvénykönyv nem az Apostoli Szentszéknek fenntartott önmagától beálló kiközösítést helyezi kilátásba a vallás és az egyház egysége ellen elkövetett bűncselekményekkel kapcsolatos címben (CIC VI. Könyv, II. Rész, *„Büntetések az egyes büntetendő cselekményekre”*, I. Cím, *„Büntetendő cselekmények a vallás ellen és az egyház egysége ellen”*), a szent dolgokban való tiltott közösködés elkövetője ellen: *„Reus vetitae communicationis in sacris iusta poena punitur.”* CIC 1365. kánon), hanem csak *„megfelelő büntetést”*.²²⁸ Itt egy kánonjogilag nagyon jelentős problémával találkozunk, mely a kánonjogban érvényesülő liturgikus jog egyik alapkérdése, ugyanis a liturgikus jogszabály (jelen esetben a *Redemptionis Sacramentum* instrukció illetve a *Hittani Kongregáció* többször idézett levele [AAS 93 (2001) 786.] szövege és az Egyházi Törvénykönyv rendelkezésének szövege között *különbség* fedezhető fel, amennyiben, az *eukarisztikus áldozat tilos koncelebrációja olyan egyházi közösségek szolgálattevőivel együtt, akiknél még nincs meg az apostoli utódlás, továbbá akik nem ismerik el a papszentelés szentségi méltóságát*, a két liturgikus jogszabály értelmében önmagától beálló, az Apostoli Szentszéknek fenntartott

²²⁴ HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Levél az egész Katolikus Egyház püspökeihez és a többi érdekelt ordináriushoz és hierarchához a Hittani Kongregációnak fenntartott súlyosabb bűncselekményekről*, in AAS 93 (2001) 786.

²²⁵ TÖRVÉNYSZÖVEGEK ÉRTELMEZÉSÉNEK PÁPAI TANÁCSA, *Válasz az előterjesztett kételyre*, 1999. július 3., in AAS 91 (1999) 918.

²²⁶ HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Levél az egész Katolikus Egyház püspökeihez és a többi érdekelt ordináriushoz és hierarchához a Hittani Kongregációnak fenntartott súlyosabb bűncselekményekről*, in AAS 93 (2001) 786.

²²⁷ HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Levél az egész Katolikus Egyház püspökeihez és a többi érdekelt ordináriushoz és hierarchához a Hittani Kongregációnak fenntartott súlyosabb bűncselekményekről*, in AAS 93 (2001) 786.

²²⁸ Vö. CIC 1365. kánon

kiközösítést von maga után, míg az Egyházi Törvénykönyv 1365. kánonja szerint csak „megfelelő büntetést”.²²⁹ A probléma értelmezésében első segítség a *nyelvi elemzés*. Az idézett kánon nem fakultatív, vagy enyhébb büntetést helyez kilátásba, hanem a *iusta poena puniatur* jogtechnikai terminust alkalmazza, ami nem minősíti a szankció súlyosságát, hanem a részletes törvényhozói magyarázat, értékelés körébe vonja, tehát a „megfelelő” szó alatt értendő ebben az esetben a *liturgikus jog által* kilátásba helyezett büntetés.²³⁰ A *negyedik*, Hittani Kongregációnak fenntartott súlyosabb bűncselekmény az *egyik anyagnak a másik nélküli, szentségtörő célzatú konszekrációja az eukarisztikus ünneplés során, vagy akár mindkettőé az eukarisztikus ünneplésen kívül*.²³¹ Az Egyházi Törvénykönyv ebben az esetben sem pontosítja a cselekményhez járuló büntető szankciót, de míg az előző bűncselekmény kapcsán az idézett kánon (CIC 1365. kánon) legalább „megfelelő büntetés” kiszabását jelzi, ebben az esetben a Törvénykönyv semmilyen szankciót nem helyez kilátásba (legalábbis az érintett kánon szövegében): „*Nefas est, urgente etiam extrema necessitate, alteram materiam sine altera, aut etiam utramque extra eucharisticam celebrationem, consecrare.*” (CIC 927. kánon), hanem annak büntető óvintézkedését teljesen a liturgikus jog dokumentumai szabályozzák (HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Levél*, in *AAS* 93 (2001) 786).

5.) A *Redemptionis Sacramentum* instrukció már részletesen rendelkezik arról az *eljárásról*, melyben az említett liturgikus bűncselekmények megvalósulásakor az érintett ordináriusnak és a megfelelő kongregációnak együtt kell működnie. Valahányszor az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció „legalább valószínű értesülést”²³² szerez egy, a fentiekben pontosított liturgikus bűncselekményről, vagy visszaélésről, „értesíti az ordináriust, hogy vizsgálja ki az ügyet”²³³ Ebben az esetben az ordináriusnak értesítenie kell a kongregációt, mert a dokumentum szövegéből kiderül, hogy „valószínű” értesülésről van szó, tehát előzetes vizsgálat és bizonyítékok összegyűjtése utáni szakaszról beszélünk, nemcsak egy vád vagy vélekedés a vizsgálatot követő felterjesztés tárgya, hanem egy ténylegesen elkövetett, kivizsgált és valószínűnek tartott *liturgikus bűncselekmény*. A *Redemptionis Sacramentum* a következőkben rendelkezik a vizsgálatról és az eljárás további szakaszáról: „*Ahol úgy találják, hogy súlyos ügyről van szó, az elvégzett vizsgálatról, adott esetben pedig a*

²²⁹ STRIGL, R. A., *Die einzelnen Straftaten*, in HKK, Regensburg, 1983. 955.

²³⁰ A Hittani Kongregációnak fenntartott büntetendő cselekmények ügyét a kongregáció belső szabályzata rendezi. Lásd pl. CIC 1362. kánon 1.§ 1.: „*A bűnvádi kereset három év alatt elévül, kivéve ha a Hittani Kongregációnak fenntartott büntetendő cselekményekről van szó.*”

²³¹ HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Levél az egész Katolikus Egyház püspökeihez és a többi érdekelt ordináriushoz és hierarchához a Hittani Kongregációnak fenntartott súlyosabb bűncselekményekről*, in *AAS* 93 (2001) 786.

²³² *Redemptionis Sacramentum*, instrukció, 181.

²³³ Uo.

meghozott büntetésről szóló iratok másolatát az ordinárius mielőbb küldje meg ennek a dikasztériumnak.” (Redemptionis Sacramentum, 181.)

1.3.1.1.3. A megyéspüspök liturgikus jogi törvényhozói illetékessége

Antióchiai Szent Ignác leveleitől kezdve egyértelmű az egyházi rend három fokozata, ezt erősítik meg *Hippolitos Traditio Apostolicájában* szereplő szentelési liturgiák is.²³⁴ A későbbi időkben eltűnt a püspöki hivatal sajátos szentségi rangja, de továbbra is csak a püspök szolgáltathatta ki az egyházi rend szentségét és a bérmlást, és csak ő rendelkezett jurisdikcióval az egyházmegyéje felett. A korai időktől kezdve jóval szélesebb liturgikus jogi illetékességgel rendelkezett, mint ma,²³⁵ de a vezetéshez szükséges hatalmat, a *potestas ordinis* a papszentelésből származtatták.

A püspöki hivatal szentségi megalapozását csak a II. Vatikáni Zsinat tisztázta ismét maradéktalanul. A zsinat visszaállította az egyházi hivatalnak az ősegyházból származó hármas tagolását²³⁶ és kijelentette, hogy „a szentelés teljességét a püspökszentelés adja meg”²³⁷. A II. Vatikáni Zsinaton tisztázódott, hogy mind jurisdikciós, mind szentségi hatalma a püspökszentelésből származik, ezáltal válik az apostolok utódává, és folytatja az apostolok pásztori szolgálatát.²³⁸ Felszentelése alapján a püspök Krisztus személyében cselekszik. Hivatalát a püspöki kollégiummal és a pápával látja el jogszerűen.²³⁹ A II. Vatikáni Zsinat nem tisztázta véglegesen azt a kérdést, hogy miként viszonylik egymáshoz a püspök, a pap és a diakonus hivatala,²⁴⁰ csak annyit említ, hogy „a hivatali fokozatok ősidőktől különböznek egymástól”.²⁴¹

A liturgikus konstitúció a szent liturgia megújítására vonatkozó rész első alcímében („Általános szabályok”)²⁴² annyit közöl, hogy a püspök liturgikus jogi törvényhozói

²³⁴ *Jeromos* a Tituszhoz írt levél kommentárjában ezzel szemben azt a nézetet képviseli, hogy a püspökség nem isteni jogi, inkább egyházi alapításra vezethető vissza. Szerinte a püspökök elsőbbsége inkább „megszokásból, mintsem az isteni igazság rendelkezéséből” származik, ezért „a presbíter semmiben sem különbözik a püspöktől.

²³⁵ SCHMAUS, M., *Bischof*, LThK2 II 496.

²³⁶ MÜLLER, H., *Zum Verhältnis zwischen Episkopat und Presbyterat im Zweiten Vatikanischen Konzil*, Wien, 1971. 73.

²³⁷ LG 21.

²³⁸ RAHNER, K., *Über den Episkopat*, in *Schriften* 6, 379.

²³⁹ Vö. LG 27.

²⁴⁰ TRÖGER, G., - NEUMANN, J., *Bischof*, in *Theologische Realenzyklopädie* [a továbbiakban: TRE] 6 (1980) 696.

²⁴¹ LG 28.

²⁴² II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 22-25., in *AAS* 56 (1964) 110-112.

illetékessége a „jog szabályai szerint”²⁴³ érvényesül, tehát a dokumentumnak ez a része nem kívánja részletezni a püspök liturgikus jogi helyzetét,²⁴⁴ azonban a konstitúció I. Fejezetének („Általános alapelvek a szent liturgia megújítására és ápolására”) IV. pontja („A liturgikus élet ápolása az egyházmegyében és a plébánián”) már részletes jogszabályi háttérrel nyújt a püspök liturgikus jogi törvényhozói illetékességének tisztázására.²⁴⁵

A konstitúció először főpapnak nevezi a püspököt, akit „úgy kell tekinteni, mint a maga nyája számára rendelt főpapot”²⁴⁶, és akitől a hívők élete származik és függ. (vö. SC 41.). A püspökség liturgikus életének nagyra értékelését szorgalmazza a zsinati dokumentum, kiemelten is a püspöki székesegyházakat: „Ezért kell a püspökség liturgikus életét amelynek középpontjában a püspök áll, nagyon nagyra értékelni, főként a székesegyházakban.”²⁴⁷ A liturgikus konstitúciónak szintén ez a pontja fogalmazza meg a tevékeny és teljes liturgikus aktivitás zsinat utáni eszményképét, azt az ideális liturgikus helyzetet, amikor „Istennek egész szent népe teljesen és tevékenyen részt vesz ugyanazokon a liturgikus ünnepléseken, mindenekelőtt pedig az Eukarisztia megünneplésében: az imádság egységében és azon 'egy' oltár körül amelynek élén a papságtól és az oltár szolgáitól körülvéve a püspök áll.”

Az Egyházi Törvénykönyv és az Apostoli Szentszék dokumentumai, jogforrásként lényegesen bővebben nyilatkoznak a püspök (megyéspüspök) liturgikus jogi törvényhozói illetékességének kérdésével kapcsolatban.

A krisztushívők engedelmisségi kötelezettsége a püspökkel szemben kiterjed a hit tanítására, hiszen az Egyházi Törvénykönyv megfogalmazásában a püspökök a krisztushívők számára a hit hiteles tanítói és mesterei: „*christifidelium suae curare commissorum authentici sunt fidei doctores et magistri*” (vö. CIC 753. kánon). A hit ebben az esetben nem kizárólag a hit teológiai vagy egyéb ekkleziológiai tartalmára terjed ki, hanem mindarra, amit a krisztushívőknek katolikus hittel hinniük kell, így a szentségek kiszolgáltatásánál megnyilvánuló isteni jogon érvényesülő természetfeletti igazságok formai megvalósulására, nevezetesen a liturgikus cselekmény létrejöttékor meghatározott kánonjogi keretek

²⁴³ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 22. 1.§, in *AAS* 56 (1964) 110.

²⁴⁴ RICHTER, K., *Das Konzil war erst der Anfang. Die Bedeutung des II. Vatikanums für Theologie und Kirche*, Mainz, 1994. 86.

²⁴⁵ Az említett helyen kívüli további zsinati jogforrásokat közöl a *Christus Dominus*, határozat a püspökök lelkipásztori feladatáról, (1965. október 28.), a *Lumen Gentium* rendelkezés, valamint a SZENT RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Eucharisticum mysterium* instrukciója [7, in *AAS* 59 (1967) 545.] és mindezt értelmezi II. JÁNOS PÁL, *Pastores gregis* kezdetű szinódus utáni apostoli buzdítása (2003. október 16., in *L' Osservatore Romano*, 2003. október 17., 6-8.)

²⁴⁶ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 41., in *AAS* 56 (1964) 117.

²⁴⁷ Uo.

szabályozására is, ami liturgikus jogi szempontból már közvetlenül érinti a megyéspüspök illetékességi körét.²⁴⁸

Az evangelizáció Isten népének alapvető feladata, a zsinat sűrűn hangsúlyozza az „*egész Egyház missziós jellegét*”²⁴⁹. Az evangelizáció alapvetően liturgikus beállítottságú, hiszen a hitet nem elsősorban elméleti, filozófiai és teológiai módszerekkel lehetséges elmélyíteni a missziós területeken, hanem a liturgikus cselekmények helyi adaptációján keresztül.²⁵⁰ Ebben a dimenzióban nyilvánvalóvá válik a missziós tevékenység liturgikus karaktere.²⁵¹ A püspöknek ebben a feladatban is megkülönböztetett jogi illetékességet tulajdonít az Egyházi Törvénykönyv, amikor kimondja: „*Singuli Episcopi, utpote Ecclesiae universae atque omnium Ecclesiarum sponsores, operis missionalis peculiarem sollicitudinem habeant*” (vö.CIC 782. kánon 2.§), tehát a missziós tevékenység vonatkozásában az egyes püspökök felelőssége nagy hangsúlyt kapott a zsinat szellemében.²⁵² Ez a felelősség az evangélium terjedésével összhangban kiterjed a megszentelés feladatára, így a liturgia rendezésének kérdésére is, tehát ez a püspök liturgikus jogi törvényhozói illetékességének második területe.

A megszentelői feladattal kapcsolatban, amit az Egyházi Törvénykönyv szavaival az egyház leginkább a szent liturgia által teljesít: „*Munus sanctificandi Ecclesia peculiari modo adimplet per sacram liturgiam*” (vö. CIC 834. kánon 1.§), vagy a liturgikus konstitúció legelején a feltámadás nagy művéért való hálaadás és Krisztus dicsőítésének legkiválóbb eszközeként feltüntetve: „*Ennek a nagy műnek a teljes megvalósulása végett Krisztus mindenkor jelen van Egyházában, de különösképpen a liturgikus cselekményekben*”²⁵³; a Törvénykönyv kifejezetten a *püspökök tevékenységi körébe sorolja* mindazt, ami az egyház nevében, törvényesen kijelölt személyek által és az egyházi hatóság részéről jóváhagyott cselekmény, tehát Isten „teljes értékű, nyilvános tisztelete” (vö. CIC 834. kánon 2.§), amikor így rendelkezik: „*Munus sanctificandi exercent imprimis Episcopi*” (vö.CIC 835. kánon 1.§). A kánonjogi források közül ez a rész az, amely a legkiemelkedőbben megfogalmazza a püspök liturgikus kérdésekben való jogi illetékességének megalapozottságát. Ezt a megszentelői feladathoz kapott hatáskört értelmezi a megyéspüspök hatalmával kapcsolatos kánon, mely kijelenti, hogy az egyházmegyéjében a megyéspüspöknek rendes, saját és

²⁴⁸ MÖRSDORF, K., *Das konziliare Verständnis vom Wesen der Kirche in der nachkonziliaren Gestaltung der kirchlichen Rechtsordnung*, in *AKK* 144 (1975) 387-411. 402.

²⁴⁹ AG 3.

²⁵⁰ PREE, H., *Grundlagenproblematik des katholischen Kirchenrechts*, in *ÖAKR* 38 (1989) 356-367. 362.

²⁵¹ *Ecclesiae Sanctae*, motu proprio III, 8-11. *AAS* 58, 1966, 783-784.

²⁵² Vö. AG 29. és 38.

²⁵³ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 7., in *AAS* 56 (1964) 100.

közvetlen hatalom illeti meg minden olyan ügyben, amit számára a jog fenntart: „*quae iure aut Summi Pontificis decreto supremae aut alii auctoritati ecclesiasticae reserventur.*” (vö. CIC 381. kánon 1.§). Ezt a liturgikus joggal is épített hatalmát azonban az Egyházi Törvénykönyv szellemében – nem kizárólagos jelleggel – a saját részegyházában gyakorolja szabadon és törvényesen. Erre utal az egyházmegyéjén kívül végezhető főpapi szertartásokkal kapcsolatos liturgikus jogi korlátozással a Törvénykönyv, amikor megfogalmazza: „(...) *non vero extra propriam dioecesim sine expresse vel saltem rationabiliter praesumpto Ordinarii loci consensu.*” (vö. CIC 390. kánon) Ez a korlátozás ugyanakkor az alanyi oldalról tekintve a megyéspüspök liturgikus jogi identitását védi, hiszen saját területén csak a vélelmezett engedélyével vélelmezhető főpapi jellegű liturgikus szertartás, tehát az idézett kánon nem korlátozó, hanem jogvédő jelleggel pontosítja a liturgikus cselekvés jogi lehetőségeit.²⁵⁴

A liturgikus jogi törvényhozói illetékesség körébe tartozik – az Apostoli Szentszék esetében tárgyalt jogi összefüggésekhez hasonlóan – a liturgikus cselekményekkel kapcsolatos visszaélések és a liturgikus fegyelem őrzésének témája is.²⁵⁵ Ez a probléma jelenti a II. Vatikáni Zsinat utáni liturgikus jog megyéspüspök illetékességével kapcsolatos kérdésének főtémáját, mert ebben a védelmi, fegyelmi funkcióban csúcsosodik ki a püspök zsinat utáni liturgikus törvényhozói helyzete. A *Christus Dominus* határozat kimondja: „*A megyéspüspök, aki Isten misztériumainak első kezelője, a rábízott részegyházban, az egész liturgikus élet irányítója, előmozdítója és őre.*”²⁵⁶ Ebben a mondatban megfogalmazódik a püspök liturgikus étellel kapcsolatos tevékenységének három fő illetékességi köre: a liturgia irányítása, előmozdítása és őrzése. Az Egyházi Törvénykönyv fentiekben felvázolt összefüggésrendszere mindezt a kijelentést igazolja a legmagasabb törvényhozói szinten is.²⁵⁷ A *bizánci rítusban* a püspök felszentelése alkalmával elhangzik, hogy aki az egyházi rend teljességében részesült, a „*legfőbb papság kegyelmének sáfára*”²⁵⁸, és a Szent Rítuskongregáció szavaival folytathatjuk: „*különösen az Eukarisztiában, amelyet személyesen bemutat, illetve amelynek bemutatásáról gondoskodik, és amely által folyton él és növekszik az Egyház.*”²⁵⁹ Az Egyházi Törvénykönyv továbbá kifejti azt is, hogy a megyéspüspökre tartozik a rábízott részegyházban illetékességének határain belül, hogy mindenkire kötelező érvényű szabályokat adjon ki a liturgiával kapcsolatban: „*Ad Episcopum dioecesanum in*

²⁵⁴ MAY, G.,-EGLER, A., *Einführung in die kirchenrechtliche Methode*, Regensburg, 1996. 187.

²⁵⁵ HEREDIA, I.P.V., *Die Römische Kurie*, in HKK, Regensburg, 1983. 287.

²⁵⁶ II. Vatikáni EGYETEMES ZSINAT, *Christus Dominus*, határozat a püspökök lelkipásztori feladatáról, 1965. október 28. 15.

²⁵⁷ SCHICK, L., *Die Tria-Munera in den Dokumenten des II. Vatikanischen Konzils*, in ÖAKR 32 (1981) 59-78. 76.

²⁵⁸ *Euchologion to mega*, Roma, 1873. 139.

²⁵⁹ SZENT RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Eucharisticum mysterium*, instrukció, 7, in AAS 59 (1967) 545.

Ecclesia sibi commissa pertinet, intra limites suae competentiae, normas de re liturgica dare, quibus omnes tenentur.” (vö. CIC 838. kánon 4.§)

A liturgikus jogi törvényhozói illetékesség konkrét, gyakorlati alkalmazását fogalmazza meg az idézett jogforrás. Ezt a törvényhozói, szabályokat előíró, liturgikus jogi tevékenységet a megyéspüspök a következő fórumokon és liturgikus témákban alkalmazza:

1.) Nem közvetlenül szabályokat alkotó *jogkörérvényesítés*, amikor a leiratok végrehajtásával kapcsolatban az Egyházi Törvénykönyv úgy rendelkezik, hogy az Apostoli Szentszék által adott már *lejárt leiratokat* a püspök *meghosszabbíthatja*. Bár a kánon korlátozást is tartalmaz, hiszen a püspök nem tetszőleges leiratokat hosszabbíthat meg, hanem csak olyanokat, melyek hivatali idejük alatt még érvényben vannak, és csak egy alkalommal, valamint csak megfelelő okból és három hónapnál nem hosszabb időre: *„Rescripta ab Apostolica Sede concessa, quae expiraverint, ab Episcopo dioecesano iusta de causa semel prorogari possunt, non tamen ultra tres menses.*” (CIC 72. kánon); de mivel az Apostoli Szentszék által adott leirat olyan közigazgatási intézkedés, amellyel valakinek a kérésére kiváltságot, felmentést vagy más kegyet adományoznak – jelen esetben az Apostoli Szentszék²⁶⁰ –, ez gyakran érint liturgikus szolgálattevőkhöz kötődő funkciókat, cselekményeket, engedélyeket, különleges liturgikus lehetőségeket, így az ezt egyszeri alkalommal meghosszabbító megyéspüspöki jogkör, valódi liturgikus jogi törvényhozói illetékesség.

2.) Az *egyházmegyei zsinat*, bár nem valódi zsinat, mert nem püspökökből áll, hanem csak gyűlés (synodus) és nem is törvényhozó szerv, hanem csak a püspök tanácsadásában segít, és az egyházmegye területén a megyéspüspök az egyedüli törvényhozó: *„Unus in synodo dioecesana legislator est Episcopus dioecesanus...*” (vö. CIC 466. kánon), mégis ünnepélyes formában határozhat meg bizonyos liturgikus törvényeket, melyeket a megyéspüspök egyébként is illetékes lenne meghatározni.²⁶¹ A helyi jognak, tehát a részleges liturgikus jognak is jelentős forrásai az egyházmegyei zsinatok.²⁶² Az Egyházi Törvénykönyv az egyházmegyei zsinattal kapcsolatban is kihangsúlyozza a megyéspüspök törvényhozói szerepét, amikor meghatározza, hogy a gyűlést csak a megyéspüspök hívhatja össze (nem az,

²⁶⁰ STRIGL, R. A., *Verwaltungsakt und Verwaltungsverfahren*, in HKK, Regensburg, 1983. 107.

²⁶¹ SCHMITZ, H., *Die Diözesansynode*, in *Die Konsultationsorgane des Diözesanbischofs*, HKK, Regensburg, 1983. 355.

²⁶² HARTELT, K., *Die Diözesan- und regionalsynoden im deutschen Sprachraum nach dem Zweiten Vaticanum*, in *EThSt* 40, Leipzig, 1979. 40.

aki ideiglenesen kormányozza az egyházmegyét): „*Synodum dioecesanam convocat solus Episcopus dioecesanus, non autem qui ad interim dioecesi praeest.*” (CIC 462. kánon 1.§), és a megyéspüspök az elnöke: „*Synodo dioecesanae praeest Episcopus dioecesanus...*” (vö. 462. kánon 2.§), valamint ő az egyetlen törvényhozó: „*Unus in synodo dioecesana legislator est Episcopus dioecesanus...*” (vö. CIC 466. kánon), tehát bármilyen liturgikus kérdésben dönt az egyházmegyei zsinat, a megyéspüspök az, aki elnökként és törvényhozóként, valamint aláíróként egyedül érvényesíti liturgikus jogi törvényhozói illetékességét.²⁶³

3.) A liturgikus konstitúció „*nagyon ajánlja*”²⁶⁴ a homiliát és vasárnapon, valamint ünnepnapon csak súlyos ok esetén engedi az elhagyását. Az Istentiszteleti Kongregáció *Inaestimabile donum* instrukciójában (1980) kifejezetten a szentmise összefüggésébe helyezi a homiliát: „*A homilia magának a liturgiának a része, mert ebben a liturgikus év folyamán a szent szövegekből kifejtik a hit misztériumát és a krisztusi élet irányelveit.*”²⁶⁵ Tehát a homilia témájában alkotott szabályok a liturgikus jogi törvényhozói illetékesség körébe tartoznak.²⁶⁶ Az Egyházi Törvénykönyv bizonyos korlátozásokkal, a prédikáció szabályozását a megyéspüspök illetékességébe utalja: „*Ad exercitium praedicationis quod attinet, ab omnibus praeterea servantur normae ab Episcopo dioecesano latae.*” (CIC 772. kánon 1.§) Az említett korlátozások a következők: a médiaeszközökben: „*via radiophonica aut televisifica*” elhangzó beszédekkel kapcsolatban nem a megyéspüspök, hanem a püspöki konferencia által kibocsátott előírásokat kell megtartani (vö. 772. kánon 2.§); valamint mivel a homilia végzésének jogát az Egyházi Törvénykönyv a püspöknek, papnak és diakonusnak tartja fenn²⁶⁷ Egy korábbi rendelkezésben (1973) a Szentszék egyes helyeken – a Német Szövetségi Köztársaságban – a zsinat után megengedte világi krisztushívőknek is a homilia végzését,²⁶⁸ ez az engedély azonban megszűnt, így a *megyéspüspök már nem adhat felmentést* a CIC 767. kánon 1.§ alól.²⁶⁹ E két korlátozás ellenére kijelenthető, hogy a fentiek alapján, a homilia végzésével kapcsolatos szabályozási jogkör révén a megyéspüspök újabb liturgikus jogi kérdésben érintett törvényhozói illetékességében.

²⁶³ DOMBOIS, H., *Hierarchie, Grund und Gränze einer umstrittenen Struktur*, Freiburg, 1971. 59.

²⁶⁴ Vö. II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 52., in *AAS* 56 (1964) 114.

²⁶⁵ ISTENTISZTELETI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Inaestimabile donum*, instrukció, 1980. IV. 3, 3. in *AAS* 71 (1980) 332.

²⁶⁶ KRÄMER, P., *Religionsfreiheit in der Kirche*, Trier, 1991. 79.

²⁶⁷ A pap távollétében tartott igeistentisztelet során a pap által megbízott világi krisztushívő is prédikálhat, de ez nem minősül homiliának, mert eukarisztikus ünnepelés keretén kívül történik.

²⁶⁸ PAPI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Válasz a kérdésre*, 1973. XI. 20 [Leges V, 6685-6686]

²⁶⁹ PONTIFICIA COMMISSIO AD CODICIS CANONES AUTHENTICAE INTERPRETANDOS, [PCI] *Válasz a kérdésre*, 1987. IX. 3. *AAS* 79 (1987) 1249.

4.) „*A hívők jámbor cselekvése Krisztus teste és vére főünnepének eukarisztikus körmenetében az Úr kegyelmi ajándéka, amely az összes résztvevőt évről évre boldogsággal tölti el.*”²⁷⁰ A *Redemptionis Sacramentum* instrukció a következő rendelkezést hozta a körmenetekkel kapcsolatban: „*Annak ellenére, hogy az eukarisztikus körmenetek tartása egyes helyeken nem lehetséges, ezek hagyományának mégsem szabad megszűnnie.*”²⁷¹ Az eukarisztikus körmenetek egyértelműen liturgikus cselekmények, mint minden körmenet. Az idézett instrukció az egész Egyház területére vonatkozó hatállyal rögzíti az eukarisztikus körmenetek megtartására vonatkozó előírást, de az Egyházi Törvénykönyv kifejezetten a megyéspüspök jogi illetékességi körébe sorolja a körmenetek szabályozásának kérdését, amikor kijelenti, hogy a megyéspüspökre tartozik, hogy irányelveket adjon ki a körmenetekről: „*Episcopi dioecesani est de processionibus statuere ordinationes...*” (vö. CIC 944. kánon 2.§) Ezek az irányelvek, kötelezően megtartandó liturgikus szabályok, melyeket a cselekmények végzőinek alkalmazniuk kell, így ezen keresztül ismét a megyéspüspök liturgikus jogi törvényhozói illetékessége érvényesül.

5.) Általánosabb jellegű, de liturgikus jogot érintő kérdés, hogy a hívek tevékeny és teljesebb liturgikus részvételének kérdésében a megyéspüspök, saját területén milyen jogi formában érvényesíti liturgikus jogi törvényhozói illetékességét.²⁷² A *Christus Dominus* határozat egyértelműen kimondja, hogy „*a püspök kormányozza a rábízott részegyházat*”²⁷³, az Istentiszteleti Kongregáció második liturgikus instrukciójában pedig kijelenti, hogy a püspök kötelessége az egyházmegyéjében „*az irányítás, a vezetés, a lelkesítés, néha a dorgálás is*”²⁷⁴, így tölti be „*a püspökszenteléssel kapott feladatot, nyájának igazságban és szentségben való gyarapítására, melyben: világítsa meg a rítusok és a liturgikus szövegek valódi értelmét, és táplálja az áldozópapokban, a diakonusokban és a világi krisztushívőkben a szent liturgia szellemét.*”²⁷⁵ Az idézett utasítás, mely a püspöki szertartáskönyvben (*Caeremoniale Episcoporum*) található, egy általános, liturgikus szövegeket, így jogforrásokat, tehát liturgikus jogot „megvilágító”, azaz értelmező feladatot ad a

²⁷⁰ II. JÁNOS PÁL, *Ecclesia de Eucharistia*, enciklika, 10, in *AAS* 95 (2003) 439.

²⁷¹ *Redemptionis Sacramentum*, instrukció, 144.

²⁷² CORECCO, E., *Die kulturellen und ekklesiologischen Voraussetzungen des neuen CIC*, in *AKK* 152 (1983) 676.

²⁷³ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Christus Dominus*, határozat, 3. *AAS* 58 (1966) 673-696.

²⁷⁴ ISTENTISZTELETI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Liturgicae instaurationes*, instrukció, 1970. szeptember 5., in *AAS* 62 (1970) 694.

²⁷⁵ A II. Vatikáni Egyetemes Szent Zsinat határozata alapján megújított, II. János Pál pápa tekintélyével kihirdetett Püspöki Ceremoniále, mintakiadás, *Caeremoniale Episcoporum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum, auctoritate Ioannis Pauli Pp. II promulgatum, editio typica*, 1984. szeptember 14., 10. [Typis Polyglottis Vaticanis 1985.]

megyéspüspöknek: „*hogy mindnyájan eljussanak az Eukarisztia tevékeny és gyümölcsöző ünneplésére, s hasonlóképpen gondoskodják róla, hogy a szeretet egységében az Egyház egész teste ugyanabban a szellemben fejlődhessék egyházmegyéjében(...)*”²⁷⁶ Ebben a feladatban a püspök az a jogi entitás, aki szolgálatával, tehát törvényhozói illetékességének érvényesítésével valójában jogilag létrehozza a krisztushívők teljesebb és tevékenyebb részvételét a liturgikus cselekményekben, hiszen ezek nélkül az értelmezések, „megvilágítások” nélkül, helyi, részleges szabályok hiányában kánonjogilag nem lenne „rendezett” a *participatio actiosa*, II. Vatikáni Zsinat utáni és azt követő liturgikus megújulásának alapkérdése.²⁷⁷

6.) A megyéspüspök liturgikus törvényhozói illetékességének következő területe a *megszentelt élet intézményeiben* gyakorolt liturgia felügyeleti jogának kérdése. A püspök feladata az apostoli munka előmozdítása az egyházmegye területén (vö. CIC 394. kánon), így a liturgikus cselekményekkel kapcsolatos szabályok betartásának ellenőrzése is a megyéspüspök kötelessége.²⁷⁸ Az Egyházi Törvénykönyvben az apostoli munkáról ebben az esetben nem általánosságban, hanem a *tematizálásra* utalva rendelkezik, amikor nem egyszerűen apostoli munkáról beszél, hanem az apostoli munka különféle módszereiről: „*Varias apostolatus rationes in dioecesi foveat Episcopus(...)*” (vö. CIC 394. kánon 1.§), így elsősorban a *liturgiáról*, hiszen az előzőekben tárgyaltak alapján kimondható, hogy a liturgia a megszentelő tevékenység legfőbb eszköze, és az apostoli munka fő témája az evangélium hirdetésén keresztül történő megszentelés.²⁷⁹ Ebben a liturgikusan dimenzionált megközelítésben értelmezve az Egyházi Törvénykönyv rendelkezését, melyben kijelenti, hogy a megyéspüspök köteles évente végiglátogatni az egész egyházmegyéjét: „*Tenetur Episcopus obligatione dioecesis vel ex toto vel ex parte quotannis visitandae (...)*” (vö. CIC 396. kánon 1.§), beleértve minden katolikus intézményt: „*Ordinariae episcopali visitationi obnoxiae sunt personae, instituta catholica, res et loca sacra, quae intra dioecesis ambitum continentur.*” (vö. CIC 397. kánon 1.§), így a megszentelt élet intézményeit is, kimondható, hogy a püspök liturgikus jogi törvényhozói illetékességének körébe tartozik a megszentelt élet intézményeiben folyó liturgikus élet felügyeleti joga is. Az Egyházi Törvénykönyv konkrét intézkedési jogkört is biztosít a megyéspüspöknek bizonyos liturgikus jogi kérdésekben a

²⁷⁶ ISTENTISZTELETI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Liturgicae instaurationes*, instrukció, 1970. szeptember 5., in *AAS* 62 (1970) 694.

²⁷⁷ HÄUBLING, A., *Liturgiereform. Materialien zu einem neuen Thema der Liturgiewissenschaft*. In *ALw* 31 (1989) 284.

²⁷⁸ SCHMITZ, H., *Behinderung und Erledigung des Diözesanbischöfensamtes*, in *HKK*, Regensburg, 1983. 346.

²⁷⁹ SCHNIZER, H., *Allgemeine Fragen des kirchlichen Vereinsrechts*, in *HKK*, Regensburg, 1983. 467.

megszentelt élet intézményeivel kapcsolatban. Azokat az iskolákat kivéve, amelyekben kizárólag a megszentelt élet intézményének saját növendékei tanulnak: „ (...) *non vero scholas, quae exclusive pateant propriis instituti alumni.*” (vö. CIC 683. kánon 1.§), a megyéspüspök azokat a templomokat, kápolnákat, szerzetesekre bízott iskolákat látogathatja, tehát ellenőrizheti a bennük folyó liturgikus tevékenységet. „*A megyéspüspöké tehát az a jog és kötelesség, hogy liturgikus szempontból felügyelje és ellenőrizze a területén található templomokat és kápolnákat, azokat is, amelyeket az említett intézmények tagjai alapítottak vagy vezetnek, amennyiben a krisztushívők rendszeresen látogatják azokat.*”²⁸⁰ Ez a kitétel nem korlátozó jellegű, tehát nem a megyéspüspök liturgikus jogi törvényhozói illetékességét szűkíti, hanem a vizitáció fogalmát értelmezi, behatárolva, hogy mely esetekben – jelen esetben a részegyház területén élő krisztushívők liturgikus gyakorlatával összefüggésben – érvényesül a megyéspüspök felügyeleti jogköre. A fent jelzett konkrét intézkedési jogkör azokra az esetekre vonatkozik, amikor a megyéspüspök a jogban előírt lehetőségével élve, a kánoni látogatás alkalmával valamilyen, pl. liturgikus joggal összefüggő visszaélést fedez fel.²⁸¹ Ebben az esetben egy, két elemből álló eljárást kell lefolytatnia, melynek első eleme az illetékes szerzetes előljáró figyelmeztetése: „*Quod si forte abusus deprehenderit, frustra Superiore religioso monito*”, majd ha az említett „nagyobb előljárót” hiába figyelmeztette,²⁸² a saját hatalma alapján maga intézkedhet az ügyben: „(...) *propria auctoritate ipse per se providere potest.*” (vö. CIC 683. kánon 2.§)

7.) Az egyházmegye területén a megyéspüspök feladatai közé tartozik, hogy bizottságokat és tanácsokat hozzon létre, melyek hozzájárulnak az egyházmegyében a liturgia, a szent zene és a szent művészetek előmozdításához.²⁸³ „*Hasonló értelemben kell minden egyes egyházmegyében Liturgikus Bizottságot felállítani, hogy a püspök vezetésével elősegítsék a liturgikus akciót.*”²⁸⁴ A liturgikus konstitúció rendelkezésének két eleme

²⁸⁰ *Redemptionis Sacramentum*, instrukció, 23.

²⁸¹ DOMBOIS, H., *Hierarchie, Grund und Gränze einer umstrittenen Struktur*, Freiburg, 1971. 263.

²⁸² Ez a kánonjogi kitétel az előbbivel ellentétben, már valódi szűkítést jelent, amennyiben a megyéspüspök nem abban az esetben képes saját hatalma alapján eljárni abban a szerzetes intézményben, amelyben visszaélést fedez fel pl. a liturgikus cselekményekkel vagy egyéb liturgikus joggal összefüggő esetekkel kapcsolatban, hanem csakis akkor, ha előzetesen értesítette a szerzetes előljárót és az előljáró nem jár el saját hatáskörében a megfelelő módon. A kánon nem említi, hogy a szerzetes előljáró a figyelmeztetés után pontosan mire köteles, csak annyit, hogy „hiába figyelmeztette”, tehát nem tűnik egyértelműnek, hogy a megyéspüspök csak abban az esetben nem járhat el saját hatalma alapján, amikor az előljáró megszüntette a visszaélést, vagy abban az esetben is saját hatalma alapján járhat-e el, ha az előljáró megtette a megfelelő jogi lépéseket, de a visszaélés nem szűnt meg.

²⁸³ SCHMITZ, H., *Behinderung und Erledigung des Diözesanbischofsamtes*, in HKK, Regensburg, 1983. 347.

²⁸⁴ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 45., in *AAS* 56 (1964) 112.

fogalmazza meg a megyéspüspök liturgikus jogi illetékességét. Az *egyik*, hogy minden egyházmegyében létre „kell” hozni egy *liturgikus bizottságot*, tehát ez nem egy pasztorális opció, hanem kánonjogi kötelezettség, mivel az egyetemes zsinat apostoli rendelkezése írta elő, a másik, hogy ezt a bizottságot a megyéspüspök vezeti, tehát mindazt, amit határozatok formájában megfogalmaz a bizottság, a püspök törvényhozói aktusa teszi részleges *liturgikus törvénnyé*.²⁸⁵ „az ő tekintélyére és megerősítésére kell támaszkodniuk, hogy megfelelően tudják teljesíteni feladatukat.”²⁸⁶ A *Redemptionis Sacramentum* instrukció az egyházmegyei *liturgikus bizottságok* tagjaival kapcsolatban, a liturgikus konstitúcióban, egyéb liturgikus törvényekben és az Egyházi Törvénykönyvben eddig közvetlenül és kifejezetten nem részletezett normát ír elő: „Mindig vegyék figyelembe, hogy a szakértőket azok közül kell kiválasztani, akiknek a katolikus hitben való erőssége, valamint teológiai és kulturális téren való szaktudása elismerésnek örvend.”²⁸⁷

A megyéspüspöknek *saját részegyházában* illetve az *egyház egészében* érvényesíthető liturgikus jogi illetékességi jogkörök közül az Egyházi Törvénykönyvben az előzőekben elemezettekén kívül még három gyakorlati eset szerepel.²⁸⁸

Az *első esetben* nem kizárólag liturgikus jogi illetékességről beszélünk, de a liturgia végzésének lehetőségét súlyosan érinti, amikor az Egyházi Törvénykönyv a megyéspüspök illetékességébe utalja, hogy ha egy templomot semmiképpen sem lehet istentiszteleti célra használni és nincs lehetőség a helyreállítására, a megyéspüspök átadhatja közönséges, de nem szennyhasználatra: „*Episcopo dioecesano redigi potest.*” (vö. CIC 1222. kánon 1.§) Ez abban az értelemben liturgikus jogi kérdés, hogy az ilyen „átadás” után a szent helyen már nem végezhető liturgikus tevékenység, vagyis a benne végzett liturgikus cselekmény ezután nem megengedett.²⁸⁹ Ez tehát liturgikus jogi szempontból minősíti az olyan liturgikus cselekményt, amit abban az épületben végeznek, amit a megyéspüspök előzőleg profán használatra adott át, így a megyéspüspöknek ez az átadási lehetőséget megfogalmazó joga, közvetve *liturgikus jogi illetékességet* eredményez.²⁹⁰

²⁸⁵ RICHTER, K., *Liturgiereform als Mitte einer Erneuerung der Kirche*, Mainz, 1991. 173.

²⁸⁶ II. JÁNOS PÁL, *Vicesimus quintus annus*, apostoli levél, 21. AAS 81 (1989) 917.

²⁸⁷ *Redemptionis Sacramentum*, instrukció, 25.

²⁸⁸ HARTELT, K., *Die Diözesan- und regionalsynoden im deutschen Sprachraum nach dem Zweiten Vaticanum*, in *ETHSt* 40, Leipzig, 1979. 49.

²⁸⁹ NEUMANN, J., *Menschenrechte auch in der Kirche?* Einsiedeln, 1986. 209.

²⁹⁰ Ez a kánon is tartalmaz *szűkítést*, ugyanis a közönséges használatra való átadásnak nem elégséges feltétele, hogy az épületet vagy helyet semmiképpen nem lehet istentiszteleti célra használni; tehát abban az esetben, amikor pl. politikai (lelkiismereti és vallásszabadsághoz fűződő jog akadályozása) vagy gazdasági okokból (nincs megfelelő anyagi helyzetben a vagyonekezelő) nem használható a hely vagy épület liturgikus célra, a megyéspüspök az Egyházi Törvénykönyv utasítása alapján nem adhatja közönséges használatra; csak abban az

A *második eset* a liturgikus idővel kapcsolatos. A II. Vatikáni Zsinat a liturgikus konstitúcióban nem a „szent időkről” tárgyal – szemben az Egyházi Törvénykönyv szövegével, melyben a Törvényhozó kifejezetten a szent időknek szentel egy külön címet (CIC IV. Könyv II. Cím, „*A szent idők*”) –, hanem a liturgikus évről (SC V. Fejezet, „*A liturgikus év*”), kiemelve a *vasárnapot* és a *szent negyvennapot*. Az Egyházi Törvénykönyv a liturgikus konstitúcióhoz képest kiemeli a szent időket, az ünnepnapokat és a bűnbánati napokat. A liturgikus konstitúcióban nincs részletes utasítás az ünnepnapok *létesítésére, áthelyezésére* és *megszüntetésére* vonatkozólag, ezzel szemben az Egyházi Törvénykönyv pontosan meghatározza a kérdéses liturgikus jogi normát: „*Dies festos itemque dies paenitentiae, universae Ecclesiae communes, constituere, transferre, abolere, unius est supremae ecclesiasticae auctoritatis(...)*” (vö. CIC 1244. kánon 1.§), azaz egyedül a legfőbb egyházi hatóság jogosult a kérdés liturgikus jogi rendezésére,²⁹¹ de a megyéspüspök illetékessége ebben az esetben is törvényhozói illetékességként jelenik meg, bár korlátozott mértékben: „*Episcopi dioecesiani peculiare suis dioecibus seu locis dies festos aut dies paenitentiae possunt, per modum tantum actus, indicare.*” (CIC 1244. kánon 2.§), tehát saját egyházmegyéje számára – vagy „*egyres helyek*” számára²⁹² – csak esetenként, de mégis meghirdethetnek külön ünnepeket vagy bűnbánati napokat.²⁹³ Ezek az esetek általában *indokolt* esetben válnak *megengedett* liturgikus ünnepekké, de az Egyházi Törvénykönyv pontosan nem fejt ki, hogy mely esetekben indokolt egy ilyen, megyéspüspök által meghirdetett ünnep vagy bűnbánati nap megtartása. Az általános liturgikus szokások szerint²⁹⁴ ilyen napok bizonyos a részegyház történetéhez vagy életéhez fűződő évfordulók vagy események megünneplése.²⁹⁵

A *harmadik eset* a liturgia védelmével kapcsolatos, *liturgikus jogvédő* illetékesség megfogalmazása. Az Egyházi Törvénykönyv előírja, hogy a püspököknek védenie kell az egész egyház szentségét, ezért kötelessége az egyház közös fegyelmének előmozdítása, az egyházi törvények megtartása.²⁹⁶ Kiemelten kezeli a Törvénykönyv az egyházi törvények közül a liturgikus törvényeket, amikor kijelenti: „*(...) praesertim circa ministerium verbi, celebrationem sacramentorum et sacramentalium, cultum Dei et Sanctorum, necnon bonorum*

esetben, amikor nincs lehetőség a helyreállításra („*et possibilitas non datur eam reficiendi*”). Vö. CIC 1222. kánon 1.§)

²⁹¹ SEBOTT, R., *Geheiligte Zeiten*, in HKK, Regensburg, 1983. 655.

²⁹² STRÄTZ, W., *Sonn- und Feiertage*, in HStKR II, 801.

²⁹³ SEBOTT, R., *Geheiligte Zeiten*, in HKK, Regensburg, 1983. 656.

²⁹⁴ MÜLLER, H., *De christifidelium obligatione missae dominicali participandi sub aspectu canonico*, in *Periodica de re morali canonica liturgica* [a továbbiakban: *PerRMCL*] 63 (1974) 428.

²⁹⁵ Vö. HÄUSSLING, A., *Kirchenjahr*, in *Sacramentum Mundi*, II. Freiburg-Basel-Wien, 1968, 1220.

²⁹⁶ KRÄMER, P., *Kirchenrecht, Wort-Sakrament-Charisma*, Stuttgart, 1992. 84.

administrationem.” (vö. CIC 392. kánon 2.§), tehát nemcsak arra kell ügyelnie, hogy általánosságban ne kerüljenek az egyház fegyelmebe visszaélések, hanem különösen is a szentségek, szentelmények kiszolgáltatását valamint a „kultikus tiszteletet” illetően rendeli el az Egyházi Törvénykönyv a megyéspüspök („püspök”) számára a liturgikus jog védelmi funkciójának gyakorlását.²⁹⁷ A kánon két eltérést is tartalmaz az előző két esethez képest. Az *első eltérés*, hogy ebben az esetben nincs semmiféle szűkítés, tehát a liturgia védelmét nem köti bizonyos illetékességi körök tiszteletben tartásához, előzetes vizsgálathoz, tényállás bizonyításához stb., hanem általánosan csak abból a kötelezettségből indul ki, ami nemcsak a püspöknek, hanem minden krisztushívőnek kötelessége, hiszen az egyházi törvények megtartása közös feladat.²⁹⁸ Ebből a közös krisztushívői kötelezettségből kiindulva határozza meg a felügyeleti jog érvényesítését a liturgikus visszaélésekkel és a kultusszal kapcsolatban. A *második eltérés* a területi illetékesség kijelölése. Az előző két esetben a kánonok meghatározták, hogy a megyéspüspök az általuk kijelölt liturgikus törvényhozói illetékességet a megyéspüspök saját részegyházában gyakorolhatja. Ebben az esetben nem találunk ilyen illetékességi behatárolást, hanem az *egész egyházra* vonatkozik mindaz, amit a kánon szövege tartalmaz. Ezt kiemelni látszik az a jogi összefüggés, melyben az előző kánon kifejezetten a saját egyházmegyéjébe sorolja a kánon tartalmát jelentő szabályozást érintő illetékességet: *„Episcopi dioecesani est Ecclesiam particularem sibi commissam cum potestate legislativa, executiva et iudicali regere ad normam iuris.”* (CIC 391. kánon 1.§), míg a jelen esetben vizsgált törvény közvetlenül ezután nem említi a saját egyház, vagy a rábízott egyház, valamint a részegyház illetve egyházmegye terminus egyikét sem, amellyel a liturgikus jog védelmi funkciójának illetékességét a saját egyházmegyéje területére korlátozná.²⁹⁹

A liturgikus visszaélésekkel kapcsolatban az Egyházi Törvénykönyv fent vizsgált kánonja csak a „fegyelem előmozdításáról” és a „felügyeletről” rendelkezik általánosan, az egész egyházra kiterjedő hatállyal, területi vagy egyéb illetékességi kör szűkítése nélkül. Az egyházmegyére vonatkozóan azonban más törvény is vonatkozik, melyben nemcsak a fegyelem előmozdítása és a felügyelet, hanem a visszaélések konkrét *kivizsgálása* is szerepel. Ez bővíti az Egyházi Törvénykönyvben megfogalmazott, liturgikus joggal kapcsolatos visszaélésekkel szembeni eljárást, mert a Törvénykönyv az említett kánonban (CIC 392.kánon) nincs szó az ügy kivizsgálásáról, míg a *Redemptionis Sacramentum* Instrukció a *tények a körülmények és a felróhatóság* kivizsgálását szorgalmazza: *„(...)a helyi ordinárius,*

²⁹⁷ LEISCHING, P., *Prolegomena zum Begriff der ratio in der Kanonistik*, Trier, 1996. 127.

²⁹⁸ POTZ, R., *Die Geltung kirchenrechtlicher Normen*, Wien, 1988. 244.

²⁹⁹ MÜLLER, H., *Die Diözesankurie*, in HKK, Regensburg, 1983. 365.

illetve a szerzetes intézmény vagy az apostoli élet társasága előjárója, valahányszor legalább valószínű értesülést szerez egy a legszentebb Eukarisztiára vonatkozó bűncselekményről vagy visszaélésről, személyesen vagy más alkalmas klerikus útján óvatosan vizsgálja ki a tényeket és a körülményeket, valamint a felróhatóságot.”³⁰⁰ A hittel, valamint a szentségek kiszolgáltatásával kapcsolatos bűncselekményeket általános esetben a Hittani Kongregáció elé kell terjeszteni³⁰¹ (vö. *Redemptionis Sacramentum* instrukció, 179.), ez a hatóság hivatott a visszaélés elbírálására és kivizsgálására a *Pastor bonus* apostoli rendelkezés alapján: „az elkövetett bűncselekményeket a Hittani Kongregáció elbírálja, szükség esetén pedig eljárást kezd a kánoni büntetések kimondására vagy kiszabására a közös jog, illetve saját jogának szabályai szerint.”³⁰² A megyéspüspök az Egyházi Törvénykönyv szabályai szerint végzi el a vizsgálatot, az 1326. kánon alapján, de a *Redemptionis Sacramentum* instrukció rendelkezése értelmében minősített esetben az Apostoli Szentszék illetékes hatóságának segítségével: „Ha súlyos ügyről van szó, értesítse az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregációt.”³⁰³

1.3.1.1.4. A püspöki konferencia liturgikus jogi törvényhozói illetékessége

A II. Vatikáni Zsinat liturgikus konstitúciója a liturgikus joggal kapcsolatos törvényhozói illetékességi szintek felsorolásánál („tekintélyek”) az Apostoli Szentszék és a püspök után a *harmadik helyen* említi a püspöki konferenciát („püspöki kar”): „A törvényesen föllállított és bizonyos területekre illetékes püspöki kar a jogtól megállapított hatalom alapján, a megállapított határokon belül szintén rendezheti a liturgiát.”³⁰⁴ Ez a szabályozási módszer több problémát is felvet a II. Vatikáni Zsinatot követő jogalkotás háttérével szemlélve a jogi illetékességet.³⁰⁵

Az, hogy a püspöki konferenciát a liturgikus konstitúció a püspök jogi illetékessége utáni helyen említi, abból a zsinati ekkleziológiából adódik, amit a fentiekben már elemeztünk. A püspök tisztségének, feladatának, isteni jogi karakterének kiemelése a zsinati

³⁰⁰ *Redemptionis Sacramentum*, instrukció, 178.

³⁰¹ PREE, H., *Grundlagenproblematik des katholischen Kirchenrechts*, in *ÖAKR* 38 (1989) 356-367. 364.

³⁰² II. JÁNOS PÁL, *Pastor bonus*, apostoli rendelkezés, 52. cikkely, in *AAS* 80 (1988) 874.

³⁰³ *Redemptionis Sacramentum*, instrukció, 180.

³⁰⁴ II. Vatikáni EGYETEMES ZSINAT, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 22.2.§., in *AAS* 56 (1964) 106.

³⁰⁵ LENGELING, E.J., *Die Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie, Lateinisch-deutscher Text mit einem Kommentar von Emil Joseph Lengeling*. Münster, 1985. 340.

tanításra jellemző teológiai módszer sajátja.³⁰⁶ A püspökök mint az apostolok utódai és pásztori szolgálatának folytatói, kollégiumot alkotnak, amely a zsinatokon és hasonló összejöveteleken válik láthatóvá.³⁰⁷ Hivatalukat „*Krisztus személyében csakis a püspöki kollégiummal és a pápával közösségben látják el jogszerűen.*”³⁰⁸, ezért pl. a püspöki konferencia nem forrása, hanem kifejeződése a püspöki hatalomnak³⁰⁹, és kiváltképp annak kollegiális dimenziójának.³¹⁰ A liturgikus konstitúció ezért a harmadik helyen, a püspök után helyezi el a püspöki konferencia liturgikus jogi törvényalkotói illetékességét.

A konstitúció szövege alapján két kérdést kell feltenni a püspöki konferencia liturgikus jogi illetékességével kapcsolatban: „bizonyos területre”; tehát mely területen érvényesül a püspöki konferencia liturgikus törvényhozói illetékessége, és „a jogtól megállapított hatalom alapján”; tehát a kánonjog milyen liturgikus területeken utalja a törvényhozási illetékességet a püspöki konferencia körébe.³¹¹

A püspöki konferencia nem képez *közbülső fórumot* az egyházmegye élén álló megyéspüspök liturgikus jogi illetékessége és az érintett szentszéki hivatal között,³¹² valamint nem törvényhozó szerv akkor sem, ha bizonyos kérdésekben általános határozatokat hozhat: „*Episcoporum conferentia decreta generalia ferre tantummodo potest in causis, in quibus ius universale id praescripserit aut peculiare Apostolicae Sedis mandatum sive motu proprio sive ad petitionem ipsius conferentiae id statuerit.*” (CIC 455. kánon 1.§), tehát vagy az egyetemes jog által előírt esetekben hozhat általános szabályokat, vagy a Szentszék megbízása alapján.³¹³ A konferencia által általános határozatként (*decreta generalia*) hozott liturgikus jogi rendelkezések valójában *törvények*: „*Decreta generalia, quibus a legislatore competenti pro communitate legis recipiendae capaci communia feruntur praescripta, propriae sunt leges et reguntur praescriptis canonum de legibus.*” (CIC 29. kánon), vagyis a püspöki konferencia az egyetemes jog által előírt, valamint a Szentszéktől kapott megbízás teljesítésének esetében, liturgikus jogi kérdésekben döntve, előírásaival, azok kihirdetésével

³⁰⁶ HUIZING, P., *Göttliches Recht und Kirchenfassung*, Mainz, 1999. 147.

³⁰⁷ MÜLLER, L., *Theologisierung des Kirchenrechts?* In *AKK* 160 (1991) 441-463. 455.

³⁰⁸ LG 27.

³⁰⁹ A püspöki konferencia szabályzatának a Szentszék részéről történő megvizsgálása a szó kánonjogi tartalmát tekintve nem „jóváhagyás”, vagyis a püspöki konferencia által kibocsátott liturgikus joggal összefüggő általános határozatok kötelező ereje elvileg nem a Szentszék intézkedéséből, hanem a konferenciát alkotó püspökök megegyezéséből ered. Ettől függetlenül a szentszéki „nihil obstat” nélkül a püspöki konferencia szabályzata nem léphet hatályba. A Szentszék a szabályzat megvizsgálása során a püspöki konferenciának javaslatokat tehet és ezeknek a javaslatoknak a szabályzat szövegébe történő beillesztését is kérheti, mielőtt megadja a felülvizsgálatot követő elismerést, ugyanis a szabályzatot a Szentszék nem „adja” a konferenciának, hanem „elismeri”. Vö. ECHEVERRIA, L., *Código de Derecho Canónico*, [BAC] bilingüe comentada, Madrid, 1983. 248.

³¹⁰ RAHNER, K., *Über den Episcopat*, in *Schriften* 6, 404.

³¹¹ RICHTER, K., *Liturgiereform als Mitte einer Erneuerung der Kirche*, Mainz, 1991. 67.

³¹² VI. PÁL, *Ecclesia Sanctae*, motu proprio, 1966. VIII. 6. I, 41. *AAS* 58 (1966) 773-774.

³¹³ ISENSEE, J., *Subsidiaritätsprinzip und Verfassungsrecht*, Berlin, 1978. 46.

és érvényesítésével törvényhozói hatalmat gyakorol.³¹⁴ Ezek a döntések azonban nem válnak önmaguktól és azonnal törvényekké,³¹⁵ hanem ezt meg kell előznie a szentszéki felülvizsgálatnak, amit az Egyházi Törvénykönyv és a speciális liturgikus törvények is előírnak.³¹⁶ A *Redemptionis Sacramentum* instrukció a püspöki konferenciák által hozott összes szabályra vonatkozólag megállapítja, hogy a Szentszék illetékes hivatalának felülvizsgálata nélkül a konferencia által kiadott szabályok nem bírnak kötelező erővel.³¹⁷ Korábbi, kongregáció által kiadott utasítás is megfogalmazta ezt a szabályt, a II. Vatikáni Zsinat liturgikus konstitúciójának végrehajtásáról szóló I. instrukcióban,³¹⁸ amit más liturgikus jogszabály is recipiált: „*A liturgikus témákra vonatkozó összes szabályt, amelyet a püspöki konferencia a jog szabályai szerint megállapított, az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció felülvizsgálatának kell alávetni, amely nélkül azok nem bírnak kötelező erővel.*”³¹⁹

A liturgikus konstitúció bár nem részletesen, de mégis kijelöli a püspöki konferenciák liturgikus jogi kompetenciájának hatásköri kérdéseit, amikor a „jogtól megállapított hatalomról” és a „megállapított határokról” rendelkezik.³²⁰

A konstitúció az V. Alcímben („*A pasztorális liturgikus akció előmozdítása*”) a püspöki konferencia liturgikus jogi illetékességének gyakorlati alkalmazását is meghatározza, amikor *liturgikus bizottság* létrehozását írja elő: „*Célszerű, hogy (...) az egyes területeken illetékes egyházi felsőbbség állítson föl Liturgikus Bizottságot.*”³²¹, ezzel kijelölve azt a cselekvési módot, amelyen keresztül a püspöki konferencia a liturgikus joggal összefüggő általános határozatait meghozza.³²² A Püspöki Kongregáció a liturgikus konstitúciót értelmezve és bizonyos pontokon pontosítva előírja, hogy az ilyen liturgikus bizottságok tagjainak püspököknek kell lenniük, nem elég ha szakértő klerikusok vagy világi krisztushívők: „*a liturgikus bizottságok tagjainak püspököknek kell lenniük, akiket világosan*

³¹⁴ COMMISSIO CENTRALIS COORDINANDIS POST CONCILIUM LABORIBUS ET CONCILII DECRETIS INTERPRETANDIS, *Válasz a kérdésre*, 1966. VI. 10. 10 AAS 60 (1968) 361.

³¹⁵ LISTL, J., *Begriff des Gesetzes und Typologie der Rechtsnormen nach dem CIC von 1983.*, in HKK, Regensburg, 1983. 85.

³¹⁶ SACRA CONGREGATIO CONSISTORIALIS, *Archetypon Statuti Conferentiae Episcoporum*, *Periodica* 57 (1968) 229.

³¹⁷ Vö. *Redemptionis Sacramentum*, instrukció, 28.

³¹⁸ SZENT RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Inter Oecumenici*, instrukció, 1964. szeptember 26., 31. AAS 56 (1964) 883.

³¹⁹ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Liturgiam authenticam*, instrukció, 79. AAS 93 (2001) 711-713.

³²⁰ Vö. SC 22. 2.§

³²¹ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, *Rendelkezés a Szent Liturgiáról*, 44., in AAS 56 (1964) 112.

³²² RICHTER, K., *Das Konzil war erst der Anfang. Die Bedeutung des II. Vatikanums für Theologie und Kirche*, Mainz, 1994. 178.

meg kell különböztetni az őket segítő szakértőktől.”³²³ A liturgikus konstitúció is előírja a szakemberek bevonását – bár nem említi külön, hogy ezek a liturgikus szakemberek világi krisztushívők is lehetnek –, és felsorolja azokat a szaktudományokat is, melyek művelésére ezekben a bizottságokban szükség van: „(...) vonjanak be a liturgia tudományában, az egyházi zenében, a templomi művészetben és a lelkipásztori kérdésekben jártas szakembereket is.” (SC 44.)³²⁴ Az olyan helyeken, ahol nem elegendő a püspöki konferencia tagjainak a száma ahhoz, hogy felszentelt püspökökből létre tudjanak hozni egy liturgikus bizottságot, ott egy szakértői tanácsot kell felállítani,³²⁵ melyről a *Redemptionis Sacramentum* instrukció a következő rendelkezést hozta: „(...) nevezzenek ki egy szakértői tanácsot vagy csoportot, amely mindig egy püspök elnökletével lássa el ezt a feladatot, amennyire csak tudja, a 'liturgikus bizottság' elnevezést azonban ne viselje.”³²⁶

A konstitúcióban meghatározott „megállapított határok” kánonjogi jelentését az Egyházi Törvénykönyv pontosítja. Az általános szabály az, hogy a püspöki konferencia határa egy adott ország területe, illetve személyi értelemben azok a püspökök, akik egy adott ország területéhez tartoznak.³²⁷ A liturgikus konstitúció nem pontosítja ezt az illetékességi kört, de utal a kánonjogi szabályozásra. Az Egyházi Törvénykönyv nem egyetlen, kizárólagos szabályként határozza meg, hogy a püspöki konferencia az adott ország összes püspökét magába foglalja,³²⁸ hanem általános szabályként: „*Episcoporum conferentia regula generali comprehendit praesules omnium Ecclesiarum particularium eiusdem nationis...*” (Vö. CIC 448. kánon 1.§) Az említett főpásztorok azok, akik adott időben egy részegyház élén állnak, még ha nincsenek is püspökké szentelve. Az Egyházi Törvénykönyv tovább pontosítja a püspöki konferencia összetételét azokkal a főpásztorokkal kapcsolatban, akik nem

³²³ PÜSPÖKI KONGREGÁCIÓ, *Levél a püspöki konferenciák elnökeihez a Népek Evangelizálásának Kongregációja nevében* is, 1999. június 21., 9, in *AAS* 91 (1999) 999.

³²⁴ A konstitúció nem előírja, hanem ajánlja („amennyiben lehetséges”) liturgikus intézet létrehozását is, amelynek tagjai nem püspökök, hanem „szakértő tagokból áll”. Nem ad ezeknek az intézeteknek semmiféle kánonjogi kompetenciát, de bizonyos „irányító” funkciót kilátásba helyez, azonban nem önállóan, hanem „minden terület fönt megnevezett (azaz a megyéspüspök vagy a püspöki konferencia) egyházi tekintélyének vezetésével”.

³²⁵ SCHICK, L., *Die Drei-Amter-Lehren nach Tradition und Zweitem Vatikanischen Konzil*, in *Communio* 10 (1981) 57-66. 59.

³²⁶ *Redemptionis Sacramentum*, instrukció, 26.

³²⁷ LISTL, J., *Plenarkonzil und Bischofskonferenz*, in *HKK*, Regensburg, 1983. 309.

³²⁸ Az Apostoli Szentzsék mérlegelése alapján lehetséges, hogy a személyi vagy tárgyi körülmények által indokolt esetben a kánon 1.§-ban meghatározott területnél kisebb vagy nagyobb terület számára létesítsenek püspöki konferenciát. Erre kétféle lehetőséget ad az Egyházi Törvénykönyv. Első lehetőség, hogy egy bizonyos területen lévő részegyházak püspökeit foglalja magában, a második lehetőség, hogy különböző országok részegyházainak megyéspüspökeit (főpásztorait) egyesítse. Ebben az esetben viszont az Apostoli Szentzsék joga, hogy külön szabályokat adjon ki a két lehetőség szerint létesített püspöki konferenciák számára. (Vö. CIC 448. kánon 2.§)

megyéspüspökök.³²⁹ Ez alapján a megyéspüspökökön kívül azok is tagjai a püspöki konferenciának, akik a jogban velük egyenlő elbírálás alá esnek, valamint tagok a koadjutor püspökök, a segédpüspökök.³³⁰ Az ezt követő hatásköri illetékességek felsorolása már szűkítést tartalmaz, mert nem automatikusan, a jognál fogva, hanem bizonyos feltételek érvényesülésekor lehetnek tagok a *címzetes püspökök*: „(...) *Episcopi titulares peculiari munere, sibi ab Apostolica Sede vel ab Episcoporum conferentia demandato...*” (vö. CIC 450. kánon 1.§), tehát az említett főpapok csak abban az esetben lehetnek a püspöki konferencia tagjai, ha az Apostoli Szentszék, vagy a püspöki konferencia különleges feladatot bíz rájuk. A *harmadik szint* a konferencián részt vevő főpapokkal kapcsolatban, azok a személyek, akik meghívhatók – *más rítusú ordináriusok* –, tehát nem kötelező a tagságuk és a jogaik sem egyenlők az első két szinten elhelyezkedő főpapok jogaival, hanem csak tanácsadó szavazati joguk van, hacsak a konferencia szabályzata nem rendelkezik másképpen: „(...) *invitari quoque possunt Ordinarii alterius ritus, ita tamen ut votum tantum consultivum habeant, nisi Episcoporum conferentiae statuta aliud decernant.*” (vö. CIC 450. kánon 1.§). Az iménti felsorolás alapján nem nevezhető negyedik szintnek azon főpapok köre, akik nem tagjai a püspöki konferenciának, de mégis egy külön szintet képviselnek azok a címzetes püspökök és a római pápa követe, akik az Egyházi Törvénykönyv rendelkezése alapján nem tagjai a püspöki konferenciának³³¹: „*Ceteri Episcopi titulares necnon Legatus Romani Pontificis non sunt de iure membra Episcoporum conferentiae.*” (CIC 450. kánon 2.§) A tagságtól függetlenül egy korábbi pápai törvény alapján a pápai követ jelen lehet a *plenáris ülések* megnyitó ülésén, tehát minden esetben, a Szentszék külön megbízása, vagy a püspöki konferencia meghívása nélkül is; valamint abban az esetben ha a Szentszék megbízza, vagy a püspöki konferencia tagjai meghívják, más tanácskozásokon is³³² Ez a jelenlét azonban nem jelent tagságot, így sem szavazati jog, sem tanácsadói szavazati jog nem társul hozzá.³³³

A liturgikus konstitúció nem részletezi a püspöki konferenciák liturgikus jogi hatáskörét, bár bizonyos alapelveket kijelöl (pl. a Liturgikus Bizottság létrehozását, vagy liturgikus intézet létesítését, vö. SC 44.), de a pontos kánonjogi megfogalmazást, a hatáskörök

³²⁹ NEUMANN, J., *Menschenrechte auch in der Kirche?* Einsiedeln, 1986. 177.

³³⁰ Jogilag nem tagjai a püspöki konferenciának a nyugalmazott segédpüspökök és a püspökök, de ha a püspöki konferencia megbízta őket egy feladattal, akkor lemondásuk után is tagok maradhatnak, pl. a Liturgikus Bizottság, vagy Liturgikus Tanács tagjaiként.

³³¹ Vö. LISTL, J., *Die Neuordnung der Bischofskonferenzen durch das Zweite Vatikanische Konzil*, in HKK, Regensburg, 1983. 309.

³³² Vö. VI. PÁL, *Sollicitudo omnium Ecclesiarum*, motu proprio, VIII, 2. 1969. VI. 24. AAS 61 (1969) 482.

³³³ Nem kánonjogi szükségszerűség, de a *szubszidiaritás* elvének érvényesítéséből következik, hogy a püspöki konferenciák általában a szabályzatukban rögzítik, hogy a pápai követnek – függetlenül attól, hogy milyen diplomáciai fokozatban érkezik az adott államhoz vagy a részegyházhoz -, állandó meghívása van a konferencia üléseire.

kijelölését csak annyiban rögzíti, hogy „*A törvényesen fölállított és bizonyos területekre illetékes püspöki kar a 'jogtól megállapított hatalom alapján' (...) rendezheti a liturgiát.*”³³⁴ A „jogtól megállapított hatalmat” tehát a liturgikus jogi kérdésekkel kapcsolatos hatásköri illetékességet – a leglényegesebb kérdésekben és részterületeken – az Egyházi Törvénykönyv és a speciális liturgikus normák a következő esetekben határozzák meg. Első helyeken a szentségek kiszolgáltatásával, érvényességükkel, megengedettségükkel kapcsolatos, püspökkari illetékességbe utalt liturgikus jogot érintő törvények vizsgálata következik, ezt követik az egyéb liturgikus cselekményekhez fűződő szabályokat tartalmazó törvények.

1.) A keresztség szentségének kiszolgáltatásával kapcsolatban az Egyházi Törvénykönyv előírja, hogy a jóváhagyott liturgikus könyvekben előírt rend szerint kell kiszolgáltatni³³⁵: „*Baptismus ministratur secundum ordinem in probatis liturgicis libris praescriptum...*” (vö. CIC 850. kánon), a liturgikus könyv azonban két lehetőséget is nyújt a keresztség kiszolgáltatására, az egyik az alámerítés, a másik a leöntés. Az Egyházi Törvénykönyv is szövegébe emelte ezt a két lehetőséget, és a püspöki konferencia illetékességébe utalja annak eldöntését, hogy leöntéssel vagy alámerítéssel kell-e kiszolgáltatni a keresztség szentségét: „*Baptismus conferatur sive per immersionem sive per infusionem, servatis Episcoporum conferentiae praescriptis.*” (CIC 854. kánon) Mivel a keresztség szentsége az Egyházi Törvénykönyv megfogalmazása szerint szükséges az üdvösségre: „*ad salutem necessarius*” (vö. CIC 849. kánon), a keresztségről szóló törvények értelmezésének kötelező elve az az isteni jogi alaphelyzet, melyben a kánonjog a lelkek üdvösségére vonatkozó legfőbb alapelve is érvényesül, ezért a keresztség kiszolgáltatásával kapcsolatos lehetőség meghatározásának püspöki konferencia illetékességébe történő utalása, a liturgikus jogi illetékesség egyik legfőbb kiindulópontja.³³⁶ Ehhez a szentséghez tartozik a püspöki konferenciának az a feladata is, amivel kapcsolatban az Egyházi Törvénykönyv arra kötelezi a püspöki konferenciát, hogy a felnőttek különböző fokozatokon keresztül történő, szentségi beavatás helyi viszonyokra alkalmazott rendjét határozza meg és ezeket a szabályokat adja ki: „*secundum ordinem initiationis ab Episcoporum conferentia aptatum et peculiare normas ab eadem editas;*” (vö. CIC 851. kánon 1.)

³³⁴ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 22.2.§, in *AAS* 56 (1964) 106.

³³⁵ A keresztség szentségével kapcsolatos jóváhagyott liturgikus könyvek: *Ordo baptismi parvulorum*, (1969. V. 15.) és *Ordo initiationis christianae adultorum* (1972. I. 6.)

³³⁶ Hierold, A., *Vorbereitung auf die Taufe*, in *HKK*, Regensburg, 1983. 661.

2.) A liturgikus konstitúció a bűnbocsánat szentségével kapcsolatban a többi szentséghez fűzött szabályokhoz képest csak nagyon rövid rendelkezést ad, melyben a szentség lényegét és hatását jobban kifejező szertartás elkészítésére irányuló vizsgálatot kezdeményez: „*Át kell újra vizsgálni a töredelem szentségének szertartását és formáját, hogy azok a szentség természetét és hatását világosabban kifejezzék.*”³³⁷ Az Egyházi Törvénykönyv a *szentségi gyónás* helyéül a templomot vagy a kápolnát határozza meg: „*Ad sacramentales confessiones excipiendas locus proprius est ecclesia aut oratorium.*” (CIC 964. kánon 1.§) Ez a szabályozás még nem pontosítja azt a konkrét helyet, ahol a szentséget ki lehet szolgáltatni.³³⁸ A hely pontos meghatározását a Törvénykönyv a püspöki konferencia illetékességi körébe utalja: „*Ad sedem confessionalem quod attinet, normae ab Episcoporum conferentia statuuntur...*” (vö. CIC 964. kánon 1.§) A kánonban olvasható „sedes” valójában „sedes confessionalis” nem csak a konkrét „széket” jelenti, hanem a kánonjogi terminológia általános értelmezése szerint azt a „helyet”, ahol a szentség kiszolgáltatása történik.³³⁹ A püspöki konferencia hatáskörébe utalt liturgikus jogi illetékesség ebben az esetben nem korlátlan, hanem szűkítést tartalmaz, amennyiben az Egyházi Törvénykönyv előírja, hogy a püspöki konferencia a bűnbocsánat szentségének helyére vonatkozó szabályok megállapításakor biztosítsa, hogy mindig legyenek olyan gyóntatóhelyek, melyekben van a gyóntató és a gyónó között felszerelt rögzített rács, hogy azok a krisztushívők, akik ebben a formában szeretnék a szentséget felvenni, lehetőségük legyen rá: „*(...) cauto tamen ut semper habeantur in loco patenti sedes confessionales crate fixa inter paenitentem et confessarium instructae...*” (vö. CIC 964. kánon 2.§). A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia megengedte a templommal kapcsolatos gyóntatószobában „a gyóntatóval való beszélgetés keretében” végzett gyónást. Ebben az engedélyben a következő pontosítás található, mely a bűnbocsánat szentségének liturgikus szertartását konkrét, mozdulatok szintjén történő meghatározásával, tényleges liturgikus törvényhozói illetékesség gyakorlását érvényesíti: a feloldozásra fel kell állni vagy le kell térdelni. Az engedély hangsúlyozza, hogy „minden gyónónak joga van a hagyományos gyóntatószékhez ragaszkodnia”. A püspöki konferencia liturgikus jogi törvényhozói illetékességének érvényesítésére megfelelő példát szolgáltat a „*Magyar Katolikus Püspöki Konferencia kiegészítő szabályai az Egyházi Törvénykönyvhöz*” című általános rendelkezés 8. cikkelye, mely részletes előírásokat tartalmaz a gyóntatás

³³⁷ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 72., in *AAS* 56 (1964) 118.

³³⁸ KRÄMER, P., *Kirchenrecht, Wort-Sakrament-Charisma*, Stuttgart, 1992. 344.

³³⁹ MÖRSDORF, K., *Die Rechtssprache des Codex Iuris Canonici*. Eine kritische Untersuchung, Paderborn, 1967. 302.

helyére vonatkozóan, ugyanakkor szövegében külön említést tesz a hatályos liturgikus könyv szabályozására. Ebben a cikkelyben a püspöki konferencia kimondja, hogy minden templomban vagy kápolnában lenni kell hagyományosan használt gyóntatóhelynek („gyóntatószék”) rögzített ráccsal – ezzel utalva az Egyházi Törvénykönyv vonatkozó rendelkezésére –, ezek kívül de nem helyette ki lehet alakítani a templommal összefüggő olyan helységet (gyóntatószoba, üvegezett ajtóval), ahol a liturgikus törvényt tartalmazó könyvben (*Ordo Poenitentiae*) leírt teljes szentségi rítust lefolytatják. Az általános rendelkezés továbbá rögzíti, hogy a hagyományos gyóntatószékre jellemző diszkrécióra itt is ügyelni kell, valamint a gyóntatószobában ajánlatos feszületet kifüggeszteni, hogy a gyónó ráláthasson, a gyóntató számára pedig helyezték el a feloldozás formuláját. Nem szorosan vett liturgikus szabály, de a püspöki konferencia példaként említett rendelkezése még azt is elrendeli, hogy a fent megnevezett helységet nem szabad a bűnbocsánat szentségétől idegen célokra alkalmazni és ezeket a gyóntatóhelyeket, melyek különböznek a gyóntatószéktől, csak akkor szabad használni („csak azokban az esetekben használják”), amikor a krisztushívők kifejezetten kérik.³⁴⁰

3.) Már a Tridenti zsinat is szorgalmazta a *házasságkötésnél* kialakult helyi szertartások megtartását: „*Ha egyes területeken a házasság szentségének kiszolgáltatásakor más, dicséretreméltó szokások és szertartások is vannak, a Szent Zsinat nyomatékosan kívánja, hogy azokat föltétlenül meg kell tartani.*”³⁴¹ A II. Vatikáni Zsinat liturgikus konstitúciója a házasságkötés szertartása átdolgozásának elrendelése mellett előírja, hogy „*megmarad a területi egyházi felsőbbbségnek (...) a teljes hatalma, hogy saját szertartást dolgozzon ki, amely a maga területe és népe szokásainak megfelel.*”³⁴² A konstitúcióban szereplő „területi felsőbbbség” az Egyházi Törvénykönyv szabályai alapján a püspöki konferencia: „*Episcoporum conferentia exarare potest ritum proprium matrimonii, a Sancta Sede recognoscendum...*” (vö. CIC 1120. kánon) Ez a törvény is szűkítést tartalmaz a püspöki konferencia liturgikus jogi illetékességi körének leírásakor, mert a házasságkötés rítusát kidolgozhatja ugyan, de a Szentszékkal felül kell vizsgáltatnia. Az Egyházi Törvénykönyv szövegében idézi a II. Vatikáni Zsinat rendelkezését, amikor kimondja, hogy „*(..) firma tamen lege ut assistens matrimonio praesens requirat manifestationem consensus contrahentium*

³⁴⁰ MAGYAR KATOLIKUS PÜSPÖKI KONFERENCIA, *A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia kiegészítő szabályai az Egyházi Törvénykönyvhöz*, A szentgyónás helyéről, Budapest, 8. cikkely

³⁴¹ CONCILIIUM TRIDENTINUM, *Sessio XXIV. De reformatione canonum I.: Rituale Romanum, tituli VIII. canonii II. numerus 6.*

³⁴² II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 77., in *AAS* 56 (1964) 119.

eamque recipiat.” (vö. CIC 1120. kánon). A liturgikus konstitúcióban majdnem azonos szavakkal ez így kerül megfogalmazásra: „*De érvényben marad továbbra is az a törvény, hogy az eskető pap kérdezze meg a házasulandókat és ő vegye ki tőlük a kölcsönös beleegyezést.*”³⁴³ A püspöki konferencia, házasság szertartásának rítusára irányuló liturgikus jogi illetékességének érvényesítésére a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia rendelkezése nyújt példát: „*Jelenleg nem szükséges a jóváhagyott liturgikus könyvektől eltérő új, sajátos házasságkötési szertartás kiadása.*”³⁴⁴ A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia jelenleg nem itéli szükségesnek a liturgikus könyvektől eltérő, teljesen saját házasságkötési szertartás elkészítését, de 1997-ben ökumenikus szertartást dolgozott ki a református és evangélikus féllel kötendő vegyes házassághoz.

4.) A szentség kiszolgáltatása egy konkrét közösségben e közösség egységének jele a hitben, a kultuszban és a közösségi életben.³⁴⁵ Ugyanakkor az egyház tanítja, hogy a keresztség által a más egyházak és egyházas jellegű közösségek tagjai reális, de tökéletlen közösségben vannak a Katolikus Egyházzal³⁴⁶ és „*a keresztség az egység szentségi kötelékét hozza létre, mely mindazok között érvényesül, akik általa újjászülettek (...) és mindenestől a Krisztusban való élet teljességének megszerzésére irányul.*”³⁴⁷ Az Ökumenikus Direktórium felsorolja, hogy az Eukarisztia, bűnbocsánat szentsége és a betegek kenete szentsége mely esetekben szolgáltatható ki katolikus papok által nem katolikus krisztushívőknek.³⁴⁸ Egyéb esetekben a direktórium szabályozása szerint a megyéspüspök szem előtt tartva a keleti egyházak szinódusai és a püspöki konferenciák által hozott szabályokat, általános szabályokat ad ki, hogy meg lehessen ítélni, a súlyos és sürgős eseteket, melyekben az említett szentségeket ki lehet szolgáltatni.³⁴⁹ Az Ökumenikus Direktórium kifejezetten utal az Egyházi Törvénykönyv szabályozására, amikor felhívja a figyelmet az ilyen szabályokkal kapcsolatban az érintett egyházi közösségek helyi hatóságaival történő egyeztetés szükségességére: „*A kánonjoggal összhangban ilyen általános szabályokat csak az érintett más egyházak és egyházi közösségek illetékes hatóságaival való konzultációk után adjanak*

³⁴³ Vö. II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 77., in *AAS* 56 (1964) 119.

³⁴⁴ Magyar Katolikus Püspöki Konferencia, *A Magyar Püspöki Konferencia kiegészítő szabályai az Egyházi Törvénykönyvhöz*, Budapest, 18. cikkely

³⁴⁵ Vö. CCEO 667. kánon

³⁴⁶ Vö. UR 3.

³⁴⁷ UR 22.

³⁴⁸ Vö. Keresztény Egységet Előmozdító Pápai Tanács, *II. Ökumenikus Direktórium*, 130. pont

³⁴⁹ Vö. Secretariatatus ad Christianorum Unitatem fovendam, *Ad totam Ecclesiam*, 1967. V. 14. 55. *AAS* 59 (1967) 590.

ki.”³⁵⁰ A Direktóriumban említett kánonjogi utalás forrása az Egyházi Törvénykönyvben található, a katolikus kiszolgáltatók által nem katolikus krisztushívőknek kiszolgáltatható szentségek kiszolgáltatásának feltételeit és lehetőségeit szabályozó kánon záradékában: „(...) *Episcopus dioecesanus aut Episcoporum conferentia generales normas ne ferant, nisi post consultationem cum auctoritate competenti saltem locali Ecclesiae vel communitatis non catholicae, cuius interesi.*” (CIC 844. kánon 5.§), tehát a vonatkozó szabályok kiadására a püspöki konferencia vagy a megyéspüspök illetékes, de legalább meg kell kérdezni a szabályozás kihirdetése előtt az érintett közösségek helyi hatóságait.³⁵¹

5.) A szentségek érvényességéhez szükséges feltételeket csakis a legfőbb egyházi hatóság joga megítélni és meghatározni („[...] *unius supremae Ecclesiae auctoritatis est probare vel definire quae ad eorum validitatem sunt requisita...*” vö. CIC 841. kánon), ugyanakkor az Egyházi Törvénykönyv a szentségek kiszolgáltatásával kapcsolatban egy újabb liturgikus jogi illetékességi lehetőséget utal a püspöki konferenciák hatáskörébe,³⁵² amikor az érvényességi feltétel szabályozása után kimondja: „*atque eiusdem aliusque auctoritatis competentis ad normam can. 838, §§ 3 et 4, est discernere quae ad eorum celebrationem, administrationem et receptionem licitam necnon ad ordinem in eorum celebratione servandum spectant.*” (vö. CIC 841. kánon) A kánonban idézett törvényben szereplő hatóság (vö. 838. kánon 3.§) a püspöki konferencia, tehát vagy a legfőbb hatóságnak, vagy a püspöki konferenciának, vagy a megyéspüspöknek (vö. 838. kánon 4.§) van joga döntéseket hozni a szentségek kiszolgáltatásának *megengedett* végzésére, valamint a szentségek *felvételére* vonatkozóan, beleértve a liturgikus cselekmény végzése során megtartandó liturgikus jogi normákat is.³⁵³

A következő pontokban a püspöki konferencia liturgikus jogi törvényhozói illetékességi körébe tartozó, nem szentségekkel kapcsolatos jogterületek bemutatása történik folytatólagos számozással.

6.) A liturgikus könyvek fordításának jogát az „egyházi tekintély” illetékességébe utalja a liturgikus konstitúció: „*minden egyes területnek állandó egyházi tekintélye hivatott a*

³⁵⁰ KERESZTÉNY EGYSÉGET ELŐMOZDÍTÓ PÁPAI TANÁCS, *II. Ökumenikus Direktórium*, 130. pont

³⁵¹ ISENSEE, J., *Subsidiaritätsprinzip und Verfassungrecht*, Berlin, 1978. 146.

³⁵² Vö. AHLERS, R., *Theologische Erwägungen zum Sakramentenrecht*, Paderborn, 1992. 77-79.

³⁵³ MAY, G.,-EGLER, A., *Einführung in die kirchenrechtliche Methode*, Regensburg, 1996. 165.

döntésre”³⁵⁴ valamint a következő paragrafusban: „*A latin szövegnek a liturgiában használt anyanyelvű fordítását a megfelelő terület egyházi tekintélyének kell a föntiek szerint jóváhagynia.*”³⁵⁵ A szövegben szereplő „föntiek szerint” jelentése a következő: a megelőző paragrafusban egy utalást találunk a konstitúció korábbi szöveghelyére (SC 22. 2.§), melyben a liturgikus megújításával kapcsolatos általános szabályokban rögzítve a püspöki konferencia található az „egyházi tekintély” tárgyiasult megnevezéseként, tehát a konstitúció, liturgikus könyvek fordításával kapcsolatos rendezői hatósága a *püspöki konferencia*.³⁵⁶ A liturgikus konstitúció rendelkezésével összhangban van az Egyházi Törvénykönyv szabályozása, mely ugyanazt a jogi összefüggést fogalmazza meg a liturgikus könyvek népnyelvre fordításával kapcsolatban: „*Ad Episcoporum conferentias spectat versiones librorum liturgicorum in linguas vernaculas, convenienter intra limites in ipsis libris liturgicis definitos aptatas, parare, easque edere, praevia recognitione Sanctae Sedis.*” (CIC 838. kánon 3.§), ugyanakkor ez pontosítja ugyan a liturgikus konstitúcióban rögzített liturgikus jogi illetékességi kört, de nem teszi kizárólagossá, és a kánon szövege is szűkítést tartalmaz, amennyiben nem a nyelvi fordítás folyamatának saját jogon történő elkészítése a püspöki konferencia illetékessége, hanem bizonyos liturgikus jogban meghatározott normatív feltételek érvényesülése esetén van az „élő nyelvi fordítások” elkészítésére lehetősége a püspöki konferenciának. Az Egyházi Törvénykönyv szabályai alapján kimondható, hogy a püspöki konferencia jogi illetékességét a liturgikus könyvek (szövegek, egyéb normatív források) élő nyelvi fordításainak elkészítésével kapcsolatban mind a saját liturgikus jog – „a magukban ezekben a könyvekben megszabott határok közt” –, mind az Apostoli Szentszék előzetes felülvizsgálata *korlátozza*.³⁵⁷ Ahol a püspöki konferenciában nincs a fentiek alapján, tehát szabályszerűen létrehozott Liturgikus Bizottság, „*a fordítás elkészítésének feladatát két vagy három, a liturgia, a biblikum, a filológia vagy a zene tudományában jártas püspökre kell bízni.*”³⁵⁸ A speciális, liturgikus jogot megfogalmazó szabály, mely a kérdésre vonatkozó kánonjogi normarendszert egészében szabályozza, előírja, hogy a püspöki konferenciának kifejezetten kötelessége, hogy ahányszor egy liturgikus könyv latin mintakiadása megjelenik szükséges, hogy kellő időben kövesse ugyanazon könyv fordításának elkészítése, „*amelyet a püspöki konferenciának a szabályszerű jóváhagyás után az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi*

³⁵⁴ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 36. 3.§, in *AAS* 56 (1964) 109.

³⁵⁵ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 36. 4.§, in *AAS* 56 (1964) 110.

³⁵⁶ PREE, H., *Grundlagenproblematik des katholischen Kirchenrechts*, in *ÖAKR* 38 (1989) 356-367. 361.

³⁵⁷ KLOSTERMANN, F., *Kirche – Ereignis und Institution. Überlegungen zur Herrschafts- und Institutionsproblematik in der Kirchenrecht*, Freiburg, 1986. 121.

³⁵⁸ SZENT RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Inter Oecumenici*, instrukció, 1964. szeptember 26., 40d, in *AAS* 56 (1964) 886.

Kongregációhoz kell eljuttatnia, amelynek feladata azt felülvizsgálni a jelen Instrukcióban kifejtett és a jog szerint megtartandó egyéb szabályok szerint.”³⁵⁹ Ebben a liturgikus jogi normában is hangsúlyozottan kifejeződik a kodikáris liturgikus joganyag és a speciális liturgikus normák közötti alapvető kánonjogi összefüggés és egymáshozrendeltség.³⁶⁰

7.) A homiliával kapcsolatban a liturgikus konstitúció általános utasítást ad, melyben leíró jelleggel határozza meg a homilia lényegi tulajdonságait: magának a liturgiának a része, kifejtik benne a hit misztériumát és a krisztusi élet irányelveit, a Zsinat nagyon ajánlja.³⁶¹ A Római Misekönyv Általános Rendelkezései II. fejezetében („A szentmise felépítése, alkotó elemei”) a III. alpont („A szentmise egyes részei”) B szakaszában („Az ige liturgiája”) a homiliával 2 pontban (41. és 42.) foglalkozik. Az első pontban utalva a liturgikus konstitúcióra kijelenti, hogy „mondása igen ajánlatos”³⁶² és a keresztény élethez szükséges, ezután a tartalmi utalásokat követően csak a következő pont legvégén, külön bekezdésben egy mondatban utal a homilia végzőjére: „A homiliát általában maga a celebráns mondja.”³⁶³ Ez az utasítás még mindig nem egyértelműen tartalmazza a világi krisztushívők homilia végzésének a tilalmát.³⁶⁴

Az Egyházi Törvénykönyv a püspöki konferencia liturgikus jogi illetékességi körébe helyezi a világi krisztushívők *prédikálási* engedélyének kérdését: „*Ad praedicandum in ecclesia vel oratorio admitti possunt laici (...)iuxta Episcoporum conferentiae praescripta*” (vö. CIC 766. kánon), azonban nyilvánvalóan tiltja a homilia végzését: „*sacerdoti aut diacono reservatur*” (vö. CIC 767. kánon 1.§), sőt a prédikálásra vonatkozó speciális engedélyről szóló kánonban megfogalmazott korlátozásokkal erősíti („*si certis in adiunctis necessitas id requirat aut is casibus casibus particularibus utilitas*” vö. CIC 766. kánon), hogy a homiliát egy különlegesebb, liturgikus jogi szempontból magasabb rendű tevékenységnek tekinti, és a kiemelkedő jellegét a Törvénykönyv azzal indokolja, hogy a homilia magának a liturgiának a része: „*Inter praedicationis formas eminet homilia, quae est pars ipsius liturgiae...*” (vö. CIC 767. kánon 1.§) Ebből a relációból világosan érzékelhető, hogy az Egyházi Törvénykönyv milyen magas színvonalon tartja tiszteletben és védi a liturgikus cselekményekre és a liturgia egészére vonatkozó joganyagot. A korlátozás és a homilia világi krisztushívők általi

³⁵⁹ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Liturgiam authenticam*, instrukció, 73, in *AAS* 93 (3001) 711-713.

³⁶⁰ LUF, G., *Rechtsphilosophische Grundlagen des Kirchenrechts*, in HKK, Regensburg, 1983.

³⁶¹ Vö. II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 52., in *AAS* 56 (1964) 114.

³⁶² *Institutio Generalis Missalis Romani*, 41.

³⁶³ *Institutio Generalis Missalis Romani*, 42.

³⁶⁴ STOFFEL, O., *Die Predigterlaubnis der Laien*, in HKK, Regensburg, 1983. 542.

végzésének tilalma ellenére, mégis a püspöki konferencia számára fenntartott liturgikus jogi illetékességi lehetőséget körvonalaz a prédikáció engedélyének kérdése.³⁶⁵ Ez a prédikálási felhatalmazás történhet úgy, hogy olyan hivatalt bíznak a világi krisztushívőre, amely a prédikáció feladatával együtt jár. Abban az esetben, amikor a paphiány miatt a megyéspüspök pappá nem szentelt krisztushívőt bíz meg a plébánia lelkipásztori gondozásában való részvétellel (vö. CIC 517. kánon 2.§), ez a megbízás tartalmazhatja a prédikációra való engedélyt is abban az esetben, ha a püspöki konferenciának van erre az engedélyre vonatkozó általános határozata. Ez a prédikáció nem homília, mert nem valódi liturgia (eukarisztikus liturgia) keretében történik és a krisztushívő nem a saját nevében beszél, hanem részt vesz az egyház tevékenységében. Egy későbbi (1997) speciális liturgikus jogi norma egyértelműen rendezi a világiak homiliatartási lehetőségének – korábban sem nyitott – kérdését: *„A homiliát, amelyre a szentmise bemutatása alatt kerül sor és amely része magának a liturgiának, tartsa rendszerint maga a celebráns pap, vagy bízza a koncelebráns papra, néha pedig alkalmasint a diákonusra is, soha ne bízza azonban világira.”*³⁶⁶ Az idézett normaszövegben megfigyelhető a II. Vatikáni Zsinatot követő liturgikus reform utáni liturgikus jogfejlődés – a konstitúció még csak a liturgia részének nevezi a homiliát, majd az Általános Rendelkezések a Római Misekönyvről már az igeliturgiánál említi a homiliát a liturgia részének nevezve, de ebben a szövegben összekapcsolja a két határozmányt és kimondja, hogy a liturgia részét képezi és azért nevezhető homiliának, mert a szentmise bemutatása alatt kerül rá sor³⁶⁷ – és a kánonjog egészének figyelembe vétele az egyes rész kérdésekben felmerülő problémák jogi rendezése alkalmával. Az Egyházi Törvénykönyvben szereplő szabály (vö. CIC 767. kánon 1.§) szerint visszavontnak kell tekinteni minden olyan korábbi engedélyt, ami kifejezetten homília végzését engedélyezte világi krisztushívők számára: *„az ilyen engedélyek elvetendők, és így semmiféle jogszokás címén nem tűrhetők el.”*³⁶⁸ A világi krisztushívők homília végzésének tilalmát tehát a püspöki konferencia semmilyen esetben és semmilyen indokkal nem oldhatja fel. A homíliavégzés tilalma *„ugyanúgy vonatkozik a szemináriumi növendékekre, a teológiai tudományok hallgatóira és mindazokra, akik a lelkipásztori kisegítői [‘assistens pastoralis’] hivatalt*

³⁶⁵ LISTL, J., *Die Neuordnung der Bischofskonferenzen durch das Zweite Vatikanische Konzil*, in HKK, Regensburg, 1983. 310.

³⁶⁶ KLÉRUSKONGREGÁCIÓ, *Ecclesiae de mysterio*, instrukció, Gyakorlati rendelkezések, 3. cikkely 1.§, in AAS 89 (1997) 865.

³⁶⁷ BIERITZ, K.-H., *Das Wort im Gottesdienst*, Regensburg, 1990. 185.

³⁶⁸ SACRA CONGREGATIO PRO SACRAMENTIS ET CULTU DIVINO, *Inaestimabile donum*, instrukció, 1980. IV. 3. 3., in AAS 71 (1980) 332.

gyakorolják, nem képez továbbá kivételt a világiak semmilyen más kategóriája vagy csoportja vagy közössége vagy társasága sem.”³⁶⁹

8.) A liturgikus konstitúció a VII. Fejezetben („*Szagrális művészet*”) foglalkozik a templom felszerelésével. Az oltárról nem ad külön pontban utasítást, de általános utasítást hoz bizonyos egyházi törvények felülvizsgálatára: „*Azok az egyházi törvények és rendelkezések, amelyek a liturgiához tartozó külső felszerelések és tárgyak felhasználására vonatkoznak, föltétlenül mentől hamarabb felülvizsgálatra szorulnak.*”³⁷⁰ Ebben a pontban, részletezve az utasítás tárgyát megemlíti, hogy az „oltárok alakját és építését” kell újra meghatározni. A konstitúció a 128. pont utolsó szakaszában a felszerelési tárgyak (pl. oltárok) anyagának pontosabb meghatározását a püspöki konferencia hatáskörébe utalja: „*Ebben a tárgyban – főként ami a szent tárgyaknak és ruháknak anyagát és alakját illeti, – megkapják a területi püspöki karok a hatalmat, hogy (...) a helyi szükségletekhez és a nép szokásaihoz alkalmazkodjanak.*”

A *Római Misekönyv Általános Rendelkezései*, az V. fejezetben („*A templomok elrendezése és felszerelése a szentmiséhez*”) külön alpontban (IV. alpont: „*Az oltár*”) foglalkozik az oltárral.³⁷¹ Ez a szakasz jóval bőségesebb fogforrást nyújt, mint a liturgikus konstitúció (9 összefüggő pont) és részletesen meghatározza az oltárral kapcsolatos liturgikus joganyagot. Általános utasításként idézi egy korábbi speciális liturgikus jogforrás rendelkezését a főoltár központi elrendezésére vonatkozólag: „*Valóban központ legyen, amelyre önként ráirányul a hívek egész közösségének a figyelme. A főoltár általában mozdíthatatlan legyen, és legyen konzekrálva is.*”³⁷² A *Római Misekönyv Általános Rendelkezései* kifejezetten a főoltárral kapcsolatban utasít, hogy mozdíthatatlan főoltár fedőlapja (*mensa*) „természetes kőből készüljön”, és ennél a pontnál értelmezi a liturgikus konstitúcióban megfogalmazott, püspöki konferencia illetékességi körébe utalt liturgikus jogi hatáskört: „*A Püspöki Kar döntése alapján más nemes, szilárd és művészeti kidolgozásra alkalmas anyagból is készülhet.*”³⁷³

Az Egyházi Törvénykönyv a *Római Misekönyv Általános Rendelkezéseiben* megjelenő gyakorlattal összhangban önálló fejezetet biztosít az oltárral kapcsolatos

³⁶⁹ KLÉRUSKONGREGÁCIÓ, *Ecclesiae de mysterio*, instrukció, Gyakorlati rendelkezések, 3. cikkely, 1.§, in *AAS* 89 (1997) 864-865.

³⁷⁰ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 128., in *AAS* 56 (1964) 132.

³⁷¹ Vö. *Institutio Generales Missalis Romani*, 259-267.

³⁷² RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Ecclesiae semper*, dekrétum, 1965. március 7. in *Acta Sanctae Sedis* [a továbbiakban: *ASS*] 57 (1965) 410-412.

³⁷³ *Institutio Generalis Missalis Romani*, 263.

rendeletek számára: CIC IV. Könyv, III. Rész („A szent helyek és a szent idők”) IV. Fejezet: „Az oltárok”. Ebben a fejezetben 5 kánon és 10 paragrafus található, hasonló témákat feldolgozva, mint a Római Misekönyv Általános Rendeleteiben. Azonnal felismerhető a Római Misekönyvben található liturgikus joganyag és az Egyházi Törvénykönyvben megfogalmazott szabályok lényegi azonossága.³⁷⁴ A szilárd oltár anyagával kapcsolatban az Egyházi Törvénykönyv ugyanazt a püspöki konferenciák illetékességi körébe utalt liturgikus törvényhozói feladatot fogalmazza meg, amit a fentiekben a Római Misekönyv Általános Rendeleteiben láttunk: „*de iudico Episcoporum conferentiae, adhiberi potest.*” (vö. CIC 1236. kánon 1.§) Ebben az esetben is félreérthetetlenül megvalósul a kánonjog egészében érvényesülő liturgikus joganyag és az Egyházi Törvénykönyv liturgikus tárgyú rendeletei közötti összhang és egymáshoz rendeltség.

9.) A liturgikus konstitúcióban az egyházi évről szóló fejezet (V. Fejezet, „*A liturgikus év*”) összesen 8 pontból áll és általános rendeleteket tartalmaz, kevés pontosítással. A területileg illetékes püspöki konferenciák liturgikus jogi kompetenciájáról ebben a fejezetben nem találunk utalást, azonban a 107. pont záradékában, melyet zárójellel különböztet meg a főszövegtől, van egy kompetenciameghatározásra irányuló lehetőség³⁷⁵: „*(Ha a helyi viszonyok alapján valami más alkalmazás szükséges, annak a 39. és 40. pont irányelve szerint kell történnie.)*”, mely nem állít fel világos összefüggést a liturgikus év ünnepeivel kapcsolatos püspöki konferencia általi pontosítás, áthelyezés, eltörlés, megváltoztatás, megújítás stb. lehetőségére. A konstitúció a vasárnap megünneplését a következő módon határozza meg: „*A vasárnap megünneplésének semmi más ünnepet nem szabad elébe helyezni, csak ha azok valóban a legnagyobb jelentőségűek, mert az Úr napja az egész liturgikus évnek alapja és magva.*”³⁷⁶ Ez a liturgikus jogvédelem nehezen oldható fel helyi, püspöki konferenciák által megfogalmazott általános rendeletekkel.³⁷⁷ A liturgikus évről szóló, 5 évvel későbbi liturgikus jogi speciális norma szövegében (VI. Pál, *Az egyházi év egyetemes szabályainak és az új általános római naptárnak jóváhagyásáról* c. motu proprioval kihirdetett, „*Általános szabályok a liturgikus évről és naptárról*, 1969. február 14.) már találunk kifejezett utalást a püspöki konferenciák illetékességi körére vonatkozóan: a VII.

³⁷⁴ CORECCO, E., *Die kulturellen und ekklesiologischen Voraussetzungen des neuen CIC*, in *AKK* 152 (1983) 676.

³⁷⁵ RICHTER, K., *Das Konzil war erst der Anfang. Die Bedeutung des II. Vatikanums für Theologie und Kirche*, Mainz, 1994. 247.

³⁷⁶ Vö. II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelet a Szent Liturgiáról, 106., in *AAS* 56 (1964) 126.

³⁷⁷ Vö. ISENSEE, J., *Subsidiaritätsprinzip und Verfassungrecht*, Berlin, 1978. 254.

alpont („Keresztjáró napok és ’évnegyedes idők’”) második pontjában „A Püspöki Karokra tartozik, hogy szabályozzák a keresztjáró napok és az ’évnegyedes idők’ megtartásának módjait és időpontjait...”,³⁷⁸ valamint a II. Fejezet („A naptár”) II. alpontjában („Ünneplés saját napon”) „A Püspöki Kar átteheti Szent József főünnepét, hacsak nem parancsolt ünnep, március 19-ről a nagyböjtön kívülre eső valamelyik napra.”³⁷⁹ A rendelkezés mellett érdemes megvizsgálni egy korábbi rendelkezést, mely a lelkipásztori szempont érdekeit figyelembe véve ad lehetőséget az évközi vasárnapokon történő ünnep megrendezésére: „A híveknek lelkipásztori szempontból vett érdekét tartva szem előtt, szabad az évközi vasárnapokon megrendezni azokat az ünnepeket, amelyek a megelőző héten fordultak elő (...) feltéve, ha az ünnepek elsőbbségének táblázatán a vasárnap felett állnak.”³⁸⁰ Az Egyházi Törvénykönyv tervezete eleinte azt akarta alapelvvé tenni, hogy „A nem vasárnapra eső ünnepek közül csak Karácsony és egy Mária ünnep kötelező mindenütt, a többi a püspöki konferenciára van bízva.”³⁸¹ A végül létrehozott normaszöveg azonban azt mondta ki alapelvként, hogy a tíz nem vasárnapra eső ünnep közül némelyeket, a Szentszék hozzájárulásával vasárnapra helyezhetnek, vagy eltörölhetnek a püspöki konferenciák: „*Episcoporum conferentia tamen potest, praevia Apostolicae Sedis approbatione, quosdam ex diebus festis de praecepto abolere vel ad diem dominicam transferre.*” (CIC 1246. kánon 2.§)³⁸²

1.3.1.1.5. A liturgia rendezéséből minden más illetékességi kör ki van zárva

A liturgikus konstitúció a liturgia megújítását előíró fejezet (III. Fejezet, „A szent liturgia megújítása”) első alpontjában (A), „Általános szabályok”) határozza meg a liturgikus jogi törvényhozói illetékességi szinteket, melyek között a fentiekben megvizsgált illetékességi szintek után kijelenti, hogy más liturgikus joggal kapcsolatos kompetenciával rendelkező

³⁷⁸ VI. PÁL, *Általános szabályok a liturgikus évről és a naptárról*, rendelkezés, 46.

³⁷⁹ VI. PÁL, *Általános szabályok a liturgikus évről és a naptárról*, rendelkezés, 56.

³⁸⁰ VI. PÁL, *Poenitemini*, apostoli rendelkezés, 1966. február 17. II, 3. AAS 58 (1966) 184.

³⁸¹ PONTIFICA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Communicationes*, 12 (1980) 359.

³⁸² A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia az 1246. kánon 2.§ alapján a következő általános rendelkezést hozta az egyes ünnepek eltörléséről vagy vasárnapra helyezéséről: „A korábbi parancsolt ünnepek közül három vasárnapra került, mégpedig: Vízkereszt a január 2-8. közé eső vasárnapra, Urunk mennybemenetele Húsvét 7. vasárnapjára, Úrnapja a Szentháromság főünnepé utáni vasárnapra. Három ünnep, Karácsony (december 25.), Újév (január 1.) és Nagyböjtösszony megmarad eddigi napján, mint parancsolt ünnep. Végül négy ünnep, Szaplótelen Fogantatás (december 8.), Szent József (március 19.), Szent Péter és Pál apostolok (június 29.) és Mindenszentek (november 1.) nem parancsolt ünnepek.” Vö. A MAGYAR PÜSPÖKI KONFERENCIA KIEGÉSZÍTŐ SZABÁLYAI AZ EGYHÁZI TÖRVÉNYKÖNYVHÖZ, 19. cikkely

hivatal nincs, és senkinek nincs megengedve a liturgia megváltoztatása a Szentszéken, a megyéspüspökön és a püspöki konferenciákon kívül: „*Rajtuk kívül egyáltalán senkinek, még a papnak sincs megengedve, hogy saját elgondolása szerint a liturgiában az eddigiekhez valamit hozzáadjon, vagy azokból valamit elvegyen, vagy azokban valamit megváltoztasson.*”³⁸³ Ebből az utasításból két következtetés vonható le, ami kánonjogilag érdekessé teszi a *kompetenciakizárás* módszerét. Az *első*, hogy a liturgikus konstitúció elsősorban – sőt kifejezett formában kizárólagosan – a papokat zárja ki a liturgia megújítása és megváltoztatása illetékességi köréből.³⁸⁴ A *második*, hogy a megváltoztatás, elvétel, hozzáadás nem abszolút értelemben tilos a papok számára, tehát a liturgikus jogban általánosan engedélyezett kereteken belüli kreativitás nem tilos a liturgikus cselekményekben résztvevők – így a papok – számára, hanem csak a „*saját elgondolásuk szerint*” alkalmazott újításokra, elvételekre, hozzáadásokra vonatkozik a törvényhozó tilalma.³⁸⁵ Ez mást jelent, mint a teljes *kompetenciakizárás*: itt a liturgikus változatosság érvényesülését védi a jogszabály, mert valódi *liturgikus* változatosságról csak akkor beszélhetünk, ha *valódi liturgiáról* van szó. Ez viszont az egyház jogcselekménye,³⁸⁶ így mindenki ki van zárva a jogi kompetencia érvényesítéséből, aki nem rendelkezik valódi kormányzati hatalommal az egyházban, vagy speciális püspöki konferenciától, megyéspüspöktől illetve az Apostoli Szentszék illetékes hivatalától származó megbízás birtokában.³⁸⁷

Az 1970. szeptember 3-án a Liturgikus Konstitúcióhoz kiadott III. instrukció utolsó bekezdésében nagyon pontosan megtalálható az a liturgikus jogi indoklás, ami az illetékességi körökből a felsoroltakon kívül kizár mindenkit: „*Elsősorban tehát a lelkipásztorok legyenek saját példájukkal az egységes liturgia művelői azzal, hogy az Egyház törvényét és előírását megtartják, és a hit szellemében munkálkodnak. Mondjanak le egyéni hajlamaikról és kedvteléseikről, és a liturgia tanulmányozásával, valamint közérthető és állhatatos oktatásukkal legyenek munkásai annak a virágzó tavasznak, amelyet a liturgikus reformtól várunk! De ezt a korszerű liturgikus megújulást nem járthatják le világias és önkényesen bevezetett formák.*”³⁸⁸ Ez az utasítás nemcsak tömören és szinte minden indokot tartalmazva foglalja össze a liturgikus jogi illetékességből kizárt személyek magatartási célhatározmányait, hanem részletesen is kijelöl bizonyos feladatokat, mely a törvényhozói

³⁸³ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 22. 3.§., in *AAS* 56 (1964) 106.

³⁸⁴ NEUMANN, J., *Menschenrechte auch in der Kirche?* Einsiedeln, 1986. 157.

³⁸⁵ BUGNINI, A., *Die Liturgie-Reform, Zeugnis und Testament*, Freiburg, 1988. 110.

³⁸⁶ MÖRSDORF, K., *Zur Grundlegung des Rechts in der Kirche*, München, 1972. 77.

³⁸⁷ HÄIBLING, A., *Liturgiewissenschaft zwei Jahrzehnte nach Konzilsbeginn*, in *ALw* 24 (1982) 18.

³⁸⁸ ISTENTISZTELETI KONGREGÁCIÓ, *III. Instrukció, „A Szent Liturgiáról kiadott konstitúció helyes végrehajtására*”, 1970. szeptember 3. 13.

illetékességből ugyan kizárt, de a végrehajtás legfőbb eszközeként tevékenykedők köre számára kánonjogi dimenzióban is eligazítást nyújt, amikor felhívja a figyelmet az egységes liturgia végzésének fontosságára, az egyházi törvények és speciális liturgikus normák megtartására, a liturgia tudományozásának tanulmányozására, és a keresztény nép liturgikus oktatásának időszerűségére és kikerülhetetlen szükségességére.³⁸⁹

A *III. instrukció* a következő pontokban határozza meg a liturgikus jogalkotói körbe nem tartozók módosítási tilalmát. Ezekben a forrásokban nem találhatunk mindig egyértelmű, a jogi illetékesség kizárására közvetlenül utaló megállapításokat, de értelmezésük lehetőséget biztosít a jogalkotói szándék felismerésére.

A püspökök felelősségére vonatkozó előzetes, pontozáson kívüli szakaszban az instrukció kimondja, hogy *„A püspökök tájékozottsága komoly segítséget ad a papoknak ebben a szolgálatban, amelyet a papságnak a hierarchiával való közösségben kell végeznie, és könnyebbé teszi a kötelező engedelmisséget, amelyre a kultusz tökéletesebb megvalósítása és a lelkek megszentelése végett szükség van.”*³⁹⁰ Ezzel nemcsak a püspöki illetékességet erősíti, hanem a papi szolgálat hierarchikus együttműködésére és engedelmisségére vonatkozó alapkötelezettségre is felhívja a figyelmet, mely a liturgikus cselekmények végzésekor is kánonjogi hatállyal bír.³⁹¹

Az instrukció 1. pontjában, a szabadság és engedelmisség tárgykörben a megengedett lehetőségeket túllépőkkel kapcsolatban így fogalmaz: *„(...) akik ezt teszik, megfosztják a liturgiát szent jellegétől és sajátos szépségétől”*³⁹². A harmadik bekezdésben a liturgikus cselekmények hatékonyságának előmozdítására vonatkozóan pedig kijelenti: *„Ezeknek megjelenítését pedig az Egyház rítusainak megtartása biztosítja, nem pedig az, hogy valamelyik pap saját kedve szerint végez valamit.”*³⁹³ A pont utolsó bekezdésében a liturgikus könyvek normatív értékét hangsúlyozva utasít, hogy *„ne vezessen be a pap olyan szertartást, amely nincs bent a liturgikus könyvekben, és nincs jóváhagyva.”*³⁹⁴ Ezzel az előzőeknél konkrétabb formában fejezi ki a liturgikus jogban meghatározott törvényhozói illetékességi körön kívüli személyek liturgikus cselekményekkel kapcsolatos újító tevékenységének a

³⁸⁹ BUGNINI, A., *Die Liturgie-Reform, Zeugnis und Testament*, Freiburg, 1988. 112.

³⁹⁰ ISTENTISZTELETI KONGREGÁCIÓ, *III. Instrukció*, *„A Szent Liturgiáról kiadott konstitúció helyes végrehajtására”*, 1970. szeptember 3. *„A püspökök felelőssége”*, 3. bekezdés

³⁹¹ RICHTER, K., *Liturgiereform als Mitte einer Erneuerung der Kirche*, Mainz, 1991. 157.

³⁹² ISTENTISZTELETI KONGREGÁCIÓ, *III. Instrukció*, *„A Szent Liturgiáról kiadott konstitúció helyes végrehajtására”*, 1970. szeptember 3. 1. pont, 1. bekezdés

³⁹³ ISTENTISZTELETI KONGREGÁCIÓ, *III. Instrukció*, *„A Szent Liturgiáról kiadott konstitúció helyes végrehajtására”*, 1970. szeptember 3. 1. pont, 3. bekezdés

³⁹⁴ ISTENTISZTELETI KONGREGÁCIÓ, *III. Instrukció*, *„A Szent Liturgiáról kiadott konstitúció helyes végrehajtására”*, 1970. szeptember 3. 1. pont, 5. bekezdés

kánonjogi tilalmát.³⁹⁵ A liturgikus szövegekkel kapcsolatos 3. pontban az első bekezdésben meghatározott tilalom („*senkinek sincs joga önkényesen változtatni azokon, mással helyettesíteni azokat, hozzáadni vagy elvenni belőlük*”) értelmezéseként, az *Ordo Missae*-ben megtalálható szabályok pontos megtartására vonatkoztatva megfogalmazza: „*Az ott található formulákon semmiféle okból, még énekes mise címén sem szabad változtatni.*”³⁹⁶

Az *Istentiszteleti Kongregáció*, a szentségkiszolgáltatásoknál és más alkalmakkor használt olvasmányrészletek kiválasztásával kapcsolatban a következő utasítással zárja ki a valóságos liturgikus jogi illetékességi körök liturgikus cselekmények megújítási jogával nem rendelkezőket a törvényhozói kompetenciával rendelkezők köréből: „*Egyes csoportok számára végzett szentmisékben lehet a helyzetnek megfelelőbb rendkívüli szöveget választani, de a választás a jóváhagyott Lectionarium szövegeiből történjék.*”³⁹⁷ Ugyanez az instrukció a következő utasítással bátorítja a papokat a szentmisére való előkészület kapcsán a megfelelő változatok kiválasztására: „*(...) az Institutio Generalis által megszabott korlátokon belül bátor szabadsággal cselekedjenek.*”³⁹⁸, tehát a papnak – és senkinek – nincs joga a liturgikus könyvben szereplő változatokon kívül, más szöveget alkalmazni, ugyanígy nincs joga és kánonjogi képessége semmilyen más, jogi illetékességi körön kívüli „tekintélynek” liturgikus szövegeket bevezetni, jóváhagyni.³⁹⁹ Egy korábbi jogfejlődési szakasz forrása ugyan, de megfelelő forrást nyújt az Istentiszteleti Kongregáció 1970-ben kelt határozata, mely a Szentszék illetékességi körébe utalja a papon kívüli áldoztatás lehetőségét, és az ilyen engedéllyel nem rendelkező személyekre vonatkozó tilalmat: „*A Szentszék megengedheti, hogy megbízással más jóhírű személyek is kijelöltesse az áldoztatásra. Akinek nincs megbízása, az nem áldoztathat, és szent edényben a Szentséget sem viheti.*”⁴⁰⁰ A liturgikus felszerelésekkel kapcsolatos visszaélésekre reagálva a III. Instrukció a kelyhekkel és a paténákkal kapcsolatban a következő utasítást adja: „*A kelyheket és paténákat használatba való vétel előtt a püspöknek kell konsekrálnia. Ő állapítja meg meg, hogy arra a célra, amelyre használni akarják azokat, alkalmasak-e.*”⁴⁰¹ Tehát a valódi liturgikus jogi

³⁹⁵ MÜLLER, L., *Theologisierung des Kirchenrechts?* In *AKK* 160 (1991) 441-463. 457.

³⁹⁶ ISTENTISZTELETI KONGREGÁCIÓ, *III. Instrukció*, „*A Szent Liturgiáról kiadott konstitúció helyes végrehajtására*”, 1970. szeptember 3. 3.a

³⁹⁷ ISTENTISZTELETI KONGREGÁCIÓ, *De Missis pro Coetibus particularibus, Actio Pastoralis*, instrukció, 1969. május 15., 6/e *AAS* 61 (1969) 809.

³⁹⁸ ISTENTISZTELETI KONGREGÁCIÓ, *De Missis pro Coetibus particularibus, Actio Pastoralis*, instrukció, 1969. május 15., 7. *AAS* 61 (1969) 809.

³⁹⁹ BAUMGARTNER, K., *Liturgie als Aufgabe aller Christen*, Regensburg, 1991. 181.

⁴⁰⁰ ISTENTISZTELETI KONGREGÁCIÓ, *De ampliore facultate Sancti Communionis sub utraque specie administrandae, Sacramentali Communione*, 1970. június 29. 6.

⁴⁰¹ ISTENTISZTELETI KONGREGÁCIÓ, *III. Instrukció*, „*A Szent Liturgiáról kiadott konstitúció helyes végrehajtására*”, 1970. szeptember 3. 8.b

törvényhozói kompetenciával rendelkező illetékességi körökön kívül mindenki más számára tilos a liturgikus edényekkel kapcsolatos változtatásokkal kapcsolatos döntés. Az eddig használtaktól eltérő ruhaanyagok kiválasztását ugyanilyen illetékességi lehetőségekkel határozza meg a III. instrukció: „*A Püspöki Karok joga eldönteni, hogy szükséges-e az eddig használtaktól eltérő ruhaanyagot idénybe venni. E döntésükről használtaktól eltérő ruhaanyagot idénybe venni. E döntésükről azonban tegyenek jelentést az Apostoli Szentszéknek.*”⁴⁰²

Végül a liturgikus konstitúcióhoz kiadott III. instrukció a liturgikus könyvek kiadásával kapcsolatban hangsúlyozza, hogy az egyházi hatóságon, illetékes liturgikus jogi törvényhozói kompetenciával rendelkező szinten kívül senkinek nincs joga a kérdéses liturgikus jogi kérdésben a szabályok rendezésére, vagy megváltoztatására: „*A liturgikus könyvek ugyanis a keresztény közösség számára és mindig a hierarchia rendeletére és tekintélyével készülnek és kerülnek kiadásra. Semmiféle magánvélemény nem hatálytalanítja azokat. Ez ugyanis sértené az egyházi hatóság szabadságát és a liturgia méltóságát.*”⁴⁰³

A *participatio actiosa* liturgikus alapelv nem alkalmazható minden dimenzióban a liturgikus cselekményekkel kapcsolatos kánonjogi illetékességi rendezési elvekben.⁴⁰⁴ A *feladatmegosztás* krisztushívői szinten nem jelentheti az egyház egységének megbontását a liturgikus szabályok tekintetében. Az egyházfegyelem és az egyházkormányzat terén vannak olyan funkciók, melyek nem vezethetők le a részegyházak vezetésének és rendjének igényéből, így nem jelenthetnek a részegyházon belüli aktív és teljesebb részvétel előmozdítására irányuló egyéni reformkezdemenyezések számára *kánonjogi legitimációt*. Ezekre az esetekre helyesen nem alkalmazható a *szubszidiaritás* elve, mely nem téveszthető össze olyan pluralizmus igényével, mely a liturgikus törvényeket és a kánoni fegyelem alapvonalait érintené, ezen a téren az Egyházban meg kell őrizni a szükséges egységet.⁴⁰⁵ Ez alapján kimondható, hogy a kánonjogilag minősíthető liturgikus területek közül nem a cselekményekkel kapcsolatos előírások rendszere az a terület, ahol ezt az elvet nem lehet minden további nélkül alkalmazni, hanem a liturgikus joggal kapcsolatos törvényhozói illetékességi szintek kérdése is.⁴⁰⁶

⁴⁰² ISTENTISZTELETI KONGREGÁCIÓ, III. Instrukció, „*A Szent Liturgiáról kiadott konstitúció helyes végrehajtására*”, 1970. szeptember 3. 8.d

⁴⁰³ ISTENTISZTELETI KONGREGÁCIÓ, III. Instrukció, „*A Szent Liturgiáról kiadott konstitúció helyes végrehajtására*”, 1970. szeptember 3. 11. 4. bekezdés

⁴⁰⁴ BAUMGARTNER, K., *Liturgie als Aufgabe aller Christen*, Regensburg, 1991. 156.

⁴⁰⁵ Vö. VI. PÁL, *Beszéd, az 1969-es Püspöki Szinóduson*, in AAS 51 (1969) 728.

⁴⁰⁶ Vö. VI. PÁL, *Beszéd, az 1969-es Püspöki Szinóduson*, in AAS 51 (1969) 729.

1.4. A liturgia megváltoztatásának, megújításának és rendezésének anyaga

Teológiai értelemben a liturgia, Isten és ember közötti életcsere. Ez a liturgia legtömörebb jelentése. Amikor a liturgia megváltoztatásáról vagy bármilyen *anabatikus dimenziójú* érintéséről beszélünk, a kánonjogi lehetőségeken túl, azokat mintegy megalapozva, teológiai reflexió tárgyává kell tenni a kérdés fogalmi tisztázásának körülményeit.⁴⁰⁷

Ez az életcsere az Eukarisztia ünneplésében éri el a megvalósulása teljességét, illetve legteljesebb érzékelhető megjelenési horizontját. Ez a megszentelődés, az *anabázis* forrása, amelyből a krisztushívők a kánonjog által is legfőbb célként meghatározott üdvösséget nyerik.⁴⁰⁸

A II. Vatikáni Zsinat liturgikus tanításából kiinduló *Communió-teológia*, az Eukarisztia ünneplése köré helyezi el a többi szentség liturgikus cselekményeinek megvalósulását is.⁴⁰⁹ Minden szentségre jellemző eszerint a teológiai módszer szerint az eukarisztikus jelleg, a többi szentség is az eukarisztikus központhoz kapcsolódik.⁴¹⁰

A liturgiának ez az értelmezése az egyház alapvető szemléletmódjában gyökerezik, ezért túl minden vallási és kulturális különbségen, a liturgikus határozmányok bármilyen megújítása, megváltoztatása vagy rendezése, az egész Egyház eukarisztikus, központi léthatározmányát érintik, közvetlenül.⁴¹¹ Emellett az összegyházi terület mellett léteznek az istentiszteletnek, a liturgia egészének olyan ünneplési formái, melyek inkább egy-egy térségre jellemzőek, és az egyes helyi egyházakban gyökeresedtek meg,⁴¹² de amikor a liturgia megváltoztatásának, rendezésének az anyagát vizsgáljuk, nem kizárólagosan, vagy nem

⁴⁰⁷ KHOURY, TH., *Religionswissenschaft und Kult*, Basel, 1986. 44.

⁴⁰⁸ BALTHASAR, H.U., *Die Würde des Gottesdienstes*, in *IKaZ* 7 (1978) 484.

⁴⁰⁹ A keresztény iniciáció teljes formája teszi az embert képessé az Eukarisztiára és megteremti benne az Isten és ember közötti életcsere alapját. A *bűnbánat és a betegek kenete* arra szolgál, hogy válságban visszavezesse az embert az eukarisztikus közösséghez mert a válság miatt nem képes részt venni az Eukarisztia ünneplésében. A *házasság* az egyház alapsejtje, megvalósulásának leképezése, csírája, és az eukarisztikus közösség alapjaként az utódokon át gondoskodik az egyházi közösség fennmaradásáról. Az *egyházi rend szentsége* az eukarisztikus közösség szerkezetét adja meg a különböző szolgálatokon át, valamint a liturgia egészéhez szintén eukarisztikus jelleggel kötődik az *Imaórák Liturgiája* (lásd, összekapcsolását az eukarisztikus ünnepléssel), az *igeliturgia* (lásd az igeliturgiákon való áldoztatás gyakorlatát) és a *szentelmények* (lásd az Eukarisztia ünneplésének keretében kiszolgáltattott szentelményeket, pl. Balázs-áldás, hamvazás stb.).

⁴¹⁰ JOSUTTIS, M., *Der Weg in das Leben, Eine Einführung in den Gottesdienst auf verhaltenswissenschaftlicher Grundlage*, München, 1991. 51.

⁴¹¹ AHLERS, R., *Theologische Erwägungen zum Sakramentenrecht*, Paderborn, 1992. 76.

⁴¹² XII. Piusz pápa ezekről a partikuláris liturgikus jelenségekről azt mondja, hogy „bizonyos fokig a liturgikus rendbe számítanak” vö. XII. PIUSZ, *Mediator Dei*, enciklika, in *AAS* 39 (1947) 586., majd a püspökök hatáskörébe rendeli a megváltoztatásukkal kapcsolatos liturgikus jogi törvényhozói illetékességi kört.

elsősorban a partikuláris kánonjogi problémákat kell elemezni, hanem a liturgiának, mint az egyház közös, egységes és teljes istentiszteleti cselekményének a rendezési anyagát.⁴¹³

A liturgika tudományában a II. Vatikáni Zsinat után egy vita bontakozott ki arról, hogy mennyiben nevezhető valódi liturgiának az a gyakorlat, amely csak partikuláris szinten képes tényleges liturgikus jogi problémák felvetésére. H. Rennings szerint önkényes az a besorolás, ami liturgikus gyakorlatra, vagy liturgiaszerű jámbor cselekményre osztja illetve szűkíti le egyes kultikus cselekmények megvalósulásának minősítési kérdését. Példaként azt az esetet hozza fel, amikor egy magányosan imádkozó pap zsolozsmája tényleges liturgia, míg egy ünnepélyes püspöki körmenet csak a részegyház liturgikus cselekménye: *„Például az a következménye az egyes cselekmények liturgiakénti vagy liturgikus cselekménykénti leszűkítésének, hogy egyetlen pap zsolozsmája egy vasúti fülkében 'liturgia', miközben a nyilvános úrnapi körmenet a püspök és sok-sok pap és világi krisztushívő részvételével nem liturgia, hanem csak egy részegyház 'sacrum exercitiuma'.”*⁴¹⁴ A. Adam ezzel szemben kifejezettebb formában teszi fel a fenti tárgyban a kérdést: *„Ha egy részegyház püspöke vezetése alatt vagy egy közösség vagy csoport önmagában az egyház tanításával összhangban bárhol összegyűlik Isten ígéjének meghallgatására vagy közös imára és éneklésre, ott van közöttük Krisztus a főpap [vö. Mt 18,20]. Ezért az ilyen istentiszteletet átítatja a pászka misztériuma [mysterium paschale] és Isten dicsőítésére, és az őt ünneplők üdvösségére válik. Miért ne illenék rá egy ilyen istentiszteleti történésre a liturgia lényegének meghatározása?”*⁴¹⁵ Ezekből a kérdésselvetésekből világossá válik, hogy mielőtt a liturgia megváltoztatásának, megújításának és rendezésének anyagát kánonjogi vizsgálat céljából kijelölnénk, liturgikus teológiai, liturgiatudományi szempontból meg kell vizsgálni, hogy pontosan mi tartozik a tényleges „anyag” vizsgálatának konkrét tárgykörébe és mik azok az alapelvek, amelyek mentén körvonalazódhat a liturgikus jogi érintettség a rendezési anyag tekintetében.⁴¹⁶

⁴¹³ JUNGSMANN, J.A., *Liturgie und „pia exercitia”*, in *LJ* 9 (1959) 83.

⁴¹⁴ RENNINGS, H., *Über Ziele und Aufgaben der Liturgik*, in *Concilium* 5 (1969), 128-135. 133.

⁴¹⁵ ADAM, A., *Grundriß Liturgie*, Freiburg – Basel – Wien, (5. kiadás) 1992. 17.

⁴¹⁶ Vö. CAPELLE, B., *Liturgique et non liturgique*, in *QL* 15 (1930) 14.

1.4.1 A II. Vatikáni Zsinat utáni liturgikus reformot követő reszakralizálás folyamata

A II. Vatikáni Zsinat utáni kultikus liturgiaértelmezés bírálatával párhuzamosan jelent meg a szakrális dimenzió megkérdőjelezése.⁴¹⁷ Ahhoz, hogy a liturgia megújításának és megváltoztatásának rendezési anyagát ne csak felsorolás szerűen, hanem a kánonjogi összefüggések valóságában tudjuk értelmezni, meg kell vizsgálni a zsinat utáni deszakralizációs folyamatok hátterét, belső energiáit és céljait.

Ahogy a korszak divatos mitológiátlanító, a szakrális dimenziótól megfosztó programja minden természetfeletti kijelentéstartalmat egzisztenciálisan értelmezve, a keresztény kérügmát „meg akarta tisztítani” és „függetleníteni” próbálta, a II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformját követő időkben, a liturgiát úgy akarta a deszakralizációs hullám „megszabadítani” a szenttől, a keresztény életet a „vallásos” elemektől.⁴¹⁸ Az akkori *deszakralizációs* vita mára elcsitult a szakirodalomban, de a II. Vatikáni Zsinat utáni liturgikus alapkérdések tisztázásához elengedhetetlen a kérdés vizsgálata. A hit felől kiinduló „profanizálás” és a „világias világ” körülményeiből adódó liturgikus reflexek gyakran helytelenül értelmezték a *participatio actiosa* alapelvet és kánonjogi szempontból is nehezen, vagy az egyház közösségében nem értelmezhető cselekményekhez, módszerekhez vezettek. A deszakralizációs tapasztalatok vezettek egy ellenmozgalom kialakulásához, melyek ellentétes irányban érvényesültek, de nem a római liturgia megfelelő, fegyelmezett irányában, így mintegy „a továbbra is vallásos emberi természet bosszújaként” az embereket a nem keresztény vallásokhoz és kultuszokhoz sodorták, ahol a kaotikus liturgiaértelmezési vitákkal szemben évezredes mozdulatlan csendet tapasztalhattak, ami némileg talán emlékeztette őket a zsinat előtti liturgia – életteleenné váló – nyugalma.⁴¹⁹ Ebben a deszakralizációs és a vele ellentétes ellenmozgalom közötti feszültségben nehezen volt alkalmazható a kánonjog rendszerében érvényesülő speciális liturgikus jog bizonyos gyakorlati liturgikus kérdésekre, mivel a liturgia rendezésének anyagát legfőképpen az határozhatta meg, hogy mi a „szent” és mi a „profán”. Mi tartozik az anabatikus ághoz, és mi az, amit szabadon, a kreativitás keretein belül, mégis az egyház tekintélyével, megfelelő szinten és formában alkalmas megváltoztatni,

⁴¹⁷ SPLETT, J., *Sakral-Profan-Das Heilige, Philosophische Bemerkungen*, in *Concilium* 7 (1971) 130.

⁴¹⁸ VÖ.SCHÜRMAN, H., *Neutestamentliche Marginalien zur Frage der „Entsakralisierung”*, in *Der Seelsorger* 38 (1968) 38.

⁴¹⁹ PIEPER, J., *Sakralität und „Entsakralisierung”*, in *Werke in acht Bänden*, in *Religionsphilosophische Schriften*, Hamburg 1969. 394.

megújítani.⁴²⁰ Az „antropológiai felfogású” teológiák semmi esetre sem automatikusan eredményezték a deszakralizációs folyamatok elindulását.⁴²¹ A liturgikus jog isteni jogi karaktere azon alapszik, hogy az ember az eredendő bűn okán képtelen a teremtett valóságot az önállósodás, az Istennel folytatott életcserét eredményező kommunikációtól való elfordulás mindenfajta törekvése nélkül értékelni és alkalmazni –használni. Enélkül a helyes értékelés nélkül meghatározhatatlan, hogy mi a valódi, isteni jogi dimenzióból kiinduló liturgikus jogi vizsgálat tárgya, amikor a megújítást, megváltoztatást és a liturgia rendezését vizsgáljuk. Pieper ezt a határosszefüggést a következő gondolattal világítja meg, fentiekben idézett műve folytatásában: „Az embert mindig közvetlenül fenyegeti az a veszély, hogy Isten természetben megmutatkozó dicsőségét összetéveszse magával a természettel, és abszolutizálja azt.”⁴²² Ezért a liturgia isteni jogi alapvalóságát megjelenítő jellege különleges helyeket és időpontokat igényel, amelyben különleges, azaz szakrális módon, a hálaadás aktusában kommunikálunk Istennel, a profán valósággal kapcsolatban is, ezzel a liturgikus cselekménnyel megvalósítva az önálló, de Istenre hangolt világot, hogy „az elsősorban a kultuszban valósítsa meg önmagát.”⁴²³

A továbbiakban a konkrét rendezési anyagot vizsgáljuk meg, mely magát a liturgia egészét ugyan csak jelzi, de a kánonjogi kérdésfelvetés és problémamegoldás analitikus, módszertani összefüggéseit leginkább e szentségi, szimbolikus és jelkarakterisztika-összefüggésben lehetséges a liturgikus jogi apparátussal megfelelően, tudományos módszerrel feldolgozni.

Az istenidegen világ reszakralizálásában a szakrális és profán közötti különbség még jobban kiéleződik. Ez a kiéleződés fogalmazza meg a liturgia megújítása alkalmakor rendezett anyag mibenlétét, a liturgikus jeleket, jelzéseket, mozdulatokat, gesztusokat, szavakat, természetes és művészeti tárgyakat, ruhákat, helyeket, építményeket. Ezek „a szakrális megnyilvánulásai lesznek, és nem oldódhatnak fel evilági elképzelésekben, mert a megdicsőülés fényében tűnnek fel, felhőként veszi őket körül valami idegenszerű”⁴²⁴, mégis

⁴²⁰ MÜHLEN, H., *Entsakralisierung, Ein apochales Schlagwort in seiner Bedeutung für die Zukunft der christlichen Kirchen*, Paderborn, 1970. 110.

⁴²¹ Mühlen, *Entsakralisierung*, [Ein epochales Schlagwort in seiner Bedeutung für die Zukunft der christlichen Kirchen] c. művében a „szakrális – profán” ellentétet feloldhatatlannak tartja (67.), mert az eredendő bűn állapotában lévő ember „rendíthetetlenül hajlik arra, hogy a profán profanitását ne úgy értelmezze, mint Isten megszüntető és felszabadító szentségének visszfényét, mintha saját magunkból kiindulva Istentől függetlenek és profánok szeretnénk lenni.” (vö. MÜHLEN, H., *Entsakralisierung*, Ein apochales Schlagwort in seiner Bedeutung für die Zukunft der christlichen Kirchen, Paderborn, 1970. 74.)

⁴²² PIEPER, J., *Sakralität und „Entsakralisierung”*, in *Werke in acht Bänden*, Religionsphilosophische Schriften, Hamburg 1969. 424.

⁴²³ SPLETT, J., *Sakral-Profan-Das Heilige, Philosophische Bemerkungen*, in *Concilium* 7 (1971) 143.

⁴²⁴ KIRCHENGÄSSNER, A., *Der Mensch im Gottesdienst*, in *LJ* 15 (1965) 233.

ehhez a világhoz tartoznak, így a liturgikus jogi megközelítés, a jog „külső jellegének” megfelelően indokolt és tisztázott.

1.4.2. A liturgia megújításának és megváltoztatásának közösségi összefüggései a kánonjogi rendezés anyagában

A liturgikus cselekmény aktuális, jogilag körülhatárolható helye és színhelye az Egyház. A liturgikus anafora azonos a liturgia külső rétegét a jelekben átfogó módon szabályozó isteni jogi valósággal.⁴²⁵ Az egyház ennek az anaforának, Istennek a világgal folytatott önfeláldozó kommunikációjából merítő életcseréjének a megjelenési módja, az „*új teremtés helye és drámai eseménye az ember megváltásának, megszentelődésének és közösségének.*”⁴²⁶

Balthasar szerint az egyház bevonása a Krisztus áldozatából és arra építő isteni jogon rendeződő liturgikus aktussorozatba, nem a saját áldozatának a bemutatásában rejlik – tehát nem lehet önkényesen, bizonyos profán, vagy deszakralizált elvek alapján megújítani illetve megváltoztatni a liturgikus cselekmények formáját, megjelenését, tehát mindazt, amit a liturgikus jog a saját illetékességi körén belül, kánonjogilag indokolt, és a liturgiatudomány által elfogadott formában rendez –, hanem „*abban, hogy egyetért Urunk azon akaratában, hogy önmagát a világ bűneiért feláldozza. Az egyházat ebbe az isteni jogi aktusdimenzióba bekapcsoló karakter már jelen van az utolsó vacsora termében a lakoma ünneplésében, mely előre vetíti az Úr önfeláldozását. Aki azt akarja, hogy az emberek 'eledele' legyen, annak szüksége van olyan 'szájra', amely megeszi s megissza őt.*”⁴²⁷ Ennek a gondolatnak összefüggésbe ágyazható, de nem kötelező következménye az a jogtény, hogy a liturgikus cselekmény, már alapításánál fogva közösségi, így jogi karakterű. Ezt a jogot mindig a közösség egészében, tehát az egyház esetében a hierarchikus, szent *népre* jellemző közösség teljes megnyilvánulásában lehet felfedezni és kell keresni.⁴²⁸ „*A keresés egyik hatékony eszköze a liturgikus jog eszközeivel történő kánonjogi kérdésfeltevés tárgya, mely jelen esetben a liturgikus jelenség egészének a kánonjogi rendezés alá vetett tárgykörének*

⁴²⁵ RATZINGER, J., *Das Fest des Glaubens*, Einsiedeln, 1981. 84.

⁴²⁶ BÄTZING, G., *Die Eucharistie als Opfer der Kirche nach Hans Urs von Balthasar*, Einsiedeln, 1986, in *Kriterien* 74 (1986) 107.

⁴²⁷ BALTHASAR, H. U., *Die Messe, ein Opfer der Kirche?* Einsiedeln, 1977. 217.

⁴²⁸ Vö. HÄUBLING, A., *Die vielen Messen und das eine Opfer, Eine Untersuchung über die rechte Norm der Messhäufigkeit*, Freiburg, 1966 (QD 31) 29.

*jogtechnikai realitása.*⁴²⁹ Az egyház engedelmeskedve Jézusnak a megemlékezésre szóló parancsára, liturgikus tevékenységében mint valós szimbólumban⁴³⁰ lehetővé teszi, hogy Krisztus időtlen áldozata most a liturgikus cselekmény jogilag is meghatározott idejében és helyén megváltó valóság, vagyis a megváltás tér-időbeli valósága legyen,⁴³¹ hogy „Krisztus keresztáldozata a kultusz cselekményével jelölt tér-időben igazán jelenvaló legyen.”⁴³² Csakis ebben a liturgikus dimenzióban lesz az isteni jogot elsődlegesen kinyilvánító, Krisztus áldozatát megvalósító szentmiseáldozat az egyház áldozata. Az egyház nemcsak azt mutatja ki, hogy egység áll fenn a kereszten és a mise kánonjogilag részleteiben is meghatározott rendje között, hanem a liturgikus cselekmények kánonjogi védelmében azt is elfogadja, hogy mindez aktualizálódhat a tér és az idő viszonyában, a liturgikus élet, mint isteni jogon alapuló valóságos életcsere tárgyi, változásnak, megújításnak, megváltoztatásnak és rendezésnek alávetett jogi realitásában.

Az ünneplő krisztushívők liturgikus közössége azt fogalmazza meg, hogy Isten katabatikus aktivitása sosem csupán különálló személyeket érint, hanem mindig közösségen belüli egyéneket. Ez a liturgikus közösség „*meggyógyítja az elszigeteltség, az ember lényéből fakadó magányának és az egymástól elszakított kommunikáció képtelenségének a tapasztalatát, és amely messzemenően alapjául szolgál a megélt emberi létünk elleni lázadásnak.*”⁴³³ Az ilyen liturgikus közösség lemondhat a szerepek kiosztásáról és a hatalmi struktúráktól, megszabadulhat azoktól a rossz tapasztalatoktól, amelyeket az emberek egymás között szerveznek. Ez a szerepkiosztásról való lemondás nem a liturgikus szerepnélküliség, deszakralizációs elvét fogalmazza meg, hanem a profán szerepkategória érvényesülését hivatott megakadályozni. A liturgikus közösségben a profán szerepanalógiák helyére olyan „szolgálatok” lépnek, amelyek szakrális alapjellegzetességükben ellentmondanak azoknak a rossz tapasztalatoknak, amelyek a szerepkijelölés konfliktushelyzeteiben gyakran megmérgezik a *szakralitás* isteni jogi karakterének érvényesülését. Ezért a legalapvetőbb liturgikus jel a közösség megjelenése, mert nemcsak jogilag, hanem szakrálisan, tehát a

⁴²⁹ HÄUBLING, A., *Die vielen Messen und das eine Opfer, Eine Untersuchung über die recthe Norm der Messhäufigkeit*, Freiburg, 1966 (QD 31) 44.

⁴³⁰ Az áldozat szellemisége egy másik időviszonylatban és más módon is átültethető a gyakorlatba (ez alapján pl. az idő kategóriája lehet a liturgikus aktivitást szabályozó rendezési elv egyik anyaga), így az eukarisztikus áldozatban is, ezért fontos a *Tridenti zsinat* liturgikus tanításában a *sacrificium visibile* alkalmazása [’ha Krisztus halála a kereszten belső, áldozatot vállaló érzületének az áldozat megvalósulásához szükséges látható külső szimbólum volt, akkor a mise látható, külső szimbóluma mint közösségi, egyházi cselekmény, Krisztus belső, áldozati szellemiségét jeleníti meg, hogy szintén áldozat lehessen’].

⁴³¹ Vö. BALTHASAR, H. U., *Die Messe, ein Opfer der Kirche?* Einsiedeln, 1977. 222.

⁴³² RATZINGER, J., *Das Fest des Glaubens*, Einsiedeln, 1981. 92.

⁴³³ RATZINGER, J., *Zur Frage nach der Struktur der liturgischen Feier*, in *IKaZ* 7 (1978) 493.

kultuszdimenzió lényegösszefüggésében is megjeleníti a liturgia célját és eszközét.⁴³⁴ „Az egyházat, egy önmagában alaktalan embertömegből, szubjektummá alakítja az, akit Pál az egyház Főjének nevez: Krisztus. Ez azt jelenti: csak tőle eredően marad összetartozó, egymáshoz kapcsolódó kategória.”⁴³⁵ A liturgikus összejövétel, gyülekezet, közösség ezért több is, mint jel. Azok közössége, akik közösen részesednek az isteni életben, emberek látható, fizikailag is tapasztalható, tárgyisaítható immanens közössége, akik másképpen viszonyulnak egymáshoz, mint bármely más emberi csoportosulás. Éppen ezért a liturgikus jelek, vagy bármilyen liturgia tárgyát képező valóság megváltoztatása az egyház sajátos önformáló eszköze, a kánonjog által szabályozott, abban létező, isteni jogot kimondó liturgikus jog tárgyi illetékességébe tartozik, nem csak az egyes partikuláris szabályzatok, vagy közösségi szokások szintjén, hanem az egyház teljes azonosságában, szent szolgálatokra rendelt hierarchikus közösség *szubszidiárisan szabadon* önértelmezett jogi valóságában. Ezért nevezi a liturgikus konstitúció az egyházat az egység sakramentumának: „Az Egyház pedig az 'egység sakramentuma', mert a püspökök alatt egyesült és rendezett népet alkot. Ezért ezek a liturgikus cselekmények az Egyház egész misztikus testéhez tartoznak, azt teszik láthatóvá és arra vannak hatással.”⁴³⁶

1.4.3. A liturgikus hagyomány őrzése és a jogos haladás kánonjogi lehetősége

A racionalizált és súlyosan deszakralizált pozitivista kánonjogfelfogással szemben egy jóval tágasabb jogfogalom érvényesül a II. Vatikáni Zsinat utáni liturgikus megújulás normáiban. A liturgikus hagyomány őrzése nem merevséget, hanem az értékek helyes hangsúlyának kívánalmát jelenti.⁴³⁷ Mivel a liturgikus összejövétel több, mint jel: azok közössége, akik közösen részesednek az isteni életben, emberek látható, kézzelfogható közössége, a zsinat utáni liturgiaértelmezés nem szakíthat a közösség sajátosan antropológiai értelemben vett kulturális és művelődéstörténeti valamint vallásos hagyományával. Ez a hagyomány nemcsak értelmezi, hanem meg is valósítja a liturgia lényegét.⁴³⁸

⁴³⁴ MÜLLER, H., *Kult in der säkularisierten Welt*, Regensburg, 1974. 76.

⁴³⁵ RATZINGER, J., *Wandelbares und Unwandelbares in der Kirche*, in *IKaZ* 7 (1978) 183.

⁴³⁶ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 26. *AAS* 56 (1964) 107.

⁴³⁷ RATZINGER, J., *Zur Frage nach der Struktur der liturgischen Feier*, in *IKaZ* 7 (1978) 488-497. 491.

⁴³⁸ LENGELING, E.J., *Liturgie als Grundvollzug christlichen Lebens*, Regensburg, 1995. 23.

A liturgikus konstitúció a liturgia megújításának általános szabályain belül, a liturgikus jogi törvényhozói illetkességi szintek ismertetését követően, átvezetés nélkül határozza meg a liturgikus hagyomány és a haladás közötti összefüggés irányelvét: „*Hogy az egészséges hagyomány megőriztessék és mégis lehetőség nyíljen a jogos haladás számára(...)*”⁴³⁹ Az egészséges hagyomány fogalmi tisztázásának érdekében az alábbiakban rátérünk a katolikus hagyományfogalom történeti fejlődésére, előtte azonban meg kell határozni a liturgikus konstitúció szövege alapján, hogy a liturgia megújításakor mi az az alapvető cél, ami meghatározza a hagyomány és fejlődés összhangját megteremtő közösségi cselekmény lényegét.⁴⁴⁰

A sokat idézett „csúcs és forrás” szöveghely részletesebb elemzésekor megtalálható a II. Vatikáni Zsinat liturgikus megújulásának egyik legeredetibb gondolata, ami az egész liturgikus jogi, módszertani és liturgiatudományi tevékenységet alapszabályként mozgatja: „*(...) a liturgia által valósul meg legnagyobb hatóerővel Krisztusban az emberek szenttétevése és Isten dicsőítése. Márpedig az Egyház minden más munkájának efelé kell, mint cél felé törnie.*”⁴⁴¹ Ez a célmeghatározás kijelöli a hagyomány és a haladás alapvető irányát is. A hagyomány az emberek üdvözítését és Isten dicsőítését szolgálja, így a „jogos haladás” is arra hivatott, hogy ezt a hagyományt a kánonjog eszközeivel *rögzítse, pontosítsa, értelmezze és jelentését gazdagítsa.*

1.4.3.1. A katolikus liturgia hagyományértelmezésének alapkérdései

A liturgikus hagyomány, a liturgiában megfogalmazódó, szimbólumokon keresztül átadott hit alanyát (liturgikus közösség), folyamatát (kultusz) és tartalmát (hitletétemény) értjük, mely lehetővé teszi, hogy a krisztushívők közössége (egyház) azonos formában őrizze meg a liturgikus cselekmény tartalmát, mely identifikációs szereppel rendelkezve, kánonjogi szereppel is szolgálja a közösség legfőbb céljait, a megszentelődést és a dicsőítést, melyet a II. Vatikáni Zsinat liturgikus konstitúciójának fent idézett helye alapján értelmezünk. A liturgikus hagyomány másik lényegi feladata, hogy a közösség identifikációján keresztül ne

⁴³⁹ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 23. AAS 56 (1964) 106.

⁴⁴⁰ REINISCH, L., *Vom Sinn der Tradition*, München, 1970. 56.

⁴⁴¹ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 10. in AAS 56 (1964) 102.

csak megőrizze, hanem folyamatosan tovább is adja, gyümölcsözően kibontakoztassa ezt a zsinat által is törvényi formában megfogalmazott célt.⁴⁴²

A katolikus liturgiaértelmezés a hagyománnyal összefüggésben 4 fő folyamatot, irányt, tudományos módszert különböztet meg. Ez a 4 irány egymással összhangban fogalmazza meg azt a teljességet, amit a hagyomány és a jogos haladás együtt szolgál és tesz lehetővé.

1.4.3.1.1. A hagyományozási folyamat.

Maga a folyamat (*tradere*), amely lehet egy történelmi szükségszerűség, a jelek kritikája, melyet a kulturális változások hívnak elő (*traditio passiva*), vagy egy elméleti, tudományos alapon megfogalmazott, pl. a liturgikus jogi összefüggéseket szem előtt tartó, teológiai és kánonjogi vizsgálatokat, valamint törvényhozói aktus eredményeként megfogalmazódó hagyományozási folyamat (*traditio activa*). A tartalom (*depositum*) azt a hitrealitást jelöli, amelyre az egyház a megszentelődés egészét építi, nemcsak a liturgikus cselekményeken keresztül, hanem az egész megszentelői tevékenységében (*traditio obiectiva*). Ez maga a hagyományozási folyamat. Ennek a folyamatnak alanya (*traditio subiectiva*) a liturgia legfontosabb szimbóluma, az ünneplő közösség.

1.4.3.1.2. A hagyományozási anyag eredete.

Két alapesetet különböztet meg a liturgikus hagyományértelmezés szempontjait figyelembe vevő teológiai kutatás. Az első, a kinyilatkoztatás isteni jogaon kötelező érvényű tartalmára vonatkozó eredetmegkülönböztetés (*traditio divino-apostolica*), mely liturgikus jogi értelemben általánosan a liturgikus cselekmény, vagy annak tartalmának lényegére

⁴⁴² O'COLLINS, G., *Kriterien zur Interpretation von Überlieferungen*, Leipzig, 1985. 117.

vonatkozó, általában érvényességi feltételt megfogalmazó kánonjogi tartalmát hordozza,⁴⁴³ megfogalmazza és közvetíti (*traditiones*).⁴⁴⁴

1.4.3.1.3. A hagyományozási anyag tartalma.

A liturgikus hagyományozás tartalmi szempontból két fő elemet tartalmaz. Az első elem egy általános, teljes képet adó bemutatása a kereszténység egészének, mely általában a katekumenek és egyéb hittanulók, valamint a közösség egészének liturgikus nevelését foglalja magában (*traditio realis*), a második elem kifejezetten a liturgikus igehirdetés bemutatása, olyan gondolatösszefüggésekben, melyek nemcsak a liturgikus cselekmény jelentését, hanem annak távolabbi, összetettebb célját is képes interpretálni (*traditio verbalis*).⁴⁴⁵

1.4.3.1.4. A hagyományozási anyag a Szentíráshoz való rendelődés alapján.

Három hagyományozási módszere van a liturgikus hagyományértelmezésnek. Az első azt mutatja be, hogy a liturgikus hagyomány és a Szentírás azonosak egymással (*traditio inhaesiva*), tehát mindaz ami az adott liturgikus cselekményben történik, valójában egészen isteni jogi alapokon fogalmazódik meg, tehát az egyházi közösség részéről érinthetetlen.⁴⁴⁶ Ilyen pl. a transzszubsztanciatív aktus formája. A második a liturgikus cselekmény megfogalmazásában a szentírási forrás és az egyház által létrehozott forma kiegészítő relációjának bemutatása (*traditio constitutiva*), tehát a szentírási alapeseményt (pl. alapítás) az egyház bizonyos rítusokkal körülírja, értelmezi (pl. az eukarisztikus imák a

⁴⁴³ SCHNEIDER, A., *Die Entwicklung des Traditionsbegriffs in der Alten Kirche*, Bern, 1983, 44.

⁴⁴⁴ Az ortodoxiában a liturgikus hagyománynak a fentiek értelmezési horizontja alapján vett *traditio constitutiva* rangja van, amennyiben apostoli eredetű. A hitvallások, az egyházatyák konszenzusa és az első hét ökumenikus zsinat döntései tartalmazzák ezt a liturgiára és hitre egyaránt konstitutív értelemben megfogalmazott alaphagyományt. Tágabb értelemben vett jogforrásként az egyházatyák írásaiban, a helyi zsinatok határozataiban, az ősi liturgiákban és az egyházi szokásokban található meg. Luther és mozgalma a liturgikus hagyományt a késő-középkori vitában kritizálja ugyan, de sokáig kötelezőnek ismeri el a négy első egyetemes zsinat döntéseit, melyből a *consensus quinquesaecularis* meggyőződése is kialakult. [Később mégis arra hajlottak, hogy minden egyéb történeti forrást félretéve, a Szentírást tekintsék egyedüli jogforrásnak a liturgiával kapcsolatban is.]

⁴⁴⁵ RORDORF, L., *Probleme und Aspekte der Fundamentaltheologie*, Leipzig, 1985. 189.

⁴⁴⁶ SCHNEIDER, A., *Die Entwicklung des Traditionsbegriffs in der Alten Kirche*, Bern, 1983. 49.

transzszubsztanciatív aktus közelében). A harmadik egy interpretációs folyamat bemutatását jelenti. Ebben a folyamatban a liturgikus cselekmény a Szentírást tovább értelmezi az azonosság és a kiegészítés módszereinek alkalmazása során (*traditio interpretiva seu declarativa*).

1.4.3.2. A liturgikus jog eszközeivel történő felülvizsgálat előzetes feltételei

A liturgikus jog mindig a közösség felől indul ki és a közösség megszentelődését szolgálja. A liturgikus jogi illetékességi szintek mindegyike a közösségi jogháttér alapján rendeződött hivatallá vagy egyéb jogi figurációvá. A liturgikus jogi kérdésfeltevés alapvető kritériuma a formák hagyományos érvényesülése, azok továbbadása és felülvizsgálata. Ez a felülvizsgálat a liturgikus formákra vonatkozóan azt a vezérelvet tartja szem előtt, hogy a közösség megszentelődését, mint a liturgikus konstitúció által is megfogalmazott legfőbb célt, valamint a közösség anabázisát, Isten dicsőítését mennyiben szolgálják a liturgikus formák aktuális interpretációi. Ez nemcsak az érthetőség, hanem a történeti, teológiai, lelkipásztori és kánonjogi kutatás szempontjából együttesen értelmezett liturgikus jogi felülvizsgálat feltétele, amelyet a liturgikus konstitúció a liturgia megújításának általános szabályai között, a liturgikus jogi illetékességi körök felsorolása után, a hagyomány és jogi haladás szükségességét megfogalmazó kritérium után a következő szavakkal határoz meg: „(...) valahányszor a liturgia egyes részeit felül kell vizsgálni, ezt előzze meg mindenkor alapos teológiai, történeti és lelkipásztori kutatás.”⁴⁴⁷ Mindezt figyelembe véve megfogalmazható, hogy a zsinati konstitúció által előírt felülvizsgálati feltétel tárgyát képező elemek (történeti, teológiai és lelkipásztori kutatás) elsősorban a közösség és az egyén viszonyában rejlő identifikációs problémára helyezik a hangsúlyt.⁴⁴⁸

A katolikus liturgikus hagyományra fokozottan érvényes a kritikus recepció általi lényegmegőrzés, mely a jelenből kiindulva úgy valósítja meg a liturgia célját a jövő felé, hogy a hagyománytartalom által hordozott depositumot bizonyos *történeti* összefüggések alapján is

⁴⁴⁷II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 23. AAS 56 (1964) 106.

⁴⁴⁸ A liturgikus hagyomány az egyén és a közösség identitásának a feltétele. Ezt kiválóan tanúsítja a hagyományozott liturgikus nyelv szükségessége. Nem egyszerűen a múlt pusztá megőrzésére szolgál, hanem egy kritikus recepció által főként a jelen és a jövőbeni liturgikus cél megvalósítását teszi lehetővé. Ebben a formában a liturgikus cselekmények végzése során adódó szabadság lehetőségének egyik létesítő mozzanata a liturgikus hagyomány, és nélkülözhetetlen kánonjogi hermeneutikai fogalom.

interpretálja.⁴⁴⁹ Az egyetemes, és történeti igénnyel is fellépő alapesemény a Krisztus-esemény, amelyet a katolikus liturgia állandóan és élő módon tanúsít valamint továbbít a liturgikus cselekményeken keresztül.⁴⁵⁰ E folyamatos tanúsítás miatt a Szentírás mindenkori aktuális liturgikus interpretációja, történeti kifejtése is része az egyház megszentelő feladatának.

Teológiai értelemben a liturgikus hagyomány felülvizsgálata a Krisztus-eseményben megvalósuló isteni önközlésnek a Szentlélek által a liturgikus közösség igehirdetésében folytatódó eseménye, és ezzel a liturgikus hagyomány fontos megismerési kritériummá vált a teológia számára.⁴⁵¹

A liturgikus jogi felülvizsgálat, liturgikus konstitúcióban meghatározott harmadik feltétele, a történeti és teológiai módszer (kutatás) után a *lelkipásztori* szempont érvényesülése. Az igehirdetésben folytatódó, teológiai megismeréskritérium hagyománya (a fentiekben *traditio divino-apostolica*) csak az emberi hagyományokban (*traditiones*) válhat konkrétan megtapasztalhatóvá.⁴⁵² Ezért említi meg a zsinati dokumentum harmadik kánonjogi feltételként a felülvizsgálattal kapcsolatban a lelkipásztori kutatást, ugyanis a liturgikus cselekmények a konkrét „emberi” hagyományközegben érvényesülve realizálják a liturgia konstitutív formában is megfogalmazott célját, az emberek megszentelését és Isten dicsőítését. (vö. SC 23.) Mivel a liturgikus cselekmények mint hagyományt érvényesítő mozzanatok is történelmi jelenségek, szükségképpen korhoz kötöttek, ezért nem mindig felelnek meg pontosan annak, amiről tanúskodniuk kell, perspektívájuk nem mindig kellően átfogó (pl. nőkről, államról, egyházzal kialakított vélemények változásai a történelem folyamán, melyek részben hatottak a liturgikus és kánonjogi kérdésfelvetések módszertanára), ezért elfogadásuk csak kritikai vizsgálat (teológiai, történeti, kánonjogi és liturgiatudományi módszer együttes alkalmazásával) alapján történhet. Ebben a gondolatmenetben megfogalmazódik a liturgikus konstitúcióban előírt, liturgikus jogi felülvizsgálattal kapcsolatos előfeltételek – teológiai, történeti és lelkipásztori kutatás – érvényesítésének együttes alkalmazására vonatkozó igény.⁴⁵³

A liturgikus hagyomány princípiuma filozófiai értelemben az *igazság elve*. Ez nem mindig a megszokás elve, nem a szokásos, bevett egyházi vagy általában krisztushívői

⁴⁴⁹ SCHNEIDER, A., *Die Entwicklung des Traditionsbegriffs in der Alten Kirche*, Bern, 1983. 56.

⁴⁵⁰ REINISCH, L., *Vom Sinn der Tradition*, München, 1970. 61.

⁴⁵¹ RORDORF, L., *Probleme und Aspekte der Fundamentaltheologie*, Leipzig, 1985. 194.

⁴⁵² RATZINGER, J., *Offenbarung und Überlieferung*, Freiburg, 1965. 214.

⁴⁵³ MÖRSDORF, K., *Das konziliare Verständnis vom Wesen der Kirche in der nachkonziliaren Gestaltung der kirchlichen Rechtsordnung*, in *AKK* 144 (1975) 387-411. 409.

gyakorlat elve, hanem a lelkipásztori és történeti elvekkel együtt értelmezett, ugyanakkor teológiai pontosítás céljából elkülönítő kritikai mozzanat által pontosított igazság elve.

Ebből következik, hogy a liturgia megváltoztatásának, megújításának és rendezésének hagyomány és „jogos haladás” szempontjából értelmezett kritériumai dogmatikai szempontból fogyatékosná válnának, ha a hagyománnyal kapcsolatban a liturgikus fundamentalizmus gondolata egyoldalúan érvényesülne, mivel az igazság megismerésének történelmi kiemelése helyett az igazság *teljes fogalmi kifejezésére* kell törekedni. A liturgikus fundamentalizmus ezzel szemben bizonyos történelmi összefüggésekre építő, lelkipásztori szempontokra hivatkozva, egyoldalúan próbál bizonyos liturgikus újításokat elvetni, így a kánonjogilag aktuális, tehát a jelenben érvényesülő liturgikus jogi kompetenciák által jóváhagyott, azaz érvényes cselekményformák helyett egy régebbi, történelmi, vagy lelkipásztori szempontból indokolatlan, vagy legalábbis egyoldalú cselekményforma újbóli bevezetésével maga is „újítást” hajt végre, ezzel kérdésessé téve a „fundamentalizmus” alapelvét.⁴⁵⁴ A dogmatikai és kánonjogi fogyatékoságok mellett, a liturgikus fundamentalizmus másik hátránya, hogy a hitbeli tartalmaknak a jelen horizontján való értelmezése helyett csakis múltbeli társadalmi és kulturális összefüggések keretében értelmezik a liturgiát.⁴⁵⁵ Ebben a folyamatban a fentiekben leírt *traditio* fogalom tradicionalizmussá torzul.

Megoldásként a következők korolhatók fel.

A liturgikus hagyománynak a Szentírásban továbbadott apostoli liturgikus hagyomány kell kifejezniük. Ebben a tekintetben nemcsak konkrét közlési formaként érvényes, hanem mint kánonjogi és liturgikus jelentést és értelmezést hordozó igazság-valóság, a teljes egyházi közösségben érvényesnek, valamint eszkatológiai irányultságúnak kell lennie (vö. az emberek megszentelésének és Isten dicsőítésének összekapcsolása a SC 23. alapján), mely az Istenben mint a liturgia elsőszámú „szolgálattevőjében” bekövetkező beteljesedés titkához vezet.⁴⁵⁶

⁴⁵⁴ HÄUBLING, A., *Liturgiewissenschaftliche Aufgabenfelder vor uns*, Trier, 1988. 35.

⁴⁵⁵ MÜLLER, H., *Kult in der säkularisierten Welt*, Mainz, 1977. 71.

⁴⁵⁶ BAUMGARTNER, K., *Liturgie als Aufgabe aller Christen*, Regensburg, 1991. 84.

IV. 2. FEJEZET

2.1. A liturgia mint az Egyház jogilag meghatározott közösségi cselekménye

A liturgiatudományi kérdésfeltevés alapvető ekkleziológiai nézőpontja a *katabatikus* és *anabatikus* mozzanat egysége. A két mozzanat együtt valósítja meg az egyház liturgikus cselekményének a lényegét, a liturgikus konstitúcióból már többször idézett alapvetet, mely szerint a liturgia lényege a krisztushívők megszentelése és Isten dicsőítése: „(...) a liturgia által valósul meg legnagyobb hatóerővel Krisztusban az emberek szentté tévése és Isten dicsőítése. Márpedig az Egyház minden más munkájának efelé kell, mint cél felé, törnie.”⁴⁵⁷ Ebben a mondatban, a II. Vatikáni Zsinat liturgikus konstitúciójának egyik legfontosabb mondatában⁴⁵⁸ kifejeződik a törvényalkotói szándék, mely arra vonatkozik, hogy a liturgikus cselekmények értelmezésekor párhuzamosan és egymást kifejtő módon kell vizsgálni az *opus dei*-t jelentő katabatikus („szentté tévés”[vö. SC 11/I.]), valamint az *opus hominis*-t jelentő anabatikus („Isten dicsőítése” [vö. SC 11/I.]) mozzanatot, melyek egyetlen liturgikus irányba rendeződve, az I. fejezetben megfogalmazottak alapján isteni jogi alapon határozzák meg az egyház közösségi struktúrájába illeszkedő liturgikus cselekmény kánonjogi karakterét is.

Ebben a fejezetben az I. fejezet alapkérdésére építve – „A liturgia megújításának oka és kánonjogi lehetősége” – a liturgikus cselekmény és általában maga a liturgia közösségi természetét vizsgáljuk, a liturgikus konstitúció által meghatározott vizsgálati szabályoknak megfelelően, tehát a kánonjogi kutatási módszer mellett teológiai – ebben az esetben kifejezetten dogmatikai ekkleziológiai –, történeti és lelkipásztori szempontok figyelembe vételével. Ahhoz, hogy az egyház jogcselekményeként tudjuk értelmezni a liturgiát, ami alapvetően nyilvános, tehát mindig közösségi cselekmény⁴⁵⁹, a liturgikus konstitúció közösségi jelleget megfogalmazó szöveghelyét kell *elsődleges jogforrásnak* és kiindulópontnak tekintenünk.

A liturgikus konstitúció szövegének elemzéseit figyelembe véve megállapítható, hogy a fejezeteken belüli címek és alcímek elhelyezkedése, bizonyos törvényhozói interpretációs

⁴⁵⁷ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 11/I., in *AAS* 56 (1964) 102.

⁴⁵⁸ RICHTER, K., *Das Konzil war erst der Anfang. Die Bedeutung des II. Vatikanums für Theologie und Kirche*, Mainz, 1994. 57.

⁴⁵⁹ KUNZLER, M., *Liturgiewissenschaft*, Paderborn, 2001. 209.

szándékot tartalmaz. Ez nemcsak fontossági sorrendet jelent, hanem a szövegben jelenlévő jogszabályrendszer összefüggéseit is megvilágítja.⁴⁶⁰ A liturgia közösségi jellegét megfogalmazó szöveghely nem összefüggések nélkül, egy „általánosan elhelyezett” ponton található, hanem a liturgia megújítását tartalmazó alpont keretein belül, de nem a megújításra vonatkozó szövegrészekben, hanem közvetlenül utána: az I. fejezet („*Általános alapelvek a szent liturgia megújítására és ápolására*”) III. alcímében („*A szent liturgia megújítása*”), a megújításra vonatkozó, liturgikus jogi törvényhozói illetékességet kijelölő, valamint a megújítást tovább pontosító alpont („*A) Általános szabályok*”) után. Ez az elhelyezés segít megfogalmazni a törvényalkotói szándék liturgikus ekkleziológiai tartalmát. A liturgia megújításának és „ápolásának” – tehát védelmének, értelmezésének – tartalmi keretein belül, a liturgia közösségi jellege mint kánonjogi követelményt is megfogalmazó alapkarakter, a megújításra vonatkozó jogforráson belül, de az általános végrehajtási jogtechnikai utasításoktól részben független szöveghelyen, egy külön alcímbe fogalmazódik meg: „*B) A liturgia hierarchikus és közösségi cselekményéhez alkalmazandó szabályok*”. Maga az alpont címe is jogértelmezési lehetőségre ad támpontot. A liturgikus cselekményt nem általánosan közösségi cselekményként határozza meg, hanem a „hierarchikus” szóval értelmezi, pontosítja és ezzel egy lényegi ekkleziológiai és kánonjogi hatást ér el! Abban az esetben, ha az alpont címében nem szerepelne a hierarchikus jelző, vagy fordított sorrendben fogalmazódna meg a szövegben (pl. „*A liturgia közösségi és hierarchikus cselekményéhez alkalmazkodó szabályok*”) más lenne az értelmezési horizontja. Ebben a feltételezett értelmezésben a liturgia *csak* abban az értelemben lenne közösségi cselekmény, hogy liturgiát végző egyedek (egyének) csoportosulása hajtja végre, vagy „hozza létre”. Ez két hibalehetőséget is tartalmaz. Az egyik, hogy a liturgikus közösséget nem természetfeletti és isteni jogon rendeződő csoportosulásként értelmezné, a másik, hogy kizárná a katabatikus mozzanatot, tehát az egyénekből álló csoportosulás a saját akaratából és erejéből, azaz a céljához rendelt akaratot és erőt birtokoló közösséggént fogalmazza meg. A II. Vatikáni Zsinatot követő deszakralizációs mozgalmak éppen ebbe az irányba próbálták terelni a liturgikus konstitúció értelmezését, ami a hierarchikus és közösségi értelmezési horizontot illeti.⁴⁶¹ Ezzel szemben a liturgikus konstitúció szövegében az idézett alpont címe: „*A liturgia hierarchikus és közösségi cselekményéhez alkalmazandó szabályok*”, azt az értelmezést teszi lehetővé, melyben a közösség elsősorban hierarchikusan rendezett krisztushívők csoportja,

⁴⁶⁰ LENGELING, E.J., *Die Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie, Lateinisch-deutscher Text mit einem Kommentar von Emil Joseph Lengeling*. Münster, 1985. 42.

⁴⁶¹ SCHAEFFER, R., *Kult in der säkularisierten Welt*, Regensburg, 1984. 74.

mely a liturgikus cselekményt közösségi cselekményként hajtja végre, így megvalósul az anabatikus és a katabatikus irány egysége.

2.1.1. A liturgia mint az egyház szent cselekménye.⁴⁶²

Mi teszi a liturgikus cselekményt jogcselekménnyé?

A fent idézett, liturgia közösségi jellegére vonatkozó utasításokat tartalmazó alpont címében szereplő „*hierarchikus és közösségi cselekmény*” kánonjogi összefüggését tartalmazó megfogalmazásból kiindulva, a liturgiát mint az egyház „szent cselekményét” hierarchikus dimenzióban kell elhelyeznünk, majd a hierarchia által felvetett problémák, a hivatal és az egyházi hatalom kettős jellege alapján kell megvizsgálnunk.

A liturgikus konstitúció szövegének kontextuális és szövegszituációs elemzésekor kitértünk a II. Vatikáni Zsinat utáni, deszakralizációs mozgalmak által felvetett ekkleziológiai gondolatmenetek irányára. A szöveg keletkezési korának perspektívájában szükséges volt a közösségi cselekmény *hierarchikus* dimenziójának kifejezése,⁴⁶³ valamint az értelmezési szituáció szempontjából is lényeges a hierarchikus karakter hangsúlyozása, amennyiben kifejezetten *kánonjogi*, tehát közösségi normákat hierarchikusan rendezett jogforrások alapján megfogalmazott normarendszerben elhelyezett rendszer alapján kívánjuk vizsgálatunk tárgyát elhelyezni.

⁴⁶² A hierarchia fogalom értelmezésekor nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy maga a fogalom még nem jelenik meg az Újszövetségben, de közvetve mégis szentírási, azaz a kinyilatkoztatásból, tehát a szentírást értelmező szent hagyomány rétegéből származik. A tanrendszer kialakulásához legnagyobb mértékben *Dionüsziosz Areopagitész* járult hozzá az „égi és egyházi kozmosz” szövetét hierarchia néven fejtette ki. Műveiben két szinten határozza meg a hierarchia megjelenését: az első a *mennyei hierarchia*, a második az *egyházi hierarchia*. Liturgikus jogi szempontból nem hagyható figyelmen kívül ez az eredeti megközelítés, hiszen irodalomkritikai és szövegszituációs elemzések alkalmával gyakran az etimológiai módszer érvényesülése adja a legérdekesebb összefüggéseket. Itt már kezdetben, tehát a fogalom keletkezésénél jelen van az anabatikus és katabatikus karakter, nemcsak a liturgiát, hanem az egész teológiát és a kánonjogot is jellemző kétirányúsága és egysége. A szentháromságtani formulákhoz illeszkedve a keresztény ókorban mindkét hierarchia iránynak hármassá tagozódást foglaltak meg. Az említett „mennyei hierarchia” felosztása a következő: az angyalok hármasszor hármassá csoportja; míg az „egyházi hierarchia” felosztása: egyrészt a püspök-pap-diákonus, másrészt a korban szokásossá váló szerzetesek-laikusok-katekumenek hármassá foglalja magában. Ez az eredeti hierarchia értelmezés jól illeszthető a II. Vatikáni Zsinat utáni ekkleziológiai viták helyzetébe, főleg, mert a két hierarchia irány (a mennyei és az egyházi) abból a tényből meríti rangját és a liturgikus cselekményekhez is szervesen kapcsolódó szimbolikus erejét, hogy az egyházi hierarchia a földön, elsősorban a liturgikus cselekményben, a mennyei hierarchiát jeleníti meg.

⁴⁶³ LENGELING, E.J., *Die Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie, Lateinisch-deutscher Text mit einem Kommentar von Emil Joseph Lengeling*. Münster, 1985. 46.

A szó eredete (*hierosz arkhé*, 'szent eredet') nemcsak arra utal, hogy a liturgia közösségi jellegét az egyházi hivatalviselők rendje által meghatározott módon kell értelmezni, hanem az Újszövetségi szóhasználat alapján világosan tanúsítja, hogy a hivatalt és a gyülekezetet össze kell kapcsolnunk, bár a hierarchia fogalma az Újszövetségben még nem fordul elő, tartalma azonban már forrásul szolgál a hierarchiáról szóló későbbi tanrendszer kialakulásához.⁴⁶⁴ A hierarchikus felépítés spirituális és liturgikus alapmotívuma a következő: az „egyházi hierarchia” a földi liturgiában a „mennyei hierarchiát” képezi le, azt jeleníti meg.⁴⁶⁵ Az egyházi hierarchia jelentőségét a katolikus egyházban a 16. századtól erősen kiemelték válaszul arra, hogy a reformáció relativizálta az egyházat. A *Lumen Gentium* dogmatikai konstitúció értelmezésében az egyház hierarchikus alkotmánya legmélyebben összefügg saját szakramentalitásával. A III. fejezetben az „egyház hierarchikus alkotmányának” leírásában magát a hierarchiát a püspök, presbiter, diakonus hármasság fokozatú hivatalával azonosítja, melynek jelentősége a legmagasabb és legmaradandóbb. (vö. LG 8.)⁴⁶⁶

Az Egyházi Törvénykönyv két helyen beszél a hierarchiáról. Első helyen a II. Könyv („Az Isten népe”) II. részében („Az egyház hierarchikus felépítése”) [vö. CIC 330-572. kánon], második helyen a IV. Könyv („Az egyház megszentelői feladata”) VI. Címében („Az egyházi rend”) [vö. CIC 1008-1054. kánon]. Itt fejeződik ki, hogy kánonjogilag különbséget kell tennünk a „szentségi hierarchia” és a „hivatali hierarchia” között – a hierarchiának ez a kettős tagolása megfelel a szentségi és a pásztori hatalom közötti hagyományos megkülönböztetésnek –, ugyanakkor a liturgikus jogi kérdésekben (ahogy más kánonjogi kérdésekben sem) nem szabad általánosan elkülöníteni ezt a két hierarchikus fórumot, ugyanis ez nem két valódi, egymástól különböző fórum, hanem két hierarchikus irány, ami egyetlen hierarchiát alkot, melynek egyértelmű, döntő és pontosan körülhatárolható kánonjogi hatást kell biztosítania.⁴⁶⁷ A hivatali hierarchiába tartozik az egyházban működő vezetési teljhatalom, tehát a valóságos *kormányzati hatalom*, annak egészen összetett, erősen történeti meghatározottságú szerkezetével, ugyanakkor a szentségi hierarchia pedig az egyházi rend szentségének fokozataival átadott „hivatalt” jelenti. A II. Vatikáni Zsinat ki akarta

⁴⁶⁴ MÖRSZDORF, K., *Die hierarchische Verfassung der Kirche, insbesondere der Episcopat*, in *AKathKR* 134 (1965) 88-97. 90.

⁴⁶⁵ MÖRSZDORF, K., *Die hierarchische Verfassung der Kirche, insbesondere der Episcopat*, in *AKathKR* 134 (1965) 88-97. 94.

⁴⁶⁶ A dokumentum szerint az egyház lényege az, hogy Krisztusnak a Főnek „testét” alkotja, ez tükröződik a hierarchikus szerkezetében, amelynek konkrét alapja a biblikus és az ősegyházi időkre vezethető vissza.

⁴⁶⁷ CATTANEO, A., *Grundfragen des Kirchenrechts*, Amsterdam, 1992. 214.

domborítani a hivatali hierarchia és a szentségi hierarchia összefüggését, és a teljhatalom forrását a felszentelésben jelölte meg (vö. LG 21.).⁴⁶⁸

A liturgikus konstitúció fent hivatkozott jogforrása az a szöveg, amit az idézett 2. alpont címe alatt („B) *A liturgia hierarchikus és közösségi cselekményéhez alkalmazandó szabályok*”) találunk. A liturgia és a hierarchia szerves dogmatikai ekkleziológiai összefüggésének felvázolása után a közösségi és „szent” cselekedetre, mint a jogi jelenséggé meghatározandó cselekvésrendszer kiindulópontjára térünk rá. A liturgikus konstitúció ezt a következő kijelentéssel fogalmazza meg: „*A liturgikus cselekmények nem magános cselekmények, hanem az egész Egyháznak szent cselekedetei. Az Egyház pedig az 'egység szakramentuma', mert a püspökök alatt egyesült és rendezett szent népet alkot.*”⁴⁶⁹ Tehát a közösségi jelleget a hierarchiából vezeti le, így a liturgia közösségi jellegét kifejezetten a kormányzati hatalmat gyakorló hivatali jogkörbe utalja („püspökök alatt egyesült és rendezett szent nép”), ami a II. Vatikáni Zsinat utáni *communio*-ekkleziológia horizontjában a liturgiát az egyház központi cselekményeként teszi értelmezendővé.

Ezt a központi, egyház által kétirányú dialógusban megvalósítandó cselekményt, melyet az I. fejezetben felépített összefüggések alapján a legfőbb kormányzati hatalom irányít, *jogcselekménynek* kell tekinteni, amennyiben a liturgikus cselekménynek jogi hatása van. Szűkebb értelemben akkor beszélünk elsődleges jogi hatásról, amikor kizárólag a jogszabálytól függ a jogi hatás.⁴⁷⁰ A liturgikus cselekményeknek ebbe a rétegébe tartoznak pl. az érvényességet pontosan körülhatároló utasítások, rendelkezések, melyek jogszabályként határozzák meg, hogy a cselekmény kivált-e jogi hatást, vagy nem. Amennyiben a liturgikus könyvben vagy más liturgikus jog által meghatározott jogforrásban meghatározottak szerint a cselekmény azért válik érvényessé, mert külső elemeit illetően szabályosan végrehajtott aktus, *jogcselekménnyé* válik,⁴⁷¹ ugyanis a külső elemeit illetően szabályosan végrehajtott jogcselekményt vélelmezzük érvényesnek, amit az Egyházi Törvénykönyv a következő jogszabályban fogalmaz meg: „*Actus iuridicus quoad sua elementa externa rite positus praesumitur validus.*” (CIC 124. kánon 2.§) A jogcselekményekhez fűződő kánonjogi kritériumok közül a következő, hogy ha maga a liturgikus cselekmény akkor tekinthető érvényesnek, ha a kiszolgáltató, vagy létrehozó, közreműködő szolgálattevő személy jogilag képes a cselekmény végrehajtására, akkor a liturgikus cselekmény a jogcselekményekhez

⁴⁶⁸ Kétségtelen, hogy a szentelésben megjelölt ekkleziológiai hierarchia megfogalmazásával a *Lumen Gentium* dokumentum nem tudta megszüntetni az egyházi hierarchia kettős tagozódását.

⁴⁶⁹ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 26., in *AAS* 56 (1964) 107.

⁴⁷⁰ KRÄMER, P., *Kirchenrecht, Wort-Sakrament-Charisma*, Stuttgart, 1992. 79.

⁴⁷¹ AHLERS, R., *Theologische Erwägungen zum Sakramentenrecht*, Paderborn, 1992. 224.

fűződő érvényességi kritériummal rendelkezik: „*Ad validitatem actus iuridici requiritur ut a persona habili sit positus(..)*” (CIC 124. kánon 1.§) Ezzel összhangban, a liturgikus cselekmények végrehajtásával kapcsolatban a liturgikus konstitúció kifejezetten előírja, hogy csak azok hajtsák végre a liturgikus cselekményeket, akik erre jogilag képesek: „*A liturgikus cselekményekben mindenki – mind a liturgiát végző pap, mind pedig a benne résztvevő hívők –, a maguk feladatának gyakorlásában csak azt tegyék, de azt mind tegyék is meg, ami a dolog természetéből és a liturgikus szabályokból rájuk vonatkozik.*”⁴⁷² A jogképességi elemet ebben a jogforrásban az jeleníti meg, hogy azok a személyek járhatnak el, akiket erre a liturgikus jog felhatalmaz. Ezt a felhatalmazást mind a liturgikus konstitúció, mind a speciális liturgikus normák, mind pedig az Egyházi Törvénykönyv tartalmazza, amikor előírja, hogy kik az érvényes vagy megengedett kiszolgáltatók.⁴⁷³ Az idézett zsinati törvény szövege még egy kérdésben is harmonizál az említett Egyházi Törvénykönyvben levő kánonnal (CIC 124. kánon 1.§), ugyanis a Törvénykönyv a liturgikus cselekményekre is jellemző lényegi és formai összetettséget megjelenítve kijelenti, hogy a jogcselekményekben meg kell lennie mindannak, ami a cselekmény lényegéhez tartozik, és meg kell tartani a formai követelményeket, melyeket a jog a cselekmény érvényességéhez előír: „*(...) adsint quae actum ipsum essentialiter constituunt, necnon sollemnia et requisita iure ad validitatem actus imposita.*” (CIC 124. kánon 1.§) Az Egyházi Törvénykönyv jogcselekményeket meghatározó szabályával kifejezetten harmonizálnak azok a liturgikus normák, amelyek a cselekmény lényegéhez tartozó jogi elemeket, valamint a formai követelményeket a cselekmény érvényessége tekintetében kötelező kánonjogi hatállyal szabályozzák.⁴⁷⁴

2.1.2. A kánonjog által meghatározott liturgia szabályai és forrásai

Az Egyházi Törvénykönyv a liturgikus cselekmények végzésének kötelező szertartásrendjét nem határozza meg. Ez a liturgikus joggal kapcsolatban leggyakrabban hangoztatott és alapszabályként hirdetett norma. A szöveg azonban nem *elhatárolja* a liturgikus szabályokat a kánonjogi normáktól, hanem pontosítja, sőt kijelöli hatályukat. Ezzel

⁴⁷² II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 28., in *AAS* 56 (1964) 107.

⁴⁷³ POTOTSCHNIG, F., *Rechtspersönlichkeit und rechtserhebliches Geschehen*, in HKK Regensburg, 1983. 122.

⁴⁷⁴ FRIESENHAHN, E., *Die Kirchen und Religionsgemeinschaften als Körperschaften des öffentlichen Rechts*, in *Handbuch des Staatskirchenrecht der Bundesrepublik Deutschland*, Berlin, I. (1974) 587.

a hatálykijelöléssel, általánosan kánonjogilag rendezzi, jogi összefüggésbe helyezi a liturgia szabályait és forrásait.⁴⁷⁵

A liturgikus törvényeket az Egyházi Törvénykönyv rendszere szerint két típusba sorolhatjuk.

1.) Az *első típus* azokat a liturgikus szabályokat jelenti, amelyek a liturgikus könyvekben találhatóak és a liturgikus cselekményeket, valamint a szövegeket határozzák meg. Ez maga a „ritus”, amiről az Egyházi Törvénykönyv rendelkezik: „*Codex plerumque non definit ritus, qui in actionibus liturgicis celebrandis sunt servandi...*” (CIC 2. kánon) Ezeket a Törvénykönyv „általában” nem határozza meg, azonban a liturgikus könyvekben szereplő normák nem „elszigetelt” vagy „független” rituális rendelkezések, hanem az egyház egyetlen jogrendjének részét alkotják.⁴⁷⁶ Ebben a tekintetben, a liturgikus törvények első típusába tartozó szabályok, tehát a liturgikus könyvek normái, valódi kánonjogot hordozó isteni jogi, vagy tételes egyházi jogi forrásoknak tekintendők.⁴⁷⁷ A krisztushívők jogainak és a liturgikus könyvekben szereplő törvények közötti összefüggéssel kapcsolatban a *Redemptionis Sacramentum* instrukció megjegyzi, hogy „(...) minden krisztushívőnek joga van hozzá, hogy olyan valódi liturgiában és különösen szentmise-bemutatóban legyen része, amelyet az Egyház akart és elrendelt úgy, ahogy azt a liturgikus könyvek, illetve más törvények és szabályok előírják.”⁴⁷⁸ A krisztushívői jogokat sajátosan az Egyházi Törvénykönyv sorolja fel, azonban ez a felsorolás (CIC II. Könyv, II. Cím, 224-231. kánon) kifejezetten nem tér ki a „valódi liturgiában” való részvétel jogára, így a vonatkozó liturgikus jogi speciális norma és az Egyházi Törvénykönyv ebben a kérdésben egymást értelmezik, kifejtik. Az Egyházi Törvénykönyv bizonyos esetekben nem pontosítja a liturgiára vonatkozó szabályokat, ugyanis a II. Vatikáni Zsinat liturgikus konstitúciója világosan megfogalmazza, hogy az egyháznak nincs hatalma a liturgia megváltoztathatatlan részei felett való rendelkezésre, szabályozásra: „(...) A liturgia ugyanis az isteni rendelés erejénél fogva tartalmaz változhatatlan részeket...”⁴⁷⁹, a *Redemptionis Sacramentum* instrukció ezt még egyértelműbben fogalmazza meg, amikor kijelenti, hogy „Magának az Egyháznak semmilyen hatalma nincs afölött, amit Krisztus elrendelt és ami a liturgia megváltoztathatatlan részét alkotja.”⁴⁸⁰ Érdekes fogalmi

⁴⁷⁵ MAY, G.,-EGLER, A., *Einführung in die kirchenrechtliche Methode*, Regensburg, 1996. 21.

⁴⁷⁶ MÖRSDORF, K., *Kanonisches Recht als theologische Disziplin*, in *AKK* 145 (1976) 45-58. 49.

⁴⁷⁷ HUIZING, P., *Göttliches Recht und Kirchenfassung*, Mainz, 1999. 45.

⁴⁷⁸ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Redemptionis Sacramentum*, instrukció, 12.

⁴⁷⁹ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Concilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 21., in *AAS* 56 (1964) 105.

⁴⁸⁰ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Redemptionis Sacramentum*, instrukció, 10.

különbség, hogy a zsinati konstitúció a változhatatlan szót alkalmazza, míg az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció által közreadott instrukció a megváltoztathatatlan kifejezéssel fogalmazza meg az isteni jogi liturgikus tartalmat. Az első esetben – „változhatatlan” – élesebben kidomborodik az isteni jogi karakter, tehát megfogalmazódik benne az Isten személyével kapcsolatban lehetetlen változás kategóriája, míg a második esetben – „megváltoztathatatlan” – a változtatásra való kánonjogi képtelenség gondolata fejeződik ki, tehát ebben a szövegösszefüggésben azok a cselekmények, amelyek a liturgia liturgikus konstitúció által változhatatlannak kijelentett rétegébe tartoznak, az esetleges liturgikus jogi „rendezés” körébe tartozó megváltoztatás esetében, a változtatás nemcsak jogcselekmény nem lehetne, tehát nem lehetne „érvénytelen” jogcselekmény, hanem nem is lehetne *létező* liturgikus cselekmény.⁴⁸¹ Ebben az esetben, tehát a megváltoztathatatlan részek valamilyen formában történő, akár érintőleges változtatásával, vagy újításával lényegében megsemmisülne az a kegyelmi, természetfeletti mozzanat, ami a liturgia anabázisát valósítja meg.⁴⁸² Ezt a semmissé válást XII. Piusz pápa *Sacramentum Ordinis* kezdetű apostoli rendelkezésében a következő formában fogalmazza meg: „*Megszakadna az a kötelék, amely összeköti a szentségeket magával Krisztussal, aki létrehozta őket, és az eseményekkel, amelyek az Egyház alapítását jelentik.*”⁴⁸³ A mondatban érthetően fogalmazódik meg az isteni jogi és kánonjogi karakter szerves egysége, amikor a kötélekkel kapcsolatban a krisztusi alapítás mellett, bizonyos „eseményeket” említ. Ezek az események, vagy jelzések, jelek, olya szimbólumok, amelyek jelentését az egyház határozza meg, azaz változhatnak, a kultúra és az antropológiai dimenziók alakulása függvényében. Ez alapján feltételezhető, hogy az isteni jogi és tisztán, vagy bennfoglaltan kánonjogi elem együtt alkot egy olyan liturgikus jogi egységet, amely lényegileg határozza meg a szentségekhez és a liturgia egészéhez kötődő jogi jelenség egészét.⁴⁸⁴

Ezzel a „kötélekkel” kapcsolatban, későbbi speciális liturgikus jogi normaszöveg is megfogalmaz egy isteni jogon alapuló, kánonjogi keretek között nem szabályozható, változási tilalommal szembeni „újítással” kapcsolatos megjegyzést, ami arra utal, hogy a liturgikus könyvekben szereplő normatív leírásoktól nem szabad, illetve egyáltalán nem hasznos eltérni: „(...) ez egyáltalán nem használna a híveknek, sőt inkább súlyosan ártana nekik.”⁴⁸⁵ Ez a

⁴⁸¹ RICHTER, K., *Das Konzil war erst der Anfang. Die Bedeutung des II. Vatikanums für Theologie und Kirche*, Mainz, 1994. 147.

⁴⁸² FISCHER, B., *Wort, Bild, Symbol in der Liturgie*, in *LJ* 30 (1980) 230-242. 237.

⁴⁸³ XII. PIUSZ, *Sacramentum Ordinis*, apostoli rendelkezés, 1947. november 30. *AAS* 40 (1948) 5.

⁴⁸⁴ AHLERS, R., *Theologische Erwägungen zum Sakramentenrecht*, Paderborn, 1992. 232.

⁴⁸⁵ HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Inter Insigniores*, nyilatkozat, 1976. október 15., IV. rész, in *AAS* 69 (1977) 107-108. 108.

kitétel harmonizál a II. Vatikáni Zsinat liturgikus jogalkotásának egyik lényeges alapszabályával, melynek értelmében csak olyan újításokat, vagy egyéb liturgikus jogi szabályt szabad bevezetni, ami az egyháznak a javára válik. Ez az egyszerűnek tűnő kitétel súlyos kánonjogi értelmezési horizonttal rendelkezik a lelkek üdvére vonatkozó lényegi kánonjogi alapkövetelmény tekintetében,⁴⁸⁶ ugyanis a liturgikus konstitúció a liturgia megújításának általános szabályai között megfogalmazza: „(...) *nem szabad semmi újítást bevezetni, ha azt az egyháznak igazi és valódi haszna nem kívánja.*”⁴⁸⁷ Az egyház ezzel isteni jogi feladatát látja el, hiszen a liturgia védelme azt az életcserét szolgálja, amely a kétirányú dialógus katabatikus dimenzióját hivatott együttműködésével elősegíteni.⁴⁸⁸ II. János Pál pápa, a későbbiekben még elemzés tárgyául szolgáló liturgikus dokumentumában (*Redemptoris missio*) erről az együttműködésről, mely a liturgikus jog védelmi funkciójában érvényesül, a következőképpen nyilatkozik: „(...) *a szent ünneplések szerkezetei és formái az egyes rítusok hagyományaiban összhangban vannak az egyetemes egyházzal az apostoli és folytonos hagyomány alapján egyetemesen elfogadott gyakorlat tekintetében is.*”⁴⁸⁹ Itt a konkrét rítus és az egyház gyakorlata között nem ellentétet, vagy különbséget, hanem kölcsönös megfelelés állít fel, ami az Egyházi Törvénykönyvben szereplő liturgikus jogot illető alapszabály szövegéből is következik, amikor kijelenti, hogy – „általában” – nem kívánja meghatározni a liturgikus cselekmények végzésének kötelező „rítusait”, de az eddig érvényes liturgikus szabályok „érvényben maradnak”, tehát maga az Egyházi Törvénykönyv nevezi valódi jogszabálynak a liturgikus jogi normákat, és ez az a pont, amikor a fentiek alapján felvázolt keretben a legfőbb törvényhozó kifejezetten *egyházi jogi keretbe* utalja a liturgikus jogszabályok egészét: „összhang az egyetemes egyházzal az elfogadott gyakorlat tekintetében is” (vö. *Redemptoris missio*, enciklika, 54.)

2.) *A második típusba* azok a jogszabályok sorolhatók, amelyek „fegyelmi szabályok” és céljuk a liturgia védelme. Az Egyházi Törvénykönyv nagyrészt ezekkel a liturgikus jog védelme érdekében megfogalmazott szabályokkal érvényesíti a liturgikus jog szabályozására a Törvénykönyv részéről történő törvényalkotói szándékot. A liturgikus könyvek jogszabályait az Egyházi Törvénykönyv bizonyos esetekben módosította, majd ezekről a módosításokról hivatalos jegyzék készült és az Apostoli Szentszék a Törvénykönyv hatályba

⁴⁸⁶ MÜLLER, L., *Theologisierung des Kirchenrechts?* In *AKK* 160 (1991) 441-463. 463.

⁴⁸⁷ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 23., in *AAS* 56 (1964) 106.

⁴⁸⁸ RATZINGER, J., *Zur Frage nach der Struktur der liturgischen Feier*, in *IKaZ* 7 (1978) 488-497. 494.

⁴⁸⁹ II. János Pál, *Redemptoris missio*, enciklika, 1990. december 7., 53-54., in *AAS* 83 (1991) 300-302. 302.

lépése előtt ezt a jegyzéket 1983. szeptember 12-én nyilvánosan kihirdette *Decretum et Variationes* címmel.⁴⁹⁰ Ez a jegyzék a kánonjog rendszerében érvényesülő liturgikus jog egyik II. Vatikáni Zsinatot követő alapkérdésének tisztázásában nyújt segítséget abból a szempontból, hogy az Egyházi Törvénykönyv és a *kodikáris* vagy *extrakodikáris* liturgikus jogszabályrendszer nem függetleníthető egymástól és megfelelő liturgikus illetve kánonjogi érzékkel nem állapítható meg közöttük indokolt, általános vagy feloldhatatlan feszültség.⁴⁹¹

A második típusba sorolt liturgikus szabályok jellemzően az Egyházi Törvénykönyvben található, de nem kizárólagos jogforrásuk a Törvénykönyv, ugyanis későbbi speciális liturgikus jogi, vagy liturgikus jogot tartalmazó dokumentumokban is előfordulnak ilyen védelmi, vagy egyéb fegyelmi funkciót biztosító szabályok. Mindkét típus a kánonjog által meghatározott liturgikus szabályok forrását jelenítik meg, egymással teljesen egyenértékű jogi hatállyal,⁴⁹² kivéve, ha az adott dokumentum alacsonyabb fokozatú törvényhozói illetékességi szinten született, mint a vele ellentétes magasabb szintű jogszabály, feltéve, ha a területi elv érvényesülésekor bizonyos *kivételek* nem pontosítják az iménti kijelentést részleteiben vagy egészében.

2.1.3. Az Egyházi Törvénykönyvön kívüli liturgikus jogforrások kánonjogi hatálya

A liturgiával kapcsolatos *jogi valóság* tulajdonságainak, jellemzőinek vizsgálata egy *általános jogfogalom* alkalmazását teszi szükségessé. A liturgia az egyház életének egyik legjellemzőbb megnyilvánulása, hiszen az egyház célja és a liturgia célja nemcsak azonos, hanem az egyház célját a liturgia által éri el, ha nem is kizárólagosan, de ez nem csökkenti a liturgikus valóság legfőbb értékét, melyet a szentségekben, elsősorban az Eukarisztiában történő életcsere valósít meg legegyértelműbb szinten.⁴⁹³

A dologi és személyes viszonylatok kánonjogi struktúrái, a liturgikus jelenséggel összefüggő jogi jelenség által vizsgált rétegében megnevezett „liturgikus jog” nem egy elkülönült szabályrendszer, azaz nem mondható ki, hogy a kánonjog alapszabályait tartalmazó joggyűjteményen kívül, vagy azon belül helyezkedik el. Ez a külsőre és belsőre felosztott

⁴⁹⁰ SACRA CONGREGATIO DE DISCIPLINA SACRAMENTORUM, *Decretum et Variationes*, 1983. IX. 12. *Notitiae* 20 (1983) 540-555.

⁴⁹¹ MÜLLER, L., *Theologisierung des Kirchenrechts?* In *AKK* 160 (1991) 441-463. 444.

⁴⁹² PREE, H., *Grundlagenproblematik des katholischen Kirchenrechts*, in *ÖAKR* 38 (1989) 356-367. 364.

⁴⁹³ AUER, J., *Die Sakramente der Kirche*, Regensburg, 1982. 76.

elhelyezési elmélet azt eredményezné, hogy léteznek kánonjogon kívüli kánonjogi források is, ami fogalmilag lehetetlen, de túl a nyelvfilozófiai elméleteken, a liturgikus jog abból a szempontból sem elkülönült, vagy bármilyen jogalkotói módszerrel „kívüli” szabályrendszer, hogy az Egyházi Törvénykönyvön kívül más lenne a normatív értéke, mint a Törvénykönyvben elhelyezett jogszabálygyűjteményen belül.⁴⁹⁴ A II. Vatikáni Zsinat a korábbi liturgikus változásokhoz képest olyan mértékben más jellegű, méretében és minőségében más reformokkal nehezen összehasonlítható változást kezdeményezett, amely két irányban is hosszú távú liturgikus jogi fejlődést tett szükségessé. Az *egyik irány* a teológiai-spirituális átértékelés, mely a korábbi szertartástanra, *statikus rubricisztikára* egyszerűsített liturgikus alapjelenség képe helyett egy katabatikus alapú, anabázisban kiteljesedő, emberközpontú teológiai dinamizmust eredményezett, ami megváltoztatta a liturgiatudomány alapkérdéseit, a szertartások cselekményeinek érvényes valamint megengedett végzése, körülményei, privilégiumai és egyéb pozitív jogi problematikája helyett egy *életcserébe* dinamikus kapcsoló összefüggés lépett. Ez a teológiai alapidimenzió hatott a liturgikus joggal összefüggő zsinat utáni szemléletfejlődés másik irányára, a közvetlen formában is megjelenő liturgikus jogi jelenségre.⁴⁹⁵ Az Egyházi Törvénykönyv és a liturgikus konstitúció kihirdetése között eltelt két évtized alatt nem volt lehetséges a II. Vatikáni Zsinat által felvetett liturgikus reformfeladatok, illetve a végrehajtási javaslatokban, utasításokban szereplő valamennyi liturgikus problémát maradéktalanul, véglegesen kihirdethető formában megfogalmazni és a Törvénykönyv szerkezetébe illeszteni.⁴⁹⁶ Ezért az Egyházi Törvénykönyvön kívüli liturgikus jogi források kánonjogi hatályával kapcsolatban nem állapítható meg olyan alapösszefüggés, hogy a Törvénykönyvben szereplő vagy azon kívül megfogalmazott liturgikus jogszabályok közötti normatív érték a Törvénykönyvön kívül abban a tekintetben változik, hogy benne, vagy azon kívül fogalmazódik-e meg – amennyiben az adott liturgikus jogszabály nem ellenétes a Törvénykönyv kánonjaival.⁴⁹⁷

Az egyház életmegnyilvánulásában a liturgikus jelenség kultúranropológiai háttére nem szükségszerűen egyeztetendő össze a jogpozitivisták szemléletét tükröző kodikáris jogi elmélettel, mely a jogforrások tekintetében csak az azonos törvényhozói illetékességgel, azonos fórumon kihirdetett, tehát műfaji és szövegszituációs kritika szempontjából egységes szövegezésű és helyzetű jogforrások esetében ad lehetőséget egységes, vagy teljes kánonjogi

⁴⁹⁴ HÄUBLING, A., *Liturgiewissenschaftliche Aufgabenfelder vor uns*, Trier, 1988. 82.

⁴⁹⁵ RICHTER, K., *Das Konzil war erst der Anfang. Die Bedeutung des II. Vatikanums für Theologie und Kirche*, Mainz, 1994. 210.

⁴⁹⁶ CATTANEO, A., *Grundfragen des Kirchenrechts*, Amsterdam, 1992. 147.

⁴⁹⁷ LUF, G., *Rechtsphilosophische Grundlagen des Kirchenrechts*, Regensburg, 1988. 71.

hatállyal rendelkező jogforrások megjelenésére. A Törvénykönyvön kívüli liturgikus szabályokat tartalmazó gyűjtemények, csoportosított, rendszerezett vagy a funkciók szerint rendezett gyakorlati és védelmi jogszabályok kánonjogi hatálya nem közvetlenül függvénye az extrakodikáris helyzetnek.⁴⁹⁸

Az Egyházi Törvénykönyvön kívül elhelyezkedő liturgikus jogszabályok normatív értékének centrális témája a törvényalkotói szándék, illetve a megfogalmazott és kihirdetett liturgikus jogszabály dokumentációs és szövegszituációs háttere. Ez a szövegtörténeti összefüggésrendszer meghatározza a liturgikus jogszabály normatív értékét, melyet nem az Egyházi Törvénykönyvhöz „képest”, nem azzal összehasonlítva, ellentétbe állítva, vagy azt általában kiegészítve kell normatív szempontból értelmezni, hanem a kánonjog rendszerében érvényesülő *jogszabályértékelő metódus* alapján, azaz a törvényhozói szándék, a jogszabályi hierarchiában betöltött szerep illetve helyzet, a kibocsátó szándéka, a kihirdető hivatal bizonyos pontosításai, záradéka és a megjelenés helyének (pl. liturgikus könyv) kánonjogi értékelése alapján.⁴⁹⁹

2.1.3.1. A liturgikus könyvekben megjelenő liturgikus normák jogi hatálya⁵⁰⁰

A II. Vatikáni Zsinat liturgikus tevékenységének egyik lényegi eleme a megújulásra vonatkozó szándék teljesítése volt. A pápák felügyelete alatt és mindig a legszorosabb ellenőrzés mellett vette kezdetét⁵⁰¹ „a római rítusú liturgikus könyvek megújításának nagyszabású munkája (...), hogy a leggondosabb módon valósuljon meg a szent Liturgia megújítása”⁵⁰², tehát a liturgikus könyvekben szereplő utasítások kihirdetése a legfőbb törvényhozó tekintélyével történt.⁵⁰³

A liturgikus könyvekben megjelenő liturgikus normák jogi hatályával kapcsolatban, a liturgikus konstitúcióban több helyen is legfontosabb feladatként megjelölt eukarisztikus

⁴⁹⁸ MÖRSDORF, K., *Wort und Sakrament als Bauelemente der Kirchenverfassung*, in *AKK* 134 (1965) 72-89. 87.

⁴⁹⁹ MAY, G.,-EGLER, A., *Einführung in die kirchenrechtliche Methode*, Regensburg, 1996. 137.

⁵⁰⁰ A liturgikus könyvek mellett liturgikus jogi normákat tartalmaznak a liturgikus cselekményekkel kapcsolatos általános rendelkezések, valamint a részleges törvényhozói aktusokban szereplő liturgikus szabályok, melyek elemzésétől ebben az alcímben eltekintünk, ugyanis az I. Fejezetben, a liturgikus jogi törvényhozói illetékességi szintekkel kapcsolatban már megtörtént a téma által felvetett problémák bemutatása.

⁵⁰¹ HÄUBLING, A., *Liturgiereform. Materialien zu einem neuen Thema der Liturgiewissenschaft*. In *ALw* 31 (1989) 437-491. 445.

⁵⁰² ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Liturgiam authenticam*, instrukció, 2, in *AAS* 93 (2001) 685-726. 686.

⁵⁰³ MÖRSDORF, K., *Zur Grundlegung des Rechts in der Kirche*, München, 1972. 86.

liturgia (vö. „*A liturgiából, elsősorban és legfőképpen pedig az Eukarisztiából, mint forrásból árad belénk a kegyelem és általa valósul meg a legnagyobb hatóerővel Krisztusban az emberek szentté tévése és Isten dicsőítése.*⁵⁰⁴”) liturgikus könyvét használjuk példaként. Ez alapján történik a liturgikus normák jogi hatályának, valamint belső rendszerének bemutatása.

Az említett liturgikus könyv (*Missale Romanum*) liturgikus jogot tartalmazó dokumentumának (*Institutio Generalis Missalis Romani*) kihirdető rendelkezésének címe: „*II. Vatikáni Egyetemes Zsinat határozata nyomán újjáalakított Római Misekönyv közzétételéről Pál Püspök Isten szolgáinak szolgálja örök emlékezetül*”. Már a címben is kánonjogilag lényeges utalást találunk az egyetemes zsinat törvényhozói aktusára történő hivatkozásban, azaz a vizsgált liturgikus könyv *egészének*, tehát a liturgikus szövegekkel, imádságokkal és egyéb műfajokkal együtt, a liturgikus jogi normák szövegeit is a legünnepélyesebb formában, legfőbb törvényhozói tekintéllyel hirdeti ki.⁵⁰⁵ Az egyetemes zsinat kihirdetett határozatai az egész egyházban kötelező erővel rendelkeznek (vö. CIC 341. kánon 1.§), tehát a zsinati határozatra való utalásban már benne van a legmagasabb jogi hatály igénye is.⁵⁰⁶

A kihirdető határozat címénél és bevezetésénél maradva, rövid összehasonlítást teszünk a hatályos Egyházi Törvénykönyvet kihirdető *Sacrae disciplinae leges* kezdetű apostoli rendelkezés címzésére és kezdetére, valamint a *Missale Romanumot* kihirdető apostoli rendelkezés hasonló szakaszára vonatkozóan.

A *Missale Romanumot* kihirdető apostoli rendelkezés címzésében, valamint a *Sacrae disciplinae leges* apostoli rendelkezés címzésében a legfőbb törvényhozó a „legmagasabb” hierarchikus titulust használva („*N. püspök, Isten szolgáinak szolgálja örök emlékezetül*”) azonos kánonjogi karaktert biztosít a két dokumentumnak. A bevezető szavakban szintén mindkét dokumentumban megtalálható az *isteni jogi háttérre* vonatkozó utalás,⁵⁰⁷ a *Sacrae disciplinae leges* apostoli rendelkezésben az első mondatban a fegyelmi törvények megreformálására vonatkozóan: „*(...) hogy mindig hűen az isteni alapítóhoz kellően megfeleljenek a rábízott, üdvösségre vezérlő küldetésnek.*”; míg a *Missale Romanumot* kihirdető apostoli rendelkezés bevezető soraiban, a második bekezdésben a Római Misekönyv szövegeinek átdolgozására vonatkozó szükségszerűséggel kapcsolatban: „*(...) a gondviselő Isten véghetetlen jóságát jelzi kortársaink iránt, valamint a Szentlélek üdvösségszerző*

⁵⁰⁴ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 11., in *AAS* 56 (1964) 102.

⁵⁰⁵ RICHTER, K., *Liturgiereform als Mitte einer Erneuerung der Kirche*, Mainz, 1991. 166.

⁵⁰⁶ HÄUBLING, A., *Liturgiereform. Materialien zu einem neuen Thema der Liturgiewissenschaft*. In *ALw* 31 (1989) 437-491. 449.

⁵⁰⁷ HUIZING, P., *Göttliches Recht und Kirchenfassung*, Mainz, 1999. 17.

működését az ő egyházában.”⁵⁰⁸ A következő, kánonjogilag a jogi hatály szempontjából érdekes tulajdonsága mindkét kihirdető rendelkezésnek, hogy utal a korábbi pápák tevékenységére, így egy kánonjogi folyamatba mint szükségszerű és indokolt jogfejlődésbe helyezi el a kihirdetést⁵⁰⁹ és magát a kihirdetett dokumentumot. A *Sacrae disciplinae leges* apostoli rendelkezésben ez a kánonjogi kontinuitást kifejező szakasz a következő: „(...) *rendeljük el ma, 1983. január 25-én az átdolgozott Egyházi Törvénykönyv kiadását. Mikor ezt tesszük, gondolatban visszatérünk az 1959. évnél ugyanerre a napjára, amikor elődünk XXIII. János pápa először jelentette be nyilvánosan, hogy elhatározta az 1917. év pünkösdjén kihirdetett hatályos egyházi törvénygyűjtemény megreformálását.*”, ehhez hasonlóan, a kánonjogi kontinuitást kifejező, korábbi törvényhozói aktus keretébe helyező gondolatmenetet találunk a *Missale Romanum*ot kihirdető apostoli rendelkezés kezdő soraiban: „*A Római Misekönyvet, amelyet a trentói zsinat határozata folytán elődünk, Szent V. Piusz 1570-ben tett közzé, köztudomás szerint ahhoz a sok csodás hatású eredményhez kell számítanunk, amelyek az említett szent zsinatból Krisztus egész egyházára háramlottak.*”

Tehát a két példaként említett kihirdető szövegben azonos formában és törvényhozói illetékességi szintet megjelenítő hierarchikus elemekkel történik a dokumentum *címzése*, valamint korábbi hasonló hatályú törvényhozói folyamatba építi be mindkettőt a legfőbb törvényhozó, szükségesnek ítélve a *kánonjogi kontinuitás* kifejeződését, és a záradékban, a kánonjogi hatályt megerősítő, *jövőre vonatkozó felszólítás* és a keltezés formája is megegyezik.

Az Egyházi Törvénykönyv liturgikus könyvekben található jogszabályokra vonatkozó rendelkezése (CIC 2. kánon) valamint a liturgikus könyvek kihirdetése, formája és a bennük szereplő joganyag vizsgálata alapján megállapítható, hogy a liturgikus könyvekben szereplő joganyag normatív értéke megegyezik az Egyházi Törvénykönyvben szereplő törvények kánonjogi hatályával, amennyiben azokkal nem ellentétesek: „(...) *quare leges liturgicae hucusque vigentes vim suam retinent, nisi earum aliqua Codicis canonibus sit contraria.*” (vö. CIC 2. kánon)

⁵⁰⁸ XII. PIUSZ, *Beszéd az assisi első nemzetközi liturgikus-lelképásztori összejövetel résztvevőihez*, 1956. szeptember 22. *AAS* 48 (1956) 712-713. 712.

⁵⁰⁹ MAY, G.,-EGLER, A., *Einführung in die kirchenrechtliche Methode*, Regensburg, 1996. 187.

2.1.4. A világi krisztushívők és a liturgia végzésének feladata⁵¹⁰

A II. Vatikáni Zsinatot követő liturgiatudomány, a zsinati ekkleziológia hatása alatt a *communio-egyházkép* által vezérelve a liturgikus közösség által megszabott emberkép által határozza meg az egyházban a liturgikus cselekményekkel kapcsolatos vagy azokra irányuló szolgálatok, hivatalok és az egyház aktuális helyzetének látószögét.⁵¹¹ K. Koch szerint, „*amint feledésbe merül a beavatás ordinációs jellege, semmi akadály sem lesz annak, hogy a 'világiakat' azonosítsuk a 'nem felszenteltekkel'.*”⁵¹² Szerinte a világi krisztushívőkkel kapcsolatban a liturgikus cselekményekben való tevékeny és tudatos részvétel zsinati alapkövetelményéhez igazodva kétféle módszer alkalmazása lehetséges: a „világiakat” vagy kizárjuk a liturgikus cselekményekből, vagy megtagadjuk a liturgikus cselekmények végzéséhez rendelt egyházi hivatalt, mint szakramentális valóságot.⁵¹³ Természetesen a felvázolt problémafelvetés sajátosan sarkított megfogalmazása egy figyelemfelkeltő szándék eredménye, de alapvetően jól érzékelteti az alapproblémát, melyet a zsinati liturgikus konstitúció sem old meg egyértelműen és véglegesen a szövegében, hanem későbbi törvényhozói aktusok tárgyába utalja, vagy közvetlenül a lelkipásztorok feladataként határozza meg a krisztushívői részvételt a liturgikus cselekmények végzésében: „*Ezért kell a lelkipásztoroknak a liturgikus cselekmények végzésében ügyelniük nemcsak arra, hogy az érvényes és megengedett végzéshez szükséges törvényeket megtartsák, hanem arra is, hogy a hívők tudatosan, cselekvő módon és lelki gyarapodással vegyenek részt benne.*”⁵¹⁴ A liturgikus konstitúció ebben a pontban a krisztushívői aktivitás jogi szabályozásánál érzékelteti, hogy a liturgikus jog – ahogy a kánonjog egésze is –, sajátosan szakrális jogrend. Nem szorítkozik kizárólagosan a jogfogalmi szempontból technikailag alapvetően szükséges eszközök alkalmazására, hanem beépít egy természetfeletti célhatározmányt is, ami a

⁵¹⁰ A II. Vatikáni Zsinat utáni ekkleziológiai értelmezésben, minden hierarchikus megkülönböztetésnél fontosabb, hogy az egyház megkeresztelt és megbérmált tagjai, mindenki, aki megbízást kapott a teljesebb keresztény életre, azaz arra, hogy magával hozza azt a Szentháromsággal, tehát Istennel való eukarisztikus communióba, tevékenyen és tudatosan vegyen részt az embert megszentelő anabázisban. Az újonnan megkeresztelt személy, krisztushívő ebben a tekintetben nemcsak kereszténnyé válik, hanem „felszentelést” nyer az eukarisztikus közösségbe.

⁵¹¹ CONGAR, Y., *Der Laie. Entwurf einer Theologie des Laientums*, Stuttgart, 1964. 44.

⁵¹² KOCH, K., *Kirche der Laien? Plädoyer für die göttliche Würde des Laien in der Kirche*, Fribourg-Konstanz, 1991. 21.

⁵¹³ KOCH, K., *Kirche der Laien? Plädoyer für die göttliche Würde des Laien in der Kirche*, Fribourg-Konstanz, 1991. 37.

⁵¹⁴ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 11. in *AAS* 56 (1964) 102.

legjellemzőbb módon a „lelki gyarapodásra” vonatkozó kitételben fogalmazódik meg.⁵¹⁵ Ez nem a liturgikus jog egyes pozitív jogi hangsúlyokat túldimenzionáló csoportok szerinti „antijuridikus szemléletéből” adódik, hanem a kánonjog centrális témáját megjelenítő *szakrális jogrend* sajátja.⁵¹⁶

Balthasar szerint az egyház számára az áldozat legmélyebb momentuma, részesedni a szent lakomában. A világi krisztushívők tehát nem tekinthetők olyanoknak, akik nem, vagy csak korlátozottan jogosultak az egyházi élet eszközeivel kapcsolatban.⁵¹⁷ A keresztségből és bérmlásból fakadó természetfeletti többletnek a megszentelődés liturgikus konstitúcióban is megfogalmazott célját, Isten dicsőítését és a megszentelődést kell szolgálnia, ezért a világi krisztushívőknek mint Isten népe egyéneinek, nemcsak kötelességük, hanem joguk is a liturgikus életben, cselekményekben való teljesebb, tudatos és gyümölcsöző *részvétel*.⁵¹⁸

Az eukarisztia lényegi liturgikus jogi vonatkozásánál maradva, a krisztushívők liturgikus cselekvésekkel kapcsolatos kánonjogi összefüggését ebben a központi cselekményben kell megfogalmazni. Az eukarisztikus cselekmény végrehajtása, liturgikus értelemben a *transzszubsztanciatív aktus* bemutatása a II. Vatikáni Zsinat utáni liturgikus jogi speciális normaszövegekben hangsúlyozottan krisztológiai és ekkleziológiai karakterű. A két alapkarakter egységes érvényesülése ebben a zsinati *communio*-felfogáson alapuló liturgikus jogi kijelentésmódban kettős irányultságú; első és kiemelt iránya az egyetemes egyház, második iránya a részegyház és Isten népének egyes tagjai (krisztushívők)⁵¹⁹. Az iménti liturgikus jogra hivatkozó gondolatmenet alapjául szolgál a következő jogforrás, a *Szent Rítuskongregáció, Eucharisticum mysterium* kezdetű instrukciójából: „*A szentmise bemutatása mint Krisztus és az Egyház cselekvése az egész keresztény élet középpontja mind az egyetemes Egyház, mind pedig a részegyház és az egyes hívők számára.*”⁵²⁰

⁵¹⁵ LENGELING, E. J., *Liturgie – Dialog zwischen Gott und Mensch*, Basel, 1991. 47.

⁵¹⁶ AHLERS, R., *Theologische Erwägungen zum Sakramentenrecht*, Paderborn, 1992. 81.

⁵¹⁷ BALTHASAR, H.U., *Die Messe, ein Opfer der Kirche?*, Einsiedeln, 1967. 195.

⁵¹⁸ Az „Isten népéről” szóló kijelentés dogmatikailag biztos tartalma a következő: üdvözítő akarata által Isten nem elszigetelt egyénekként hívott meg bizonyos embereket, hanem történelmi és társadalmi összefonódásban élő és egymással vonatkozásban álló egyénekként. Ennek az egyének közötti viszonyoknak normatív értéket tulajdonít a közös természetfeletti cél elérésére való törekvés, melyet kizárólagosan a közösségben nyerhetnek el az egyének, méghozzá bizonyos cselekedeteken, liturgikus, kultikus aktusokon keresztül, tehát az „Isten népe” fogalom alapvetően egy liturgikus alapon szerveződő szakrális jogrend elismerését feltételezheti, így a krisztushívői liturgikus „jogok” csak ebben a dimenzióban érvényesülhetnek kánonjogilag autentikus módon. Az üdvösség közvetítése szempontjából jelentős alapélmény, hogy Isten népének tagjai a jelen aktuális történelmi és társadalmi egységében élnek, valamint Isten önközlése folytán belsőleg is összetartoznak, egyetlen „testet” alkotnak az egyetlen liturgiában és kánoni jogrendben, melyet önként (!) kötelezőnek ismernek el saját magukra. Ez az egység a feltámadás ünneplésében *eszkatologikusan visszavonhatatlanná* válik. Ez a visszavonhatatlan egyéni és közösségi létmód az egyház liturgikus jogrendjének alapmotívuma.

⁵¹⁹ RICHTER, K., *Liturgiereform als Mitte einer Erneuerung der Kirche*, Mainz, 1991. 88.

⁵²⁰ SZENT RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Eucharisticum mysterium*, instrukció, 3 e. 6, in *AAS* 59 (1967) 542-545. 542.

2.1.4.1. A krisztushívők liturgikus cselekményekben való közreműködése „rendjüknek megfelelő, különböző módon”

A liturgikus konstitúció a „Szent Liturgia megújítása” alcímben a második alpont címében („B) *A liturgia hierarchikus és közösségi cselekményéhez alkalmazandó szabályok*”), a zsinati ekkleziologia háttéréből kiindulva fogalmazza meg a krisztushívők liturgikus cselekményekben való részvételének különbözőségére vonatkozó utasítását: „*Ezért a liturgikus cselekmények az Egyház egész misztikus testéhez tartoznak, azt teszik láthatóvá és arra vannak hatással. Egyes tagjai azonban rendjeik, a hivatal és a cselekvő részvétel különbözősége szerint különböző módon jutnak vele érintkezésbe.*”⁵²¹ A szöveg hangsúlyait értékelve kijelenthető, hogy ismét egy legfőbb törvényhozói szinten megfogalmazott, liturgikus jogot felértékelő jogforrás vizsgálatához érkeztünk, hiszen az egyetemes zsinat határozata kifejezetten, az utalás szemiotikai szintjét meghaladó jogtechnikai formulával, kimondottan és közvetlenül a *liturgikus cselekményeket* nevezi meg az „egész egyházat” megjelenítő aktusnak, így az „egész egyházat” képviselő és szabályozó kánonjogi jelenség a fentiek alapján szintén „liturgikus” – ami a liturgikus jog és általában a kánonjog anabatikus főcéljának érvényesítésére vonatkozó egységes célösszefüggést illeti.⁵²² A liturgikus konstitúcióból idézett szöveg a különböző módon, liturgikus cselekményekkel „érintkezésbe kerülő” krisztushívők tagozódását a következő *sorrendben* határozza meg: „*rendjeik*”; „*a hivatal*”; és „*a cselekvő részvétel különbözősége*”. A hasonló témájú, liturgikus jogi normát tartalmazó következő szöveghely illetékességi sorrendjében bizonyos árnyalatnyi különbséget fedezhetünk fel. A *Római Miskönyv Általános Rendelkezései* bevezető szakaszának 5. pontja a liturgikus konstitúció szövegéből imént idézett, 26. pontjához hasonlóan a következő rendelkezést tartalmazza: „*A szolgálattevő papság mivolta egy másik, kétségkívül nagy jelentőségű papságra is fényt vet: a hívek királyi papságára. A hívek lelki áldozata – egyesülve Krisztusnak, az egyetlen közvetítőnek az áldozatával – az áldozópapok szolgálata által lesz teljessé. Az Eukarisztia megünneplése az egész Egyház tevékenysége, amelyben mindenki megteszi mindazt, de csakis azt, ami rá tartozik az Isten népében betöltött szerepe szerint.*”⁵²³ Az általános rendelkezésben szereplő utasítás idézett szövege a liturgikus konstitúció vonatkozó forrásához képest *két újdonságot*, illetve különbséget tartalmaz. Az

⁵²¹ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 26., in *AAS* 56 (1964) 107.

⁵²² Mörسدorf, K., *Kanonisches Recht als theologische Disziplin*, in *AKK* 145 (1976) 45-58. 56.

⁵²³ *Institutio Generalis Missalis Romani*, 5.

egyik az imént említett sorrend. Míg a liturgikus konstitúció, liturgikus cselekményekkel „érintkezésbe kerülő” krisztushívők hivatkozási sorrendje a „rend”, „hivatal” és a „cselekvő részvétel különbözősége”, az ezzel párhuzamosnak tekinthető, *Institutio Generalis Missalis Romani*-ban megfogalmazott jogforrás szövegében a *sorrend* ettől valamelyest *eltérő*: „*rend*” („szolgálattevő papság”), majd a *cselekvő részvételre* utaló aktusösszefüggést megfogalmazó formula („az egész egyház tevékenysége, amelyben mindenki megteszi mindazt, de csakis azt, ami rá tartozik”) és harmadik helyen, a liturgikus konstitúció „hivatal” fogalmával megegyező „Isten népében betöltött szerepe szerint” formula, ami a liturgikus konstitúcióban a hivatalt jeleníti meg fogalmilag. A másik különbség, illetve újdonság a liturgikus konstitúció szövegéhez képest, a liturgikus cselekményekkel való „érintkezés” krisztushívői jogának pontosítása. A liturgikus konstitúcióban egy általános megfogalmazással történik az utasítás, míg a Római Misekönyvvel kapcsolatos általános rendelkezés pontosítja az utasítást, és kijelenti, hogy mindenki megteszi ami rá tartozik, de „csakis azt” teszi meg. Ez kizárja annak a lehetőségét, hogy mindenki köteles megtenni azt ami rá vonatkozik, de nyitva marad a lehetőség arra is, hogy azt is megtegye, ami nem tartozik rá. Ebben a szövegszerkezeti formában kánonjogilag egy pontosabb és leszűkítőbb normatív szerep megfogalmazását tartalmazza a krisztushívői liturgikus aktivitásra vonatkozó liturgikus jogi forrás.⁵²⁴

2.1.4.2. A liturgikus szolgálattevőkre vonatkozó, Egyházi Törvénykönyvben megjelenő szabályok⁵²⁵

A pap a felszentelésekor kapott felhatalmazásánál fogva nem egy távollévő Krisztust képvisel, hanem személyében Krisztus mutatja be a liturgiát, ő cselekszik, ezért a liturgikus cselekményekkel kapcsolatos szolgálattevőkre vonatkozó liturgikus jogi szabályozás vizsgálatakor elsősorban a szentelésből adódó sajátos kánonjogi karaktert kell szem előtt tartani.⁵²⁶

⁵²⁴ AHLERS, R., *Theologische Erwägungen zum Sakramentenrecht*, Paderborn, 1992. 214.

⁵²⁵ Ebben a szakaszban nem az Egyházi Törvénykönyv teljes, joganyagot kimerítően feldolgozó, liturgikus szolgálattevőkre vonatkozó szabályrendszerét kívánjuk elemezni, hanem a krisztushívői liturgikus szolgálat felszenteltségen alapuló alapkarakterének Egyházi Törvénykönyvön belül érvényesülő kánonjogi szemléletének bemutatása a cél, bizonyos liturgikus jogi összefüggések segítségével, de alapvetően az Egyházi Törvénykönyv szövege alapján, ami a következő résztémához – „*A liturgikus szolgálattevőkre vonatkozó Egyházi Törvénykönyvön kívüli szabályok és érvényesülésük a II. Vatikáni Zsinat után*” 2.1.4.3. – nyújt bevezető és összehasonlító háttér.

⁵²⁶ CATTANEO, A., *Grundfragen des Kirchenrechts*, Amsterdam, 1992. 183.

Az Egyházi Törvénykönyv az Egyház megszentelői feladatával foglalkozó könyv bevezető kánonjában az egyház cselekvéseként megjelölt liturgikus aktus alanyaként még nem a felszentelt és felszentelésben nem részesült, vagy klerikus és világi krisztushívő halmazokat építi fel, sőt nem is a szolgálattevő és „hívő” kettősségbe ágyazza a liturgikus cselekmény személyi jelenségét, hanem az egyház egészét értelmezi alanyi szerepben. Az egyházat a kánon nem szűkíti le krisztushívői csoportosulásra, amit aztán tovább kellene bontani az említett kategóriák szerint, hanem a liturgikus cselekmény alanyaként Krisztust és „testének” tagjait, tehát az egyház tagjait nevezi meg. Ez a II. Vatikáni Zsinat utáni *communio* teológia egyházképével harmonizáló kánonjogi szemlélet egyik jól felismerhető példája.⁵²⁷ Liturgikus szolgálattevőként a liturgiatudomány mindig is legfőképpen Krisztust tekintette, a liturgikus hagyomány kezdeteitől Krisztus a legfőbb kiszolgáltató, ezért amikor a liturgikus szolgálattevőkre vonatkozó kánonjogi szabályokat vizsgáljuk, nem tekinthetünk el az Egyházi Törvénykönyv mélyen krisztocentrikus szentségfelfogásától. Az említett bevezető kánonban (CIC 834. kánon 1.§) a liturgiát cselekményi szinten létrehozó alany elsősorban az egyház, méghozzá kifejezetten Krisztus papi feladatát gyakorolva „*Quae quidem habetur ut Iesu Christi muneris sacerdotalis exercitatio*”, és ebben a kánonban fejeződik ki az az ekkleziológiai tanítás is, amely a liturgiában megvalósuló totális anabázist Krisztusnak és az egyháznak tulajdonítja. Az anabatikus egyházinterpretáció liturgikus szolgálattevőkre vonatkozó egyik legfontosabb kijelentése, hogy – legalábbis bennfoglaltan – nem tesz fokozatbeli különbséget az egyház tagjai között, hanem csak Krisztust és az egyházat nevezi meg. A kánonban megfogalmazódó másik gondolat, hogy ez a szolgálattevőkre irányuló anabatikusan interpretált ekkleziológikus liturgiaértelmezés hatásában nem tesz különbséget a tagok, tehát a krisztushívők által megvalósított liturgikus cselekmény kánonjogi hatálya között, mert kimondja, hogy a liturgiában Krisztus „teste”, kifejezetten a „fő és a tagok” istentiszteleti cselekménye „teljes értékű”: „*(...) atque a mystico Iesu Christi Corpore, Capite nempe et membris, integer cultus Dei publicus exercetur.*” (vö. CIC 834. kánon 1.§) Ebből kiindulva azonban nem vezethető le a liturgikus jogot is gyakran kritizáló antijuridikus kánonjogszemlélet jellemző alapgondolat, mely szerint nincs valódi isteni jogi háttér a liturgikus szolgálatok klerikusi hangsúlyainak,⁵²⁸ hiszen ez a bevezető kánon egy teológiai rendszerbe állító alapösszefüggés meghatározását szolgálja és gyakorlatilag megegyezik a liturgikus konstitúció szövegével, mely ugyanezeket a hangsúlyokat jeleníti meg: „*Joggal tekinthetjük tehát a liturgiát, mint Jézus Krisztus papi tevékenységének gyakorlását, amelyben*

⁵²⁷ KRÄMER, P., *Kirchenrecht, Wort-Sakrament-Charisma*, Stuttgart, 1992. 89.

⁵²⁸ SCHAEFFER, R., *Kult in der säkularisierten Welt*, Regensburg, 1984. 97.

érzékkelhető jelek jelzik is, de egyszersmind mindegyik a maga sajátos módja szerint meg is valósítja az ember szenttétevését, amikor a teljes közös istentiszteletet Jézus Krisztus misztikus teste, vagyis a Fej és a tagok együtt mutatja be.”⁵²⁹, és az Egyházi Törvénykönyv további szolgálattevőkre vonatkozó utasításai már pontosan (de teológiailag és ekkleziológiailag nem ellentétben az imént idézett jogszabályrészlettel) meghatározza a krisztushívői köteleességek és lehetőségek liturgikus jogi rendszerének összefüggéseit.

Az Egyházi Törvénykönyvben a liturgikus szolgálattevőkre vonatkozóan a további kánonokban is egy II. Vatikáni Zsinat utáni liturgikus és ekkleziológiai szemléletmód jellemző, hiszen arra utalnak, hogy *Isten igéje*, a *hit* és a liturgikus cselekmények szerves összefüggésben állnak egymással, amit a CIC 836. kánon az egyetemes papságot gyakorló krisztushívői szerepet is beépíti „*in quo sacerdotium commune christifidelium exercetur*”, és kinyilvánítja a liturgikus konstitúcióból ismert összefüggést, melyben érvényesül a liturgikus kultusz hitből fakadó, arra épülő tevékenységének a liturgikus szolgálattevőkre vonatkozó feladata, hogy felkeltsék a *hitet*, méghozzá különleges módon az *igeszolgálat* útján: „(...) *opus sit quod a fide procedit et eadem innititur, ministri sacri eandem excitare et illustrare sedulo curent, ministerio praesertim verbi, quo fides nascitur et nutritur.*” (vö. CIC 836. kánon)

A zsinati *communio-egyházkép* kánonjogi leképeződésén túl, az Egyházi Törvénykönyv konkrét technikai jellegű jogszabályokkal is rendezi a liturgikus szolgálattevőkre vonatkozó normarendszert. Ennek a szolgálattevői szabályösszefüggésnek teológiai és kánonjogi alapja egyaránt a megszentelői feladat. Ez a tevékenység az, ami kinyilvánítja a liturgia és az egyház fentiekben már elemzés tárgyává tett célját: Isten dicsőítését és az emberek megszentelését. A 835. kánon 1. §-ban a liturgikus szolgálattevők hivatal, illetve közfunkciók szerinti felsorolása megjeleníti azokat az illetékességi köröket, amelyeket a liturgikus jog megújításával kapcsolatban már érintettünk az I. Fejezetben. A megszentelői szolgálatok közül első és kiemelt helyen a *püspökök* állnak, akik „elsősorban” gyakorolják ezt a szolgálatot: „*Munus sanctificandi exercent imprimis Episcopi (...)*” (CIC 835. kánon 1.§), akik a rájuk bízott egyházban a liturgikus cselekményeket liturgikus törvényhozói illetékességgel irányítják – az I. Fejezetben kijelölt esetekben –, az Egyházi Törvénykönyv ebben a kánonban további szolgálattevői szinteket is meghatároz, mégpedig a felszenteltségben való előrehaladás szerinti fokozatokban. A püspök szolgálattevői illetékességét követő szint a papoké, akik a kánon megfogalmazásában szintén a püspök

⁵²⁹ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 7., in *AAS* 56 (1964) 100.

liturgikus szolgálatát gyakorolják, méghozzá a Krisztus papságából történő részesedésre való hivatkozással. A 2. §-ban megfogalmazódik a liturgikus szolgálatokkal kapcsolatos Egyházi Törvénykönyvben megtalálható legfőbb törvényhozói alapszándék, mely általában a *felszenteltséghez* köti a liturgikus szolgálatot⁵³⁰, ugyanis a presbyteri fokozattal kapcsolatban kifejezetten megjegyzi, hogy Isten tiszteletére és a nép megszentelésére vonatkozik a felszentelésük, tehát a liturgikus konstitúcióban meghatározott liturgikus jogi alapcél – Isten dicsőítése és az emberek megszentelése – liturgikus szolgálattevői szinten az Egyházi Törvénykönyvben kifejezetten a *felszenteléshez utalt* krisztushívői jog – lehetőség: „*Illud quoque exercent presbyteri, qui nempe, et ipsi Christi sacerdotii participes, ut eius ministri sub Episcopi auctoritate, ad cultum divinum celebrandum et populum sanctificandum consecrantur.*” (CIC 835. kánon 2.§)

Ez a liturgikus szolgálatokkal kapcsolatban a felszenteltséghez utalt, Egyházi Törvénykönyvben érvényesülő liturgikus jogi alapkarakter nem jelenti a többi krisztushívő liturgikus szolgálatokból történő kizárásának szándékát, sőt a II. Vatikáni Zsinat liturgikus alapszándékának megfelelően, az Egyházi Törvénykönyv is beépíti szövegébe azokat a lehetőségeket, amelyek a liturgikus konstitúcióban, valamint a liturgikus könyvekben, a felszenteltségben nem részesült krisztushívők, liturgikus szolgálatokkal kapcsolatos részvételi *részkompetenciáit* fogalmazzák meg; amikor az imént érintett kánon befejező paragrafusában, a felszenteltséghez *princípialiter utalt* szolgálati képesség meghatározása után – a diakonusi, általános liturgikus illetékességi helyzet érintőleges említését követően – közvetlenül jeleníti meg a jogszabály szövegében a többi, felszentelésben nem részesült krisztushívő liturgikus szolgálatokhoz fűződő alanyi jogviszonyát – mely azonban semmi esetre sem teremt jogigényt a közösség kánonjogilag meghatározott liturgikus vezetőjével szemben –, kiemelve az eukarisztikus cselekményben való részvételt.⁵³¹ A világi krisztushívőkre vonatkozó utalás lényege a II. Vatikáni Zsinat, I. Fejezetben érintett *participatio actiosa* liturgikus alapelvéhez illeszkedve történik: „*In munere sanctificandi propriam sibi partem habent ceteri quoque christifideles actuose liturgicas celebrationes*” (vö. CIC 835. kánon 4.§), tehát nem egy jogilag pontosan megfogalmazott, minden krisztushívőre általánosan és körvonalazottan érvényes liturgikus szolgálatokban kötelezően megjelenő krisztushívői feladatkör – esetleg hivatal – említése, vagy fogalmi pontosítása történik, hanem egy krisztushívői jog elismerése,

⁵³⁰ ISENSEE, J., *Subsidiaritätsprinzip und Verfassungsrecht*, Berlin, 1978. 144.

⁵³¹ KRÄMER, P., *Kirchenrecht, Wort-Sakrament-Charisma*, Stuttgart, 1992. 238.

mely azonban nem általános érvennyel, hanem személyekre lebontott, sajátos törvényhozói cselekmények következményeként érvényesülhet.⁵³²

A következő alcímbe az itt „sajátos törvényhozói cselekményekként” említett speciális liturgikus jogi forrásokban érvényesülő, liturgikus szolgálattevőkkel kapcsolatos jogszabályok valamint összefüggéseik ismertetése történik.

2.1.4.3. A krisztushívői aktivitásra, valamint a liturgikus szolgálattevőkre vonatkozó Egyházi Törvénykönyvön kívüli szabályok és érvényesülésük a II. Vatikáni Zsinat után

A II. Vatikáni Zsinatot követő liturgikus teológia általános véleménye, hogy a liturgikus cselekmények lényegének nemcsak a püspök és a pap a hordozója, hanem a közösség is.⁵³³ Az erre vonatkozó teológiai alapgondolat, hogy minden hívő részese Krisztus papságának. Ez a krisztusi papságból való részesedés egyesek szerint feljogosít és kötelez a liturgiára (pl. *K. Richter, A. Häußling*), mások azonban az egyházi küldetésben látják kizárólagosan a krisztushívők liturgikus cselekményekben való részvételének indokát (pl. *F. Raas, J. Wagner*), és vannak kiegyensúlyozottabb álláspontra helyezkedő liturgikusok, akik a krisztushívői szolgálati aktivitás forrását a krisztusi papságból való részesedésben, míg a szolgálatra való lehetőséget az egyházi küldetésben fogalmazzák meg (pl. *E. J. Lengeling, H. B. Meyer*).

A liturgiatudomány általános álláspontja szerint a krisztushívők teljesebb és tudatosabb liturgikus cselekményekben való részvétele a hívők számára a liturgia egészének *lényegszerintiségét* valósítja meg, ezért a II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformja különbözik minden más reformtörekvéstől, amennyiben ezt a lényegszerintiséget sikerült a gyakorlatba a lehető legszélesebb rétegekben is megvalósítani.⁵³⁴

A liturgikus konstitúció megfogalmazása szerint a liturgia középpontja az Eukarisztia végzése, ez a lényeg és erre irányul minden liturgikus cselekvés (vö. SC 41.) A szentmise bemutatása egyszerre Krisztus és az egyház cselekménye mind az egyetemes egyház, mind a részegyház számára (vö. CD 30.). *„Egyszerre érinti a tagokat a liturgikus cselekményben*

⁵³² SCHICK, L., *Die Drei-Amter-Lehren nach Tradition und Zweitem Vatikanischen Konzil*, in *Communio* 10 (1981) 57-66. 63.

⁵³³ HÄUBLING, A., *Liturgiereform. Materialien zu einem neuen Thema der Liturgiewissenschaft*. In *ALw* 31 (1989) 437-491. 452.

⁵³⁴ ADAM, A., *Grundriß Liturgie*, Freiburg, 1992. 77.

*megvalósuló kegyelem, de különböző módokon érinti őket rendjük, feladatuk és tényleges részvételük különbözősége szerint.*⁵³⁵ A liturgikus konstitúcióban és a Római Miskönyv általános rendelkezéseiben megtalálható, krisztushívői liturgikus aktivitás differenciálódását bemutató fogalmak szerepelnek ebben a liturgikus jogi normában is: *rend, feladat* és *tényleges részvétel*, tehát a fentiekben elemzés tárgyává tett sorrend itt a következő: felszenteltség, vagy annak hiánya („rend”), egyházi hivatal („feladat”) és az egyházi tartós vagy ideiglenes feladatkör („tényleges részvétel”). A liturgikus konstitúció a krisztushívői aktivitással kapcsolatban úgy fogalmaz, hogy az nemcsak jog, hanem kötelesség is, valamint a liturgia lényege kívánja meg ezt a cselekvő részvételt: *„Az Anyaszentegyház nagyon is kívánja (...) a krisztushívők teljes és tudatos részvételét, amit magának a liturgiának a természete is megkövetel (...) erre a krisztusi nép a keresztség által nemcsak jogot kapott, hanem kötelessége is lett.*⁵³⁶ A királyi papsággá szerveződött krisztusi nép ezzel a magatartásával mutatja ki a maga koherens és hierarchikus egységét, de semmiképpen nem a tagozódásoktól, liturgikus jogi illetékességi szintektől való elhatárolódási lehetőség kifejezése ez a liturgikus konstitúció szövegében megfogalmazódó mondat.⁵³⁷

A II. Vatikáni Zsinat utáni liturgikus jogfejlődés nem állítja egymással szembe a szolgálati (hierarchikus) papságot és a krisztushívők egyetemes papságát, hanem kölcsönös egymáshoz rendeltséget állapít meg közöttük: *„A hívők egyetemes papsága és a szolgálati, vagyis hierarchikus papság pedig, jóllehet ezek lényegükben és nemcsak fokozatukban különböznek, mégis egymáshoz vannak rendelve, hiszen egyikük is, másikuk is a maga külön módján részesedik Krisztus egyetlen papságában.*⁵³⁸ Minden krisztushívőnek kötelessége és feladata, hogy Istent dicsőítse és tanúságot tegyen Krisztusról, ezért a krisztushívők Eukarisztiában való részvétele nem azonosítható semmilyen passzív jelenléttel, hanem a keresztségben kapott méltóság és krisztusi papság valódi gyakorlásává kell alakulnia.⁵³⁹

II. János Pál Dominicae Cenaе kezdetű apostoli levele az összes krisztushívő liturgikus cselekményekben történő részvételének magyarázatát abban fogalmazza meg, hogy az Eukarisztia elsősorban áldozat, nemcsak vendégség, így az áldozat lényegéhez tartozó aktív krisztushívői magatartás várható el: *„(...) az Eukarisztia a maga természete szerint nem pusztán vendéglakoma, hanem főként áldozat, (...) méltán tekinthetjük úgy, mint az egyik*

⁵³⁵ SZENT RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Eucharisticum mysterium*, instrukció, 3e, 6, in *AAS* 59 (1967) 542-545. 544.

⁵³⁶ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 14., in *AAS* 56 (1964) 104.

⁵³⁷ LENGELING, E.J., *Die Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie, Lateinisch-deutscher Text mit einem Kommentar von Emil Joseph Lengeling*. Münster, 1985. 210.

⁵³⁸ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Lumen Gentium*, rendelkezés, 10. *AAS* 57 (1965) 5-75.

⁵³⁹ BIERITZ, K.-H., *Das Wort im Gottesdienst*, Regensburg, 1990. 27.

legfőbb nyitját annak a kérdésnek, hogy miért szükséges az összes hívő teljes részesevése ebben az oly nagy szentségben.”⁵⁴⁰ Ebben a szövegben még nem konkrét liturgikus szolgálatról van szó, de az idézett dokumentumok alapján lépésről lépésre közelebb kerülünk az Egyházi Törvénykönyv szabályain kívüli liturgikus szolgálattevőkre vonatkozó liturgikus jogi normák értelmezési szempontjainak megértéséhez.

A liturgikus konstitúció két pontban is gondoskodik a krisztushívők eukarisztikus aktivitásáról, elsősorban a szentmise liturgiájában való tevékenyebb részvételi lehetőségeken keresztül: „*Hogy a tevékeny részvételt előmozdítsuk, meg kell tartani a nép imádságait, feleleteit, zsoltárénekeit, antifonáit, énekeit, valamint cselekedeteit, mozdulatait és testtartását: – de a szent hallgatást is a maga idején meg kell őrizni.*”⁵⁴¹, valamint előre intézkedik a liturgikus könyvekben található liturgikus jogi normákkal kapcsolatos későbbi feladatokról, mely szintén az eukarisztikus cselekményben történő krisztushívői aktivitás előmozdítására hivatott: „*A liturgikus könyvek átnézése alkalmával gondosan kell ügyelni arra, hogy a rubrikák előre intézkedjenek a hívők szerepéről is.*”⁵⁴² Ebben a zsinati kijelentésben különösen karakteresen fogalmazódik meg az a törvényhozói szándék, melyben a krisztushívői aktivitást nem a kísérletezés, vagy a lelkipásztori kreativitás körébe utalja, hanem a liturgikus könyvekben szereplő „rubrikák” azaz jogszabályok illetékesek a kérdés szabályozására, rajtuk keresztül pedig az egyház kánonjogilag kompetens vezetői, a liturgikus közösség képviselőiként. Az említett zsinati határozatokban szereplő, imént idézett két előirányzott probléma megoldásának érvényesülésével kapcsolatban a *Redemptionis Sacramentum* instrukció a következőképpen nyilatkozik: „*A tevékeny részvétel előmozdítása és megjelenítése érdekében a liturgikus könyveknek a zsinat szándéka szerinti, nemrég történt megújítása kedvezően érintette a nép akklamációit, a válaszokat, a zsoltározást, az antifónákat, az énekeket, valamint a cselekvéseket, vagyis a mozdulatokat és a testtartásokat, továbbá gondoskodott a szent csendnek a maga idejében való megtartásáról, a hívek számára is előirányozva részeket a rubrikákban.*”⁵⁴³ Ebben a nyilatkozatban az instrukció pontosan követi a liturgikus konstitúció szövegében szereplő krisztushívői aktivitással foglalkozó felsorolás sorrendjét, és jelzi, hogy mindaz, amit a liturgiáról szóló konstitúció előirányozott, a későbbi, zsinat utáni liturgikus jogfejlődéssel kapcsolatos reformérvényesülés kapcsán megvalósult.

⁵⁴⁰ II. JÁNOS PÁL, *Dominicae Cenaе*, apostoli levél, 1980. február 24., 9, in *AAS* 72 (1980) 129-133.

⁵⁴¹ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 30., in *AAS* 56 (1964) 108.

⁵⁴² II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 31., in *AAS* 56 (1964) 108.

⁵⁴³ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Redemptionis Sacramentum*, instrukció, 39.

A liturgikus szabadság megfelelő alkalmazásával kapcsolatban az *Istentiszteleti Szent Kongregáció, Liturgicae instaurationes* kezdetű instrukciója fogalmaz meg bizonyos liturgikus jogi alapszabályokat. Ebben kifejezetten kitér a résztvevők *szükségleteire* is. Az említett Egyházi Törvénykönyvön kívüli liturgikus dokumentum jelentős mértékben hozzájárul a felszentelésben nem részesült krisztushívők, liturgikus szolgálatokkal kapcsolatos aktivitására vonatkozó kánonjogi szabályozás értelmezéséhez, ami nem elsősorban a konkrét „cselekményekben” nyilvánítja ki az egyház Istent dicsőítő és hívőket megszentelő liturgikus alapszándékát (vö. SC 11.) [a liturgikus szolgálattevőkkel kapcsolatban sem], hanem a résztvevők lelki fejlődéséhez szükséges és szellemiségéhez jól alkalmazkodó liturgikus hagyományérvényesítés elvében:⁵⁴⁴ „(...) *bő tere nyílik a megfelelő alkalmazás szabadságának, azon az alapon, hogy a liturgikus szabályokban megállapított lehetőségek szerint minden egyes ünneplés alkalmazkodjék a résztvevők szükségleteihez, felfogásához, lelki felkészültségéhez és szellemiségéhez.*”⁵⁴⁵

XII. Piusz pápa felhívja a figyelmet arra a krisztushívői magatartásra, amely helytelenül egy szintre helyezi a felszentelésben nem részesült krisztushívő liturgikus cselekményekben való szolgálatát a felszentelésben részesült szolgálattevők cselekményével. A *Mediator Dei* enciklikában az eukarisztikus áldozat és a felszentelésben nem részesült krisztushívők liturgikus szolgálatának összefüggéséről a következőképpen nyilatkozik: „*Az eukarisztikus áldozatot nem szabad a pap és az őt körülvevő nép 'koncelebrációjának' tekinteni e szó egyértelmű jelentésében.*”⁵⁴⁶ A liturgikus szolgálatok krisztushívői dimenziójának túlhangsúlyozása éppen olyan távol van teológiailag a II. Vatikáni Zsinat liturgikus szemléletétől, mint az esetleges *klerikalizáció* elvén történő szolgálattevői magatartást sugalló elvek hangoztatása.⁵⁴⁷ A liturgikus cselekményeknél való közreműködés éppen ezért nem pusztán egy kánonjogilag meghatározandó szabályrendszer pontos érvényesítése, hanem annak a ténynek a tudomásul vételét is feltételezi, hogy a liturgikus jogi normák figyelembevételének isteni jogi alapon kötelező alapszemléletét az a gondolat határozza meg, amit pl. az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció, a *Varietates legitimae* instrukcióban a következő szavakkal határoz meg: „*Be kell látni, hogy az Egyház*

⁵⁴⁴ Az énekek, a dallamok, a könyörgések és a bibliai olvasmányok kiválasztása, a homília elmondása, a hívek könyörgésének összeállítása, az „intelmek” időnkénti előadása és a templomépület egyes alkalmakra való feldíszítése során bőséges választási lehetőség áll a liturgikus szolgálattevők, illetve a krisztushívők rendelkezésére ahhoz, hogy minden ünneplés változatosabb legyen és ezáltal a liturgikus hagyomány gazdagsága is világosabban kifejezésre juthasson.

⁵⁴⁵ ISTENTISZTELETI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Liturgicae instaurationes*, instrukció, 1, in *AAS* 62 (1970) 695.

⁵⁴⁶ XII. PIUSZ, *Mediator Dei*, enciklika, in *AAS* 39 (1947) 553.

⁵⁴⁷ HÄUBLING, A., *Liturgiereform. Materialien zu einem neuen Thema der Liturgiewissenschaft*. In *ALw* 31 (1989) 437-491. 446.

nem emberi akaratból jön össze, hanem Isten hívja össze a Szentlélekben, és hogy az ő ingyenes meghívására válaszol a hit által.,⁵⁴⁸ Az Egyházi Törvénykönyvön kívüli liturgikus jogforrások ezt a mérsékelt és a római liturgia racionális, ugyanakkor spirituálisan gazdag és kreatív szabadságát megjelenítő következetességét tükrözik a liturgikus szolgálatokkal kapcsolatos esetleges krisztushívői feladatlehetőségekkel és érvényesülésükkel összefüggésben.⁵⁴⁹

A liturgikus szolgálattevőkre vonatkozó Egyházi Törvénykönyvön kívüli egyik legfontosabb speciális liturgikus normákat tartalmazó jogforrás, II. János Pál *Ecclesia de Eucharistia* kezdetű enciklikája, melyben a II. Vatikáni Zsinat utáni, liturgikus szolgálattevőkkel kapcsolatos helyi és általános problémákra reagálva kifejti, hogy a felszentelésben részesült liturgikus szolgálattevői jelenség az egyházban, alapvetően ajándék, és nem a közösség saját erejének köszönhető, ezért a közösség liturgikus cselekményekben csak megfelelő elöljáró vezetésével képes valódi liturgiát megjeleníteni és ünnepelni: „(...) a papok által bemutatott Eukarisztia olyan ajándék, amely alapvetően meghaladja a közösség hatalmát (...). Az Eukarisztia ünneplésére összegyűlő közösségnek feltétlenül szüksége van egy őt elöljáróként vezető (praesidens) felszentelt papra ahhoz, hogy valóban eukarisztikus közösség lehessen.”⁵⁵⁰ A *Redemptionis Sacramentum* instrukció az *Ecclesia de Eucharistia* enciklika nyomán egy megoldást kíván nyújtani az utóbbi években megjelenő félreértésekből és problémákból származó liturgikus jogi feszültség orvosolására. A megoldás lényegét a közös akaratban fogalmazza meg: „Közös akarat kell hozzá, hogy minden kétértelműséget el tudjunk kerülni e tekintetben, és hogy ellenszert találjunk az utóbbi években keletkezett problémákra.”⁵⁵¹

⁵⁴⁸ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Varietates legitimae*, instrukció, 22, in *AAS* 87 (1995) 297.

⁵⁴⁹ Csakis kellő óvatossággal és liturgikusan megfelelően képzett közösségi háttérrel rendelkező lelkipásztori helyzetben használhatók az olyan kifejezések, mint *communitas celebrans* (vagy „celebrating assembly”, „asamblea celebrante”, „assemblée célébrante”, „assemblea celebrante”) [’ünneplő közösség’], nehogy egyes krisztushívői feladatokat túlhangsúlyozó, liturgiához vonzódó körök olyan következtetést vonhassanak le ebből a kifejezésből, mintha ők egy azonos szinten érintkeznének a liturgikus cselekmények anabatikus, és kánonjogilag is karakterizált lényegével (*Isten dicsőítése és az emberek megszentelése* [vö. SC 11.]), mint a felszentelést nyert liturgikus szolgálattevők. (vö. ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Redemptionis Sacramentum*, instrukció, 42.)

⁵⁵⁰ II. JÁNOS PÁL, *Ecclesia de Eucharistia*, enciklika, 29, in *AAS* 95 (2003) 453.

⁵⁵¹ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Redemptionis Sacramentum*, instrukció, 43.

2.1.4.4. Az állandó és ideiglenes liturgikus szolgálatokra vonatkozó szabályozás az Egyházi Törvénykönyvben

A „minden hívő tevékeny részvételének” alapelve a liturgiában azt is jelenti, hogy ennek a részvételnek különböző formái lehetnek. A felszentelésen alapuló liturgikus szolgálatok mellett lehetnek egyes hívőknek az istentiszteleti cselekmények végzése során különleges liturgikus feladataik is, amelyek nem önmagukban, hanem elsősorban a felszentelésben részesült liturgikus szolgálattelvők szolgálatának gyümölcsözőbb és hatékonyabb előmozdítására hivatottak.⁵⁵²

A liturgikus konstitúció által megnevezett liturgikus szolgálatokat a II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformjának szellemében fokozottan is komolyan kell venni, erre utal a dokumentumban található erre vonatkozó utasítás is: „*A minisztránsok, lektorok, kommentátorok és a templomi énekkar tagjai valóban liturgikus szolgálatot végeznek. Ezért kell feladatukat őszinte áhítattal és oly rendben betölteniük, ami illik ilyen nagy szolgálathoz, és amit Isten népe tőlük jogosan megkíván.*”⁵⁵³ A szöveg „nagy szolgálatnak” nevezi a felsorolt, felszenteléshez nem kötött liturgikus feladatokat, ami azt jelzi, hogy a zsinat utáni liturgikus jogban, a liturgikus konstitúció előírányzott elveinek érvényesítésekor, kánonjogi szempontból is rendezni kell az ilyen típusú liturgikus szolgálatok helyzetét.⁵⁵⁴ A rendezés szükségességét támasztja alá az idézett szöveg, amikor kimondja: „*feladatukat (...) oly rendben betölteniük, (...) amit Isten népe tőlük jogosan megkíván*”, tehát a liturgikus közösséggel kapcsolatos jogi relációba helyezi a felsorolt liturgikus szolgálatokat, amiből a liturgikus jogi rendezés szükségessége következik.⁵⁵⁵

A II. Vatikáni Zsinat előtt még nem valódi liturgikus szolgálatoknak tekintették ezeket a feladatokat, hanem csak a hívőknek engedélyezett olyan szolgálatokról volt szó, amelyek valójában – normális helyzetben – a papságot illették volna meg.⁵⁵⁶ Ez a változás a II. Vatikáni Zsinat utáni liturgikus jog egyik lényeges állomása, hiszen nem pusztán a *participatio actiosa* elv szükségszerű érvényesüléséről van szó, hanem a liturgikus közösség

⁵⁵² BRANDT, K. J., *Laien im Dienst der Seelsorge*, Paderborn, 1998. 39.

⁵⁵³ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 29., in *AAS* 56 (1964) 107.

⁵⁵⁴ BRANDT, K. J., *Laien im Dienst der Seelsorge*, Paderborn, 1998. 27.

⁵⁵⁵ KLEINHEYER, B., *Lektoren und Akolythen für die Liturgie in den Gemeinden*, in *LJ* 35 (1985) 168-177. 168.

⁵⁵⁶ NIKOLASCH, F., *Die Neuordnung der kirchlichen Dienste*, in *LJ* 22 (1972) 169-182. 176.

valódi és közvetlenebb liturgikus aktivitásának ekkleziológiai szükségességét is megjeleníti.⁵⁵⁷

VI. Pál pápa *Ministeria quaedam* kezdetű motu proprio kiadott apostoli levele nyomán a felszentelésben nem részesült krisztushívők liturgikus szolgálata egészen új hangsúlyt kapott. Ez a levél megszüntette a kisebb rendeket és bevezette az *akolitusok* és a *lektorok* szolgálatát, amelyekkel „*hívőket is meg lehet bízni a liturgikus szolgálatokkal*”⁵⁵⁸.

Az Egyházi Törvénykönyv a felszentelésben nem részesült krisztushívőkkel kapcsolatban 3 lehetőséget fogalmaz meg a liturgikus szolgálatokra vonatkozóan.⁵⁵⁹ Az *első lehetőség* a „*állandó szolgálatok*” (ilyen a *lektor* és az *akolitus*) melyek *tartós jellegűek*, és csak férfiak nyerhetik el a felvételüket avatás során; a *második lehetőség*, az alkalmi liturgikus feladatok (ilyen lehet a szertartásmagyarázó, a kommentátor, a felolvasó – aki nem lektor –, a liturgikus ének előadója). Ezt a feladatot nők is elláthatják, azonban ellentétben az első típussal, ebben a típusban a liturgikus szolgálattelvők nem liturgikus cselekmény során kapják a feladatukat (nem avatással, még ha valamiféle ünnepélyes és nyilvános cselekmény során kapják meg a feladatra a megbízásukat), és ez a feladat nem „*állandó*”, hanem ideiglenes jellegű.⁵⁶⁰ A *harmadik lehetőség* a „*rendkívüli feladatok*” (ilyen pl. a nem *homília* formájú és liturgikus helyzetű prédikáció, az igeszolgálat egyes típusai, a liturgikus imádságok vezetése, bizonyos szentségek kiszolgáltatása, amennyiben nem oldható meg felszentelésben részesült krisztushívő közvetítésével [házasságkötésnél való közreműködés, áldoztatás, keresztelés]). Ezek között a feladatok között egyesekhez különleges megbízatás szükséges, de van olyan – pl. a szükségkereszttség kiszolgáltatása –, amelyre a kánonjog általános felhatalmazást ad bizonyos feltételek mellett.⁵⁶¹ A rendkívüli szolgálatokról ebben a fejezetben egy később következő alpontra térünk ki részletesen.

Az *akolitusi* és *lektori* szolgálattal kapcsolatban az Egyházi Törvénykönyv feltételként meghatározza, hogy kifejezetten a férfi krisztushívők lehetősége az akolitusi szolgálatra való elköteleződés, valamint a püspöki konferencia illetékes a krisztushívői tulajdonságok

⁵⁵⁷ PREE, H., *Die Gemeinde der Liturgie in kanonistischer Sicht*, Paderborn, 1991. 34.

⁵⁵⁸ VI. PÁL, *Ministeria quaedam*, motu proprio, 1972. augusztus 15., in *AAS* 64 (1972) 529-534. 530.

⁵⁵⁹ HEINZ, A., *Gemeinsam dem Volk dienen*, Trier, 2000. 130.

⁵⁶⁰ Érdekes, hogy az Egyházi Törvénykönyv a liturgikus feladatokkal kapcsolatos felszentelésben nem részesült krisztushívői részfeladatokkal kapcsolatban úgy használja az „*állandó*” jelző tartalmát megjelenítő szövegtartalmat, hogy nem a felszentelés szerint különbözteti meg kizárólagosan az állandó és ideiglenes liturgikus szolgálatok típusait, azonban az „*állandó*” tartalmú, felszenteléshez nem kötött liturgikus feladatokkal, nem ideiglenes hatállyal megbízott krisztushívők is liturgikus cselekmény (avatás) során nyerik el a megbízásukat, ami formailag a felszenteléshez közelíti a megbízás átadását, noha kifejezetten ügyelni kell arra, hogy az avatás egyértelműen különbözzék a külsőségek tekintetében a felszentelés szentségi aktusától.

⁵⁶¹ KUNZLER, M., *Das Charisma der Liturgie, Zu Theologie und Ausgestaltung der liturgischen Laiendienste*, Paderborn, 2001. 88.

meghatározása: „*Viri laici, qui aetate dotibusque pollent Episcoporum conferentiae decreto statutis, per ritum liturgicum praescriptum ad ministeria lectoris et acholythi stabiliter assumi possunt(...)*” (CIC 230. kánon 1.§) Ez a lehetőség kifejezetten a „tartós jelleget” fogalmazza meg, míg a kánon következő paragrafusa az „ideiglenes megbízás” alapján történő feladatkijelölést tartalmazza, melyben a felolvasó, kommentátor és a kántor feladatát a következő szavakkal emeli a liturgikus szolgálatok közé: „*Laici ex temporanea deputatione in actionibus liturgicis munus lectoris implere possunt; item omnes laici muneribus commentatoris, cantoris aliisve ad normam iuris fungi possunt.*” (CIC 230. kánon 2.§). Az idézett két paragrafusban a *ministeria* és a *munus* kifejezések még ha ugyanazt a gyakorlati feladatkört érintik is, (pl. a lektor esetében) más kánonjogi hatállyal ruházzák fel a szolgálattelvéket. Míg az 1.§-ban a „*ministeria lectoris*” kifejezés a „szolgálati” jelleget tartós feladatként („*stabiliter assumi possunt*”) jelöli ki, a 2. §-ban a *ministeria* szó helyett alkalmazott „*munus*” a szó tágabb értelmében jelent „feladatot”.⁵⁶² A feladat és a szolgálat megkülönböztetése tehát az Egyházi Törvénykönyvnek azt a szemléletét fejezi ki a felszentelésben nem részesült krisztushívői liturgikus szolgálatokkal kapcsolatban, hogy ugyanannak a liturgikus cselekménynek a kánonjogi hatálya és érvényessége nem a konkrét feladat végzésétől, hanem a liturgikus jogi helyzettől függ.⁵⁶³ Amennyiben *avatással*, tehát liturgikus cselekménnyel történik a megbízás átadása, vagy kifejezése, *állandó*, míg az eseti vagy konkrétan „állandó” (pl. közjogilag is érvényes kinevezéssel, vagy nyilvános felkéréssel stb.) – de liturgikus jogi szempontból nem állandó, tehát eseti vagy ideiglenes megbízás alapján végzett – liturgikus szolgálat *ideiglenes* liturgikus jogi kompetenciát eredményez.⁵⁶⁴

2.1.4.5. *A rendkívüli kiszolgáltató által végzett liturgikus cselekmény végzésére vonatkozó liturgikus jogi rendelkezések érvényesülése a II. Vatikáni Zsinat után*

1.) A liturgikus cselekményt akkor végzik liturgikus jogi értelemben „*rendkívüli kiszolgáltatók*”, ha a közölt szentség, vagy szentelmény nem a jogban általánosan megbízott személy által kerül kiszolgáltatásra, hanem kánonjogilag érvényes és *lehetséges* megbízás

⁵⁶² WACHTER, L., *Gesetz im kanonischen Recht. Eine rechtssprachliche und systematisch-normative Untersuchung zu Grundproblemen der Erfassung des Gesetzes im katholischen Kirchenrecht*, St. Ottilien, 1989. 204.

⁵⁶³ KLEINHEYER, B., *Lektoren und Akolythen für die Liturgie in den Gemeinden*, in *LJ* 35 (1985) 168-177. 171.

⁵⁶⁴ PREE, H., *Die Gemeinde der Liturgie in kanonistischer Sicht*, Paderborn, 1991. 68.

vagy egyéb felhatalmazás alapján, olyan személy működik közre a kiszolgáltatásnál, aki a megbízás vagy felhatalmazás nélkül erre jogilag (vagy ontológiailag) nem lenne képes.⁵⁶⁵

Az ilyen rendkívüli kiszolgáltató liturgikus jogi értelemben nem tévesztendő össze a felszentelésben nem részesült krisztushívő szolgálatával, ugyanis a rendkívüliség nem a felszentelés hiányában fogalmazódik meg, hanem elsősorban a *jogképesség* kérdésében.⁵⁶⁶ Erre példa az az eset, amikor a templom [’valamely hely’](„*alicuius loci*”) ünnepélyes *felszentelését* („*dedicatio*”) a felszentelt pap (de nem püspök) nem azért végzi rendkívüli kiszolgáltatóként, mert nem részesült felszentelésben, hanem azért, mert megfelelő, érvényes megbízás nélkül nem lenne jogképes erre a cselekményre – a szentelmény „érvényességének” kérdése ebben az esetben további vita tárgyát képezheti.⁵⁶⁷ Az Egyházi Törvénykönyv ugyanis a szent hely *felszentelését* (nem „megáldását”) a megyéspüspök,⁵⁶⁸ és azok liturgikus jogi illetékességébe utalja, akik a kánonjog szerint velük egyenlő elbírálás alá esnek: „*Dedicatio alicuius loci spectat ad Episcopum dioecesanum et ad eos qui ipsi iure aequiparantur(...)*” (vö. CIC 1206. kánon), és a rendkívüli kiszolgáltatás lehetősége is csak abban az esetben érvényesül kánonjogilag autentikus módon, amikor a megyéspüspök vagy a vele egyenlő elbírálás alá eső személy megbíz egy püspököt, vagy „kivételes esetben” egy áldozópapot, hogy a „felszentelés” feladatát elvégezze: „*(...)iudem possunt cuilibet Episcopo vel, in casibus exceptionalibus, presbytero munus committere dedicationem peragendi in suo territorio.*” (CIC 1206. kánon); tehát nem a krisztushívő *felszenteltsége* vagy annak hiánya alapján határozható meg a kiszolgáltató személyének *rendkívüli* volta – hiszen a püspökszentelés sem ad elégséges liturgikus jogi kompetenciát pl. a templom felszenteléséhez –, hanem a *kánonjogi képesség*.⁵⁶⁹

A rendkívüli szolgálattevők kánonjogi dimenziójával több liturgikus jogi értelemben normatív hatályú speciális jogszabály is foglalkozik, ezek közül kiemelkedő fontosságúnak számít VI. Pál pápa, fentiekben már idézett, *Ministeria quaedam* motu proprioja⁵⁷⁰, valamint a *Pontificale Romanum*⁵⁷¹, illetve a *Római Misekönyv Általános Rendelkezései*, továbbá a

⁵⁶⁵ PREE, H., *Die Gemeinde der Liturgie in kanonistischer Sicht*, Paderborn, 1991. 49.

⁵⁶⁶ LÜDICKE, K., *Liturgie und Recht*, Freiburg, 1986. 140.

⁵⁶⁷ RAU, S., *Die Feiern der Gemeinden und das Recht der Kirche*, Altenberge, 1990. 86.

⁵⁶⁸ Nem minden ordinárius illetékes a liturgikus cselekmény kiszolgáltatásában, hanem kifejezetten a megyéspüspök.

⁵⁶⁹ NIKOLASCH, F., *Die Neuordnung der kirchlichen Dienste*, in *LJ* 22 (1972) 169-182. 178.

⁵⁷⁰ VI. PÁL, *Ministeria quaedam*, motu proprio, 1972. augusztus 15. *AAS* 64 (1972) 529-534.

⁵⁷¹ PONTIFICALE ROMANUM EX DECRETO SACROSANCTI OECUMENICI CONCILII VATICANI II INSTAURATUM, AUCTORITATE PAULI PP. VI PROMULGATUM, *De institutione lectorum et acolythorum, de admissione inter candidatos ad diaconatum et presbyteratum, de sacro caelibatu amplectendo*, editio typica, 1972. december 3. Typis Polyglottis Vaticanis 1973, 10. [’A II. Egyetemes Szent Zsinat határozata alapján megújított, VI. Pál pápa

Szentségi és Istentiszteleti Szent Kongregáció 1980-ban kelt *Inaestimabile donum* instrukciója⁵⁷² és II. János Pál pápa *Christifideles laici* kezdetű szinódus utáni buzdítása⁵⁷³. A témával kapcsolatos kánonjogi és liturgikus alapelveket fektet le a liturgikus konstitúció mellett a Szentségi Fegyelmi Szent Kongregáció *Immensae caritatis* instrukciója⁵⁷⁴, a Kléruskongregáció *Ecclesiae de mysterio* instrukciója⁵⁷⁵, valamint az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció levele a világiak liturgikus szolgálatáról⁵⁷⁶. Ez a nyolc speciális liturgikus rendelkezéseket tartalmazó dokumentum a II. Vatikáni Zsinat utáni liturgikus jogfejlődés legfontosabb szakaszainak jogforrásait tartalmazza.⁵⁷⁷

A Római Miskönyv szorgalmazza, hogy abban az esetben, amikor többen vesznek részt ugyanabban a szertartásban, a krisztushívők osszák fel egymás között a liturgikus szolgálatokat, vagy többen végezzék egyszerre (nem egyidejűleg) ugyanazt a feladatot: „*Illő, hogy ha többen vannak, különböző feladatköröket vagy ugyanazon feladatkör különböző részeit gyakorolják és osszák fel egymás között.*”⁵⁷⁸ Ez a buzdítás nem jogszabály. A szöveg jellegéből („illő”) is kitűnik, hogy ebben a lehetőségben nem az egyes krisztushívőknek az liturgikus jogi illetékességet bizonyos szolgálatok „beosztásáról”, tehát ez alapján kijelenthető, hogy nem beszélhetünk speciális, vagy rendkívüli liturgikus szolgáltról abban az esetben, amikor valamely szokásjog alapján bizonyos krisztushívők, vagy a felszentelésben nem részesült krisztushívők egyes csoportjai meghatározott vagy esetleges liturgikus szolgálatokat végeznek valamely liturgikus cselekmények végzésénél.⁵⁷⁹

A valódi rendkívüli kiszolgáltató tehát nem lehet esetleges, vagy jogszokás alapján történő krisztushívői „kijelölés” által megbízott feladatkör ideiglenes vagy véletlenszerű teljesítője.⁵⁸⁰ A felszentelésben nem részesült krisztushívők és a felszentelésben részesült szolgálattelvők liturgikus cselekményeinek viszonyában mindig érvényesülnie kell a

tekintélyével kihirdetett Római Pontifikále: Az egyházi rend felvételére jelöltek befogadási szertartása, a lektorok felavatása, az akolitusok felavatása”]

⁵⁷² SZENTSÉGI ÉS ISTENTISZTELETI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Inaestimabile donum*, instrukció, in *AAS* 72 (1980) 334-338.

⁵⁷³ II. JÁNOS PÁL, *Christifideles laici*, szinódus utáni apostoli buzdítás, 1988. december 30. *AAS* 81 (1989) 393-521.

⁵⁷⁴ SZENTSÉGI FEGYELMI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Immensae caritatis*, instrukció, 1973. január 29. *AAS* 65 (1973) 266.

⁵⁷⁵ KLÉRUSKONGREGÁCIÓ, *Ecclesiae de mysterio*, instrukció, 1997. augusztus 15. *AAS* 89 (1997) 860-861.

⁵⁷⁶ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Levél a püspöki konferenciák elnökeihez a világiak liturgikus szolgálatáról*, *Notitiae* 30 (1994) 333-348.

⁵⁷⁷ HEINZ, A., *Gemeinsam dem Volk dienen*, Trier, 2000. 42.

⁵⁷⁸ *Missale Romanum, Institutio Generalis Missalis Romani*, 109.

⁵⁷⁹ BRANDT, K. J., *Laien im Dienst der Seelsorge*, Paderborn, 1998. 55.

⁵⁸⁰ BRANDT, K. J., *Laien im Dienst der Seelsorge*, Paderborn, 1998. 47.

felszentelésben nem részesült krisztushívői aktivitásra jellemző *kiegészítő jellegnek*.⁵⁸¹ Amennyiben ez a kiegészítő jellegű viszony elhomályosul, annyiban kánonjogi értelemben rendezni kell még a rendkívüli esetben cselekvő krisztushívői kiszolgáltatás jelenségét. Erre figyelmeztetett II. János Pál pápa, amikor az Antillák püspöki konferenciájához intézett beszédében kijelentette: „*Kerülni kell annak veszélyét, hogy elhomályosul a kiegészítő viszony a klerikusok cselekvése és a világiak cselekvése között, nehogy így a világiak feladatköre egyfajta klerikalizációnak legyen kitéve, miközben a szent szolgálattevők illetéktelenül vállalnak magukra olyan feladatokat, amelyek sajátosan a világi krisztushívők életéhez és tevékenységéhez kötődnek.*”⁵⁸²

Az Egyházi Törvénykönyv felsorolja azokat a liturgikus cselekményeknél történő esetleges szolgálatokat, amelyeket „a szolgálatra rendelt személyek hiányában” felszentelésben nem részesült krisztushívők is vállalhatnak: „*Ubi Ecclesiae necessitas id saudeat, deficientibus ministris, possunt etiam laici, etsi non sint lectores vel acolythi, quedam eorundem officia supplere(...)*”. (vö. CIC 230. kánon 3.§) A felsorolásban szereplő szolgálatok, az igeszolgálat, liturgikus imádság vezetése, a keresztség kiszolgáltatása és az áldoztatás: „*(...) videlicet ministerium verbi exercere, precibus liturgicis praeesse, baptismum conferre atque sacram Communionem distribuere, iuxta iuris praescripta.*” (vö. CIC 230. kánon 3.§) Emellett a Törvénykönyv alapján lehetőség nyílik a felszentelésben nem részesült krisztushívők számára a házasságkötésnél való közreműködésre is abban az esetben, ha az érintett helyen nincs sem pap, sem diákonus, a megyéspüspök megbízást adhat felszentelésben nem részesült krisztushívőnek is a házasságkötésnél való közreműködésre. Ennek a következő feltételeit határozza meg az Egyházi Törvénykönyv: a püspöki konferencia előzetes elvi nyilatkozatban kedvező véleménnyel támogassa az ilyen felhatalmazásokat, valamint az Apostoli Szentszék a püspöki konferencia előzetes támogatása után „engedélyt” adjon a felszentelésben nem részesült krisztushívők számára a házasságkötésnél való közreműködésre adható felhatalmazásokkal kapcsolatban: „*Ubi desunt sacerdotes et diaconi, potest Episcopus dioecesanus, praevio voto favorabili Episcoporum conferentiae et obtenta licentia Sanctae Sedis, delegare laicos, qui matrimoniis assistant.*” (CIC 1112. kánon 1.§) Az ilyen közreműködésre nemcsak férfiak képesek, hanem nők is megbízhatók.

⁵⁸¹ SCHMID-KEISER, S., *Aktive Teilnahme, Kriterium gottesdienstlichen Handels und Feierns*, Frankfurt, 1985. 60.

⁵⁸² II. JÁNOS PÁL, *Beszéd az Antillák püspöki konferenciájához*, 2002. május 7., 2 AAS 94 (2002) 575-577. 575.

A rendkívüli kiszolgáltató liturgikus cselekményének általános alapfeltétele a valódi szükséghelyzet és a felszentelésben részesült liturgikus szolgálattevők tényleges hiánya.⁵⁸³ A hiteles törvénytárgy szerint (1994) a 230. kánon 2.§-ban említett liturgikus szolgálatoknál (kommentátor, avatásban nem részesült lektor, kántor) nők is felhatalmazást kaphatnak, még hozzá ezalatt az „oltárnál” történő szolgálat is értendő.⁵⁸⁴ Erre az engedményre vonatkozóan azonban az Istentiszteleti és Szentségi Kongregáció ugyanebben az évben (1994. III. 15.) egy körlevelében azt a magyarázatot fűzte, hogy a 230. kánon 2.§-ban felsorolt liturgikus feladatokkal kapcsolatban a nők felhatalmazása egy engedély, de nem kötelező jellegű, tehát ezeket a feladatokat (tulajdonképpen ministrálás) a megyéspüspököknek joguk van fenntartani férfiak (fiúk) számára is, és csak egy engedély lehetőség a nők számára is megbízásokat, vagy általános felhatalmazást adni erre a liturgikus szolgálatra vonatkozóan – mely egyáltalán nem „rendkívüli szolgálat”.⁵⁸⁵

A rendkívüli kiszolgáltatókkal kapcsolatos következő kánonjogi alapelv, hogy a szolgálati papság, tehát a felszentelést nyert krisztushívők liturgikus szolgálata semmivel *nem helyettesíthető*. Maga a közösségi lét sérül abban az esetben, ha nem a Krisztust képviselő és személyében eljáró pap végzi a rá tartozó liturgikus szolgálatot. Ezt a Kléruskongregáció, előzően már megemlített, *Ecclesiae de mysterio* instrukciójában a következőképpen fogalmazza meg: „*Ha ugyanis a közösségben hiányzik a pap, híján vannak Krisztus, a fő és a pásztor szentségi működése gyakorlásának, amely magához a közösségi élet lényegéhez tartozik.*”⁵⁸⁶

2.) A II. Vatikáni Zsinat liturgikus szemléletében az Eukarisztiával kapcsolatos liturgikus szolgálat minősül a legfontosabb tevékenységnek, így a rendkívüli kiszolgáltatóval kapcsolatban az eukarisztikus szolgálat liturgikus jogi körülményeit kell először megvizsgálni. Az Egyházi Törvénykönyv „*A legszentebb eucharisztia kiszolgáltatója*” című cikkelyben (CIC IV. Könyv, I. Rész, I. Fejezet, „Az Eucharisztia ünneplése”, 1. cikkely) első, tehát leglényegesebb helyen közli, hogy kizárólag az érvényesen felszentelt pap képes Krisztus személyében az Eukarisztia szentségét létrehozni. Ebben a jogszabályban a papot (vagy püspököt, hiszen a *sacerdos* szó a kánonjogban egyaránt jelent püspököt és áldozópapot) kifejezetten „kiszolgáltatóként” említi az Egyházi Törvénykönyv, tehát a

⁵⁸³ KACZYNSKI, R., *Der liturgische Dienst der Laien*, Mainz, 1981. 52.

⁵⁸⁴ PONTIFICIA COMMISSIO AD CODICIS CANONES AUTHENTICE INTERPRETANDOS, *Responsum*, 1992. VII. 11. AAS 86 (1994) 541.

⁵⁸⁵ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI KONGREGÁCIÓ, *Körlevél*, 1994. III. 15. AAS 86 (1994) 542.

⁵⁸⁶ KLÉRUSKONGREGÁCIÓ, *Ecclesiae de mysterio*, instrukció, 3. AAS 89 (1997) 859.

rendkívüli áldoztató mint kiszolgáltató kérdésében, ez a jogszabály határozza meg azt a liturgikus jogi alapot, amiből ki kell indulni: „*Minister, qui in persona Christi sacramentum Eucharistie conficere valet, est solus sacerdos valide ordinatus.*” (CIC 900. kánon 1.§), tehát a rendkívüli kiszolgáltató nem egy alternatív jogi megoldás, hanem egy olyan kiegészítő jellegű, valóban csak kiegészítést megvalósító pótlás, helyettesítés, amelyet csak valódi és indokolt szükséghelyzetben szabad kánonjogilag megengedetten végezni. Szó szerint „pótlásnak” nevezi II. János Pál pápa is az ilyen kiegészítő megoldást: „*Ahol azonban az Egyház szükséglete indokolja, szent szolgálattevők hiányában a jog szabályai szerint egyes liturgikus feladatokat pótlólag világi krisztushívők is elláthatnak.*”⁵⁸⁷

A „lelkipásztori kiegészítők” szolgálatával kapcsolatban a *Redemptionis Sacramentum* instrukció megjegyzi, hogy az Egyház javát szolgálják és megkönnyítik a püspökök a papok és a diákonusok hivatását, de „*óvakodni kell attól, nehogy e feladat leírása túlzottan hasonlóná váljék a klerikusi szolgálat formájához. Ügyelni kell ugyanis rá, nehogy a lelkipásztori kiegészítők olyasmit vállaljanak magukra, ami sajátosan a szent szolgálattevők szolgálatához tartozik.*”⁵⁸⁸ Tehát az ilyen liturgikus szolgálattevők, bár nem minden esetben rendkívüli kiszolgáltatók, tevékenységüknek arra kell irányulnia, hogy megkönnyítse a felszentelésben részesült szolgálattevők tevékenységét.⁵⁸⁹

Kánonjogilag a II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformját követő ekkleziológiai gondolkodás felveti a kérdést, hogy a rendkívüli szentségkiszolgáltatás megfelelő eszköz lehet-e a zsinati *participatio actiosa* liturgikus alapelv gyakorlati érvényesülésére. A liturgikus konstitúció határozatban írja elő a teljesebb és tudatosabb liturgikus cselekményekben való részvételt, tehát jogilag határozottan szükséges az elv érvényesülése, ugyanakkor felmerül a kérdés, hogy a rendkívüli kiszolgáltatás cselekménye mélyebben, jobban, gyümölcsözőbben és tudatosabban kapcsolja-e be a felszentelésben nem részesült krisztushívőt a liturgiába, vagy ez a kánonjogi lehetőség (a rendkívüli kiszolgáltatás lehetősége) erre hivatott-e?⁵⁹⁰ A liturgikus konstitúció után keletkezett speciális, liturgikus jogi normák is felvetik ezt a kérdést, amelyre a következő kánonjogilag normatív értékű válaszok fogalmazódtak meg. A *Kléruskongregáció*, 1997-ben keletkezett, már idézett *Ecclesiae de mysterio* instrukciója egy „Gyakorlati rendelkezések” című részében megfogalmazza, hogy a rendkívüli kiszolgáltatók tevékenysége mellett, hogy kiegészítő

⁵⁸⁷ II. JÁNOS PÁL, *Beszéd „A világiak közreműködése az áldozópapok lelkipásztori szolgálatában”* című konferencián, 1994. április 22, 2, *L'Osservatore Romano*, 1994. április 23.

⁵⁸⁸ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Redemptionis Sacramentum*, instrukció, 149.

⁵⁸⁹ KUNZLER, M., *Das Charisma der Liturgie, Zu Theologie und Ausgestaltung der liturgischen Laiendienste*, Paderborn, 2001. 97.

⁵⁹⁰ BRANDT, K. J., *Laien im Dienst der Seelsorge*, Paderborn, 1998. 73.

jellegű, nem az a célja, hogy teljesebb részvételt biztosítson a felszentelésben nem részesült krisztushívó számára: „*A liturgia ünneplése során csak valódi szükség esetén szabad rendkívüli kiszolgáltatók segítségéhez folyamodni. E lehetőségnek ugyanis nem az a célja, hogy teljesebb részvételt biztosítson a világiak számára, hanem kiegészítő és ideiglenes jellegű.*”⁵⁹¹ II. János Pál az idézett instrukció gondolatát kiegészítve, az *Ecclesia de Eucharistia* kezdetű enciklikájában, hozzáteszi, hogy az ilyen szükséghelyzetekben, amikor azért kell felszentelésben nem részesült krisztushívónek rendkívüli liturgikus szolgálatot ellátnia, mert nincs megfelelő számú felszentelt szolgálattevő, a hívők „(...) *gyakrabban forduljanak az Úrhoz, hogy hamar küldjön papot a közösség szolgálatára és bőségesen ébressze fel a szent rendekre szóló hivatásokat.*”⁵⁹² Ebből a felszólításból kikövetkeztethető a rendkívüli kiszolgáltatókkal kapcsolatos legfőbb törvényhozói szándék: az ilyen „megoldás” valójában csak kényszer és kerüendő („hamar küldjön papot”) mert nem attól lesz hatékony és gyümölcsöző a liturgikus cselekmény a krisztushívók számára, ha a felszentelt szolgálattevők feladatait végzik („bőségesen ébressze fel a (...) hivatásokat”), hanem ha mindenki csakis azt végzi, ami rá tartozik.⁵⁹³

Az eukarisztikus cselekménnyel kapcsolatos gondolatmenetet folytatva, a fentiekben említett kánonjogi alapelv (egyedül az érvényesen felszentelt pap az a kiszolgáltató, aki Krisztus személyében képes az Eukarisztia szentségét létrehozni [vö. CIC 900. kánon 1.§]) kapcsán ki kell jelteni, hogy az Eukarisztia „kiszolgáltatója” elnevezés – a „létrehozás” kifejezéssel értelmezve, mely az Egyházi Törvénykönyv fenti kánonjában szerepel – egyedül a püspökre és a papra (*sacerdos*) vonatkozik. A felszenteléssel kapcsolatos eukarisztikus kiszolgáltatói képességről II. János Pál pápa, *Dominicae Cenaе* kezdetű levelében így nyilatkozik: „*Szent felszentelése alapján ugyanis a szentáldozás rendes kiszolgáltatója a püspök, az áldozópap és a diakonus, őrájuk tartozik tehát, hogy a szentmise bemutatása során*

⁵⁹¹ KLÉRUSKONGREGÁCIÓ, *Ecclesiae de mysterio*, instrukció, Gyakorlati rendelkezések, 8. cikkely, 2.§ AAS 89 (1997) 872.

⁵⁹² II. JÁNOS PÁL, *Ecclesia de Eucharistia*, enciklika, 32 AAS 95 (2003) 455.

⁵⁹³ Ezek a „kiegészítő” és „pótló” feladatkörök az enciklikában felmerült problémával kapcsolatban megjegyzendő, hogy éppen a papi hivatásról alkotott kép eltorzulásához vezethet, amennyiben egy fejlődő hívő fiatal a liturgikus szolgálatból leggyakrabban a felszentelésben nem részesült (esetleg nő) rendkívüli kiszolgáltató liturgikus tevékenységét tapasztalja kizárólagosan, vagy leghangsúlyosabban. (Ebben a példában a „nő” természetesen nem negatív kitétel, hanem a papi hivatással kánonjogilag és ontológiailag összeférhetetlen állapot egyik jellemző megjelenése a fenti kérdéssel kapcsolatban, hiszen a papi hivatás karaktere és egésze kizárólag a férfiak számára nyújt lehetőséget, és ha egy fiatal a liturgikus szolgálatban csak őket lát, a „papi” képe, elképzelése – amennyiben elszigetelt környezetben él – nehezen lesz ideális, vagy reálisnak mondható.) A betegekről való személyes gondoskodás, a szentmise bemutatása, a gyermekek kereszttelése, a temetés szentelményének kiszolgáltatása, bár valódi szükséghelyzetben, bizonyos körülmények között ideiglenesen és kiegészítő jelleggel átadható felszentelésben nem részesült krisztushívónek is, de óvakodni kell, nehogy a papi hivatás lényege torzuljon el. Ez történik abban az esetben is, amikor a felszentelt szolgálattevő „váltakozva” teljesíti szent feladatát. „*Sohasem szabad ezenkívül a világiaknak a diakonus vagy a pap szerepét, illetve ruháit vagy más ezekhez hasonlókat magukra venniük.*” [Redemptionis Sacramentum, instrukció, 153.]

a világi krisztushívőket szentáldozásban részesítsék. Így válják jelenvalóvá helyesen és teljesen szolgálati feladatuk az Egyházban, és teljesedjék be a szentség jele.”⁵⁹⁴ Ebben a pápai megnyilatkozásban a II. Vatikáni Zsinat liturgikus alapelvének (*participatio actuosa*) egy nem szokásos oldalról történő megközelítésével találkozunk.⁵⁹⁵ A liturgikus konstitúció szövegében szereplő, az I. Fejezetben részletesen elemzett „teljesebb, tudatosabb és gyümölcsözőbb krisztushívői liturgikus aktivitás” általános értelmezése arra vonatkozik, hogy a felszentelésben nem részesült krisztushívők a liturgikus cselekményekkel kapcsolatban ne csak a hallgatás és a megfigyelés szintjén érintkezzenek a liturgia végzésével, hanem saját szolgálattal segítsék a kiszolgáltatót és így a teljesebb és tudatosabb részvétel liturgikus alapelve kiteljesedjen.⁵⁹⁶ Ezzel szemben a későbbi liturgikus jogi fejlődés nyomán egyes szerzők arra a tudományos álláspontra helyezkedtek, hogy a teljesebb és tudatosabb krisztushívői részvételre vonatkozó konstitutív zsinati liturgikus alapelv érvényesülésekor nemcsak a felszentelésben nem részesült krisztushívők „*participatio actuosa*”-ja a megoldandó feladat, hanem általában minden krisztushívő tevékenyebb és tudatosabb, ezáltal gyümölcsözőbb liturgikus aktivitásának megvalósulása a cél.⁵⁹⁷ Ebbe a kiterjesztett krisztushívői körbe a felszentelésben részesült szolgálattevők is beletartoznak. Az előbb idézett dokumentum (II. János Pál, *Dominicae Cenaе*) szövegében ez az újdonság tükröződik, amikor a sajátosan *felszentelt* szolgálattevőre vonatkozó liturgikus feladatokkal kapcsolatban arra hivatkozva szorgalmazza a püspök, a pap és a diakonus cselekvésének elsőbbségét, hogy így jelenvalóvá válják „helyesen és teljesen szolgálati feladatuk az Egyházban”, azaz liturgikus tevékenységük teljesebb és gyümölcsözőbb legyen: „(...) teljesedjék be a szentség jele”. Ez is a krisztushívők teljesebb és tudatosabb liturgikus aktivitására vonatkozó liturgikus alapelv kánonjogi érvényesülésének megnyilvánulása.

Az eukarisztikus cselekmény keretében történő szentségkiszolgáltatás (áldoztatás) esetében a felavatott *akolitus* az a liturgikus jogi szereplő, aki nem rendkívüli, hanem rendes kiszolgáltatója a szentségnek.⁵⁹⁸ A valódi szükség szempontjainak érvényesülésekor a megyéspüspök a CIC 230. kánon 3.§ szerint avatásban nem részesült krisztushívőt is megbízhat. Ennek a megbízásnak két típusa van, a *meghatározott* időre szóló és az *eseti*, tehát alkalomra vonatkozó; mindkettő *ideiglenes* liturgikus szolgálat. A megbízási formula (tehát amikor a krisztushívő megkapja a feladatához szükséges felhatalmazást) „*nem szükségképpen*

⁵⁹⁴ II. JÁNOS PÁL, *Dominicae Cenaе*, apostoli levél, 11 AAS 72 (1980) 142.

⁵⁹⁵ SCHMID-KEISER, S., *Aktive Teilnahme, Kriterium gottesdienstlichen Handels und Feierns*, Frankfurt, 1985. 62.

⁵⁹⁶ KACZYNSKI, R., *Der liturgische Dienst der Laien*, Mainz, 1981. 73.

⁵⁹⁷ BRANDT, K. J., *Laien im Dienst der Seelsorge*, Paderborn, 1998. 57.

⁵⁹⁸ KLEINHEYER, B., *Lektoren und Akolythen für die Liturgie in den Gemeinden*, in LJ 35 (1985) 168-177. 170.

*liturgikus szertartás*⁵⁹⁹. Amennyiben mégis valamiféle liturgikus cselekmény („szertartás”) keretében történne a felhatalmazás, illetve megbízás átadása, „*az semmiképpen ne hasonlítson a felszenteléshez*”⁶⁰⁰. Amennyiben „egyedi és váratlan eset” merül fel, az *eseti* engedélyt, tehát az imént említett felhatalmazás második típusát, a konkrét alkalomra vonatkozólag „*az eukarisztikus ünneplést vezető pap is megadhatja*”⁶⁰¹

A *Redemptionis Sacramentum* instrukció a liturgia védelmében, a rendkívüli kiszolgáltató elnevezésével kapcsolatban előírja, hogy az eukarisztikus cselekmény (szentmise) közben az oltáriszentséget kiszolgáltató személy (áldoztató) szolgálatát – „a szentáldozás rendkívüli kiszolgáltatója” – nem szabad a „szentáldozás különleges kiszolgáltatója”, vagy „az Eukarisztia rendkívüli kiszolgáltatója” esetleg „az Eukarisztia különleges kiszolgáltatója” címmel illetni, mert a szentmise, tehát a liturgikus cselekmény során az Eukarisztia tényleges kiszolgáltatója a transzszubsztanciatív aktus létrehozója, vagy vezetője, illetve koncelebrálás esetén a benne résztvevő papok,⁶⁰² és az iménti helytelen elnevezések „*szükségtelenül és helytelenül kitágítják a fogalom jelentését.*”⁶⁰³

Abban az esetben, amikor a szentmisében jelen van egy egyébként nem akadályozott pap, aki képes lenne az áldoztatásra, az ő feladata a liturgikus cselekmény elvégzése és ezt nem adhatja át a „szentáldozás rendkívüli kiszolgáltatójának”, mivel nincs rendkívüli helyzet, hiszen a „rendes” kiszolgáltató jelen van és nem akadályozott a liturgikus szolgálat elvégzésében.⁶⁰⁴ A következőkben az erre vonatkozó Egyházi Törvénykönyvben található jogszabály, valamint a kérdést tisztázó speciális liturgikus jogi normák összevetésére kerül sor.

Az Egyházi Törvénykönyv a „*Legszentebb eucharisztia kiszolgáltatója*” című cikkelyben (CIC IV. Könyv, I. Rész, I. Fejezet, 1.cikkely) az Eukarisztia „rendes” kiszolgáltatójaként a püspököt, a papot és a diákonust nevezi meg: „*Minister ordinarius sacrae communionis est Episcopus, presbyter et diaconus.*” (CIC 910. kánon 1.§) Ebből a jogszabályból kiindulva kell értelmezni a „rendkívüli kiszolgáltatóra” vonatkozó liturgikus jogi szabályozás tartalmát. Az idézett kánon az eukarisztikus ünneplésben szolgálatot teljesítő „rendkívüli kiszolgáltató” személyét – illetve liturgikus jogi pozícióját – az avatásban részesült akolituson kívül, a fentiekben már bemutatásra került 230. kánon 3. § alapján, az ott

⁵⁹⁹ SZENTSÉGI FEGYELMI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Immensae caritatis*, instrukció, Előszó, in *AAS* 65 (1973) 264.

⁶⁰⁰ VI. PÁL, *Ministeria quaedam*, motu proprio, 1972. augusztus 15. *AAS* 64 (1972) 532.

⁶⁰¹ KLÉRUSKONGREGÁCIÓ, *Ecclesiae de mysterio*, instrukció, Gyakorlati rendelkezések, 8. cikkely, 1.§ *AAS* (1997) 871.

⁶⁰² NIKOLASCH, F., *Die Neuordnung der kirchlichen Dienste*, in *LJ* 22 (1972) 169-182. 178.

⁶⁰³ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Redemptionis Sacramentum*, instrukció, 156.

⁶⁰⁴ KRÄMER, P., *Kirchenrecht, Wort-Sakrament-Charisma*, Stuttgart, 1992. 139.

megjelölt módon és kompetenciakörbe tartozó kánonjogilag körülhatárolt személyi összefüggésbe helyezi el⁶⁰⁵: „*Extraordinarius sacrae communionis minister est acolythus necnon alius christifidelis ad normam can. 230, § 3 deputatus.*” (CIC 910. kánon 2.§) Amikor szentmiseáldozatról, tehát eukarisztikus ünneplésről beszélünk, lehetetlen, sőt értelmetlen lenne azt feltételezni, hogy nincs jelen felszentelt szolgálattevő, hiszen a korábban vizsgált kánon (CIC 900. kánon 1.§) értelmében egyedül a felszentelt püspök és a pap az a kiszolgáltató, aki képes⁶⁰⁶ az eukarisztikus cselekmény létrehozására, tehát a „rendkívüli” helyzetre vonatkozó legáltalánosabb kritérium (nincs jelen felszentelt szolgálattevő) nem érvényesülhet.⁶⁰⁷ A Szentségi és Istentiszteleti Szent Kongregáció, már értelmezési forrásként alkalmazott, *Inaestimabile donum* instrukciója kijelenti, hogy ha elegendő pap van jelen, nem végezhetnek rendkívüli kiszolgáltatók áldoztatással kapcsolatos liturgikus szolgálatot: „*Ha a szent szolgálattevők rendszeresen olyan számban vannak jelen, amely elegendő az áldoztatáshoz, senkit nem lehet a szentáldozás rendkívüli kiszolgáltatójának kijelölni. Ilyen körülmények között azok, akik erre a szolgálatra megbízást kaptak, ne gyakorolják azt.*”⁶⁰⁸ Az instrukció szövegében felfedezhető egy „szövegszituációs következetlenség”⁶⁰⁹, mely arra vonatkozik, hogy nem a szent szolgálattevő, tehát nem az a személy (püspök vagy pap) tűnik a szövegből közvetlen értelmezés alapján „illetékesnek” a rendkívüli kiszolgáltató liturgikus szolgálatával kapcsolatos indokoltság eldöntésére, aki „elnökként” (*munus praesidentale*) vezeti a liturgiát, hanem maga a rendkívüli kiszolgáltató („[...] azok, akik erre a szolgálatra megbízást kaptak, ne gyakorolják azt”) Erre az Egyházi Törvénykönyv Hiteles Értelmezésének Pápai Bizottsága a következő választ adta 1984. július 11-én: „*Elvetendő azon papok szokása, akik, noha maguk is jelen vannak a szertartáson, mégis távol tartják magukat az áldoztatástól, és világiakra bízzák ezt a feladatot. A válasz: nem.*”⁶¹⁰ Azokat az eseteket, amikor valóban indokolt a rendkívüli kiszolgáltató szentáldozással kapcsolatos liturgikus szolgálata (nincs pap vagy diakonus – ez az eset csak olyankor fordulhat elő,

⁶⁰⁵ PREE, H., *Die Gemeinde der Liturgie in kanonistischer Sicht*, Paderborn, 1991. 145.

⁶⁰⁶ Itt nem pusztán kánonjogi képességről, hanem egy ontológiai alapidimenzióról van szó, ami közvetlenül isteni jogi alapon határozza meg a képességre vonatkozó feltételt. Nem lehetséges bizonyos „felhatalmazás” vagy „eseti megbízás” alapján ontológiailag képessé tenni egy krisztushívőt a *transzszubsztanciatív aktus* létrehozására. Itt a képesség kizárólagosan a szentelésből származik, aminek kiteljesedését, közösségi érvényesülését, liturgikus jogi megjelenését már valóban a kánonjog egésze szabályozza, ez azonban nem érintheti a felszenteltség alapkövetelményét illető kritériumot.

⁶⁰⁷ RAU, S., *Die Feiern der Gemeinden und das Recht der Kirche*, Altenberge, 1990. 179.

⁶⁰⁸ SZENTSÉGI ÉS ISTENTISZTELETI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Inaestimabile donum*, instrukció, 10 AAS 72 (1980) 336.

⁶⁰⁹ SCHICK, L., *Die Tria-Munera in den Dokumenten des II. Vatikanischen Konzils*, in ÖAKR 32 (1981) 59-78. 75.

⁶¹⁰ AZ EGYHÁZI TÖRVÉNYKÖNYV HITELES ÉRTELMEZÉSÉNEK PÁPAI BIZOTTSÁGA, *Válasz az előterjesztett kétélyre*, 1984. július 11. AAS 76 (1984) 746.

amikor nem eukarisztikus cselekmény ünneplése keretében történő szentségkiszolgáltatásról van szó –, a pap beteg vagy idős, vagy a hívők száma miatt), az Ecclesiae de mysterio instrukció pontosítja: „*A szentáldozás rendkívüli kiszolgáltatója ugyanis csak akkor szolgálhat, ha nincs pap vagy diákonus, ha a pap betegsége vagy idős kora vagy más valós ok miatt akadályoztatva van, vagy ha a hívők oly nagy számban járulnak szentáldozáshoz, hogy az túlzottan elnyújtja magát a mise bemutatását.*”⁶¹¹ A Redemptionis Sacramentum instrukció a hívők számának és a szentmise „elhúzódásának” arányát illetően megjegyzi, hogy a helyi kulturális közegben kell értelmezni a kérdést, hiszen ha az adott liturgikus környezetben nem minősül „hosszúnak” a szentmise, akkor bizonyos „elnyújtás” nem feltétlenül eredményez botrányt vagy kényelmetlenséget a krisztushívők számára, így a közösség oldaláról sem vetődhet fel a kánonjogilag értékelhető probléma: „*Ezt azonban úgy kell érteni, hogy mindenképpen elégtelen oknak számít az adott helyi kultúra körülményei szerint rövidnek minősülő elhúzódás.*”⁶¹²

A Redemptionis Sacramentum instrukció a rendkívüli kiszolgáltatók által történő, saját megbízásra vonatkozó delegálással kapcsolatban kimondja, hogy „*sohasem szabad valaki mást megbízni*” (Redemptionis Sacramentum, 159.)⁶¹³, valamint a megyéspüspök mérlegelési jogkörébe helyezi a rendkívüli kiszolgáltató szolgálatával kapcsolatos körülmények pontosítását, a problémák kijavítását: „*Ahol valódi szükség alapján széles körben jelölnek ki ilyen rendkívüli kiszolgáltatókat, a megyéspüspököknek részleges szabályokat kell kiadnia, s azokban erről a feladatköréről (...) a jog szabályai szerint kell rendelkeznie.*” (Redemptionis Sacramentum, 160.)

3.) Az *első pontban* elemzett rendkívüli kiszolgáltatóval kapcsolatos jogfogalmi összefüggéseket követő, *második pontban* vizsgált eukarisztikus cselekmények során végzett rendkívüli kiszolgáltatói feladat kánonjogi szabályozásának bemutatása után, ebben a pontban (3.) kifejezetten az igeszolgálat és a vele összefüggő, a „rendkívüli” liturgikus szolgálatok közül a legspeciálisabb típust jelentő „pap távollétében zajló különleges szertartások” kánonjogi szabályozásának liturgikus jogi összefüggései következnek.

A korábban már bemutatott, Egyházi Törvénykönyvben megfogalmazott, homília végzésére vonatkozó alapszabály (CIC 767. kánon 1.§) értelmében ez a műfaj kizárólag a

⁶¹¹ KLÉRUSKONGREGÁCIÓ, *Ecclesiae de mysterio*, instrukció, Gyakorlati rendelkezések, 8. cikkely, 2.§ AAS 89 (1997) 871.

⁶¹² ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Redemptionis Sacramentum*, instrukció, 158.

⁶¹³ Ez a tiltás olyan esetre is vonatkozik, amikor valaki – egyébként feltehetően jóhiszeműen – egy beteg krisztushívő hozzátartozóit bízna meg a saját felhatalmazására hivatkozva a szentáldozás kiszolgáltatásával.

püspöknek, a papnak és a diakonusnak van fenntartva, azonban több kiegészítő szabály pontosítja az igeszolgálattal kapcsolatos liturgikus jogot. Ezek a szabályok a II. Vatikáni Zsinat utáni liturgikus jogfejlődés sajátos normái, melyek a tevékeny, tudatos és gyümölcsöző krisztushívői részvétel mellett azt hivatottak kifejezni, hogy az Egyház a szent liturgia szabályozásakor együtt érvényesíti a közösségi elven alapuló nyilvános istentiszteletre vonatkozó lelkipásztori, és a közösség vezetésének szolgálatában rejlő kánonjogi, praktikus elveket, így együtt érvényesül az egyházban a szent hatalom és a karizma.⁶¹⁴

Az igehirdetésnek a homílián kívül több liturgikusan autentikus és a hagyományban is gyökerező alapformája van, melyek ugyan nem egyenértékűek, de Isten népének anabázisát szolgálják, amennyiben az Egyház akaratát és isteni jogi küldetését hivatottak szolgálni, megfogalmazni, kiteljesíteni és értelmezni.⁶¹⁵ Az Egyházi Törvénykönyv az igehirdetéssel kapcsolatban, a rendkívüli kiszolgáltatásra vonatkozóan („ha a szükség úgy kívánja” formulát alkalmazva, tehát a „valódi” rendkívüli helyzetre utalva, valamint a „vagy egyes esetekben hasznosnak tűnik” terminus alkalmazásával, tehát a szükségesség mellett a krisztushívők gyümölcsözőbb [hasznosabb] részvételét esetlegesen szolgálni képes) a püspöki konferencia liturgikus törvényhozói illetékesség körébe utalja a felszentelésben nem részesült krisztushívők számára, liturgikus keretekben történő igehirdetési tevékenység szabályozását: „*Ad praedicandum in ecclesia vel oratorio admitti possunt laici, si certis in adiunctis necessitas id requirat aut in casibus particularibus utilitas id suadeat, iuxta Episcoporum conferentiae praescripta (...)*” (vö. CIC 766. kánon)

A Törvénykönyvben két típust különböztethetünk meg a világi krisztushívők számára adható igehirdetéssel kapcsolatos liturgikus megbízással kapcsolatban. Az *első típus* az a lehetőség, amikor a felhatalmazás kánonjogi alapját egy olyan *hivatal* adása képezi, amely liturgikus keretben történő igehirdetési feladatot illetve kötelezettséget is tartalmaz. Ebben az esetben *feltételek érvényesülésekor* lép életbe az a szükséghelyzet, ami rendkívüli „kiszolgáltató” alkalmazását teszi indokolttá; ezek a feltételek: paphiány, diakonus hiánya, valamint ebben az esetben is ki kell nevezni egy felszentelt szolgálattelvőt, aki megfelelő felhatalmazással irányítja a liturgikus tevékenységet (vö. 517. kánon 2.§). Amennyiben a felsorolt feltételek megvalósulnak, a megyéspüspök jogi kompetenciájába tartozik a felszentelésben nem részesült krisztushívő – vagy ilyen krisztushívőkből létesült csoport – rendkívüli igehirdetői feladattal való megbízása.⁶¹⁶ A *második típus*, amikor nem a

⁶¹⁴ KRÄMER, P., *Kirchenrecht, Wort-Sakrament-Charisma*, Stuttgart, 1992. 142.

⁶¹⁵ LENGELING, E. J., *Liturgie – Dialog zwischen Gott und Mensch*, Basel, 1991. 153.

⁶¹⁶ PREE, H., *Die Gemeinde der Liturgie in kanonistischer Sicht*, Paderborn, 1991. 138.

lelkipásztori szolgálattal kapcsolatos hivatallal járó igehirdetői feladatra hivatkozva kap rendkívüli megbízást a felszentelésben nem részesült világi krisztushívő, hanem a felhatalmazás egy *külön megbízás* alapján történik. A Kléruskongregáció már idézett *Ecclesiae de mysterio* instrukciója az igehirdetéssel kapcsolatban is felhívja a figyelmet arra az ekkleziológiai elvre, hogy ez a liturgikus szolgálat nem értelmezendő úgy, mintha az egyházban ez a feladatkör a világi krisztushívők számára a saját liturgikus aktivitásuk előmozdítását szolgálná, továbbá ez a szolgálat kivételes, és nem tehető gyakorlattá, azaz kánonjogilag sem lenne helyes, ha megoldásként, általános helyettesítésként vagy egyenértékű lehetőségként értékelnék⁶¹⁷: „*E teljesen kivételes esetet azonban nem szabad rendes gyakorlattá tenni, nem szabad továbbá úgy tekinteni, mint a világiak szerepének hiteles előmozdítását.*”⁶¹⁸ Az ilyen liturgikus szolgálatra, hasonlóan a szentáldozás rendkívüli kiszolgáltatásához, csak a szent szolgálattevők egyes helyeken tapasztalható valóban alacsony száma miatt kerülhet sor, és ki kell fejeződnie annak is, hogy a felszentelt szolgálattevők liturgikus tevékenységét ez a szükségmegoldás csak pótlólag „helyettesíti”, így érvényesítve a kiegészítő elvet.⁶¹⁹ Amennyiben a feltételek érvényesülésekor valóban szükséges a rendkívüli igehirdetői szolgálat, ez csak úgy történhet, ha közben tisztázott, hogy a szent liturgia ebben a gyakorlati alkalmazásban is az egyház jogilag meghatározott közösségi cselekménye, és a világi krisztushívő nem a „saját nevében” beszél, hanem az egyház megszentelői feladatában vesz részt, tehát különlegesen is meg kell őriznie a prédikációval kapcsolatban a megyéspüspökkel való ekkleziológiai és kánonjogi közösséget.⁶²⁰ Ezt az elvet határozza meg kánonjogi formában a *Redemptionis Sacramentum* instrukció, amikor így nyilatkozik a kérdéssel kapcsolatban: „*Ezenkívül mindenki tartsa emlékezetben, hogy ennek esetenként való engedélyezése a helyi ordináriusra tartozik, nem pedig az áldozópapra vagy a diákonusra.*”⁶²¹

A liturgikus konstitúció az egyházi évről szóló fejezetben (V. Fejezet, „A liturgikus év”) több utasítást is tartalmaz a vasárnapi istentiszteleti kötelezettséggel kapcsolatban (SC 120., 106.). A legnyomatékosabban felhívja a figyelmet a vasárnap megszentelésével kapcsolatos krisztushívői kötelelésre: „*Ezen a napon kötelesek a Krisztusban hívők összejönni, hogy az Isten Igéjének meghallgatásával és az Eucharisziának vételével*

⁶¹⁷ SCHMID-KEISER, S., *Aktive Teilnahme, Kriterium gottesdienstlichen Handels und Feierns*, Frankfurt, 1985. 97.

⁶¹⁸ KLÉRUSKONGREGÁCIÓ, *Ecclesiae de mysterio*, instrukció, Gyakorlati rendelkezések, 2. cikkely, 3-4.§ AAS 89 (1997) 865.

⁶¹⁹ KACZYNSKI, R., *Der liturgische Dienst der Laien*, Mainz, 1981. 86.

⁶²⁰ KUNZLER, M., *Das Charisma der Liturgie, Zu Theologie und Ausgestaltung der liturgischen Laiendienste*, Paderborn, 2001. 171.

⁶²¹ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Redemptionis Sacramentum*, instrukció, 161.

megemlékezzenek az Úr Jézus Krisztus szenvedéséről, feltámadásáról(...)⁶²² Az előzőekben tárgyalt helyzetekben, amikor valódi szükség alakul ki, és ténylegesen nincs jelen felszentelt szolgálattevő a liturgikus közösség számára, hogy bemutassa az eukarisztikus cselekményt, a II. Vatikáni Zsinat most idézett liturgikus törvénye érvényben marad, tehát a kánonjog által megnevezett és szabályozott (vö. CIC 230. kánon 3.§) körülmények alapján rendkívüli kiszolgáltató segítsége vehető igénybe,⁶²³ a fenti kánonjogi alapelvek figyelembevételével. A zsinati konstitúció kifejezetten előírja, hogy vasárnap igeliturgiával és eukarisztikus eseménnyel kell megemlékezni a feltámadásról.⁶²⁴ Nem pontosan eukarisztikus áldozat, vagy szentmise szerepel a szövegben, hanem az „Eukarisztia vétele”, tehát a vasárnapi, isteni jogi tekintéllyel kötelező egyházi rendelkezés (3. parancs) abban az esetben is érvényesíthető, amikor nincs felszentelt szolgálattevő (püspök vagy pap) aki képes az eukarisztikus cselekmény teljes kiszolgáltatására.⁶²⁵

Az Egyházi Törvénykönyv az isteni törvény szellemében kijelenti, hogy eredeti hagyományként a vasárnapot az egész egyházban „meg kell ünnepelni”⁶²⁶: „*Dies dominica in qua mysterium paschale celebratur, ex apostolica traditione, in universa Ecclesia uti primordialis dies festus de praecepto servanda est.*” (vö. CIC 1246. kánon 1.§), sőt a liturgikus konstitúcióhoz képest kifejezettebben írja elő a szentmisén való részvételt, ugyanis míg a zsinat liturgikus konstitúciójában az Úr napjával kapcsolatban „Isten Igéjének hallgatását” és az „Eukarisztia vételét” teszi krisztushívői kötelezettség tárgyává, az Egyházi Törvénykönyv kifejezetten a „szentmisén” tehát a teljes, transzszubsztanciatív esemény ünneplésében való részvételre utasít⁶²⁷: „*Die dominica aliisque diebus festis de praecepto fideles obligatione tenentur Missam participandi(...)*” (vö. CIC 1247. kánon), de az ezt követő kánon – mely jól példázza az Egyházi Törvénykönyv jogrendszerének emberközeli szellemét – második paragrafusában már a szükséghelyzetben élő, felszentelt papot nélkülözni

⁶²² II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 106., in *AAS* 56 (1964) 126.

⁶²³ HEIM, W., *Der Sonntag. Anspruch-Wirklichkeit-Gestalt*, Würzburg, 1986. 88.

⁶²⁴ A II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformját követően, a vasárnapnak a liturgikus konstitúcióban megalapozott, és hosszú idő után visszanyert húsvéti jellege miatt, háttérbe szorult a zsinat előtti szentháromsági hangsúly, ami különösen a kiemelt időn kívüli vasárnapokat (pl. évközi vasárnapok) érintette.

⁶²⁵ HOLLERWEGER, H., *Der Sonntag in der vom II. Vatikanum erneuerten Liturgie*, Trier, 2002. 48.

⁶²⁶ Az isteni jogra történő hivatkozás ebben az esetben sem nélkülözheti a teológiai reflexiót. A vasárnapi liturgikus ünneplésre vonatkozó kánonjogi kötelezettséget értelmezve be kell ismerni, hogy ez nemcsak egy pozitív értelemben vett egyházi szabályozás – mint pl. a liturgikus öltözékek színe, formája, a templomépület elrendezése vagy a szolgálattevők ruhája stb. -, hanem a kánonjog alapját képező *kommunikatív anabázis* programjának egyik alapjellegét megjelenítő *ontológiai megállapítás*, ugyanis enélkül az összejövétel nélkül a krisztushívő kárt szenved, nem tudja teljesíteni a liturgia rá vonatkozó legfontosabb feladatát, a megszentelődést és Isten dicsőítését, valamint az egész egyházi közösség kárt szenved, mert nem teljesíti küldetésében meghatározott alapfeladatát, az evangélium hirdetését.

⁶²⁷ LENGELING, E.J., *Die Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie, Lateinisch-deutscher Text mit einem Kommentar von Emil Joseph Lengeling*. Münster, 1985. 187.

kényszerülő krisztushívők problémájával foglalkozik, és kimondja, hogy a felszentelt szolgáltevé hiányában ajánlatos, hogy a hívők a megyéspüspök előírásai szerint vegyenek részt igeliturgián: „*Si deficiente ministro sacro aliave gravi de causa participatio eucharisticae celebrationis impossibilis evadat, valde commendatur ut fideles in liturgia Verbi, si que sit in ecclesia paroeciali aliave sacro loco, iuxta Episcopi dioecesanii praescripta celebrata, partem habeant (...)*” (vö. CIC 1248. kánon 2.§). A szabályozás két gondolatébresztő „hiányosságot” foglal magában, az egyik, hogy nem teszi kötelezővé az ilyen szükségmegoldást, valamint ebben a helyzetben kifejezetten nem tartalmaz előírást a szentáldozás rendkívüli kiszolgáltatásának kötelezettségére vonatkozóan.⁶²⁸ Az első kérdésre az a megoldás tűnik megfelelőnek, hogy a legfőbb törvényhozó ezzel is azt a szándékát fejezi ki, hogy a kánonjogi szabályozásból is tűnjön ki egyértelműen a fentiekben vázolt ekkleziológiai és szentségtani összefüggés alapján, hogy a rendkívüli kiszolgáltató által végzett szükségmegoldás nem valódi megoldás, hanem csak kiegészítő, pótló jellegű, áthidaló, ideiglenes lelkipásztori cselekvés, mely nem helyettesíti a krisztushívők vasárnap megszentelésére vonatkozó kánonjogi kötelezettségét.⁶²⁹ A második kérdésre vonatkozó megoldás ennél összetettebb. Mivel a Törvénykönyv a szükséghelyzetben lévő közösségek számára lehetőségként rendelkezésre álló és esetleges igeistentisztelet vagy egyéb elnevezésű liturgikus cselekmény szabályozását a megyéspüspök liturgikus törvényhozói illetékességi körébe utalja, az idézett kánon szövegében nem szükséges meghatározni az „igeliturgia” szerkezeti elemeit, így azt sem, hogy ezen a közösségi istentiszteleten történjen-e áldoztatás vagy ne; továbbá egy általánosabb megoldási lehetőség alapján a kérdés kapcsán az is kijelenthető, hogy míg a krisztushívők bármilyen felhatalmazás, megbízás vagy eseti felkérés hiányában is képesek igeistentisztelet tartására⁶³⁰ – közösségi krisztushívői összejövétel keretében, amelyen az Egyház szándéka szerint értelmezik, vagy csak felolvassák a Szentírás esetleg aktuálisan, a Római Naptár vagy a Római Miskönyv megfelelő kötete alapján kijelölt szakaszát, liturgikus vagy egyéb jóváhagyott liturgikus használatra engedélyezett, vagy a szokásjog alapján megengedett ének kíséretében⁶³¹ –, a szentáldozás rendkívüli kiszolgáltatására az összegyűlt közösség nem képes, pedig a kánon ilyen összejövetelekre is lehetőséget biztosít: „*(...) aut orationi per debitum tempus personaliter aut in familia vel pro opportunitate in familiarum coetibus vacent.*” (vö. CIC 1248. kánon 2.§).

⁶²⁸ RICHTER, K., *Liturgiereform als Mitte einer Erneuerung der Kirche*, Mainz, 1991. 149.

⁶²⁹ LENGELING, E.J., *Liturgie als Grundvollzug christlichen Lebens*, Regensburg, 1995. 114.

⁶³⁰ JUNGSMANN, J. A., *Das kirchliche Fest nach Idee und Grenze*, Freiburg, 1969. 187.

⁶³¹ HÄUBLING, A., *Liturgiewissenschaftliche Aufgabenfelder vor uns*, Trier, 1988. 240.

A második kérdésre adott válasz egy következő nézőpontját az Istentiszteleti Kongregáció, *Christi Ecclesia* direktóriuma fogalmazza meg. Mivel azokon a helyeken, ahol tartósan hiányzik a valódi eukarisztikus cselekmény ünneplése, tehát nincs felszentelt szolgálattelvő, így szentmiseáldozat sem fordulhat elő, a teológiailag átlagos képzettséggel rendelkező krisztushívők esetleg nem tudnának különbséget tenni a valódi szentmiseáldozat és a pap távollétében zajló igeistentisztelet között abban az esetben, ha szentáldozással egybekötve történne. Ezért, a liturgia védelmében a következő rendelkezést hozza az említett direktórium: „*Gondosan kerülni kell annak lehetőségét, hogy az ilyen összejöveteleket bármiképpen összetévesszék az eukarisztikus ünnepléssel.*”⁶³² Ezért szükséges megvizsgálni, hogy az ilyen liturgikus cselekmények során, melyek a pap távollétében zajlanak, szükséges-e a szentáldozás rendkívüli kiszolgáltatása. A püspöki konferencia illetékessége itt nem kötelező liturgikus jogi törvényhozói kompetencia alapján fogalmazódik meg, hanem a kánonjogi célszerűség alapján, mely a jobb összehangolást szolgálja. A *Redemptionis Sacramentum* instrukció megfogalmazásában: „*Az ügyet a nagyobb összehangolás érdekében célszerű a püspöki konferencián eldönteni, a döntést pedig az iratoknak az Apostoli Szentszék által az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció útján való felülvizsgálatát követően kell végrehajtani.*”⁶³³ Még abban az esetben is, amikor a felszentelésben nem részesült krisztushívő liturgikus szolgálata útján részesedhetnek csak a krisztushívők a szentáldozás kiszolgáltatásában, teológiailag célszerűbb, ha a liturgikus cselekményeket nem egyetlen hívő végzi, hanem bizonyos szerepeket megosztva többen, így elkerülhető, hogy úgy tűnjék, mintha a világi krisztushívő előljáróként vezetné a liturgikus szertartást.

A pap távollétében végzett szertartásokkal kapcsolatban ezért ki kell mondani, hogy az egyház nem fejlődhet és nem is létezhet a valódi eukarisztikus cselekmény teljes mellőzésével, így tartósan nem lehetséges egy liturgikus közösség fennmaradása a szentmise bemutatása nélkül. II. János Pál, *Ecclesia de Eucharistia* enciklikájában ezt a következő gondolattal fogalmazta meg: „*Semmilyen keresztény közösség nem épülhet fel, ha gyökere és sarokköve nem a legszentebb Eukarisztia ünneplése.*”⁶³⁴ Az Eukarisztia ünneplése a szövegösszefüggés alapján nem kimondottan a szentáldozás rendkívüli kiszolgáltatását jelenti, hanem a valódi transzszubsztanciatív aktus köré rendeződő liturgikus ünneplésre, tehát a szentmiseáldozat bemutatására vonatkozik.

⁶³² ISTENTISZTELETI KONGREGÁCIÓ, *Christi Ecclesia*, direktórium a pap távollétében végzett vasárnapi szertartásokról, 1988. június 2., 22. *Notitiae* 24 (1988) 366-378. 371.

⁶³³ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Redemptionis Sacramentum*, instrukció, 165.

⁶³⁴ II. JÁNOS PÁL, *Ecclesia de Eucharistia* enciklika, 33. *AAS* 95 (2003) 455.

A pap távollétében történő szertartások végzésével kapcsolatos kánonjogi dokumentáció legfőbb szövegforrását, az Istentiszteleti Kongregáció 1988-ban kihirdetett *Christi Ecclesia* direktóriuma tartalmazza (Notitiae 24 [1988] 366-378.) A dokumentum szemléletére jellemző, hogy hangsúlyozza a krisztushívők liturgikus cselekményekben való részvételi jogát, de nem kizárólag a zsinati *participatio actiosa* alapelv szemléletében, hanem a „valódi” liturgikus cselekményben történő megszentelődéshez való krisztushívői alapjog tekintetében. Ez nem áll ellentétben a teljesebb és tudatosabb krisztushívői aktivitás követelményével, hanem a valódi teljesség szolgálatában, a liturgikus életben való krisztushívői meggyökeresedést hivatott előmozdítani.⁶³⁵ Egy korábbi dokumentum (Szent Rítuskongregáció, *Eucharisticum mysterium*, instrukció, 1967) arra utasítja a megyéspüspököt, hogy abban az esetben, amikor a krisztushívők nélkülözni kényszerülnek a vasárnapi szentmiseáldozat megünneplését, fogalmazzon meg a liturgia védelmét szolgáló törvényeket – ami gyakorlatilag a későbbi dokumentumban megfogalmazódó krisztushívői jog védelmét is előmozdítja: „Ahol vasárnap a plébániatemplomban vagy a krisztushívők más közösségében csak nehezen kerülhet sor mise bemutatására, a megyéspüspök az adott áldozópappal együtt vegye fontolóra a megfelelő óvintézkedéseket.”⁶³⁶ A liturgia védelmére előírt szabályozás a kánonjog rendszerében a krisztushívői jogok védelmét jelenti, ugyanis a liturgikus cselekményben az egyház közösségi dimenziója egységes karakterű és a nyilvános jellegből következően közös szabályozása nemcsak az adott szituációs összefüggésben érvényesíti a törvényhozói illetékességből levezetett, liturgikus jogban megjelenő kormányzati hatalmat, hanem általánosan kiterjesztve minden liturgikus cselekmény során.⁶³⁷ A krisztushívők közösségének védelmére irányuló liturgikus jogi elv fogalmazódik meg a fent említett direktóriumban, amikor a krisztushívők jogára hivatkozva utasít az eukarisztikus ünneplés lehetőségének igényéből fakadó alapjog érvényesítésére: „A keresztény népnek joga van hozzá, hogy vasárnaponként és a parancsolt ünnepeken, valamint a nagyobb ünnepek alkalmával, sőt lehetőség szerint naponta eukarisztikus ünneplést végezzenek érte.”⁶³⁸ II. János Pál, *Dominicae Cena*e kezdetű apostoli levelében a papok számára előírja, hogy biztosítsanak lehetőséget a szentmisén való részvételre: „Minden pap tartsa emlékezetében, hogy kötelessége minden hívőnek lehetőséget biztosítani, hogy eleget tehessen a vasárnapi

⁶³⁵ RICHTER, K., *Liturgiereform als Mitte einer Erneuerung der Kirche*, Mainz, 1991. 157.

⁶³⁶ SZENT RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Eucharisticum mysterium*, instrukció, 26. AAS 59 (1967) 556.

⁶³⁷ AHLERS, R., *Theologische Erwägungen zum Sakramentenrecht*, Paderborn, 1992. 188.

⁶³⁸ ISTENTISZTELETI KONGREGÁCIÓ, *Christi Ecclesia*, direktórium a pap távollétében végzett vasárnapi szertartásokról, 1988. június 2., 5. Notitiae 24 (1988) 366-378. 367.

*misén való részvétel parancsának.*⁶³⁹, valamint a *Dies Domini* apostoli levélben ezt a papi kötelességet tükrözve úgy fogalmazza meg a kérdésre vonatkozó krisztushívői jogot, hogy a papok kötelezettségéből *levezetett* jogként jelöli meg a szentmisén való részvételi lehetőséget: „*A maguk részéről a világi hívőknek joguk van hozzá, hogy – hacsak nem valódi lehetetlenség esetén – egyetlen pap se utasítsa vissza, hogy misét mutasson vagy mutattasson be a népért, ha másként nem tudnának eleget tenni a vasárnap, illetve a más előírt ünnepnap miséjén való részvétel parancsának.*”⁶⁴⁰

Az eddigi dokumentumokból nyilvánvalóvá válik, hogy a rendkívüli kiszolgáltató, pap távollétében végzett vasárnapi liturgikus szertartása csak valódi szükséghelyzetben lehet kánonjogilag indokolt pótlása a szentmiseáldozat bemutatásának, kiegészítő, illetve kiegészítő jelleggel. A megyéspüspök feladata, hogy a lehetőségeihez mérten gondoskodjon az ilyen kiegészítő liturgikus szolgálatról, azonban ezek a szertartások mindig „rendkívülinek” számítanak.⁶⁴¹ Az *Ecclesia de Eucharistia* instrukció annyira fontosnak és a liturgia lényegszerintiségét megjelenítő alapkövetelménynek tartja a valódi eukarisztikus rítus ünneplését, hogy még a véletlenszerűen az adott helyre kerülő (pl. átutazó) felszentelt szolgálattevőre vonatkozó kánonjogi kötelezettség körülírását – nem teljes jogi hatállyal – is megfogalmazza: „*Ragadjanak meg minden alkalmat a mise bemutatására, akár egy véletlenül arra járó pap révén is, amennyiben az Egyház joga nem tiltja el őt a misézéstől.*”⁶⁴²

A rendkívüli istentiszteletekkel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy az „Úr napjának” megszentelése elsősorban a vasárnapi vagy az előesti szentmisére vonatkozik.⁶⁴³ Ez a megszentelési kötelezettség meghatározásával kapcsolatban az Egyházi Törvénykönyvben két kánon együttes értelmezésével fogalmazódik meg: „*Die dominica aliisque diebus festis de praecepto fideles obligatione tenentur Missam participandi (...)*” (vö. CIC 1247. kánon) – ami a vasárnapra és a kötelező ünnepekre vonatkozik –, majd a következő kánon 1. paragrafusa a szentmisén való részvétel kötelezettségével kapcsolatban előírja, hogy az „ünnep napján”, tehát vasárnap: „*Praecepto de Missa participanda satisfacit qui Missae assistit ubicumque celebratur ritu catholico vel ipso die festo vel vespere diei praecedentis.*” (1248. kánon 1.§), tehát a rendkívüli kiszolgáltatás kapcsán nem helyes az a gyakorlat, amikor a szükséghelyzetben történő liturgikus kiegészítő megoldás nem vasárnapon, hanem

⁶³⁹ II. JÁNOS PÁL, *Dominicae Cena*e apostoli levél, 2 AAS 72 (1980) 116.

⁶⁴⁰ II. JÁNOS PÁL, *Dies Domini*, apostoli levél, 49. AAS 90 (1988) 744.

⁶⁴¹ ISTENTISZTELETI KONGREGÁCIÓ, *Christi Ecclesia*, direktórium a pap távollétében végzett vasárnapi szertartásokról, 1988. június 2., 2. *Notitiae* 24 (1988) 366-378. 366.

⁶⁴² II. JÁNOS PÁL, *Ecclesia de Eucharistia*, enciklika, 33 AAS 95 (2003) 456.

⁶⁴³ HOLLERWEGER, H., *Der Sonntag in der vom II. Vatikanum erneuerten Liturgie*, Trier, 2002. 42.

hétköznapon történik.⁶⁴⁴ A *Redemptionis Sacramentum* instrukció ezzel a kérdéssel foglalkozva kifejezetten előírja, hogy a szentmise bemutatásának lényegszerinti fontossága elhomályosulásának veszélye miatt a megyéspüspök hogyan intézkedjen a nem vasárnapra bejelentett rendkívüli szentáldozás kiszolgáltatásával egybekötött szükséghelyzetben végrehajtott liturgikus szertartások helyi szabályozásával kapcsolatban: „(...) a megyéspüspök, akire az ügy egyedül tartozik, ne egykönnyen engedje meg, hogy az ilyen szertartásokat – különösen, ha azok során áldoztatásra is sor kerül – hétköznap és elsősorban olyan helyen tartsák, ahol az előző vagy következő vasárnap misét lehetett volna vagy lehetne majd bemutatni.”⁶⁴⁵

A rendkívüli kiszolgáltatással kapcsolatos utolsó kánonjogi kérdés az ökumenikus liturgikus dimenzió és a szükséghelyzetben élő krisztushívők „Úr napjának” megszentelésére vonatkozó kánonjogi kötelezettségének kapcsolata a liturgikus jog szabályozásában.

A Katolikus Egyház és a vele teljes közösségben nem lévő keleti egyházak között a hit területén nagyon szoros *kommunió* áll fenn.⁶⁴⁶ A II. Vatikáni Zsinat határozata alapján: „Az Úr Eucharisztiajának ünneplése által ezekben az egyházakban Isten Egyháza épül és növekszik, és ezeknek az egyházaknak, jóllehet különváltak, valódi szentségeik vannak, kiváltképpen pedig az apostoli jogfolytonosság következtében van papságuk és Eucharisztiajuk.”⁶⁴⁷ A katolikus egyház tanítása szerint maga az „egyház” ekkleziológiai és szentségi alapot ad ahhoz, hogy engedélyezze, sőt biztosítsa ezekkel az egyházakkal a közös részvételt a liturgiában, még az Eukarisztiában is⁶⁴⁸ megfelelő körülmények között az illetékes egyházi hatóság jóváhagyásával.⁶⁴⁹ Az Eukarisztikus liturgia fontosságát hangsúlyozva az *Ad totam Ecclesiam* direktórium lehetővé teszi, hogy katolikus szentmise

⁶⁴⁴ HEIM, W., *Der Sonntag. Anspruch-Wirklichkeit-Gestalt*, Würzburg, 1986. 91.

⁶⁴⁵ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Redemptionis Sacramentum*, instrukció, 166.

⁶⁴⁶ LÖSER, W., *Das Einheits- und Ökumenismusverständnis der römisch-katholischen Kirche*, Frankfurt, 1986. 63.

⁶⁴⁷ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Unitatis redintegratio*, határozat, 15. AAS 57 (1965) 90-107.

⁶⁴⁸ NEUNER, P., *Kleines Handbuch der Ökumene*, Düsseldorf, 1984. 149.

⁶⁴⁹ A keleti egyházak sajátos ekkleziológiájuk következtében e témakörben szigorúbb fegyelmiük lehetnek, s e fegyelmet tiszteletben kell tartani. A lelkipásztoroknak gondosan meg kell tanítaniuk a híveket, hogy tisztában legyenek a liturgiában való közös részvétel indokaival és az eltérő kánonjogi fegyelmelemmel. [pl. amennyiben fizikai vagy erkölcsi okok miatt lehetetlen katolikus paphoz fordulni egy katolikus krisztushívőnek, a bűnbocsánat, az Eukarisztia és a betegek kenete szentségét, egy keleti egyházhoz tartozó paptól is kérheti. Vö. CCEO 671. 2.§.] Ha egy katolikus megengedett módon kéri a szentáldozást a keleti egyházi közösség liturgikus cselekményének keretében, amennyire csak lehet, be kell tartania a keleti fegyelmet, és ha az illető keleti egyház az Eukarisztia kiszolgáltatását minden más krisztushívő kizárásával csak a saját egyházi közösségéhez tartozó krisztushívőknek tartja fenn, tartózkodnia kell a szentáldozástól. (vö. Keresztények Egységét Előmozdító Pápai Tanács, *Ökumenikus Direktórium*, 124.) A CCEO ímént idézett szent kánonjának következő paragrafusában lehetőséget biztosít arra az esetre is, amikor a katolikus papok szolgáltatják ki a bűnbocsánat, az Eukarisztia és a betegek kenete szentségét a keleti egyház tagjainak, a következő feltételekkel: a keleti egyházhoz tartozó krisztushívők ezt önként kérik, és kellően fel vannak készülve. Az ilyen esetekben is ügyelni kell az érintett keleti egyház fegyelme és a *prozelitizmus* látszatát is kerülni kell. (vö. CCEO 671. 3.§)

hiányában a katolikus krisztushívők a nem egyesült keleti keresztények szent liturgiáján vegyenek részt (szentmise), és ezzel a részvétellel eleget tesznek a vasárnap megszentelésére vonatkozó krisztushívői kötelezettségüknek.⁶⁵⁰

A katolikus egyházzal szentségi kommunióban nem álló *egyházias jellegű* keresztény közösségek liturgikus cselekményén történő krisztushívői *jelenlét* és a vasárnap megszentelésére vonatkozó kánonjogi kötelezettség összefüggésében teljesen más a liturgikus jogi helyzet, mint a katolikus egyházzal nem egyesült, de *szentségi kommunióban álló* keleti keresztényekkel⁶⁵¹ kapcsolatban.⁶⁵² A zsinati határozat szellemében kimondhatjuk, hogy az ilyen egyházas jellegű közösségek tagjai a *keresztség* által „reális, ámbar tökéletlen közösségben vannak a Katolikus Egyházzal”⁶⁵³, mégis a *Keresztény Egység Előmozdításának Pápai Tanácsa* 1993-ban kihirdetett dokumentumában a következő utasítást fogalmazta meg: „*Nem képzelhető el, hogy a vasárnapi szentmisét ökumenikus igeliturgiával, vagy [más] egyházi közösségekhez tartozó keresztényekkel közösen végzett imádsággal, illetve az ő 'liturgikus' szertartásukon való részvétellel helyettesítsék.*”⁶⁵⁴, tehát a vasárnapi liturgikus részvételi kötelezettségnek még *rendkívüli* helyzetben sem tehet eleget a katolikus krisztushívő az egyházzal szentségi kommunióban nem álló egyházas jellegű közösségek liturgikus cselekményein való jelenléttel.⁶⁵⁵ A megyéspüspöknek ennek ellenére jogában áll az egyházzal szentségi kommunióban nem álló, egyházas jellegű közösségek liturgikus cselekményén való jelenlét katolikus krisztushívők számára való engedélyezése, de csak „sürgős szükség esetén” és „esetileg”, azonban a *Keresztény Egység Előmozdításának Pápai Tanácsa* rendelkezésének értelmében ez a részvétel még a megyéspüspök engedélye esetén sem függeszti fel a misekötelezettségre való kánonjogi szabályt, tehát ez a liturgia liturgikus jogi szempontból semmiképpen nem helyettesítheti a szentmisét: „Ha a megyéspüspök sürgős

⁶⁵⁰ KERESZTÉNY EGYSÉG ELŐMOZDÍTÁSÁNAK PÁPAI TANÁCSA, *Ad totam Ecclesiam*, 1967. V. 14. 47. AAS 59 (1967) 558.

⁶⁵¹ A szentség Krisztus és az Egyház cselekménye a szentlélek által. (vö. CIC 840. kánon, CCEO 667.) A szentség kiszolgáltatása egy konkrét közösségben az illető közösség egységének a jele a hitben, a kultuszfegyelemben és a közösségi életben. A szentségek, és különösen az Eukarisztia mivel jelek, a keresztény közösség egységének és a lelki életnek a forrásai és eszközei, tehát az eukarisztikus szentségi közösség elválaszthatatlan az egyházi kommuniótól és annak látható, liturgikus kifejezésétől. (vö. *Keresztények Egységét Előmozdító Pápai Tanács, Ökumenikus Direktórium*, 129. Az egyházi, szentségi kommunió kívül álló keresztény egyházas jellegű közösségek liturgikus cselekményén való részvétel, a szentségi kommunió hiányában ezért legfeljebb a barátság és az érdeklődés kifejezése lehet, de a vasárnap megszentelésére vonatkozó kánonjogi kötelezettség teljesítésének törvényes eszköze (a helyettesítés tekintetében) semmiképpen sem.

⁶⁵² LÖSER, W., *Das Einheits- und Ökumenismusverständnis der römisch-katholischen Kirche*, Frankfurt, 1986. 79.

⁶⁵³ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Unitatis redintegratio*, határozat, 3. AAS 57 (1965) 90-107.

⁶⁵⁴ KERESZTÉNY EGYSÉG ELŐMOZDÍTÁSÁNAK PÁPAI TANÁCSA, *La recherche de l'unité*, direktórium, 115. AAS 85 (1993) 1085.

⁶⁵⁵ LÖSER, W., *Das Einheits- und Ökumenismusverständnis der römisch-katholischen Kirche*, Frankfurt, 1986. 84.

szükség esetén esetleg megengedné a katolikusok részvételét, a lelkipásztorok ügyeljenek rá, nehogy a katolikus hívők között zavar támadjon arra nézve, hogy ilyen körülmények között is szükséges a misén való parancsolt részvételük egy másik időpontban.”⁶⁵⁶

Ez a szabályozás nemcsak a rendkívüli helyzetekre érvényes, hanem általánosabban is; a krisztushívőknek szükségük van rá, hogy saját liturgikus cselekvéseiket jobban megértssék, ugyanis a tevékeny és tudatos liturgikus aktivitás nem képzelhető el pusztán szertartásokban való részvételen keresztül, hanem szükséges a liturgia egészére vonatkozó lelkipásztori és egyéb *oktatás* a liturgikus cselekményekben való részvétellel kapcsolatban. A következő pontban ezzel az oktatással foglalkozunk.

2.1.4.6. A krisztushívők képzése és liturgikus szolgálatuk előkészítése

A liturgikus konstitúció az I. Fejezet („Általános alapelvek a Szent Liturgia megújítására és ápolására”) II. szakaszában (SC 14-19.) foglalkozik a tevékeny részvétellel összefüggésben a liturgikus neveléssel, a szakasz címe: „*A liturgikus nevelés és a tevékeny részvétel*”.

Az ember anabázisa Isten „leszálló” tevékenységére (megszentelés műve) adott válasz. A *kommunikatív szimbólumértelmezés* teszi lehetővé az ember számára az anabatikus cselekményben a válaszadást.⁶⁵⁷ Ez a liturgiában egy konkrét ismeretanyagot igényel. Ennek az ismeretanyagoknak a részvétel tudatosságával kapcsolatban jelentős kánonjogi tartalma is van, amennyiben az emberi akarat a liturgikus kapcsolaton keresztül kiteljesedő részesedésre irányulva irányítja az emberi cselekvést (*opus hominis*),⁶⁵⁸ amely a liturgia közösségi

⁶⁵⁶ KERESZTÉNY EGYSÉG ELŐMOZDÍTÁSÁNAK PÁPAI TANÁCSA, *La recherche de l' unité*, direktórium, 115. AAS 85 (1993) 1085.

⁶⁵⁷ GRESHAKE, G., *Gott in allen Dingen finden*, Wien, 1986. 19.

⁶⁵⁸ Bár a liturgia *latreutikus dimenziója* – az ember Isten-ünneplése – az anabatikus valóság egyik nézőponti alaphangsúlya, nem merül ki kizárólagosan az imádatban. Isten számára nem jelent „szükségszerűséget” az ember imádata, vagy bármiféle elismerése. Az ember nem képes deklaratív aktusban elismerni Isten abszolút létét, mégis amikor katabatikusán megnyilatkozik, akkor kilép a megközelíthetlenségből és kapcsolatba *akar* lépni a teremtményével. Az ember anabázisa valójában Istennek az ember iránti vonzódására (szeretet) adott válasz, mely egyben azt is jelzi, hogy elfogadja Isten kommunikációra vonatkozó *meghívását*. Ezt a meghívás és válasz-kommunikációt valójában a szimbólumelemzés eszközeinek segítségével képes az ember megérteni, ezért szükséges a krisztushívők (felszentelt és felszentelésben nem részesült krisztushívők vonatkozásában egyaránt fontos – liturgikus cselekményekre való oktatása és előkészítése.

dimenziójában, a kánonjog alapcélját, az istendicsőítést és a megszentelés művét megjelenítő jogcselekményként is értelmezendő.⁶⁵⁹

A keresztség által a krisztushívők felhatalmazást kapnak a liturgikus cselekményekben való részvételre, ugyanakkor kötelességük is ez a részvétel, mely csak akkor lehet valóban „tudatos”, ha a *tudat*, tehát az önreflexív gondolkodás szintjén is le tudják képezni a liturgikus cselekményekben rejlő kulturális, vallástörténeti, teológiatudományi és antropológiai összefüggéseket.⁶⁶⁰

A liturgikus konstitúció a liturgikus nevelést és a tevékeny részvételt mint egymás következményeit, ok-okozati összefüggésben határozza meg, tehát azért van szükség liturgikus nevelésre,⁶⁶¹ mert a liturgia megújítása és ápolása a „*minden eszközzel elérendő cél, mert ez az első és ez a nélkülözhetetlen forrás, amelyből a hívők az igazi krisztusi szellemet merítik.*”⁶⁶² Ennek a „követelésnek” a megvalósulására a konstitúció szövege alapján csak akkor van remény, ha több szinten megvalósul a krisztushívők liturgikus képzése. Ezek a képzési szintek a következők: 1.) „maguk a *lelkipásztorok*” – a szintet a konstitúció abban határozza meg, hogy „tanítómesterek legyenek” a liturgiában, tehát képesek legyenek átadni a liturgikus ismereteket –, 2.) a szemináriumokban és szerzetesi tanulmányi házakban kinevezett *tanárok* – érdekes és fontos megjegyzése a konstitúciónak a sorrend, melyben a teológiai tanárok liturgikus képzésének fontosságát a törvényhozói szándék szerint megelőzi a lelkipásztorok képzésének fontossága, ami nyilvánvalóan a liturgikus ismeretek lelkipásztori célját kívánja előtérbe helyezni, hiszen értelem szerűen a teológiai tanárokon keresztül kapják a lelkipásztorok a legfontosabb liturgikus ismereteket –, 3.) a „hívők” – ezen a szinten a belső és külső tevékeny részvétel az életkor, az adottságok és a „vallásos fejlődés foka” szerint. A világi krisztushívők liturgikus képzésével kapcsolatban a konstitúció indoklasként megfogalmazza, hogy „*Így teljesítik az egyik legszebb feladatukat mint Isten misztériumainak hűséges kiosztói.*”⁶⁶³ Ez a lelkipásztorokra vonatkozik, de jelzi a krisztushívők közötti liturgikus nevelés céljában a krisztushívői szolgálatok minőségére vonatkozó eredményesség lehetőségét is.

Ebből a lelkipásztori oktató és nevelő munkából, mely nemcsak a liturgia elméleti és történeti ismeretanyagára vonatkozik, hanem a liturgikus lelkiesség és a liturgikus

⁶⁵⁹ AHLERS, R., *Theologische Erwägungen zum Sakramentenrecht*, Paderborn, 1992. 37.

⁶⁶⁰ LENGELING, E. J., *Liturgie – Dialog zwischen Gott und Mensch*, Basel, 1991. 12. 124.

⁶⁶¹ LENGELING, E.J., *Die Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie, Lateinisch-deutscher Text mit einem Kommentar von Emil Joseph Lengeling*. Münster, 1985. 236.

⁶⁶² II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 14., in *AAS* 56 (1964) 104.

⁶⁶³ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 19., in *AAS* 56 (1964) 105.

cselekmények szentségtani és ekkleziológiai összefüggéseit is a körülményekhez képest magas színvonalon megvilágító tevékenységből következhet a krisztushívők „valódi” liturgikus szolgálatának lényegszerintisége, az anabázis megvalósulását elősegítő teljesebb és tudatosabb liturgikus cselekvése. A ministránsok, lektorok, kommentátorok és a templomi énekkar tagjainak szolgálatát a konstitúció valódi liturgikus szolgálatnak nevezi, és képzésükkel kapcsolatban megfogalmazza: „Ezért kell őket is – mindegyiket a maga módja szerint – a liturgia szellemébe gondosan bevezetni és kiképezni, hogy a maguk feladatát helyes módon és a rendnek megfelelően teljesítsék.”⁶⁶⁴ Ez a kiképzésre és a liturgia szellemébe való bevezetésre vonatkozó utasítás *felértékeli* a krisztushívők liturgikus cselekményekkel kapcsolatos szolgálatát, mert azt nem elég az érvényességi kritériumoknak megfelelően a minimális előírásoknak megfelelően elvégezni, hanem a papság lelkipásztori munkájához hasonlóan, a lehető legmagasabb színvonalon kell teljesíteni.⁶⁶⁵

Az Egyházi Törvénykönyv a krisztushívők liturgikus képzésével kapcsolatban elsősorban a krisztushívői jogok megállapításában foglalkozik. A klerikusok képzésére vonatkozó fejezetben (II. Könyv, I. Rész, III. Cím: „*A szent szolgálatot teljesítők, vagyis a klerikusok*”, I. Fejezet „*A klerikusok képzése*”) két szinten fogalmazódik meg a liturgikus nevelésre vonatkozó kánonjogi alapelv. Az *első szint* nem említi meg fogalmi pontossággal a liturgiát mint tantárgyat, vagy tudományágat, hanem a lelkipásztori szolgálat gyümölcsöző ellátására irányuló lelki nevelést írja elő, mely a „megszentelődés útja” (vö. pl. CIC 245. kánon 1.§). A *második szinten* a Törvénykönyv a liturgiát mint tudományágat írja körül és *két kérdésben* foglalkozik a klerikusok liturgikus képzésével, az *első kérdés* a teológiai oktatáson belüli helyzetet világítja meg: „*Lectiones habeantur (...) theologiae moralis et pastoralis, iuris canonici, liturgiae, historiae ecclesiasticae (...)*” (vö. CIC 252. kánon 3.§) Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a felsorolásban, melynek interpretatív szándék tulajdonítandó, a kánonjogot közvetlenül követi a liturgia tantárgya (liturgika), tehát a liturgikus képzésnek nem hanyagolható el a kánonjogi karaktere, mely a kánonjog rendszerében érvényesülő liturgikus jog II. Vatikáni Zsinatot követő egyik alapkérdésére, a liturgiatudomány és a kánonjog gyakorlati összefüggéseinek tisztázására adott egyik válaszlehetőség alapja.⁶⁶⁶ A *második kérdés* a klerikusok képzésével összefüggő tantárgyak oktatóira vonatkozó szabályozással kapcsolatban felmerülő liturgikus nevelésre közvetten

⁶⁶⁴ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 29., in *AAS* 56 (1964) 107.

⁶⁶⁵ KUNZLER, M., *Das Charisma der Liturgie, Zu Theologie und Ausgestaltung der liturgischen Laiendienste*, Paderborn, 2001. 27.

⁶⁶⁶ WOLF, E., *Rechtstheologische Studien*, Frankfurt, 1987. 55.

irányuló kánonjogi elvet tisztázza, mely arra vonatkozik, hogy az egyes tárgyakat külön-külön oktatók adják elő: „*Curetur ut distincti totidem nominentur magistri qui doceant sacram Scripturam, theologiam dogmaticam, theologiam moralem, liturgiam, philosophiam, ius canonicum, historiam ecclesiasticam, aliasque, quae propria methodo tradendae sunt, disciplinas.*” (CIC 253. kánon 2.§) A felsorolás itt a tárgy sajátos tudományos módszere alapján és nem tárgyi összefüggésük alapján történik.⁶⁶⁷

A felszentelésben nem részesült világi krisztushívők liturgikus nevelése a krisztushívők jogait felsoroló szöveghelyen belül az összes krisztushívő kötelelességeit és jogait ismertető címben (CIC II. Könyv, I. Rész, I. Cím, „*Az összes krisztushívők kötelelességei és jogai*”) közvetetten, általános megfogalmazásban kerül bemutatásra, a keresztségből adódó evangéliumi életre szóló meghívással összefüggő keresztény nevelésre vonatkozó kánonjogi elvvel összefüggésben: „*Christifideles, quippe qui baptismo ad vitam doctrinae evangelicae congruentem ducendam vocentur, ius habent ad educationem christianam, qua ad maturitatem humanae personae prosequendam atque simul ad mysterium salutis cognoscendum et vivendum rite instruantur.*” (CIC 217. kánon), míg az I. Részben található következő címben (II. Cím, „*A világi krisztushívők kötelelességei és jogai*”) kifejezetten a világi krisztushívőkre vonatkozóan, az ő sajátos társadalmi helyzetüknek megfelelően és erre alkalmazva⁶⁶⁸ írja elő számukra a „keresztény tanítás megismerésére” vonatkozó kötelezettséget, mely a kánon szövege alapján egyben krisztushívői jog is, tehát a keresztény tanítás szerinti élet a jogszabály értelmében azért jelent jogigényt az egyház tanításának – így a liturgikus ismeretek elsajátítására vonatkozó nevelésen keresztül történő – elsajátítására, hogy azt képesek legyenek hirdetni és védelmezni és ebből kiindulva szolgálatukat az egyház apostoli tevékenységében is gyakorolhassák: „*Laici, ut secundum doctrinam christianam vivere valeant, eandemque et ipsi enuntiare atque, si opus sit, defendere possint, utque in apostolatu exercendo partem suam habere queant, obligatione tenentur et iure gaudent acquirendi eiusdem doctrinae cognitionem, propriae uniuscuiusque capacitati et conditioni aptatam.*” (CIC 229. kánon).

A krisztushívők liturgikus képzéséből adódó kánonjogi kötelezettségek megfogalmazása az Egyházi Törvénykönyvben, a szentségek kiszolgáltatásával kapcsolatos liturgikus cselekményekre vonatkozó alapkövetelményeket tartalmazó gyakorlati

⁶⁶⁷ A papnövendékek liturgikus képzésének irányelveit a következő dokumentum határozza meg: SACRA CONGREGATIO PRO INSTITUTIONE CATHOLICA, *In Ecclesiasticam futurorum, Leges Ecclesiae post Codicem Iuris Canonici editae*, 1979. VI. 3. VI (1979) 7764-7785.

⁶⁶⁸ NEUMANN, J., *Menschenrechte auch in der Kirche?* Einsiedeln, 1986. 88.

alkalmazásokat kifejező utasításokban jelenik meg.⁶⁶⁹ Három példán keresztül mutatjuk be a liturgikus képzésre hivatkozó, vagy annak hatását megjelenítő jogszabályi helyeket. *Első példa* a bérálás szentségét felvevő krisztushívőkkel kapcsolatos szülői kötelességek felsorolásában megfogalmazódó, „kellő *oktatásra*” irányuló kitétel: „(...) *curent parentes, animarum pastores, praesertim parochi, ut fideles ad illud recipiendum rite instruantur (...)*” (vö. CIC 890. kánon). Ez az oktatási kötelezettség elsősorban a szülőket terheli, de a kánon alapján vonatkozik a lelkipásztorokra – különösen a plébánosokra –, tehát a klerikusok liturgikus képzését meghatározó kánonok gyakorlati alkalmazása érvényesül ebben a jogszabályban. *Második példa* a házasság szentsége kiszolgáltatása előtti lelkipásztori gondoskodás keretein belül történő eljárás normái között (CIC IV. Könyv, VII. Cím, I. Fejezet, „*A lelkipásztori gondoskodás és a házasság megkötését megelőző teendők*”) megfogalmazódó előírás, mely a házasságkötés „gyümölcsöző liturgiájával” kapcsolatban utasítja *krisztushívőket* a „házas állapot keresztény szellemben való megőrzésére és tökéletesítésére” vonatkozó segítség megadására: „*fructuosa liturgica matrimonii celebratione (...)*” (vö. CIC 1063. kánon 3. pont), tehát a *gyümölcsöző liturgia* ebben a szövegszituációban nemcsak a közreműködő klerikus, vagy felszentelésben nem részesült, különleges megbízással illetve felhatalmazással rendelkező krisztushívő feladata, hanem az egész egyházi közösségé („*ecclesiastica communitas*”) [vö. CIC 1063. kánon, az 1. alpontot megelőző bevezető szakasz], azaz a liturgikus nevelés hatására megfelelően tudatosított szentségi liturgiára irányuló liturgikus háttérismeretekkel is rendelkező krisztushívők szolgálata segítségével támasztja alá ebben az esetben az Egyházi Törvénykönyv a gyümölcsöző házasságkötési szertartás megvalósulását.⁶⁷⁰ A harmadik példa szintén a házasságkötés előkészítő oktatásával kapcsolatos. Ebben, a rendes forma szerinti végzésben világi közreműködő esetén történő szentségi rítussal kapcsolatos előzetes oktatásra vonatkozó jogszabályban az Egyházi Törvénykönyv kifejezetten előírja, hogy olyan világít kell kiválasztani, aki amellet, hogy a liturgikus jog által meghatározott szabályok szerint tudja elvégezni a liturgikus szolgálatát – tehát megfelelő liturgikus oktatásban részesült, azaz bennfoglaltan a liturgikus szolgálat előkészítésében részesült – és *képes* a házasulandók előzetes oktatására: „*Laicus seligatur idoneus, ad institutionem nupturientibus tradendam capax et qui liturgiae matrimoniali rite peragenda aptus sit.*” (CIC 1112. kánon 2.§) Ez a „*képesség*” nem egy általános magyarázó tehetséget, vagy a dolog lényegébe „nagy vonalakban” eligazító alapismereteket jelent, hanem konkrét, tárgyra irányuló valódi

⁶⁶⁹ MAY, G.,-EGLER, A., *Einführung in die kirchenrechtliche Methode*, Regensburg, 1996. 240.

⁶⁷⁰ PREE, H., *Die Gemeinde der Liturgie in kanonistischer Sicht*, Paderborn, 1991. 207.

liturgikus ismereteket, melyek kánonjogilag is bizonyítják, hogy a liturgikus szolgálatra megbízott felszentelésben nem részesült krisztushívők képzése *kötelező*, és szükséges a hiteles liturgikus cselekményekhez.⁶⁷¹

A liturgikus nevelés gyakorlati előmozdításában végzett alkotó és életszolgáló tevékenysége miatt a II. Vatikáni Zsinat, *Ad Gentes* határozata értelmében a hitoktatók képzésével foglalkozó teológiai intézetek munkája nagy értéket képvisel az Egyházban: „Különösen nagyra kell értékelni a hitoktatók képzését, akik hatalmas munkával egyedülálló és mindenképpen szükséges segítséget nyújtottak és nyújtanak a hit és az Egyház terjesztéséhez.”⁶⁷² Ezekben a teológiai intézetekben (pl. hittudományi főiskolákon, vagy katolikus egyetemek fakultásain) nemcsak teológiai, hanem kifejezetten pedagógia tudományi szempontok alapján oktatják a liturgia tudományt. Egyes speciális intézetekben „*lelkipásztori kisegítők*” képzése történik, amelynek keretében az egyházi Tanítóhivatal utasításai szerint készítik elő a felszentelésben nem részesült krisztushívőket a liturgikus cselekményekkel kapcsolatos szolgálatra. Az ilyen lelkipásztori kisegítői tevékenységnek kánonjogilag is körülírt feladata, (vö. *Redemptionis Sacramentum*, instrukció 150.) hogy a papok és diákonusok szolgálatának megkönnyítése mellett a papi és diákonusi hivatások felébresztésére kell irányulnia, és „*a világi krisztushívőket minden egyes közösségben a jog szabályai szerint készítse fel a különféle liturgikus feladatokra a karizmák sokféleségének megfelelően.*” Az instrukció szavai szerinti „liturgikus feladatok” nem a lelkipásztori kisegítő speciális liturgikus szolgálataira, tehát nem a *felhatalmazáshoz* illetve előjárói *megbízáshoz* kötött liturgikus cselekményekre vonatkozik, hanem az egyház liturgikus életébe történő, *participatio actuosa* alapelv szerinti tudatos és gyümölcsöző krisztushívői részvételre.⁶⁷³

A liturgia ünneplését a II. Vatikáni Zsinat liturgikus alapértelmezésében mindenképpen jellemzi az összes krisztushívő valamiféle tevékenysége, azonban ebből a közös és átfogó cselekvési programból nem következik, hogy a közösség minden tagjának kötelező módon valamiféle önidentitáson alapuló „saját” liturgikus aktivitást kellene kifejtenie a tudatos és tevékeny krisztushívői liturgikus részvétel elvére hivatkozva.⁶⁷⁴ Az „összes krisztushívő liturgikus tevékenységének” alap gondolata a testtartásokat, mozdulatokat, egyes – nem előjárói – gesztusokat, énekeket és imádságokat tartalmazza,⁶⁷⁵

⁶⁷¹ PRIMETSHOFER, B., *Die Eheschließung*, in HKK, Regensburg, 1983. 784.

⁶⁷² II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Ad Gentes*, határozat az Egyház missziós tevékenységéről, 1965. december 7. 17. AAS 58 (1966) 947-990.

⁶⁷³ BRANDT, K. J., *Laien im Dienst der Seelsorge*, Paderborn, 1998. 147.

⁶⁷⁴ RATZINGER, J., *Zur Frage nach der Struktur der liturgischen Feier*, in *IKaZ* 7 (1978) 488-497. 494.

⁶⁷⁵ HÄUBLING, A., *Liturgiereform. Materialien zu einem neuen Thema der Liturgiewissenschaft*. In *ALw* 31 (1989) 437-491. 487.

ezért a liturgikus képzésnek megfelelő helyzeti szempontok figyelembe vételével a félreértések tisztázása érdekében tudatosítani kell a krisztushívőkben a liturgiában érvényesítendő megfelelő ekkleziológiai hangsúlyokat és modelleket.⁶⁷⁶ A *Redemptionis Sacramentum* instrukció ezt a feladatot közvetlenül a hitoktatás körébe utalja, tehát a hitoktatók képzésével foglalkozó teológiai intézetek (pl. hittudományi főiskolák) feladata, hogy olyan hitoktatókat – vagy a közjogi szabályozás szerint „hittanárokat” – képezzen, akik kateketikai tevékenységük során képesek a fentiekben elemzett helytelen, krisztushívői aktivitást félreértő nézeteken felülemelkedve, az egyház valódi szándéka szerinti liturgikus felfogás irányába, értékhangsúlyok és többletélmények eszközszerinti felhasználásával történő pedagógiai irányításra: „(...) a hitoktatás gondosan törekedjék rá, hogy kijavítsa azokat a felfogásokat és felületes gyakorlatokat, amelyek az utóbbi években e téren néhány helyen elterjedtek, és hogy minden krisztushívőben feléledjen a hatalmas csodálat az Eukarisztiának a mélysége előtt(...)”⁶⁷⁷

2.1.5. A liturgia közös végzésének kánonjog által meghatározott formai elemei

Az eddigiekben a liturgikus cselekmények alkalmával a kánonjog által meghatározott törvényhozói illetékességi, majd személyi-kiszolgáltatói és speciális helyzetekben érvényesülő, rendkívüli joganyagot tartalmazó, általános feltételek és normatív összefüggések bemutatása történt. Ebben a pontban kifejezetten a „*formai*” *elemek* liturgikus jogszabályokon keresztül végzett vizsgálata történik, melyek a liturgia közös végzésével kapcsolatban több *kánonjogi szinten* kerülnek szabályozásra. a) A *formai elemek* a következők: imaformák, előadásmódok, mozdulatok, gesztusok, tárgyak, öltözékek, eszközök, a szent csend, valamint az ezekkel való összefüggés függvényében bizonyos egyéb kánonjogi összefüggések; b) a *kánonjogi szintek*: 1.) a II. Vatikáni Zsinat *liturgikus konstitúciója*, mely összefoglalóan és a jövőre vonatkoztatva határozza meg a közös végzés kánonjogi alapelveit, majd 2.) az *Egyházi Törvénykönyvben* szereplő tárgyra vonatkozó liturgikus normákat tartalmazó rendelkezések és típusaik, ezt követik 3.) a konkrét *liturgikus könyvben* meghatározott formai elemekre vonatkozó liturgikus jogszabályok – példaként a Római Misekönyv Általános Rendelkezései,

⁶⁷⁶ DOMBOIS, H., *Hierarchie, Grund und Gränze einer umstrittenen Struktur*, Freiburg, 1971. 166.

⁶⁷⁷ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Redemptionis Sacramentum*, instrukció, 40.

majd az egyes speciális, zsinat utáni liturgikus normákban meghatározott tartalmak – sorszámozáson belül elhelyezve.

A vizsgálati módszer az eddigiekhez hasonlóan, nem a tárgyi összefüggések felsorolásszerű, horizontális elemzése, hanem a kánonjogi szinteken megjelenő, aktuális kérdést érintő szabályozás vertikális összefüggéseinek bemutatása és összehasonlítása segítségével történik.

2.1.5.1. A liturgikus cselekményekre vonatkozó közösségi karakter érvényesülése a liturgikus konstitúció utasításaiban

A liturgikus konstitúció nemcsak a krisztushívők liturgikus cselekményekben való cselekvését, hanem a cselekvésre vonatkozó liturgikus szabályok elmélyítő ismeretét is előírja: „Ezért kell a lelkipásztoroknak a liturgikus cselekmények végzésében ügyelniük nemcsak arra, hogy az érvényes és megengedett végzéshez szükséges törvényeket megtartsák, hanem arra is, hogy a hívők tudatosan, cselekvő módon és lelki gyarapodással vegyenek részt benne.”⁶⁷⁸ Ebből a liturgikus szabályból két elvi megállapítás is megfogalmazható. Az első, hogy a liturgikus cselekményekben való részvétel elsősorban egy lelki gyarapodásra irányul (gyümölcsöző részvétel), mely magában foglalja a kánonjog egészében érvényesülő liturgikus jog alapcélját, az anabázis *kettős karakterű kommunikatív mozzanatát*.⁶⁷⁹ A második elvi megállapítás, hogy az anabatikus kommunikáció gyümölcsözőségének kánonjogi feltétele, a konstitúció iménti szövegében megfogalmazott liturgikus jogi kitétel érvényesülése, a cselekmények végzésekor megtartott „szükséges törvények” megtartása, azaz a „formai” elemek, a liturgikus cselekményekben az egyház által szabályozott közösségi rítus vázát alkotják.⁶⁸⁰

A „formai” eszközrendszeren belül a liturgikus konstitúció általánosan megkülönbözteti a személyhez fűződő tárgyi és gondolati aktussal összefüggő elemeket (pl. imádság és jelek).⁶⁸¹ A kettős eszközrendszert jogilag és teológiaiilag is *egységesen* kezeli. Erre példa a liturgia oktató és lelkipásztori jellegéből fakadó szabályokon belül megtalálható

⁶⁷⁸ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 11., in *AAS* 56 (1964) 102.

⁶⁷⁹ BAUMGARTNER, J., *Liturgie und Leiblichkeit*, Stuttgart, 1976. 46.

⁶⁸⁰ KUNZLER, M., *Liturgiewissenschaft*, Paderborn, 2001. 82.

⁶⁸¹ LENGELING, E.J., *Die Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie, Lateinisch-deutscher Text mit einem Kommentar von Emil Joseph Lengeling*. Münster, 1985. 43.

szabályozáson belül az örömhír hirdetéséhez közvetlenül kötődő közösségi válaszok között egymás után felsorolt két eszköz, az *imádság* és a *jelek* alkalmazása. A szövegszituációs elemzés érdekében megjelenítjük a gondolati kapcsolódásokat. a) „*Krisztus hirdeti most is az örömhírt*” – b) „*ehhez járul az imádság*” – c) „*végül a látható jelek*”.⁶⁸² A kettős eszközrendszer összekapcsolása ebben a példában a katabatikus dimenzió és a formai eszközrendszer szövegszituációs összefüggéseiből épülő liturgikus jogi elv egyik megjelenése.⁶⁸³ Az imádság és a jelek mint a szöveg és a tettek együtt alkotják a „szertartás” lényegét. A szertartás *rítusként* értelmezett kultikus dimenziója nem értékelhető pusztán „formai” elemként, hanem mindig a közösségi kultikus cselekvés természetfeletti célt meghatározó eszközeként jelenik meg a liturgikus cselekményekben.⁶⁸⁴ A krisztushívők befogadóképessége és az áttekinthetőség, tehát az érthetőség fogalmazza meg a szertartásokkal mint az imádságok és jelek által meghatározott formai elemekkel összefüggő liturgikus aktus kánonjogi dimenzióját: „(...) *legyenek mentek a felesleges ismételtetésektől, így alkalmazkodjanak a hívők befogadóképességéhez és általában ne szoruljanak sok magyarázatra.*”⁶⁸⁵

A formai eszközrendszer következő típusa a *statikus* (pl. anyagok) és *dinamikus* (pl. gesztusok) formák alkalmazása. A *statikus* formarendszere példa a szentségek és szentelmények anyagával kapcsolatos liturgikus jogi alapelv megfogalmazása, mely nem zár ki egyetlen anyagot sem a liturgikus cselekmények formái közül: „(...) *nincs olyan anyagi dolog, amelynek helyes használatát ne lehetne arra a célra irányítani, hogy szolgálja az ember szenttétevését és Isten dicséretét.*”⁶⁸⁶ A *dinamikus* formarendszere vonatkozó liturgikus konstitúcióban megjelenő szabályozásra példa, a betegek kenetének kiszolgáltatásakor végzett kenések számára és körülményeire utaló szabályozás, mely arra utasít, hogy a krisztushívő állapotát és életkörülményeit figyelembe véve kell alkalmazni a liturgikus törvényekben előírt szabályokat: „*A kenések számát a körülmények szerint kell*

⁶⁸² Vö. II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 33., in *AAS* 56 (1964) 108.

⁶⁸³ A szimbólumokon keresztül megfogalmazódó kommunikációelemzés szempontjából fontos, hogy a konstitúció szövegében az imádság tulajdonsága, hogy az imádságot a pap „Krisztus személyében és a közösség élén állva” mutatja be, melyet „valamennyi jelenlévőnek a nevében végez, és a jelekkel kapcsolatban: a szent liturgia a láthatatlan „isteni dolgok” jelzésére használja, és kifejezetten „Krisztus vagy az Egyház választotta ki”, tehát az imádság és a jelek abban az összefüggésben kerülhetnek egy liturgikus jogi szintre, amelyben Krisztus vagy az Egyház alapította őket. Így a liturgikus „formai elemek” isteni jogi és tisztán kánonjogi szabályozásának, az elemzett zsinati konstitúció értelmében az alapítói szándék, illetve „jogi” személyiség lehet a rendező elve.

⁶⁸⁴ FISCHER, B., *Wort, Bild, Symbol in der Liturgie*, in *LJ* 30 (1980) 230-242. 232.

⁶⁸⁵ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 34., in *AAS* 56 (1964) 109.

⁶⁸⁶ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 61., in *AAS* 56 (1964) 116.

*alkalmazni (...) hogy azok megfeleljenek a szentséget felvevő betegek különböző viszonyainak.*⁶⁸⁷

A formai eszközrendszer imént felépített kettősségére épül a liturgikus konstitúció következő, liturgikus formai elemekre épített kétirányú kommunikációs szintje, melyre az eukarisztikus cselekményt szabályozó szöveghelyen belül, az áldozati adományokkal kapcsolatos cselekményre vonatkozó rendelkezésben a krisztushívők tudatos és a Zsinat részvételi irányelvének megfelelő belső magatartására utal: „*Meg kell tanulniuk a tiszta áldozati adományt nemcsak a pap keze által, hanem vele egyesülten maguk is felajánlani*”⁶⁸⁸, tehát ebben a szabályban a *szó-jel-szertartás* hármására építve, a *formai* elemekből kiindulva a liturgikus cselekmény belső, alapcélra irányított összefüggéseit fogalmazza meg a liturgikus konstitúció.⁶⁸⁹

A liturgikus konstitúció, formai liturgikus elemeket szabályozó összefüggésrendszeréből kiindulva, a második kánonjogi szintet képező Egyházi Törvénykönyv által a tárgyban meghatározott jogszabályok nem egy „következő”, hierarchikusan képzett állomás, hanem a vizsgálati módszer fentiekben ismertetett indokai alapján történő érvényesítése.

Az Egyházi Törvénykönyvben megjelenő liturgikus formai elemek szabályozását tartalmazó törvények elemzése a következő csoportosítás szerint történik: a *szentségekkel* és *szentelményekkel* kapcsolatos jogszabályokban megjelenő liturgikus formákra vonatkozó szabályok és típusaik, ezt követi az *imaórák liturgiájának* szabályozásában megjelenő liturgikus formákat meghatározó speciális, metódushalmazon kívüli normatív összefüggések bemutatása, majd a *statikus* és *dinamikus* szintet megjelenítendő, az *oltár* anyagával és szentelésével foglalkozó kánonok értelmezése, és a vizsgálat tárgyát megjelenítő problémafelvetésben való elhelyezése.

⁶⁸⁷ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 75., in *AAS* 56 (1964) 119.

⁶⁸⁸ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 48., in *AAS* 56 (1964) 113.

⁶⁸⁹ BAUMGARTNER, K., *Liturgie als Aufgabe aller Christen*, Regensburg, 1991. 197.

2.1.5.2. *A liturgikus cselekményekre vonatkozó közösségi karakter érvényesülése az Egyházi Törvénykönyv tárgyra vonatkozó, liturgikus normákat tartalmazó rendelkezéseiben*

Az Egyházi Törvénykönyv a liturgikus cselekmények rítusainak szabályozását általánosságban a liturgikus könyvek szabályozási fórumára utalja, de nem szigetelődik el az egyes liturgikus cselekmények formai elemeinek körülírásától, tehát a közösség által végzett liturgia kánonjogilag meghatározott formai elemeinek bizonyos szempontból alapforrásának is tekinthető.⁶⁹⁰ Kettős szempont érvényesül a liturgikus cselekményekkel összefüggő formai elemek meghatározásával kapcsolatos liturgikus jogszabályok Törvénykönyvben szereplő megjelenésével kapcsolatban. A *statikus* réteget jelentő „anyagok” és a *dinamikus* réteget jelentő „mozdulatok” tekintetében pl. a szentségek kiszolgáltatásával kapcsolatban van egy („első”) *metódushalmaz*, melyben a liturgikus cselekmény és (vagy) az anyag meghatározásával szabályozza a liturgia formáját, valamint megjelenik egy *második típusú metódushalmaz*, mely jellemzően a liturgikus könyvekben megjelenő liturgikus jogszabályok által megfogalmazott liturgikus jogi törvényösszefüggésbe utalja a vonatkozó statikus és dinamikus liturgikus formák meghatározását.⁶⁹¹

Az *első típusba* sorolható metódushalmazba tartozó szabályok a keresztség szentségével, a bérmálás szentségével és a betegek kenetével összefüggő liturgikus formákat szabályozó kánonok által meghatározott liturgikus jogi normák tartoznak. A keresztség szentségének kiszolgáltatásával kapcsolatban az Egyházi Törvénykönyv a formai elemeket illetően először a liturgikus könyvben szereplő szabályra utal, amikor a keresztség kiszolgáltatásához alkalmazandó víz megáldását határozza meg: „*benedicta sit oportet, secundum librorum liturgicorum praescripta.*” (vö. CIC 843. kánon), azonban a kiszolgáltató aktus formájának szabályozásakor a konkrét cselekményt is előírja – utalva a püspöki konferencia liturgikus előírására – : „*Baptismus conferatur sive per immersionem sive per infusionem, servatis Episcoporum conferentiae praescriptis.*” (CIC 854. kánon) Az „első” metódushalmazba tartozó következő szentség, melyben a kiszolgáltatással kapcsolatban az Egyházi Törvénykönyv a liturgikus cselekmény meghatározásánál nemcsak a liturgikus könyvben szereplő előírásra utal, hanem a szertartás lényegi aktusát, tehát a statikus és dinamikus liturgikus formai elemeket is meghatározza, a *bérmálás* szentsége. Ez valamelyest *vegyes halmaznak* is tekinthető, mivel – a keresztség szentségének kiszolgáltatásával

⁶⁹⁰ AUER, J., *Die Sakramente der Kirche*, Regensburg, 1982. 116.

⁶⁹¹ POTZ, R., *Die Geltung kirchenrechtlicher Normen*, Wien, 1988. 74.

kapcsolatos szabályozáshoz hasonlóan – ebben az esetben is megfogalmazódik a *dinamikus* eszközrendszer konkrét rituális előírása, valamint a liturgikus könyvre való utalás, a következő formában: a vonatkozó kánon tartalmazza a kiszolgáltató *cselekmény* teljes leírását (kézrátétel, megkenés és szavak), de nem határozza meg pontosan a kiszolgáltatás lényegi elemét megjelenítő szavakat, hanem a liturgikus könyv előírására utal: „*Sacramentum confirmationis confertur per unctionem chrismatis in fronte, quae fit manus impositione atque per verba in probatis liturgicis libris praescripta.*” (CIC 880. kánon 1.§). A *statikus* eszközrendszeren belüli szabályozás, tehát a kiszolgáltatás során felhasznált *anyaggal* kapcsolatos előírás két szinten, az anyag meghatározásán és az anyag alkalmazására vonatkozó érvényességi kritérium megfogalmazásán keresztül történik: „*Chrisma in sacramento confirmationis adhibendum debet esse ab Episcopo consecratum etiamsi sacramentum a presbytero ministretur.*” (CIC 880. kánon 2.§) A metódushalmazban elhelyezkedő harmadik szentség, a *betegek kenete* szintén *vegyes halmazra* jellemző tulajdonságokkal rendelkezik a liturgikus cselekményekben megjelenő formai elemek Egyházi Törvénykönyvben történő szabályozásával kapcsolatban, ugyanis a kiszolgáltató rítus *dinamikus* részét jelentő cselekmény („kenés”) leírását a liturgikus könyv előírásai közé utalja, míg a *statikus* eszközt („olaj”) meghatározza: „*(...) confertur eos liniendo oleo atque verba proferendo in liturgicis libris praescripta.*” (vö. CIC 998. kánon) A vegyes halmaz jelleg érvényesül a szentség kiszolgáltatásával foglalkozó fejezetben (CIC IV. Könyv I. Rész, V. Cím, I. Fejezet, „*A szentség kiszolgáltatása*”), amikor a statikus eszköz érvényességi kritériumának kánonjogi szűkítése után (a megyéspüspök, a püspökök, a jogban velük egyenlő elbírálás alá esők, valamint szükség esetén bármely pap a szentség kiszolgáltatása során) a dinamikus eszközelem jogi meghatározásának keretében a liturgikus könyvekben található joganyagra való hivatkozás után, a szükség helyzetre vonatkozóan saját törvényszövegében pontosítja a dinamikus eszközelem érvényességi körülményeit – szükséghelyzetben elég egy kenés a homlokon vagy a test bármely részén, a liturgikus szöveg teljes elhangzása mellett –: „*(...) in casu tamen necessitatis, sufficit unctio unica in fronte vel etiam in alia corporis parte, integra formula prolata.*” (vö. CIC 1000. kánon 1.§)

A *következő metódushalmaz*, jellemzően a liturgikus könyvekben megjelenő liturgikus jogszabályok által megfogalmazott liturgikus jogi törvényösszefüggésbe utalja a vonatkozó statikus és dinamikus liturgikus formák meghatározását. Mivel az eukarisztikus cselekménnyel összefüggő liturgikus szabályok metódushalmaz szerinti elemzését a harmadik kánonjogi szintet képező, liturgikus könyvek által meghatározott formai eszközrendszerben vizsgáljuk, a liturgikus könyvekben megjelenő, Egyházi Törvénykönyv által formát illetően a

liturgikus könyv szabályozásába utalt szentségek a *bűnbánat* szentsége, az *egyházi rend* szentsége és a *házasság* szentsége. Ezekkel a szentségekkel kapcsolatban a konkrét statikus és dinamikus eszközelemeket az Egyházi Törvénykönyv egyértelműen a liturgikus könyvekben található kánonjogi szabályozás körébe utalja.⁶⁹²

A *bűnbánat* szentségével kapcsolatban az Egyházi Törvénykönyv a szentség hatásának megfogalmazását (egyéni és az egyházzal való szembenállást megszüntető bocsánat) és a liturgikus cselekmény lényegi elemének megnevezését („bűneiket a törvényes gyóntatónak megvallják”) [vö. CIC 959. kánon] követően a szentség kiszolgáltatásával foglalkozó fejezet (CIC IV. Könyv, I. Rész, IV. Cím, I. Fejezet, „*A szentség kiszolgáltatása*”) első kánonjában megnevezi a kiszolgáltató liturgikus cselekmény lényegi rítusát (egyéni és teljes bűnmegvallás és feloldozás), de ez a liturgikus cselekmény statikus és dinamikus formai eszközrendszerét illetően nem kimerítő, tehát a Törvénykönyv ebben az esetben sem tartalmazza a kiszolgáltatás rítusát, ugyanakkor – bár a metódushalmaz tekintetében nem tartozik az első típusba – az aktuálisan vizsgált metódushalmaztípustól bizonyos mértékig eltér abban a tekintetben, hogy a liturgikus könyvre való utalást sem tartalmazza: „*Individualis et integra confessio atque absolutio unicum constituunt modum ordinarium, quo fidelis peccati gravis sibi conscius cum Deo et Ecclesia reconciliatur(...)*” (vö. CIC 960. kánon) A liturgikus könyv jogszabályaira való utalás mellőzésének ebben az esetben liturgikus jogi szempontból rendkívül érdekes és különleges oka van. A 2. kánon értelmében a liturgikus jog rituális szabályozása kodikáris jelleggel a liturgikus könyvekben való jogszabályok alapján történik.⁶⁹³ Ez alól az általános, liturgikus jogot alapvetően jellemző szabály alól a 2. kánon értelmében azok az esetek képeznek kivételt, amelyekben a liturgikus könyvben szereplő szabályozás ellentétes az Egyházi Könyvben található jogszabályokkal: „*(...)quare leges liturgicae hucusque vigentes vim suam retinent, nisi earum aliqua Codicis canonibus sit contraria.*” (vö. CIC 2. kánon) Az Egyházi Törvénykönyv a liturgikus cselekményekkel és általában a liturgia egészével kapcsolatos fegyelmi szabályok közül néhányat módosított. A módosítások hivatalos jegyzékét a Törvénykönyv hatályba lépése előtt közölte a Szentszék illetékes hatósága: Sacra Congregatio pro Sacramentis et Cultu Divino, *Decretum et Variationes*, 1983. IX. 12. Notitiae, 20 (1983) 540-555. A módosítások körébe tartozik az idézett kánon tartalmával kapcsolatos liturgikus könyvben szereplő szabályozás is. A liturgikus könyv (*Ordo Poenitentiae*, 1973. XII.2.) 31-34. pontjában található szabályozást az Egyházi Törvénykönyv módosította. A módosítást a fentiekben

⁶⁹² AHLERS, R., *Theologische Erwägungen zum Sakramentenrecht*, Paderborn, 1992. 227.

⁶⁹³ HÄUBLING, A., *Liturgiewissenschaftliche Aufgabenfelder vor uns*, Trier, 1988. 26.

említett helyen, az 549-550. oldalon hirdette ki a Szentszék.⁶⁹⁴ A változtatás lényege abban áll, hogy az Egyházi Törvénykönyv szabályozásában a bűnbánat szentségének „közösségi” kiszolgáltatása a forma *rendkívüli* változata, ezért az egyéni bűnmegvallás és feloldozás az egyetlen rendes módja a szentség kiszolgáltatásának („*unicum constituunt modum ordinarium*”).⁶⁹⁵ A Szentszék imént megnevezett hivatala törölte a vonatkozó liturgikus könyv (*Ordo Poenitentiae*, 1973. XII.2.) két részét,⁶⁹⁶ melyek egy olyan lehetőséget tartalmaztak, amely az Egyházi Törvénykönyvben nem szerepel,⁶⁹⁷ sőt a benne lévő szabályozással ellentétes, így a Törvénykönyv a 2. § értelmében módosította azokat. Ennek a módosításnak az volt a célja, hogy a zsinat után megfogalmazódó téves elképzelésekkel szemben, melyekre hivatkozva egyesek, helytelenül értelmezve a zsinati communio-ekkleziológiát, úgy gondolták, hogy az „általános” feloldozás keretében történő szentségkiszolgáltatás rítusa elősegíti az egyházzal kapcsolatos dogmatikai egységmodellek jobb megértését és gyakorlati érvényesülését, rendes formaként kezdték alkalmazni;⁶⁹⁸ hangsúlyozza, hogy az ilyen formában történő liturgikus cselekmény nem a dinamikus formai eszközrendszer ekkleziológiailag újszerű és indokolt gyakorlása, hanem egy kifejezetten rendkívüli forma, melyet kánonjogilag csak szűken értelmezve lehetséges helyesen alkalmazni.⁶⁹⁹

A metódushalmazhoz tartozás tekintetében egységesebb példát jelenít meg az *egyházi rend* szentségének kiszolgáltatására irányuló szabályozás formai eszközelemeinek statikus és dinamikus kodikáris feldolgozása, mely a halmaz alaptulajdonságának megfelelően csak fogalmilag pontosítja a lényegi dinamikus eszközelemet (kézfeltétel), de a statikus eszközelem pontos és részletes leírásától eltekint, és a liturgikus könyvben található szabályozás illetékességébe utalja: „*Conferuntur manum impositione et precatone consecratoria, quam pro singulis gradibus libri liturgici praescribunt.*” (CIC 1009. kánon 2.§). Lényegileg ehhez hasonló formában fogalmazza meg kánonjogilag az Egyházi

⁶⁹⁴ SACRA CONGREGATIO PRO SACRAMENTIS ET CULTU DIVINO, *Decretum et Variationes*, 1983. IX. 12. *Notitiae* 20 (1983) 540-555. 549-550.

⁶⁹⁵ Az előzetes bűnmegvallás nélkül, több krisztushívó számára együttesen kiszolgáltatott szentség az Egyházi Törvénykönyv szövege alapján nem lehetséges, csak kivétel tehető bizonyos különleges esetekben. A feltételekről a megyéspüspök illetékes dönteni.

⁶⁹⁶ *Ordo Poenitentiae* 32. 2. bekezdés, valamint 40. c. pont (SACRA CONGREGATIO PRO SACRAMENTIS ET CULTU DIVINO, *Decretum et Variationes*, 1983. IX. 12. *Notitiae* 20 (1983) 540-555. 550-551.)

⁶⁹⁷ Az Egyházi Törvénykönyv nem ad lehetőséget arra, hogy a megyéspüspök által előírt eseteken kívül bizonyos váratlan helyzetekben utólagos engedélykérés (visszajelzés) mellett az áldozópapok saját hatáskörükben illetékesek lennének a szükséges feltételek meglétéről dönteni a bűnmegvallás nélküli egyidejűleg több krisztushívó számára történő bűnbánat szentségének kiszolgáltatásával összefüggésben – ellentétben a liturgikus könyv hatályon kívül helyezett bekezdésével és pontjával.

⁶⁹⁸ RICHTER, K., *Liturgiereform als Mitte einer Erneuerung der Kirche*, Mainz, 1991.

⁶⁹⁹ VI. PÁL, *Allocutio*, 1978. IV. 20. *AAS* 70 (1978) 328-332.

Törvénykönyv a házasság szentségével összefüggő statikus és dinamikus rituális eszközelemeket, azonban ennél a szentségnél a metódushalmazhoz való kapcsolódás fogalmilag a legtisztább formában érvényesül, ugyanis a konkrét rituális elem pontosításától is eltekint – ellentétben az egyházi rend szentségénél tapasztalt lényegi elemet rögzítő szabályozási módszerrel – és a szükség esetére vonatkozó kitévelen kívül a teljes rituális szabályozást a liturgikus könyvbe utalja: „*Extra casum necessitatis, in matrimonii celebratione servantur ritus in libris liturgicis, ab Ecclesia probatis, praescripti aut legitimis consuetudinibus recepti.*” (CIC 1119. kánon). A *szentelményekkel*, kapcsolatban az Egyházi Törvénykönyv a szentségek közötti *második metódushalmazra* vonatkozó módszerrel szabályozza a liturgikus cselekmény statikus és dinamikus formai eszközrendszerét, tehát eltekint a részletes körülírástól, azonban az eddigi metódushalmazokhoz képest itt is egy újdonság fedezhető fel, ugyanis a korábban vizsgált szentségek esetében a metódushalmazhoz való tartozás alapkritériuma a liturgikus könyv liturgikus törvénytartalmának elismerése, sőt bizonyos mértékű megfogalmazása volt, ezzel szemben a *szentelmények kiszolgáltatása* esetében nem történik konkrét utalás a liturgikus könyvek előírásaira, hanem az „*egyházi hatóság*” jóváhagyását írja elő: „*In sacramentalibus conficiendis seu administrandis accurate servantur ritus et formulae ab Ecclesiae auctoritate probata.*” (CIC 1167. kánon 2.§) ami azonban gyakorlatilag a liturgikus könyvekben található kánonjogi normákra utal, mert a *szentelmények szertartását liturgikus könyvek szabályozzák.*⁷⁰⁰ A *szentelmények kiszolgáltatójával* kapcsolatban már megemlítésre kerül a liturgikus könyvben található kánonjogi utasítás: „*quaedam sacramentalia, ad normam librorum liturgicorum (...)*” (vö CIC 1168. kánon)⁷⁰¹

⁷⁰⁰ SEQUEIRA, R, *Gottesdienst als menschliche Ausdruckshandlung*, Regensburg, 1990. 51.

⁷⁰¹ A temetésre vonatkozó Egyházi Törvénykönyvben megtalálható szabályozás elemzésekor a korábbi metódushalmaz-elmélettel nem ellentétes, de a vizsgált metódushalmaz törvényszerűségétől részben eltérő, ugyanakkor halmazon belül értelmezendő formai eszközrendszerrel kapcsolatos összefüggést találhatunk. Míg a *szentelményről* szóló bevezető kánonban (CIC IV. Könyv, II. Rész „*A többi istentiszteleti cselekmény*”, III. Cím, „*Az egyházi temetés*”) a metódushalmaz kánonjogi alaptulajdonságának megfelelően eltekint a szertartás rituálisan pontos ismertetésétől, és a liturgikus könyvekben előírt szabályok illetékességébe utalja a liturgikus cselekmény végzésének kötelező rendjét: „*(...)celebrandae sunt ad normam legum liturgicarum.*” (vö. CIC 1176. kánon 2.§) [Indokoltnak tűnik ennél a szövegforrásnál megjegyezni, hogy a liturgikus törvényekre való Egyházi Törvénykönyvön belüli utalások között ez az egyik legértékesebb, a liturgikus norma valódi törvényi jellegét kánonjogilag is magas szinten megfogalmazó megjelenítés {„*legum liturgicarum*”}]; míg az I. Fejezetben („*A temetési szertartás végzése*”) pontos és kötelező előírás vonatkozik a temetés *szentelménye* kiszolgáltatásának helyére (plébániatemplomba, saját plébániai temetőbe, bármely választott temetőbe, ha a jog nem tilt el ettől, illetve megyéspüspök esetében a székesegyházban, a szerzetesek és az apostoli élet társaságai tagjai esetében pedig a saját templomukban vagy kápolnájukban) vö. CIC 1177-1180. kánon, tehát a liturgikus cselekmény kiszolgáltatásakor meghatározott fizikai hely mint statikus eszközelem meghatározásának tekintetében a temetés szertartásának Egyházi Törvénykönyvben történő szabályozása az említett indoklás alapján eltér a *szentelmény* besorolási típusa alapján meghatározott fogalmi metódushalmazától. A *szent* helyekre vonatkozó Egyházi Törvénykönyvben található liturgikus formai eszközrendszer metódushalmaz szerinti meghatározása tekintetében megegyezik a második típusba tartozó szentségek és *szentelmények* halmazi

A liturgikus formai elemek szabályozását tartalmazó törvények elemzésekor felvázolt csoportosításban a szentségeket követő csoport az *Imaórák Liturgiája*. Ebben az esetben a fentiekben felvázolt metódushalmazok és azok altípusaik közül egyikbe sem sorolható az Imaórák Liturgiájával kapcsolatos Egyházi Törvénykönyvben megfogalmazott statikus és dinamikus eszközelemekre vonatkozó liturgikus előírások megjelenítésének módszere, ugyanis a Törvénykönyvben nem szerepel sem a statikus sem a dinamikus elem megfogalmazása,⁷⁰² még fogalmi említés vagy célzás szintjén sem, csupán a liturgikus jelentőségét emeli ki (vö. CIC 1173. kánon), valamint a végzésére kötelezett személyek csoportját határozza meg, a zsinat utáni liturgikus alapgondolat szemléletébe ágyazva: „*Ad participandam liturgiam horarum, utpote actionem Ecclesiae, etiam ceteri christifideles, pro adiunctis, enixe invitantur.*” (CIC 1174. kánon 2.§)

A statikus és dinamikus formai eszközelemeket kizárólagosan az Imaórák Liturgiáját szabályozó dokumentum (*Institutio generalis de Liturgia Horarum*) valamint a megszentelt élet intézményei és az apostoli élet társaságai szabályzataiban – alapjában véve az említett dokumentummal összhangban vagy kapcsolatban – határozza meg kánonjogi hatállyal.⁷⁰³

Az Egyházi Törvénykönyvben megjelenő liturgikus formai eszközelemek szabályozását tartalmazó törvények elemzése a *statikus* és *dinamikus* szintet megjelenítendő, az *oltár* anyagával és szentelésével foglalkozó kánonok értelmezésével, és a vizsgálat tárgyát megjelenítő metódushalmaz-elmélet problémafelvetésében való elhelyezésével folytatódik.

Az oltárokkal és felszentelésükkel a Törvénykönyv a szent helyeket és időket szabályozó részen belül (CIC IV. Könyv, III. Rész, „*A szent helyek és a szent idők*”) a IV. Fejezetben (IV. Fejezet, „*Az oltárok*”) foglalkozik. A statikus és a dinamikus formai eszközelem jogi meghatározásának tekintetében egyaránt vegyes metódusú halmazba sorolható a vonatkozó szabályozásrendszer, ugyanis az anyaggal kapcsolatban (statikus eszközelem) meghatározza a szilárd oltár lapjának konkrét anyagát (kő): „*Juxta traditum Ecclesiae morem mensa altaris fixi sit lapidea, et quidem ex unico lapide naturali*” (vö. CIC 1236. kánon 1.§), mégis, a püspöki konferencia liturgikus jogi illetékességi körébe helyezi az

elvének tulajdonságaival abban a tekintetben, hogy a statikus és dinamikus eszközelemekkel kapcsolatban a Törvénykönyv ebben az esetben is eltekint a pontos rituális meghatározástól és a liturgikus könyvek törvényi illetékessége alapján megfogalmazott normatív rendszerbe utalja azzal a pontosítással, hogy a szent helyekre való rendelés kánonjogi aktusa felszentelés vagy megáldás, tehát az Egyházi Törvénykönyv a lényegi liturgikus aktust megnevezi, de a rítust nem határozza meg: „*Loca sacra ea sunt quae divino cultui fideliumve sepulturae deputantur dedicatione vel benedictione, quam liturgici libri ad hoc praescribunt.*” (CIC 1205. kánon)

⁷⁰² RICHTER, K., *Die Reform des Stundengebets nach dem Zweiten Vatikanischen Konzil*, Freiburg, 1989. 68.

⁷⁰³ HÄUBLING, A., *Ist die Reform der Stundenliturgie beendet oder noch auf dem Weg?* Trier, 1988. 142.

esetleges, Törvénykönyvtől való eltérést⁷⁰⁴: „(...)attamen etiam alia materia digna et solida, de iudico Episcoporum conferentiae, adhiberi potest.(...)” (vö. CIC 1236. kánon 1.§), tehát a statikus eszközelem meghatározása részlegesen történik meg, ugyanakkor a liturgikus könyvben található szabályozásra való utalásra ebben az esetben nem kerül sor, mégis vizsgálat tárgyává kell tenni a metódushalmaz szabályai szerinti *szövegértékesítés* tekintetében a liturgikus könyv és a kánon kapcsolatát⁷⁰⁵: a szövegösszehasonlítás alapján megállapítható, hogy az Egyházi Törvénykönyvben megfogalmazott jogi háttér nemcsak keretet biztosít a liturgikus jog tartalmi összefüggéseinek megjelenítéséhez, hanem maga a szabályozás tárgya, a szöveg tekintetében tartalmilag teljesen *megegyezik* a vonatkozó liturgikus könyv utasításaival. Ezzel nem keletkezik új metódushalmaz,⁷⁰⁶ ugyanis bennfoglaltan ez a szabályozásmetódus sem különbözik attól a halmaztól, amelyben a liturgikus könyvben található előírások normatív értékének megfogalmazása történik, mert a szöveg nem tartalmaz a szabályozott rész kérdésben semmit, amit a kérdésen belül a vonatkozó liturgikus könyv saját szövegében, az adott szövegszituációs összefüggésben ténylegesen többletként vagy alternatívaként hordozna.⁷⁰⁷ (vö. *Institutio Generalis Missalis Romani*, V. Fejezet, „*A templomok elrendezése és felszerelése a szentmiséhez*”, IV. Alcím, „*Az oltár*” 263.)

Az Egyházi Törvénykönyv, a kérdéssel kapcsolatos dinamikus liturgikus eszközelemet meghatározó szabályozásában a metódushalmaz tekintetében hasonló a helyzet azzal a formai különbséggel, hogy ebben az esetben formailag is megtörténik a liturgikus könyv szabályaira való konkrét, szövegszerű utalás, ugyanakkor a dinamikus elem lényegi tartalmát kimondott formában is megfogalmazza szövegében (szentelés és szentelés vagy megáldás): „*Altaria fixa dedicanda sunt, mobilia vero dedicanda aut benedicenda, iuxta ritus in liturgicis libris praescriptos.*” (CIC 1237. kánon 1.§). A vonatkozó liturgikus könyvvel való szövegösszehasonlítás alapján az oltárszentelés dinamikus liturgikus eszközelemével

⁷⁰⁴ Ez a szabályozásmetódus is egy különlegesség az Egyházi Törvénykönyvön belüli liturgikus jogi szabályozással kapcsolatban, ugyanis a 2. kánon értelmében nem érvényesek azok a liturgikus szabályok, amelyek ellentétesek a Törvénykönyv kánonjaival. Ebben az esetben viszont maga a Törvénykönyv ad lehetőséget rá, hogy a konkrét törvénytől eltérő szabályozás is érvényben maradhat, amennyiben a püspöki konferencia megítélése szerint más szilárd anyag is méltónak tűnik – az adott helyi környezetben vagy egyéb kultúrantropológiai viszonyok között - : „(...)attamen etiam alia materia digna et solida, de iudico Episcoporum conferentiae, adhiberi potest.(...)” (vö. CIC 1236. kánon 1.§) Az Apostoli Szentszék által kiadott hivatalos jegyzékben, mellyel az Egyházi Törvénykönyv módosítja a liturgikus könyvekben szereplő, Törvénykönyvvel ellentétes liturgikus jogszabályokat, ez a szabályozási differencia nem szerepel (vö. SACRA CONGREGATIO PRO SACRAMENTIS ET CULTU DIVINO, *Decretum et Variationes*, 1983. IX. 12. *Notitiae* 20 (1983) 540-555.) – ugyanis a liturgikus könyv szavai ebben a tekintetben szinte teljesen megegyeznek az Egyházi Törvénykönyv kánonjaival, tehát nincs szó ellentét, a liturgikus könyvben szereplő előírásról.

⁷⁰⁵ MAY, G.,-EGLER, A., *Einführung in die kirchenrechtliche Methode*, Regensburg, 1996. 84.

⁷⁰⁶ LUF, G., *Rechtsphilosophische Grundlagen des Kirchenrechts*, Regensburg, 1988.70.

⁷⁰⁷ LEISCHING, P., *Prolegomena zum Begriff der ratio in der Kanonistik*, Trier, 1996. 132.

kapcsolatban is kimondható a statikus eszközelemmel fennálló, szövegérvényesülés tekintetében megegyezőnek tekintendő szabályozás.

2.1.5.3. A liturgikus cselekményekre vonatkozó közösségi karakter érvényesülése a liturgikus könyvekben meghatározott formai eszközelemekre vonatkozó liturgikus normákban

A konkrét *liturgikus könyvben* meghatározott formai elemekre vonatkozó liturgikus jogszabályokkal kapcsolatos kánonjogi szint példája, a korábban megjelölt Római Misekönyvre vonatkozó általános rendelkezések (*Institutio Generalis Missalis Romani*) [röv. IGMR] körébe tartozó liturgikus jogszabályok csoportján belül érvényesülő statikus és dinamikus eszközelemek rendszere.

Ez a kánonjogi szint a II. Vatikáni Zsinat liturgikus konstitúciójának és az Egyházi Törvénykönyv vonatkozó előírásaiban szereplő utasításoknak összefüggésében értelmezendő, ugyanis a rendelkezések szövegfejlődése, valamint hatása a Törvénykönyv jogszabályaira egyértelműen jogi kapcsolatot fogalmaz meg.⁷⁰⁸

Az Általános Rendelkezésekben szereplő, statikus és dinamikus eszközelemeket meghatározó liturgikus szabályok a következő halmazokban kerülnek vizsgálat alá: imaformák és előadásmódok, a szent csend, egyes gesztusok, berendezések és kellékek.⁷⁰⁹

Az első statikus és dinamikus eszközelemeket megjelenítő halmaz, az imaformák és előadásmódok. A dokumentum első helyen az „előjárói imákat” (*orationes praesidentales*) határozza meg, kiemelve az eukarisztikus imát, mely „az egész szentmisének a csúcspontja”.⁷¹⁰ A szabályozás érzékletesen példázza a zsinati liturgikus konstitúció és a liturgikus könyvben szereplő szabályok közötti kánonjogi kapcsolatot, ugyanis az „előjárói ima” megnevezés indoklását egy liturgikus konstitúció szövegében is tartalmilag azonos formában érvényesülő szöveg felhasználásával végzi⁷¹¹: „Ezeket a könyörgéseket a pap, aki Krisztus személyét képviselve a közösség előjárója, Istenhez intézi az egész szent nép és

⁷⁰⁸ POTZ, R., *Die Geltung kirchenrechtlicher Normen*, Wien, 1988. 65.

⁷⁰⁹ Ez a sorrend a dokumentum szövegében megjelenő problémafelvetés eredeti sorrendjét veszi át.

⁷¹⁰ A felszentelt szolgálattelvő (kifejezetten áldozópap) által végzendő előjárói imák a szentmisében a bevezető könyörgés (*collecta*), az áldozati adományok felett végzett könyörgés (*oratio super oblata*) és az áldozás utáni könyörgés (*oratio post communionem*) végzésére vonatkozó liturgikus előírás ebben a dokumentumban kerül kánonjogi szabályozásra, ami megfelelően jellemzi a liturgikus könyv és a kánonjog egészében érvényesülő liturgikus jog egymáshoz rendelt alapszerkezetét.

⁷¹¹ GERHARDS, A., *Vorbedingungen, Dimensionen und Ausdrucksgestalten der Bewegung in der Gottesdienst*, Mainz, 1989. 57.

minden jelenlévő nevében. Méltán nevezzük ezeket előjárói imáknak.”⁷¹² A liturgia végzése alkalmával a krisztushívői szolgálatban működő krisztológiai dimenzió liturgikus cselekvésekben történő érvényesülésével összefüggő, az általános rendelkezések vizsgált szövegével párhuzamos, liturgikus konstitúcióban megjelenő szöveghely a következő: „(...) *Isten csodatetteinek hirdetése az üdvösség történetében, más szóval Krisztus misztériumában, mely bennünk mindenkor jelen van és működik, de elsősorban érvényesül a liturgia végzése alkalmával.*”⁷¹³

A liturgikus könyvben megjelenő formai eszközelemek meghatározásának egyéb liturgikus jogot tartalmazó jogszabályokkal való kapcsolatára példa az előjárói imákra vonatkozó dinamikus eszközelem gyakorlati alkalmazásának kötelezettségét körülíró utasítás: „*A pap előjárói tisztségéhez tartozó részek jellege megkívánja, hogy azokat érthetően és fennhangon mondják, és hogy mindenki figyelemmel hallgassa.*” (IGMR 12.), melyet majdnem szó szerint a *Muscam sacram*⁷¹⁴ instrukcióból idéz (Rítuskongregáció, 1967. március 5. 14.)⁷¹⁵

A tevékeny részvétel előmozdítására, az imaformák és előadásmódok között nemcsak az „előjárói” gesztusok szabályozása szükséges, hanem a krisztushívők nem liturgikus szolgálatot ellátó rétege számára is lehetővé kell tenni a liturgikus cselekménybe való tevékeny bekapcsolódást.⁷¹⁶ Konkrét módon a dinamikus eszközelemek szintjén, tehát a krisztushívőkre vonatkozó cselekvés közvetlen, formai szabályozását a liturgikus konstitúció rendelkezéséből kiindulva, liturgikus jogi formában szintén a Római Misekönyv általános rendelkezései tartalmazzák. A liturgikus konstitúció a nép által alkalmazott imaformulákat és a csendet egyetlen pontban – mondatban – rögzíti, míg a Római Misekönyvvel kapcsolatos általános rendelkezések külön alcímben és pontban foglalkozik velük. A konstitúció szövege és az általános rendelkezésekben található liturgikus jogszabályok között a szövegszituációs összefüggés tekintetében *jogértelmezési kapcsolat* fedezhető fel, ugyanis a liturgikus konstitúció párhuzamos szövegtartalmú helye által meghatározott kánonjogi tartalmat az általános rendelkezés szövege több pontban értelmező jelleggel egészíti ki, bővíti és

⁷¹² *Institutio Generalis Missalis Romani*, 10.

⁷¹³ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 35./2., in *AAS* 56 (1964) 109.

⁷¹⁴ Rítuskongregáció, *Muscam Sacram*, instrukció, 14. *AAS* 59 (1967) 300-320.

⁷¹⁵ Más, korábban megjelent liturgikus jogi dokumentumból is idéz a Római Misekönyvhöz tartozó általános rendelkezések témával kapcsolatos része. A zsinati communio-ekkleziológiának megfelelő szellemben a szentmisében előforduló formulák kapcsán, a téma bevezető pontjában (IGMR 14.) a szentmise közösségi jellegére történő utalást szó szerint a szintén 1967-ben megjelent *Eucharisticum mysterium* instrukcióból idéz. Vö. Rítuskongregáció, *Eucharisticum mysterium*, instrukció, 1967. május 25. 3.d *AAS* 59 (1967) 543.

⁷¹⁶ SCHICK, L., *Die Drei-Amter-Lehren nach Tradition und Zweitem Vatikanischen Konzil*, in *Communio* 10 (1981) 57-66. 59.

pontosítja. A liturgikus konstitúció a verbális, valamint dinamikus *eszközelem-formulák* műfajait megnevezve (imádságok, feleletek, zoltárénekek, antifónák, énekek, valamint cselekedetek, mozdulatok, testtartások és a csend) kifejezetten a „nép”, tehát a krisztushívői közösség – elkülönítve a felszentelt szolgálattevőtől – tevékeny részvételének megvalósulási eszközeként kezeli⁷¹⁷: „*Hogy a tevékeny részvételt előmozdítsuk, meg kell tartani a nép imádságait, feleleteit, zoltárénekeit, antifónáit, énekeit, valamint cselekedeteit, mozdulatait és testtartását: – de a szent hallgatást is a maga idején meg kell őrizni!*”⁷¹⁸, míg a Római Misekönyv Általános Rendelkezései a felsorolt eszközelem-formulákat kifejezetten a felszentelt szolgálattevő (pap) és a krisztushívők (nép) együttműködésének érvényesüléseként fogalmazza meg: „*(...)Ezek ugyanis nemcsak külső jelei a közös bemutatásnak, hanem a pap és a nép közötti egységet is megteremtik és ápolják.*” (IGMR 14.)

A különféle szövegek *előadásmódjával* kapcsolatos formai eszközelemszabályozás a példaként használt liturgikus könyvben – a liturgikus könyv hangsúlyosan liturgikus jogot tartalmazó általános rendelkezéseiben – jogtechnikai jellegű, nem tartalmaz az előadásformulák kapcsán megfogalmazott ekkleziológiai és liturgiatudományi illetve zsinati teológián alapuló összefüggéseket, hanem a szolgálattevők valamint a jelenlévő, eukarisztikus cselekményben aktuálisan résztvevő krisztushívőkre vonatkozó utasításokat tartalmazza.⁷¹⁹ Halmazelméleti szempontból kijelenthető, hogy sem a liturgikus konstitúcióval, sem egyéb zsinati vagy zsinatot követő liturgikus dokumentummal nem áll szövegösszefüggési kapcsolatban,⁷²⁰ hanem tisztán és közvetlenül a dinamikus eszközelemekre frontálisan koncentrálnak határozza meg a vonatkozó liturgikus jogszabály kánonjogi tartalmát, pl.: „*A hangosan mondott szövegeknél a pap, a segédkezők és az összes jelenlévők vigyázzanak arra, hogy a hang feleljen meg a szöveg jellegének. Más ugyanis az előadás módja, ha olvasmányról, könyörgésről, intelemről, feleletről vagy énekről van szó.*” (IGMR 18.)⁷²¹

⁷¹⁷ LENGELING, E.J., *Die Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie, Lateinisch-deutscher Text mit einem Kommentar von Emil Joseph Lengeling*. Münster, 1985. 244.

⁷¹⁸ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 30., in *AAS* 56 (1964) 108.

⁷¹⁹ BIERITZ, K.-H., *Das Wort im Gottesdienst*, Regensburg, 1990. 69.

⁷²⁰ A liturgia imaformáit teológiai szempontból nem különíthetjük el Isten cselekedeteként vizsgálva a közösség számára kinyilatkoztatott szavak és cselekedetek természetétől. Ezek a szavak és tettek egyetlen kinyilatkoztatató aktus elemei, így a liturgikus szövegek előadásmódja a kinyilatkoztatásért való hálaadás anabázisának része. A következő idézet ezt az egységet kívánja megvilágítani: „*Isten cselekedete sehogy másként nem válik számunkra jelenlétvé, mint az emberek szavaiban és tetteiben, pontosabban: a közösség cselekedetében, amely az istentisztelet során (a szóban és szentségben) Isten nagy tetteit dicséri és ünnepli, valamint azokat éppen ebben a dicsérő, hálát adó emlékezésben megjelenítően hirdeti. Ez azt jelenti: Isten szava a közösségben, s annak az arra adott válaszában hangzik el.*” (BIERITZ, K.-H., *Das Wort im Gottesdienst*, Regensburg, 1990. 62.)

⁷²¹ A szövegek előadásmódjával kapcsolatban ez a jogforrás liturgikus jogi szempontból meglehetősen részletesen pontosítja a dinamikus eszközelemek végrehajtásával kapcsolatos kötelezettségeket. A normaszövegben megkülönbözteti a „rubrikát” és az „előírásokat”, - ami az Egyházi Törvénykönyvben is

A szent csenddel kapcsolatban négy dokumentum szövegösszehasonlító elemzésének segítségével folytatjuk vizsgálatunkat, a dokumentumok: a Római Misekönyv *Általános Rendelkezései*, a *liturgikus konstitúció*, a *Musicam Sacram* instrukció, valamint a *Redemptionis Sacramentum* instrukció. A szabályozás halmazelméleti szempontból egységes, ugyanis mind a négy, szent csenddel is kánonjogi hatállyal foglalkozó szövegforrás szövegében utal, vagy idézi a liturgikus konstitúció alapszabályát, de a dinamikus eszközelem szerinti típus tekintetében egy folyamatos liturgikus jogi és ekkleziológiai *párhuzamos fejlődés* mutatható ki abban az értelemben, hogy a szövegek egymáshoz képest kronologikusan önfelülmúló jelleggel lépnek tovább a téma által felvetett liturgiatudományi és teológiai pontokon.⁷²²

A liturgikus konstitúció a szent csendet nem a dinamikus formai eszközelemek (pl. előadásmódok, imaformulák) között, hanem a tevékeny részvétel előmozdítására vonatkozó ponton belül foglalkozik a „szent hallgatással” : „*Hogy a tevékeny részvételt előmozdítsuk (...) a szent hallgatást is a maga idején meg kell őrizni!*”⁷²³ Az idézett ponton belül szóba kerül az imádság, a felelet, a testtartás, a mozdulatok és egyéb dinamikus formai eszközelem, és a hallgatás dinamizmusát foglalja magában ez az elhelyezési szándék, ugyanis nem a mozdulatlansággal, hanem a cselekményekkel kapcsolja össze a törvényhozói szándék a csendet.⁷²⁴ Ez az elrendezés a II. Vatikáni Zsinat krisztushívői részvétellel összefüggő alap gondolatát hangsúlyozza, mely a csendben is egy szertartásrészt kíván megjeleníteni, hiszen a csend nem „szünet”, hanem az anabázis elmélyülésének az eszköze.⁷²⁵

Ezt a zsinati kommunio-ekkleziológiával harmonizáló gondolatot fogalmazza meg a *Musicam Sacram* instrukció vonatkozó szövegpárhuzama, mely a vizsgált halmazösszefüggéssel kapcsolatos „továblépést” az anabázissal való összefüggésben tartalmazza, amikor a zsinati konstitúció szövegének – nem szó szerinti – idézése után a szent csenddel kapcsolatos liturgikus előírást a krisztushívői aktivitásra történő kifejezett utalással

megjelenik, azzal a különbséggel, hogy a Törvénykönyv mindössze egy alkalommal alkalmazza a „*rubrika*” szót, a papok és diakonusok által az eukarisztikus liturgia során viselendő liturgikus „*díszekkel*” kapcsolatban [„*Sacerdotes et diaconi in Eucharistia celebranda et ministranda sacra ornamenta rubricis praescripta deferant.*” (CIC 929. kánon)] – valamint részleteiben is megvilágítja az előadásmóddal összefüggő műfajok pontos meghatározását, a latin szövegben előforduló *dicere* [’mondani’] és *proferre* [’előadni’] előadási utasítások közlésével – melyek „*egyaránt vonatkozhatnak énekekre vagy pedig prózára, megtartva a fentebb közölt alapelveket*” (IGMR 18.).

⁷²² A *továblépés* fejlődésének általános irányelve a csenddel „szembenálló” cselekvés, mely a krisztushívők aktivitáshoz való jogát hivatott védeni a tétlenséggel szemben, így a tevékeny részvételre vonatkozó alapelv, szent csenden belüli érvényesülését szolgálja.

⁷²³ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 30., in *AAS* 56 (1964) 108.

⁷²⁴ LENGELING, E.J., *Die Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie, Lateinisch-deutscher Text mit einem Kommentar von Emil Joseph Lengeling*. Münster, 1985. 175.

⁷²⁵ RICHTER, K., *Liturgiereform als Mitte einer Erneuerung der Kirche*, Mainz, 1991. 94.

írja elő: „(...) Ezáltal ugyanis a híveket nemcsak, hogy nem szabad úgy tekinteni, mint kívülállókat vagy mint a liturgikus cselekmény néma szemlélőit, hanem szorosabban kötődnek a titokba, amely (...) a pappal való lelki kapcsolatból árad.”⁷²⁶ Ez a lelki kapcsolat itt nem a lelkipásztorral megvalósuló belső viszony, hanem a krisztushívők keresztségből fakadó egyetemes papságának a kifejeződése, mely a liturgikus joggal kapcsolatos alapkérdéseket nem módosítja ugyan, de bizonyos összefüggéseket jobban megvilágít a liturgikus szolgálatokkal és a felszentelésben nem részesült krisztushívői aktivitással kapcsolatban.⁷²⁷

A Római Misekönyv Általános Rendelkezései a szent csendre vonatkozó szabályozást a liturgikus konstitúció fent elemzett pontjának szerkezetével összhangban a liturgikus cselekmény eszközelei között helyezi el (Római Misekönyv Általános Rendelkezései, II. Fejezet „A szentmise felépítése, alkotó elemei és részei”, II. Alcím „A szentmise különféle alkotó elemei”) a szentírási részletek felolvasása és magyarázata, a könyörgések és a papra tartozó egyéb részek, a különféle szövegek előadásmódja, a liturgikus ének és a testtartás valamint a gesztusok liturgikus normáinak megfogalmazása után.⁷²⁸ A liturgikus konstitúció és a *Musicam Sacram* instrukció szövegéhez képest jogtechnikai fejlődés valósult meg az *Általános Rendelkezések* szövegében, amennyiben ez a jogforrás már nemcsak megnevezi, elhelyezi⁷²⁹, hanem az eszközelem dimenzió tükrében pontosítja is a szent csendre vonatkozó liturgikus jogi normákat: „Ennek belső tartalma a mise egyes részeihez igazodik: a bűnbánatnál és az imádságra való felhívásnál a csendben ki-ki szálljon magába; az olvasmány, vagy a homília végén röviden elmélkedjék az előbb hallottakról; áldozás után pedig szíve mélyén dicsérje és imádja az Istent.” (IGMR 23.) Metodushalmaz-elméleti szempontból egy *visszacsatoló* jelenség figyelhető meg, ugyanis a liturgikus jogfejlődés egyes fázisaiban megjelenő jogforrás-szövegállapot szakaszaiban az általános, tehát *tág* értelmezési

⁷²⁶ RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Musicam Sacram*, instrukció, 17. AAS 59 (1967) 300-320.

⁷²⁷ RAU, S., *Die Feiern der Gemeinden und das Recht der Kirche*, Altenberge, 1990. 153.

⁷²⁸ Az előzőekben említett „továblépés” ezen a ponton a következő elv szerint érvényesül: a liturgikus konstitúció a szent csendet „hallgatásként” fogalmazza meg, ami két értelmezésre ad lehetőséget. Egyik értelemben a hallgatás igei formája cselekvést, tehát krisztushívői aktivitást jelent, másik értelemben főnévi alakban (‘csend’) a tettek és szavak hiányára is utalhat, de mivel a konstitúció szövegszituációs vizsgálata alapján a fentiekben arra az álláspontra helyezkedtünk, hogy a dinamikus eszközelemek közé történő elhelyezés, a törvényalkotó „cselekvésre” vonatkozó szándékát jelentheti, a „szent hallgatás” a nép cselekvő, anabázist elmélyítő hallgatását jelöli. A *Musicam Sacram* instrukció *továblépése* ennek az ekkleziológiai-liturgikus karakternek a kifejezett formában történő megfogalmazásában állt („szorosabban kötődnek a titokba” [RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Musicam Sacram*, instrukció, 17. AAS 59 (1967) 300-320.]), míg a Római Misekönyv Általános Rendelkezései a szent csend „belső tartalmát” az eukarisztikus cselekmény részeihez igazítja, ami a csendet beemeli a liturgikus cselekmények lényegébe, így kánonjogi szabályozása is a liturgia valamint a kánonjog vezérelvének, Isten dicsőítésének és az emberek megszentelődésének, liturgikus konstitúció által kodifikált jogtartalalmát szolgálja.

⁷²⁹ A jogtechnikai fejlődés az „elhelyezéssel” kapcsolatban is megnyilvánul, ugyanis a liturgikus konstitúció csak annyit közöl, hogy a „maga idejében”, amit a *Musicam Sacram* instrukció sem pontosít, ezzel szemben az Általános Rendelkezések egészen pontosan meghatározza a csend helyét.

lehetőséget nyújtó szövegszituációtól halad az elméleti háttérelmzés jogi megfogalmazásán keresztül a pontos eszközjogi értelemben vett körülírás felé, mely kánonjogi szempontból egy *szűk* értelmezési lehetőséget ad.⁷³⁰ A metódushalmaz típusa szerint ez is *normareceptiós metódus*, amennyiben egy alapjogforrásra történő hivatkozás mellett, a későbbi szövegfejlődés forrásdokumentumai alapján (ebben az esetben: liturgikus konstitúció, *Musicam Sacram* instrukció, majd a Római Misekönyv Általános Rendelkezései) párhuzamosan fejlődik a jogtárgyra vonatkozó hatályösszefüggés formája.

A normatív hatályösszefüggés vonatkozásában a szent csend liturgikus jogi értelmezésére vonatkozó negyedik szövegforrás a *Redemptionis Sacramentum* instrukció, melyben ismét a *normareceptív periodicitás* halmazelméleti típusösszefüggéseibe illő szövegérvényesülés jelenik meg a Szentségi és Istentiszteleti Szent Kongregáció, *Inaestimabile donum* instrukciójának felhasználásán keresztül. Az eukarisztikus imára vonatkozó kánonjogi előírások között, melyek tartalmazzák az előadásmódot („*fennhangú előadás, melyet egyedül a papnak kell recitálnia*”)⁷³¹, valamint az eukarisztikus imák összeállításának a jogát, mely kizárja a papok illetékességét: „*Nem tűrhető el, hogy egyes papok magukhoz ragadják az eukarisztikus imák összeállításának jogát.*”⁷³² ; szövegszituációs formaelméleti szempontból a *szövegintegritás* tekintetében törvényhozói szándékként értékelhető⁷³³, hogy az eukarisztikus imával kapcsolatban a szent csendet az instrukció nem a dinamikus formai eszközelemek (ímaszöveghasználati lehetőség, szövegelőadás, *akklamatív hangszerkíséret* kizárása⁷³⁴) között szerepelteti, hanem a krisztushívői részvételre vonatkozó szakaszban, mely a *Musicam Sacram* instrukció szövege alapján felállított összefüggésben megfogalmazódó „*pappal való lelki kapcsolatra*” is utal, így kiemeli a tudatos és valódi tevékeny részvétel zsinati liturgikus alapelveinek érvényesülésére vonatkozó kánonjogi szándékot (vö. Szentségi és Istentiszteleti Szent Kongregáció,

⁷³⁰ LUF, G., *Rechtsphilosophische Grundlagen des Kirchenrechts*, Regensburg, 1988. 77.

⁷³¹ A fennhangú előadás oka, hogy az eukarisztikus cselekmény csúcspontját képezi az eukarisztikus ima, ezért tiltja több liturgikus törvény is, hogy felszentelésben nem részesült krisztushívó, vagy akár felszentelt diakonus olvassa (végezze) az eukarisztikus imát, vagy egyes részeit. [vö. ISTENTISZTELETI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Liturgicae instaurationes*, 4. AAS 62 (1970) 698.]

⁷³² II. JÁNOS PÁL, *Vicesimus quintus annus*, apostoli levél, 13. AAS 81 (1989) 910.

⁷³³ LUF, G., *Rechtsphilosophische Grundlagen des Kirchenrechts*, Regensburg, 1988. 82.

⁷³⁴ Az akklamatív hangszerkíséret tilalma azt jelenti, hogy az eukarisztikus áldozatot bemutató szolgáltató (püspök vagy pap) által elmondott, központi eukarisztikus cselekményt létrehozó szavak (eukarisztikus ima) elhangzásakor tilos más imádságokat végezni (pl. a krisztushívók nem imádkozhatnak közben litániát, rózsafüzért, bűnbánati zsolnárt, vagy egyéb előforduló imádságot) és *énekelni sem* (ezért tilos az a „szokás”, hogy a pap az átváltoztatás utáni – esetleges – szentségi ének alatt elvégzi az eukarisztikus imádság hátralevő szakaszát, majd a nagy doxológiával folytatja a szertartást), sőt az orgonának – és az esetleges többi hangszernek is – hallgatnia kell, tehát pl. a pap eukarisztikus imáját abban az esetben sem kísérheti, ha énekelve végzi. Az akklamatív hangszerkíséret tilalma alól kivétel, amikor a krisztushívók – tehát nem a pap – egyes válaszait kísérik hangszerral.

Inaestimabile donum instrukció, 4. in *AAS* 72 (1980) 334-335.): „*A nép pedig mindig tevékenyen és sohasem csupán passzívan vesz részt az imában, a hitben és a csönd által kapcsolódják a paphoz (...)*”⁷³⁵

Az Általános Rendelkezésekben szereplő, statikus és dinamikus eszközelemeket meghatározó liturgikus szabályok közül a következő vizsgálat tárgyává váló halmaz, az egyes *gesztusok*.

A verbális eszközelemek (szó, imádság, ének) uralkodó szerepével összhangban, a liturgiában a testi cselekményeknek a szóelemekkel azonos értéket tulajdonítanak, mert ezek a dinamikus formaeszközök az emberi lélek anabázisát fejezik ki, teszik immanens, nyilvános istentiszteleti eszközzé, valamint a testi cselekmények visszahatnak a lélekre, ugyanis szimbólumértelmezési kommunikatív szempontból emlékeztető funkciójuk van.⁷³⁶

A liturgikus konstitúció a *testtartásokat* és a *gesztusokat* szintén a krisztushívők tevékeny liturgikus részvételének érdekében kívánja szabályozni: „*Hogy a tevékeny részvételt előmozdítsuk, meg kell tartani a nép (...)cselekedeteit, mozdulatait és testtartását.*”⁷³⁷ Szövegszituációs összefüggést fedezhetünk fel a Római Miskönyv Általános Rendelkezései vonatkozó szakaszának címe („*A testtartás és a gesztusok*”) és a liturgikus konstitúció utasítása között. Az Általános Rendelkezésekben a liturgikus konstitúcióhoz hasonlóan szintén közösségi háttérű magyarázatot találunk a *gesztusokkal* kapcsolatban, tehát metódushalmaz-elméleti szempontból ez is egy normareceptív típus, de itt a kiegészítő jellegű altípussal találkozunk, ugyanis az Általános Rendelkezések szövegtartalma közösségi dimenziójú, azonban nem a krisztushívői aktivitás összefüggésében fogalmazódik meg a közösségi karakter, hanem az egység ekkleziológiai alapelvének érvényesülése szempontjából: „*A gyülekezet összes jelenlévő tagjának azonos testtartása a közösség összetartozásának és egységének a jele: szépen kifejezi és egyben növeli is a jelenlévők azonos gondolkodásmódját és érzéseit.*” (IGMR 20.) A rendelkezés a testtartásokat nem statikus eszközelemként kezeli, tehát az egyes testtartások nem a következő testtartásváltásig való mozdulatlanúság fegyelmét kívánják meg a krisztushívőktől, hanem eredeti fizikai állapotsorukat megtartva, kibővíti a liturgikus szimbólum általános jellemzőjével, a jel által jelzett mögöttes, mégis lényegi valóság érvényesítésének gondolatával, mely kifejezi, hogy a jelenlévők a liturgikus cselekményben azonos módon gondolkodnak, és azonos célok vezetnek

⁷³⁵ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Redemptionis Sacramentum*, instrukció, 54.

⁷³⁶ SEQUEIRA, R, *Gottesdienst als menschliche Ausdruckshandlung*, Regensburg, 1990. 66.

⁷³⁷ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 30., in *AAS* 56 (1964) 108.

őket.⁷³⁸ Az Általános Rendelkezések meghatározzák a liturgikus testtartásokat, melyek: *állás, ülés, térdelés*. Az egyéb testtartásokkal kapcsolatban a liturgikus konstitúció szabályozását követi, metódushalmaz-elméleti szempontból megfelel az első típusnak, bár szövegében nem nevezi meg jogforrásként a konstitúciót, de szövegérvényesülés szempontjából megjeleníti a liturgikus konstitúció szövege által megfogalmazott jogtartalmat, amikor a püspöki konferencia liturgikus törvényhozói illetékességi körébe utalja, hogy az illető nép szokásaihoz alkalmazzon bizonyos testtartásokat: „*A püspöki Kar feladata a római miserendben leírt gesztusok és testtartási módok alkalmazása az egyes népek szokásaihoz.*” (IGMR 21.)⁷³⁹ A *gesztusokkal* kapcsolatban a Római Misekönyv Általános Rendelkezései, a szentmise alkotóelemeit felsoroló és szabályozó alpontban nem fűznek részletesebb magyarázatot az utasításokhoz, de a megnevezésük (*bevonulás, áldozati adományok vitele, szentáldozáshoz járulás* [vö. IGMR 22.]) alapján kikövetkeztethető, hogy a liturgikus konstitúció fent idézett pontja alapján ennek a formai eszközelemhalmaznak is ekkleziológiai karaktere van, ugyanis a liturgikus konstitúciónak abban a felsorolásában található (SC 30.) a gesztusok által jelzett tartalom (mozdulatok), amelyben a testtartások és az előadásformulák, melyekkel kapcsolatban a metódushalmaz szerinti vizsgálatokor bebizonyosodott, hogy azonos teológiai és ekkleziológiai alapkarakterrel rendelkeznek.

Az Általános Rendelkezésekben szereplő, statikus és dinamikus eszközelemeket meghatározó liturgikus szabályok közül a következő vizsgálat tárgyává váló halmaz, a *berendezések*.

A templom épületéhez kapcsolódó teológiának alapja Krisztus, Ő az igazi templom, amelyen keresztül az emberek részesei lesznek Isten teljességének (vö. Kol 2,9). A „templom” itt szó szerint értendő, mert Krisztus teste nem láthatatlan, nem tisztán reprezentatív belső rend, hanem szentségi-eukarisztikus és közösségi módon kézzel fogható, kiterjedt és lokalizált.⁷⁴⁰

A berendezésekre vonatkozó utasítások a Római Misekönyv Általános Rendelkezéseiben az V. Fejezetben találhatók (V. Fejezet, „A templomok elrendezése és felszerelése a szentmiséhez”), témái: az általános alapelvek után a templom belső elrendezése, a presbitérium, az oltár, az oltár díszítése, a papi szék és a segédkezők ülőhelye (az előljáró helye), az ambó, a hívek helye, az énekkar, az orgona és a hangszerek helye, az Oltáriszentség

⁷³⁸ HALLINGER, K., *Kulturgebärde und Eucharistie*, in *ALw* 19 (1978) 29-51. 34.

⁷³⁹ Vö. II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 39., in *AAS* 56 (1964) 110.

⁷⁴⁰ EMMINGHAUS, J. H., *Der gottesdienstliche Raum und seine Gestaltung*, Regensburg, 1990. 21.

őrzési helye, a képek és a szobrok, végül a szent helyek elrendezésének alapelvei. (IGMR 253-280.)

Alapelveként a Rendelkezés szövegébe építi a liturgikus konstitúció határozatának alapelvét, mely megfogalmazza, hogy a szakrális építészet célja, hogy alkalmas helyeket hozzon létre „*a szent cselekmény végzésére és a hívek tevékeny bekapcsolódásának biztosítására, ezen felül mind a szent épületek, mind az istentisztelekre szánt tárgyak legyenek valóban méltóak, szépek és a természetfeletti dolgoknak jelei, jelképei.*” (IGMR 253.) A szabályozás további szakaszaiban alapelveként felsorolja a liturgikus konstitúcióban felsorolt irányelveket, melyek a népek művészi eszközeinek elfogadásáról, az elmúlt korok művészetének megőrzéséről, új irányokról, a művészetek képzéséről szól,⁷⁴¹ majd rátér a gyakorlati liturgikus jogi szabályozás egyes témáira, az ünnepélyes felszentelés „kívánalmára” (vö. IGMR 255.) és az egyházmegyei Liturgikus és Egyházművészeti Bizottság véleményének figyelembevételével kapcsolatos kötelezettségre: „*Az érdekeltek kérjék ki az Egyházmegyei Liturgikus és Egyházművészeti Bizottság véleményét, hogy az egyházi épületek építése, felújítása, illetve átrendezése megfelelően menjen végbe.*” (IGMR 256.) A liturgikus konstitúció nem rendelkezik az említett bizottság vonatkozásában külön határozatban, de felhívja a püspökök figyelmét, hogy a hittel és erkölccsel ellenkező „művészeti alkotásoktól” határolódjanak el: „*A püspököknek szigorúan távol kell tartaniuk mind a templomokban, mind a többi szent helyeken a művészeknek olyan alkotásait, amelyek ellenkeznek a hittel, az erkölccsel és a krisztusi vallásossággal (...)*”⁷⁴² A liturgikus jog bizonyos mértékig a szentségekhez hasonló védelemben részesíti az eukarisztikus cselekmény színhelyét,⁷⁴³ ugyanis liturgikus értelemben a templom és berendezése, alapvető jele magának a közösségnek, Isten szent népének, így az Egyház kifejeződése és képe.⁷⁴⁴

A liturgikus cselekmények fizikai helyszíneit a liturgiatudomány gyakran nevezi funkciós helyeknek⁷⁴⁵, vagy központoknak⁷⁴⁶, mert a liturgiátörténet kezdeteitől „ezeken a

⁷⁴¹ Vö. II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 123., in *AAS* 56 (1964) 131.

⁷⁴² II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 124., in *AAS* 56 (1964) 131.

⁷⁴³ *Guardini* amikor a templom épületét összekapcsolja az „ecclesia” fogalmával, a misztikus test tagjaival kapcsolatban ezt írja: „*A halálba torkolló kapcsolatnélküliségből kiszólitottak közössége, ez a közösség az Úr saját vérével megszerzett tulajdona, a 'kyriake koinonia', az Úr közössége, az egyház. A hívők synaxis-ának [gyülekezetének] 'en-Christo' [Krisztusban összegyűlt személyeknek] az a feladata, hogy 'testületként' belakják a liturgikus teret.*” [vö. *Liturgische Bildung*, 42.] Ezek alapján érthető, hogy a szentségekhez hasonló liturgikus jogi védelem övezi a korai időktől az egyházban a templom fizikai épületével és berendezéseivel kapcsolatos kezdeményezéseket és változtatásokat. A liturgikus jog legfőbb (leggyakoribb) területe a liturgia megújításával és változtatásával kapcsolatos kérdéskör kánonjogi tisztázása.

⁷⁴⁴ *Lengeling, E. J., Wort, Bild, Symbol in der Liturgie*, in *LJ* 30 (1980) 230-242. 238.

⁷⁴⁵ *Emminghaus, J. H., Der gottesdienstliche Raum und seine Gestaltung*, Regensburg, 1990. 18.

helyeken zajlik elsődlegesen a liturgia”⁷⁴⁷ A II. Vatikáni Zsinat utáni ekkleziológiai felfogás által megújult liturgikus felfogás értelmében nemcsak az előljárói helyszíneket nevezzük funkciós helyeknek,⁷⁴⁸ hanem mivel az egész gyülekezet hordozója a liturgia lényegszerűségének, a krisztushívők által elfoglalt hely is a központi liturgikus térhez tartozik⁷⁴⁹, így a templom berendezésének szabályozása kiterjed a presbitériumon kívüli térre is.⁷⁵⁰

A liturgikus jogi szabályozás a templom berendezésével kapcsolatban a „funkciós helyek” által fogalmilag is aktuálisan meghatározott térrendszeren alapul,⁷⁵¹ mely a *statikus és dinamikus formai eszközelemrendszerben* nemcsak liturgikus, hanem ekkleziológiai és komoly liturgiátörténeti szempontok figyelembevételével érvényesíti a hagyomány őrzésére és a jogos haladás előmozdítására vonatkozó zsinaton is megfogalmazott kánonjogi elvet.⁷⁵²

A Római Miskönyv Általános Rendelkezései a funkciós központ-elmélet alapján határozza meg a liturgikus helyek elrendezését, melyben meg kívánja jeleníteni a krisztushívők közötti hierarchikus kapcsolatot⁷⁵³: „*A pap és a segédkezők a presbitériumban foglaljanak helyet, vagyis a templomnak abban a részében, amely kifejezi hierarchikus szerepüket, ki-ki itt vezeti, mint előljáró, az imádságot, illetve hirdeti Isten igéjét, vagy szolgál az oltárnál.*” (IGMR 257.), ugyanakkor a zsinati *horizontális communio-ekkleziológia* elveinek megfelelően a rendelkezés ki kívánja fejezni a tagozódásokban megjelenő belső egységet is⁷⁵⁴: „*Mindezek a tagozódások, jóllehet a hierarchikus elrendezettséget és a feladatok különbözőségét kell kifejezniük, olyan belső és egybefonódó egységet alkossanak, hogy az egész szent nép egységét világosan kifejezze.*” (IGMR 257.)

A következőkben az oltárt és a hívek helyét vizsgáljuk meg a zsinat utáni liturgikus jogalkotás, valamint a liturgiátörténeti alapösszefüggések segítségével.

Az Egyházi Törvénykönyvben megjelenő liturgikus formai eszközelemek elemzésekor korábban már foglalkoztunk az oltárral a statikus eszközelem (az oltár anyaga) és a dinamikus

⁷⁴⁶ HÄUBLING, A., *Liturgiewissenschaftliche Aufgabenfelder vor uns*, Trier, 1988. 61.

⁷⁴⁷ GAMBER, K., *Sancta Sanctorum, Studien zur liturgischen Ausstattung der Kirche, vor allem des Altarraums*, in *Studia Patristica et Liturgica*, Regensburg, 10 (1981) 347-416. 347.

⁷⁴⁸ A liturgikus helyek és a liturgikus központi funkciós tér közötti terminológiai feszültség a II. Vatikáni Zsinatot követő liturgikus megújulás után is megmaradt. A lényegi problémát általában az a kérdés képezi, hogy hogyan viszonyuljon a funkciós tér a „központi funkciós térhez”, tehát elismerve, hogy a krisztushívők helye is funkcióhordozó liturgikus eszközelem, milyen a kapcsolata a központi funkciós térrel, mint statikus és egyben dinamikus eszközelemmel.

⁷⁴⁹ LANG, U. M., *Conversi ad Dominum, Zu Gebetsoristung, Stellung des Liturgien am Altar und Kirchenbau*, in *Forum Katholische Theologie* 16 (2000) 81-123. 92.

⁷⁵⁰ RICHTER, K., *Heilige Räume, Eine Kritik aus theologischer Perspektive*, in *LJ* 48 (1998) 249-264. 255.

⁷⁵¹ MEYER, H. B., *Was Kirchenbau bedeutet*, Freiburg, 1984. 31.

⁷⁵² LENSSEN, J. E., *Liturgie und Kirchenraum*, Würzburg, 1986. 48.

⁷⁵³ RICHTER, K., *Heilige Räume, Eine Kritik aus theologischer Perspektive*, in *LJ* 48 (1998) 249-264. 256.

⁷⁵⁴ LUKKEN, G., *Die architektonischen Dimensionen des Rituals*, in *LJ* 39 (1989) 19-36. 27.

eszközelem (az oltár felszentelése) vonatkozásában. Most a központi funkciós hely és a funkcionalitás kapcsán történik liturgikus jogi és liturgiátörténeti összefüggések keretében a Római Misekönyv Általános Rendelkezéseiben található vonatkozó liturgikus jogi szabályozás, eszközelem utasításainak metódushalmazban való elhelyezése.

A presbitérium és az oltár szabályozásával kapcsolatban az Általános Rendelkezésekben nem találunk a misézés irányára, vagy az oltár méretére, formájára, elhelyezésére vonatkozó előírást, azonban az oltárral foglalkozó alcím (IV. „Az oltár”) első pontjában egy szövegérvényesítő metódushalmaz típusba sorolható szövegszituációs módszerrel elhelyezett utalást találhatunk az oltár központi jellegére vonatkozóan⁷⁵⁵: „(...) a szentmisében ehhez hivatalos az Isten népe, hogy részesüljön róla, az oltár a hálaadásnak is központja, mely az Eukarisztiában nyeri el tökéletességét.” (IGMR 259.) Az említett szövegérvényesítő utalás szöveghelye a Szent Rítuskongregáció, *Eucharisticum mysterium* instrukciója.⁷⁵⁶

A funkciós hely és a funkciós központi hely vonatkozásában tehát liturgikus jogi szempontból csak közvetett, normareceptív metódushalmaz szerinti utalás kapcsán van lehetőségünk a formai eszközelem szerinti értelmezésre.

A statikus liturgikus eszközelem kánonjogi aktualitásához, az összefüggések tisztázása érdekében liturgiátörténeti szempontokat is figyelembe kell venni, melyek elsősorban az oltár formáját, nem kifejezetten az anyagát érintik.

Az oltárnak a II. Vatikáni Zsinat utáni liturgikus reformot követő időszakban egyre inkább asztal formát tulajdonítunk,⁷⁵⁷ melyre egyetlen liturgikus jogi hatállyal rendelkező dokumentum sem tesz kötelező említést.⁷⁵⁸ A zsinatot megelőző legjelentősebb liturgikus jogot tartalmazó dokumentum (az 1960-as rubrikakódexen kívül), XII. Piusz pápa, *Mediator Dei* enciklikája még visszautasítja az oltár régi asztalformájára irányuló kezdeményezéseket: „ (...) *is ex recto aberret itinere, qui priscam altari velit mensae formam restituere.*”⁷⁵⁹ A Római Misekönyv Általános Rendelkezéseiben megtalálható az oltárral kapcsolatban az

⁷⁵⁵ LANG, U. M., *Conversi ad Dominum, Zu Gebetsorstung, Stellung des Liturgien am Altar und Kirchenbau*, in *Forum Katholische Theologie* 16 (2000) 81-123. 84.

⁷⁵⁶ Vö. RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Eucharisticum mysterium*, instrukció, 24. AAS 59 (1967) 558.

⁷⁵⁷ A liturgikus konstitúció az oltárok alakjával és építésével, tehát anyagával kapcsolatban nem fogalmaz meg határozatot, de bejelenti, hogy egy későbbi jogi szabályozás keretében kerül sor a vonatkozó liturgikus jogi témák pontosítására: „Azok az egyházi törvények és rendelkezések, amelyek a liturgiához tartozó külső felszerelések és tárgyak felhasználására vonatkoznak, feltétlenül felülvizsgálatra szorulnak, ez áll elsősorban (...) az oltárok alakjára és építésére (...)” vö. II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 128., in AAS 56 (1964) 132.

⁷⁵⁸ LANG, U. M., *Conversi ad Dominum, Zu Gebetsorstung, Stellung des Liturgien am Altar und Kirchenbau*, in *Forum Katholische Theologie* 16 (2000) 81-123. 93.

⁷⁵⁹ XII. PIUSZ, *Mediator Dei*, enciklika, in AAS 39 (1947) 545.

„asztal” szó, de nem azonosítja a rendelkezés az asztalt az oltárral, hanem kifejezetten alternatív megoldásként ajánlja abban az esetben, amikor nincs valódi oltár (szükséghelyzet): (...) *szent helyen kívül bemutatható a mise asztalon is, főleg hacsak alkalmilag történik.*” (IGMR 260), azonban a *normareceptív elv* érvényesülésének vizsgálata kapcsán találhatunk olyan szövegszituációs utalást, mely az „asztal” formáját foglalja magában statikus liturgikus eszközelemként, ugyanis a Rítuskongregáció, *Inter Oecumenici* instrukciójában foglaltak alapján, az oltár központi és körüljárható jellegére utalva az Általános Rendelkezések a következő utasítást fogalmazza meg: „*A főoltárt a faltól elválasztva kell felállítani, hogy könnyen körüljárható legyen, és a néppel szemben lehessen misézni. Valóban központ legyen, amelyre önként ráirányul a hívek egész közösségének a figyelme.*”⁷⁶⁰ (IGMR 262)

Az asztalforma liturgiátörténeti összefüggéseinek felvázolása nem elsősorban kánonjogi, inkább a formai statikus eszközelemre vonatkozó liturgikus jogtörténeti változások és a zsinati szabályozás kapcsolatának tisztázása érdekében tűnik indokoltnak,⁷⁶¹ ugyanis a *Mediator Dei* enciklika imént idézett forrása nem a „visszaállítást” nehezményezi, hanem magát az „asztal” formájával⁷⁶² összefüggő krisztushívői helyzetváltozást⁷⁶³, így megállapítható, hogy nem a liturgiátörténeti szempontok befolyásolták az oltár alakjára vonatkozó eszközelemszabályozás jogi folyamatát, hanem bizonyos ekkleziológiai alapfelfogással kapcsolatos teológiai összefüggések.⁷⁶⁴

A hívek helyével foglalkozó liturgikus előírások a Római Misekönyv Általános Rendelkezéseiben az oltár után következő előjárói hely (papi szék), és az igehirdetés helyének (ambó) szabályozása után találhatóak, ami a szövegszituációs helyzetet figyelembe vevő *interpretatív* szándékú *témahierarchia* elhelyezés összefüggésében jogalkotói (törvényhozói) szándék bennfoglalt érvényesülését feltételezi, mely bizonyos mértékű választ jelenthet a funkciós hely és a funkcióközponti hely (vagy központi funkciós hely)

⁷⁶⁰ Vö. RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Inter Oecumenici*, instrukció, 91. 1964. szeptember 26. 91. AAS 56 (1964) 892.

⁷⁶¹ Az oltár asztalformát megelőző (zsinat előtt épült templomokra jellemző) alakja a kora-középkorban kezdett kialakulni. Az ereklyék tisztelete oda vezetett, hogy ereklyetároló szekrényeket kezdtek elhelyezni az oltárra, majd a 11. századtól az ereklyetartó szekrényeken kívül még keresztet és gyertyatartót is. Vö. BRAUN, J., *Das christliche Altargerät in seinem Sein und in seiner Entwicklung*, München, 1932. 498.

⁷⁶² Az asztal jelleg nyugaton elhomályosodott, ellentétben az ókeresztény „üres oltár” és a keleti liturgiában a mai napig tiszteletben tartott gyakorlatával. Spirituális oka a következő: az „üres oltár” trónusként várja Krisztus második eljövételét. Ezt a trónus jelleget nyugaton nemcsak az oltárra helyezett tárgyak (ereklyetároló szekrények, gyertyák, kereszt) homályosították el, hanem a későbbi gótikus szárnyasoltár és a barokk oltárjelenetek is. Vö. BÄRSCH, J., *Raum und Bewegung im mittelalterlichen Gottesdienst, Anmerkungen zur Prozessionsliturgie in der Essener Stiftskirche nach dem Zeugnis des Liber Ordinarius vom Ende des 14. Jahrhunderts*, Münster, 1946. 186.

⁷⁶³ GAMBER, K., *Sancta Sanctorum, Studien zur liturgischen Ausstattung der Kirche, vor allem des Altarraums*, in *Studia Patristica et Liturgica*, Regensburg, 10 (1981) 347-416. 411.

⁷⁶⁴ MEYER, H. B., *Was Kirchenbau bedeutet*, Freiburg, 1984. 113.

terminológiai összefüggései közötti feszültség feloldására.⁷⁶⁵ Ebben a vonatkozásban a liturgikus cselekmény centrális jellegéből fakadóan, a „központi hely” a presbitérium az oltárral és az előljárói pozíciót megjelenítő „papi székkal”, de a krisztushívők elhelyezését szolgáló liturgikus tér is funkciós hely, ugyanis a krisztushívői aktivitás előmozdításának lehetőségére irányul a rá vonatkozó liturgikus jogi normarendszer,⁷⁶⁶ mely kifejezetten a szertartás láthatóságára és a cselekmények figyelemmel kísérésének krisztushívői jogigényére vonatkozik.⁷⁶⁷ „*Úgy kell a hívek elhelyezéséről gondoskodni, hogy a szent szertartásokat láthassák, és figyelemmel kísérhessék.*” (IGMR 273.) Ez az elhelyezési szabályozás arra is vonatkozik, hogy a hívők a liturgikus jogban meghatározott testtartásokkal vegyenek részt a liturgikus cselekményekben.⁷⁶⁸

Az Általános Rendelkezésekben szereplő, statikus és dinamikus eszközelemeket meghatározó liturgikus szabályok közül a következő vizsgálat tárgyává váló utolsó halmaz, a liturgikus *kellékek*. A Római Misekönyv Általános Rendelkezéseiben szereplő kellékek közül, a metódushalmaz típus összefüggéseinek vizsgálatához két statikus eszközelem halmazt állapítunk meg, egyik a *felszerelések* (pl. edények), a másik az *öltözékek*.

A liturgikus cselekmények során felhasznált tárgyi kellékek nem külsőségek, hanem megnyilvánulások.⁷⁶⁹ A tárgy az ember kezében, a személyiség egyik kifejezője.⁷⁷⁰ Az ember a tárgyon keresztül a használat során egy önkifejezést végez, mellyel jellegzi az anabatikus eseménybe való személyes kapcsolódásának minőségét.⁷⁷¹ A liturgikus cselekmény ünneplés jellegű. Az ünneplésben használt tárgynak ilyen értelemben kifejezésre kell juttatni az élő Istennel való aktuális anabatikus kapcsolatot, ami magát a statikusnak vélt eszközelemet is érinti.⁷⁷² Ennek a világnak a tárgyai, miután a liturgia *kommunikatív szimbólumdialogusába*

⁷⁶⁵ EMMINGHAUS, J. H., *Der gottesdienstliche Raum und seine Gestaltung*, Regensburg, 1990. 23.

⁷⁶⁶ WERNER, C. M., *Das Ende des „Kirchen“-Baus, Rückblick auf die moderne Kirchenbaudiskussion*, Zürich, 1971. 40.

⁷⁶⁷ GERHARDS, A., *Der Kirchenraum als „Liturgie“*, Trier, 1994. 87.

⁷⁶⁸ LUKKEN, G., *Die architektonischen Dimensionen des Rituals*, in *LJ* 39 (1989) 19-36. 34.

⁷⁶⁹ BERGER, R., *Naturelemente und technische Mittel*, Regensburg, 1990. 19.

⁷⁷⁰ *Guardini* a tárgyi valóságok liturgikus összefüggéseinek értékelésekor jelzi, hogy „*A kar, a kéz vonala és tartása összekapcsolódik az eszközzel. Felerősíti az érintett testrész formáját és mozdulatait. A kínáló kéz kifejező ereje megnő, ha tálat tart a kezében, az ütés ereje megsokszorozódik, ha az kalapáccsal történik.*” [vö. *Liturgische Bildung*, 18.], tehát az ember anabatikus aktivitásának minőségét és célját fejezi ki jelként a liturgikus cselekmény során alkalmazott (szabadon választott) eszköz érvényesítése. Amennyiben az eszközt liturgikus jogi hatállyal is szabályozzuk, ezzel kinyilvánítjuk, hogy az anabatikus tett minőségéhez lényegileg hozzátartozik az ember személyiségét is hatékonyan jellemző eszköz és annak használati módja, így a liturgikus kérdésfeltevés egyik alapproblémájává válik a tárgyi eszközzrendszer kánonjogi szabályozása.

⁷⁷¹ FORSTNER, D., *Die Welt der Symbole*, Innsbruck, 1961. 23.

⁷⁷² *Evdokimov* szerint a liturgiában az eszközt „átjárja” a teremtetlen kegyelem (*L'Orthodoxie*, 202.) és sejtetni engedi a világ eszkatológiai beteljesülését. Ez a végső állapot, amely alakjában és céljában mindenkor más, mint a szokványos, nem magától viseli ezt a jegyet, nem művészi értéke az, ami kölcsönzi neki azt a bizonyos „*leheletnyi többletet*”.

vonjuk őket,⁷⁷³ átlényegülnek és különböznek attól, ami az istenidegen világ külső és olykor belső természetéhez tartozik.⁷⁷⁴

A Római Misekönyv Általános Rendelkezéseiben szereplő, liturgikus cselekményekben használt *statikus eszközelemszabályozás*, jogtechnikai értelemben a berendezéseknél alkalmazott metódushalmaz típusal összhangban, speciális liturgikus jogi *normareceptív összefüggésben* határozza meg a felszerelési eszközök halmazát. A szövegérvényesülés tekintetében a vonatkozó forrás ebben az esetben a Rítuskongregáció által kihirdetett *Eucharisticum mysterium* instrukciója, mely alapján a következő szabályozás határozza meg a liturgikus cselekmények használatánál előforduló statikus eszközelemekkel kapcsolatos liturgikus jogi alapvető normaösszefüggést: „*Miként a templomok építésénél, úgy az összes szent felszerelési tárgy készítésénél is az Egyház engedélyezi minden ország művészeti stílusát, és elfogad oly módosításokat, amelyeknek célja az egyes népek ízléséhez és hagyományaihoz való alkalmazkodás, csak a szent felszerelési tárgyak jól feleljenek meg rendeltetésüknek.*”⁷⁷⁵ (IGMR 287.) A rendelkezés az anyagokkal kapcsolatban lehetőséget biztosít bármilyen új anyag bevezetésére, de meghatározza a feltételeket: legyen „nemes, tartós és szakrális használatra való” (IGMR 288), a döntésben a püspöki konferencia illetékes dönteni, tehát nem a liturgikus cselekményt előljáróként vezető pap és nem is a cselekményben résztvevő krisztushívők.

A liturgikus edények úgy keletkeztek, hogy a mindennapi élet tárgyai közül egyeseket istentiszteleti célra különítettek el.⁷⁷⁶ Ez az *elkülönítés* az anabatikus aktus, mely megkülönbözteti a liturgikus edényt az emberi élet egyéb használati eszközétől,⁷⁷⁷ ezért a liturgikus jogi szabályozásnak is ez az elkülönítő anabázis kell, hogy a célját meghatározó alapelv legyen.

⁷⁷³ A liturgia *kommunikatív szimbólumdialogusába* vont tárgyak által jelzett „átlényegülés” érvényes a „Krisztus testének” nevezett egyházi közösségre is, melyben a személyek (a tárgyi analógiára épített gondolatmenetben) már nemcsak emberek, hanem olyan teremtmények, melyek a Teremtő kezében közösségként, egyetlen testként más minőséget hordoznak, mint ha pusztán „emberként” értékelnénk. Krisztus a liturgikus közösségben „testként” nyilvánítja ki magát, tehát a liturgikus jog eszközökre vonatkozó szabályozása az egész közösség „testi” jellegének következményéből adódik. A liturgiát ünneplő közösség maga is „test”, mint ahogy a statikus eszközelemek is fizikai szempontból „testek”.

⁷⁷⁴ SCHAEFFER, R., *Kult in der säkularisierten Welt*, Regensburg, 1984. 99.

⁷⁷⁵ Vö. RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Eucharisticum mysterium*, instrukció, 24. AAS 59 (1967) 558.

⁷⁷⁶ Ez az elkülönítő tevékenységből származó liturgikus eszközkiakítási módszer érvényes olyan tárgyakra is, melyeknek a világi életben egykor betöltött funkcióját ma már alig ismerjük, legalábbis a krisztushívők általános köztudatában nincs jelen, pl. a bizánci rítusban használt „szent lándzsa” és az áldoztató kanál eleinte az elkészítés és az elfogyasztás szükséges eszköze volt, vagy a görög *asteriskos* és a római (latin) *palla* kezdetben az edények befedésére szolgáltak (fedő), tehát arra használták, hogy az eukarisztikus elemeket (a formát) megóvják a szennyeződéstől. A szintén keleti liturgiában használt *hexapertyga*, mely az oszlopokon található, általában fémbe készült, napkorong formájú angyalt ábrázoló ikondisz, eleinte egyszerű légyecsapóként funkcionált. Vö. TRENKLE, E., *Liturgische Gewänder und Geräte der Ostkirche*, München, 1962. 176.

⁷⁷⁷ FORSTNER, D., *Die Welt der Symbole*, Innsbruck, 1961. 53.

Az Általános Rendelkezések a szent edények közül kiemelkedő fontosságúnak nevezik a szentmise bemutatásához szükséges edényeket, a misézőkelyhet és a paténát: „*A szentmise bemutatásához szükséges felszerelések között különleges tisztelet illeti meg a szent edényeket, ezek között is a misézőkelyhet és a paténát.*” (IGMR 289.) Metódushalmaz elméleti típusösszefüggés szempontjából a szent edényekkel kapcsolatos liturgikus jogi szabályozás eltér a korábban vizsgált statikus formai eszközelemek metódushalmazainak típusától, ugyanis ebben az esetben nem találkozunk normareceptív jogtechnikai szövegszituációs eljárással, ugyanis a szövegérvényesülés tekintetében sem zsinati, sem speciális liturgikus normaösszefüggéseket nem jelenít meg saját szövegében, hanem a teljes szabályozási anyagot önálló forrásként közli, ami liturgikus jog szempontból a legértékesebb *autonóm jogforrások* közé emeli.⁷⁷⁸

Kivételként csak kevés liturgikus jogi normát tartalmazó példát találhatunk, amely a Római Misekönyv Általános Rendelkezésein kívüli, liturgikus edényekre vonatkozó kánonjogi forrást tartalmaz, ezek áttételesen fogalmaznak meg a rendelkezés szövegétől eltérő liturgikus jogot. Pl. a mise bemutatásával kapcsolatos eszközökkel és anyagokkal kapcsolatban a Szentségi és Istentiszteleti Szent Kongregáció, *Inaestimabile donum* instrukciójában az Általános Rendelkezésekben található utasítást nem módosítva, hanem csupán kiegészítő értelmezésként a következő utasítást találjuk: „*Elvetendő minden olyan szokás, amely szerint a mise bemutatásához minőségükre nézve közönséges vagy olcsó, illetve minden művészi értéket nélkülöző edényeket használnak, illetve egyszerű tárolóedényeket vagy más, üvegből, különféle anyagból, vagy egyéb törékeny anyagból készített edényeket alkalmaznak. Mindez érvényes a fémekre és más olyan anyagokra is, amelyek könnyen berozsdásodnak.*”⁷⁷⁹

A Római Misekönyv Általános Rendelkezéseiben szereplő kellékek közül, a metódushalmaz típus összefüggéseinek vizsgálatához a két statikus eszközelem halmaz közül a második az *öltözékek*.

Teológiaiailag értékelhető formában a teremtéstanal összefüggésben találhatunk magyarázatot az öltözékek liturgikus jelenségben betöltött funkciójával és alapjelentésével kapcsolatban, ugyanis a teremtett ember nem volt „mezítelen”, hanem Isten barátsága, ajándékozó, önközlő szeretete „öltöztette” fel, tehát az emberi külső mint Isten képmása, az

⁷⁷⁸ LUF, G., *Rechtsphilosophische Grundlagen des Kirchenrechts*, Regensburg, 1988. 85.

⁷⁷⁹ SZENTSEGI ÉS ISTENTISZTELETI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Inaestimabile donum* instrukció, 16. AAS 72 (1980) 338.

egyik legalapvetőbb jele a teremtésben betöltött elsőrendű szerepnek.⁷⁸⁰ A bűnbeesést követően az ember valóban „mezítelenné” vált, de nem a fizikai öltözék hiánya miatt, hanem mert elveszítette azt az „öltözéket”, ami az élő Istennel folytatott kommunikatív életcsere állapotában jellemezte, sőt az istenképiség alkotó elemét jelentette.⁷⁸¹ A liturgikus öltözék ezt az eredeti, Isten kegyelmébe való beöltözést szimbolizálja, ezért szükséges kánonjogilag is körülhatárolni, mivel a kánonjog legfőbb feladatának, Isten dicsőítésének és az emberek megszentelésének szolgálatában az egyik jelentős anabatikus eszköze Isten nyilvános tiszteletének.⁷⁸²

Történeti szempontból, az Újszövetség a krisztushit új minőségében megjelenő embert szimbolizálja az öltözékkel, annak kifejezésére, hogy Krisztuson keresztül (Krisztust öltve magunkra) újra lehetséges a kommunikáció Istennel. A ruha azt is jelképezi, hogy Isten *eredeti* öltözetét, a barátságát szerzi vissza az ember a liturgiában.⁷⁸³ A klérus öltözéke eredetileg a világi krisztushívők ünneplő ruhája volt, ami megtartotta a germán nadrágviseléssel szemben is a régi római nemesek öltözékének formáját, kiegészítve az insigneáknak nevezett állami jelvényekkel, mellyel a papi hivatalt is jelölték a későbbiekben.⁷⁸⁴ Ma a liturgikus cselekmények végzése során már nem a világi öltözet funkcionálisan elkülönített használjuk, hanem az egyház régi szokása szerint kialakult, különleges öltözékeket.⁷⁸⁵ Ez a speciális, eszközelem jelleg határozza meg a liturgikus öltözék kánonjogilag szükséges szabályozását, ugyanis nem egy bármilyen, funkcionálisan elkülönített öltözék használatáról beszélünk a liturgikus cselekmény alkalmával, hanem egy konkrét, történelmi és teológiai, kultúrantropológiai⁷⁸⁶ és liturgikus jogtörténeti

⁷⁸⁰ KIENER, F., *Kleidung, Mode und Mensch, Versuch einer psychologischen Deutung*, München, 1956. 49.

⁷⁸¹ A testi mezítelenség ellentétes az örök életre teremtett ember lelki felépítésével. Csak akkor vált az ember kiszolgáltatottá, (nem védtelemné) amikor megszakította az életét jelentő megszentelő kommunikációt. Az istenidegen, Istennel való életteremtő és életet fenntartó kommunikációból kiszakított ember. Az ember azonban nem egy *megfosztott* lény, mert a beteljesedés reményét kapja a liturgikus anabázisból.

⁷⁸² PETERSON, E., *Theologie des Kleides*, in *Benedikt* 16 (1934) 347-356. 350.

⁷⁸³ BERGER, R., *Liturgische Gewänder und Insignien*, Regensburg, 1990. 309.

⁷⁸⁴ *Szent Kelemen* szerint már igen korán szakrálisan megkülönböztettek egyes ruhadarabokat a liturgikus cselekmények alkalmaira, tehát a világi öltözékek közül egyeseket csak a liturgikus cselekményekben való részvételre tartottak fenn, ami nemcsak a klérusra volt jellemző, hanem valamennyi hívőre. (*Paidagogos*, 3,11 PG 8, 658.)

⁷⁸⁵ KUNZLER, M., *Zur heutigen Ordnung der Eingliederung von Erwachsenen in die Kirche*, in *Klerusblatt* 72 (1992) 3-7. 4.

⁷⁸⁶ Az öltözékek szimbolikája és jelzésértéke az istentiszteletben a történelem folyamán sajnos szinte teljesen feledésbe merült és a liturgikus ruha az egyházban egy kötelezően előírt öltözet lett, melynek nem általános a kultikus dimenziójú ismerete. A liturgia, nép számára is érthető ismerete mára kezd feledésbe merülni. Nem általános pl. annak a szimbólumösszefüggésnek az ismerete, hogy a vállkendő a szent áldozat csendjét jelentette (vö. KACZYNSKI, R., *Über Sinn und Bedeutung liturgischer Gewänder*, 1979. 95.), az ujjatlan kazula a pap szabadságról való lemondását szimbolizálta (vö. FRANZ, A., *Die Messe im deutschen Mittelalter*, Freiburg, 1963., 417.), míg az egyes ruhadarabok Krisztus szenvedésének szakaszaira emlékeztetnek, és a Megváltót a pap személyében mutatják be, stb.

összefüggésrendszerben kialakult öltözet típus meghatározásáról, normatív szerepéről és aktuális állapotáról.

II. Vatikáni Zsinat után az egyoldalú kultikus liturgiaértelmezés kritikája a „kultuszruhát” is érintette és elhangzottak olyan vélemények is, hogy egyáltalán nincs szükség, és nem is indokolt a liturgikus öltözékek használata.⁷⁸⁷ Persze az ilyen vélemények annyira szélsőségesek, hogy a kultúranropológiai és liturgiátörténeti valamint teológiai érvekkel nem is lehetséges azonos szintű párbeszéd, vagy tudományos vita alkalmazása, de jellemzi, hogy a liturgikus konstitúció, majd a speciális és a liturgikus könyvekben megfogalmazott, kifejezetten kánonjogi érvénnyel előírt normaösszefüggések értelmezése milyen félreértésekhez vezetett a zsinat utáni liturgiaértelmezés egyes köreiből.⁷⁸⁸

A Római Misekönyv Általános Rendelkezéseiben a szent ruhákkal kapcsolatos szabályozás kitér a ruhadarabok megnevezésére, anyagára és a viselésük alkalmával betartandó sorrendre valamint a liturgikus színekre, tehát a statikus eszközelemek liturgikus jogi összefüggéseinek, a liturgikus felszerelésekkel kapcsolatos módszertípusát követik.

A rendelkezések alaputasítása ebben az esetben is egy liturgikus cselekményekben érvényesülő szolgálati hierarchia szerinti megkülönböztetést határoz meg: *„Az Egyházban, mely Krisztus teste, nem minden tagnak ugyanaz a szerepe. A szolgálatoknak ezt a különbözőségét az istentiszteleteken a szent ruhák különbözősége érzékelteti.”* (IGMR 297.)

A szövegérvényesülés alapján meghatározott módszerhalmaz típus szerinti elhelyezés tekintetében hasonló halmazösszefüggést találhatunk az egyéb, speciális, liturgikus jogi normákkal, mint a szent edények esetében, ugyanis a liturgikus könyvben található szabályok nem építenek be más normákat – kivéve az istentisztelet méltóságával kapcsolatban, az anyagválasztással összefüggő püspöki konferenciák liturgikus jogi törvényhozói illetékességi körébe utalt szabályozási lehetőség említését –, így a normareceptív típusbesorolás ebben az esetben is egy autonóm halmaz fogalmaz meg, amelyet még extrakodikáris jelleggel is csak egyetlen utasítás pontosít⁷⁸⁹, mely a zsinati vitákban kibontakozó, fentiekben ismertetett, liturgikus öltözékek elutasítását kezdeményező körök által egyes helyeken bevezetett liturgikus joggal teljesen összeegyeztethetetlen gyakorlattal szemben kánonjogi hatállyal állapítja meg a liturgia védelmében, hogy *„Elvetendő az a visszaélés, hogy a szent*

⁷⁸⁷ SCHNITZLER, TH., *Versuche liturgischer Deutung*, in *HID* 24 (1980) 148-160. 150.

⁷⁸⁸ RICHTER, K., *Liturgiereform als Mitte einer Erneuerung der Kirche*, Mainz, 1991. 65.

⁷⁸⁹ A pontosítás fogalma ebben az esetben nem vonatkozik az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció, *Redemptionis Sacramentum* instrukciójának vonatkozó alpontjára (V. Fejezet, „Az Eukarisztiával kapcsolatos néhány további szempont”, a. alpont, „A liturgikus ruhák”), mert ebben a dokumentumban vagy a Római Misekönyv Általános Rendelkezéseinek idézése, vagy az idézetekben megjelenő joganyag magyarázata, illetve más, azonos tárgyra vonatkozó liturgikus jogszabály ismertetése, szövegszituációs elemző értékelése történik.

*szolgálattelvők a szentmisét – akár egyetlen szolgálattelvő részvétele mellett is – a liturgikus könyvek előírásaival szemben szent ruhák nélkül végzik, vagy egyedül a stólat veszik fel a monasztikus kukullára vagy a szerzetesek rendi öltözékére vagy a rendes ruhára.”*⁷⁹⁰

Normareceptív szempontból ez még abban az esetben is az autonóm metódushalmazba tartozik, ha egy liturgikus norma, mely később keletkezett, pontosítja a bennfoglalt liturgikus jogszabályt, ugyanis ebben az esetben nem a már kihirdetett liturgikus norma későbbi módosításáról, vagy magasabb törvényhozói szinttel történő „ütközése” miatt – mivel a kánonjogi törvényhierarchiában ellentétbe kerülve, semmisnek tekintendő, megváltozott –, hanem egy létező és érvényben maradó liturgikus szabály *jogvédelmi* eszközökkel történő *pontosításáról* van szó, mely az eredeti szabályt érintetlenül hagyja, ugyanakkor egy visszaélést, a szabálynak megfelelő jogi hatállyal értelmezve határol körül, a norma szabálytartalmának megfelelő szövegszituációs és gyakorlati alkalmazásokkal gazdagított jelentésével értelmez.⁷⁹¹

*2.1.5.4. A liturgikus cselekmény alkalmával a magánszemély és
a rang figyelmen kívül hagyásának kánonjogi okai és
az ehhez kötődő kivételek liturgikus jogban meghatározott szabályai*

A keresztény nép a „választott nemzetség, királyi papság, szent nemzet, tulajdonul kiválasztott nép” (1 Pét 2,9) a tevékeny és tudatos *részvétellel* mutatja ki, hogy Isten Országát építve milyen magas méltóságra emelte Krisztus, aki a liturgikus cselekmény bemutatásakor vele – a néppel – együtt mutatja be áldozatát, mely az egész élet központja⁷⁹², azonban ezt a részvételt különböző módokon, rendje, feladata és tényleges részvételének különbözősége szerint valósítja meg minden személy.⁷⁹³

A liturgikus cselekmény végzése során az egyház szándéka, és isteni jogi szerveződése szerint kinyilvánul a maga koherens és hierarchikus szerveződése, azonban ez a szintekre rendeződés nem a személyi méltóság minőségének érvényesülését jelenti, hanem a kultuszcselekményhez rendelt szolgálatnak, elsősorban felszentelés vagy egyházi megbízás –

⁷⁹⁰ ISTENTISZTELETI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Liturgicae instaurationes*, instrukció, 8c AAS 62 (1970) 701.

⁷⁹¹ LUF, G., *Rechtsphilosophische Grundlagen des Kirchenrechts*, Regensburg, 1988. 199.

⁷⁹² Vö. II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 41., in AAS 56 (1964) 111.

⁷⁹³ BAUMGARTNER, K., *Liturgie als Aufgabe aller Christen*, Regensburg, 1991.

általában a kettő közös kinyilvánítása által megfogalmazott – által meghatározott rendjét.⁷⁹⁴ Ez a rend arra hivatott, hogy egyaránt szolgálja Isten dicsőítését és az ember megszentelését.

Az egyház szentségi jellegének egyik alapvonatkozása a *communio* jelleg, mely a tagok feladatával kapcsolatban alapvető szerepeket és szolgálatokat határoz meg, azonban ezek nem a magánszemély és közösségi személy szétválasztására irányulnak, hanem a II. Vatikáni Zsinat szellemében a krisztusi papságban részesíti a krisztushívőket, akik a szentelési fokozatokban különbözve is egymáshoz rendelt szolgálatra kötelezettek: „*A hívők egyetemes papsága és a szolgálati, vagyis hierarchikus papság pedig, jóllehet ezek lényegükben és nemcsak fokozatukban különböznek, mégis egymáshoz vannak rendelve, hiszen egyikük is, másikuk is a maga külön módján részesedik Krisztus egyetlen papságában.*”

A *lényegben* való különbözésről alkotott zsinati gondolat tartalmazza azt az ekkleziológiai alapot, melynek segítségével pontosítható a magánszemély és a liturgikus cselekmény során jelenlévő vagy szolgálatot teljesítő személy közötti különbségtétel lehetőségének kizárása. A „lényeg” itt a felszenteltségre és nem a személy antropológiai szempontból megjelenő szubsztancialitását jelzi, de „lényegként” kifejezve az is világossá válik, hogy a szubsztanciatív szempontból értelmezett személy számára a személyt a liturgikus cselekmény folyamán aktuálisan már nem a magánszemély, hanem a liturgikusan pozicionált krisztushívő jelenti.

A személy egyházzal kapcsolatos jogi összefüggését a kánonjog a keresztség szentségéből vezeti le.⁷⁹⁵ A keresztség által „külső” dimenzióban megfogalmazott és aktualizált *istengyermekség* a személy méltóságára és ontológiai egyenlőségére vonatkozó alapjog forrása.⁷⁹⁶ A keresztségben részesült krisztushívő isten gyermekeként belsőleg szabad,⁷⁹⁷ ebben a szabadságban teljeseedik ki Jézus követése, ebben az istengyermeki szabadságban válik tehát krisztushívővé, áttételesen az istengyermekségben való elmélyülés fokozatai szerint, melyet jogilag a keresztség szentsége *alapít*. Az istengyermekségnek mint

⁷⁹⁴ DOMBOIS, H., *Hierarchie, Grund und Gränze einer umstrittenen Struktur*, Freiburg, 1971.

⁷⁹⁵ A keresztyének közötti személyi egyenlőséget a dogmatörténet során az *istengyermekségből* vezették le, majd a teremtett kegyelmet átláthatatlanul sokrétűen felosztó újszolasztikában az istengyermekség mint élő istenkapcsolat – így személyi jogok forrása – teljesen eltűnt a teológiai gondolkodásból. Később a Tanítóhivatal a hitújítók megigazulástanával vitába szálló Tridenti zsinaton elismeri azt az alapvető bibliai szemléletet, hogy a megigazulás legfőbb hatása az, hogy az embert az istengyermekség állapotába juttatja (DH 1524). A II. Vatikáni Zsinat erősen hangsúlyozza az Isten kegyelmi cselekvésének középpontjaként felfogott istengyermekséget (vö. LG 9. és 32.) Ebből a dogmatörténeti háttérből kiindulva, az érzékelhető jelben megnyilvánuló kegyelem eszköze és hatékony „végrehajtója”, a keresztség szentsége, melyből a kánonjogilag levezetett személyi jogegyenlőség elve megegyezik a dogmatikai szempontból istengyermekség kegyelméből származó személyi alapjognak.

⁷⁹⁶ KRÄMER, P., *Beeinträchtigung der vollen Kirchenzugehörigkeit*, in HKK, Regensburg, 1983. 167.

⁷⁹⁷ Tartalmilag negatív szempontból az embert sújtó romboló erőktől, a büntől való szabadságot jelent az istengyermekség; pozitív szempontból szabadságot a lelkiismeret javára, a jóra és az életre, mely Isten akarata.

személyhez kötött vonatkozásnak közösségi dimenziója is van, melynek teológiai tartalma az azonos személyes méltóság, a testvéri szolidaritás és a társfelelősség.⁷⁹⁸ Az egyházban az istengyermekségen alapuló személyhez kötődő alapjog életközösségre ad meghívást. A szentségek ezt a meghívást teszik érzékelhetővé, elérhetővé.⁷⁹⁹

Az Egyházi Törvénykönyv egyértelműen a keresztség szentségéből vezeti le a személy istengyermekségből származó alapjogát. Ez a jog az egyházban érvényesül, tehát közösségi dimenzióban hordozza az egyén kötelezéseit, melyek teljesítésekor a jogok eszközül szolgálnak. Az egyházban („*in eadem constituitur persona*”), tehát a vonatkozó törvény szavai értelmében a keresztség hatása érvényesül, amikor konkrét jelleggel is „személyként” fogalmazódik meg a krisztushívő mint kötelezettségek és jogok alanya: „*Baptismo homo Ecclesiae Christi incorporatur et in eadem constituitur persona, cum officiis et iuribus quae christianis, attenda quidem eorum condicione, sunt propria (...)*” (vö. CIC 96. kánon). Ebből a közösségi dimenzióból vezethető le a közös istengyermekségből származó joghatás által megfogalmazott alapegyenlőség, mely az egyház jogrendjében a személyiség tényét alkotja. Ez a tény egy képességet jelent, melynek a lényege: a személy jogképesse vált kötelezettségek és jogok alanyi hordozására.

A liturgikus cselekmény során a krisztushívők vagy szolgálattevők, vagy tudatos és tevékeny résztvevői a liturgia egészének, tehát mindenképpen a cselekmény aktív *alanyai*. Az alanyi mivolt a *jogképessegre* vonatkozó kánonjogi értelmében a keresztség által kinyilvánított azonos istengyermeki méltóságra vonatkozik, így liturgikus cselekvő alanyként fogalmilag kizárt, hogy „magánszemélyként” és a liturgikus cselekmény aktív jogképes alanyaként párhuzamosan legyen jelen, ugyanis ez megkettőzné a személyiséget, ami antropológiai és teológiai szempontból is megmagyarázhatatlan lenne.⁸⁰⁰ Ez kizárja a magánszemély és a rang, liturgikus cselekmények során történő célzott érvényesülését. A liturgikus konstitúció a magánszemély és a rang liturgián belüli érvényesülésével kapcsolatban a liturgia hierarchikus és közösségi cselekményéhez alkalmazandó szabályokat meghatározó alponthoz foglalkozik (SC, I. Fejezet, „*Általános alapelvek a Szent Liturgia megújítására és ápolására*”, III. alcím, „*A szent liturgia megújítása*”, B alpont, „*A liturgia hierarchikus és közösségi cselekményéhez alkalmazandó szabályok*”). Ebben a részben kifejezetten a liturgia közösségi dimenziójával összefüggő liturgikus jogi alapszabályokat találhatjuk meg, melyek között a tevékeny részvétel helyes értelmezésére vonatkozó

⁷⁹⁸ KRÄMER, P., *Beeinträchtigung der vollen Kirchenzugehörigkeit*, in HKK, Regensburg, 1983. 168.

⁷⁹⁹ AUER, A., *Das Evangelium der Gnade*, in KKD V (1970) 104-108., Regensburg, 1970. 108.

⁸⁰⁰ HEINZ, A., *Gemeinsam dem Volk dienen*, Trier, 2000.

előírásokon belül elhelyezett funkcionális differenciálódás meghatározása és a liturgikus könyvekben való törvények krisztushívői szerepekre való koncentrálásának igényéből kiindulva utasít a magánszemély érvényesülésének kizárására: „*A liturgiában nem érvényesülhet sem a szertartásokban, sem a külső megjelenésben bárkinek a magánszemélye vagy rangja.*”⁸⁰¹ Az utasítás szétválasztja a szertartásban és a megjelenésben való rangérvényesítés fogalmát. Ez a konkrét liturgikus cselekményre és a cselekmény körülményeire vonatkozik, és nem a cselekvő személy külsőségeire, tehát egy liturgikus helyzetben a gyakorlatban ez a jogszabály olyankor érvényesül, amikor valamely tényleges, de kánonjogilag egyáltalán nem biztosan elismert *kiváltságot* birtokoló személy a liturgikus cselekmény aktív alanya, a fent ismertetett ekkleziológiai alapelvek szerint.⁸⁰² Gyakorlati érvényesülésként ez jelenthet egy állami tisztségviselőt (amennyiben nem rendelkezik kánonjog által elismert, vagy a szokásjog szerint ténylegesen birtokolt *egyházi kiváltsággal*), aki nem saját külsejét tekintve, hanem a liturgikus szertartás menetével, ünnepélyességével, vagy bármilyen megkülönböztetéssel nyilvánítja ki rangját, vagy erre lehetőséget kap. A *kinyilvánítás* nem a cselekmény keretét jellemző külsőségre –pl. egy házasságkötés alkalmával a katonatisztek esetében egyes helyeken szokásossá vált katonai tiszteletadás szertartást követő aktusa – vonatkozik, hanem a szertartás lényegi formai eszközelemének statikus és dinamikus dimenzióját megjelenítő elemre – pl. a kiszolgáltató öltözéke, viselkedése, esetleges szerepkiemelő gesztusa, közlése –, mellyel a magánszemélyre való tekintettel változtatja meg a liturgikus cselekmény formáját vagy annak egy részét.⁸⁰³

A magánszemély és a rang kizárásával összefüggő kiváltsággal kapcsolatos lehetőség a liturgikus konstitúció szövegében is szerepel, a fent megállapított típus összefüggésében, tehát nem az állami, térségi, regionális vagy egyéb, közjogi, közösségi, gazdasági, diplomáciai, politikai illetve kulturális, tudományos és művészi pozíciót jelölő „kiváltság” – rangjelzés, rendfokozat, akadémiai és tudományos kitüntetés stb. –, hanem egyedi, objektív jogi értelemben, normatív hatású és törvényhozó által megfogalmazott intézkedés eredményezhet kivételt, a magánszemély és a rang szertartásokban, tehát a konkrét liturgikus cselekmény során érvényesítendő szerepkiemeléssel összefüggő tilalom alól⁸⁰⁴: „(...) *Kivételek azok a kitüntetések, amelyek a liturgikus tisztségen vagy a papi rend felszentelésén*

⁸⁰¹ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 32., in *AAS* 56 (1964) 108.

⁸⁰² LENGELING, E.J., *Die Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie, Lateinisch-deutscher Text mit einem Kommentar von Emil Joseph Lengeling*. Münster, 1985. 186.

⁸⁰³ BAUMGARTNER, K., *Liturgie als Aufgabe aller Christen*, Regensburg, 1991. 144.

⁸⁰⁴ LENGELING, E.J., *Die Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie, Lateinisch-deutscher Text mit einem Kommentar von Emil Joseph Lengeling*. Münster, 1985. 188.

*alapulnak.*⁸⁰⁵ Mivel a liturgikus konstitúció szövegében nem a felszentelési fokozat vagy a liturgikus tisztség a szövegszituációban elsődlegesen megállapított alapszabálykritérium feltétele, hanem kifejezetten a „rang”; a *kivétel* sem általában a felszentelés fokozatára vagy a liturgikus funkció által körülírt – liturgikus jogban egyébként is részletesen szabályozott külsőségek szokásjogban, vagy kifejezett törvényhozói aktusban megfogalmazott – *szerepazonosító kellékekre* vonatkozik, hanem az általános metódusnormáktól eltérő, törvényhozói intézkedésből származó jelzések liturgikus cselekményben történő törvényes megjelenítésének a lehetőségére, amihez a törvényhozó vagy végrehajtó hatóság engedélye szükséges: „*Privilegium, seu gratia in favorem certarum personarum sive physicarum sive iuridicarum per peculiarem actum facta, concedi potest a legislatore necnon ab auctoritate executiva cui legislator hanc potestatem concesserit.*” (CIC 76. kánon 1.§) A liturgikus jogban a „kiváltság” nemcsak egyedi, tehát szűk értelemben véve egyetlen konkrét személy esetében alkalmazható intézkedés kapcsán érvényesülhet, hanem egy *közösség* is rendelkezhet olyan kiváltsággal, amely a liturgikus cselekmény során megkülönböztetésre adhat lehetőséget „a szertartásokban vagy a külső megjelenésben”, pl. egy szerzetesintézmény tagjai bizonyos liturgikus cselekmények végzése során (Imaórák Liturgiájának keretében, vagy egyéb *nem eukarisztikus* alkalmakkor) a szabályzatban megjelölt személyek vagy konkrét hivatal viselő közösségi megbízással rendelkező (választott vagy kijelölt) liturgikus funkcionáriusok esetében, azonban amennyiben ezek a „kiváltságok” évszázados, vagy emberemlékezetet meghaladó birtoklás alapján érvényesülnek, a kiváltsággal kapcsolatban csak az engedélyezés *vélelme* megalapozott: „*Possessio centenaria vel immemorabilis praesumptionem inducit concessi privilegii.*” (CIC 76. kánon 2.§) Az évszázados vagy emberemlékezetet meghaladó birtoklás ebben az esetben olyan jogi körülmény, amelyben okirattal nem közvetlenül igazolható a kiváltság létezése, de a szokásjog által körülhatárolt konkrét esetben érvényesnek tűnik, azonban nem alapozza meg a jogot.⁸⁰⁶

Ezzel szemben, a *liturgikus közösség* által birtokolt, liturgikus cselekmény végzése során is érvényesülő kiváltsággal kapcsolatban a kánonjog rendszerében találunk egy máig érvényes jogi alakzatot, mely a *káptalan*. A káptalani testület alapvetően klerikusokból álló krisztushívői csoport, tehát a káptalan tagjaival kapcsolatos, liturgikus cselekmények során érvényesíthető, ranggal összefüggő kivétel egyaránt vonatkozik a liturgikus konstitúcióban foglalt utasítás mindkét – egyébként nem együttesen, hanem alternatívaként megfogalmazott

⁸⁰⁵ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 32., in *AAS* 56 (1964) 108.

⁸⁰⁶ STRIGL, R. A., *Privileg*, in *Verwaltungsakt und Verwaltungsverfahren*, HKK, Regensburg, 1983. 106.

– lehetőségi feltételére, ugyanis az Egyházi Törvénykönyv által megállapított szabály szerint a káptalan tagjai egyszerre papok: „*Capitulum canonicorum, sive cathedrale sive collegiale, est sacerdotum collegium*” (vö. CIC 503. kánon) és egyszerre a testülethez való tartozásból következőleg, „ünnepélyes” tehát külsőségeiben megkülönböztetett formájú liturgikus cselekvések végzésére kijelölt krisztushívők: „*(...) cuius est functiones liturgicas sollemniores in ecclesia cathedrali aut collegiali persolvere (...)*” (vö. CIC 503. kánon), akik az Apostoli Szentszék és a káptalani szabályzat által meghatározott szabályzatban foglalt normák alapján, a liturgikus szertartások végzése során bizonyos megkülönböztető jelvények használatára (viselésére) jogosultak. Általános gyakorlatként jellemző, hogy a római „*Basilica Maior*” ranggal rendelkező főtemplomok káptalanjainak tagjain kívül, az egyes székesegyházi vagy társaskáptalanok tagjai csak a saját egyházmegyéjük területén jogosultak a szabályzatukban megnevezett és pontosan körülírt liturgikus jelvények viselésére, valamint egyre inkább gyakorlattá válik az a szűk értelmezés is, melyben a káptalan tagjai egyrészt csak testületileg, másrészt csak bizonyos, részleges liturgikus jogban foglalt ünnepek során⁸⁰⁷ élhetnek törvényesen ezzel a kivételes, tehát a liturgikus konstitúció által kivételként megnevezett lehetőséggel.⁸⁰⁸

Nem tartozik a fenti szabályozás metódustípusába az alábbi *két eset*, melyben a liturgikus cselekmény során a „rang” érvényesülése valósul meg, azonban a liturgikus konstitúció terminológiai összefüggésében *kivételnek* minősülnek, mert a konstitúció szövegében szereplő alakzat fogalmi körét jelölik. Az *első eset* a közösségi misére vonatkozó, liturgikus könyvben szereplő – egyébként már nem kötelező⁸⁰⁹ – előírás, melyet a Római Misekönyv Általános Rendelkezéseiben, az oltár előkészítését meghatározó utasítás szövegében találunk, és előírja, hogy a megyéspüspök számára hét gyertyát kell előkészíteni. A liturgikus cselekmény (szertartás) során érvényesülő „rangal” összefüggő

⁸⁰⁷ Amennyiben a káptalan tényleges tagjai az eukarisztikus ünneplésben a transzszubsztanciatív cselekmény közreműködőiként vesznek részt (tehát koncelebrálnak), nem viselhetik a szabályzatban körülírt jelvényeket, azonban közös imádságok alkalmával, vagy az eukarisztikus ünneplés során, amennyiben nem vesznek részt a lényegi cselekményben (nem koncelebrálnak, de szentáldozáshoz járulnak, vagy a koncelebráción kívüli liturgikus szolgálatot végeznek, pl. felolvasók, kommentátorok, homiliát végzők stb.) érvényesíthetik a szabályzatban megfogalmazott kiváltsággal összefüggő liturgikus jogukat, de amennyiben tényleges liturgikus funkciót töltenek be, a vonatkozó liturgikus jog által meghatározott öltözékek viselésére kötelezettek – pl. stólat kell magukra öltetniük. Vö. SACRA CONGREGATIO PRO CLERICIS, *Litterae circulares*, 1970. X. 30. AAS 63 (1971) 314-315. 315.

⁸⁰⁸ SACRA CONGREGATIO PRO CLERICIS, *Litterae circulares*, 1970. X. 30. AAS 63 (1971) 314-315. 314.

⁸⁰⁹ Nem kizárólagosan az érvényes jogszabályok által megfogalmazott liturgikus jogot vizsgáljuk, hanem a kánonjog rendszerében érvényesülő liturgikus jog, II. Vatikáni Zsinat utáni, kánonjogilag meghatározott *közösségi cselekményével* összefüggő alapkérdéseket, melyeket nemcsak az aktív normaérvényesülés elemzésével tudunk elemezni, hanem a zsinat után keletkezett és azóta hatályukat veszített liturgikus jogi normaösszefüggések felhasználásával is. A vizsgálati módszer ebben az esetben nem a jogszabályérvényesülés, hanem a joganalógia eszközét használja.

megkülönböztetés: „Az oltárt legalább egy terítő borítsa. Az oltáron vagy körülötte legalább két, vagy négy illetve hat –, sőt ha az egyházmegye püspöke celebrál⁸¹⁰ akkor hét – gyertyatartó legyen elhelyezve égő gyertyákkal.” (IGMR 79) ebben az esetben a liturgikus konstitúció szövegében meghatározott „kivétel” egyik alapkritériumát („Kivéve, ha (...) a papi rend felszentelésén alapulnak”) meríti ki. A másik eset a metropoliták jogállását szabályozó törvény, mely az Egyházi Törvénykönyvben a közösségi kánonjogi dimenzió tematikus érvényesüléseként a részegyházak csoportjait szabályozó címben (CIC II. Könyv, II. Rész, „Az egyház hierarchikus felépítése”, II. Cím, „A részegyházak csoportjai”, II. Fejezet, „A metropoliták”) található.⁸¹¹ A kánonjog által közösségi cselekményként meghatározott liturgikus valóság összefüggésében a metropolita által használt liturgikus megkülönböztetéssel kapcsolatos liturgikus jogi norma imént ismertetett elhelyezésének interpretációs jelentősége van, ugyanis nem a kiváltságok között szerepel, mintha csak öncélú liturgikus rangjelzés lenne, hanem a közösségi struktúrát megjelenítő szövegszituációs összefüggésben, mely a konkrét normaszövegben is érvényesül, amikor a *palliummal* kapcsolatban megfogalmazódik, hogy ez a kizárólag liturgikus cselekmények során alkalmazható (!) megkülönböztető jelzés azt a hatalmat jelöli, amivel a jog a római egyházzal ontológiai, tanbeli és kánonjogi értelemben közösségben lévő metropolitát a saját egyháztartományában felruházta: „(...) *per se aut per procuratorem a Romano Pontifice petendi pallium, quo quidem significatur potestas qua, in communione cum Ecclesia Romana, Metropolita in propria provincia iure instruitur.*” (vö. CIC 437. kánon 1.§). A liturgikus cselekmény alkalmával történő palliumhasználatot az Egyházi Törvénykönyv „*ad normam legum liturgicarum*”, a liturgikus jog – ebben az esetben a *Caeremoniale Episcoporum* – szabályozási körébe utalja azzal a „pontosítással” – mely normareceptív szempontból nem minősül pontosításnak, ugyanis a *Caeremoniale Episcoporum* nem tartalmaz ezzel ellentétes szabályozást –, hogy a megkülönböztető jelzést csak a saját tartományában viselheti⁸¹², azonban a tartomány területén kívül a területileg illetékes megyéspüspök hozzájárulásával

⁸¹⁰ Nem közvetlenül a gyertyákra vonatkozóan, de a megyéspüspök számára a liturgikus cselekmények folyamán lehetőség szerint megkülönböztetett ünnepélyességet biztosító statikus és dinamikus formai eszközelemekkel összefüggésben is értelmezhető a metropolita illetékességi körét szabályozó törvény, mely előírja, hogy a szuffragáneos egyházmegyék székesegyházaiban az illetékes megyéspüspök előzetes értesítése után – tehát nem a területileg illetékes megyéspüspök engedélyével, mert erre nincs szüksége - úgy végezheti a liturgikus cselekményeket, ahogyan a megyéspüspök, ez a rendelkezés a külsőségekre, tehát a liturgikus konstitúcióban szereplő „rang” kifejezésére is vonatkozik: „(...) *potest vero in omnibus ecclesiis, Episcopo dioecesano praemonitio, si ecclesia sit cathedralis, sacras exercere functiones, uti Episcopus in propria dioecesi.*” (vö. CIC 436. kánon 3.§)

⁸¹¹ WOLF, E., *Rechtstheologische Studien*, Frankfurt, 1987. 224.

⁸¹² MARITZ, H., *Der Metropolit*, in *Die Kirchenprovinz, Provinzialkonzil und Metropolit*, HKK, 326-329. Regensburg, 1983. 328.

sem: „*Metropolita, ad normam legum liturgicarum, pallio uti potest intra quamlibet ecclesiam provinciae ecclesiasticae cui praeest, minime vero extra eandem, ne accedente quidem Episcopi dioecesanii assensu.*” (CIC 437. kánon 2.§)⁸¹³

2.1.6. A liturgikus cselekményekkel kapcsolatos alkalmazkodás kérdésének kánonjogi összefüggései

Általános elvként, az egyházban *mindenkire* érvényesek és kötelező hatállyal bírnak a liturgikus rendelkezések. Az Egyházi Törvénykönyv ezt bennfoglaltan a megyéspüspök liturgikus jogi törvényhozói illetékességének körülírásakor fogalmazza meg: „*Ad Episcopum dioecesanum in Ecclesia sibi commissa pertinet, intra limites suae competentiae, normas de re liturgica dare, quibus omnes tenentur.*” (CIC 838. kánon 4.§) Az „omnes tenentur” hatálykijelölő terminus ebben az esetben nemcsak a megyéspüspök által, saját illetékességi körén belül szabályozott liturgikus normarendszerre vonatkozik, ugyanis ebben az esetben egyes részegyházak liturgikus joga önálló és párhuzamos jogrendszereket alkotna, melyek nem feltétlenül lennének egymással kánonjogi és liturgikus értelemben vett gyakorlati összhangban – a liturgikus jogfejlődésnek volt egy ehhez hasonló nagyon hosszú korszaka, melyben a liturgia önállóan és párhuzamosan fejlődött, ez a korszak a Tridenti zsinatig tartott –, hanem az egész Egyház liturgikus gyakorlatát kívánja jellemezni, mellyel kapcsolatban a törvényhozói szándék a kánon korábbi paragrafusában kifejezettebb formában is megfogalmazódik: „*Apostolicae Sedis est sacram liturgiam Ecclesiae universae ordinare, (...) necnon advigilare ut ordinationes liturgicae ubique fideliter observentur.*” (vö. CIC 838. kánon 2.§), tehát a liturgia irányításának kompetens egyházi hivatalait kijelölő törvény a hatálykijelölés általános elveként fogalmazza meg, hogy a liturgikus jog által szabályozott kánonjogi normákat – liturgikus előírásokat – az egész egyházban „híven” betartsák és ebből

⁸¹³ Az egyházban „tisztéletbeli elsőbbséget” élvező pátriárkai és primási cím általában liturgikus tisztéletadásban nyilvánul meg. Függetlenül attól, hogy Magyarországon egy korai kánonjogfejlődési szakaszban megfogalmazódott és máig érvényben lévő kiváltság – amelyre a hatályos Egyházi Törvénykönyv vonatkozó kánonjában kifejezett utalás történik (vö. CIC 438. kánon) következtében a kánonjog által általánosnak mondható gyakorlattal ellentétben, az esztergomi érsek, a „Magyarország primása” cím viselőjeként tényleges kormányzati hatalmat birtokol; a hatályos szabályozás értelmében bizonyos liturgikus megkülönböztető tisztéletadásban is jogosult részesülni (pl. az apostoli keresztet az egész országban maga előtt vitetheti, valamint a bíborosok [liturgikus] insigniáit az esetleges – általános gyakorlatként történő - bíborosi kinevezése előtt is törvényesen viselheti.

az általános elvből vezeti le a részegyház szintjére a megvalósítás konkrét feladatát, mely a megyéspüspök felügyelete alatt érvényesül.⁸¹⁴

A mindenki számára egyaránt kötelező liturgikus törvényekkel kapcsolatos liturgikus jogi alapelv nem sérül, hanem gazdagodik, értelmezetté válik, kiteljesedik és funkciója tekintetében helyes célösszefüggésbe kerül, amikor a liturgikus könyvekben szereplő valódi, alkotó szabadság érvényesül a liturgikus cselekmények végzése során.⁸¹⁵ Ezt a liturgikus lehetőségrendszer általában nem az Egyházi Törvénykönyv szabályai határozzák meg, hanem kifejezetten a szertartásokra vonatkozó liturgikus törvények, melyek elsődlegesen a hatályban lévő liturgikus könyvekben található, valamint a cselekményekkel vagy egyéb liturgikus kérdésekkel összefüggő, közvetlen vagy közvetett formában közreadott liturgikus rendelkezéseket normatív hatállyal tartalmazó speciális liturgikus jogot megjelenítő dokumentumokban.⁸¹⁶

Ezekben a liturgikus szabályokban a lehetőségrendszer felvázolásának a liturgiatudomány által folyamatosan és párhuzamos jelleggel alkalmazott *antropológiai kérdésfeltevés* során keletkezett részeredményeiben leggyakrabban megjelenő szociokulturális és pszichológiai összefüggések érvényesülnek, ugyanis a lehetőségek liturgikus jogi meghatározásai olyan szükségszerűségekre, nyitott társadalmi és ekkleziológiai szükségletekre kívánnak gyakorlati és teológiai valamint kánonjogilag autentikus választ kínálni, mint a népek lelki igényei, a hívők felfogásához való igazodás, a kor szükségletei, a művészetekben megjelenő formaváltozások, az adott régió kulturális hagyományai és igényei.⁸¹⁷ Az alkalmazkodás fogalmi értelemben a liturgikus jogban elsősorban *alkalmazást* jelent. Ez látszólag nem egy lényegi különbség, azonban az alkalmazkodás nem jelenthet egy olyan kötelezettséget, amely bármilyen kérdésben megoldást nyújthat a krisztushívők liturgikus cselekményekben felmerült teológiai vagy aktuális gyakorlati kérdéseire – és vágyaira –, hanem ebben az esetben a liturgia kánonjogi karakterének még intenzívebben és kifejezettebben kell megjelennie, ugyanis amikor egy kérdésre biztosított a kodifikált, egyértelmű jogi válaszadás lehetősége, akkor a válaszadó számára nem jelenthet kockázatot a válaszadás, ezzel szemben egy kánonjogilag tisztázatlan helyzetben a válaszadónak nem minden esetben lenne vállalni a kockázatot – főleg hiányos vagy nem megfelelő ismeretek birtokában. A liturgikus jog éppen ezért kívánja a lehető legprecízebben szabályozni azokat a

⁸¹⁴ POTZ, R., *Die Geltung kirchenrechtlicher Normen*, Wien, 1988. 57.

⁸¹⁵ GELINEAU, J., *Tradition, Kreation, Kultur*, in *Concilium* 19 (1983) 91-98. 91.

⁸¹⁶ PUCHER, E., *Grundfragen einer katholischen Theologie des Kirchenrechts*, in *AKK* 148 (1979) 341-352. 347.

⁸¹⁷ GUARDINI, R., *Der Kultakt und die gegenwärtige Aufgabe der liturgischen Bildung*, in *LJ* 14 (1964) 101-106. 103.

szociokulturális és antropológiai szükségszerűségeken alapuló liturgikus kérdéseket, melyeket a szertartáskönyvekben található, liturgikus szabadságot is jelentő normák vetnek fel.⁸¹⁸

A szabadság helyes megjelenítése a liturgiában az egyház valódi javát és a liturgia lényegszerűségének érvényesülését szolgálja,⁸¹⁹ azonban a liturgikus könyvekben szereplő bizonyos választási lehetőségek és alkalmazások gyakorlati megjelenítése nemcsak szakértelmet, hanem egységes törvényhozói szándékot is igényel. A variációs és megengedettségi lehetőségeket (nem az érvényességgel összefüggésben általános megengedettségi kritériumokról van szó, hanem az egyes alkalmazások lehetőségére vonatkozó engedélyekre) bizonyos felügyelet és ellenőrzés mellett, valamint a konkrét szövegben szereplő helyzetérvényesüléssel összefüggésben, pl. a valós lelki igény, népi kultúra stb. által megfogalmazódó szükségszerűségekkal kapcsolatban lehet törvényes módon alkalmazni.⁸²⁰ A *Szent Liturgiáról Szóló Rendelkezést Végrehajtó Tanács*, egy tárgyra vonatkozó kérdésre adott válaszában (1965) a megyéspüspök feladatai között azt is említi, hogy az imént megfogalmazott kérdésekben, a liturgikus könyvek által megfogalmazott szabadság milyen minőségben és összefüggésben állhat az antropokulturális szükségletekhez való alkalmazkodás helyes értelmezésével: „(...) a püspök azonban mindig tartsa szem előtt s ne engedje megszűnni a liturgikus könyvek szabályai által előirányzott azon szabadságot, amely szerint a szertartás értelmes módon hozzáigazítható akár a templomhoz, akár a hívők csoportjához, akár a lelkipásztori körülményekhez, hogy ezáltal az egész szent rítus valóban alkalmazkodjék az emberek szellemiségéhez.”⁸²¹ Ez jelenti a valódi „alkalmazkodást”, mely a konkrét lehetőség konkrét és megengedett *jogalkalmazásában* érvényesülhet⁸²² kánonjogilag legálisan⁸²³. A *Szent Liturgiáról Szóló Rendelkezést Végrehajtó Tanács* idézett válaszában *kettős jogvédelmi karakter* fogalmazódik meg. Két, egymással összhangban álló jogigényt tartalmaz egyetlen kijelentésben, mely a kettős jogtechnikai érvelésösszefüggésben egy közös cél érvényesítésére irányul.⁸²⁴ A szövegben megjelenő *elsődleges* jogvédelmi irány a

⁸¹⁸ HÄUBLING, A., *Liturgiereform. Materialien zu einem neuen Thema der Liturgiewissenschaft*. In *ALw* 31 (1989) 437-491. 457.

⁸¹⁹ SCHAEFFLER, R., *Kultur und Kult*, in *LJ* 41 (1991) 73-87. 75.

⁸²⁰ LUKKEN, G., *Inculturation de la liturgie, Théorie et pratique*, in *QL* 77 (1966) 10-39. 16.

⁸²¹ A SZENT LITURGIÁRÓL SZÓLÓ RENDELKEZÉST VÉGREHAJTÓ TANÁCS, *Válasz a kételyre, Notitiae* 1 (1965) 254.

⁸²² LAMBERTS, J., *Liturgie et inculturation*, in *QL* 77 (1966) 5-9. 5.

⁸²³ A kánonjogi legalitás ebben az esetben nemcsak egy jogtechnikai értelemben vett törvényes normaérvényesülést jelent, tehát nem abban az értelemben beszélünk a liturgikus könyvekben található, szabadságot megjelenítő szabályozással kapcsolatos kánonjogi legalitásról, hogy a lehetőségrendszer gyakorlati alkalmazása megfelel-e bizonyos normareceptív szövegérvényesülésnek – a vonatkozó párhuzamos szöveghelyekkel összhangban történik-e az alkalmazás –, hanem abban az értelemben, hogy a törvényhozói céllal összefüggésben megfelel-e a kánonjog alapvető céljának.

⁸²⁴ LUF, G., *Rechtsphilosophische Grundlagen des Kirchenrechts*, Regensburg, 1988. 190.

liturgikus könyvek normatív utasításaiban megfogalmazott lehetőségek összefüggései által kifejeződő *szabadságra* irányul, melyet a válasz második része értelmez, azaz kifejti a *második* jogvédelmi irányt, ami a szabadság lényegi tulajdonságait tartalmazza. A válaszban megfogalmazott, liturgikus szabadság tárgyát képező kánonjogi paraméterek a szöveg alapján, a hozzáigazítás („alkalmazkodás”), a közösségi karakter érvényesülése (hívók csoportjához illeszkedés) és a szociokulturális dimenzió figyelembevétele (az emberek szellemiségéhez való alkalmazkodás).⁸²⁵ A kettős jogvédelmi irány közös figyelembevételével kialakított egységes liturgikus jogi elv jeleníti meg azt a kánonjogi módszert, ami autentikus módon teszi lehetővé a liturgikus cselekmények során kifejtett *alkalmazkodást*.⁸²⁶

2.1.6.1. *A liturgikus cselekményekkel kapcsolatos alkalmazkodás az egyes népek lelki adottságainak összefüggésében*

A liturgikus cselekményekben alkalmazott alkalmazkodás alapvetően ekkleziológiai célzatú.⁸²⁷ A liturgikus cselekmény az egyház központi aktusa, mely legfőbb célját jeleníti meg. Amikor a liturgia adaptációja történik, nemcsak a liturgikus cselekmény illeszkedik a szociokulturálisan speciálisan meghatározott antropológiai összefüggésrendszerbe, hanem maga az Egyház, teljes teológiai, történeti, ontológiai és jogi összetettségében.⁸²⁸ A liturgia kulturális „beépítése” nem ér véget az adaptációs tevékenység formális lezárulásakor – pl. egy végrehajtási utasítás kihirdetése, sőt a bennfoglalt liturgikus jogszabályok maradéktalan érvényesülése esetén sem –, ugyanis a liturgikus közeg kulturális és társadalmi, tehát az *anabatikus formaegyüttes* tekintetében, az időben haladó dimenziója sohasem lesz változatlan, ami fogalmilag kizárja az állandó körülményeket.⁸²⁹ A változó szociokulturális környezet azonban nem jelenthet indokot a liturgikus könyvekben található szabályozáson kívüli szabadságkeresésre, ez ugyanis nem a liturgikus szimbólumrendszer kiteljesedéséhez vezetne, hanem a szabadságot megjelenítő lehetőségrendszer kánonjogi céljával ellentétes irányba mutatna: eltorzítaná a liturgia emberhez igazított anabázisának *változhatatlan* karakterét.⁸³⁰

⁸²⁵ LUKKEN, G., *Inculturation de la liturgie, Théorie et pratique*, in *QL* 77 (1966) 10-39. 21.

⁸²⁶ LAMBERTS, J., *Liturgie et inculturation*, in *QL* 77 (1966) 5-9. 6.

⁸²⁷ GELINEAU, J., *Tradition, Kreation, Kultur*, in *Concilium* 19 (1983) 91-98. 93.

⁸²⁸ MEYER, H. B., *Zur Inkulturation der Eucharistiefeyer*, in *LJ* 41 (1991) 7-23. 7.

⁸²⁹ SCHAEFFLER, R., *Kultur und Kult*, in *LJ* 41 (1991) 73-87. 77.

⁸³⁰ BISER, E., *Glaubensprognose, Orientierung in postsäkularer Zeit*, Graz, 1992. 33.

Az Istentiszteleti Szent Kongregáció, a Szent Liturgiáról kiadott konstitúció helyes végrehajtására vonatkozó „*harmadik instrukcióban*” részletesen foglalkozik a liturgikus könyvekben található, szabadsággal, és egyes népek igényeihez igazítható lehetőségrendszerrel kapcsolatos alapvető liturgikus jogi alapelvekkel és veszélyforrásokkal.

A II. Vatikáni Zsinat papi szolgálatról szóló dekrétuma a liturgikus cselekményekkel összefüggő lehetőségek alkalmazásával kapcsolatban a püspökök segítségét és a papok hierarchiával való együttműködését írja elő: „*A püspökök tájékozottsága komoly segítséget ad a papoknak ebben a szolgálatban, amelyet a papságnak a hierarchiával való közösségben kell végeznie.*”⁸³¹ Ez meghatározza a népek lelki adottságaival összefüggő liturgikus alkalmazkodás alapvető kánonjogi feltételét, mely a liturgikus cselekmény vezető szolgálattevőjét az alkalmazkodással kapcsolatos döntési helyzetben, egyértelműen a *hierarchikus segítséghez* való lelkipásztori jog alanyává teszi.⁸³² Az említett „*harmadik instrukció*”, a hierarchikus segítségnyújtás vonatkozásában kifejezetten azt fogalmazza meg, hogy a liturgikus cselekményekkel összefüggő, szabadságot megjelenítő lehetőségrendszer aktuális alkalmazásával kapcsolatos, imént idézett zsinati határozat szövege alapján kifejezett, „*tájékozottság*” – azaz autentikus jogértelmezési *képesség*⁸³³ – alapján adott hierarchikus segítség, a liturgia alapcéljának megvalósulása érdekében szükséges: „*(...) könnyebbé teszi a kötelező engedelmisséget, amelyre a kultusz tökéletesebb megvalósítása és a lelkek megszentelése végett szükség van.*”⁸³⁴

A II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformja az antropológiai és szociokulturális változásokat figyelembe véve kívánta megfelelő szabályok között irányítani a liturgikus élet egyes szegmenseit, ugyanakkor a törvényhozói tevékenységében bizonyos kezdeti kísérletezésekre is lehetőséget biztosított, azonban mindig a liturgikus könyvekben szereplő utasítások határain belül, tehát – egyes tradicionalista véleményekkel szemben – a zsinat után nem volt olyan intervallum, amelyben nem lehetett volna pontos és érvényes liturgikus törvényekkel irányítani a liturgikus cselekményeket.⁸³⁵ A liturgikus konstitúció alapelveként tűzi ki a liturgia megújításának céljául, hogy a krisztushívők szükségleteihez (pl. a

⁸³¹ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Presbyterorum ordinis*, határozat, 15. AAS 58 (1966) 991-1024.

⁸³² Ez a jogalanyiség eltér az általánosan hangoztatott hierarchiával „szembeni” jogérvényesítés gyakorlatától, azonban ekkleziológiailag ez a helyes kánonjogi értelmezése a lelkipásztor (pap) és a hierarchia (pl. megyéspüspök) közötti kölcsönös kiegészítés elvének.

⁸³³ A *képesség* ebben az összefüggésben nemcsak vagy nem tipikusan tudományos, szakmai, tehát elméleti képesség, hanem a kormányzati hatalomból kiinduló személyhez rendelt törvényhozói karakter és az esetleges tudományos szempontközös érvényesülése.

⁸³⁴ ISTENTISZTELETI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Liturgicae Instaurationes*, instrukció a liturgikus konstitúció végrehajtásához, 1970. szeptember 5., Bevezetés, A püspökök felelőssége, 3. bekezdés AAS 62 (1970) 689.

⁸³⁵ HÄUBLING, A., *Liturgiereform. Materialien zu einem neuen Thema der Liturgiewissenschaft*. In *ALw* 31 (1989) 437-491. 489.

befogadóképességükhöz) kell alkalmazkodni a liturgikus cselekményeknek: „(..) *a liturgia megújításában figyelemmel kell lenni a következő általános szabályokra: (...) alkalmazkodjanak a hívők befogadóképességéhez és általában ne szoruljanak sok magyarázatra.*”⁸³⁶ Ez az utasítás még nem vonatkozik közvetlenül az egyes népek lelki adottságaival kapcsolatos összefüggések alapján felépülő kérdésre, de általános szabályként mégis megfogalmazza az alkalmazkodás fő irányát, a befogadhatóságot.⁸³⁷

A liturgia inkulturációjának alapja maga a katabázis. Isten katabatikus tette fogalmilag inkulturáció. Minden, amit Isten az ember életében a liturgikus cselekményeken keresztül véghezvisz, egy alkalmazkodás, melyben Isten ugyan nem változik, ugyanakkor minden aktivitását az ember befogadóképességéhez igazítja, ezért az „isteni jogon” megvalósuló liturgikus alapszabályok sem mások, mint a katabatikus isteni önközlés eszközei az *ember szolgálatában*.⁸³⁸ Ez a szolgálat az, ami lényegében meg kell, hogy határozza a liturgia alkalmazkodását. Az ember életet nyer Isten alkalmazkodásából, és a krisztushívők számára ehhez hasonlóan életet közvetít a liturgia anabatikus központú inkulturációs tevékenysége, mely soha nem zárul le, ugyanis együtt formálódik és fejlődik a népek lelki gazdagodásából származó igényekkel.⁸³⁹

A liturgikus konstitúció a liturgia megújítását megfogalmazó alpont (I. Fejezet, III. pont, „*A szent liturgia megújítása*”) „D” szakaszában közli az inkulturációs alkalmazkodás liturgikus törvényeivel összefüggő alapszabályokat („*A népek szelleméhez és hagyományaihoz való alkalmazkodás szabályai*”). Ebben rögtön a bevezető, alaphelyzetet tisztázó pontban kijelenti, hogy a liturgikus megújulás célja valamelyest különbözik a Tridenti zsinat által meghatározott fő céltól, a liturgia egységének mindenekelőtt megvalósítandó kötelezettségétől, és kifejezi, hogy amennyiben a krisztushívők javát előmozdítja, bizonyos kánonjogi keretek között a liturgikus jogon belül sem cél a rítus egységének merev megőrzése: „*Az Egyház mindazokban, amik a hitet és az Egyház közösségének javát nem érintik, nem kívánja kötelezővé tenni a forma merev egységét, még a liturgiában sem.*”⁸⁴⁰ A

⁸³⁶ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 34., in *AAS* 56 (1964) 119.

⁸³⁷ Veszélyes a hit kifejeződését egy meghatározott kultúrához kötni, mert előfordulhat, hogy a hit aktusát összetévesztik a kultúra lényegével, így a kultúra válhat a hit helyettesítőjévé. A hitnek kulturális többlete van, ezért ültethető át sérüléstelenen bármelyik kultúrába. A hit viszont nem sért egyetlen kultúrát sem, hiszen a kultusz mélyen emberi tulajdonság, és a liturgia történetének kezdeteitől katabatikus gyökerei vannak. Vö. SCHAEFFLER, R., *Kultur und Kult*, in *LJ* 41 (1991) 73-87. 81.

⁸³⁸ MEYER, H. B., *Zur Inkulturation der Eucharistiefeier*, in *LJ* 41 (1991) 7-23. 8.

⁸³⁹ SCHMIDT, H., *Liturgie und moderne Gesellschaft, Eine Analyse der heutigen Lage*, in *Concilium* (D) 7 (1971) 82-89. 84.

⁸⁴⁰ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 37., in *AAS* 56 (1964) 110.

megfogalmazásból egyértelművé válik, hogy a liturgikus alkalmazkodásban milyen szempontok szerint határozható meg a fogalmi terület. *Kettős lehetőségmodellt* világít meg a konstitúció szövege: *ekkleziológiai* és dogmatikus *hagyományérvényesülési* szempont együttes érvényesülésekor beszélhetünk valódi liturgikus inkulturációról.⁸⁴¹ A két szempont találkozása módszertani szempontból is meghatározó a liturgikus cselekmények alkalmazkodása kérdésében, ugyanis a cselekmények nyilvános, közösségi karakterét nem választhatjuk el a közösség egyes részeinek érdekérvényesítésétől. Ez az érdek azonban csak akkor indokolhatja az egyház inkulturációra irányuló jogi cselekvését, ha nem áll szemben az egyházat alapjában megjelenítő tanítástól, az igazságtól, mely nemcsak jellemzi, hanem létre is hozza az egyház egészét.⁸⁴²

Az inkulturációs alkalmazkodás és minden belőle kiinduló új liturgikus jogi fejlődés teológiai és kánonjogi oka az a szükségszerűség, hogy Isten önközlését érzékelhetővé, tapasztalhatóvá, a krisztushívői megismerés tárgyává kell tenni,⁸⁴³ ugyanis a hívő válasz anabázisa feltételezi az előzetes megértést.⁸⁴⁴ A megértés szolgálatában a merevséget feloldandó nem egy sematikus eszközrendszerre korlátozódó statikus egyformaság elérése a cél, hanem a liturgikus kezdeményezések alkalmazkodással kapcsolatos *egység*, melyet csak a kánonjogilag szabályozott liturgikus normarendszer képes saját közrepertoárjával megjeleníteni.⁸⁴⁵ Amikor a liturgikus konstitúcióban a népek lelki adottságaihoz való cselekményigazítást szorgalmazza: „(...) *ápolni és előmozdítani törekszik a különböző népek és nemzetek lelki adottságait és értékeit.*”⁸⁴⁶, akkor nem a mindenáron történő inkulturáció kötelezettségét írja elő, hanem az értékek hitelesebb megjelenítésén alapuló, valódi krisztushívői igényre reagáló alkalmazkodást, melyet az az eredmény képes kizárólagosan igazolni, hogy az alkalmazkodás hatásaként, az „*egyres nép*” élete az új liturgikus kultúrában

⁸⁴¹ LUKKEN, G., *Inculturation de la liturgie, Théorie et pratique*, in *QL 77* (1966) 10-39. 17.

⁸⁴² LAMBERTS, J., *Liturgie et inculturation*, in *QL 77* (1966) 5-9. 6.

⁸⁴³ BISER, E., *Glaubensprognose, Orientierung in postsäkularer Zeit*, Graz, 1992. 37.

⁸⁴⁴ Ezért kapcsolódik az inkulturációs folyamatban az alkalmazkodás továbbra is a *Krisztus-esemény* alapjára, tehát a liturgikus cselekményben ezért a krisztusi élet egyes állomásaihoz történő visszacsatolásokon keresztül (megtestesülés, élet, halál, feltámadás, megdicsőülés), - melynek emlékező jellege van – teremt új hagyományt, melyet az egyes népek lelki és etnográfiai adottságaihoz igazít. Mivel a világtörténelem folyamata nemcsak egyetlen, történelmileg meghatározott és kulturálisan behatárolt tér-idő összefüggésben, hanem folyamatosan és világméretben zajlik, az alkalmazkodás is megszámlálhatatlan formában és lehetőség szerint folytatódik és nem ér véget.

⁸⁴⁵ MEYER, H. B., *Zur Inkulturation der Eucharistiefeyer*, in *LJ 41* (1991) 7-23. 16.

⁸⁴⁶ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 37., in *AAS 56* (1964) 122.

gazdagodik-e, vagy változatlanul radikális egyház és liturgiakritikát fogalmaz meg, ami anabatikus értelemben eredménytelenséget jelent.⁸⁴⁷

A konkrét kánonjogi feladatokkal kapcsolatban a harmadik instrukció a püspökök tárgyra vonatkozó liturgikus jogi feladatát az alkalmazkodással összefüggő feladat módszerének, szükségességének és határainak kijelölésében fogalmazza meg: „*A püspökök a liturgikus bizottságok közreműködésével szorgosan tájékozódjanak a rájuk bízott hívek vallási és általános emberi helyzetéről, lelki szükségleteiről és arról, hogy miképpen lehet ezeken segíteni, felhasználva az új szertartás adta minden lehetőséget.*”⁸⁴⁸ A püspökök feladata a mérlegelés, hogy mi az, ami elősegíti a valódi megújulást, és mi az ami hátráltatja. A helyi igényekhez való alkalmazkodás így nem feltétlenül (nem elsősorban) a helyi szolgálattevő felelőssége, hanem a korábban tárgyalt „hierarchikus segítségnyújtás” keretében a püspök illetékes az alkalmazkodással összefüggő liturgikus normák alkalmazási szabályozására.⁸⁴⁹

A liturgikus konstitúció az egyház hitének és a közösség „javának” védelmén kívül nagyon kevés inkulturációs tabut állít fel, azonban egészen határozottan tiltja a babonákkal és tévedésekkel kapcsolatos szokások liturgikus használatát: „*Ami tehát a népek szokásaiban nincs elválaszthatatlanul egybekapcsolva a babonákkal és a tévedésekkel, azt jóakarattal mérlegeli [az egyház] és ha lehetséges, teljesen és egészen megőrzi.*”⁸⁵⁰ Ez a „jóakarattal megőrzés” kizárja a posztmodern tetszőlegesség gyakorlatát, ugyanakkor kánonjogi keret létrehozását szorgalmazza, mely kettős védelmi karakterrel egyrészt a liturgikus cselekmény autenticitását, másrészt a népek jogos – és tényleges – lelki igényeit védi.⁸⁵¹

⁸⁴⁷ SCHMIDT, H., *Liturgie und moderne Gesellschaft, Eine Analyse der heutigen Lage*, in *Concilium* (D) 7 (1971) 82-89. 85.

⁸⁴⁸ ISTENTISZTELETI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Liturgicae Instaurationes*, instrukció a liturgikus konstitúció végrehajtásához, 1970. szeptember 5. Bevezető, a „püspökök felelőssége” 2. bekezdés, in *AAS* 62 (1970) 690.

⁸⁴⁹ Az alkalmazkodás nem jelenthet öncélú rövidítést a praktikusság és „életszerűség” gondolata mögé rejtett igénytelenség nevében., hanem egy komolyabb összpontosítást kell elérnie, amely a liturgikus cselekmény eredeti szimbólumösszefüggéseinek megvilágítására képes, ugyanis a liturgikus alapszerkezetek érvényesülése a zsinat liturgikus reformjának egyik célja. Vö. HÄUBLING, A., *Liturgiewissenschaftliche Aufgabengebiete vor uns*, in *LJ* 38 (1988) 94-108. 105.

⁸⁵⁰ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 37., in *AAS* 56 (1964) 110.

⁸⁵¹ SCHMIDT, H., *Liturgie und moderne Gesellschaft, Eine Analyse der heutigen Lage*, in *Concilium* (D) 7 (1971) 82-89. 85.

2.1.6.2. *A római rítus egységének őrzésére irányuló liturgikus jogi alapelv érvényesülése XVI. Benedek pápa Summorum Pontificum motu proprioja alapján*

Speciális ekkleziológiai, liturgiatudományi és kánonjogi kérdés megoldási lehetőségét tartalmazza XVI. Benedek Pápa *Summorum Pontificum* kezdetű, püspökökhöz intézett apostoli levele. A három tudományterület módszertani összefüggései alkotják a rövid és világos célok meghatározására irányuló dokumentum vezérgondolatát: a római rítus egységének megőrzését.

Már a címmel („*Kedves Püspök Testvéreim!*”) is félreérthetetlen zsinati liturgikus jogi alapelvet jelenít meg – melyet a szöveg később kifejezetten is érvényesít –, ugyanis a liturgikus konstitúció, a liturgia megújítására vonatkozó alpont általános szabályaiban a liturgikus törvényhozói szintek megállapításakor a liturgikus „rendezés” jogát – az Apostoli Szentszék alapilletékességének jelzését követően – a püspök kompetenciájába utalja, kizárva minden más lehetőséget: „*A szent liturgia rendezésének joga egyedül az Egyház tekintélyétől függ: ez a tekintély pedig az Apostoli Szék és a jog szabályai szerint a püspök birtokában van. (...) Rajtuk kívül egyáltalán senkinek, még a papnak sincs megengedve, hogy saját elgondolása szerint (...) a liturgiában valamit megváltoztasson.*”⁸⁵² Tehát a liturgia egységére vonatkozó, liturgikus konstitúcióban alapelvként megfogalmazott követelményre, a dokumentumban megfogalmazott problémafelvetés alapján a körlevél nemcsak kánonjogi, hanem ekkleziológiai és liturgiatudománnyal egyaránt összefüggésben álló megoldással kíván reagálni, melyet a II. Vatikáni Zsinat rendelkezésének megfelelően a püspökök liturgikus törvényhozói illetékességén keresztül érvényesít.

1.) *Ekkleziológiai* szempontból, a „római rítus egysége” az Egyház lényegi tulajdonságát szimbolizálja, sőt megvalósítja.⁸⁵³ A liturgikus élet megnyilvánulásai a II. Vatikáni Zsinatot követő liturgikus reform óta rendkívül változatosakká váltak, azonban a sokféleség ellenére ezeknek a differenciált formáknak belső egységet kell alkotniuk.⁸⁵⁴ A liturgia változatos anabázisa egyetlen üdvökonómiában létezik, melyet a keresztség szentségéből kiinduló istengyermeki méltóság tesz hatékonnyá.⁸⁵⁵ A liturgikus

⁸⁵² II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 22. 1., 3.§, in *AAS* 56 (1964) 106.

⁸⁵³ RIEDLINGER, H., *Die Eucharistie in der Ekklesiologie des II. Vatikanums*, Regensburg, 1970. 91.

⁸⁵⁴ ADAM, A., *Grundriß Liturgie*, Freiburg, 1992. 32.

⁸⁵⁵ HEINZ, A., *Gemeinsam dem Volk dienen*, Trier, 2000. 154.

cselekményekben is ez a keresztségből fakadó, Krisztus által folyamatosan közvetített egység fejeződik ki, mely a közös szolgálat melletti tanúságtétel.⁸⁵⁶

XIII. Leó pápa *Satis cognitum* kezdetű enciklikája⁸⁵⁷ után az egységet kizárólagosan *uniformitásként* értelmezték, mely nem teszi lehetővé semmilyen változat érvényesülését a liturgiában és az egyházi kultúrában. Az enciklika nyomán az egyház egységével kapcsolatban a „Krisztus teste” képet használták kizárólagosan, mely egyetlen krisztológiai magyarázatként nem volt képes maradéktalanul kifejezni az egyház valódi tulajdonságát.⁸⁵⁸

A II. Vatikáni Zsinat ekkleziológiai kulcsszava az uniformitással szemben a *misztérium*,⁸⁵⁹ mely meghatározza az egyház struktúráit és feladatait.⁸⁶⁰ Ebben megfogalmazódik, hogy az egyházzal lehetetlen másképpen szólni, mint sokféle, egymást kiegészítő kép és fogalom által jellegzett *egységről*. A „communio” fogalomban jelzett egység az egyház és az Eukarisztia gyökeres összetartozását (egységét) jelzi, amit úgy is megfogalmazhatunk, hogy az egyház egységét az *eukarisztikus ünneplés* valósítja meg. A II. Vatikáni Zsinat előtti exkluzivitást az *inkluzivitás* váltotta fel, tehát az egyes kultúrák a maguk igényeinek és képességeinek megfelelően részesei az egyház egységének, ami a zsinat előtti uniformitás helyébe a *komplexitás* egységmodelljét állította.⁸⁶¹ Ez a *situációs profilkialakítás* feladatát is megfogalmazza, ami a liturgikus egység szempontjából bizonyos pozitív feloldódást eredményezhet a *rítus* tekintetében. Ez azonban nem egy korlátok nélküli tágas sokféleség, hanem a római rítus egységére vonatkozó liturgikus konstitúcióban is megfogalmazott törekvés érvényesítésének lehetséges eszköze: „*Megőrizve a római rítus egységét a lényegben, marad hely a törvényes változtatásoknak, a különböző közösségek[hez] (...) való alkalmazkodás számára.*”⁸⁶² A *Summorum Pontificum* kezdetű körlevél a közösségek igényeihez való alkalmazkodás zsinati követelményét teljesíti, amikor egyes csoportok lelki igényeire hivatkozva engedélyez egy olyan rituális formát, amely lényegében nem különbözik a római rítus egységében foglalt elv megvalósulásától, azonban előszavában kifejezi, hogy „*a római szertarás 'rendes formája', nem csupán a jogi szabályozás miatt*” az

⁸⁵⁶ CONGAR, Y., *Die Wesenseigenschaften der Kirche*, in *Mysterium Salutis* [a továbbiakban: MySal] IV/1, 386-410. 402.

⁸⁵⁷ XIII. LEÓ, *Satis cognitum*, enciklika, ASS 28 (1895/6) 708-739.

⁸⁵⁸ RATZINGER, J., *Das neue Volk Gottes*, Düsseldorf, 1969. 79.

⁸⁵⁹ Az egyháznak „misztériumként” való jelölése olyan kérdéseket érint, amelyek az ökumenikus tevékenységben nyitottak, ugyanakkor messzeható jelentőségűek, hiszen az egyház lényegének szakramentális megvalósulására és ehhez kapcsolódó feladataira vonatkoznak. Vö. SEMMELROTH, O., *Die Kirche als Sakrament des Heils*, in MySal IV/1, 309-356. 314.

⁸⁶⁰ Vö. II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Lumen Gentium*, rendelkezés, 1. AAS 57 (1965) 5-75. 5.

⁸⁶¹ LÖSER, W., *Die Kirchen der Welt XX.*, Stuttgart, 1986. 151.

⁸⁶² II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 38., in AAS 56 (1964) 110.

új Misekönyv marad „nem csupán a jogi szabályozás miatt, hanem a valós helyzet miatt is, melyben a hívők közösségei élnek.”⁸⁶³

2.) A liturgiatudományi szempontból a *rítusegység* gondolata nem választható külön az ekkleziológiai és kánonjogi elvek érvényesülésétől. A liturgiátörténet mint a liturgiatudomány segédtudománya számos forrással szolgál a rítusegységgel kapcsolatban.

Az első századokban a rituális egység az ősegyházi kultuszfegyelem modell értelmében a kenyértörés lényegével összefüggő fogalmak azonos teológiai adaptációjában merült ki, tehát ugyanazt az *anamnetikus aktust* hajtották végre, ugyanazzal a *basileia* és áldozatgondolattal, a cselekmények differenciálódásának különösebb figyelembevétel nélkül.⁸⁶⁴ A 4. századtól az üldözött kereszténység felszabadulását követően a liturgikus formák fejlődésének hosszú korszaka kezdődött, mely a „birodalmi egyház” szervezetében az antik kultúra hordozójává vált. Ez volt az egyik első, rendkívül jelentős inkulturációs feladata a liturgiának. A korábbi spontaneitás helyébe liturgikus szakemberek által létrehozott liturgikus rend lépett, ami a rítusegység első megjelenésévé vált.⁸⁶⁵ A középkorig a nyugati liturgia is – a keletihez hasonlóan – különböző rítusokban élt.⁸⁶⁶ Ezek a liturgikus családok párhuzamosan és viszonylag önállóan fejlődtek, azonban a legtöbbet összekapcsolta a latin nyelv.⁸⁶⁷ A rítusegység érvényesülésével kapcsolatban meg kell említeni a máig élő, liturgiátörténeti szempontból kivételesen fontos két liturgikus családot. A spanyolországi „*mozarab*” rítus rendszertanilag az *ógall liturgiacsaládba* tartozik, eredetileg kelta liturgia, melyet több helyen – Angliában, Skóciában, Írországon és Bretagne-ban végeztek. Felépítése és ünneplése a *Missale mixtum* gyűjteményben található⁸⁶⁸, melyet 1500 körül, *Ximenes* püspök állított össze. Ma ez a rítus (kizárólag) a toledói székesegyház egyik kápolnijában él.

⁸⁶³ XVI. BENEDEK, *Summorum Pontificum*, apostoli levél, A Római rítus rendkívüli formájáról, 2007. július 7. Bevezetés, 7. bekezdés

⁸⁶⁴ GAMBERT, K., *Eucharistiefeyer in der Kirche der ersten Jahrhunderte*, Regensburg, 1970. 25.

⁸⁶⁵ THEODOROU, E., *Die byzantinische Eucharistiefeyer*, Regensburg, 1979. 32.

⁸⁶⁶ Gallia liturgiáját külön kell értelmeznünk. A 6-7. században élte virágkorát, majd a *karoling rítus* elterjedésével visszaszorult és eltűnt. Példaként talán megfelelő történeti kutatási alapot képezhetne ez a jelenség a római rítus rendkívüli formájaként ma is tovább élő tridenti liturgiával kapcsolatos analógiaként.

⁸⁶⁷ A keleti egyház ebben a korszakban „nagyobb önállósággal” rendelkezett, így a hagyomány megőrzésének és továbbfejlesztésének a folyamata megszakítatlan maradt. Ez egy néphez közeli liturgikus modellt teremtett meg abban a liturgiátörténeti rétegben, amelyben nyugaton a krisztushívők egyre inkább eltávolodtak a liturgikus életből, ami a tevékeny és tudatos részvételt illeti. Keleten a liturgia végig megőrizte az elsőbbségét minden más egyházi feladat előtt, ami alól a teológia művelése sem volt kivétel. Vö. TAFT, R., *Le rite byzantin, Bref histoire*, Paris, 1996. 49.

⁸⁶⁸ A *mozarab liturgia* érdekessége, hogy a Gloria és egy különleges „bevezető könyörgés” (*Oratio Post Gloriam*) között alkalmaz három olvasmányt (*Trishagion*), melyek sorrendben: prófétai iratok, apostolok levelei és evangéliumok. Ez különlegessé teszi, ugyanis a II. Vatikáni Zsinatig nem olvastak a római rítusban az ószövetségből. A *ritus pacis* egy részét (a békecsókot) az eukarisztikus ima előtt végzi, a szentostyát az eukarisztikus ima után törli meg, amit a hitvallás követ.

A következő kivételes helyzetben élő rítus a milánói liturgia. Több évszázadon keresztül fejlődött, gyakorlatába építette a korabeli római, gall, bizánci és frank-római elemeket. Mai liturgikus könyve az 1976-ban kiadott *Messale Ambrosiano*⁸⁶⁹. A milánói liturgia⁸⁷⁰ néhány lényeges kérdésben az új római misekönyvhöz alkalmazkodik.⁸⁷¹

A *Tridentini zsinat* legfőbb célja az volt, hogy a számos helyen elterjedt visszaélésekkel szemben fellépjen, valamint visszautasítsa a hitújítók bírálatát. Az 1570-ben kihirdetett Római Misekönyv⁸⁷² (V. Piusz pápa, *Quo primum*, bulla, 1570. július 14.) egyes II. Vatikáni Zsinat szellemében alkotó szakemberek számára a rendíthetetlen *egység liturgia* és a *rubricisztika* négyszáz éves periódusát jelentette, amely a II. Vatikáni Zsinatig tartott, azonban a liturgikus könyvet nem örök érvényűnek szánták,⁸⁷³ hanem átmeneti jelleggel,⁸⁷⁴ az aktuális problémák – akkoriban közelinek gondolt – megoldódásáig.⁸⁷⁵ A bulla bevezetése után a nyugati rítus által érintett valamennyi részegyházban megszűnt minden olyan rítus, amelynek nem volt 200 évnél régebbi hagyománya. Csekély számú ősi, helyi egyház különleges hagyománya mellett különlegesen érintette a tridentini reform a Domonkos Rend saját rítusát.⁸⁷⁶

1588-ban megalapították a Szent Rítuskongregációt, melynek az volt a feladata, hogy megőrizze a katolikus világ minden kulturális különbségen túlmutató önazonosságát.⁸⁷⁷ Ez az egyik elem, amely szellemiségében szinte teljesen megkülönbözteti a tridentini misekönyv rítusát a II. Vatikáni Zsinat megújított miseformájától, melyben pontosan ellentétes irány; a népek és csoportok szociokulturális hagyományaihoz és antropológiai szükségleteihez kívánja

⁸⁶⁹ MESSALE AMBROSIANO SECONDO IL RITO DELLA SANTA CHIESA DI MILANO RIFORMATO A NORMA DEI DECRETI CONCILIO VATICANO, II. Milano, 1976.

⁸⁷⁰ Megfelelő példát nyújt arra a kísérletre, melyben egy részegyház miközben megőrzi önállóságát, egységet keres a római egyházzal és saját liturgiáját is fejleszti.

⁸⁷¹ A II. Vatikáni Zsinat előtt a Gloria után következett a Kyrie-litánia, azonban ma a bevezető könyörgésig mindenben a *Missale Romanum* szerkezetét követi. A Hitvallás az ősi keleti liturgiákhoz hasonlóan az áldozati adományok elhelyezése után hangzott el, míg a zsinat óta, alkalmazkodva a *Missale Romanum* szerkezetéhez az egyetemes könyörgések előtti helyre került. A hívek viszik ki az adományokat, és áldást kaphatnak a paptól. A milánói liturgikus könyv külön eukarisztikus imát tartalmaz Nagycsütörtök ünnepére és Húsvét éjszakájára – melyet a keresztség ünnepélyes kiszolgáltatásának miséjében is lehet alkalmazni -. Ebből a rítusból hiányzik a római Agnus Dei ének, helyette azonban egy rezponzorálisan előadott kísérő éneket használnak (*Confractorium*). Nevének megfelelően ez a kenyértörést kíséri, ezzel megnyitva az áldoztatás aktusát.

⁸⁷² MISSALE ROMANUM EX DECRETO SACROSANCTI CONCILII TRIDENTINI, PII V PONTIFEX MAXIMUS IUSSU EDITUM

⁸⁷³ Nem mond ellent ennek az a tény sem, hogy egy utasításban szerepel a következő jogi szűkítés: „soha semmit nem szabad ehhez a misekönyvhöz hozzátenni, elvenni vagy változtatni”, ennek ellenére a zsinat után 7 évvel (1570) az volt a legfőbb cél, hogy a vádakkal szemben konkrét válaszokat adjon.

⁸⁷⁴ Ezzel szemben érdekesnek tűnhet, hogy a tridentini liturgiát a II. Vatikáni Zsinat megújított liturgiájának bevezetése majdnem 40 évvel olyan nagy számban szeretnék újra használni, hogy egy pápai levél kiadására van szükség a vonatkozó alapelvek rögzítéséhez.

⁸⁷⁵ NEUHEUSER, B., *Liturgiefeyer und schöpferische Freiheit des einzelnen Liturgen*, in *EL* 89 (1975) 40-53. 51.

⁸⁷⁶ SPESCHA, F., *Die Meßfeier im Ritus der Dominikaner*, Maria Laach, 1960. 85.

⁸⁷⁷ HÄUBLING, A., *Liturgiereform. Materialien zu einem neuen Thema der Liturgiewissenschaft*. In *ALw* 31 (1989) 437-491. 440.

igazítani az eukarisztikus liturgiát.⁸⁷⁸ A II. Vatikáni Zsinat reformjai után született, liturgiával tudományos, kánonjogi és lelkipásztori szempontból egyaránt foglalkozó krisztushívó számára nehezen elképzelhető, hogy a status quo megőrzése érdekében az eukarisztikus cselekmény alapformájává a magánmisét (*missa privata*) tévő, valamint hívők szentáldozása nélküli miseszerkezetet megfogalmazó tridenti rítus, hogyan lehet vonzóbb szintén fiatal korú krisztushívók számára, mint a II. Vatikáni Zsinat által közreadott emberközeli, rendkívül változatos és teológiailag gazdag, „új” miseszerkezet, amely a funkcionálisan használható legősibb szövegeket együtt alkalmazza a zsinati reformot követő kísérletek által kodifikált eukarisztikus imádságokkal és pl. egy ókori szír anaforával. Hasonló gondolatot fogalmaz meg XVI. Benedek pápa a *Summorum Pontificum* apostoli levél bevezetőjében: „Közvetlenül a II. Vatikáni Zsinat után azt lehetett feltételezni, hogy az 1962-es Misekönyv használatának kérése az idősebb nemzedékre korlátozódik. (...) Közben azonban kiderült, hogy fiatalok is felfedezik ezt a liturgikus formát, vonzódnak hozzá, és benne találják meg a nekik megfelelő formát.”⁸⁷⁹

Liturgiatudományi szempontból –mely szoros összefüggésben áll a 3. pontban vizsgálendő kánonjogi, liturgikus jogi szemponttal – a *Summorum Pontificum* apostoli levél szövege alapján a római rítus egységével összefüggésben kimondandó; hogy a római rítus *rendes* liturgikus formáját az eukarisztikus ünnepléssel kapcsolatban továbbra is a VI. Pál pápa által kihirdetett *Missale Romanum* képezi, míg az 1962-ben közzétett és a II. Vatikáni Zsinat alatt is használatban lévő misekönyv a „*liturgikus ünneplés rendkívüli formája*” (Bevezetés, 4. bekezdés); valamint ezáltal sincs szó két szertartásról a misével kapcsolatban, „*Sokkal inkább egy és ugyanazon szertartás kettős használatáról van szó*”; továbbá a római szertartás használatának két formája kölcsönösen gazdagíthatja egymást (Bevezető, 8. bekezdés); ezen kívül a VI. Pál által kihirdetett Misekönyv *kifejezettebben* megmutathatja azt a szakralitást, amely sokak számára vonzóbbá teszi az 1962-es misekönyv régi szokásait (vö. Bevezető, 8. bekezdés), ami éppen azt indokolná, hogy az „új” *Missale Romanum* által közreadott rítus végzése mellett köteleződjenek el a liturgikus többletre vágyók.

3.) A dokumentum bevezetőjének elején a Szentatya a témával összefüggő legfontosabb *kánonjogi* problémával szembesít: a II. Vatikáni Zsinat tekintélyével kapcsolatos kérdést vetheti fel az „új” szabályozás. A Bevezetés szövege szerint a félelem

⁸⁷⁸ SCHMIDT, H., *Liturgie und moderne Gesellschaft, Eine Analyse der heutigen Lage*, in *Concilium* (D) 7 (1971) 82-89. 83.

⁸⁷⁹ XVI. BENEDEK, *Summorum Pontificum*, apostoli levél, A Római rítus rendkívüli formájáról, 2007. július 7. Bevezetés, 6. bekezdés

„megalapozatlan”, azonban ez a szövegszituációs értelmezés alapján arra vonatkozik, hogy az apostoli levél nem kívánja veszélyeztetni a zsinat tekintélyét: „*E dokumentummal kapcsolatban közvetlenül két félelem jelentkezett, melyekkel ebben a levélben kicsit közelebbről szeretnék szembenézni.*”⁸⁸⁰ A dokumentum természetesen nem veszélyeztetheti a zsinat tekintélyét, azonban a „dokumentummal kapcsolatban” valóban felmerül a II. Vatikáni Zsinattal kapcsolatos, „liturgikus” körökben elterjedt kritika. Most nem szükséges az ilyen csoportok teológiai és liturgiatudományi műveltségére hivatkozni, mert előfordul olyan eset is, amikor teológiailag és liturgiatudományban is jártas krisztushívők (vagy „szakemberek”) bírálják a II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformját, azonban a dokumentum által felvetett kánonjogi kérdés megválaszolásához a zsinattal kapcsolatos tanítás témára vonatkoztatása elkerülhetetlen.

Az egyház az első századokban mint *communio ecclesiarum* jelent meg, vagyis helyi egyházak sokféle viszonyban összefűződő hálózataként, amelyek az eukarisztikus cselekmény és a püspök körül összegyűltek. Ez a korszak a kánonjog liturgikus kora, amikor az egyház közösségi szabályai megegyeztek a liturgia végzésével kapcsolatos szabályokkal.⁸⁸¹ A helyi egyházak számának növekedésével, egyházzövetségek jöttek létre⁸⁸² (*patriárkátusok*), melyek közül a római patriárkátus és a négy keleti patriárkátus eltérő fejlődése mindkét oldalon külön irányba vezetett. A nyugati egyház a római püspök vezetése alatt kifejezetten az *egység* jegyében bontakozott ki és az *ecclesia Romanán* belül kevés mozgásteret maradt a helyi egyházak fejlődésének, ami végül liturgikus egységhez is vezetett. A II. Vatikáni Zsinat megpróbálta megtalálni a *communio ecclesiarum* és az *ecclesia Romana* elv egyensúlyát, a katolikus egyház vonatkozásában felértékelve a *communio ecclesiarum* és a helyi egyházak jelentőségét.⁸⁸³

A *communio ecclesiarum* és az *ecclesia Romana* elven belül egyaránt *ekkleziológiai ősmódelnek* számít a zsinati elv érvényesülése. Eddig 21 egyetemes zsinatot tartottak, legutóbb a II. Vatikáni Zsinat pontosította a „zsinat” sajátos egyházkormányzati jellegét (LG22., CD 4.).⁸⁸⁴ Az Egyházi Törvénykönyv vonatkozó szabályai érzékelhetően tükrözik azt

⁸⁸⁰ XVI. BENEDEK, *Summorum Pontificum*, apostoli levél, A Római rítus rendkívüli formájáról, 2007. július 7. Bevezetés, 3. bekezdés

⁸⁸¹ DANTINE, J., *Die Kirche vor der Frage nach ihrer Wahrheit*, Göttingen, 1980. 47.

⁸⁸² A pátriárkai székek az egyházzövetségekben tájékozási és szerveződési központokat képeztek. Az 5. századtól 5 *patriárkátus* alakult: Róma, Konstantinápoly, Alexandria, Antiókhia és Jeruzsálem („*pentarkhia*”).

⁸⁸³ RAHNER, K., *Das neue Bild der Kirche, Schriften* 8, 337-349. 345.

⁸⁸⁴ A *keleti egyházakban* a zsinati elvnek fontos teológiai szerepe van, kifejezi, hogy a közös tanácskozás és a határozathozatal a Szentlélekkel egységben zajlik. Csak az első 4 vagy 5 zsinatot ismerik el ökumenikus zsinatként (*Niceai*, 325. Hitvallás Ariussal szemben; I. *Konstantinápolyi*, 381. Hitvallás a Szentlélek istenségének megvallásával; *Efezusi*, 431. Mária istenanyasága [*Nesztoriusz* ellen]; *Khalkedoni*, 451. Krisztus két természetének személyes egysége; és a II. *Konstantinápolyi*, 680., A nesztoriánusok „három fejezetének”

a szemléletbeli, dogmatikai és intézménnyel kapcsolatos fejlődést, amely részben a II. Vatikáni Zsinaton, részben a zsinat hatására végbement. A pápa joga, hogy összehívja a zsinatot, ő elnököl és szintén a pápa oszlatja, vagy függeszti fel. A Törvénykönyv a zsinattal kapcsolatos szabályozáskor nem a hatalomra, hanem a hatalom gyakorlási körére koncentrál, de nyilvánvalóan érvényesül a szövegben a zsinat határozatainak kötelező jellege, melynek a vonatkozó kánon a feltételeit közli: „*Concilii Oecumenici decreta vim obligandi non habent nisi una cum Concilii Patribus a Romano Pontifice approbata, ab eodem fuerint confirmata et eius iussu promulgata.*” (CIC 341. kánon 1.§), tehát amennyiben a zsinati atyákkal együtt a római pápa is jóváhagyta a határozatokat, majd a megerősítést követően a pápa kihirdeti ezeket, *kötelező erővel* rendelkeznek,⁸⁸⁵ így a liturgikus szabályokkal összefüggő, II. Vatikáni Zsinat liturgikus jogi kompetenciájával kapcsolatos törvényértelmezési kételyek inkább az engedetlenség fogalmi körébe tartozónak tűnnek, mint valódi kánonjogi kérdés megoldására irányuló törekvéseknek.⁸⁸⁶

Az apostoli levél felvet egy zsinati liturgikus határozatot is érintő jogértelmezési problémát, a tevékeny és tudatos krisztushívői részvétel alkalmazásával kapcsolatban: „(...) sok helyen nem az új *Misekönyv előírásait hűségesen követő módon ünnepeltek, hanem ezt a Misekönyvet úgy értelmezték, hogy fölhatalmazza vagy egyenesen kötelezi őket a kreativitásra, mely gyakran az elviselhetetlenségig eltorzította a liturgiát.*”⁸⁸⁷ Ezzel szemben a liturgikus konstitúció, számos krisztushívői tudatos és gyümölcsöző aktivitásra vonatkozó utasítása között kifejezetten meghatározza, hogy milyen cselekménykörökre vonatkozik az aktivitás általános kiterjesztése: „*Hogy a tevékeny részvételt előmozdítsuk, meg kell tartani a nép imádságait, feleleteit, zsoltárénekeit, antifonáit, énekeit, valamint cselekedeteit, mozdulatait és testtartását.*”⁸⁸⁸, a konstitúció szövegében ez a felsorolás *taxatív*, pontosan kijelöli azokat a lehetőségeket, melyek a krisztushívők liturgikus életben betöltendő „alkotó és önszerveződésre módot adó” lehetőségi körébe tartoznak,⁸⁸⁹ tehát a „kreativitásra” vonatkozó kánonjogi karakterű buzdítás a zsinati konstitúcióban nem hárít „kötelezettséget” a

elítélése.) A középkori nyugati zsinatokat *részleges szinódusoknak* ('gyűlés') tekintik. Vö. JEDIN, H., *Kleine Konziliengeschichte*, Freiburg, 1981. 32. –megjelent magyar fordításban is.

⁸⁸⁵ Ehhez hasonló szabályozás vonatkozik a II. Vatikáni Zsinat utáni, püspöki szinóduson megfogalmazott (liturgikus) dokumentumok jogi hatályára: „*Eadem confirmatione et promulgatione, vim obligandi ut habeant, egent decreta quae ferat Collegium Episcoporum, cum actionem proprie collegialem ponit iuxta alium a Romano Pontifice inductum vel libere receptum modum.*” (CIC 341. kánon 2.§)

⁸⁸⁶ RAHNER, K., *Zur Theologie des Konzils*, in *Schriften* 5, 278-302. 297.

⁸⁸⁷ XVI. BENEDEK, *Summorum Pontificum*, apostoli levél, A Római rítus rendkívüli formájáról, 2007. július 7. Bevezetés, 5. bekezdés

⁸⁸⁸ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 30., in *AAS* 56 (1964) 108.

⁸⁸⁹ LENGELING, E.J., *Die Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie, Lateinisch-deutscher Text mit einem Kommentar von Emil Joseph Lengeling*. Münster, 1985. 94.

krisztushívők egyetlen csoportjára sem, így helytelen és logikailag is kizárt a liturgia „eltorzítását” a II. Vatikáni Zsinat liturgikus szabályaival összefüggésben megindokolni. A Római Misekönyvben a liturgikus szövegek sokfélesége, a liturgikus jogot tartalmazó előírások plaszticitása elérhetővé teszi, hogy az eukarisztikus cselekmény élővé – és vonzóvá – váljon, ugyanis számos helyen a helyi körülményekhez és a hívők gondolkodásmódjához, valamint szokásaihoz alkalmazkodik. A „*harmadik instrukció*” a vizsgálat tárgyát képező apostoli levélben felmerülő kánonjogi probléma – a liturgia önkényes „kreativitásból” származó torzulása – kapcsán, jogvédelmi célzattal kinyilvánítja, hogy ezek a helytelen gyakorlatok ártanak a liturgiának: „*Semmi szükség sincs tehát egyéni elképzelésekre és önkényeskedésekre, mert ezek a szentmise bemutatásának csak ártalmára lennének.*”⁸⁹⁰

Az apostoli levél bevezetőjében egyértelműen kifejeződik a motu proprio kiadott dokumentum kánonjogi karaktere: liturgikus jogi szabályozást kíván adni az 1962-es Misekönyv használatával kapcsolatban. Előzményként kifejti, hogy az 1988 július 2-án kiadott *Ecclesia Dei* motu proprioval II. János Pál pápa törvényes keretet kívánt adni az 1962-es Misekönyv használatának, de ez a dokumentum (AAS 80 [1988]) nem tartalmazott részletes liturgikus jogi előírásokat, hanem „*általános felhívást intézett a püspökökhöz, hogy legyenek nagylelkűek azon hívők 'jogos kívánságai tekintetében', akik a római szertartás ezen használatát kérik.*”⁸⁹¹ Ugyanebben a bekezdésben fogalmazódik meg a dokumentum kifejezett liturgikus jogi jellege, amikor a Szerző kifejezetten „szabályoknak” jelenti ki a szöveg tartalmát: „*(...) Így született meg egy világosabb jogi szabályozás igénye (...) ezeknek a szabályoknak az a célja (...)*”, tehát mindaz, ami a római rítus egységével kapcsolatban, az 1962-es Misekönyvvel összefüggésben XVI. Benedek pápa *Summorum Pontificum* motu proprio kiadott apostoli levelében található, *liturgikus jogforrásként* értelmezendő.

A Bevezető szövegében a római rítus egységével kapcsolatban *három* lényeges alapelv fogalmazódik meg, amely liturgikus jogi összefüggések felvázolását teszi szükségessé. Az *első*, a két misekönyv közötti kapcsolat feszültségmentes megvalósulásának igényét fejezi ki: „*Nincs semmiféle ellentmondás a Római Misekönyv egyik és másik kiadása között. A liturgia történetében növekedés és fejlődés van, de semmiféle törés nincsen.*”⁸⁹² Ezt a növekedést és „fejlődést” a liturgiában ekkleziológiai és dogmatikai szempontok harmonizálása nélkül nem

⁸⁹⁰ ISENTISZTELETI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Liturgicae Instaurationes*, instrukció a liturgikus konstitúció végrehajtásához, 1970. szeptember 5. Bevezető, A megújított miseliturgia gazdag lehetőségei, 2. bekezdés, in AAS 62 (1970) 689.

⁸⁹¹ XVI. BENEDEK, *Summorum Pontificum*, apostoli levél, A Római rítus rendkívüli formájáról, 2007. július 7. Bevezetés, 6. bekezdés

⁸⁹² XVI. BENEDEK, *Summorum Pontificum*, apostoli levél, A Római rítus rendkívüli formájáról, 2007. július 7. Bevezetés, 10. bekezdés

lehetséges helyesen értelmezni.⁸⁹³ A *fejlődést* a kinyilatkoztatás eseményének és tartalmának a liturgikus összefüggésekben megjelenített tartalmát a történelem folyamatában zajló teológiai és kánonjogi feldolgozás és kifejtés jelenti, melynek célja megegyezik a hit céljával.⁸⁹⁴ A *második* alapelv a szolgálattevők (papok), VI. Pál által kihirdetett Római Misekönyvre vonatkozó elfogadási kötelezettségét fogalmazza meg. Az apostoli levél célja, hogy lehetővé tegye az egyházban a *rítusegység* megvalósulását, és ebbe az alapcélba illeszti bele az 1962-es Misekönyvvel kapcsolatos engedélyeket, melyeket azonban csakis a rítusegység megvalósulása érdekében lehetséges kánonjogilag autentikus módon értelmezni és végrehajtani. Erre az egységre hivatkozva rendeli el, hogy senki nem függetlenedhet teljesen a Missale Romanum aktuális rítusformáját megjelenítő kiadásának alkalmazásától: „Nyilvánvaló, ahhoz, hogy a régi szokáshoz ragaszkodó közösségek papjai is megéljék a teljes közösséget, elvileg nem zárkozhatnak el az új könyvek szerinti ünnepléstől. Ugyanis nem volna összeegyeztethető az új szertartás értékének és szentségének elismerésével ugyanennek teljes kizárása.”⁸⁹⁵ A *harmadik* kánonjogi alapelv a püspökök liturgikus jogi törvényhozói és kormányzati illetékességével kapcsolatban liturgikus *jogvédelmi* jelleggel a püspökök tekintélyéhez fűződő alapjogot veszi védelmébe. A szabályozás előtt kizárólag a püspökök döntéséhez fűződött, hogy mennyiben alkalmazható az eukarisztikus cselekmény során az 1962-es Misekönyv [vö. Istentiszteleti Kongregáció, *Quattuor abhinc annos*, levél (1984), majd II. János Pál, *Ecclesia Dei*, apostoli levél (1988)], az elemzés tárgyát képező apostoli levél szabályai alapján azonban hatályukat veszítették a *Quattuor abhinc annos* valamint az *Ecclesia Dei* dokumentumokban található szabályok, és új feltételek alapján használható a régi misekönyv, melyek közül a püspök illetékességével kapcsolatban, a korábbi dokumentumok szabályozásával szövegszituációs összefüggésben a 2. cikkely megjegyzi: „(...) Az *efféle* vagy *másik* Misekönyv szerinti misézéshez a papnak sem az Apostoli

⁸⁹³ A liturgia fejlődésének problémája a liturgikus szabályrendszer történelmiségéből fakad. A liturgikus jog jelentős rétege isteni jogi eredetű (közvetlenül vagy közvetetten isteni alapítású), ez azonban nem zárja le a tartalmi kérdéseket és nem mondja ki a megváltoztathatatlanságot – általánosan, mindenre kiterjedő összefüggésben -, hanem az *eredeti* alapítói szándékot kutatva, bizonyos liturgikus valóságokat új helyzetekben mélyít el, és a hit egészének átfogó perspektívájába állít bele. Ez nem utolsósorban spirituális és egzisztenciális reflexió által történik, ami jelen esetben érezhető módon érvényesül, ugyanis a Szentatya bizonyos érzelmi motiváció megjelenésével indokolja a szabályozás szükségességét: „A *belső megbékélés eléréséről van szó az Egyházon belül. (...) Tárjuk ki nagylelkűen a szívünket, és bocsássuk be mindazt, aminek a hit nyit teret.*” (vö. XVI. BENEDEK, *Summorum Pontificum*, apostoli levél, A Római rítus rendkívüli formájáról, 2007. július 7. Bevezetés, 10. bekezdés)

⁸⁹⁴ LENGELING, E. J., *Liturgie – Dialog zwischen Gott und Mensch*, Basel, 1991. 74.

⁸⁹⁵ XVI. BENEDEK, *Summorum Pontificum*, apostoli levél, A Római rítus rendkívüli formájáról, 2007. július 7. Bevezetés, 10. bekezdés.

*Szentszéktől, sem saját Ordináriusától semmiféle engedélyre nincsen szüksége.*⁸⁹⁶ Mindez a tág értelmezés azonban a *nép részvétele nélküli* eukarisztikus cselekményre vonatkozik. Az engedély kiterjesztésével azonban nem sérült a megyéspüspök liturgikus jogi törvényhozói illetékessége, melyet a II. Vatikáni Zsinat és az Egyházi Törvénykönyv egyaránt a legátfogóbb liturgikus jogi összefüggésekben deklarált⁸⁹⁷, sőt a dokumentum konkretizálja a püspök beavatkozási lehetőségét: *„Sértetlen marad tehát a püspök tekintélye, kinek továbbra is feladata ügyelni arra, hogy minden békességben és nyugalomban történjék. Ha olyan probléma vetődne fel, melyet a plébános nem tud megoldani, a helyi ordinárius mindig beavatkozhat (...)*”⁸⁹⁸

A római rítus egységének őrzésére irányuló liturgikus jogi alapelv kánonjogi, liturgiatudományi és ekkleziológiai szempontok szerinti érvényesülése XVI. Benedek pápa *Summorum Pontificum* motu propriójában azt a célt szolgálja, amit II. János Pál pápa a Római Misekönyv harmadik mintakiadásának jóváhagyó határozatában és a *Vicesimus quintus annus* kezdetű apostoli levelében is megfogalmazott: *„(...) hogy a liturgia épülete (...) ismét épségben és szépségben ragyogjon.*”⁸⁹⁹

2.1.6.3. A missziós területek liturgikus specialitásainak kánonjogi szabályozása

II. János Pál pápa, *Redemptoris missio* enciklikája tükrében

A középkor vége óta tartó földrajzi felfedezések hatására, sorrendben Afrikában, majd Amerikában, később a Távols-Keleten⁹⁰⁰ jelentős kapcsolat alakult ki a helyi etnokulturális szituáció és a liturgia között.⁹⁰¹

A missziós tevékenység azonban nemcsak egy történelmi kor és adott földrajzi kiterjedés, hanem az egyház teljes, időn és téren részben kívüli, részben azt meghaladó

⁸⁹⁶ XVI. BENEDEK, *Summorum Pontificum*, apostoli levél, A Római rítus rendkívüli formájáról, 2007. július 7. 2. cikkely

⁸⁹⁷ PREE, H., *Die Gemeinde der Liturgie in kanonistischer Sicht*, Paderborn, 1991. 69.

⁸⁹⁸ XVI. BENEDEK, *Summorum Pontificum*, apostoli levél, A Római rítus rendkívüli formájáról, 2007. július 7. Bevezetés, 12. bekezdés

⁸⁹⁹ II. JÁNOS PÁL, *Vicesimus quintus annus*, apostoli levél, 1988. december 4. 3. AAS 81 (1989) 899.

⁹⁰⁰ Évszázadokon keresztül szinte kizárólagosan Európára korlátozódott a missziós tevékenység, azonban világméretű jelleggel csak az újkorban kezdték el az evangelizációs szolgálat kiteljesítését a hozzáférhető valamennyi nép között.

⁹⁰¹ A „misszió” tágabb értelemben az egyház szakramentális strukturáltságából vezethető le, szűkebb értelmezésben a *communio*-egyházkép szemléletében érvényesítendő, új közösségek alapítását jelenti olyan emberek között, akik a missziós tevékenységet megelőzően nem tartoztak az egyház intézményes közösségébe, de a II. Vatikáni Zsinat szemléletében a koncentrikus elrendezésű egyházmodell alapján „titokzatos formában és számunkra fel nem ismert intencionális módon” szintén Krisztus egyházához kötődnek.

dimenziójában érvényesíti Krisztus minden időre és minden emberhez szóló, egyházra bízott küldetését.⁹⁰² A 20. századig a missziót centralisztikusan európai értelmezésben végezték és a kereszténységet általánosítva azonosították a nyugati kereszténység egyházfegyelmi formájával, így a liturgia területén is kevésbé érvényesült a népek *etnoszociális* és *kulturanthropologiai* helyzetének értékelésén alapuló liturgikus inkulturációs aktivitás.⁹⁰³ 1919-től új szakasz kezdődött a missziós gondolkodásban. XV. Benedek pápa, 1919-ben kihirdetett *Maximum illud* kezdetű enciklikája nyomán már nem a „pogányok” megtérítésén volt a hangsúly, hanem *új részegyházak* alapításával kívánták teljesíteni a missziós küldetést, melyek a helyi kultúrába épülnek.⁹⁰⁴

A II. Vatikáni Zsinat missziós koncepcióját elsősorban az *Ad Gentes* határozat⁹⁰⁵ tartalmazza, mely szerint „(...) a misszió célja az *Evangelium* hirdetése és az *egyház meggyökereztetése azokban a népekben és népcsoportokban, amelyekben még nem honosodott meg.*”⁹⁰⁶ Teológiailag többféle elgondolás él egymás mellett melyek közül legfontosabbak a hitre térítés, az egyházak meggyökereztetése (kifejezetten az *Ad Gentes* határozat nyomán), az evangelizáció, valamint az Isten Országa tulajdonságaihoz való alakítás. Ezek a teológiai missziós modellek nemcsak ekkleziológiai, hanem kánonjogi horizonton is érvényesíteni kívánják az egyház missziós tevékenységének eszkatologikusan összetett dimenzióját.⁹⁰⁷ A missziós munka legfelsőbb szintű vezetője és összehangolója a pápával egyesült *püspökök testülete*.⁹⁰⁸ Az Egyházi Törvénykönyv a II. Vatikáni Zsinat szellemében megfogalmazza, hogy az egyház természeténél fogva missziós jellegű és Isten népének alapvető feladata a missziós munka: „*Cum tota Ecclesia natura sua sit missionaria et opus evangelizationis habendum sit fundamentale officium populi Dei (...)*” (vö. CIC 781. kánon). A Törvénykönyvben két alaptémában fogalmazódik meg a missziós tevékenység liturgikus dimenzionáltsága, *első téma* a missziós aktivisták (misszionáriusok és hitoktatók) feladatának körülírásakor megjelenített hármas funkció – az evangéliumi tanítás kifejtése, a liturgikus cselekmények megszervezése és a karitatív munka megszervezése – ismertetésekor: „(...) *doctrinae evangelicae propagandae et liturgicis exercitiis caritatisque operibus ordinandis sese impendant.*” (vö. CIC 785. kánon 1.§); míg a másik téma, összefüggésben a

⁹⁰² FRIEDLI, R., *Mission, Missionswissenschaft*, in Neues Handbuch Theologischer Grundbegriffe [a továbbiakban: NHThG] III 118-127. 118.

⁹⁰³ GLAZIK, J., *Die Mission im II. Vatikan Konzil*, in ZMR 50 (1966) 3-10. 3.

⁹⁰⁴ SCHÜTTE, J., *Mission nach dem Konzil*, Mainz, 1967. 27.

⁹⁰⁵ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Ad Gentes*, határozat, in AAS 58 (1966) 947-990.

⁹⁰⁶ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Ad Gentes*, határozat, 6., in AAS 58 (1966) 947-990.

⁹⁰⁷ KRAMM, TH., *Analyse und Bewahrung theologischer Modelle zur Begründung der Mission*, Aachen, 1979. 132.

⁹⁰⁸ Vö. VI. PÁL, *Ecclesiae Sanctae*, motu proprio, 1966. VIII. 6. III. fejezet 1-12. in AAS 58 (1966) 783-784.

liturgikus cselekményekre vonatkozó szervezési kötelezettséggel arra az *etnokulturális dialógusra* utal, ami a missziós tevékenység liturgikus specialitásának legfőbb tartalmát képezi: „(...) *dialogum sincerum cum non credentibus in Christum instituant, ut ipsis, ratione eorundem ingenio et culturae aptata, aperiantur viae quibus ad evangelicum nuntium cognoscendum adduci valeant.*” (vö. CIC 787. kánon 1.§) Ez a kulturális párbeszédre vonatkozó szöveghely a II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformját értelmezi, mely az Ad Gentes határozattól függetlenül, kifejezetten a liturgikus alapszemponatok érvényesülése érdekében, a liturgikus konstitúcióban *alapelvként* fogalmazza meg, hogy „(...) *marad hely a törvényes változtatásoknak, a különböző közösségek, vidékek és népekhez való alkalmazkodás számára, különösen a missziós területeken.*”⁹⁰⁹ A missziós területeken a speciális liturgikus megnyilvánulásoknak két forrása van. Első és legfontosabb forrás a népek kultúrájával, történetével és életkörülményeivel függ össze, míg a második, maguknak a misszionáriusoknak a hitét tükrözi, ugyanis a római rítus kulturális és liturgikus központjától távol eső területeken az evangelizáció és a katekézis ugyanúgy az igehirdetéssel és a szentségi ünnepléssel megy végbe, mint az egész egyházban, azonban érvényesülnek azok a „jámborsági gyakorlatok” amelyek a missziós aktivistákra jellemző etnokulturális és antroposzociális karakterű összefüggésrendszerben alakultak ki egy missziós tevékenységet megelőző, talán szintén inkulturációs hatással kapcsolatban.⁹¹⁰

II. János Pál, *Redemptoris missio* kezdetű enciklikájában feltesz egy alapkérdést, mely arra vonatkozik, hogy létezik-e még területileg elkülönített misszió: „(...) *beszélhetünk-e sajátos missziós tevékenységről, vagy el kell fogadnunk, hogy csak egy egységes missziós állapot van, és következésképpen egységes és mindenhol azonos a küldetés.*”⁹¹¹ Az Egyházi Törvénykönyv szabályozásának szellemében kijelenthető, hogy a missziós tevékenység, mely az egyház szakramentalitását lényegileg meghatározó valóság, még akkor sem szorulhat a feladatok peremére, ha „kezd feloldódni a speciális, területekhez és népekhez kötött jellege”,⁹¹² hanem az egyház életének a középpontjába kerül és így a liturgikus cselekményekkel kapcsolatos szabályozásnak is az egyik legdinamikusabban fejlődő rétegét fogja képezni. Az enciklika ezzel a gondolattal kapcsolatban hozzáteszi, hogy nem tűnhet el a missziós forma specialitása: „*Az, hogy az egész Egyház missziós egyház, nem zárja ki, hogy létezzék egy sajátos misszió, amely a pogányoknak szól. Ugyanúgy az a megállapítás, hogy*

⁹⁰⁹ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 38., in *AAS* 56 (1964) 110.

⁹¹⁰ FRIEDLI, R., *Mission, Missionswissenschaft*, in *NHThG* III 118-127. 120.

⁹¹¹ II. JÁNOS PÁL, *Redemptoris missio*, enciklika, 32. in *AAS* 83 (1991) 289.

⁹¹² GLAZIK, J., *Die Mission im II. Vatikan Konzil*, in *ZMR* 50 (1966) 3-10. 5.

minden katolikus egyúttal misszionárius is, nem zárja ki azt, hogy van egy speciális hivatás, amely életcélként jelöli meg a pogányok megtérítését.”⁹¹³ Ez a kijelentés hangsúlyozza, hogy a „pogányokhoz” szóló küldetés nem veszít érvényéből és a missziós tevékenység elsősorban azokra a népekre és népcsoportokra, valamint szociokulturális összefüggésekre irányul, amelyekben még ismeretlen az evangélium,⁹¹⁴ így folyamatosan előtérbe kerül a liturgia inkulturációjának kérdése.⁹¹⁵

A *Redemptoris missio* enciklika nem közöl új és részletes missziós liturgikus szabályokat, mégis „liturgikus enciklika”. A II. Vatikán Zsinat *Ad Gentes* határozata tartalmazza azokat a jogszabályokat, amelyeket az Egyházi Törvénykönyvvel együtt értelmezve, a liturgikus konstitúció és a vonatkozó speciális – elsősorban az illetékes kongregációk által kiadott – normák segítségével a missziós tevékenység összefüggésében értelmezhetővé teszi az egyház jogrendjét, ugyanakkor a *Redemptoris missio* enciklika olyan liturgikus alapelveket tartalmaz, amelyek jogi szempontból is figyelemre méltóak.

Az inkulturációs félreértések elkerülése érdekében tisztáz a dokumentum néhány folyamatosan érvényben lévő elvet. A gyakorlati legitimitást a helyi egyházak részéről nem bírálhatja felül az adott szituációs szükségszerűség: „(...) a helyi egyházak egymás között és az egyetemes egyházzal együtt összhangban dolgozzanak azzal a meggyőződéssel, hogy ez a törekvés képessé teszi az egyetemes és helyi egyházakat arra, hogy a hit kincsét valódi jelentését megőrizve különböző legitim formákban adják tovább.”⁹¹⁶ „Intelemként” megfogalmazott két alapelvet épít szövegébe a dokumentum, mely az inkulturációs folyamat jellegéből adódó veszélyforrásokra hívja fel a figyelmet. Az első elv a *kultúrkörbe illeszkedés* kapcsán az evangéliummal való egyezés és az egyetemes egyházzal való közösség, melyet II. János Pál, *Familiaris consortio* apostoli buzdítása alapján közöl⁹¹⁷; a második elv a püspökök egyensúlyt megtartó és előmozdító „bölcességének” hangsúlyozása,⁹¹⁸ mert „*Fennáll annak a veszélye, hogy egy adott kultúrát leértékelve, indokolatlan bizalommal fordulnak egy másik kultúrához, amely ugyancsak emberi alkotás.*”⁹¹⁹ A kulturális beépüléssel, tehát a konkrét

⁹¹³ II. JÁNOS PÁL, *Redemptoris missio*, enciklika, 32. in *AAS* 83 (1991) 290.

⁹¹⁴ A dokumentum a népek evangelizációjával foglalkozó alcímben a keresztény hagyományú területeket is missziós feladat tárgyává teszi, amikor az 1985-ben az európai püspöki konferenciák delegáltjai előtt tartott beszédből vett idézetet épít be a szövegébe: „*Még keresztény hagyományú országokban is akadnak vidékek, embercsoportok és nem evangelizált területek, amelyek sajátos misszióra szorulnak. Ezekben az országokban nem csupán új evangelizációról van szó, hanem egyes esetekben elsődleges evangelizációról.*” Vö. II. JÁNOS PÁL, *Beszéd az európai püspöki konferenciák küldöttei előtt*, 1985. október 11. *AAS* 78 (1986) 178-189. 181.

⁹¹⁵ SCHÜTTE, J., *Mission nach dem Konzil*, Mainz, 1967. 34.

⁹¹⁶ VI. PÁL, *Evangelii nuntiandi*, apostoli buzdítás, 1975. december 8. 64. *AAS* 68 (1976) 55.

⁹¹⁷ Vö. II. JÁNOS PÁL, *Familiaris consortio*, apostoli buzdítás, 1981. november 22. 10. *AAS* 74 (1982) 91.

⁹¹⁸ VI. PÁL, *Evangelii nuntiandi*, apostoli buzdítás, 1975. december 8. 65. *AAS* 68 (1976) 56.

⁹¹⁹ II. JÁNOS PÁL, *Redemptoris missio*, enciklika, 54. *AAS* 83 (1991) 319.

liturgikus cselekmények inkulturációjával kapcsolatban a dokumentum 54. pontja kifejti, hogy a folyamatnak *fokozatokban* kell végbemennie. A fokozatosság elvének érvényesülésére vonatkozó korábbi utalások a fokozatosság módszertani szükségességét az evangelizációs terv érvényesülése érdekében fogalmazta meg, míg a *Redemptoris missio* enciklika az etnoszociális összefüggésekre építi a fokozatokat.

A *Lumen Gentium* dogmatikai konstitúció kiemeli, hogy a püspöki testület körébe tartozó elsődleges feladat az evangélium egész földre kiterjedő átfogó hirdetése.⁹²⁰ Ezt a gondolatot fejlesztve az *Ad Gentes* határozat kijelenti, hogy a püspököket nemcsak az egyházmegye szolgálatára szentelik fel, hanem az egész világ üdvösségéért is.⁹²¹ A *Kléruskongregáció* részegyházak együttműködéséről szóló direktóriuma hangsúlyozza, hogy a lelkipásztorokat jobban el kell osztani a missziós feladatokra, valamint a részegyházaknak hatékonyabban együtt kell működniük ebben a tevékenységben.⁹²² Erre a tevékenységre vonatkozóan a dokumentum a missziós vezetőkkel és munkatársakkal kapcsolatban irányelveket határoz meg. Az *Ad Gentes* határozat egy külön fejezetben foglalkozik a *misszionáriusokkal*⁹²³. Ebben a fejezetben az egyházmegyes papok felelősségét is kiemeli, amit a *Presbyterorum ordinis* zsinati határozat abból a teológiai tényből vezet le, hogy minden papi szolgálat részesedik annak a küldetésnek az egyetemes karakterében, amelyet az apostolok kaptak.⁹²⁴ A *Redemptoris missio* a fenti dokumentumok fényében a következő utasítást adja azoknak a papoknak, akik nem a speciális missziós területek részegyházaiban, vagy részegyház felé vezető apostoli kezdeményezés intézményében tevékenykednek: „A missziós törődés különösen azokat a papokat hassa át, akik olyan területen dolgoznak, ahol a keresztények kisebbségben vannak. (...) Készen kell lenniük, hogy a püspök rendelkezésére álljanak és elszakadjanak hazájuktól, hogy okosan és tisztelettel beépüljenek egy más kultúrába.”⁹²⁵

A dokumentum a missziós tevékenység intézményi struktúrájával kapcsolatos szabályozást is tartalmaz. A *Pastor Bonus* apostoli konstitúció kijelöli az Apostoli Szentszék illetékességét: „A Missziós Kongregáció feladata, hogy irányítsa és szervezze az egész világon a népek evangelizálásának művét, és a missziók együttműködését; tiszteletben tartva a keleti

⁹²⁰ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Lumen Gentium*, rendelkezés, 23. AAS 57 (1965) 5-75.

⁹²¹ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Ad Gentes*, határozat, 38. AAS 58 (1966) 947-990.

⁹²² Kléruskongregáció, *A részegyházak közötti hatékonyabb együttműködés normáit tartalmazó direktorium*, 1980. március 25. AAS 72 (1980) 343.

⁹²³ Vö. II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Ad Gentes*, határozat, 23-27.. AAS 58 (1966) 947-990.

⁹²⁴ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Presbyterorum ordinis*, határozat, 10. AAS 58 (1966) 991-1024.

⁹²⁵ II. János Pál, *Beszéd a Népek Evangelizációjának Kongregációjára plenáris ülésén*, 1989. április 14. 4. AAS 81 (1989) 1140. vö. *Redemptoris missio*, enciklika, 67. in AAS 83 (1991) 325.

egyházak Kongregációjának illetékességét.”⁹²⁶ Ez azt jelenti, hogy a részegyházak és az egyházmegyék püspökeinek missziós irányú feladata ellenére is, az illetékes Kongregáció feladata marad, hogy gondoskodjon a misszionáriusokról, az egyes területek szükségletei szerint szétossza őket, és munkatervet állítson össze, valamint adjon ki a konkrét helyzethez alkalmazott irányelveket és szabályokat, így liturgikus normákat is, melyek az evangélium hirdetését szolgálják.⁹²⁷ A *Népek Evangelizációjának Kongregációja* illetékességét hangsúlyozva II. János Pál pápa a dokumentumban kijelenti, hogy „*A missziós kongregáció irányító és rendező szerepe nagyon fontos marad, hogy közösen oldjuk meg az általános érdeket szolgáló nagy kérdéseket, minden illetékes tekintély és szervezet jogainak tiszteletben tartása mellett.*”⁹²⁸ A liturgikus kérdések tehát továbbra is az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi, valamint a Keleti és a Hittani Kongregációk hatáskörébe tartoznak, azonban a népek Evangelizációjának Kongregációja a dokumentum alapján szervezési, elosztási és egyéb, az evangélium hirdetését szolgáló irányelveket határoz meg.⁹²⁹ Ebben az irányító és összehangoló tevékenységben a II. Vatikáni Zsinat a püspöki konferenciák segítségnyújtásra vonatkozó felelősségét is hangsúlyozza: „*(...) a nyomósabb kérdéseket és a sürgős problémákat közös tanácskozásban vitassák meg, anélkül azonban, hogy a helyi adott feladatokat elhanyagolnák.*”⁹³⁰ Ez az utasítás az inkulturáció egész problematikájára vonatkozik. A fentiekben ismertetett jogszabályösszefüggések értelmezéséből kiderül, hogy ezen a téren már rendezett a „kánonjogi környezet”, az illetékességi körök folyamatosan kijelölésre kerültek, az együttműködés és a jogszabályalkotás folyamata már eredményeket hozott, azonban a dokumentumokban megfogalmazott tendenciákból felismerhető, hogy a liturgikus tevékenységet jobban össze kell hangolni a missziós intézmények és a püspöki konferenciák munkájával, „*nehogy a missziók gondja csak egy részük vagy néhány intézmény terhét képezze, hanem arányosan vegye ki belőle részét mindenki.*” A liturgikus cselekményekben történő tudatos és tevékeny részvétel ebben az értelemben nemcsak a konkrét liturgikus cselekményre vonatkozik, hanem az egyház teljes liturgikus aktivitására, melyben az evangélium hirdetésére vonatkozó parancs összefüggésében döntő részt képeznek

⁹²⁶ II. JÁNOS PÁL, *Pastor bonus*, apostoli konstitúció, 1988. június 28. 85. AAS 80 (1988) 881.

⁹²⁷ II. JÁNOS PÁL, *Pastor bonus*, apostoli konstitúció, 1988. június 28. 86. AAS 80 (1988) 882.

⁹²⁸ II. JÁNOS PÁL, *Redemptoris missio*, enciklika, 75. in AAS 83 (1991) 332..

⁹²⁹ A missziós tevékenységgel összefüggő felkészítésben különleges feladata van a Pápai Missziósműveknek. Ez az intézmény négy szervezetet egyesít (*Hitterjesztés Műve, Szent Péter apostol Műve, Szent Gyermekség Műve és a Missziós Unió Műve*), melyeknek közös feladata, hogy előmozdítsák a „missziós lelkiületet”, valamint közelebbi és sajátos feladata, hogy pl. speciális liturgikus és kánonjogi képzést nyújtson a missziós szolgálatban tevékenykedő papoknak, szerzetesnőknek és szerzeteseknek. Vö. VI. PÁL, *Graves et increscentes*, 1966. szeptember 5. AAS 58 (1966) 750-756. 754.

⁹³⁰ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Ad Gentes*, határozat, 31. AAS 58 (1966) 947-990.

a missziók, minden inkulturációs és liturgikus problémájukkal.⁹³¹ A *participatio actuosa* alapelv érvényesülésének tényleges részét képezi a missziós liturgikus tevékenységbe való krisztushívői bekapcsolódás,⁹³² melyet a dokumentum a következő szavakkal fogalmaz meg: „A keresztség erejében az Egyház minden tagja, valamennyi a keresztény közösség és egyszerre a hitelesítés munkása. Azt a részesedést, amelyet ezen jog és kötelesség alapján minden közösség és minden hívő oszt, a 'missziós munkában való együttműködésnek' nevezzük.”⁹³³

2.1.6.4. A liturgikus cselekményekkel kapcsolatos alkalmazkodás kérdése a néphagyomány kánonjogi szabályozásában

A liturgikus jelenség közösségi dimenziójának kánonjogi szempontból legfőbb kérdésévé vált az objektív és szubjektív karakter megkülönböztetésével és szétválasztásával kapcsolatos liturgikus fegyelem. A „krisztushívők” és a „nép” fogalmak szerepelnek leggyakrabban a liturgikus alkalmazkodással és inkulturációval kapcsolatos dokumentumokban, mégis a „népi” jelző általános formában a liturgikus szubjektivitás⁹³⁴ szimbólumává vált.⁹³⁵ A liturgia nem szakadhat el a belső fórumon megjelenő magánimádságtól, sőt általában nem válhat a konkrét személytől elszigetelt közösségi kultusszá, mert ebben az esetben embertelen és anabázisra alkalmatlan funkcionalizmus uralkodna el az egyház közös istentiszteletében,⁹³⁶ mégis őrizni kell a kultuszlegitimitást, mert a közösségi cselekmény két okból is rendeződést kíván: első és legfontosabb, az isteni jogi dimenzió megváltoztathatatlan érvényesülése, második a közösségre jellemző általános szociális és kulturális vonatkozások funkcióinak érvényesítése.⁹³⁷

⁹³¹ BAUMGARTNER, K., *Liturgie als Aufgabe aller Christen*, Regensburg, 1991. 188.

⁹³² FRIEDLI, R., *Mission, Missionswissenschaft*, in NHTHG III 118-127. 126.

⁹³³ II. JÁNOS PÁL, *Redemptoris missio*, enciklika, 77. in *AAS* 83 (1991) 333.

⁹³⁴ II. János Pál pápa a népi vallásosságot a hitnek egy meghatározott kulturális környezeti elemeiből táplálkozó kifejeződésének tekinti, melyet nagyra kell értékelni és segíteni kell. 2001. szeptember 21-én az Istentiszteleti és Szentségi Kongregáció plenáris üléséhez intézett üzenetének 4. pontjában így fogalmaz: „(...) *Legeredetibb megnyilvánulásaiban nem helyezkedik szembe a szent liturgia központi szerepével, hanem miközben előmozdítja a nép hitét, amely ezt természetéből fakadó vallásos önkifejeződésnek tekinti, előkészíti a szent misztériumok megünneplésére.*”

⁹³⁵ NAGEL, R., *Heute Gott feiern, Liturgiefähigkeit des Menschen und Menschenfähigkeit der Liturgie*, Freiburg, 1999. 11.

⁹³⁶ KHOURY, TH., *Religionswissenschaft und Kult*, Basel, 1986. 44.

⁹³⁷ HUIZING, P., *Göttliches Recht und Kirchenfassung*, Mainz, 1999. 135.

A liturgikus cselekmények és a szubjektív anabázis összefüggését megfelelően világítja meg II. János Pál pápának az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció plenáris üléséhez intézett üzenetének részlete (2001. szeptember 21.): „*A liturgia és az élet elválaszthatatlanok egymástól. Az olyan liturgia, amelynek az ember életéhez semmi köze sincsen, kiürül és minden bizonnyal Isten előtt sem kedves.*”

A liturgia és a népszokások kapcsolatrendszerében az *egyensúlyvesztés* veszélye állhat fenn, melynek az a következménye, hogy a népi elemekkel gazdagított liturgikus dimenzió elszegényedik, a legitim liturgikus kultusz pedig *ritualizmussá* üresedik ki.

A II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformjának népi jámborsággal kapcsolatos iránymutatásának a célja, hogy harmonikus kapcsolat alakuljon ki a két rítuselem között; a népi elemek objektív módon alá vannak rendelve a közös cselekvésnek és egy alárendeltségi összefüggés is kimutatható: „*Ezeknek a magán áhítatgyakorlatoknak azonban mindig figyelembe kell venniük a liturgikus időket, hogy megegyezzenek a szent liturgiával, mintegy abból eredjenek és a népet hozzá vezessék el, mert a liturgia természeténél fogva messze felette áll valamennyinek.*”⁹³⁸ Az alárendelt viszonyból azonban nem következhet *szembeállítás*, ugyanis ezekben a szembeállításokban gyakran egyenlő, vagy egymást helyettesítő valóságokként értékelik a hivatalos kultusz és a népi jámborság megnyilvánulásait.

A népi jámborsággal kapcsolatos alapelvek: – a néphagyomány is az egyház kultikus dimenziójához tartozik és a Tanítóhivatal gyakorolja a hitelesítés funkcióját⁹³⁹, – a néphagyomány gyakran a *valódi liturgia* utáni krisztushívői vágy terméke, – a néphagyományban jelentkező érzelmi karakter jogosan áthatja a liturgia egészét.⁹⁴⁰ A néphagyomány aránytalan hangsúlyozása oda vezethet, hogy egyetlen nép kultikus hagyományát túlhangsúlyozva azt az illúziót keltheti, hogy a transzcendens kultikus cselekmény elérhető bizonyos „kevert” vallási tapasztalatok által is. Ez veszélybe sodorhatja a helyes üdvőtörténeti struktúrát és a megváltást emberi műnek tekintheti.⁹⁴¹

⁹³⁸ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 13., in *AAS* 56 (1964) 103.

⁹³⁹ II. János Pál, *Beszéd, La Serená, Chile, 2.*, in *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, X/1 (1987) 1078.

⁹⁴⁰ *Kettős ritualitás* megfogalmazásához vezethet a népi jámborság és a legitim kultusz szembeállítása, melyben az a ritualitás, amelyben a népi hagyomány nyer kifejezést, azért elfogadható és érthető a krisztushívők számára, mert megfelel saját kulturális világának, míg a legitim liturgia ritualitása ezzel szemben nem érthető, mert kifejezőmódjának építőelemei olyan kulturális világból származnak, amelyeket a hívő a magától különbözőnek és távolinak tart. Ezt a kettős szemléletet el kell kerülni, mert a szembeállítás mindkét dimenziót értelmetlennek teszi, ami a közösségi egységes rítus számára éppen olyan káros, mint a néphagyomány által képviselt és megjelenített értékek számára.

⁹⁴¹ HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Orationis forma*, levél a katolikus Egyház püspökeihez a keresztény meditáció egyes vetületeiről, 1989. X. 15. *AAS* 82 (1990) 362-379. 371.

A liturgia és a néphagyomány a keresztény istentisztelet két legitim kifejezőmódja, de nem hozhatók azonos szintre. A liturgikus konstitúció utasítása alapján az összhangot kell hangsúlyozni közöttük, ugyanakkor minden esetben a liturgiának kell lennie a hivatkozási pontnak, hogy „a népi jámborságban fellelhető imádságot és karizmatikus életet éleslátóan és óvatosan megfelelő csatornába tereljük.”⁹⁴²

A Tanítóhivatal több alkalommal is kifejezte a népi hagyományok iránti nagybecsülését, mely elsősorban azoknak az értékeknek szól, amelyeket megjelenít. II. János Pál pápa figyelmeztette azokat, akik nem vesznek tudomást ezekről az értékekről, elhanyagolják vagy megvetik őket.⁹⁴³ A néphagyomány liturgikus érvényesülésével kapcsolatban *veszélyeket* is meg kell fogalmazni: pl. a keresztény *hit* egyes elemei nem kellő minőségben – vagy mennyiségben – vannak jelen egyes szokásokban; *aránytalanság* fordulhat elő a szentek és Krisztus misztériuma közötti kapcsolat tudatosításával összefüggésben; hiányos Szentírással való kapcsolat; *elszigetelődés* az egyház szentségi életétől; egyes *szimbólumok* túlzott használata; valamint szélsőséges esetben a szekták beáramlásának – nem feltétlenül tudatos – elősegítése (babonák, mágia).⁹⁴⁴

A néphagyomány felvázolt hiányosságait „evangelizálni” kell, tehát a liturgikus cselekmények végzése során olyan szövegösszefüggésbe kell állítani, amelyben a liturgikus jog által megfogalmazott normáknak megfelelő, valódi liturgia létrejöttét segíthetik elő⁹⁴⁵, valamint „*termékeny kapcsolatot kell teremteni a néphagyomány és az Evangélium között, mely megszabadítja és megtisztítja hibáitól, ami kétértelmű, annak tiszta arcukat ad*”⁹⁴⁶. A keresztény hit és a liturgia inkulturációja során nagy türelemmel és toleranciával járt el az egyház, és a mai liturgikus problémákat is ebből a türelemből merítve kell megoldani, vagy megoldást keresni.⁹⁴⁷

A liturgikus konstitúció egy *értékrendet* állít fel, amikor a liturgikus gyakorlatok közül nem emelve ki egyet sem, magát a *liturgiát* jellemezve kijelenti, hogy az tökéletesen dicsőíti

⁹⁴² *A Latin-Amerikai püspökök III. általános konferenciája*, 465.e

⁹⁴³ II. JÁNOS PÁL, *Beszéd, Basilicata és Puglia tartományok 'ad limina' látogatására érkezett püspökeihez*, 4. AAS 74 (1982) 211-213. 211.

⁹⁴⁴ II. JÁNOS PÁL, *Beszéd, Abruzzo és Molise tartományok 'ad limina' látogatására érkezett püspökeihez*, 3. AAS 78 (1986) 1140.

⁹⁴⁵ II. JÁNOS PÁL, *Vicesimus quintus annus*, apostoli levél, 18. AAS 81 (1989) 913.

⁹⁴⁶ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Varietates legitimae*, instrukció, 1994. január 25. 20. AAS 87 (1995) 296.

⁹⁴⁷ A katolikus kultusz, istentisztelet, sajátos természetéből és jellemzőiből kiindulva nyilvánvaló, hogy a néphagyományokkal összefüggő gyakorlatoknak meg kell felelniük a valódi katolikus tanításnak, valamint a liturgia kánonjogi karakterének (vö. SC 13.), ezen kívül összhangban kell lenniük a liturgia általános gyakorlatával, pl. tekintettel kell lenniük a liturgikus évben megjelenő anabatikus összefüggésekre, valamint „segíteniük kell az Egyház közös imádságában való tudatos és tevékeny részvételt.” [II. JÁNOS PÁL, *Szentbeszéd az Igeliturgiában*, La Serena, in *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, X/1 (1987) 1079.

Istent és szentté teszi az embereket – ezzel a legmagasabb szinten megvalósítva az egyház spirituális és jogi végcélját –, és ebben az értékrendben ez a valódi liturgia minden más liturgikus cselekménynél, így a néphagyománynál is, természetéből következően *magasabb rendű*⁹⁴⁸: „(...) minden liturgikus cselekmény egyszerre Krisztusnak, mint papnak és testének, azaz az Egyháznak a műve. És így kiváló módon szent cselekmény, amelynek hatékonyságát az Egyháznak semmi más cselekedete rangban és mértékben el nem éri.”⁹⁴⁹ Az értékek hierarchiájának nem szabad sérülnie, amikor a liturgikus gyakorlatok között a néphagyomány is érvényesül.⁹⁵⁰ A konkrét *liturgikus jogszabályok* közül alapelvet megfogalmazó példaként kiemelendő az Olasz Püspöki Konferencia Liturgikus Bizottságának, „*Liturgikus megújulás Olaszországban*” kezdetű lelkipásztori jegyzékében megfogalmazott iránymutatása: „(...) Igyekezünk a lehetőségekhez mérten összehangolni a jámborsági gyakorlatok ritmusát a liturgia kívánalmaival, vagyis anélkül, hogy a jámborság e két formáját összeolvasztanánk⁹⁵¹ vagy összekevernénk”⁹⁵²

A néphagyományok megújítása érdekében az Apostoli Szentszék teológiai, lelkipásztori, történelmi és irodalmi kritériumokat fogalmazott meg, melyek hozzájárulhatnak, hogy amennyiben szükséges, sikeresen megújíthatóvá váljanak a népi liturgikus gyakorlatok: „*hangsúlyozni kell bennük a bibliai és liturgikus hivatkozásokat, ki kell fejeződnie bennük az ökumenikus törekvésnek, ki kell emelni lényegi magvukat, amely történelmi kutatással határozható meg és el kell érni, hogy e gyakorlatokban tükröződjének a jelenkor lelkiségének bizonyos szempontjai.*”⁹⁵³ Ezekben az újításokban tekintettel kell lenni az antropológiai összefüggésekre és tiszteletben kell tartani az egyes népek kultúráját, sőt a Püspöki Kongregáció idézett direktóriumában megfogalmazott ökumenikus kérdéseket és kifejezési lehetőségeket is, hogy ahol az ilyen néphagyományok élnek, ne veszítsék el valódi liturgikus értékeiket.⁹⁵⁴

⁹⁴⁸ NAGEL, R., *Heute Gott feiern, Liturgiefähigkeit des Menschen und Menschenfähigkeit der Liturgie*, Freiburg, 1999. 18.

⁹⁴⁹ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 7., in *AAS* 56 (1964) 100.

⁹⁵⁰ VI. PÁL, *Marialis cultus*, apostoli buzdítás, 1974. II. 2. 31. *AAS* 57 (1965) 353-358. 355.

⁹⁵¹ VI. Pál pápa imént idézett buzdításában (*Marialis cultus*) a néphagyomány és a liturgikus cselekmények összekeveredésével kapcsolatban megjegyzi, hogy el kell kerülni az elegyítést a liturgia és a jámborsági gyakorlatok között, valamint „*ne állítsuk szembe a jámborsági gyakorlatokat a liturgiával vagy az egyházas érzülettel, és végül ne igyekezzünk a jámborsági gyakorlatokat eltörölni, ezáltal mással nem pótolható úrt hozván létre, aminek azután a hívők látják kárát.*” Vö. VI. PÁL, *Marialis cultus*, apostoli buzdítás, 1974. II. 2. 31. *AAS* 57 (1965) 353-358. 355.

⁹⁵² OLASZ PÜSPÖKI KONFERENCIA, PÜSPÖKI LITURGIKUS BIZOTTSÁG, *Il rinnovamento liturgico in Italia*, jegyzék, 1983. IX. 23. 18. in *Enchiridion CEI* 3, Ed. Dehoniane, Bologna, 1989. 886.

⁹⁵³ PÜSPÖKI KONGREGÁCIÓ, *Directorium de pastoralis ministerio Episcoporum*, 1973. II. 22. Typ. Pol. Vat. 1973. 91.

⁹⁵⁴ BERGHOLZ, T., *Ökumenische Gottesdienste*, Basel, 1999. 84.

A néphagyomány liturgikus jogi szabályozásával kapcsolatban az *inkulturációs* összefüggés képezi a kánonjogi dimenzió elsődleges normatív képességét. Az 1999-es püspöki szinóduson általában az európai népek egységesülésével kapcsolatos lelkipásztori szempontokat értékelve, a *Zárónyilatkozat* az egyes kultúrákkal kapcsolatos vallási értékekkel kapcsolatban így fogalmaz: „(...) *nagyon óhajtjuk, hogy kreatívan ragaszkodva kontinensünk emberies és keresztény hagyományaihoz, biztosítsák az etikai és spirituális értékek elsőbbségét.*”⁹⁵⁵ A dokumentumban megfogalmazott hagyományokhoz való „kreatív ragaszkodás” jellemzi a népi jámborsággal összefüggő inkulturációt, mely természetesen nemcsak Európa, hanem a világegyház rítusegységének problémakörébe illeszkedik, ugyanis a keleti és nyugati, valamint egyéb keresztények közötti politikai, nemzeti és rítusbeli megosztottság ellenére is a liturgia életet közvetítő szolgálata az egyház legfőbb küldetése: „*A modern és jelen korban is, amikor a keresztények közötti megosztások s a kultúrának a hittől való elszakadása miatt a vallási egység fokozatosan megszűnt, a hitnek változatlanul igen fontos szerepe van.*”⁹⁵⁶ A hit és a liturgikus hagyomány integrálásánál figyelembe kell venni, hogy a néphagyományt a történelmi és kulturális tudat jellemzi,⁹⁵⁷ ezért a népi jámborság a hit inkulturációjának első és alapvető formája, amelyet a liturgikus törvények által folyamatosan vezetni kell.⁹⁵⁸

A néphagyományokkal kapcsolatos liturgikus inkulturációs folyamat adaptációjának⁹⁵⁹ főbb irányai: a nyelv, a zenei és művészi kifejezőmód, a mozdulatvilág és általában a testi szimbólumrendszer, melyek nem ütközhetnek lényegi akadályokba a liturgikus cselekmények során, ugyanis „(...) *a jámborsági gyakorlatok nem vonatkoznak a szentségi élet lényegi elemeire, másrészt sok esetben népi eredetűek, vagyis népi kifejezőmódot jelentenek, nyelvezetének megfelelő módján, és így illeszkednek a katolikus hit keretei közé.*”⁹⁶⁰ A direktóriumnak ez a meghatározása liturgikus jogi szempontból rendkívül figyelemreméltó, ugyanis kijelöli azt a metódushalmazt, amelyben a formai eszközelemek érvényesülésekor bizonyos *szűkítésként* értelmezendő, tehát konkretizáló, pontosító, így

⁹⁵⁵ A PÜSPÖKI SZINÓDUS MÁSODIK KÜLÖNLEGES EURÓPAI ÖSSZEJÖVETELE, *Zárónyilatkozat*, 6. in *L'Osservatore Romano*, 1999. október 23. p. 5.

⁹⁵⁶ II. JÁNOS PÁL, *Spes aedificandi*, motu proprio, 1999. október 1. 1. *AAS* 92 (2000) 220.

⁹⁵⁷ ELIADE, M., *Die Religionen und das Heilige*, Frankfurt, 1989. 120.

⁹⁵⁸ RATZINGER, J., *Commento teologico*, [a Hittani Kongregáció Fatimai üzenettel kapcsolatos megnyilatkozásához írt teológiai kommentár] in Hittani Kongregáció, *Il messaggio di Fatima*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2000, 32-44. 37.

⁹⁵⁹ Az adaptáció azért fontos, hogy az inkulturáció folyamatában lévő liturgikus néphagyomány megőrizze mély kulturális identitását és eredeti arculatát. Ez megkívánja, hogy megfelelő mértékben felismerhetők maradjanak az azt jellemző történelmi és teológiai tartalmak.

⁹⁶⁰ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *A népi jámborság és liturgia direktórium*, 2001. december 17. 92.

jogilag körülhatárolt jellegűvé válik a népi jámborság egyébként éppen a szubjektivitása miatt szerteágazó és nehezen meghatározható karaktere. A körülhatárolás fő szempontja, hogy a „katolikus hit keretei közé” illeszkedjen, azaz az inkulturációs folyamat lényegi hangsúlya nem a szociokulturális közeg által meghatározott szükséglet, hanem a *közösség* által gyakorolt legitim liturgikus hagyomány megvilágítása, értelmezése. A direktórium idézett pontjában megfogalmazódó következő lényegi liturgikus jogi összefüggés, hogy „a jámborsági gyakorlatok nem vonatkoznak a szentségi élet lényegi elemeire”, tehát az érvényesség és a kiszolgáltatás, létrehozás, ünneplés liturgikus normáiban meghatározott kánonjogi alapelv, *lényegi elemeiben* a népi liturgikus hagyomány történelmi, kulturális és antropológiai szükségleteket megvilágító karakterétől *függetlenül* érvényesül, ezért az a tény, hogy a jámborsági gyakorlatok a népi kifejezőmód megnyilvánulásai, nem hatalmaz fel arra senkit, hogy szubjektív módon értelmezze a liturgia jogszabályait. A *püspöki konferenciák* liturgikus jogi törvényhozói illetékességi körébe tartozik, hogy amennyiben olyan néphagyomány liturgiában való megjelenéséről van szó, amely egy egész nemzetet érint, véleményt nyilvánítson.⁹⁶¹ Összefoglaló jelleggel tehát megemlítjük, hogy bár nagyon különböző természetű és teológiai karakterű hagyományokról van szó, a következő liturgikus jogi alapelvek határozzák meg a népi jámborság liturgiában megjelenő formáinak törvényes érvényesülését: „(...) *a liturgia elsőrendű szerepű a más istentiszteleti megnyilvánulásokkal szemben; a népi jámborság méltósága és legitimitása; a lelkipásztori szükséglet az, hogy el kell kerülni minden szembeállítást a liturgia és a népi jámborság között és hogy ne vegyüljenek össze ezek kifejezőmódjai, amelyek során 'kevert' szertartások jönnének létre.*”⁹⁶²

⁹⁶¹ Az odafigyelés korunkban különösen is szükségesnek tűnik, ugyanis a kommunikáció világméretű elterjedésének következtében olyan kulturális és etnoszociális hatások érik az egyes keresztény kultúrákat, amelyek korábban évezredekig nem voltak jelen, így a krisztushívőkben nem fejlődhetett ki az a képesség, melynek segítségével meg tudnák különböztetni a valódi – esetleg más kontinensről származó – keresztény kultúrát más, hitünkkel összeegyeztethetetlen, zavart keltő vagy kifejezetten káros, talán nem is történelmi („népi”) eredetű gyakorlattal. Az ilyen „jámbor” gyakorlatokkal keresztény hittel szembenálló felfogások, hiedelmek, önmegváltó és istennélküli életformát sugalló szinkretista divatok kaphatnak teret a rítusegységet feloldani kívánó bizonyos népi rítusok nevében, ezért nemcsak a krisztushívők, hanem a szolgálattelvők is rászorulnak arra a „hierarchikus segítségnyújtásra”, amint korábban már – szintén jogértelmezési összefüggésben – érintettünk.

⁹⁶² ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *A népi jámborság és liturgia direktórium*, 2001. december 17. 93.

2.1.6.4.1. *A néphagyomány inkulturációs adaptációjára vonatkozó
speciális liturgikus jogi normák típusai*

A néphagyománnyal összefüggő liturgikus inkulturációs folyamattal kapcsolatban az Apostoli Szentszék több dokumentumban is meghatározta a felelősség és liturgikus jogi törvényhozói illetékesség alapelvét: „*A népi jámborság megnyilvánulásai a helyi ordinárius felelősségi körébe tartoznak, az ő feladata szabályozásuk, hogy előmozdítsa azokat a hívek keresztény életre való vezetése érdekében, illetve, ahol ez szükséges, megtisztítsa és evangelizálja, végül örködni kell, hogy lépjenek a liturgikus ünnepek helyébe és ne is keveredjenek azokkal.*”⁹⁶³ A Kongregáció utasítása alapján megállapítható, hogy az ordinárius a néphagyományt a liturgikus cselekmény célérvényesülése érdekében mozdítja elő, tehát még egyes történelmi vagy antropológiai szempontokból kiterjedt hagyománnyal rendelkező vallásos népszokás sem lehet öncélú, vagy felesleges, hanem minden esetben a liturgikus cselekmény lényegi mozzanatát kell megvilágítania. Az ordinárius felelőssége továbbá, hogy az ilyen cselekmények ne kerüljenek a *liturgikus szereptágulás* hibás értelmezése következtében a valódi ünneplést felváltó vagy helyettesíteni próbáló pozícióba.

A következőkben a liturgikus jogszabályok által körülhatárolt inkulturációs adaptáció gyakorlati összefüggéseit megvilágító kánonjogi módszerre vonatkozó példák következnek.

Az inkulturációs módszer egyik jellemző zsinat utáni területe az ökumenikus dialógussal összefüggő gyakorlatok, amellyel kapcsolatban a legalapvetőbb liturgikus jogot is tartalmazó szabály, a keresztények egységéért végzett imanyolcad – lehetséges – idejének kijelölésére vonatkozó szabály: „*(...) a Pünkösöd novénája váljon érzékelhetővé a vesperások ünnepélyesebb végzésében (...) Bizonyos helyeken ezekben a napokban ünneplik a keresztények egységének imahetét.*”⁹⁶⁴

Az Eukarisztia kultuszának legelterjedtebb megnyilvánulása az Oltáriszentség imádása, amelyben a liturgikus formák és a népi jámborság megnyilvánulásai összefonódnak. A szentségimádással kapcsolatos rózsafüzér imádkozásával kapcsolatban a Rítuskongregáció egy Válaszában kijelenti: „*(...)a hívek fokozatosan megértik, hogy a legszentebb Oltáriszentség imádása alatt más jámborsági gyakorlatok – Szűz Mária és a szentek*

⁹⁶³ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Varietates legitimae*, instrukció, 1994. január 25. 45. AAS 87 (1995) 307. vö. II. JÁNOS PÁL, *Vicesimus quintus annus*, apostoli levél, 18. AAS 81 (1989) 913.

⁹⁶⁴ A KERESZTÉNYEK EGYSÉGÉNEK PÁPAI TANÁCSA, *Directoire pour l'application des Principes et des Normes sur l'Oecuménisme*, 1993. 3. 25. 110. AAS 85 (1993) 1084.

tiszteletére – nem végezhető.”⁹⁶⁵, azonban az Istentiszteleti és Szentségi Kongregáció egy későbbi (1997) levelében, valamint az Apostoli Penitenciária 1996. március 8-án kelt leiratában módosítja a Rítuskongregáció válaszában foglalt tilalmat: „(...) a Máriát Krisztushoz kapcsoló szoros kötelék miatt, a rózsafüzér, amelyben a megtestesülés és a megváltás misztériumain elmélkedhetünk, segíthet, hogy az imádság mélyebb krisztológiai értelmet kapjon.”⁹⁶⁶

A Pünkösöd utáni második vasárnapot követő pénteken az egyház liturgikus hagyománya szerint Jézus Szívének főünnepét ünnepeljük. Ez az ünnep a liturgikus szertartás mellett a néphagyomány egyéb szokásainak is tárgya. A pápák és az Apostoli Szentszék már több alkalommal is megerősítették azt a liturgikus jogi összefüggést, amely meghatározza, hogy a „*Szentírás ad alapot a Jézus Szíve iránti népi áhítatnak.*”⁹⁶⁷

A Jézus Szíve ünnepe utáni szombaton az egyházban a Boldogságos Szűz Mária szeplőtelen szívének emléknapját tartjuk. Az ezzel összefüggő népi hagyomány különösen 1917-ben a fatimai jelenések óta terjedt el. XII. Piusz 1942-ben a jelenések 25. évfordulóján az egyházat és az emberiséget Mária szeplőtelen szívének oltalmába ajánlotta, majd 1944-ben Mária szeplőtelen Szívének ünnepét kiterjesztette az egyetemes Egyházra. Ez egy rendkívül érdekes példa az inkulturációs adaptációra, ugyanis egy népi hagyománnyá fejlődő gyakorlatot indított el a legfőbb Törvényhozó.⁹⁶⁸

Az előző példához hasonlít Krisztus Vérének tisztelete, azonban ebben az esetben nem a pápa kezdeményezéséből, hanem a liturgikus kultusból kiindulva jut el Krisztus Vérének tisztelete a népi jámborsági gyakorlatokig, amelyek között említésre méltóak Krisztus Vérének litániái, melyeknek jelenlegi formáját XXIII. János pápa hagyta jóvá 1960. február 24-én.⁹⁶⁹

A jámborsági gyakorlatok történetének vizsgálatokor számos egyéni és közösségi megnyilatkozással találkozhatunk, amelyben a krisztushívők „Máriának szentelik, ajánlják vagy Máriára bízák”⁹⁷⁰ magukat⁹⁷¹ Minden ilyen népi hagyománnyal összefüggésben fel

⁹⁶⁵ RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Válasz a kételyre*, in *Notitiae* 4 (1968) 133.

⁹⁶⁶ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI KONGREGÁCIÓ, *Levél*, 1997. I. 15., in *Notitiae* 34 (1998) 506-510. 508. vö. APOSTOLI PENITENCIÁRIA, *Leirat*, 1996. március 8., in *Notitiae* 34 (1998) 411.

⁹⁶⁷ XII. PIUSZ, *Haurietis aquas*, enciklika, in *AAS* 48 (1956) 311-329. 317. vö. VI. PÁL, *Investigabiles divitas Christi*, apostoli levél, 1965. II. 6. *AAS* 57 (1965) 298-301. 298.

⁹⁶⁸ XII. PIUSZ, *Az egész világ és az emberiség felajánlása Mária szeplőtelen Szívének*, 1942. október 31. *AAS* 34 (1942) 318.

⁹⁶⁹ XXXIII. JÁNOS, *Krisztus Vérének litániáit jóváhagyó határozat*, in *AAS* 52 (1960) 412-413.

⁹⁷⁰ *oblatio, servitus, commendatio, dedicatio*

⁹⁷¹ Megfigyelhető, hogy a „Máriának szentelt élet” kifejezést túlságosan is széles körben és gyakran helytelenül használják (pl. „Máriának szentelik a gyermekeket”), azonban csak arról van szó, hogy a gyermekeket Szűz

kell világosítani a krisztushívőket, hogy bár a teljes önátadás külsőségeit viselik magukon az ilyen gyakorlatok, csak analóg módon vethető össze a valóban „Istennek szentelt étellel”. Az említett önátadást célzó gyakorlatok között különböző skapulárek használatával találkozunk, melyeket a „*Tanítóhivatal is ajánlott az évszázadok folyamán*”⁹⁷². A skapuláre átadás liturgikus keretekben történő cselekményével kapcsolatban az Istentiszteleti és Szentségi Kongregáció 1987. április 3-án kelt Körlevelében, a rítus konkretizálását mellőzve előírja, hogy „(...) megfelelő komolysággal kell megtörténnie. Nem szabad többé-kevésbé rögtönzött eseménynek lennie, hanem annak a gondos felkészülésnek a lezárásának kell lennie, amelynek során a hívő tudatosította annak a közösségnek céljait és sajátosságait, amelyhez csatlakozott és azokat a kötelezettségeket, amelyeket ezzel együtt vállalt.”⁹⁷³

A legitim liturgikus kultusz és a néphagyományok közötti kölcsönhatás figyelemreméltóbbá és intenzívebbé válik a szenteknek és a boldogoknak kijáró liturgikus tisztelet kifejezésekor, ugyanis a helyi részegyház gyakran történeti kapcsolatban áll az ünnepelt személlyel. A liturgikus év folyamán egy rövid időszakon belül viszonylag sok, részben liturgikus, részben néphagyományokban érvényesülő kultikus kifejezés jelenik meg egyszerre, melyek között előfordulhat, hogy konfliktus keletkezik. Az ilyen esetleges összeütközéseket a Római Misekönyv és az Általános szabályok a liturgikus évről és naptárról előírásai alapján kell kiküszöbölni,⁹⁷⁴ továbbá „(...) szem előtt kell tartani az előírásokat abban az esetben is, amikor az ünnepet vasárnap, vagy pedig a liturgikus év egy különlegesen fontos időszakában akarják megtartani.”⁹⁷⁵

Az utolsó példa arra vonatkozik, hogy az imént tárgyalt szentekkel kapcsolatos törvényes kultusz mely esetben függhet össze a népi jámborság egyes megnyilvánulásaival, és mely esetben kell tartózkodni a nyilvános ünnepléstől. A Mindenszentek litániájának eléneklésével, melynek népszerű liturgikus struktúrája Rómában már a VII. századtól kezdve kánoni megerősítést nyert,⁹⁷⁶ az egyház a kiemelkedő ünnepek alkalmával segítségül hívja a

Mária oltalmába ajánlják. A „szentelés” kifejezésének használata helyett a „felajánlás” vagy az „oltalomba ajánlás” kifejezések használata teológiailag célszerűbb lenne.

⁹⁷² VI. PÁL, *Levél Silva Henriquez kardinálishoz, a San Domingoi mariológiai kongresszus pápai legátusához*, in *AAS* 57 (1965) 376-379. 376.

⁹⁷³ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI KONGREGÁCIÓ, *Orientamenti e proposte per la celebrazione dell'Anno mariano*, Körlevél, 1987. IV. 3. 88.

⁹⁷⁴ Alapelv a szent vagy boldog liturgikus ünneplésben kifejezett rangja, vagyis a keresztény közösségben betöltött szerepe (a hely főpátrónusa, a templom titulusa, egy közösség alapítója).

⁹⁷⁵ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI KONGREGÁCIÓ, *De Calendaris particularibus*, 8-12. 9. *AAS* 62 (1970) 654.

⁹⁷⁶ *Ordo Romanus XXI*. In ANDRIEU, E., *Les „Ordines Romani” du Haut Moyen-Age, III, Spicilegium Sacrum lovaniense*, Louvain, 1951. 249.

szenteket.⁹⁷⁷ A regionális kultuszban ünnepelt szentekkel és az ünneplésből kizárt személyekkel kapcsolatban az Istentiszteleti és Szentségi Kongregáció 1999-ben a következő rendelkezést hozta: „Az egyházmegyék és a szerzetes közösségek liturgikus naptáraiban szereplő boldogok neveit segítségül hívhatjuk a litániában. Nyilvánvalóan nem kaphatnak helyet a litániában azoknak a személyeknek a nevei, akiknek nyilvános kultusza nem nyert elismerést.”⁹⁷⁸

A népi jámborság a maga szimbolikus és expresszív értékeivel olyan összefüggéseket nyújthat az egyház számára, amelyek segíthetnek a liturgia inkulturációs folyamatában és előmozdíthatja az alkotás dinamizmusát.⁹⁷⁹ A népi jámborság és a legitim liturgikus kultusz kapcsolatában veszélyként megjelenő egyensúlyvesztés és bizonyos feszültségek feloldásának lehetőségét a liturgikus képzés adhatja meg.⁹⁸⁰ II. János Pál pápa, az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció plenáris üléséhez intézett üzenetében (2001. szeptember 21.) a liturgia központi és pótolhatatlan szerepét hangsúlyozta, és arra figyelmeztetett, hogy „a népi jámborság természetes megkoronázása a liturgikus ünneplés, amely felé tartania kell, hogy abba torkolljék, ezt pedig megfelelő katekézissel lehet elérni.”⁹⁸¹ A III. Fejezetben, a kánonjog rendszerében érvényesülő liturgikus jog II. Vatikáni Zsinat utáni alapkérdéseként, ezzel a most megemlített liturgikus képzéssel összefüggő, tanítói feladat és a liturgikus jog közötti kapcsolatot értelmező problémafelvetés által megfogalmazott kérdésekkel fogunk foglalkozni.

2.1.7. A liturgikus könyvek mint a közösen végzett liturgia jogforrásai

Az egyház kultuszrendszere alapján egymásnak alárendelt *szinteket* különböztetünk meg, melyek a szinteknek megfelelő *fokozatokban* valósítják meg a liturgia lényegszerintiségének megfelelő tartalmat.⁹⁸² Ezek a fokozatok kapcsolatban állnak

⁹⁷⁷ Ezek az alkalmak: Húsvét vigiliája, keresztkút megáldása, keresztség szentségének kiszolgáltatása, a diákonátus a papság és a püspökök szent rendjének felvétele, a szüzek konsekrációja és a szerzetesek fogadalmainak letétele, a templomok és oltárok felszentelése, a stációs misék és körmenetek, a Gonosz lélek kiűzésekor alkalmazott *exorcismus* ünnepélyes (imperatív formájú) liturgikus szertartása, valamint a haldoklók melletti „virrasztás”.

⁹⁷⁸ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI KONGREGÁCIÓ, *Notificatio de cultu Beatorum*, 13. in *Notitiae* 35 (1999) 446.

⁹⁷⁹ SCHNITZLER, TH., *Stundengebet und Volsandacht*, Trier, 1968.

⁹⁸⁰ II. JÁNOS PÁL, *Vicesimus quintus annus*, apostoli levél, 15. *AAS* 81 (1989) 911.

⁹⁸¹ II. JÁNOS PÁL, *Üzenet, az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció plenáris üléséhez*, 2001. szeptember 21. in *Notitiae* 37 (2001) 403.

⁹⁸² MÜLLER, H., *Kult in der säkularisierten Welt*, Mainz, 1977. 88.

egymással, hatással vannak a liturgia egészére és kiegészíthetik egymást. Ez a közösen végzett liturgia egészére jellemző, azonban a források tekintetében a szintek alárendelt jellegéből következően, tartalmi összefüggések kapcsolatában nincs átjárhatóság.

A liturgikus szövegforrások értékét a Tanítóhivatal határozza meg. A szabályozás kánonjogi karakterét az egyház kezdetétől figyelemmel kísérhetjük.⁹⁸³ A keresztény istentisztelet különlegessége miatt eleinte nem használtak általános fogalmat az istentiszteleti aktus jelölésére, mert az ember kultikus értelemben minden tetteben Istent szolgálja, így nincs szükség a különleges elkülönítésre a kultuszcselekmény vonatkozásában.⁹⁸⁴ A liturgia fejlődésével párhuzamosan kialakultak a jogszabálygyűjtemények, melyekben nem különült el a cselekmény végzésére vonatkozó jogi elem a szertartás szövegétől, így a szöveg teológiai tartalmához való hűség határozta meg a kultuszfegyelem minőségét és kritériumrendszerét.⁹⁸⁵ A fegyelmi kérdések szabályozásával és a liturgikus cselekmények differenciálódásával párhuzamosan, a liturgikus cselekményeket tartalmazó gyűjtemények nemcsak az imaszövegeket és szentírási részleteket foglalták magukban, hanem az előjárói utasításokat, valamint a cselekmények leírását is. Ezekből a leírásokból fejlődtek ki a liturgikus könyvekben elhelyezett jogszabályok, melyek fokozatosan a liturgikus jog *forrásaivá* váltak.⁹⁸⁶

2.1.7.1. A liturgikus könyvek kiadásának kánonjogi szabályozása

A liturgia mint az egyház közös és nyilvános istentisztelete, az egyház szakrális jogrendszere alapján levezethető jogi eszközrendszer segítségével válik összehangolt, közösségi aktussá. Ezt a cselekményrendszert sajátos kánonjogi struktúrák szabályozzák, melyek három szinten fogalmazzák meg a nyilvános istentisztelet legitim formáját: 1.) az Egyházi Törvénykönyv és a liturgikus konstitúció szabályozása, 2.) az Apostoli Szentszék speciális szabályai, 3.) a regionális jogalkotás lehetőségei.

Az egyház által kihirdetett törvényekre általában érvényes, hogy a Törvényhozó által előírt rendelkezésekhez mindenkinek igazodnia kell, még akkor is, ha bizonyos „szabadság”

⁹⁸³ A fegyelmi szabályozás kezdetben szinte kizárólagosan liturgikus jellegű volt; a kultuszfegyelem betartására vonatkozó előírások a közösség életét védtek.

⁹⁸⁴ MEYER, R., *Leitourgeo, leiturgia, leitourgos, leitourgikos*, in ThWNT IV., Stuttgart, 1942. 221-238. 225.

⁹⁸⁵ SCHWEFE, R., *Wort und Bild als Elemente der Liturgie*, Trier, 1986. 36.

⁹⁸⁶ KHOURY, TH., *Religionswissenschaft und Kult*, Basel, 1986. 44.

jellemzi a liturgikus cselekmények nagy részét. Ez a szabadság a kánonjog fő célját kell, hogy szolgálja és az ember józan ítéletét mindig az egyház normatív környezete teszi hitelessé.⁹⁸⁷ A szabadság a liturgikus könyvekben is érvényesül, azonban a könyvek által meghatározott keretekben. A szabadság értelmezésével és a visszaélésekkel kapcsolatban II. János Pál pápa a következő módon fogalmaz: „*A visszaélések nem ritkán a szabadság helytelen felfogásában gyökereznek. Isten azonban Krisztusban nem olyan illuzórikus szabadságot adott nekünk, amelynek révén azt tehetünk, amit akarunk, hanem olyan szabadságot, amelynek révén azt tehetjük, ami méltó és igazságos.*”⁹⁸⁸ A liturgikus könyvekben értelmezett szabadság nem kötelezettség, hanem a kultusz megfelelőbb megvilágítására adott értelmezés lehetőség, de a lehetőségekkel való visszaélésre semmiképpen nem adhat törvényes indokot a liturgikus könyvben megfogalmazott alternatív kultikus gyakorlattól való szándékos eltérés, ezért a kánonjog szűk értelmezéssel és pontos szabályozással védi a liturgia normarendszerét⁹⁸⁹: „*A szent ünneplések szerkezetei és formái az egyes – akár keleti, akár nyugati – rítusok hagyományában összhangban vannak az egyetemes egyházzal az apostoli és folytonos hagyomány alapján egyetemesen elfogadott gyakorlat tekintetében is, amelyet az egyház köteles hűségesen és gondosan továbbadni az eljövendő generációk számára. A liturgikus szabályok mindezeket bölcsen őrzik és védik.*”⁹⁹⁰

A liturgikus szabályok lényegi összefüggésben állnak a Tanítóhivatal által megfogalmazott igazságokkal. A *lex orandi* és a *lex credendi* elv kezdettől fogva együtt, egymást értelmezve és feltételezve érvényesül a liturgikus szabályokban. A két elv egyetlen normaösszefüggést alkot, mely a liturgikus könyvek használatára, kiadására és fordítására vonatkozó kánonjogi normarendszert egyaránt jellemzi⁹⁹¹: „*A szent liturgia ugyanis a legszorosabban összefügg a tanítás alapelveivel, ezért a jóvá nem hagyott szövegek és rítusok használata oda vezet, hogy az imádság törvénye és a hit törvénye közötti szükségszerű kapcsolat meglazul, sőt akár meg is szakad.*”⁹⁹² A liturgikus könyvek kiadására vonatkozó kánonjogi fegyelem ezt a meglazulást hivatott megakadályozni, valamint elősegíti a liturgia valódi megjelenésére vonatkozó anabatikus alapszándék megvalósulását.⁹⁹³

⁹⁸⁷ SCHAEFFER, R., *Kult in der säkularisierten Welt*, Regensburg, 1984. 59.

⁹⁸⁸ II. JÁNOS PÁL, *Veritatis splendor*, enciklika, 1993. augusztus 6. 35. *AAS* 85 (1993) 1161-1162. 1162.

⁹⁸⁹ AUER, J., *Die Sakramente der Kirche*, Regensburg, 1982. 72.

⁹⁹⁰ HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Communio notio*, Levél a Katolikus Egyház püspökeihez az Egyház mint közösség egyes szempontjairól, 1992. május 28. 7. *AAS* 85 (1993) 842-844. 842. vö. ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Varietates legitimae*, instrukció, 26. *AAS* 87 (1995) 298.

⁹⁹¹ LENGELING, E. J., *Liturgie – Dialog zwischen Gott und Mensch*, Basel, 1991. 79.

⁹⁹² SZENTSÉGI ÉS ISTENTISZTELETI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Inaestimabile donum*, instrukció, 1980. április 3. *AAS* 72 (1980) 333. vö. XII. PIUSZ, *Mediator Dei*, enciklika, 1947. november 20. *AAS* 39 (1947) 540.

⁹⁹³ BAUMGARTNER, K., *Liturgie als Aufgabe aller Christen*, Regensburg, 1991. 188.

A Római Misekönyvet kihirdető apostoli rendelkezés a liturgikus könyvekben szereplő jogszabály értékű szövegek és normák helyes értelmezésére, használatára és a liturgikus szabályoknak való következetes engedelmségre irányuló kötelezettséggel kapcsolatban megjegyzi: „(...) aki saját hajlandóságainak teret nyitva jár el, még ha pap volna is, megsérti a római rítus alapvető egységét, amelyet határozottan meg kell őrizni.”⁹⁹⁴ A liturgikus megújulás nyitottságát félreértelmezők a liturgikus könyvek kánonjogilag meghatározott kiadási eljárásától eltérően, vagy azt nem figyelembe véve, olyan kiadványokat hoztak létre, amelyek a liturgikus cselekményeket kívánták szabályozni, de a „liturgikus könyv” fogalmának kánonjogi háttér hiányában nem felelhettek meg. Az ilyen „újítók” a kreativitásra és a tudatos aktivitásra hivatkoztak, de a megújulás folyamatára káros tevékenységet folytattak, mert a liturgikus könyvek kiadási eljárása nem térhet el a szűken értelmezett kánonjogi formától.⁹⁹⁵ „Az ilyen önkényes tettek nincsenek hasznára a valódi megújulásnak, továbbá nem szolgálja a hiteles lelkipásztori tevékenységet, hanem megfosztják a krisztushívőket gazdag örökségüktől.”⁹⁹⁶ Ezzel szemben minden krisztushívőnek joga van hozzá, hogy olyan valódi liturgiában és különösen szentmise bemutatásban legyen része, amelyet az egyház akart és elrendelt úgy, ahogy azt a liturgikus könyvek illetve más törvények és szabályok előírják.⁹⁹⁷ A liturgikus könyvek jogforrásként való értelmezési kötelezettségére példaként az Istentiszteleti Szent Kongregáció szabályát idézzük, amely arra vonatkozik, hogy a liturgikus öltözékeket milyen módon kell alkalmaznia a szolgálattevőnek. Ebben a konkrét szentszéki utasításban a helyes cselekményre vonatkozó liturgikus norma érvényesítési kötelezettségét nem a kibocsátó intézmény hivatali tekintélyével, liturgikus törvényhozói illetékességével, apostoli megbízásával vagy egyéb jogtechnikai eszközzel indokolja, hanem kifejezetten a liturgikus könyvben található liturgikus jogszabály tartalmával támasztja alá, ami a liturgikus könyvekben szereplő előírások jogszabály értékét jellemzi, ugyanis az utasítások alkalmával a végrehajtó, vagy megbízással rendelkező egyéb intézmény vagy hivatal, a legmagasabb jogforrással indokolja az aktuális szabályozást⁹⁹⁸ (saját rendeletét, ebben az esetben [instrukció a műfaj]): „Elvetendő az a visszaélés, hogy a szent szolgálattevők a szentmisét – akár egyetlen szolgálattevő részvétele mellett is – a liturgikus könyvek

⁹⁹⁴ VI. PÁL, *Missale Romanum*, apostoli rendelkezés, in *AAS* 61 (1969) 217-222. 219.

⁹⁹⁵ RICHTER, K., *Liturgiereform als Mitte einer Erneuerung der Kirche*, Mainz, 1991. 77.

⁹⁹⁶ II. JÁNOS PÁL, *Ecclesia in Europa*, apostoli buzdítás, 72. *AAS* 95 (2003) 692.

⁹⁹⁷ Vö. ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Redemptionis Sacramentum*, instrukció, 12.

⁹⁹⁸ MAY, G.,-EGLER, A., *Einführung in die kirchenrechtliche Methode*, Regensburg, 1996. 294.

*előírásaival szemben szent ruhák nélkül végzik, vagy egyedül a stólát veszik fel a monasztikus kukullára vagy a szerzetesek rendi öltözékére, vagy a rendes ruhára.”*⁹⁹⁹

1.) A liturgikus konstitúció a jövőre vonatkozó általános utasításokat tartalmaz a liturgikus könyvek kiadásával kapcsolatban. A részletes szabályozás a későbbi végrehajtási dokumentumokban, az általános, jogi kompetenciát alapjelölő szabályozás pedig az Egyházi Törvénykönyvben. A liturgia megújítására vonatkozó általános szabályok alponban a konstitúció külön pontot szentel a liturgikus könyvek kiadására vonatkozóan: „*A liturgikus könyveket minél hamarabb felül kell vizsgálni. Mégpedig a föld különböző tájairól meghívott szakemberek és püspökök megkérdezése után.*”¹⁰⁰⁰ A felülvizsgálatra vonatkozó felhívás megvalósulását a „harmadik instrukcióban” található szabályozás értelmezésének keretében vizsgáljuk a 2. pontban. A liturgikus könyvek felülvizsgálatára vonatkozóan, bár a liturgikus konstitúció nem bocsátkozik részletes szabályozás megalkotásába, azonban egy kivétel mégis megtalálható; a könyvek új kiadását megelőző átvizsgálás során ki kell térni a krisztushívők szerepére, tehát a liturgikus könyvek kiadásánál a *participatio actiosa* elv érvényesülését a konstitúció megkülönböztetett figyelemmel kíséri – ezt az a tény is konkrét formában támasztja alá, hogy hasonlóan a liturgikus könyvek jövőre vonatkozó felülvizsgálati kötelezettségére, ezt az utasítást is egy külön pontban helyezi el – ezzel kijelölve a II. Vatikáni Zsinatot követő liturgikus megújulás ekkleziológiai irányát¹⁰⁰¹: „*A liturgikus könyvek átnézése alkalmából gondosan kell ügyelni arra, hogy a rubrikák előre intézkedjenek a hívők szerepéről.*”¹⁰⁰²

Az Egyházi Törvénykönyv a liturgikus könyvekkel kapcsolatban számos helyen tartalmaz rendelkezéseket, azonban általános elvként a kiszolgáltatással és egyéb szertartásokkal összefüggő kérdések pontosítása, tisztázása érdekében. Például a szentségkítétel esetében a szertartást az *Ordo de sacra communione et de cultu mysterii eucharistici extra missam* 79-100. pontja tartalmazza. Az ebben leírt és szabályozott szertartással kapcsolatban az Törvénykönyvben is találhatunk szabályozást, mely azonban nem tartalmazza a *konkrét rítust* – az Egyházi Törvénykönyv liturgikus jogi alapelvét rögzítő 2. kánon szövegével összhangban –, de a szabályozásban *két elemet* is ki kell emelnünk; az

⁹⁹⁹ ISTENTISZTELETI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Liturgicae instaurationis*, instrukció, 8 c AAS 62 (1970) 701.

¹⁰⁰⁰ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 25., in AAS 56 (1964) 107.

¹⁰⁰¹ LENGELING, E.J., *Die Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie, Lateinisch-deutscher Text mit einem Kommentar von Emil Joseph Lengeling*. Münster, 1985. 68.

¹⁰⁰² II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 31., in AAS 56 (1964) 108.

első elem, amelyben a konkrét rítustól nem elvonatkoztatva de azt nem érintve szabályozza a szertartás lényegi elemét is tartalmazó liturgikus összefüggést: „*In ecclesis aut oratoriis quibus datum est asservare sanctissimam Eucharistiam, fieri possunt expositiones sive cum pyxide sive cum ostensorio, (...)*”, a másik elemben a rituális összefüggés érintését követően, minden további szűkítés vagy pontosítás mellőzésével a vonatkozó liturgikus könyv szabályozásába utalja a konkrét szertartás jogi normaösszefüggést¹⁰⁰³: „*(...) servatis normis in libris liturgicis praescriptis.*” (CIC 941. kánon 1.§). Az ebben a példában szereplő esetben – hasonlóan az Egyházi Törvénykönyvben előforduló, liturgikus könyvekkel kapcsolatos általános metódushoz – nincs szó a vonatkozó liturgikus könyv *kiadásáról*, csak a kérdéses rituális alapvonatkozás érintését, vagy pontosítását, néhány esetben kiegészítését – meghatározott esetekben a liturgikus jogszabály megváltoztatását – találjuk meg, utalással a liturgikus könyvre.

A liturgikus könyv tényleges kiadására vonatkozó szabályozás az Egyházi Törvénykönyvben a kánonjogi illetékességi kör kijelölésére, a fordítás körülményeire, a regionális jogalkotás eseteire valamint az Apostoli Szentszék szerepére utal.¹⁰⁰⁴

A tényleges liturgikus könyvkiadás problémáját az Egyházi Törvénykönyv nem a szertartásokkal leggyakrabban foglalkozó IV. Könyvben veti fel („Az Egyház megszentelői feladata”), hanem a III. Könyvben („Az Egyház tanítói feladata”) a IV. Cím alatt: „*A tömegtájékoztatói eszközök, különösen a könyvek*”. A liturgikus könyvkiadás aktuális elhelyezése azt az interpretációs szándékot tükrözi, mely ki kívánja fejezni, hogy az egyház „pásztorai” hasonlóan a hit és erkölcs témájában kiadott könyvek esetéhez, ebben a kérdésben is hármas feladatot látnak el: a) *felügyelnek* a kiadásra, mely a Hittani Kongregáció szabályzata alapján leginkább az előzetes kontrollt jelenti¹⁰⁰⁵, b) a krisztushívőket kötelezik, hogy csakis a jóváhagyott liturgikus könyveket használják, c) a jóvá nem hagyott liturgikus tartalmat hordozó könyvekkel kapcsolatos visszaéléseket utólag elvessék.¹⁰⁰⁶

A liturgikus könyv technikai értelemben vett kiadásának eljárását az Egyházi Törvénykönyv nem szabályozza részleteiben, de a módszer alapvonásait megtaláljuk. Két helyen is megtörténik a kiadásra vonatkozó szabályozás, melyek egymással belső normareceptív szövegszituációs összefüggésben állnak:¹⁰⁰⁷ „*Ad libros liturgicos quod attinet, servantur praescripta can. 838.*” (CIC 826. kánon 1.§) A szövegérvényesítő metódushalmaz

¹⁰⁰³ AHLERS, R., *Theologische Erwägungen zum Sakramentenrecht*, Paderborn, 1992. 109.

¹⁰⁰⁴ HEINEMANN, H., *Schutz der Glaubens- und Sittenlehre*, in HKK, Regensburg, 1983. 571.

¹⁰⁰⁵ HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Ecclesiae pastorum*, határozat, 1975. III. 19. *AAS* 67 (1975) 281-284.

¹⁰⁰⁶ Vö. CIC 823. kánon 1.§

¹⁰⁰⁷ LUF, G., *Rechtsphilosophische Grundlagen des Kirchenrechts*, Regensburg, 1988. 125.

típusához tartozó normamegjelenítés szabálya alapján a kánonban megemlített jogszabályt nem alkánonnak, résszabályozásnak vagy normaalternatívának kell tekinteni, hanem úgy kell értelmezni, mintha a kánon implicit részét képezné, azaz normainterpretációs összefüggéseivel együtt, amiből az következik, hogy mindazt, amit a bennfoglalt feladatokról kijelentettünk (hármasként) automatikusan érvényesül a recipiált jogforrásban is.¹⁰⁰⁸

Ebben a szabályozásban a Törvénykönyv a kiadással kapcsolatban nem tartalmaz mást, mint a kiadási kompetencia meghatározását: „*Apostolicae Sedis est sacram liturgiam Ecclesiae universae ordinare, libros liturgicos edere eorumque versiones in linguas vernaculas recognoscere (...)*” (vö. CIC 838. kánon 2.§), de lényegi jogi elemként megjegyzendő, hogy a liturgikus könyv kiadásával közvetlen összefüggésben említi az élő nyelvre való lefordítást, ezzel mintegy egy szintre helyezve a fordítást és a liturgikus könyv kiadását. A szabályozás ezzel nem mossa össze a liturgikus könyvek *mintakiadásának* és az élő nyelvre fordításnak a kánonjogi eljárását,¹⁰⁰⁹ de jelzi, hogy a liturgikus könyvek élő nyelvre fordításának eljárása a könyv kiadásának részét képezi, így ugyanazzal a gondossággal kell eljárni.¹⁰¹⁰

2.) Az Apostoli Szentszék speciális szabályozásának különlegessége nem abban áll, hogy periférikus vagy egyedi esetekben szabályozza a liturgikus könyvek kiadását, hanem arra az eljárásra, amelyben speciális módon nem általános formában, hanem kifejezetten „egyedi” esetekben foglalkozik a liturgikus könyvek kiadása körüli eljárással. A liturgikus konstitúció és az Egyházi Törvénykönyv egyaránt az Apostoli Szentszék általános kompetenciájába utalja a liturgikus könyvek kiadását mint a liturgia irányításának lényegi mozzanatát. II. János Pál pápa *Pastor bonus* kezdetű apostoli rendelkezése jelöli ki, hogy melyik intézmény illetékes a liturgikus könyvek kiadásának szabályozására. Mivel a liturgikus könyvkiadás a liturgia lényegi irányítását képezi, a szövegben érvényesül a könyvkiadásra vonatkozó szabály is: Az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció „*intézi a Hittani Kongregáció illetékességének fenntartásával mindazt, ami az Apostoli Szentszék feladata a szent liturgia, elsősorban pedig a szentségek szabályozása és előmozdítása érdekében. Ez a Kongregáció támogatja és védelmezi a szentségek fegyelmét,*

¹⁰⁰⁸ CATTANEO, A., *Grundfragen des Kirchenrechts*, Amsterdam, 1992. 142.

¹⁰⁰⁹ A római rítus pusztán latin szövegeket közlő liturgikus könyvei közül azt nevezzük 'mintakiadásnak' [*editio typica*], amely az illetékes kongregáció határozata alapján került kiadásra. Vö. ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Liturgiam authenticam*, instrukció, 109., in *AAS* 93 (2001) 685-726. 719.

¹⁰¹⁰ KLOSTERMANN, F., *Kirche – Ereignis und Institution. Überlegungen zur Herrschafts- und Institutionsproblematik in der Kirchenrecht*, Freiburg, 1986. 70.

különösen ami érvényességüket és kiszolgáltatásuk megengedettségét illeti.”¹⁰¹¹ Az Apostoli Szentszék liturgikus könyvek kiadására vonatkozó kizárólagos jogát több speciális liturgikus jogi norma is megfogalmazza. Az egyes helyeken elterjedt helytelen gyakorlattal szemben, melynek keretében egyesek saját elképzelésük alapján kezdtek el a II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformját helytelenül értelmezve vagy szándékosan „félreértve” a kreatív szabadságra hivatkozva saját eukarisztikus imákat szerkeszteni, amely súlyosan sérti az egyház liturgikus rendjének épségét.¹⁰¹² Erre a gyakorlatra II. János Pál a *Vicesimus quintus annus* apostoli levélben a következőképpen reagált: „Csak azokat az eukarisztikus imákat szabad használni, amelyek a Római Misekönyvben található, vagy amelyeket az Apostoli Szentszék jóváhagyott. Nem tűrhető el, hogy egyes papok magukhoz ragadják az eukarisztikus imák összeállításának jogát.”¹⁰¹³ Ebből a liturgikus jogvédő nyilatkozatból nemcsak az tisztázódik, hogy az Apostoli Szentszék kizárólagos joga a liturgikus könyv kiadása, hanem az is, hogy nem a kifejezett értelemben vett „kiadás” az egyetlen lehetséges módszere a liturgikus szöveg legitim használatához való megjelenésnek, hanem az Apostoli Szentszék jóváhagyása utáni megjelenés is, ami gyakorlatilag a „szerzőség” kérdése szempontjából válik érdekessé. A liturgikus könyvek „szerzőségét” szabályozó rendelkezés alapján a szerző személyét nem szokás megjeleníteni: „(...) az előzetes tudnivalók és a rubrikák szövegeit sem kivéve, anonimnak kell maradnia akár egyes személyek, akár a több személyből álló intézmények vonatkozásában, amint az a mintakiadásoknál történni szokott.”¹⁰¹⁴, azonban a szerző kilétének ismerete nélkül is egy Kongregációhoz szokás társítani az eredet kérdését. Ez azonban nem jelent egyirányú kiadási módszert, mert más „szerző” esetén is létrejöhet egy mintakiadás, egy liturgikus könyv. A kiadott liturgikus könyvben szereplő konkrét „szöveg” védelmét szolgálja a Szentségi és Istentiszteleti Szent Kongregáció által kibocsátott *Inaestimabile donum* instrukció vonatkozó utasítása, mely elveti a magánszemélyek által szerkesztett eukarisztikus imák használatát és a meglévő törvényesen használható imák megváltoztatását: „(...) elvetendő az eukarisztikus imák egyház által jóváhagyott szövegének megváltoztatása vagy más, magánszemélyek által írt szövegek bevezetésének gyakorlata, alkalmi, vagy akár egyszeri előfordulása is.”¹⁰¹⁵

¹⁰¹¹ II. JÁNOS PÁL, *Pastor bonus*, apostoli rendelkezés, 1988. június 28. *AAS* 80 (1988) 841-924. 876.

¹⁰¹² RICHTER, K., *Das Konzil war erst der Anfang. Die Bedeutung des II. Vatikanums für Theologie und Kirche*, Mainz, 1994. 65.

¹⁰¹³ II. JÁNOS PÁL, *Vicesimus quintus annus*, apostoli levél, 13 *AAS* 81 (1989) 910.

¹⁰¹⁴ ISTENTISZTELETI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Nyilatkozat*, 1970 május 15. in *Notitiae* 6 (1970) 153.

¹⁰¹⁵ SZENTSEGI ÉS ISTENTISZTELETI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Inaestimabile donum*, instrukció, 5. *AAS* 72 (1980) 335.

A liturgikus könyvek kiadásának kizárólagosságát a liturgikus jogot megfogalmazó speciális normák nemcsak kánonjogi illetékességgel, tehát az egyházkormányzati hatalom konkrét érvényesítésével indokolják, hanem a könyvekben szereplő teológiai tartalom és minőség szintjével is, ami szintén nem teszi lehetővé, hogy az egyház által törvényesen kiadott liturgikus könyvek kiadása egyéb törvényhozói szinteken, vagy a kormányzati hatalom gyakorlásán kívül történjen: „Igen nagy bölcsességet és gondosságot kíván meg a liturgikus könyvek elkészítése, mivel ezek a józan tanítás hordozói, kifejezésmódjuk pontos, mentesek minden ideológiai befolyástól, továbbá megvannak bennük azok a sajátosságok, amelyekkel az üdvösség szent misztériumai és az egyház romolhatatlan hite hatékonyan jeleníthető meg az emberi nyelv által az imádságban, és a Magasságbeli Istennek illő tisztelet mutatható be.”¹⁰¹⁶ Ez a kijelentés nemcsak a liturgikus könyvkiadás jogának fenntartásával összefüggő minőségi indoklással kapcsolatban fontos, hanem a könyvkiadáshoz fűzi a liturgia és a kánonjog egyaránt legfontosabb célját, Isten dicsőítését és az emberek megszentelődésének lehetőségét, így a liturgikus könyvek kiadását a leglényegesebb egyházi célok közé állítja.¹⁰¹⁷

A liturgikus könyvek központi intézmények által szabályozott kizárólagos kiadási jogának következő, extrakodikáris norma által meghatározott indoklása a *rítusegység* védelmének gondolata. A liturgikus konstitúció szabályozásán keresztül a II. Vatikáni Zsinat célja, hogy csak olyan változtatásokat szabad bevezetni, amelyek elősegítik a liturgia sajátos és szerves fejlődését.¹⁰¹⁸ A liturgikus hagyományok védelme ugyanezt a gondosságot kívánja meg „a liturgikus szövegek, különösen a Római Misekönyv népnyelvre fordításának munkája során is, amely Misekönyv továbbra is a Római Rítus integritásának és egységének legkiemelkedőbb jele és eszköze.”¹⁰¹⁹ A rítusegység gondolatának érvényesülési kívánalmát kiterjeszti a közösség és az egyház egységére vonatkozó ekkleziológiai alapelv érvényesítésének szándéka, melyben az egységes rítus jelzi és ki is fejezi az egész egyház egységét, így a liturgikus könyvek központilag meghatározott kiadási jogának kizárólagosságának harmadik indoka a teológiai magyarázat, mely az egyház egységének előmozdítását és hatékony jelzését, a kánonjog szakramentális strukturáltságának egyik legjellemzőbb kitételét foglalja magában. Ezt a gondolatmenetet követi VI. Pál pápa beszédének részlete, (1968), melyet a liturgikus konstitúció végrehajtásával foglalkozó

¹⁰¹⁶ SZENTSÉGI FEGYELMI ÉS ISTENTISZTELETI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Levél a Püspöki Konferenciák Elnökeihez a nemzeti nyelvek bevezetéséről a Szent Liturgiába*, 1976. június 5. in *Notitiae* 12 (1976) 300-302. 301.

¹⁰¹⁷ CATTANEO, A., *Grundfragen des Kirchenrechts*, Amsterdam, 1992. 44.

¹⁰¹⁸ Vö. II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 4., in *AAS* 56 (1964) 98.

¹⁰¹⁹ VI. PÁL, *Missale Romanum*, apostoli rendelkezés, in *AAS* 61 (1969) 217-222. 219.

testülethez intézett: „*A Római Rítus önazonosságát és egységes kifejezőmódját a liturgikus könyvek összes fordításának elkészítése során a legnagyobb gondossággal meg kell őrizni, nem mint valamiféle történelmi emléket, hanem mint az egyházi közösség és egység teológiai valóságának megnyilvánulását.*”¹⁰²⁰

A fordítások tekintetében ugyanaz a kongregáció az illetékes, mint a mintakiadások konkrét kiadási eljárásánál: „*a fordításokat teljes egészükben revízió alá kell vetni, majd a püspökök elé kell terjeszteni végleges jóváhagyás végett, végül pedig az Istentiszteleti Kongregációhoz kell eljuttatni az Apostoli Szentszék felülvizsgálati engedélyének megszerzése céljából.*”¹⁰²¹

A liturgikus könyvnek nemcsak a kiadását, hanem a kinyomtatását is kánonjogi normák védik. Ezt az indokolja, hogy az egyház leglényegesebb szentségi dokumentumait csakis szakailag és teológiailag felkészült apparátussal rendelkező, valamint esetleges ideológiai vagy politikai befolyástól mentes intézmény képes maradéktalan minőségben az egyház szándéka szerint létrehozni, ezért az Apostoli Szentszék meghatározza azt a konkrét nyomdát is, amely kizárólagosan jogosult a liturgikus könyvek mintakiadásának¹⁰²² kinyomtatására: „*Ami a mintakiadást követő, liturgikus használatra szánt kiadásokat illeti, a csak a latin szöveget közlő liturgikus könyvek kinyomtatásának joga a Vatikáni Könyvkiadónak és azon kiadóknak van fenntartva, amelyeknek azt az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció külön szerződéssel jónak látta megadni, kivéve, ha a magában a mintakiadásban közölt szabályok másként rendelkeznek.*”¹⁰²³

3.) A liturgikus könyvek kiadásával kapcsolatban a regionális jogalkotás lehetőségei nem a mintakiadásokkal kapcsolatos törvényhozói dimenzióval függenek össze, hanem a sajátos regionális liturgikus jogalkotás fórumain szereplő, általában a részegyház sajátosságaihoz kötött liturgikus, vagy liturgikus használatban szereplő kiadványokkal.

Az Egyházi Törvénykönyv a liturgikus konstitúcióval összhangban kijelenti, hogy a püspökre bízott részegyházban a megyéspüspök joga, hogy illetékességének határain belül

¹⁰²⁰ VI. PÁL, *Beszéd a Szent Liturgiáról szóló rendelkezést végrehajtó Testülethez*, 1968. október 14. AAS 60 (1968) 736.

¹⁰²¹ II. JÁNOS PÁL, *Vicesimus quintus annus*, apostoli levél, 20. AAS 81 (1989) 916.

¹⁰²² Az instrukció hasonló körülményekkel szabályozza a püspöki konferenciák által terjesztett, nemzeti nyelvre lefordított liturgikus könyvek nyomtatási jogát: „*A Római Rítus könyvei nemzeti nyelvre fordításának, vagy legalábbis liturgikus használatra való szabályszerű jóváhagyásának, továbbá azok saját területen belüli kiadásának vagy nyomtatásának való terjesztésének joga egyedül a Püspöki Konferenciánál marad, tekintetbe véve azonban az Apostoli Szentszék felülvizsgálati és tulajdonjogát.*” Vö. ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Liturgiam authenticam*, instrukció, 114, in AAS 93 (2001) 685-726. 720.

¹⁰²³ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Liturgiam authenticam*, instrukció, 113, in AAS 93 (2001) 685-726. 720.

mindenkire kötelező szabályokat adjon ki a liturgiával kapcsolatban.¹⁰²⁴ Az illetékesség ebben az esetben kettős karaktert foglal magában. A liturgikus törvényhozói illetékesség egyrészt területi, tehát a saját területére vonatkozik, másrészt jogtechnikai értelemben érvényesül, azaz bizonyos jogi korlátok szűkítik (pl. a megyéspüspök liturgikus törvényhozói illetékességén kívüli liturgikus szabályok).

A liturgikus könyvekkel összefüggésben, ebbe az illetékességi körbe tartozik elsősorban a nyilvános vagy magán „imakönyvek” kiadása: „*Libri precum pro publico vel privato fidelium usu ne edantur nisi de licentia loci Ordinarii.*” (CIC 826. kánon 3.§) Az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció két helyen is foglalkozik az imakönyvek kérdésével, és a múltra vonatkozóan, a liturgikus cselekményekkel való kapcsolatuk, valamint a „mozdulatlanság és a fejlődés” kettősségében szemlélendő liturgikus reformban betöltött szerepének említése mellett kihangsúlyozza, hogy „*egyházi jóváhagyással rendelkeztek és valóságos liturgikus segédkönyvek lettek*”¹⁰²⁵; a jelenre vonatkoztatva pedig az Egyházi Törvénykönyv fent idézett szabályára utalva kijelenti, hogy „*Szükséges, hogy az állandó és nyilvános imaszövegek és jámborsági gyakorlatok rendelkezzenek a helyi ordinárius jóváhagyásával.*”¹⁰²⁶

A liturgikus könyvkiadással kapcsolatban a püspöknek nemcsak az imakönyvekkel kapcsolatban illetékes a kánonjogi szabályozásra, hanem a liturgikus konstitúció utasítása alapján¹⁰²⁷ a fordítások elkészítése is a püspök feladata.¹⁰²⁸ A szövegek átvizsgálásával kapcsolatban a Szent Rítuskongregáció, *Inter Oecumenici* kezdetű instrukciója előírja, hogy „*(...) ami pedig a szövegek átvizsgálását és jóváhagyását illeti, ennek kötelességét minden egyes püspök közvetlen, ünnepélyes és személyes bizalmi ügyének kell hogy tekintse.*”¹⁰²⁹ A fordításokkal összefüggésben az Egyházi Törvénykönyv meghatározza, hogy ahhoz, hogy a liturgikus könyveket, vagy azok élő nyelvi fordításait, illetve a liturgikus könyvek egyes részeit *újra* kiadják,¹⁰³⁰ szükséges, hogy a kiadás helyének ordináriusa tanúsítsa, hogy a

¹⁰²⁴ Vö. CIC 838. kánon 4.§

¹⁰²⁵ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *A népi jámborság és liturgia direktóriuma*, 2001. december 17. 41.

¹⁰²⁶ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *A népi jámborság és liturgia direktóriuma*, 2001. december 17. 16.

¹⁰²⁷ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 36. 3.§, in *AAS* 56 (1964) 109.

¹⁰²⁸ Ez a munka különösen a püspöki konferencia által létrehozott *Liturgikus Bizottság* feladata. Vö. ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Liturgiam authenticam*, instrukció, 70, in *AAS* 93 (2001) 685-726. 709.

¹⁰²⁹ SZENT RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Inter Oecumenici*, instrukció, 1964. szeptember 26. 44. in *AAS* 56 (1964) 886.

¹⁰³⁰ A *Varietates legitimae* instrukció előírja, hogy a liturgikus könyvek népnyelvi fordításai, amelyeket felülvizsgálat céljából az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregációhoz benyújtanak (tehát nem azokban az esetekben amikor javítás nélkül újra kinyomtatnak egy már jóváhagyott népnyelvű liturgikus könyvet, vagy

fordítás (vagy a már kész kiadás újranyomása) megegyezik a korábban már az Apostoli Szentszék által jóváhagyott kiadással.¹⁰³¹

A liturgikus könyvek kiadásával kapcsolatos regionális jogalkotási lehetőség utolsó, vizsgálatunk tárgyát képező területe, az egyházmegyék és *szereztesrendek propriumainak* kiadására vonatkozó szabályozás.

A püspökre az *egyházmegyei proprium* kiadásával kapcsolatban lényegében a jóváhagyás aktusa vonatkozik: „(...) a püspöknek kell jóváhagynia, kikérve a papság és a kérdés szakértőinek véleményét.”¹⁰³² A szakértőkre vonatkozóan XII. Piusz Pápa, *Mediator Dei* kezdetű enciklikája nyomán a liturgikus konstitúció megfogalmazza, hogy „a püspök vezetésével segítsék elő a pasztorális akciót”.¹⁰³³

A megszentelt élet intézményeiben vagy az apostoli élet társaságaiban elkészítendő propriumok során az intézmény Állandó Liturgikus Bizottsága vagy a legfőbb elöljáró által, vagy az ő részéről a tartományi elöljárónak adott megbízás alapján erre a célra létrehozott bizottság feladata a szerzetesrendi proprium elkészítése. A jóváhagyás eljárása: „(...) a legfőbb elöljárónak kell jóváhagynia tanácsa üggyöntő szavazásával, az igények szerint kikérve a szakértőknek és az intézmény vagy a társaság megfelelő tagjainak véleményét.”¹⁰³⁴ Ezekben a liturgikus propriumokban azt a Bibliát kell használni, ami a szerzetesrend nyelvén annak a területnek lett liturgikus használat céljára jóváhagyva.

2.1.8. A liturgikus cselekmények végzésénél használt egyes gyakorlati alkalmazások jogi megállapítása

A liturgia az egyház lényegi kommunikatív aktusa.¹⁰³⁵ Ebben a cselekményben a közösség konkrét személyi rétegződésében horizontálisan is érdekelt a cselekmény

annak egy részletét) „magán a fordításon és a mintakiadásokban kifejezetten előírt konkrét adaptációkon kívül csak azokat a hozzáigazításokat vagy változtatásokat tartalmazzák, amelyek már elnyerték ezen Dikasztérium írásbeli hozzájárulását.” In ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Varietates legitimae*, instrukció, 1994. január 25. AAS 87 (1995) 314.

¹⁰³¹ Vö. CIC 826. kánon 2.§

¹⁰³² ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Liturgiam authenticam*, instrukció, 126. a, in AAS 93 (2001) 685-726. 723.

¹⁰³³ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 45., in AAS 56 (1964) vö. XII. PIUSZ, *Mediator Dei*, enciklika, 1947. november 20. AAS 39 (1947) 561.

¹⁰³⁴ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Liturgiam authenticam*, instrukció, 128. a, in AAS 93 (2001) 685-726. 724.

¹⁰³⁵ RATZINGER, J., *Das Fest des Glaubens, Versuche zur Theologie des Gottesdienstes*, Einsiedeln, 1981. 76.

vertikalitásában, ugyanis a kommunikációból életteremtő találkozás lesz, amely a liturgikus életcsere két irányát egységben megvalósító lényegszerintiségének központi eszközeként az alkalmazkodás folyamatán keresztül teszi a liturgia egészét, tehát a cselekményeket, a rítuselemek szabályait és ezek harmonikus anabatikus rendszerét aktuálissá.¹⁰³⁶ Ez az aktualizáló jelenség a liturgikus jog általános motívuma.¹⁰³⁷

A liturgikus konstitúció az aktualizáció fogalmát bennfoglaltan alkalmazza, amikor meghatározza a cselekmények végzésekor használt „alkalmazás” fogalmát. Ez liturgikus jogi szempontból különbözik a „végrehajtás” vagy „cselekmény” fogalmától, ugyanis más a jogszabályi háttértartalom ezekben az esetekben. A *végrehajtás* esetében egy liturgikus jogszabály eseti alkalmazásáról beszélünk, míg a *cselekmény* végrehajtásakor a liturgikus konstitúció a saját szövegében, vagy azzal összefüggő jogtartalommal rendelkező utasításnak megfelelő *kultuszlegitim magatartás* folytatásáról van szó.¹⁰³⁸ Ezzel szemben a konstitúció szövegében szereplő „alkalmazás” fogalom jogtechnikai értelmezést tartalmaz.¹⁰³⁹ A pusztán normaérvényesítés eszközszerében a liturgikus szabályoknak megfelelő magatartás a cselekménytartalom tekintetében nem alkalmazás, hanem végrehajtás vagy csupán liturgikus cselekmény. Ez a vertikális szintnek megfelelő alapeset. Ettől az alapesettől tartalmában nem távolodik el az alkalmazás kérdése, ugyanakkor a liturgikus cselekvés horizontális struktúrája hangsúlymegfogalmazó szerepet kap, melyben a konkrét tárgyi-történeti összefüggésben érvényesül az anabatikus lényeg, tehát a krisztushívó számára adaptált cselekvési lehetőség. Ez nem bonthatja meg a rítusegységet, sőt éppen a horizontális karatkere teszi a rítusegység „szélesebb” megvalósulásának eszközévé az „alkalmazásokat”, mert felhasználásuk során a kommunikatív dimenzió az egyház egységének tényleges és aktuális megvalósulását hordozza.¹⁰⁴⁰

A liturgikus konstitúció szövege alapján és a II. Vatikáni Zsinat szellemében megfogalmazható, hogy az egyes gyakorlati alkalmazások alapelve két elem egységes érvényesülését jelenti: részben megjeleníti a *rítusegység* követelményét, másrészt a

¹⁰³⁶ SCHNEIDER, TH., *Zeichen der Nähe Gottes, Grundriß der Sakramententheologie*, Mainz, 1992. 176.

¹⁰³⁷ A liturgikus változtatások nemcsak bővítések és szűkítések, hanem a kommunikatív aktus rendszerszerű aktualizálása. Mivel konkrét történelmi időszak meghatározott személyei részesednek az egyház kultikus tevékenységében és nem egy elvonatkoztatott általános egyházfogalom a liturgia alanya, az alanyiságnak megfelelően bizonyos kritériumok érvényesülése mellett válik aktuálissá a liturgia. Ez a közösségi struktúrák fejlődése mellett egyre inkább jogfejlődési párhuzamot igényel.

¹⁰³⁸ HÄUBLING, A., *Die vielen Messen und das eine Opfer, Eine Untersuchung über die rechte Norm der Meßhäufigkeit*, Freiburg, 1966. in *QD* 31 (1966) 19.

¹⁰³⁹ LENGELING, E.J., *Die Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie, Lateinisch-deutscher Text mit einem Kommentar von Emil Joseph Lengeling*. Münster, 1985. 188.

¹⁰⁴⁰ RATZINGER, J., *Zur Frage nach der Struktur der liturgischen Feier*, in *IKaZ* 7 (1978) 488-497. 490.

rítusegység keretében *törvényes*, tehát a liturgikus jog által körülírt változtatások megfelelően indokolt életbe léptetésének harmóniáját, párhuzamos és arányos érvényesítését.¹⁰⁴¹

A rítusegység és a törvényes változtatások arányos és kultikus szempontból indokolt alkalmazási módszerének szempontjait a liturgikus konstitúció három elvben határozza meg. Első helyen a zsinat utáni ekkleziológia fényében a *közösség* áll, melyet nem pontosít, így az egyház „alapszentségének” érzékelhető és hatékony jel szerepét betöltő krisztushívői csoportosulás egészére kiterjesztett dimenziót jelöl¹⁰⁴². Második helyen a „vidékek” fogalmi köre által jelölt etnoszociális valóság áll, amelyről korábban mélyrehatóbb elemzést végeztünk, míg a harmadik helyen a „népek” fogalmi csoportját helyezi el az alkalmazásokkal kapcsolatos meghatározó szempontként: „*Megőrizve a római rítus egységét a lényegben, marad hely a törvényes változtatásnak, a különböző közösségek, vidékek és népekhez való alkalmazkodás számára.*”¹⁰⁴³ A rítusegység alapfeltételként történő meghatározása nem egyedülálló a liturgikus konstitúcióban, ugyanis a liturgikus könyvek felülvizsgálatával, a liturgikus nyelv megválasztásával, a missziós területeken végzett inkulturációs adaptációval, valamint a megújításra irányuló rendezési elvekben érvényesülő szabadsággal összefüggésben is a rítusegység a meghatározó elv.¹⁰⁴⁴

A liturgikus cselekményeknél történő gyakorlati alkalmazásokkal összefüggő törvényes változtatásokkal kapcsolatos funkciós elv fóruma a liturgikus konstitúció utasítása alapján kettős: egyrészt a szertartások „*alakjára*”, tehát a cselekmény rituális körülírására, körülményeire és a formai eszközelemek által létrehozott rítusaktusra, másrészt a liturgikus cselekményekre érvényes liturgikus jogi *szabályozásra* vonatkozik: „*Ezt az alapelvet kell megfelelő módon szem előtt tartani, amikor a szertartások alakját és szabályait majd megállapítják.*”¹⁰⁴⁵ A liturgikus közösség által történő szerepkiosztás horizontális megvalósulása az alkalmazásoknál a „hivatalos tekintély” közbejöttével válik vertikális karakterűvé, hiszen a funkciós elv mindkét fórumon (rituális és liturgikus jogi) törvényhozói, tehát általában kormányzati háttérrel igényel. A szerepkiosztó aktus akkor válik kánonjogi értelemben is legitim kultuszelemmé, amikor a szerepkiosztó közösség vertikálisan is hajlandó vagy képes az alkalmazás létrehozására.¹⁰⁴⁶

¹⁰⁴¹ RICHTER, K., *Das Konzil war erst der Anfang. Die Bedeutung des II. Vatikanums für Theologie und Kirche*, Mainz, 1994. 209.

¹⁰⁴² SEMMELROTH, O., *Die Kirche als Ursakrament*, Frankfurt, 1975. 64.

¹⁰⁴³ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Concilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 38., in *AAS* 56 (1964) 110.

¹⁰⁴⁴ GELINEAU, J., *Tradition, Kreation, Kultur*, in *Concilium* 19 (1983) 91-98. 92.

¹⁰⁴⁵ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Concilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 38., in *AAS* 56 (1964) 110.

¹⁰⁴⁶ MEURER, W., *Volk Gottes auf dem Weg*, Mainz, 1989. 79.

Az „alkalmazás” fogalom használata ebben a kérdésben válik aktuálissá, ugyanis korábban a konstitúció szövege az „alkalmazkodás”, „változtatás”, „megállapítás” szavakat használta körülírásként, azonban amikor a horizontális dimenziójú rétegszükségletek érdekérvényesítésére vonatkozó alapelvek megfogalmazódtak, szükségessé vált a vertikális karakter megjelenítése, mert csakis ebben az összefüggésben válhat jogilag is eszközszerűvé a szerepérvényesítő kommunikációs liturgikus funkció gyakorlati alkalmazása¹⁰⁴⁷: *„Egy meghatározott területnek hivatalos egyházi tekintélye az illetékes, hogy a liturgikus könyvek tipikus kiadásának határain belül megállapítsa azokat az alkalmazásokat, amelyek szükségesek (...)”*¹⁰⁴⁸ Az alkalmazások így mindkét rítusirány szempontjából egyaránt szükségesek a liturgia lényegszerűségének érvényesüléséhez. A horizontális és vertikális dimenzió együtt képes a rítusegységet megjeleníteni, és ebben az egységkinyilvánításban központi funkciót tölt be a liturgikus joggal összefüggő gyakorlati alkalmazások kérdése és a kapcsolt megoldási lehetőségek,¹⁰⁴⁹ melyek közül a konstitúció kiemeli elsősorban a *szentségeket*, valamint a szentségek mellett azokat a gyakorlati alkalmazásokkal összefüggő tárgyköröket, amelyeket ebben a pontban az egyes alpontokban a vizsgálat tárgyává teszünk: *„[a gyakorlati alkalmazások] amelyek szükségesek főként a szentségek kiszolgáltatására, a szentelményekre, körmenetekre, liturgikus nyelvre egyházi zenére és egyházi művészetre vonatkozóan.”*¹⁰⁵⁰

A szentségekkel összefüggő gyakorlati alkalmazások területe liturgikus jogi szempontból rendkívül érdekes, ugyanis a dogmatikai szentségtan, mely a keresztény hit forrásai alapján kimutatja, hogy a szentségek az egyháznak mint az üdvösség egyetemes szentségének konkrét, *helyzetekhez kötött* megvalósulási módjai; szoros kapcsolatban áll a kánonjoggal és a liturgiatudománnyal.¹⁰⁵¹ A szentségtani felfogásban a konkrét helyzetekhez való rendelés nem fedi egészen a liturgiatudomány és a kánonjog által megfogalmazott „helyzeteket”, mégis a II. Vatikáni Zsinat utáni ekkleziológia¹⁰⁵² tükrében a szentségek lényegi eukarisztikus karaktere a közösséghez mint egyháztani egységérvényesítő réteghez közelíti a szentségek kiszolgáltatásának és anabázisának a szolgálatát¹⁰⁵³.

¹⁰⁴⁷ LENGELING, E.J., *Die Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie, Lateinisch-deutscher Text mit einem Kommentar von Emil Joseph Lengeling*. Münster, 1985. 191.

¹⁰⁴⁸ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 39., in *AAS* 56 (1964) 110.

¹⁰⁴⁹ RATZINGER, J., *Zur Frage nach der Struktur der liturgischen Feier*, in *IKaZ* 7 (1978) 488-497. 493.

¹⁰⁵⁰ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 38., in *AAS* 56 (1964) 124.

¹⁰⁵¹ VORGRIMLER, H., *Sakramententheologie*, Düsseldorf, 1987. 69.

¹⁰⁵² CONGAR, Y., *Die Idee der sacramenta maiora*, in *Concilium* (D) 4 (1968) 9-15. 12.

¹⁰⁵³ A II. Vatikáni Zsinat óta a dogmatikai szentségtant legtöbbször szorososan az ekkleziológiához rendelik. *Rahner* szerint az „általános szentségtan egyenesen az ekkleziológia belső mozzanata”. A liturgikus jogi

A II. Vatikáni Zsinat utáni teológiai fejlődés egyik fontos felismerése, hogy a szentség kiszolgáltatója, felvevője és kettejük kommunikatív, anabatikus interakciója egyaránt hozzátartozik a szentségi jelhez, mint a liturgia és a kánonjog által közösen szabályozott tartalomhoz.¹⁰⁵⁴ Ebben a liturgikus jogot teológiailag indokoló gondolati helyzetben oldódik fel a szentségi érvényesség által megjelenített szűken értelmezendő kánonjogi dimenzió és a szentségek jelrendszerét, kiszolgáltatását és felvételét megjelenítő alkalmazási funkció kettős iránya közötti feszültség.¹⁰⁵⁵ A zsinat utáni ekkleziologia *communio* jellege a liturgikus jogot is mélyen érintette, ugyanis a korábbi kiszolgáltató-felvevő-kiszolgáltatás, valamint érvényesség-megengedettsé-gyümölcsözőség gyakran sztereotip kategorizáltságából és merevvé váló ritualizmusából kiemelte a szentségi jelenséggel összefüggő liturgikus kérdést, és a kultuszalany-szemléletű krisztushívői aktivitás oldaláról közelítette meg a szentségi jellel kapcsolatos liturgikus szabályozást is.¹⁰⁵⁶ A szentségekkel és a szentelményekkel összefüggő gyakorlati alkalmazások kérdése ezzel a gondolati és szentségtani háttérrel értelmezve már feloldottá teszi a liturgikus konstitúcióban szereplő, korábban érintetlen, szentségekkel kapcsolatos nyíltsággal összefüggő dogmatörténeti feszültséget, mely az „alkalmazások” és a horizontális karakterű alkalmazkodás kapcsán a II. Vatikáni Zsinatot követő liturgikus joggal foglalkozó viták alapkérdésévé vált.

A gyakorlati alkalmazások teológiai, főként dogmatikai szentségtani és ekkleziológiai tisztázása, valamint ezek kánonjogi összefüggéseinek ismertetése után nyílik megalapozott lehetőség a főbb liturgikus jogi elvekkel való harmonizálást jelentő szabályozás példák segítségével történő modellezésére, melyek az alábbi alcímekben következnek, sorrendben: a liturgikus nyelv, az egyházi zene és a művészetek, majd a gyakorlati alkalmazásokkal kapcsolatos kísérletek liturgikus szabályozása.

kérdésfelvetés által megfogalmazott, szentségekkel összefüggő gyakorlati alkalmazásokkal kapcsolatos probléma megoldását Rahner a „megváltott és az egyházban élő ember antropológiájának” különböző kultuszemekhez kapcsolásában látja. Vö. RAHNER, K., *Sakramententheologie*, in LThK2 IX 242. Ez a kultuszemek-kapcsolás teszi teológiailag indokolttá a kánonjog által egyébként tartózkodó, vagy jogvédő helyzetből szabályozó hozzáállással tiszteletben tartott szentségtani kérdést a liturgikus adaptáció gyakorlati alkalmazásaival kapcsolatban.

¹⁰⁵⁴ FISCHER, B., *Wort, Bild, Symbol in der Liturgie*, in LJ 30 (1980) 230-242. 234.

¹⁰⁵⁵ SCHNEIDER, TH., *Zeichen der Nähe Gottes, Grundriß der Sakramententheologie*, Mainz, 1992. 183.

¹⁰⁵⁶ HÜNERMANN, P., *Ankunft Gottes und Handeln des Menschen, Thesen über Kult und Sakrament*, Freiburg, 1977. 61.

2.1.8.1. *A liturgikus zene és a szakrális művészet kánonjogi szabályozása*
a II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformjában és a megújulást követően

1.) Minden vallástörténeti rétegben kimutatható a zene kultikus funkciójú jelenléte.¹⁰⁵⁷ A kora-keresztény gyakorlatban a próféták írásai mellett a zsoltárokat is énekelték, irodalmi jellegüknek megfelelően (zsoltárkantilláció).¹⁰⁵⁸ A zsoltározás mellett feltételezhetjük, hogy az akklamatív típusú válaszokat, felhívásokat, himnuszokat és doxológiákat is énekelték.¹⁰⁵⁹ A 8. század körül az ó-római éneket gregorián korálissá alakították a Szajna és a Rajna folyó közötti, kolostorokkal sűrűn beépített területen, talán Metz központtal.¹⁰⁶⁰

A 9. századtól a kezdetleges hangjegyzírás lehetőséget teremtett a többszólamúság kialakulásához, és ez volt az első lépés a liturgia és a zene szétválasztására.¹⁰⁶¹ A zeneszerzők lépést kívántak tartani a világi zenekultúrát művelő mesterekkel (gyakran egy személyben voltak világi és liturgikus szerzők), ezért a liturgikus zene egyre jobban kezdett elszakadni a liturgikus cselekményekben résztvevő krisztushívóktól. A differenciált, később többszólamú liturgikus éneket a hívők csak hallgatni tudták, nem volt lehetőségük a bekapcsolódásra. A Tridenti zsinat előtt már követelték, hogy a liturgikus zene ne önállósodjon a liturgikus cselekménytől (pl. *Erasmus*¹⁰⁶²) A Tridenti zsinat sem tudta elérni, hogy a nép ténylegesen képes legyen bekapcsolódni a liturgikus zenei folyamatba. Zenei reformjának a lényege, hogy elrendelte a „puhány zene” tilalmát – a világi dallamokból ún. „parodia eljárással” készített miseordináriumok –, egységesítette a liturgikus zene szövegeit, a tropusokat és a szekvenciákat radikálisan lerövidítette és kimondta a hagyományos zeneszerzői technika és a szövegértés közötti összeegyeztetés kötelezettségét. Közben a protestáns liturgikus zene a nép nyelvén, a szövegritmusokat az anyanyelvi prozódia törvényeinek alávetve olyan népénekeket alakított ki, amelyet a mai napig lehet liturgikus cselekmények során használni. A Tridenti

¹⁰⁵⁷ KHOURY, TH., *Religionswissenschaft und Kult*, Basel, 1986. 27.

¹⁰⁵⁸ SMITH, J., *The Ancient Synagogue, the Early Christian Church and Singing*, in *Music and Letters* 65 (1984) 1-16. 4.

¹⁰⁵⁹ MUNSCH, H., *Entwicklung und Entfaltung der christlichen Kultmusik des Abendlandes*, in *GdK* III, 143-146. 143.

¹⁰⁶⁰ AGUSTONI, L., *Gregorianischer Choral*, Regensburg, 1993. 212.

¹⁰⁶¹ Zenetörténeti szempontból a 9. században még nem jöttek létre jelentős többszólamú művek, csak az organum technika szerkesztésével készítettek kezdetleges „többszólamú” darabokat: egy alaphang felett párhuzamosan (kvint vagy kvart távolságban) mozgott egy „vezető” hang és a kettő együtt orgonaszerű hangzást adott (az első ún. „blockwerk” típusú orgonákat is párhuzamos sípsorokkal építették). A valódi többszólamúság a 13. századi párizsi „Notre Dame” korszak idején kezdett kibontakozni, *Leoninus* és *Perotinus* vezetése alatt, akik kialakították a motettát. A gregorián korális dallamát kezdték felváltani a francia nyelvű (frank-római stílusú) világi dallamokkal és ez az a zenetörténeti pont, ahol elkezdett szétválni zeneirodalmi szempontból is a liturgikus és a világi zene.

¹⁰⁶² Vö. ERASMUS, *De amabili Ecclesiae concordia*, Opera V. 503/B

reform csak egy évszázadig volt képes a liturgikus zenét az érthetőség és a cselekményszerűség medrében tartani. A későbbiekben egészen eltávolodott a liturgikus cselekményektől és teljesen párhuzamosan fejlődött a világi zenével, annak minden stílus és formai elemét magába építve, az előadásmóddal és a hangszerkezelési technikákkal együtt.¹⁰⁶³

Az egyházi zene valódi liturgia központú megújulása a 20. században kezdődött. Ennek a megújulásnak legfontosabb dokumentuma X. Piusz pápa, *Tra le sollecitudini* kezdetű motu proprioja, amit eredetileg a római egyházmegyének szánt, de végül hatályát kiterjesztette az egész világegyházra. Ebben a dokumentumban a pápa meghatározta az egyházi zene célját, tulajdonságait, a gregorián ének, a klasszikus polifónia és a modern zene kapcsolatát, megtiltotta a színházi stílust, meghatározta a művek formáját, kitért az orgonára és a hangszerek szerepére, valamint a liturgikus zene terjedelmét is a szertartások menetéhez igazította. Liturgikus jogi szempontból a motu proprio a zenei tulajdonságok meghatározása mellett érdekes eleme, a reform eszközeinek kialakítása: „*A teológusok részére tartott liturgikus, erkölcsstani és egyházzogi előadások keretében említsék meg azokat a pontokat, melyek az egyházi zene elveire és törvényeire vonatkoznak; sőt törekedjenek tanításukat az egyházi zene esztétikájával betetőzni, hogy a klerikusok ne kerüljenek ki a szemináriumból olyan ismeretek nélkül, amelyek a teljes egyházi képzettséghez szintén szükségesek.*”¹⁰⁶⁴ A motu proprio zenei szakfelügyeletet ír elő, mely ellenőrzi a templomi liturgikus zenét, szorgalmazza a régi római *schola cantorumok* mintájára létrehozott zenei csoportokat, felsőfokú egyházzenei intézetek alapítására buzdít, és kifejezi a karnagyok, orgonisták, énekesek megfelelő liturgikus és egyházzenei képzésének fontosságát.

X. Piusz pápa motu propriojától a II. Vatikáni Zsinatig három jelentős liturgikus zenére vonatkozó dokumentum született. Az *első*, XI. Piusz pápa „A liturgiáról, a gregorián ének és egyházi zene fokozottabb műveléséről” kiadott apostoli konstitúciója (1928. december 20.)¹⁰⁶⁵, mely többek között megfogalmazza a megyéspüspök liturgikus jogi illetékességét, és előírja, hogy akik a papságra készülnek, tanuljanak gregorián éneket, majd

¹⁰⁶³ Közben voltak egyházi kezdeményezések, pl. a Palestrina tevékenységéből elinduló Római-iskola, mely következetesen próbálta folytatni a középkori zeneelméleten alapuló zenei funkciók és modális hangnemek által előírt rendszer alkalmazását, vagy a 17-18. századi többszólamú vesperás műfaja, de általában koncertszerű előadásokká silányult a „liturgikus zene” előadása. 1868. januárban *F.X. Witt* (regensburgi pap) megalapította a Cecília mozgalmat (*Cecilia Egyesület*), mely az I. Vatikáni Zsinat alatt pápai approbációt nyert. Ezzel párhuzamosan elindult egy kísérlet a gregorián ének „római énekké” történő visszaállítására érdekében, a franciaországi *solesmes*-i bencés apátságából, *Guéranger* apát kezdeményezésével. Ez a mozgalom megalapozta a későbbi gregorián paleográfia kutatási irányát egy tudományos dolgozat sorozattal (*Paléographie Musicale*, 1889-től).

¹⁰⁶⁴ X. PIUSZ, *Tra le sollecitudini*, motu proprio, 1903. november 22. 75. in *ASS* 36 (1903-1904) 329-339.

¹⁰⁶⁵ XII. Piusz, *Divini cultus*, apostoli konstitúció, 1928. december 20. in *AAS* 21 (1929) 33-41.

szövegébe építve X. Piusz pápa motu propriojának rendelkezését, előírja, hogy a szemináriumokban továbbra is kötelező az egyházi zene magas szintű oktatása, azzal a pontosító kiegészítéssel, hogy napi gyakorisággal legyen liturgikus zenei oktatás: „*A szemináriumokban és egyéb intézetekben legyen többszöri, sőt majdnem mindennapos gyakorlás vagy előadás a gregorián énekről és egyházi zenéről.*”¹⁰⁶⁶ A konstitúció továbbá előírja, hogy szervezzenek liturgikus énekkarokat, gyermekkarokat és a liturgikus szempontból legfontosabb gondolata, hogy a liturgiában elsősorban a szolgálattevő és a résztvevő krisztushívők hangjának kell érvényesülnie, szemben a hangszerekkel.

A második dokumentum XII. Piusz pápa szent zenéről szóló enciklikája.¹⁰⁶⁷ Ennek a dokumentumnak a főbb liturgikus zenére vonatkozó témái: a zene alkalmazása, a gregorián ének, a polifón ének, a liturgikus zenére vonatkozó liturgikus normák, a keresztény művészt és a szent zene, a liturgikus zene apostoli funkciója, a liturgikus nevelés, a rítusok közötti alkalmazás, a hangszerek használatára vonatkozó normák, a népénekek, a missziós területek liturgikus zenei kultúrája, és a szemináriumi zenei oktatás.

Ezekkel a témákkal kapcsolatban metódushalmaz elméleti szempontból egy normareceptív szövegérvényesülés mutatható ki, a párhuzam második tagja X. Piusz pápa korábban bemutatott motu proprioja. A felvetett és szabályozás tárgyává tett témák közül a II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformját megelőző liturgikus zenei megújulással kapcsolatos liturgikus jogi szempontból figyelemre méltó szakasza, mely a liturgikus gyakorlatban alkalmazott népénekekkel kapcsolatban engedélyt ad a nemzeti nyelv korlátozott és indokolt használatára, az 1917-es CIC 5. kánonjának alkalmazásával összhangban: „*(...) ahol évszázados vagy emberemlékezetet meghaladó szokás, hogy a szent eukarisztikus áldozat során a latinul énekelt szent liturgikus szavak után beiktassanak néhány népnyelvű éneket, ezt a helyi ordináriusok megengedhetik, 'ha a helyi és személyi körülményeket figyelembe véve úgy vélik, hogy ez a szokás okosan nem szüntethető meg'*[vö. CIC 1917, 5. can.] *De annak a törvénynek érvényben tartásával tegyék ezt, amely megtiltja, hogy magukat a liturgikus szavakat köznyelven énekeljék.*”¹⁰⁶⁸ A népnyelvi alkalmazás ebben az esetben csak bizonyos énekekre és meghatározott körülmények között válik lehetségessé, de liturgikus jogi szempontból érdekes lépés a II. Vatikáni Zsinat utáni liturgikus nyelvvel kapcsolatos korábban elemzés tárgyát képező problémával kapcsolatban. A dokumentum későbbi pontjában a püspökök (ordináriusok) felügyeleti jogkörébe utalja a vallásos népénekek

¹⁰⁶⁶ XII. PIUSZ, *Divini cultus*, apostoli konstitúció, 1928. december 20. in *AAS* 21 (1929) 33-41. 37.

¹⁰⁶⁷ XII. Piusz, *Musicae sacrae disciplina*, enciklika, 1955. december 25. in *AAS* 48 (1956) 5-25.

¹⁰⁶⁸ XII. PIUSZ, *Musicae sacrae disciplina*, enciklika, 1955. december 25. 23. in *AAS* 48 (1956) 5-25. 14.

liturgikus alkalmazásának lehetőségeit, összefüggésben a hitoktatással és a liturgikus neveléssel.

A *harmadik*, liturgikus zene kánonjogi szabályozását tartalmazó lényeges dokumentum a Szent Rítuskongregáció által kibocsátott *Instructio de Musica Sacra et Sacra Liturgia*, instrukciója, melyet XII. Piusz pápa *Musicae sacrae disciplina*, és *Mediator Dei* enciklikája alapján állítottak össze.¹⁰⁶⁹ A dokumentum felépítése: általános fogalmak, általános szabályok, részleges szabályok.

A Tridenti zsinat után a mise alapformája a *missa privata* lett, ezzel szemben lényeges változtatás az instrukció szövegében található szabályozás: „*A szentmiseáldozat Krisztus és az Egyház nevében Istennek adott nyilvános tisztelet aktusa, bárhol vagy bármilyen módon végzik is. Kerülni kell azért a magánmise elnevezést.*”¹⁰⁷⁰ A II. Vatikáni Zsinat liturgikus ekkleziológiájának a jegyei ismerhetők fel a további szabályozásokban is. A normareceptív eljárást is több helyen fel lehet fedezni a szövegben. A *Musicae sacrae disciplina* enciklika egyes utasításait több helyen szó szerint is beépíti a szövegbe. A krisztushívői aktivitás egyik megnyilvánulásaként értelmezi a liturgikus éneklést és az említett enciklikát idézi, amikor a gregorián dallamok mindenki számára történő tanításának kötelezettségével kapcsolatban utal a liturgikus éneklésbe való bekapcsolódásra: „*(...) bizonyára el lehet érni azt, ami oly nagyon kívánatos, hogy a közös hitet, amelyet a szentmiseáldozatban való tevékeny részvétel jelez, a krisztushívők közös örvendező együtténekléssel is kifejezésre juttathassák mindenütt a világon.*”¹⁰⁷¹ A latin nyelv liturgikus alkalmazásával kapcsolatban ez a dokumentum sem zár ki bizonyos kivételeket, fenntartva X. Piusz motu propriojának azt a szabályát, hogy az énekelt liturgikus cselekményekben nem szabad semmiféle szó szerint köznyelvre fordított liturgikus szöveget énekelni¹⁰⁷², de a részleges kivételek (engedélyek) továbbra is érvényben maradtak. A szentszéki engedélyekkel kapcsolatban az instrukció előírja, hogy azok a részleges engedélyek, amelyeket a Szentszék a latin nyelvnek a liturgikus cselekményekben való kizárólagos használatáról szóló törvénnyel kapcsolatban tett, a Szentszék jóváhagyása nélkül „nem értelmezhetők tágon és nem vihetők át más területekre”. (13.c)

Liturgikus szempontból rendkívül érdekes jelenség a „*szinkronizált misék*” gyakorlata. Ez azt az eljárást jelenti, amelyben a szolgálattevők nem koncelebrálnak, hanem egy vagy

¹⁰⁶⁹ SZENT RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Instructio de Musica Sacra et Sacra Liturgia*, instrukció, 1958. szeptember 3. in *AAS* 50 (1958) 630-663.

¹⁰⁷⁰ SZENT RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Instructio de Musica Sacra et Sacra Liturgia*, instrukció, 1958. szeptember 3. 2. in *AAS* 50 (1958) 630-663. 630.

¹⁰⁷¹ SZENT RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Instructio de Musica Sacra et Sacra Liturgia*, instrukció, 1958. szeptember 3. 25. in *AAS* 50 (1958) 630-663. 645. vö. XII. PIUSZ, *Musicae sacrae disciplina*, enciklika, 1955. december 25. in *AAS* 48 (1956) 5-25. 16.

¹⁰⁷² Vö. X. PIUSZ, *Tra le sollicitudini*, motu proprio, 1903. november 22. 7. in *ASS* 36 (1903-1904) 334.

több oltárnál egyidejűleg mutatják be az áldozatot és az eukarisztikus cselekmény minden egyes mozzanatát összehangolják egymással, így a szó etimológiai értelmében is „egy időben” hajtják végre az egyes cselekményeket. XII. Piusz pápának két beszéde is foglalkozik a kérdéssel, első esetben arról nyilatkozik, amikor csak egy pap misézik és a többi szentáldozáshoz járul: *„Nem tilos, hogy amikor kongresszusok alkalmával több pap együtt van, csak egyikük misézzék, a többiek pedig akár valamennyien, akár csak sokan közülük, ezen az egyetlen szentmisén vegyenek részt és azon a miséző kezéből áldozzanak.”*¹⁰⁷³ A második esetben a szinkronizált misékhez fűződő tévtan ellen emel szót, ami arra vonatkozik, hogy amennyiben egy pap mutat be szentmisét, a többi pap jelenléte nem eredményez többlet lelki hatást: *„(...) feltétel, hogy ezen eljárás mód indítéka ne az a tévtan legyen, hogy egyetlen mise, amelyen száz pap van áhítattal jelen, annyit érne, mintha száz pap száz misét celebrálna.”*¹⁰⁷⁴ A két beszéd nem a tényleges szinkronizált misékkal foglalkozik, hanem azokkal a helyzetekkel, amikor a II. Vatikáni Zsinat előtt a papok egyidejűleg ugyanazon a szentmisén törvényes formában lehettek jelen. A Szent Officium Szent Kongregációja egy válaszában érvénytelennek nyilvánítja az együttlés olyan formáját, amelyben a papok nem mondják ki a konsekráció szavait: *„Érvénytelen az együttlés azon papok részéről, akik bár a szent ruhákat magukra öltötték és valamely intenció vezeti őket, nem ejtik ki a konsekráció szavait.”*¹⁰⁷⁵ A tényleges szinkronizációs misékre vonatkozó tiltás az újdonsága az elemzés tárgyát képező (elsősorban liturgikus zenével összefüggő jogi anyagot tartalmazó) instrukciónak, ugyanis a korábbi, imént említett szentszéki és pápai megnyilatkozások azokkal az esetekkel foglalkoztam, amelyek során vagy nem is történt meg az eukarisztikus aktus a celebráns személyén kívül, vagy abszolút érvénytelen formában – a transzszubstanciatív lényegi elem kimondása nélkül –, ebben a szabályozásban azonban kifejezetten a szinkronizációs, tehát nem koncelebrált misével kapcsolatos tiltást tartalmazza a jogszabály: *„Tilosak a szinkronizációs misék, azok a különleges módon celebrált misék, amikor két vagy több pap egy vagy több oltárnál úgy miséznek egyszerre, hogy minden ténykedést és minden szót egyazon időben végez, illetve mond, sőt néha ezen abszolút egyöntetűség vagy 'szinkronizáció' könnyebb megvalósítása érdekében főként ha nagyon sok*

¹⁰⁷³ XII. PIUSZ, *Beszéd a „Főmagasságú Bíboros Atyákhoz és a Nagyméltóságú Püspökökhöz”,* 1954. november 2. in *AAS* 46 (1954) 669-670.

¹⁰⁷⁴ XII. PIUSZ, *Beszéd Assisiben a liturgikus-pasztorális nemzetközi összejövetel résztvevőire,* 1956. szeptember 22. in *AAS* 48 (1956) 716-717.

¹⁰⁷⁵ SZENT OFFICIUM SZENT KONGREGÁCIÓJA, *Válasz az előterjesztett kétélyre,* 1957. május 23. in *AAS* 49 (1957) 370.

*a miséző pap még bizonyos modern eszközöket is igénybe vesz.*¹⁰⁷⁶ Az esti misék gyakorlata ebben az időben még nem volt általánosan elterjedve, de az ordinárius engedélyt adhatott rá. Az engedély lehetőségét XII. Piusz pápa *Christum Dominus* kezdetű apostoli konstitúciója tartalmazza: „Az ordinárius megengedheti az esti miséket, ha a krisztushívők jelentős részének lelki java ezt megköveteli.”¹⁰⁷⁷ Az instrukció azonban pontosítja az esti misékkal kapcsolatos szokást azzal a céllal, hogy az esti misékre hivatkozva ne szűnjenek meg a vasárnapi és ünnepnapon énekelt vesperások. (45.) A dokumentum liturgikus jogi szempontból jelentős megállapítása továbbá, hogy azok az utasítások, amelyeket a Szent Rítuskongregáció a liturgikus könyvek kiadásának kánonjogi szabályaival kapcsolatban rendeletében meghatározott (1946. augusztus 10.)¹⁰⁷⁸, a liturgikus énekeskönyvekre is vonatkoznak. (58.)

Az eddigiekben elemzés tárgyává tett dokumentumok törvényhozási módszerével, jogi összefüggéseivel és a szabályozás tárgyával kapcsolatban kijelenthetjük, hogy a II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformját megelőző korszakban a liturgikus zenére vonatkozó kánonjogi szabályozás részben megjelenítette a II. Vatikáni Zsinatot követő liturgikus megújulás ekkleziológiai és teológiai hangsúlyait az aktív krisztushívői részvételre, a latin nyelvre valamint a liturgia és a liturgikus zene szoros, egymást kiegészítő kapcsolatával összefüggésben, ugyanis a liturgikus zenére vonatkozó 20. századi szabályozást megelőzően a fentiekben vázolt zenetörténeti összefüggések következtében a liturgikus cselekmények során a zene inkább díszítésként szolgált, mint a liturgia tényleges részeként.¹⁰⁷⁹

A II. Vatikáni Zsinat a liturgikus konstitúcióban külön fejezetet szentel a liturgikus zenének: VI. Fejezet, „Szent ének és szent zene”. A konstitúció még használja a „*musica sacra*” kifejezést, de más értelmezésben, mint X. Piusz pápa motu propriojában, tehát a szent zenét és a liturgiát nem tekinti már két egymás mellett létező valóságnak, hanem egyetlen, integráns egész alkotó anabatikus központ részeként kezeli mindkettőt, amelyek egymással kölcsönhatásban segítik elérni Isten dicsőítését és a krisztushívők megszentelését.¹⁰⁸⁰ Ezt fejezi ki az a különbségtétel is, hogy X. Piusz motu propriojában a liturgikus zene annyiban szent, amennyiben stílusában és formájában a gregorián énekhez hasonlít, ezzel szemben a liturgikus konstitúció a liturgikus zene szent jellegét a liturgiához való mélyebb, egységesebb viszonyhoz köti, tehát annyiban szent, amennyiben ténylegesen is része a liturgikus

¹⁰⁷⁶ SZENT RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Instructio de Musica Sacra et Sacra Liturgia*, instrukció, 1958. szeptember 3. 39. in *AAS* 50 (1958) 630-663. 654.

¹⁰⁷⁷ XII. PIUSZ, *Christum Dominum*, apostoli konstitúció, 1953. január 6. in *AAS* 45 (1953) 15-24.

¹⁰⁷⁸ in *AAS* 38 (1946) 371-372.

¹⁰⁷⁹ RENNINGS, H., *Hat die Musik im Gottesdienst ihren Ort in der erneuerten Liturgie gefunden?* Wien, 1995. 14.

¹⁰⁸⁰ LENGELING, E.J., *Die Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie, Lateinisch-deutscher Text mit einem Kommentar von Emil Joseph Lengeling*. Münster, 1985. 99.

cselekmény egészének: „Minden más művészi kifejezés mód között ez emelkedik ki mindenekelőtt azért, mert mint az igével összekötött istentiszteleti ének, az ünnepélyes liturgiának szükségszerű és a teljes egészhez hozzátartozó alkotó része.”¹⁰⁸¹

A teljes és tudatos részvétel alkotó részét képezi a liturgikus konstitúció szemléletében a liturgikus énekbe való bekapcsolódás (vö. SC 30). Ez a liturgikus zenében egy lényeges fordulatot jelentett, ugyanis az ének elsősorban az emberi kifejezés egyik módja, valamint a zene-történeti kutatások alapján kimondható, hogy a zenei jelenségnek általános értelemben kultikus motivációja volt a kezdetektől. A zsinat utáni és a liturgikus konstitúció alapján megfogalmazott teóriák ezt a lényegi kultikus dimenziót teszik a liturgikus zene lényegévé.¹⁰⁸²

A II. Vatikáni Zsinat után a liturgikus konstitúción kívül több dokumentum is szabályozza az egyházi zenét. Valamennyi szabályozás a liturgikus konstitúció 112. pontjának szellemében határozza meg a liturgikus zenére vonatkozó alapszabályokat¹⁰⁸³: „Egyszer az imádságot fejezi ki bensőségesebben, máskor a szívek egyesülését ápolja, ismét máskor a szent szertartásokat nagyobb ünnepélyességgel gazdagítja.”¹⁰⁸⁴ A zsinatot megelőző liturgikus zenére vonatkozó tanítóhivatali megnyilatkozásokkal összhangban a liturgikus konstitúció alaptémái a következők: a liturgikus zene tematikus elhelyezése és meghatározása az egyház liturgikus hagyományában, a liturgikus zene és a liturgikus cselekmény összhangja, a liturgikus zene ápolása, tanítása a szemináriumokban, intézetekben, a gregorián korális helyzete a liturgia egészében, a liturgikus énekeskönyvek kiadása, a népének, a liturgikus zene inkulturációja, a hangszerek, elsősorban az orgona, a zeneszerzőkre vonatkozó alapelvek. Ezeket a témákat a későbbi dokumentumokban is megtalálhatjuk, azonban a kánonjogi szempontból újdonságnak tekinthető szabályozások a részletekben és ezek összefüggéseiben vannak.¹⁰⁸⁵

A liturgikus konstitúció kihirdetését követően VI. Pál pápa kiadott egy motu proprio a konstitúció végrehajtására vonatkozó utasításokkal. A konstitúció előírja, hogy minden egyházmegyében létre kell hozni egy liturgikus bizottságot a liturgikus tevékenység

¹⁰⁸¹ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 112., in *AAS* 56 (1964) 128.

¹⁰⁸² JASCHINSKI, E., *Musica sacra oder Musik im Gottesdienst? Die Entstehung der Aussagen über die Kirchenmusik in der Liturgiekonstitution 'Sacrosanctum Concilium' bis zur Instruktion 'Musicam sacram'*, in *Pastoralliturgische Zeitung* 8 (1990) Regensburg, 337.

¹⁰⁸³ JASCHINSKI, E., *Musik im Gottesdienst – mehr als Textvollzug? Zu einer Formulierung im Artikel 112 der Liturgiekonstitution*, in *HID* 45 (1991) 132-144. 135.

¹⁰⁸⁴ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 112., in *AAS* 56 (1964) 131.

¹⁰⁸⁵ HUIJBERS, B., *Liturgische Musik nach dem Zweiten Vatikanischen Konzil*, in *Concilium* 16 (1980) 143-148. 144.

előmozdítása érdekében a püspök vezetésével. (vö. SC 45.) Ezt a szabályt kibővíti az említett motu proprio (*Sacram Liturgiam*, 1964. 01. 25.) a következő utasítással: „(...) minden egyházmegyében legyen, amennyiben lehetséges, két további bizottság, az egyik a szent zenével, a másik a szent művészettel foglalkozzon.”¹⁰⁸⁶ Az új bizottság lehetőséget biztosíthat a liturgikus zene hatékonyabb liturgikus jogi szabályozására is, ezzel megkönnyítve a krisztushívők aktív bekapcsolódását a liturgikus cselekmények végzésébe az éneklésen keresztül is, amit a liturgikus konstitúció a liturgikus cselekmény integráns részének tekint.

A Szent Rítuskongregáció által kibocsátott *Musicam sacram* instrukció feladata, hogy a liturgikus konstitúció tevékeny részvételre és új szertartásrendre vonatkozó alapelveivel kapcsolatban felmerült kérdéseket tisztázza.¹⁰⁸⁷ A tevékeny részvétellel kapcsolatban a liturgikus konstitúció szabályozásához hasonlóan a gyümölcsözőségre teszi a hangsúlyt, kiegészítve a krisztushívői aktivitás ünnepélyesség szerinti szintek elvén érvényesülő fokozataival: „Hogy pedig a hívek annál szívesebben és gyümölcsözőbben gyakorolják a tevékeny részvételt, megfelelő, ha az istentiszteleti formákat és magának a részvételnek a fokát is lehetőség szerint változtatják a napok és a közösségi alkalmak ünnepélyességének megfelelően.”¹⁰⁸⁸ A liturgikus képzéssel kapcsolatban a liturgikus konstitúcióhoz képest újdonság, hogy a zenei képzést közvetlenül összekapcsolja a liturgikus képzéssel, tehát nem külön liturgikus és külön liturgikus zenei képzést irányoz elő a liturgikus zenei szolgálattevők számára, hanem olyan összetett oktatást, melyben egyaránt szerepel liturgikus és egyházzenei ismeretek átadása.¹⁰⁸⁹

Az Imaórák Liturgiájával kapcsolatban a liturgikus nyelvvel összefüggésben a liturgikus konstitúció általános szabályozásán kívül az instrukció hivatkozik a Szent Rítuskongregáció korábbi utasítására (*Inter Oecumenici*, 1964. szeptember 26.) és továbbra is a latin nyelvet tekinti a rítus szerinti legitím verbális eszközelemnek (1967), de a liturgikus gyakorlat fejlődésének megfelelően előírja az anyanyelvi liturgikus énekeskönyvek

¹⁰⁸⁶ VI. PÁL, *Sacram Liturgiam*, motu proprio, 13. AAS 56 (1964) 139-144. 141.

¹⁰⁸⁷ JASCHINSKI, E., *Musica sacra oder Musik im gottesdienst? Die Entstehung der Aussagen über die Kirchenmusik in der Liturgiekonstitution 'Sacrosanctum Concilium' bis zur Instruktion 'Musicam sacram'*, in *Pastoralliturgische Zeitung* 8 (1990) Regensburg, 334.

¹⁰⁸⁸ SZENT RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Musicam sacram*, instrukció, 1967. március 5. 10. in AAS 59 (1967) 300-320.

¹⁰⁸⁹ A zsinat utáni liturgikus lelkiséget előmozdító szellemi irányzatnak megfelelően a liturgikus zenei szolgálattevők képzésének célját az instrukció nemcsak abban látja, hogy a szolgálattevők szakszerűbben végezzék feladatukat és így ünnepélyesebbé tegyék a liturgikus cselekményt, hanem a szolgálattevők lelkiségére is tekintettel van: „ne pusztán a szent cselekmény ékessége és a hívek számára kiváló példa származzék, hanem a tagoknak maguknak is lelki javára szolgáljon.” Vö. SZENT RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Musicam sacram*, instrukció, 1967. március 5. 24. AAS 59 (1967) 300-320

elkészítését is: „(...) fordítsanak megfelelő gondot arra is, hogy dallamok készüljenek, amelyek a népnyelvű zsolozsma éneklésében használhatók.” (41.)¹⁰⁹⁰

A korábbi dokumentumok kifejezték, hogy a liturgikus zene ősi formája és az egyház „saját” énekgyűjteményét a gregorián ének hordozza. Az instrukció kifejezetten a szent zene művelésének, tehát nem csupán a liturgikus éneklésnek, a szövegeknek és a zenei műfajoknak, hanem az egész liturgikus zenének az alapjának tekinti a gregorián korálist: „Mindennél inkább segítsék a gregorián ének tanulmányozását és használatát, mert sajátos jellemzői miatt a szent zene művelésének nagy jelentőségű alapja.” (52.) A liturgikus hagyomány átörökített anyagával kapcsolatban a rendezés elvét az instrukció abban határozza meg, hogy feleljenek meg a megújított liturgia szükségleteinek.

A hangszerekkel kapcsolatos szabályozásra is jellemző, hogy megtartva a liturgikus konstitúció és a korábbi instrukciók szabályozási témáit és eszközeit, azokra építve, legtöbbször normareceptív típusban egészíti ki saját szabályozásával. Ebben az esetben hangszerekkel kapcsolatos jogi összefüggéseket azzal az elvvel gazdagítja, hogy a hangszerek a hang (énekhang, vagy csoportos énekhang, pl. kórus, schola, gyermekkar stb.) tartásában (ugyanazon a hangmagasságon és dinamikus intenzitással – hangerővel) segíthet, a hangadással könnyebbé teheti a bekapcsolódást (pl. „előhangot” adhat), mert ezzel megvalósíthatják a *közösség egységét*. Ez az indoklás a legjellemzőbben szemlélteti, hogy a II. Vatikáni Zsinatot követő liturgikus zenére vonatkozó szabályozás lényegi elve a rítusegység gyakorlati előmozdítása mellett a konkrét liturgikus közösség jel szerepének elősegítése, a közösség egységének szolgálatában.¹⁰⁹¹

A zsinat utáni liturgikus zenei szemléletet meghatározó esemény volt II. János Pál pápa 1980. szeptember 21-i homíliája, melyben a liturgikus konstitúcióban foglalt szabályozás és szellemiség értelmezési irányát pontosította és alkalmazta a konstitúció kihirdetése óta eltelt idők által felvetett kérdésekben megfogalmazott valódi liturgikus kérdések válaszaihoz. Az olaszországi Cecilia Egyesület alapításának 100. évfordulója alkalmából celebrált hálaadó mise keretében elhangzott homília lényegében a liturgikus konstitúció és az azt követő kánonjogi szabályozás lényegi részeit ismertette, azonban a dokumentumokban alkalmazott „szent” jelzővel kapcsolatban megállapítja, hogy „nem lehet

¹⁰⁹⁰ A latin nyelv használatáról a népnyelvek liturgikus cselekmények végzésével kapcsolatos bevezetése után egy kételyt terjesztettek fel a Szent Rítuskongregációhoz: „Melyek azok a liturgikus törvények által meghatározott esetek, amelyekben a nép részvételével tartott mise latin nyelven mondható?” A kongregáció a következő választ adta: „Ezekről az esetekről a helyi ordinárius dönt, és ő határozza meg őket saját egyházmegyéje helyzetének és bizonyos körülményeknek megfelelően. Róma vikariátusa például úgy határozott, hogy a zarándokok lelki javának érdekében egyes templomokban bizonyos miséket latinul végezzenek.” In *Notitiae* 6 (1970) 104.

¹⁰⁹¹ FELLERER, K. G., *Geschichte der katholischen Kirchenmusik*, 2. Kassel, 1976. 217.

azt állítani, hogy minden zene szentté lesz csupán azért és abban a pillanatban, midőn azt a liturgiában alkalmazzák. Ebből a hozzáállásból hiányzik a *sensus Ecclesiae*, ami nélkül az ének a hívek szeretetben történő egyesítése helyett kellemetlenség és szétszórtság lehet és a hívek közösségének megosztásához vezet.”¹⁰⁹² Ez a nyilatkozat összhangban van az imént felvázolt ekkleziológiai összefüggéssel, és amennyiben a pápa homíliáját tanítóhivatali megnyilatkozásnak tekintjük (a szokásnak megfelelően)¹⁰⁹³, kánonjogilag is biztosnak tűnik a liturgikus zenére vonatkoztatva a rítusegység és a konkrét közösség liturgikus egységének biztosítása a zenei dinamikus eszközelemrendszer alkalmazása esetén is, ami a II. Vatikáni Zsinat utáni liturgikus megújulás egyházi zenére vonatkozó szabályozásának egyik alapelvévé vált.¹⁰⁹⁴ Ebben a homíliában II. János Pál pápa arra szólítja fel a zeneszerzőket, hogy komolyan véve az egyház és a zenei kultúra közötti évszázados „szövetséget” újra alkossanak olyan liturgikus zenét, ami az istentiszteletek szabályaihoz, tehát a liturgikus törvények által konkretizált rituális elvárásokhoz illeszkedik, és alkalmazza az egyház hagyományát.

A liturgikus zenével kapcsolatban a II. Vatikáni Zsinat, valamint a zsinati megújulás hatására kihirdetett zenei szabályozás bemutatására irányuló, kánonjogi elemzés és összehasonlítás céljából példaként alkalmazott dokumentumokon kívül meg kell említeni a liturgikus könyvek bevezetőjében található, liturgikus zenére vonatkozó szabályokat tartalmazó előírásokat is: a *Graduale Simplex* (Editio typica altera, Libreria Editrice Vaticana, MCMLXXXVIII (impress. 1967, 1968, 1975, 1988)); *Missale Romanum*, Institutio Generalis Missalis Romani; *Ordo Cantus Officii* (in. *Notitiae* 19 (1983) 244-245.)¹⁰⁹⁵; *Psalterium Monasticum* (1981); *Liber Hymnarius*; *Offertoriale Triplex* (Solesmes, 1985.).

2.) A művészet a legalapvetőbb antropológiai dimenziók közé tartozik és a zenéhez hasonlóan minden vallástörténeti korban az áldozat és általában a kultusz környezetében szolgálta Isten és ember vélt vagy valós kapcsolatát.¹⁰⁹⁶

¹⁰⁹² II. JÁNOS PÁL, *Homília az olaszországi Cecilia Egyesület alapításának 100. évfordulója alkalmából rendezett szentmisén*, 3. Centro Azione Liturgico, *Enchiridion Liturgico*, Tutti i testi fondamentali della Liturgia tradotti, annotati e attualizzati, Piemme, 1989. 726-729. 728.

¹⁰⁹³ CATTANEO, A., *Grundfragen des Kirchenrechts*, Amsterdam, 1992. 66.

¹⁰⁹⁴ HUIJBERS, B., *Liturgische Musik nach dem Zweiten Vatikanischen Konzil*, in *Concilium* 16 (1980) 143-148. 146.

¹⁰⁹⁵ Editio typica: *Officium divinum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli Pp. Promulgatum, Ordo Cantus Officii*, Typis Polyglottis Vaticanis, 1983. in *Notitiae* 19 (1983) 357-528.

¹⁰⁹⁶ KHOURY, TH., *Religionswissenschaft und Kult*, Basel, 1986. 44.

A II. Vatikáni Zsinat szabályozását megelőzően kibocsátott dokumentumokban a szent művészetet és a szent zenét általában egyazon dokumentum normatív keretein belül szabályozták, ugyanazon formai eszközelemrendszer statikus és dinamikus részeként.¹⁰⁹⁷

A zsinatot megelőzően a művészetelméleti és esztétikai kérdések megoldásán túl, a Tanítóhivatal legfőbb művészetek szabályozásával kapcsolatos kérdése arra vonatkozott, hogy az esztétika tudomány érveivel, vagy tisztán az egyház által alkotott művészeti szabályokkal lehetséges-e a liturgikus cselekmények környezetére jellemző művészeti környezetet meghatározni. Az elvek az esztétikatudományi és kánonjogi szabályozás közötti harmóniát, valamint a végső célra irányuló művészeti értékek összhangját hangsúlyozták.¹⁰⁹⁸ A végső cél alapelvéből levezetett liturgikus művészetre vonatkozó normarendszer isteni jogi dimenzióba emeli az egyház művészetekre irányuló szabályozását: „Istennek a természetében és végső tökéletességében rejlő törvény írja elő, hogy maga az ember és minden műve is tegye nyilvánvalóvá, és erejéhez mérten utánozza az Isten végtelen tökéletességét(...)”¹⁰⁹⁹ A liturgia méltóságához arányított művészetfelfogást tükrözi az a szabály, ami ugyanebben az enciklikában az alkotóművész életmódjára vonatkozó normát fogalmaz meg, melynek az a lényege, hogy a művésznek vallania kell a hit igazságait, és lelkülete valamint életmódja tekintetében nem járhat távol Istentől (149.) A szabályozás szövegében az életmódra vonatkozó normatív elvárás megelőzi a szakmai tudásról szóló előírás megfogalmazását, így mintegy kimondja, hogy a művész szakmai tudásából származó liturgikus cselekményeknek környezetet biztosító és azt antropológiai szempontból valamelyest meghatározó produktum nem az emberi esztétikum, hanem a művész egyházzal, liturgikus cselekményekkel összefüggő anabatikus kapcsolatának a közvetlen következménye egy sajátos, művészeti formanyelv közvetítésén keresztül.¹¹⁰⁰

A liturgikus konstitúció a művészetelméleti alapelvek kijelölésén túl, konkrét liturgikus cselekményekkel és épített liturgikus környezettel összefüggő szabályozást nyújt a liturgikus művészettel kapcsolatban. A szabályozás főbb témái lényegében megegyeznek a liturgikus zenére vonatkozó zsinati szabályozásával, tehát egy általános, teológiai és történeti jellegű bevezetést követően egy funkciós meghatározást ad, majd az inkulturációs adaptáció szükségességének hangsúlyozása után rátér az ordináriusok szerepére, liturgikus jogi törvényhozói illetékességének körülhatárolására és tematizálására, ezt követi a konkrét liturgikus szabályalkalmazás és a felügyeleti elv megfogalmazása, majd az alkotóművészekre

¹⁰⁹⁷ MEYER, H. B., *Kult – Liturgie – Sakrament*, Zürich, 1988. 71.

¹⁰⁹⁸ MÜLLER, H., *Kult in der säkularisierten Welt*, Mainz, 1977. 28.

¹⁰⁹⁹ XII. PIUSZ, *Musicae sacrae disciplina*, enciklika, 1955. december 25. 7. AAS 48 (1956) 5-25. 13.

¹¹⁰⁰ SCHAEFFER, R., *Kult in der säkularisierten Welt*, Regensburg, 1984. 104.

és képzésükre vonatkozó utasítások, végül a liturgikus nevelésben, elsősorban a papnevelésben történő művészeti oktatás kérdése következik. A liturgikus konstitúció a krisztushívők tevékeny és tudatos részvételének előmozdításával kapcsolatban a szent művészettel összefüggésben elsősorban a templomépítésre vonatkozó utasításban közöl szabályokat, ugyanis a templomépületre vonatkozó rendelkezés mindössze két kritériumot fogalmaz meg, első a liturgikus cselekmények „méltó” végzésére való alkalmasság, a második a krisztushívői cselekvő részvétel megvalósulására való lehetőség biztosítása¹¹⁰¹: „*A templomok építésénél nagy gonddal kell ügyelni arra, hogy azok alkalmasak legyenek mind a liturgia cselekményeinek méltó végzésére, mind pedig a hívők tevékeny részvételének megvalósítására.*”¹¹⁰²

A II. Vatikáni Zsinat missziós és kulturális adaptációt előtérbe helyező liturgikus gondolkodása a liturgikus zenére vonatkozó jogszabályokhoz hasonlóan a szakrális művészet normatív összefüggéseiben is érvényesül. Ez a nyitottság jellemzi a zsinati liturgikus szabályrendszer egészét, ugyanakkor nem vádolható a zsinati törvényhozás felelőtlenséggel, vagy azzal, hogy arra ösztönözné a jogalkalmazókat, hogy a jogszabályokat általánosan tágan értelmezzék.¹¹⁰³ A művészet és a liturgia közötti kapcsolat, valamint a szakrális művészet teológiai és kulturális alapcélját megfogalmazó általános bevezetés után, a konstitúció a liturgikus művészettel kapcsolatos konkrét szabályok és alapelvek közül elsőnek az inkulturációs metódust fogalmazza meg: „*Az Anyaszentegyház semmiféle stílust nem tekintett soha a maga sajátos stílusának. Sőt megengedte, hogy a népek sajátos adottsága és életfeltétele szerint, meg a különböző rítusok követelményei szerint, minden kor megtalálja a maga külön kifejezési formáját.*”¹¹⁰⁴ Ez azonban nem jelent a zsinati szabályozás alapján korlátlan és normánküli szabadságot, csak a népek lelki igényeihez való alkalmazkodás feltételeit kívánja elősegíteni, ugyanis a továbbiakban azt a jogi szűkítést tartalmazza a szöveg, amely kijelöli az imént megfogalmazott, kulturális adottságokat figyelembe vevő szabadság kritériumait: „*(...) szolgálják megfelelő tisztelettel és a kellő megbecsüléssel az Isten házát és a szent szertartásokat.*” Ezzel a szűkítéssel a művészetelméleti kérdések helyett egy funkciós helyzetbe utalják az esztétikai és formai összefüggések által esetlegesen felmerülő, nehezen objektivizálható problémát, ugyanis a forma és a stílus abszolút értékét

¹¹⁰¹ LENGELING, E.J., *Die Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie, Lateinisch-deutscher Text mit einem Kommentar von Emil Joseph Lengeling*. Münster, 1985. 157.

¹¹⁰² II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 124., in *AAS* 56 (1964) 131.

¹¹⁰³ RICHTER, K., *Liturgiereform als Mitte einer Erneuerung der Kirche*, Mainz, 1991. 86.

¹¹⁰⁴ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 123., in *AAS* 56 (1964) 131.

nem lehetséges pusztán esztétikai elvek alapján meghatározni, ugyanakkor a *funkciókijelölés* segítségével kánonjogilag is ténylegesen körülhatárolható az a kritériumhalmaz, amely a statikus formai eszközelemrendszer szabályozása számára mértékadó és tényszerű eseti normakijelölésre ad általános lehetőséget.¹¹⁰⁵

A szakrális művészetre vonatkozó egyházmegyei eljárásokkal kapcsolatban a liturgikus konstitúció előírja, hogy legyen egy egyházművészeti *bizottság*, amely az ordináriusnak segít megítélni a műalkotásokat, és amelyet az ordináriusnak meg kell hallgatnia ezekben a kérdésekben. (vö. SC 126.) VI. Pál pápa, *Sacram Liturgiam* kezdetű motu proprio-jában megerősíti ezt az utasítást, még hozzá a szent zenével foglalkozó bizottsággal együtt említve, ami a szent zene és a szakrális művészet közötti tematikus és kánonjogi összefüggésekre vonatkozó fenti álláspontot is alátámasztja: „(...) *minden egyházmegyében legyen, amennyiben lehetséges, két további bizottság, az egyik a szent zenével, a másik a szent művészettel foglalkozzék.*”¹¹⁰⁶

A papnövendékek művészettörténeti és művészetelméleti képzésére vonatkozó liturgikus konstitúcióban előírt rendelkezés kiegészítését tartalmazza a Nevelésügyi Kongregáció szemináriumi liturgikus nevelésre vonatkozó instrukciója (1979. június 3.), mely a konstitúció szövegét szó szerint érvényesíti saját szövegében, és a szakrális művészetre vonatkozó képzésre irányuló zsinati utasításhoz hozzáteszi: „*Tegyük hozzá: a keresztény ókor archeológiája is sokat jelenthet az ősegyház liturgikus életének és hitének bemutatását illetően.*”¹¹⁰⁷ Ez a szabályozás kifejezésre juttatja a II. Vatikáni Zsinat utáni művészetszemlélet célját alapvetően jellemző szemléletet, mely elsősorban a liturgikus cselekmény lényegét és a lényegét hordozó hitet kívánja a művészet sajátos eszközeivel szolgálni.

A szakrális művészet kérdéseiben az Egyházi Törvénykönyv saját szabályrendszerében csak a művészeti értékekkel összefüggő vagyoni jogi kérdésekben nyújt konkrét rendelkezéseket (áthelyezés, elidegenítés és az ehhez járuló engedély), azonban a liturgikus ünnepléssel kapcsolatos általános zsinati módszer közösségi jellegét érzékelteti a képek *restaurálására* vonatkozó szabályozás, amennyiben nem kizárólag a képek anyagi vagy eszmei értékével, történeti helyzetével indokolja a restaurálásra vonatkozó szabályban elhelyezett jogi szűkítést (soha nem szabad az ordinárius írásbeli engedélye, tehát nem vélelmezett, vagy szokásos, vagy szóbeli engedélye nélkül felújítani, sőt maga az ordinárius is

¹¹⁰⁵ FISCHER, B., *Wort, Bild, Symbol in der Liturgie*, in *LJ* 30 (1980) 230-242. 240.

¹¹⁰⁶ VI. PÁL, *Sacram Liturgiam*, motu proprio, 1964. 01. 25. 13. *AAS* 56 (1964) 139-144. 141.

¹¹⁰⁷ KATOLIKUS NEVELÉS KONGREGÁCIÓJA, *De institutione liturgica in seminariis*, instrukció, 1979. június 3. 57. in *Notitiae* 15 (1979) 526-565.

köteles a témában illetékes szakértők véleményének kikérésére); hanem azzal, hogy a krisztushívők nyilvános liturgikus céljából tették ki őket: „*Imagines pretiosae, idest vetustate, arte, aut cultu praestantes, in ecclesiis vel oratoriis fidelium venerationi expositae, si quando reparatione indigeant, numquam restaurentur sine data scripto licentia ab Ordinario; qui, antequam eam concedat, peritos consulat.*” (CIC 1189. kánon). Ezt a szövegszituációs elemzés is alátámasztja, ugyanis a kánonban elhelyezett indokok – hívek tisztelete céljából, értékes, régi, tiszteletük miatt kiváló – felsorolásában a liturgikus közösségre történő hivatkozás áll az első helyen, tehát az Egyházi Törvénykönyv a II. Vatikáni Zsinat liturgikus alapelveinek, a *participatio actiosa* elv érvényesülését szolgálja a szakrális művészetre vonatkozó elemzés tárgyává tett kánonjában, ami szemléletében és módszerében megegyezik a liturgikus konstitúció, valamint az azt megelőző és követő liturgikus művészetre vonatkozó kánonjogi szabályozás céljával.

2.1.8.2. *A liturgikus cselekmények végzésénél az egyes gyakorlati alkalmazásokra vonatkozó kísérletek szabályozása a püspöki konferenciáknak adott engedély összefüggésében*

A liturgia állandósága és változtathatatlansága nem áll ellentétben a gyakorlati alkalmazásokkal kapcsolatos kísérletekkel, ugyanis ezek nem egy előre kiszámíthatatlan hatású és ismeretlen formai statikus és dinamikus eszközelemeket felhasználó, irányítás nélküli rituális kérdést fogalmazznak meg, hanem a liturgia közösségi jellegét kívánják kiteljesíteni az inkulturációs adaptáció folyamatának keretein belül, melyet azonban a liturgikus jogi normák pontosan szabályoznak.¹¹⁰⁸

A liturgikus alkalmazásokkal kapcsolatos kísérletek kánonjogi szabályozásának két típusa van. Az első típusba azok a normák tartoznak, amelyek a II. Vatikáni Zsinat liturgikus konstitúciójában és a konstitúcióval összefüggő végrehajtási utasításokban találhatóak, a második típusba azok a szabályok tartoznak, amelyek az átmeneti kísérletezésre vonatkozó engedélyeket visszavonják, vagy tiltják.

A kísérletek fogalmi tisztázásához meg kell határoznunk a kísérleti folyamat elemeit és főbb eszközeit, valamint az ezekkel összefüggő kísérleti indokokat. A kísérleti folyamat a zsinaton felmerült, inkulturációs probléma megoldása érdekében indították el, ugyanis a

¹¹⁰⁸ RIEDLINGER, H., *Die Eucharistie in der Ekklesiologie des II. Vatikanums*, Regensburg, 1971. 63.

liturgikus megújulás olyan változásokat is igényelt, amelyeknek nem lehetett részleteiben is minden lépését pontosan előre látni a hatásukat illetően.¹¹⁰⁹ A folyamat ugyanazokat a formai eszközelemeket kívánta alkalmazni, amit a megújított liturgikus szertartásrendek alkalmaztak, tehát nem volt a kísérleti tárgyrendszer teljesen elszigetelt az általános liturgikus gyakorlattól, hanem bizonyos alapösszefüggéseket mint minimum-kritériumokat fogalmaztak meg a liturgikus konstitúció munkadokumentumának megalkotásakor.¹¹¹⁰ A kísérleti folyamat elemei lényegében azok a statikus és dinamikus eszközelemek voltak, amelyek az inkulturációs metódus célja és a kiindulási állapot, tehát az aktuális liturgikus gyakorlat közötti kontinuitást úgy voltak képesek biztosítani, hogy közben nem befolyásolták vagy zavarták meg a liturgikus összefüggések alapját képező hitet.¹¹¹¹

1.) A liturgikus konstitúció a kísérletekre vonatkozóan nem egy általános, minden időre érvényes lehetőséget kíván adni, hanem a szövegben is meghatározott feltételek mellett ad egy alkalmazkodási képességre irányuló ideiglenes, tehát törvényes keretek között csak a valódi szükséglet tényleges fennállásáig érvényben maradó tág értelmezési lehetőséget. A szabályozást a mélyreható és nehezebben megoldható alkalmazás összetett követelményrendszerével indokolja a konstitúció.¹¹¹²

A liturgikus törvényhozói illetékességi kört a püspöki konferencia kompetenciájaként jelöli ki, ugyanis a konstitúció 39. pontjában a „meghatározott terület hivatalos egyházi tekintélye” a zárójelben a 22. pont 2. §-ra utal: „*A törvényesen felállított és bizonyos területekre illetékes püspöki kar a jogtól megállapított hatalom alapján, a megállapított határokon belül szintén rendezheti a liturgiát.*”, majd a kísérleti alkalmazásra vonatkozó utasítást bevezető pont 1.§-ban a „fentebb megnevezett”, tehát a megelőző pontban kijelölt „illetékes terület egyházi felsőbbségének” az illetékességébe utalja a kísérletekre vonatkozó engedélyt: „*Hogy azonban az alkalmazás a szükséges körülményekkel történjék meg, az Apostoli Szentszék megadja a teljes hatalmat az illető terület egyházi felsőbbségének, hogy ha a dolog úgy hozza magával, akkor erre alkalmas közösségekben és meghatározott időre a szükséges megelőző kísérleteket is megengedje és irányítsa.*”¹¹¹³ Az utasítás több jogi

¹¹⁰⁹ RICHTER, K., *Liturgiereform als Mitte einer Erneuerung der Kirche*, Mainz, 1991. 55.

¹¹¹⁰ NUBBAUM, O., *Geschichte und Reform des Gottesdienstes, Liturgiewissenschaftliche Untersuchungen*, München, 1996. 96.

¹¹¹¹ HÄUBLING, A., *Liturgiereform. Materialien zu einem neuen Thema der Liturgiewissenschaft*. In *ALw* 31 (1989) 437-491. 477.

¹¹¹² LENGELING, E.J., *Die Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie, Lateinisch-deutscher Text mit einem Kommentar von Emil Joseph Lengeling*. Münster, 1985. 142.

¹¹¹³ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 40.2.§, in *AAS* 56 (1964) 111.

szűkítést is tartalmaz. Az említett „alkalmazást”, tehát az alkalmazkodás érdekében végzett bizonyos kísérletek végzését nem az általános liturgikus gyakorlat alapján, hanem megelőző és a cselekményt követő, valamint a hatását előrevetítő szándékkal egyidejűleg is vizsgáló folyamatos körültekintés mellett szabad elvégezni, valamint egy erre „alkalmas” közösség esetében indokolt a kísérleti alkalmazás bevezetése, továbbá csakis ideiglenes jelleggel, még hozzá nem egy előre nem látható, a jövő szempontjából kiszámíthatatlan jellegű ideiglenességről, hanem egy konkrét időtartamról van szó.¹¹¹⁴

A liturgikus gyakorlat során végzett kísérletezésre megfelelő példát nyújt a Szent Rítuskongregáció által kiadott, *Musicam sacram* instrukció (1967. március 5.) 60. pontja, mely az anyanyelvi liturgikus énekszövegekkel kapcsolatos kísérletekre és ezek feltételeire vonatkozó liturgikus normát tartalmazza. A kísérletet a vonatkozó szabályozás esetében is a liturgikus konstitúcióban foglaltak szerinti inkulturációs adaptáció –ebben az esetben dinamikus, nyelvi eszközelemének érvényesítése – indokolja (a népnyelvi verbális aktivitás elősegítése). A kísérletezés ebben a dokumentumban is a liturgikus konstitúció értelmezési szűkítéseit alkalmazza, tehát liturgikus jogvédelmi karakterrel rendelkezik a kísérletezésről, amikor felhívja a figyelmet az ilyen alkalmazásoknál lehetőség szerint előfordulható veszélyekre: „*A népnyelvű szövegekre irt dallamokhoz nyilvánvalóan kísérletezésre van szükség (...) Mégis el kell kerülni, hogy akárcsak kísérletképpen is, de olyasmi hangozzék el a templomban, ami a hely szentségéhez, a liturgikus cselekmény méltóságához és a hívek áhítatához méltatlan.*”¹¹¹⁵

2.) A liturgikus konstitúcióban és a végrehajtására vonatkozó utasításokban megfogalmazott kísérletezésre vonatkozó engedélyek részben megszűntek, részben kizárólagosan az Apostoli Szentszék illetékességi köréhez tartoznak: „*Egyedül az Istentiszteleti Szent Kongregációra tartozik, hogy engedélyt adjon kísérletezésre a liturgia terén, ha erre szükség van, vagy így látja jónak. Az engedélyt írásban adja, pontos és meghatározott formában, és az illetékes egyházi hatóság felelőssége mellett.*”¹¹¹⁶ Ez az instrukció kimondja, hogy az eukarisztikus cselekménnyel és ünnepléssel kapcsolatban a II. Vatikáni Zsinatot követő liturgikus reform során a kísérletezésre vonatkozó korábbi engedélyek érvényüket veszítették. Ennek nem egy liturgikus jogi szigorítás, vagy a

¹¹¹⁴ RICHTER, K., *Das Konzil war erst der Anfang. Die Bedeutung des II. Vatikanums für Theologie und Kirche*, Mainz, 1994. 57.

¹¹¹⁵ SZENT RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Musicam sacram*, instrukció, 1967. március 5. 60. AAS 59 (1967) 300-320.

¹¹¹⁶ ISTENTISZTELETI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Liturgicae instaurationes*, instrukció, 12. AAS 62 (1970) 692-704. 703.

kísérletekkel összefüggésben lévő tapasztalatok által szerzett, korábbi szemléletet átformáló döntés az oka, hanem az inkulturációs adaptációra vonatkozó tényleges szükséghelyzet megszűnése, ugyanis az új *Missale Romanum* kiadásával, a benne elhelyezett liturgikus törvények által nyújtott, a rítusegységet konkrét normatív szabályozással elősegítő liturgikus jogi összefüggésrendszer képessé vált a korábbi félreértésekre is lehetőséget szolgáltató ideiglenes szabályozásközi állapot kánonjogi rendezésére.¹¹¹⁷

A püspöki konferenciák illetékessége az esetleges kísérletekre vonatkozóan továbbra sem tekinthető a *Liturgicae instaurationis* instrukció szabályozásának a tükrében semmisnek, azonban a korábbi általános zsinati felhatalmazással szemben, az 1970-es instrukció a püspöki konferenciák számára előírja, hogy elsősorban a liturgikus könyvekben megadott alkalmazkodási lehetőségek közül válasszanak ki egy (vagy több) megfelelő alkalmazási változatot, és ezt terjesszék az Apostoli Szentszék megfelelő intézménye elé a szükséges jóváhagyás céljából.¹¹¹⁸

1988-ban az Istentiszteleti Kongregáció újra megerősítette az 1970-ben kiadott instrukcióban foglalt, liturgikus kísérletezésre vonatkozó lehetőségek megszüntetésére irányuló utasítást: „(...) az egyes püspököknek és a püspöki konferenciáknak egyáltalán nincs lehetőségük rá, hogy engedélyt adjanak a liturgikus szövegekkel, valamint a liturgikus könyvek egyéb előírásaival kapcsolatos kísérletekre.”¹¹¹⁹ Ez az 1970-es instrukció szabályozásához is korlátozást jelent, ugyanis a *Liturgicae instaurationes* instrukcióban még létezett egy elvi lehetőség a kísérletek folytatására a püspöki konferenciák bizonyos szükséghelyzeteket mérlegelő lehetősége alapján, azonban az 1988-as Nyilatkozat ezt a kérdést lezárta.

A további liturgikus kísérletekre az 1995-ben kiadott instrukció szabályozása alapján kizárólag az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció előzetes engedélye esetén kerülhet sor: „Ahhoz, hogy a továbbiakban ilyen kísérleteket lehessen folytatni, az

¹¹¹⁷ HÄUBLING, A., *Liturgiereform. Materialien zu einem neuen Thema der Liturgiewissenschaft*. In *ALw* 31 (1989) 437-491. 477.

¹¹¹⁸ Amennyiben mégis kísérletezésre lenne szükség, ennek a határait pontosan körül kell írni a Kongregációhoz felterjesztett engedélykérő dokumentumban. Az 1970-es instrukció kifejezetten előírja, hogy a nagy létszámú liturgikus közösségben ne történjen kísérletezés, valamint ennek az esetleges kísérletezésnek se keltsenek jelentős visszhangot az egyházban és ne tartson tovább egy évnél. Az engedélyezési eljárásához tartozik az is, hogy a kísérlet bevezetését követő (legkésőbb) egy év után jelentést kell írni a kísérletek eredményéről, majd a Kongregáció válaszána megérkezése után szabad a kísérlet tárgyát képező liturgikus változtatásokat bevezetni. Az Apostoli Szentszék elé olyan terveket kell eljuttatni, amelyek a vonatkozó liturgikus könyvben az érintett változtatás minden pontjával összefüggésben részletes indoklást és magyarázatot tartalmaz, amennyiben a liturgikus könyv szabályaitól vagy a liturgikus hagyománytól lényegi elemekben eltérnek. Ezt az eljárást minden liturgikus alkalmazással összefüggő kísérletezésre vonatkozó kérelem esetén be kell tartani. Vö. ISTENTISZTELETI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Liturgicae instaurationes*, instrukció, 12. *AAS* 62 (1970) 692-704. 703.

¹¹¹⁹ ISTENTISZTELETI KONGREGÁCIÓ, *Nyilatkozat az eukarisztikus imákkal és a liturgikus kísérletekkel kapcsolatban*, 1988. március 21. in *Notitiae* 24 (1988) 234-236. 235.

*Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció írásos engedélyére van szükség, amelyet a püspöki konferenciának kell kérnie, ennek megadására viszont csakis súlyos okból kerülhet sor.*¹¹²⁰ A liturgikus jogi szűkítések, tárgyra alkalmazott sorozatát folytatva, az 1995-ben kiadott, *Varietates Legitimae* instrukció a zsinati konstitúcióban meghatározott szükségyszerűségi elv elavulása következtében csak a konkrét esetben indokoltnak tűnő alkalmakra kívánja szűkíteni az esetleges kísérletezések gyakorlatát, ugyanis a liturgikus könyvek kiadásával¹¹²¹, és a bennük szereplő liturgikus jogszabályok megfelelően következetes érvényesítésével megszűnt az a szükséghelyzet, ami korábban, a liturgikus könyvek kiadása előtti időben, az inkulturációs adaptáció érdekében indokoltá tette a liturgikus cselekményekkel összefüggő gyakorlati alkalmazásokkal kapcsolatos kísérletek elkezdését és folytatását.

¹¹²⁰ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Varietates legitimae*, instrukció, in *AAS* 87 (1995) 288-314.

¹¹²¹ A liturgikus kísérletezéssel kapcsolatban még létezik egy bizonyos szempontból kivételnek tekinthető gyakorlat. Ez egy ideiglenes és valójában nem is liturgikus jogi gyakorlati hatállyal rendelkező közbülső jogi helyzet, amely abban nyilvánul meg, hogy a liturgikus szövegek a végleges jóváhagyást megelőzően „kísérleti jelleggel” is alkalmazhatóak, azonban nem általánosan és nem egészen az inkulturációs adaptáció céljával összhangban hanem a végleges szöveg engedélyezéséig, ami egy tényleges lelkipásztori szükséghelyzet. Vö. SZENTSÉGI FEGYELMI ÉS ISTENTISZTELETI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Levél a Püspöki Konferenciák Elnökeihez a nemzeti nyelvek bevezetéséről a Szent Liturgiába*, 1976. június 5. in *Notitiae* 12 (1976) 300-302.

V. 3. FEJEZET

3.1. A liturgikus jog által meghatározott feladatok és hatáskörök az Egyház tanítói feladatában

„A szent liturgia [...] sok tanítást rejt magában a hívő nép számára.”

(TRIDENTI EGYETEMES ZSINAT, XXII. Sess. 1562. 09. 17. *Doctr. De ss. Missae sacrif. C.8.*)

A liturgiában Krisztus hirdeti az örömhírt; megbízásából az Egyház jogilag is körülhatárolja az ige hirdetés helyét, módját és szerepét.

A püspök az „egész szent nép nevében” és a nép élén végzi szolgálatát. Ehhez az Egyház ad megbízást, saját jogrendjében meghatározott feltételek mellett.

A liturgiában látható, Krisztus által kiválasztott szimbólumok és azok szerepe részben isteni jogon kötelezik az Egyházat, hogy jogrendjében biztosítsa a jelek helyes megértését és őrizze azokat.¹¹²²

1.) A liturgia latreutikus és katabatikus feladata sem céljában sem eszközrendszerében nem különbözik az egyházi tanítóhivatal strukturáltságában megjelenő továbbadó és értelmező karakterének hitet megőrző tanítói dimenziójától.¹¹²³ A *liturgikus autenticitás* kérdése a krisztusi üdvösségközösség első törekvése, mely a kerygmaticus tapasztalat általános igényéből fakadó hitmegőrzés által szavatolt hitletétemény tanbeli összetettségét, az apostoli hagyomány teljes egyházra kiterjedő konszenzusát és összhangját kívánta tévedésmentesen megvalósítani és analóg, valamint tényleges (szakramentális) szinten továbbadni a kultuszközösség közös cselekvése által jelzett liturgikus gyakorlatban.¹¹²⁴ Ez a továbbadás kezdettől ekkleziológiai hangsúlyok megfogalmazására készíti az egyházat, ugyanis a tanítás és a kultusz egymással kezdettől összefüggő egységet hordoz, mely a

¹¹²² A Kánonjogi Posztgraduális Intézet Doktori Tanácsa által 2007. XII. 7-én jóváhagyott kánonjogi PhD Vázlat, III. Fejezet, „Bevezető gondolatok”

¹¹²³ RANFT, J., *Die Stellung der Lehre von der Kirche im dogmatischen System*, Münster, 1977. 17.

¹¹²⁴ BEUMER, J., *Apologetik oder Dogmatik der Kirche*, in *Theologie der Gegenwart* [a továbbiakban: *ThG*] 71 (1979) 428-446. 429.

hamisítástól és a tévedéstől mentes hittovábbadás garanciája volt az első évezredben,¹¹²⁵ a szó (ige) és a cselekedetek (rituális eszközelemek) közösség által meghatározott (liturgikus) forma és eszközrendszere alapján.¹¹²⁶

A nyugati egyházban a második évezredtől nem maga az üdvösség jelentése, teológiai megfogalmazása, a témával közvetlenül összefüggő hittartalom kifejtése és rendszerezése áll a tanítóhivatali érdeklődés középpontjában, hanem az üdvösség közvetítésének alapproblematikája, mely az üdvösségközvetítést hordozó liturgikus szimbólumrendszer elemein keresztül a *közvetítői aktus* kinyilvánításának lényegi eszközévé válik,¹¹²⁷ tehát a liturgikus cselekmények és a liturgia egésze nemcsak összefüggenek az egyház tanítói feladatával, hanem a feladat teljesítésének lényegi eszközelemét alkotják.¹¹²⁸ Az ortodox felfogás máig tükrözi az ősegyház szemléletét abban az értelemben, hogy nemcsak a (szinodálisan strukturált) tanítóhivatali tekintélyt ismerik el a tényleges hitátadás egyetlen valós fórumának, hanem az összes egyházi megnyilvánulásra, különösen a liturgiára, a liturgikus cselekmények által közölt szimbolikus hittartalomra nyitott.¹¹²⁹ A „hivatalos tanrendszert” az hitbeli igazság tekintetében csak egy elemnek tekinti, amelyet be kell illeszteni az összes többi összetevő, pl. a liturgikus események kontextusába, ezért elismerik a nem hivatalos tanítói „tekintélyeket” (szerzetesatyák, sztarecek), és a liturgia hagyományát is, és visszacsatolják a teológiai recepció¹¹³⁰ folyamatába.¹¹³¹

¹¹²⁵ Az újszövetségi hagyomány alapján a liturgikus tanítás története ténylegesen azonos az egyház önértelmezésének történetével, mert az egyházi közösség az evangéliumi üzenet hordozója, melyet a liturgikus cselekmény által alkalmazott sajátos szimbólumrendszeren keresztül is őrzött igazságát kell továbbadva megőriznie. A hamisításmentes továbbadás garanciájának tekintette az első évezredben a liturgikus gyakorlatok apostoli hagyományra történő visszavezetését, így a liturgia és az egyház tanítói feladata kezdettől összekapcsolódik.

¹¹²⁶ HAMMAN, L.A., *Die Gestalt der urchristlichen Eucharistiefeier*, in *Münchener Theologische Zeitschrift* [a továbbiakban: *MThZ*] 6 (1955) 119-140. 125.

¹¹²⁷ SCHUSTER, J., *Ethos und kirchliches Lehramt*, Frankfurt, 1984. 33.

¹¹²⁸ MOLINSKI, W., *Verbindliches Lehren der Kirche heute*, Frankfurt, 1988. 120.

¹¹²⁹ TAFT, R., *Le rite byzantin, Bref histoire*, Paris, 1996. 37.

¹¹³⁰ A recepció etimológiai gyökere a latin *recipio-ere*: felvesz, átvesz, befogad ige. Az a folyamat, amelyben a krisztushívői közösség az egyházi tekintély valamely döntését tévedésmentesként, kötelező erejüként, a hitet elősegítőként ismeri fel és sajátítja el. A recepció kérdése az ortodoxiában lényegi szerepet játszik. A *szlavofil* teológia (19. század, *A.Homjakov*) azt a nézetet képviselte, hogy a szinodális dekrétumok csak abban az esetben kötelezőek dogmatikai értelemben is, ha a *plena communio* elv érvényesül benne, tehát a közösség egésze, az egyház teljessége elismeri. A mai ortodox teológia jellemzően azt a recepciótípust ismeri el, mely részben módosítja a szlavofil teológia említett álláspontját, és ebben az értelemben a határozatoknak meg kell felelniük az egész egyház hitének. A liturgikus cselekmények nagy része olyan érintetlen ókori vagy kora-középkori hagyományt hordoz, mely az első, ortodoxia által elismert ökumenikus zsinatok szellemét sugározzák, ezért a recipiációs folyamatban hangsúlyosan érvényesül a liturgia tanítói feladatban betöltött szerepe. Ennek a folyamatnak a liturgikus cselekmények analogikus értelmzésén keresztül az a célja, hogy a közösség lehetőséget kapjon annak a felismerésére, hogy egy szinodális döntés valóban összhangban van az egyház hitével. (vö. LENGSELD, P., *Theologischer Konsens und Kirchenspaltung*, Stuttgart, 1981. 56.) Kánonjogi értelemben ez inkább *megállapítás* és nem jogilag kötelező hitaktus, vagy annak elmélyítésére kötelező metódus. Teológiai reflexió tekintetében még a kezdeti állapotban van a recipiós metódus a nyugati egyházban, de mindenképpen lényeges lehetőség, mert azt a módot jelöli, ahogyan a Krisztus-esemény és a kinyilatkoztatás

2.) A II. Vatikáni Zsinat egyházképe alapján ki kell jelenteni, hogy a krisztushívők egysége és tagoltsága határozza meg az egyház közösségi szerkezetét.¹¹³² Az egyház tanításának központi témáját megjelenítő „természetfeletti” fogalmi köre nem szorítható maradéktalanul általánosító vagy megkülönböztető fogalmakba, ezért a hitérzék és a valódi *sensus fidei*¹¹³³ is gyakran fordul a liturgia felé,¹¹³⁴ hogy a hagyományban és az egyházi tanrendszerben egyaránt stabil hitbeli álláspontra helyezkedjen.¹¹³⁵

A II. Vatikáni Zsinat célja és ekkleziológiai szemlélete ellentétben áll a korábbi „tanító” és „hallgató” egyházmodell elképzelésekkel.¹¹³⁶ A hitérzék a zsinati tanításban egy olyan eszköz, amely lényegi segítséget nyújt a kinyilatkoztatás és az egyházi tanítás kormányzati tekintéllyel kihirdetett autenticitásának értelmezésében és elmélyítésében.¹¹³⁷ A liturgikus cselekmények gyökerét megjelenítő egyházi hagyomány a formai statikus valamint dinamikus eszközelemrendszer felszínre kerülésével olyan valódi és hittartalomban gazdag tanítást hordoz, amely az egyház tanítói feladatában nem szigetelődik el a krisztushívők által megértett, a hitérzék segítségével elsajátított hitigazságoktól, ugyanakkor nem különbözik az egyház tanítói tekintélyével hirdetett dogmatikus szerkezetű igazsághalmaz, tanítói tekintélymetódus által rögzített formájától.¹¹³⁸

A „hallgató” egyház a liturgikus esemény és eszközrendszer alanyává válva már nem határolódik el a „tanító” egyháztól, ugyanis a liturgia olyan tanítást hordoz, mely nem különbözik a hivatalosan is megformált és stabilizált tanítástól, és a *participatio actuosa* elv érvényesülésével ebbe az igazsághalmazt továbbadó egyházi küldetésbe kapcsolódik be, mely által megszűnik a „tanító és hallgató egyház”, *communio*-egységmodellt veszélyeztető

egésze eljut a keresztyének élő hitéhez és annak tartalmává válik. (vö. STOBBE, H.-G., *Die Lehrautorität der Gläubigen*, in *Concilium*, [német kiadás] 21 (1985) 235-293. 251.) Ebben a folyamatban a nyugati liturgia is felelősséget hordoz, amennyiben a szimbólumrendszer és a krisztushívői aktivitás közötti kapcsolat egy választ ad a hitbeli kérdésekre, így a liturgikus cselekmény ténylegesen is az egyház tanítói feladatának eredményes eszközévé válik. Ebben nagy szerep jut a liturgikus nevelésnek, a liturgiáról szóló oktatásnak és a tömegtájékoztatásnak egyaránt.

¹¹³¹ WEGMAN, H.A., *Geschichte der Liturgie im Westen und Osten*, Regensburg, 1979. 84.

¹¹³² LEHMANN, K., *Was ist eine christliche Gemeinde?* In *IKaZ* 1 (1972) 481-497. 487.

¹¹³³ A *sensus fidei* teológiai jelentőségét általában szintén a keleti egyházak becsülték nagyra. Az egyház minden életmegnyilvánulásában kifejeződik, a liturgikus hagyomány és a szinodális határozatok hordozzák legjellemzőbben, és a fent bemutatott recepciós tevékenységben is megnyilvánul. Nyugaton a tanítóhivatali tekintély kompetenciájának hangoztatása vezetett a *tanító és a hallgató egyház* felfogásához, azonban a Tridenti Zsinat is megfogalmazza az *universus ecclesiae sensus* lehetőségét, mely a tévtanításokkal szemben őrzi az autentikus hitet (DS 1637.).

¹¹³⁴ BEINERT, W., *Bedeutung und Begründung des Glaubenssines (sensus fidei) als eines dogmatischen Erkenntniskriteriums*, in *Cath* 25 (1971) 271-303. 280.

¹¹³⁵ WOHLMUTH, J., *Konsens als Wahrheit?* In *Zeitschrift für katholische Theologie* [a továbbiakban: *ZKTh*] 103 (1981) 309-323. 312.

¹¹³⁶ KERN, W., *Die Theologie und das Lehramt*, Freiburg, 1982. 49.

¹¹³⁷ KIEBIG, M., *Autorität der Schrift – Autorität der Kirche*, in *US* 22 (1967) 148-160. 151.

¹¹³⁸ WAGNER, H., *Glaubenssinn, Glaubenszustimmung und Glaubenskonsens*, in *ThGI* 69 (1979) 263-271. 256.

megosztottsága.¹¹³⁹ Az egyházzól szóló dogmatikai konstitúció szövegében is érvényesül az a liturgikus alapszemlélet, mely a liturgikus cselekményt szerves kapcsolatba fűzi a tanítói feladattal: „*Isten népe Krisztus prófétai küldetéséből is részesedik, leginkább azáltal, hogy a hívő és szerető élettel egyre szélesebb körben tesz tanúságot róla, és felajánlja Istennek a dicséret áldozatát (...)*”¹¹⁴⁰ Ez a „dicséret” nem különíthető el a liturgikus konstitúcióban megfogalmazott, egyház és liturgia közös alapcélját kijelölő anabatikus dimenziótól, tehát a „prófétai küldetés” és a „dicséret” összekapcsolása ebben a pontban kinyilvánítja a II. Vatikáni Zsinat ekkleziológus liturgiafelfogásában tükröződő, liturgikus cselekményt a tanítói feladattal összekapcsoló szándékot és modellt.¹¹⁴¹

Az egyház javával összefüggő kérdésekben a krisztushívőknek kötelességük véleményét nyilvánítaniuk, így azokban az esetekben is, amikor a liturgikus cselekményekkel kapcsolatos hitbeli kérdések által felvetett problémákra keresik a hiteles választ: „*Tudásukhoz, illetékességükhöz és rátermettségükhöz mértén szabadságukban áll, sőt olykor kötelességük is, hogy véleményt nyilvánítsanak az egyház javát érintő dolgokban.*”¹¹⁴² Az egyházzól szóló dogmatikai konstitúció nemcsak a hívők hitérzékének és a liturgikus cselekményekben való aktivitásának összetettségében fedezi fel a tanítóhivatali tekintély által stabilizált hitbeli módszerhalmaz autenticitását, hanem a krisztushívők életmegnyilvánulásaival kapcsolatban is felhívja a püspökök figyelmét a krisztusi prófétai hivatás tévedésmentes kifejeződésének lehetőségére, az egyházban betöltött szolgálati szerepérvényesülés érdekében: „*A fölszentelt pásztorok ismerjék el és támogassák a világi hívek méltóságát és felelősségét az egyházban, szívesen használják fel okos tanácsukat az egyház szolgálatára (...)*”¹¹⁴³ A zsinati ekkleziológia a püspökökre építő tevékeny életegységet és a látható egyházi szervezetet egybeötvözte.¹¹⁴⁴ Az egyházkép azonossági struktúrája, mely a keresztségből származó méltóságot abban állapítja meg, hogy a felszentelt és felszentelésben nem részesült krisztushívő abban azonos méltóságú, hogy Krisztus követője, a legfelsőbb értékelési szemponttá teszi a krisztusi kegyelmi életközösséget, mely funkcionálisan a liturgikus szentségünnepekben bontakozik ki.¹¹⁴⁵ Erre épít a liturgia egyházi tanításban betöltött lényegi és alkotó szerepét hangsúlyozó problémafelvetés.

¹¹³⁹ LEHMANN, K., *Chancen und Grenzen der neuen Gemeintheologie*, in *IKaZ* 6 (1977) 111-127. 114.

¹¹⁴⁰ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Lumen Gentium*, rendelkezés, 12. *AAS* 57 (1965) 5-75.

¹¹⁴¹ SCHILLEBEECKX, E., *Christliche Identität und kirchliches Amt*, Düsseldorf, 1984. 58.

¹¹⁴² XII. PIUSZ, *De quelle consolation*, beszéd, 1951. október 14. *AAS* 43 (1951) 789.

¹¹⁴³ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Lumen Gentium*, rendelkezés, 37. *AAS* 57 (1965) 5-75.

¹¹⁴⁴ JÜNGEL, E., *Die Kirche als Sakrament?* In *Zeitschrift für Theologie und Kirche* [a továbbiakban: *ZThK*] 80 (1983) 432-457. 441.

¹¹⁴⁵ KERN, W., *Die Theologie und das Lehramt*, Freiburg, 1982. 52.

3.1.1. A liturgikus gyakorlatban kibontakozó, szertartás és szó kapcsolatában megnyilvánuló egység

A kinyilatkoztatás verbális eszközelemmel történő liturgikus alkalmazásának a fő célja teológiailag az Ige világosságára vonatkozik, melynek meg kell előznie a hittartalom misztériumjellegét. A II. Vatikáni Zsinat misztériumteológiája szorosan összefügg a liturgikus cselekményekben alkalmazott szentírási szakaszok rituális funkciójával. Bár a 20. század húszas éveitől kezdve kibontakozó teológiai szemlélet elsősorban az üdvösség szentségekben megvalósuló eseményét világítja meg a misztérium fogalommal, mégis, a liturgikus teológia a szentírási szakaszok alkalmazásakor Isten Krisztusban végbevitt és az egyházban liturgikus jeleken keresztül megjelenített üdvözítő cselekvésének megnevezésére alkalmazza a misztérium fogalomrendszerét.¹¹⁴⁶

Casel a biblikus teológia nyomán a misztériumot a keresztségben és az Eukarisztiában valamint a többi szentségben megvalósuló üdvesemény értelmezésén fogja fel: a szentségekben a kultuszmisztérium formájában válik jelenvalóvá Krisztus üdvözítő tette. Ezt a misztériumot szolgálja a kinyilatkoztatás értelmezése, ugyanis az üdveseményt az egyház kezdettől a kinyilatkoztatás részeként értelmezi. Ez abban áll, hogy a kinyilatkoztatás folyamata nem zárul le a verbális és leírt kinyilatkoztatást hordozó Szentírás kanonizálásával, hanem folytatódik az üdvökonómikus liturgikus cselekvésben.¹¹⁴⁷ A két kinyilatkoztatási alapidimenziót (Szentírás és üdvrend) a liturgikus cselekvés folyamán egységben, egy rendben, tehát a hittitok (misztérium) megvilágítása érdekében alkalmazza a liturgikus esemény.¹¹⁴⁸

Ennek a misztériumteológián alapuló felvetésnek az alap gondolata határozta meg a liturgikus konstitúcióban a Szentírás („szó”) és a szertartás bensőséges egységére irányuló törekvést: „*Világosan ki kell tűnnie, hogy a liturgiában a szertartás és a szó legbensőségebben kapcsolódnak egymáshoz.*”¹¹⁴⁹ ugyanis Krisztus üdvözítői tette (a szentségteológia alapkérdése) a liturgikus cselekmény során (pl. eukarisztikus cselekmény)

¹¹⁴⁶ A teológiai gondolkodás során a zsinat utáni teológusok kiemelik, hogy a szentségek révén az ember nemcsak részesedik a krisztusi üdveseményben, hanem Jézus Krisztus által a Szentlélekben *találkozik* is az üdvrend Istenével, így alakul ki a zsinati *communio*-teológia által hangoztatott közösség a keresztények között és a keresztény valamint az egyes konkrét szentségi cselekményben embert szolgáló (leitourgos) Isten között. A szertartás és a szó bensőséges egysége ezt a beteljesedést teszi jelenvalóvá: a múltbeli eseményt megjelenítővé, és hatékonyá.

¹¹⁴⁷ WIEDERKEHR, D., *Konzepte der Soteriologie vom Neuen Testament bis heute*, Freiburg, 1976. 87.

¹¹⁴⁸ SCHILSON, A., *Theologie als Sakramententheologie. Die Mysterientheologie Odo Casels*, Mainz, 1982. 161.

¹¹⁴⁹ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 35., in *AAS* 56 (1964) 109.

jelenvalóvá válik, ami eseményként anamnetikus háttérrel igényel két okból: egyrészt a szentségi esemény érvényességéhez szükséges liturgikus forma (pl. szavak és gesztusok), másrészt az eseményben háttérinformációként közlendő történeti karakter érvényesülése (visszaemlékezés) miatt.¹¹⁵⁰

3.1.1.1. A Szentírás alkalmazása és szerepe a liturgikus cselekményekben

A liturgikus konstitúció több helyen is foglalkozik a szentírási szakaszok liturgikus alkalmazásával, azonban a teológiai és funkcionális szerepérvényesülés összefüggésében a konstitúció 7. pontja tartalmazza azt a lényegi karaktert, ami a Szentírás liturgikus alkalmazását indokolttá és szükségszerűvé teszi. Ebben a részben a krisztusi jelenlét különböző lehetőségeit elemzi a dokumentum, melynek a lényege, hogy Krisztus legjellemzőbb és lényegi módon a liturgikus cselekményekben van jelen, és ezek közül kiemelkedik a papi szolgálat, a szentségi kegyelem és az egyház könyörgése (imádság) mellett a „szó”, tehát a Szentírásban rögzített igei jelleg: „*Jelen van szavával, mert ő maga szól hozzánk, amikor az Egyházban a Szentírást olvassák.*”¹¹⁵¹ Ez határozza meg a Szentírás liturgikus alkalmazásának a lényegi dimenzióját. Minden szentségben és liturgikus cselekményben a Szentírás és a cselekmény együttes és összehangolt alkalmazása során az alapítói *jelenléte*t fogalmazza meg az a liturgikus összefüggés, mely a jelenlétből fakadó közösségi karakter által stabilizált norma érvényesítése érdekében liturgikus törvényeket formál a kánonjog rendszerében és rendszerösszefüggéseinek felhasználásával.¹¹⁵² Ennek érdekében rendelkezik a liturgikus konstitúció a szó és a szertartás bensőséges egységéről.

Az egység elérése érdekében a konstitúció a Szentírás olvasására irányítja a figyelmet: „*A szent cselekményekben a Szentírás olvasását gazdagabban, változatosabban és hozzáillőbben kell újjáalkotni.*”¹¹⁵³ Az igeliturgia legfőbb részét a Szentírásból vett olvasmányok alkotják a közéjük illesztett zsoltárénekekkel. Minden liturgiában

¹¹⁵⁰ LENGELING, E.J., *Die Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie, Lateinisch-deutscher Text mit einem Kommentar von Emil Joseph Lengeling*. Münster, 1985. 79.

¹¹⁵¹ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 7., in *AAS* 56 (1964) 100.

¹¹⁵² BIERITZ, K.-H., *Das Wort im Gottesdienst*, Regensburg, 1990. 127.

¹¹⁵³ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 35. 1.§, in *AAS* 56 (1964) 109.

(liturgiacsaládban) szentírási olvasmányokból áll az igeliturgia.¹¹⁵⁴ Nem véletlenszerűen, hanem eszközszerűen történik a szentírási olvasmányok összeállítása.

A szentírási szakaszok olvasására és kijelölésére vonatkozó liturgikus jogi összefüggések rendkívül összetettek. Azt a zsinati célt szolgálják, hogy egyrészt megvalósuljon a szó és a cselekmény bensőséges egysége, másrészt valóban gazdag legyen a Szentírás részleteinek alkalmazása, ugyanakkor nem válhat esetlegessé, vagy véletlenszerűvé, mert ez magát a liturgiát bizonytalaníthatja el: „*Szűnjék meg az az elvetendő visszaélés, hogy a papok, illetve diákonusok vagy a krisztushívők a szent liturgia felolvasásra rájuk bízott szövegeit itt-ott önkényesen módosítják vagy felcserélik. Amikor ugyanis így járnak el, bizonytalanná teszik a szent liturgia ünneplését és nem ritkán meghamisítják a liturgia hiteles értelmét.*”¹¹⁵⁵ A liturgikus jog védelmi szabályai a liturgia dinamikus eszközelemeivel kapcsolatban mindig a „valódi liturgia” megvalósulását és azt a krisztushívői alapjogot szolgálják, mely érvényesíteni kívánja az autentikus liturgikus eseményben való részvételt.

A Szentírás liturgikus cselekmények során történő változatos alkalmazásával szemben a II. Vatikáni Zsinat előtt uralkodó *lectio continua* elv érvényesülésével a szentírási olvasmányok változatokban szegényebbek voltak, mint a zsinat előtt.¹¹⁵⁶ Rendszerint vasárnap jöttek össze az eukarisztikus ünneplésre, ezért az olvasmányok kiválasztásánál a legfontosabb könyvekre kellett szorítkozni, ami egy folyamatos olvasást eredményezett annak érdekében, hogy végig lehessen olvasni ezeket a lényegi iratokat.¹¹⁵⁷ A II. Vatikáni Zsinatot követő liturgikus reform keretében, 1969. augusztus 5-től három évre osztották az egyházi évet, mindegyik ciklusban vasárnaponként a három szinoptikus evangélium egyikéből olvasunk – kivéve ádventben és a húsvéti időszakban, továbbá a reform keretében a vasárnapi szentmisékkal kapcsolatban gondoskodtak egy harmadik, ószövetségi olvasmányról is, mely összefügg az evangélium szakaszával.¹¹⁵⁸ A *lectio continua* elvet a *harmonizáció* elv váltotta fel.

¹¹⁵⁴ Nem egységes a liturgiacsaládokban az igeliturgiában alkalmazott szentírási szakaszok sorrendje és tartalma. Egységesen az evangéliumot megelőző szakaszokról beszélünk, azonban ezekben más-más rendezési elv érvényesül. Pl. a szír liturgiaformák az ősi zsinagógai szokáshoz illeszkedve egy részt olvasnak a Törvényből, egyet a prófétákból és ehhez hozzátesznek egy nem evangéliumi részletet tartalmazó újszövetségi olvasmányt. A Jakab-liturgia leggyakrabban három ószövetségi részt alkalmaz és három újszövetségi részlettel folytatja. Az ősi bizánci és gall liturgiacsaládok egy ószövetségi majd két újszövetségi szakaszt alkalmaztak – a mai latin rítushoz hasonlóan -, azonban ezek csak egyetlen újszövetségi részt alkalmaztak a húsvéti időben. Vö. WEGMAN, H.A., *Geschichte der Liturgie im Westen und Osten*, Regensburg, 1979. 57.

¹¹⁵⁵ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Redemptionis Sacramentum*, instrukció, 59.

¹¹⁵⁶ RICHTER, K., *Liturgiereform als Mitte einer Erneuerung der Kirche*, Mainz, 1991. 145.

¹¹⁵⁷ VOGEL, C., *Introduction aux sources de L'histoire du culte chrétien au Moyen Age*, Spoleto, 1966. 252.

¹¹⁵⁸ 1969. május 25-re sikerült összeállítani egy rendkívül bőséges olvasmányrendet. A négy és fél éves munka során végigkutatták a VI-XII. századi lectionariumokat, és felhasználták a keleti valamint a protestáns egyházak

Az eukarisztikus ünneplés, és minden liturgikus cselekmény előkészítésénél lehetőség nyílik arra, hogy az olvasmányrendet bizonyos valódi lelkipásztori szükséglet által indokolt okból korrigálják az adott esetre, ez azonban nem jelenthet korlátlan szabadságot.¹¹⁵⁹ Alapelveként érvényesülnie kell a két fő rész, az igeliturgia és az eukarisztikus liturgia, valamint a szentségkiszolgáltatások és egyéb liturgikus cselekmények során az igeliturgia és a lényegi rituális aktus közötti *egységnek*. Ez azt is jelenti, hogy egyetlen kultikus cselekményt alkot a Szentírás olvasása és a liturgikus cselekmény lényegi elemének a kiszolgáltatása, tehát tilos egymástól térben vagy időben elválasztani: „*A mise bemutatása során az igeliturgia és az eukarisztikus liturgia szorosán összefügg egymással és egyetlen kultikus cselekményt alkot. Ezért nem szabad az egyiket elválasztani a másiktól, illetve különböző időben vagy helyen bemutatni őket.*”¹¹⁶⁰ Ez az előírás vonatkozik a szertartások egyes elemeire is.¹¹⁶¹

Általános szabály, hogy követni kell a liturgikus cselekmények bemutatása során a felolvasandó szentírási részletek kiválasztására vonatkozó liturgikus könyvekben található vonatkozó előírásokat.¹¹⁶² Ebben a rendelkezésben is a liturgikus konstitúció által meghatározott *funkciós elv* érvényesül, amely arra irányul, hogy a krisztushívők számára a liturgikus cselekmények során elérhetőbbé váljon a Szentírásban található kinyilatkoztatás gazdagsága: „*Hogy Isten igéjének asztalánál mentől táplálóbb eledel készüljön a hívők számára, a Biblia kincsestárát bővebben kell kitárni, úgy, hogy meghatározott számú év leforgása alatt a Szentírásnak jelentős és fontos része felolvasásra kerüljön a nép számára.*”¹¹⁶³ Ez az utasítás még nem tartalmazza a három éves ciklus gondolatát, de az évekre bontás gyakorlata ebből a gondolatból merítette az indítékát.¹¹⁶⁴ Amennyiben nincs lelkipásztori vagy egyéb kánonjogilag is mérlegelhető okból megfelelő indok a liturgikus könyvek szabályaiban előírt olvasmányrend megváltoztatására, alkalmazkodni kell a

olvasmányrendjét is. A három éves ciklus lényeges eredménye, hogy nem fordul elő – elvéve fordul elő - ismétlés

¹¹⁵⁹ FRANZ, A., *Alttestamentliche Lesungen in Perikopenordnungen vor und nach dem II. Vatikanum*, Freiburg, 1995. in *QD* 159 (1995) 114-130. 119.

¹¹⁶⁰ ISTENTISZTELETI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Liturgicae instaurationes*, instrukció, 2b *AAS* 62 (1970) 696.

¹¹⁶¹ A zsinati reformot követően egyesek a nap különböző részeiben pl. lelkigyakorlatok alkalmával, vagy „elmélyültebb”, egész napos programot jelentő szentségkiszolgáltatások során, a szentségi rítusra (transzszubsztanciáció, vagy a szentségkiszolgáltatás lényegi aktusa) koncentrálnak a liturgikus cselekmény egészét és a naptári nap egészét „harmóniában” kívánták ünnepelni abban a formában, hogy a rítuselemeket egymástól több órányi időtartammal elválasztva végezték, a köztes időben pedig elmélkedést, imádságot vagy teológiai előadásokat tartottak. Ez megbontotta a kultikus folyamat egységét, valamint értelmetlennek tette a liturgikus cselekménybe történő krisztushívői részvétel tudatosságát.

¹¹⁶² A szentmisével kapcsolatban ezeket az előírásokat az *Institutio Generalis Missalis Romani* 356-362. pontja tartalmazza.

¹¹⁶³ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 51., in *AAS* 56 (1964) 114.

¹¹⁶⁴ NÜBOLD, E., *Die Ordnung der Meßperikopen an den Sonn- und Wochentagen*, in *Innsbrucker Theologische Studien* [a továbbiakban: *IthS*] 42 (1995) 29-49. 32.

liturgikus jog által előírt normákhoz és a megfelelő szentírási szakaszt kell alkalmazni a liturgikus cselekmény során.¹¹⁶⁵ Ez nemcsak azért lényeges, mert a dinamikus eszközelem metódushalmaz típus szerinti általános szabályához való következetesség megkívánja, hanem a rítus stabilitása érdekében is.¹¹⁶⁶ A zsinatot követő liturgikus reform egyik tévesen értelmezett gyakorlatává vált, hogy a szentmisék alkalmával, valamint egyes szentségkiszolgáltatásoknál nem a liturgikus könyvek által előírt szentírási szakaszokat választották felolvasásra, hanem szemben a zsinati engedménnyel, mely bizonyos esetekben – tényleges lelkipásztori szükséglet – lehetőséget biztosít a liturgikus könyvekben található perikópaelőírásoktól való indokolt és részleges eltérésre; a szabadság torz megnyilvánulásaként és a liturgikus kreativitás félreértéseként olyan szövegeket alkalmaztak a liturgikus cselekmények során, amelyek nem a szentírásból származnak, hanem valamely vallásos vagy filozófiai gondolatot tartalmazó szentíráson kívüli, esetleg a szerzőség tekintetében (teológiaiilag, szövegtörténetileg vagy egyenesen morálisan) is vitatott anyagot. Ezt a gyakorlatot nem tekinthetjük a liturgikus kreativitás megnyilvánulásának, inkább egy individualista és egyházi tekintély tolerálását mellőző liturgikus zsákutcának, mely sérti a liturgikus közösséget.¹¹⁶⁷ A kérdést illetően tanítóhivatali megnyilatkozás is született (Hittani Kongregáció, *Dominus Iesus* nyilatkozat, Jézus Krisztus és az Egyház egyetlen és egyetemes üdvözítő voltáról, 2000. augusztus 6.), amely megtiltja a biblikus szövegek egyéb, nem kinyilatkoztatott, a Szentírásban nem található szövegek liturgikus cselekmények során történő alkalmazását: „*Különlegesen tilos az olvasmányokat és a válaszos zsoltárt, amelyek Isten igéjét tartalmazzák, más, nem biblikus szövegekkel felcserélni.*”¹¹⁶⁸

A Szentírás alkalmazásával szorosan összefügg a nyelvi kérdés. A római és a keleti szír liturgia a középkor folyamán választani kényszerült, hogy a beszélt nyelv szintjére adaptálja-e a liturgikus szövegek nyelvét, így a szentírási részleteket is, vagy megtartja az értékközpontúság miatt alkalmazott latin (szír) liturgikus nyelvet. Mivel az „anyanyelvi” réteg sem esztétikailag, sem szövegkritikailag nem volt képes a szentírási szakaszok megjelenítésére, értékvesztés nélkül nem lehetett volna szentírásfordítást készíteni a még nem is egészen kialakult népnyelvekre.¹¹⁶⁹ A római liturgia részben elveszítette kapcsolatát az élő nyelvekkel, azonban a homília során lehetőség nyílt a szentírási szakaszok részleges

¹¹⁶⁵ Vö. II. JÁNOS PÁL, *Vicesimus quintus annus*, apostoli levél, 13 AAS 81 (1989) 910.

¹¹⁶⁶ FRANZ, A., *Der Psalm im Wortgottesdienst, Einladung zur Besichtigung eines ungeräumten Problemfeldes*, in *BiLi* 68 (1995) 198-213. 201.

¹¹⁶⁷ FUCHS, G., *Wort Gottes oder Kleiner Prinz? Nichtbiblische Lesungen im Wortgottesdienst*, in *Gd* 34 (2000) 159-171. 168.

¹¹⁶⁸ HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Dominus Iesus*, nyilatkozat, 2000. augusztus 6. AAS 92 (2000) 742-765. 753.

¹¹⁶⁹ WEGMAN, H.A., *Geschichte der Liturgie im Westen und Osten*, Regensburg, 1979. 96.

népnyelvű interpretációjára. A nyelvi szakadék áthidalását segítette elő a liturgikus művészet, valamint a helyi kultúra egyes szokásainak beépítése, valamint a szakrális funkciót betöltő képek és szobrok, melyek gyakran valláspedagógiai célzattal és nem kifejezetten esztétikai szempontok miatt kerültek a liturgikus cselekmény színhelyén elhelyezésre.¹¹⁷⁰ A II. Vatikáni Zsinat szellemében a liturgikus cselekmények során történő szentírásfelolvasásnak többet kell jelentenie, mint a pap elszigetelt cselekménye, valamint a nemzeti nyelvek szinte mindegyikére lefordították a Szentírás egészét, vagy részleteit, így elhárult a kulturális és nyelvi akadály a liturgikus szövegek és a szentírási szakaszok anyanyelven történő alkalmazása elől.¹¹⁷¹

A szentírási részletek fordításánál kerülni kell az elhamarkodott megoldásokat, pl. a szavak indokolatlan, vagy nem körültekintő helyettesítése, az egyes szám többes számmá alakítása, egyetlen jelentéssel rendelkező szó széttagolása hímnemű és nőnemű részelemre, személytelen vagy elvont szavak bevezetése a szövegbe, mert ezek az indokolatlan alkalmazások azt eredményezhetik, hogy az eredeti szöveg valamelyik fogalma nem birtokolja a Szentírásban megjelenő *teljes értelmezést*.¹¹⁷² Erre a teljes értelmezésre kell törekedni, amikor a liturgikus célra kijelölt szentírási szakasz fordítása történik. A fordításban felmerülő teológiai és antropológiai nehézségek leküzdése és hiteles megoldása érdekében a nyelvtudomány legújabb eredményeit kell alkalmazni. Az egyes kifejezések teológiai, antropológiai és tipológiai szempontok szerinti értékelését követően, az egész fordításra jellemző nyelvhasználati szabályt kell alkalmazni, amely lehetővé teszi, hogy a szókapcsolatok az egész fordítás kontextusában érthetőek maradjanak.

Amennyiben lehetséges, külön a liturgikus használat céljából készíteni kell egy olyan szentírásfordítást, amely figyelembe veszi a liturgikus funkció sajátos követelményeit, a stílus, a szóhasználat és az értelmezési lehetőségek közötti választás összefüggéseit: „(...) *Hogy a Szent Biblia liturgikus használatra szánt fordítását egységesség és állandóság jellemezze, minden területen csak egy jóváhagyott fordítás legyen, amelyet a különféle liturgikus könyvek mindegyik részében alkalmazni kell.*”¹¹⁷³

¹¹⁷⁰ SCHAEFFLER, R., *Kultur und Kult*, in *LJ* 41 (1991) 73-87. 77.

¹¹⁷¹ SCHNEIDER, J.B., *Die Geschichte der katholischen Predigt*, Freiburg, 1969. 45.

¹¹⁷² Pl. nem szabad a fordítás révén az eredeti szöveg teljesebb jelentését szűkebb jelentéshatárok közé szorítani. Kerülni kell a tájnyelvre jellemző, vagy ideológiai programokban alkalmazott és jelentésbeli bizonytalanságra lehetőséget kínáló jelentésváltozatok használatát.

¹¹⁷³ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Liturgiam authenticam*, instrukció, 36., in *AAS* 93 (2001) 685-726. 698.

A Tridenti Zsinat óta érvényben van az az előírás, mely a Szentírás szövegének megállapításakor a *Neovulgata* kiadáshoz történő igazodást teszi kötelezővé.¹¹⁷⁴ Ez a rendelkezés ma is érvényben van, kiegészítve a bibliafordítás által felvetett liturgikus funkcionális problémákkal összefüggő megjegyzéssel: „*Ha a bibliafordítás, amelyből a Lekcionárium készült, olyan olvasmányokat tartalmaz, amelyek különböznek a latin liturgikus szövegben előfordulóktól, ügyelni kell arra, hogy a Szentírás kánoni szövegének megállapítását illetően mindenben a Neovulgata kiadáshoz kell alkalmazkodni.*”¹¹⁷⁵

A II. Vatikáni Zsinatot követő liturgikus és egyéb fegyelmi szabályozás célja a Szentírással kapcsolatban, hogy teljesebbé tegyék a krisztushívők tevékeny és tudatos bekapcsolódását a liturgikus cselekményekbe. Mindez a liturgikus cselekmények és az egyház tanítói feladata közötti összhangot és eszközszerű kapcsolatot támasztja alá és szolgálja.

3.1.1.2. A homiliára vonatkozó normarendszer a liturgia tanító feladatával összefüggésben

A II. Vatikáni Zsinatot követő liturgikus jogi szabályrendszer lényegét tekintve változtatta meg a homilia liturgikus helyzetét, ugyanis a liturgikus konstitúció szabályozását megelőzően a homiliát nem tekintették a liturgikus cselekmény egységként értelmezett egésze konkrét részeként, hanem az egy liturgikus aktushoz kapcsolt szolgálat, mely nem „folytatja” a liturgikus cselekményt, csak „hozzátesz” valamit.¹¹⁷⁶ Ez a kapcsolódás egészen a zsinatig nem jelentett többet, mint egy „beszédet”, amit a nép számára végeznek, gyakran nem is a szentmise menetében, hanem azt megelőzően vagy egyes helyeken azt követő, kiegészítésként értelmezett funkciós elemként, ami egy tisztázatlan szerepzavarba süllyesztette a homiliát.¹¹⁷⁷ Nemcsak a homilia liturgikus eszközértelmezése, hanem tematikus tartalma is vitatott vagy kevésbé szabályozott volt. A liturgikus mozgalom és egyéb lelkeségi irányok ugyan már a 19. század végétől jelezték a minőségi, kateketikai célzatú valódi homilia végzését, de az általános gyakorlatban legjobb esetben egy előre szerkesztett programbeszéd sorozat, vagy

¹¹⁷⁴ TRIDENTI EGYETEMES ZSINAT, IV. ülés, 1546. április 8. „*A szent könyvek és hagyományok elfogadásáról és a Biblia Vulgata kiadásáról és a Szent Biblia értelmezésének módjáról*” [DS 1501-1508.]

¹¹⁷⁵ II. JÁNOS PÁL, *Scripturarum thesaurus*, apostoli rendelkezés, 1979. április 25. in *AAS* 71 (1979) 558-559. 558.

¹¹⁷⁶ ADAM, A., *Die Meßpredigt als Teil der eucharistischen Liturgie*, Trier, 1985. 32.

¹¹⁷⁷ SCHNEIDER, J.B., *Die Geschichte der katholischen Predigt*, Freiburg, 1969. 46.

konferencia előadás sorozat merítette ki a homilia fogalmát, máshol esetleg kevésbé összefüggő, néhol az idő hasznos kitöltésére irányuló beszéd.¹¹⁷⁸

A liturgikus konstitúció vonatkozó rendelkezése ezzel kapcsolatban egy lényeges változást fogalmazott meg, ugyanis a korábbi értelmezések – vagy azok hiánya – helyett egy valódi liturgikus pozícióba állította a homiliát, amikor funkcionális és tartalmi meghatározással stabilizálta a homiliafogalom lényegét¹¹⁷⁹: „*A homilia magának a liturgiának része, mert ebben a liturgikus év folyamán a szent szövegekből kifejtik a hit misztériumát és a krisztusi élet irányelveit: – ezért a homiliát a Zsinat nagyon ajánlja.*”¹¹⁸⁰ Ez a meghatározás azon túl, hogy tisztázza a homilia liturgikus státuszát, kötelező hatállyal elő is írja a tartalmát, melyet a későbbi liturgikus jogot tartalmazó tanítóhivatali dokumentumok pontosítanak. A tartalom, mely a hit misztériumát és a krisztusi élet irányelveit említi, szorosan illeszkedik a zsinati teológia misztérium jellegéhez és krisztológiai központúságához.¹¹⁸¹

A homiliát meg kell különböztetnünk a prédikációtól, ugyanis a liturgikus cselekményekben betöltött szerepe és a kánonjogi szabályozás szerint is külön kell választanunk ezt a két műfajt. A homilia szavakban sokkal szorosabban kapcsolódik a liturgikus cselekményhez, mint a prédikáció, ami eredetét tekintve valójában sajátosan missziós műfaj és a homiliával ellentétben a „kívülállókhoz” szól, így tulajdonképpen értelemben nem a konkrét közösség által megbízott szolgálattevő intézi magához az aktuális liturgikus közösséghez, hanem az egyház által általános jelleggel megbízott személy, azon liturgikus „alanyoknak” akik nem a részegyház értelmezés tekintetében címzettjei a hittérítő beszédnek, hanem az egyház univerzális értelmezésében.¹¹⁸² Ebben az értelmezésben a prédikáció kevésbé kötődik a liturgikus cselekményhez, mint a homilia, tehát a II. Vatikáni Zsinat homiliaértelmezése még jobban elválasztja a prédikációs tevékenységet a valódi homiliától. Ez a különbségtétel elsősorban a tartalmi vonatkozásokban fejeződik ki, tehát abban az igényben, mely a liturgia tanítói feladatának tulajdonképpen megfogalmazása: a homilia tartalma éppen a liturgikus cselekmény részeként történő belső értelmezése miatt, abból következően kell, hogy tanító jellegű tartalmat hordozzon, mely a hit misztériumát és a

¹¹⁷⁸ MAAS-EWERD, Th., *Vom Pronaus zur Homilie, Ein Stück Liturgie in jüngster Geschichte und pastoraler Gegenwart*, Eichstätt, 1990. 24.

¹¹⁷⁹ LENGELING, E.J., *Die Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie, Lateinisch-deutscher Text mit einem Kommentar von Emil Joseph Lengeling*. Münster, 1985. 91.

¹¹⁸⁰ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 52., in *AAS* 56 (1964) 114.

¹¹⁸¹ AUER, J., *Person, Ein Schlüssel zum christologischen Mysterium*, Regensburg, 1979. 57.

¹¹⁸² BIERITZ, K.-H., *Die Homilie*, Innsbruck, 1995., in *IThS* 42 (1995) 77-91. 79.

krisztusi élet lényegét hivatott megvilágítani.¹¹⁸³ A homilia tanító jellegének hangsúlyozása mellett, a liturgikus konstitúció éppen a tanítói feladattal összefüggésben, a szövegérvényesülés tekintetében szövegszituációs egységben interpretálja a homiliával összefüggő *communio*-záradékot, mely arra vonatkozik, hogy a vasárnap, tehát az egyház lényegi manifesztációs ünnep-demonstrációjának eseményközéppontjában a közösségi jelenlétre, kinyilvánulásra való tekintettel kívánatos a homilia végzése¹¹⁸⁴: „*Különösen azokban a szentmisékben ne hagyják azt el – legfeljebb súlyos okból –, amelyeket vasárnapokon és parancsolt ünnepeken az egész néppel együtt mutatnak be.*”¹¹⁸⁵ A témaválasztásra vonatkozó előírást is tartalmazza a liturgikus konstitúció fent bemutatott utasítása („a liturgikus év folyamán a szent szövegekből kifejtik a hit misztériumát”), tehát nem a középkori kolduló rendekhez hasonló „kötetlen” beszéd műfaja a homilia, hanem kifejezetten teológiai és kateketikai karakterrel körülírt liturgikus dinamikus eszközelem.¹¹⁸⁶

Tematikailag alig, vagy csak kevésbé illeszkedett a liturgikus szövegekhez a homilia a liturgikus konstitúció végrehajtásáig, ezzel szemben a liturgikus reform a liturgikus cselekmény alkotóelemének tekintette a homiliát, megszüntette az évezredes státuszbizonytalanságot.¹¹⁸⁷ A témaválasztásra vonatkozó kánonjogi kötelezettséget több liturgikus jogot tartalmazó forrás is tartalmazza, melyek közül a II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformjához időben legközelebb álló (1964) dokumentum megfogalmazza: „*A homilia fejtse ki vagy a szentírási olvasmányok egy-egy szempontját, vagy az ordináriumnak, illetve a napi mise propriumának valamelyik szövegét – szem előtt tartva az éppen ünnepelt misztériumot, illetve a hallgatók sajátos szükségleteit.*”¹¹⁸⁸ Megfelelően modellezi a kiválasztott liturgikus jogi forrás a zsinat után érvényesülő misztériumteológia és a *communio*-egyházkép lényegi összefüggéseit, ugyanis a liturgikus konstitúció vonatkozó szövegéhez hasonlóan ebben az

¹¹⁸³ ADAM, A., *Die Meßpredigt als Teil der eucharistischen Liturgie*, Trier, 1985. 35.

¹¹⁸⁴ LENGELING, E.J., *Die Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie, Lateinisch-deutscher Text mit einem Kommentar von Emil Joseph Lengeling*, Münster, 1985. 91-92.

¹¹⁸⁵ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 52., in *AAS* 56 (1964) 114.

¹¹⁸⁶ A „kötetlen igehirdetés” a kolduló rendek korában élte virágkorát, melyben a prédikációs igehirdetés egyre szembeűnőbben különvált a liturgikus cselekmény egységétől, végül kialakított egy „anyanyelvi blokkot” a latin miseszerkezeten belül, végül egy saját igeistentiszteleti formává szerveződött önálló liturgikus alkalommá fejlődött. A homilia (prédikáció) és a valódi liturgikus cselekmény szétválasztását jelképezte az a gyakorlat is, melyben a homiliát végző pap egyrészt nem is volt azonos az eukarisztikus cselekményt elnöklő szolgálattevővel, másrészt a tulajdonképpeni liturgikus teret el is hagyta és a szentélyen kívülre „távozott” (szószék), ahonnan nemcsak szimbolikusan, hanem egészen konkrét módon, aktuálisan is kiszakította ezt a „blokkot” az istentiszteleti cselekményből. Emellett egészen a 20. századig szokásban volt egyes helyeken, hogy a homilia (prédikáció) alatt eloltották az oltár gyertyáit, ezzel mintegy felfüggesztve az eukarisztikus cselekményt a beszéd idejére, sőt amennyiben a szónok személye megegyezett a liturgikus cselekmény lényegi aktusát végző szolgálattevő személyével, levetette a kazulást, vagy legalábbis a manipulust.

¹¹⁸⁷ SCHNEIDER, J.B., *Die Geschichte der katholischen Predigt*, Freiburg, 1969. 157.

¹¹⁸⁸ SZENT RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Inter Oecumenici*, instrukció, 1964. szeptember 26. 56. *AAS* 56 (1964) 891.

esetben is egy misztériumteológiai és egy közösségi kitévelt alkalmaz a törvényhozó a szöveg szerkezetében, a sorrendben is a konstitúció formáját alkalmazva.

Az egyházban a tanítói feladat elsősorban a püspökökre és az általuk megbízott papokra hárul: „*Episcopi, qui sunt in communione cum Collegii capite et membris (...) christifidelium suae curae commissorum authentici sunt fidei doctores et magistri (...)*” (vö. CIC 753. kánon). Az Egyházi Törvénykönyv értelmezése szerint ez a tanítói illetékesség összefügg azzal a kötelelssel, amely a püspököt a pápával fűzi össze,¹¹⁸⁹ tehát a homília személyi vonatkozásainak vizsgálatakor nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt az alapösszefüggést, mely feltárja, hogy a liturgikus cselekményekben történő valódi tanítás elsősorban a püspök feladata.¹¹⁹⁰ Ez a gondolati háttér alkalmas indoklást nyújt a liturgikus cselekményben érvényesülő, az egyház tanítói feladatában konkretizálódó liturgikus esemény szerepéről alkotott fentiekben vázolt nézet számára, amennyiben a valódi homiliát csak a püspök vagy az általa megbízott pap (diákonus) végezheti, így a kánonjogi szűkítés nem krisztushívői alapjogot korlátoz, hanem megfogalmazza és kijelöli az egyház tanítói feladatával összefüggő liturgikus jogi illetékességet: „*A homiliát, amelyre a szentmise bemutatása alatt kerül sor és amely része magának a liturgiának, tartsa rendszerint maga a celebráns pap, vagy bizza a koncelebráns papra, néha pedig alkalmasint a diákonusra, soha ne bizza azonban világira.*”¹¹⁹¹, tehát a homília mint a szentmise keretében történő, a liturgia szerves részeként értelmezendő valódi liturgikus cselekmény, a tanítóhivatal által fentiekben vázolt összefüggések alapján, kifejezetten az egyház tanítói feladatával összefüggő feladatot lát el, így funkciójában és műfaji tematizáltságában egyaránt a liturgia tanítói feladatának egyik lényegi és jellemző eszköze.

*3.1.1.3. A liturgia egészével közvetlenül foglalkozó tanítás előmozdítására vonatkozó,
liturgikus jog által megfogalmazott,
rituális cselekmények magyarázatával összefüggő kötelezettség*

¹¹⁸⁹ CATTANEO, A., *Grundfragen des Kirchenrechts*, Amsterdam, 1992. 69.

¹¹⁹⁰ Az Egyházi Törvénykönyv a püspök kifejezett kötelességként fogalmazza meg a homília végzését, bár a homília kifejezés helyett a prédikáció fogalmát alkalmazza a szövegben, azonban tartalmilag ugyanarra a liturgikus cselekményre vonatkozik: „*Veritates fidei credendas et moribus applicandas Episcopus dioecesanus fidelibus proponere et illustrare tenetur, per se ipse frequenter praedicans (...)*” (vö. CIC 386. kánon 1.§).

¹¹⁹¹ KLÉRUSKONGREGÁCIÓ, *Ecclesiae de mysterio*, instrukció, Gyakorlati rendelkezések, 3. cikkely, 1.§ AAS 89 (1997) 865.

A liturgikus cselekményekre valamint a liturgia lényegére vonatkozó mystagogikus jellegű liturgikus oktatás hatályos szabályozásának elemzését megelőzően érdemes röviden áttekinteni a liturgiamagyarázat történetét, mely segít elmélyíteni a liturgia lelkipásztori és anabatikus jellege mellett vagy vele kölcsönhatásban érvényesülő tanítói feladatban való tevékeny és hatékony érvényesülésére vonatkozó összefüggést.

A korai keresztény források¹¹⁹² alig tartalmazzak a liturgikus cselekmények tényleges magyarázatára utaló forrásokat.¹¹⁹³ *Mopszvesztiai Theodoretosz* az első részletes liturgiamagyarázó, majd a későbbi milánói és jeruzsálemi források általános jelleggel foglalkoznak a szertartások által jelölt szimbolikus értelmezéssel. Ezek nem a hagyományos kateketikai szisztematikus módszerrel végzik a magyarázatot, hanem ószövetségi előképek allegorikus magyarázatát és megfelelően tematizált zsoltáridézeteket alkalmaznak.¹¹⁹⁴ A karoling liturgikus megújulás idején nagy hangsúlyt fektettek a liturgikus aktivitásra és misemagyarázatokat terjesztettek¹¹⁹⁵, melyek túlnyomórészt a miseimák parafrázisait tartalmazták és elsősorban a pap segítségét kívánták szolgálni, de a nép tudatosabb részvételét is szolgálták. Ezt bizonyítja a *Quotiens contra se* kezdetű kommentár¹¹⁹⁶, mely csak a hangos imákat magyarázza, és nem is érinti a kánont, amit abban a korban nem is hangosan mondtak. *Metzi Amalarius* szerint minden liturgikus aktus valami mögöttes, mélyebb tartalmat hordoz, ezért a korábbi liturgikus hagyományokban kereste a megértéshez vezető megoldást, abból a feltételezésből kiindulva, hogy a régebbi liturgiákban ezeket a mélyebb jelentéseket még hatékony szimbólumértelmezéssel tudták interpretálni, azonban ahol a vonatkozó hagyományok hiányoztak, saját elképzeléseivel próbálta pótolni azokat. Ez a magyarázat felületesnek bizonyult és heves vitákat váltott ki a 9. században.¹¹⁹⁷ *Metzi Amalarius* bírálója *lyoni Florus* is készített liturgikus magyarázatot, mely szerkezetében Szent Ágoston katekézisét követte.¹¹⁹⁸ Ennek a liturgikus kommentárnak a lényege, hogy ahhoz a misztériumhoz ragaszkodik, amely nemcsak emlékeztet Isten üdvtervére, hanem magába foglalva meg is jeleníti azt.¹¹⁹⁹ A későbbiekben a liturgikus cselekmények egyre jobban eltávolodtak a krisztushívői aktivitástól és merőben teológiai viták tárgyává vált az eukarisztikus jelenlét és áldozat összefüggéseiben, majd a nominalista viták elvezettek a

¹¹⁹² Kivételt képez Szent Jusztinosz *Amen-magyarázata*.

¹¹⁹³ DANIELOU, L.J., *La Catéchèse eucharistique chez les Pères de L'Église*, in *CPL* 33 (1972) 147.

¹¹⁹⁴ BAUS, K., *Die eucharistische Glaubensverkündung der alten Kirchen in ihren Grundzügen*, Mainz, 1975. 83.

¹¹⁹⁵ A misemagyarázatok neve: *Expositiones Missae*.

¹¹⁹⁶ *Quotiens contra se*, liturgikus kommentár, PL (96) 1581-1502.

¹¹⁹⁷ WEGMAN, H.A., *Geschichte der Liturgie im Westen und Osten*, Regensburg, 1979. 88.

¹¹⁹⁸ *Chartula Missae*, liturgikus kommentár, PL (119) 15-72.

¹¹⁹⁹ KOLPING, L.A., *Amalar von Metz und Florus von Lyon, Zeugen eines Wandels im liturgischen Mysterienverständnis*, in *ZKTh* 73 (1951) 424-464. 449.

hitújítók szentségtani antitéziseihez. A Tridenti Zsinatot követő évszázadokban a liturgikus cselekmények „magyarázatát” a szakrális művészet és néhány helyen a liturgikus zene (népénekek) jelentette, bizonyos – elsősorban szentségtani – katekézissel kiegészülve.

A II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformjának egyik fő célkitűzése a tevékeny és tudatos krisztushívői liturgikus aktivitás. Ez nemcsak a cselekményekre vonatkozik, hanem a szimbólumértelmezés rétegét kívánja kibontakoztatni. A liturgikus konstitúció *három* kijelentéssel indokolja a liturgia egészével közvetlenül foglalkozó tanítás előmozdítását. Az *első*: a pap az imádságokat Krisztus személyében a közösség élén állva „*valamennyi jelenlévő nevében*” végzi. Ebből következik, hogy a krisztushívői jelenlét nemcsak nem passzív, hanem egy olyan minőséget jelenít meg, amely lényegi összetevőjét képezi a cselekmény egészének, tehát a krisztushívői liturgikus tudatosság csakis abban az esetben bontakozhat ki a valódi *participatio actiosa* elv érvényesülésében, ha a „*nevükben*”, tehát személyükben, azaz a konkrét krisztushívő konkrét cselekedete által – emberi cselekedet, mely tudatos és akarati összhangban áll a cselekmény tárgyával – történik, amihez elengedhetetlen, hogy az érintett krisztushívő számára „*vállalható*” legyen a nevében végzett imádság. Ez a vállalhatóság tudatos beleegyezést és konkrét fogalmi pontosságot, valódi ismeretet kíván, melyet meg kell szerezni és át kell adni.¹²⁰⁰ A *második*: a liturgikus cselekmény látható szimbólumait „*az egyház választotta ki*”, a láthatatlan „*isten dolgok*” jelzésére. Ezzel a liturgikus konstitúció szavai szerint azt a célt érik el, hogy a résztvevők hite fejlődik („*növekszik*”) és gazdagabban részesülnek Isten kegyelméből. A hit elmélyülése a krisztushívő megszentelődésének döntő forrása, így a liturgia legfőbb célját segíti elő. Ebben az értelemben a jelek megértése a liturgia egészének egyik legfontosabb eszköze, tehát az egyház által alkalmazott eszközalkalmazások interpretálása az egyház tanítói feladatának meghatározó részét képezi. A *harmadik*: a szertartásokat úgy kell végezni és a megújítandó cselekményeket megszerkeszteni, hogy „*alkalmazkodjanak a hívők befogadóképességéhez*”, tehát a liturgikus cselekmények dinamikus és statikus eszközelemhalmazának aktuális formalizálásánál tekintetbe kell venni a krisztushívők képességeit, amely egy általános megértési szintet jelent. A krisztushívői befogadási képesség oldaláról megközelített kérdésben a liturgikus cselekményekre vonatkozó közvetlen *oktatói feladat* merül fel, amennyiben a szertartások szerkezetét és eszközelemeit a befogadóképességhez kell igazítani, azaz olyan formavilágot kell teremteni, ami lehetővé teszi a *kommunikatív szimbólumértelmezést*, vagyis a

¹²⁰⁰ KERN, W., *Die Theologie und das Lehramt*, Freiburg, 1982. 76.

szimbólumértelmezést folyamatosan élővé és aktualizálhatóvá kell tenni, ami funkcionális segítséget, közvetlenül a liturgia egészére vonatkozó oktatást igényel.¹²⁰¹

A homiliára vonatkozó utasításban a beszéddel kapcsolatban a liturgikus konstitúció egy kettős forrásról tesz említést. A kettős forrás egymás mellé állításával a két hitközvetítő eszközelem részben közös célösszefüggésbe kerül, részben azonos vagy egymást megközelítő fontosságot tulajdonít számukra a törvényhozó. Mindkét eszközelem lényegi újdonságot tartalmaz a II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformját megelőző felfogáshoz és gyakorlathoz képest.

A kettős forrás eszközelei: a *Szentírás* és a *liturgia*. A két misztériumhordozó valóságot liturgikus eszközelemként értelmezve, elkerülhetlenné válik a liturgikus és teológiai reflexió általi küldetésegyeség igazolása, mert csak így nyílik lehetőség a kánonjogi szabályozás megértésére és adaptációs tisztázására.

A liturgikus konstitúció a Szentírás és liturgia homiletikus kapcsolatát a szertartás és a szó kapcsolatát és egységét hangsúlyozó pont megoldási lehetőségeit felvázoló paragrafusban határozza meg: „(...)A beszéd forrása legyen elsősorban a Szentírás és a liturgia”¹²⁰² A dokumentum szövege az eszközelemek között nem állít fel értékrendi sorrendet vagy jogszabályértelmezési hierarchiát, ugyanis az aktuális és kontextuális szövegszituációs módszer elemzés nyelvi értelmezési tartományában a fogalmi elemek felsorolásakor a nyelvi kopula¹²⁰³ alkalmazása („és”) határozza meg a fogalmi elemek egymáshoz rendelt vagy elkülönített helyzetét és dinamizmusát, valamint a kötőszavas vagy kopulás összetétel, felsorolás, *gondolatritmikus paralellizmus* és egyéb nyelvi párhuzamok esetén (pl. egyszerű monotematikus felsorolás) a fogalmi sorozatot közvetlenül megelőző nyelvi elem (jelző, határozó, minősített vonatkozó névmás) [ebben az esetben: „elsősorban”] sem az első sem a sorozatot lezáró fogalmi elem tekintetében nem eredményez tárgyi minősítést; tehát a Szentírás és a „liturgia” a liturgikus konstitúció szövegszándéka alapján azonos kánonjogi szinten érvényesül a homiliában.¹²⁰⁴

Az utasítással kapcsolatban szükségesnek tűnik mindkét eszközelem részletesebb elemzése. A Szentírás a kinyilatkoztatás eseményében elhangzott szónak az egyház hitéből keletkezett és a keletkezés óta az egyház hite számára normatív írásbeli leképződés és a

¹²⁰¹ LENGELING, E.J., *Liturgie als Grundvollzug christlichen Lebens*, Regensburg, 1995. 116.

¹²⁰² II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 35. 2.§, in *AAS* 56 (1964) 109.

¹²⁰³ Szösszetétel vagy egyéb kötőszavas tárgyi kapcsolat létrehozását megvalósító és jelölő nyelvi eszköz, ebben az esetben az „és”.

¹²⁰⁴ LENGELING, E.J., *Die Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie, Lateinisch-deutscher Text mit einem Kommentar von Emil Joseph Lengeling*. Münster, 1985. 103.

legfőbb teológiai ismeretforrás.¹²⁰⁵ Az egyház hitének írásban történő megformálása részben a liturgia-esemény által megfogalmazott szükséglet következménye volt, hiszen a korai liturgikus teológiai reflexió számára elkerülhetlenné vált a szövegstabilizálás.¹²⁰⁶ A liturgikus esemény (liturgia-esemény) és a Szentírás szövegformalizálódása ebben az értelemben kimondottan egymáshoz rendeltnek tekinthető, ugyanis a szövegstabilizációs hatás következtében a liturgia a szentírás redakciós és nyelvi jelentésstruktúrájának keletkezési eszközévé vált, ugyanígy a liturgia tematizálódását történeti és teológiai forrásként a Szentírás határozta meg, mely a szövegkeletkezés és a feldolgozandó anyagmeghatározás összefüggésében liturgikus eszközelemmé vált az egyház kultusztörténetében.¹²⁰⁷

A fenti értelmezéssel összefüggésben kimondható, hogy a homília liturgikus tematizálódása részben erre a biblikus alapreperóra építő gondolatstruktúra által meghatározott liturgikus szövegrendszerre épül, részben magát a liturgikus cselekményt és a liturgia-esemény egészét kell a homília műfaji eszközeivel, tehát az egezetikai módszerrel elemezni. A liturgikus gyakorlat egezetikus értelmezése képezi a liturgia egészével közvetlenül foglalkozó tanítás előmozdításának kánonjogi karakterét.

A rituális eszközelemek és liturgikus szimbólumok krisztushívők számára történő autentikus közvetítéséről a kánonjog által is „liturgikus szolgálatként” elismert *kommentátor* (magyarázó) gondoskodik. A Római Misekönyv Általános Rendelkezéseiben található szabályozás értelmében a kommentátor esetében nincs megkülönböztető utasítás a kommentátor státuszára, felszenteltségére és nemére vonatkozóan, tehát feltételezhető, és a kialakult, valamint jóváhagyott liturgikus gyakorlat alapján kijelenthető, hogy felszentelt és felszentelésben nem részesült krisztushívő egyaránt alkalmas a szolgálat betöltésére, amennyire valóban képes rá. A képesség tekintetében a rendelkezés pontosan megvilágítja az alkalmassági követelményeket, ugyanis a feladata: „(...) *magyarázatokat ad és figyelmeztetésekkel szolgál a híveknek, hogy a szentmise menetébe betekintést nyerjenek, és jobban megértsék azt.*”¹²⁰⁸ A feladat végzése nem lehet improvizatív, tehát gondosan elő kell készíteni azokat a szövegeket, melyek az adott ünnepre vonatkoznak, figyelembe véve az ünnepkört, a szertartás részeit, a cselekmények történetét, a megelőző és követő rítusaktusokat, valamint ezek egységét és misztériumteológiai dimenzióját.¹²⁰⁹ Nem elég a cselekmények magyarázatát előkészíteni, hanem a megfelelő előadást is elő kell készíteni,

¹²⁰⁵ KRUSE, H., *Die Heilige Schrift in der Theologischen Erkenntnislehre*, Paderborn, 1974. 48.

¹²⁰⁶ KÜHNE, H.J., *Schriftautorität und Kirche*, Göttingen, 1990. 130.

¹²⁰⁷ MERTENS, A., *Handbuch der Bibelkunde*, Düsseldorf, 1994. 274.

¹²⁰⁸ *Institutio Generalis Missalis Romani*, 68.a

¹²⁰⁹ SCHMID-KEISER, S., *Aktive Teilnahme, Kriterium gottesdienstlichen Handels und Feierns*, Frankfurt, 1985. 136.

tehát a celebránssal vagy a liturgiát elnöklő szolgálattal elölzetesen egyeztetni kell a kommentátori szolgálat helyéről, időtartamáról és tematikájáról: „*Szükséges, hogy a magyarázó alaposan készítse elő a megjegyzéseit, és okosan, világosan mondja el azokat.*”¹²¹⁰

A kommentátor helyére vonatkozó utasítás a segédkezők azon csoportjába utalja a magyarázót, ahol a rendezők és a perselyezők tartózkodnak, tehát a szentélyen kívülre, azzal a pontosítással, hogy „alkalmas” helyen álljon, a hívekkel szemben („a hívek előtt”), de ne menjen fel az ambóra. A szövegből kiderül, hogy minden kommentátorra vonatkozó utasítás egyes számban történik, tehát feltételezhető, hogy a törvényalkotói szándék a liturgikus cselekmény folyamán egyetlen kommentátorra korlátozódik, azonban kérdéses, hogy egyetlen állandó személy, vagy egyidejűleg egy személy töltse be a feladatot váltakozó rendszerben (a többnyelvű közvetítést magyarázó szolgálattal nem szükségképpen liturgikus szolgálattal, tehát a híradástechnikai eszközök segítségével történő liturgiaközvetítéssel kapcsolatos szabályozás nem erre a liturgikus jogi szituációra vonatkozik).

A II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformja lényeges változást eredményezett a kommentátor feladatában és a feladat kivitelezésében. A zsinat előtt a hatályosnál jóval szélesebb körű és szűkebb értelmezési lehetőséget adó szabályozás volt érvényben, mely elsősorban a Szent Rítuskongregáció, *Instructio de musica sacra et sacra liturgia* kezdetű instrukciója közölte (1958. szeptember 3.) Ez a liturgikus szolgálattal kapcsolatos zsinat előtti felfogást érzékletesen tükrözi, melyet a következő szabályok ismertetésével világítunk meg: a kommentátor szolgálatának célját az enciklika a hívők tevékeny részvételének elérésében határozza meg. Ez a célmeghatározás jelentősen különbözik a II. Vatikáni Zsinatot követő indoklástól, mely a kommentátor feladatát nem kifejezetten az aktív részvétel érdekében nevezi szükségesnek, hanem azért, hogy „*a szentmise menetébe betekintést nyerjenek és jobban megértsék azt.*” Szövegtartalmi szempontból, közvetett módon a zsinat utáni rendelkezés is az aktív bekapcsolódás elősegítésére irányul, de a bennfoglalt participációs zsinati reflex érvényesülésén túl, a Római Miskönyv Általános Rendelkezései a liturgikus cselekményre vonatkozó oktatói feladatot nevezi a kommentátori szolgálat lényegének, mely lényeges különbség a zsinatot megelőző liturgikus jogi szemlélethez képest.¹²¹¹ A következő különbség a szolgálattal személyére vonatkozó kritériumokban fogalmazódik meg. A II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformját megelőzően a kommentátor jellemzően pap vagy klerikus, esetleg világi krisztushívő, de nő semmiképpen nem lehetett: „*Úgy illik, hogy a kommentátori feladatot pap vagy legalább klerikus lássa el; ha ilyen nem*

¹²¹⁰ *Institutio Generalis Missalis Romani*, 68.a

¹²¹¹ HEINZ, A., *Gemeinsam dem Volk dienen*, Trier, 2000. 88.

áll rendelkezésre, rá lehet bízni keresztény erkölcséről ismert laikus férfire, akit jól kioktattak a feladatra. Asszonyok sohasem tölthetnek be kommentátori szerepet.”¹²¹² A szolgálattevő helye is változott. A zsinati reformot megelőzően a felszentelt kommentátor az ambónál végezte a szolgálatát, míg a szentélyen kívül a felszentelésben nem részesült magyarázó végezte a szerepének megfelelő liturgikus feladatot, melyet a II. Vatikáni Zsinat előtt nem szolgálatnak, hanem liturgikus szerepnek tekintettek.

3.1.2. A liturgikus nyelv gyakorlati alkalmazásának liturgikus jogi kérdései és a vonatkozó szabályozás

A kommunikatív alaplényegű liturgia anabatikus dimenziójában a kommunikációnak két rétege jelenik meg a liturgikus aktus során, az egyik a szimbólumrendszer, a másik a *nyelv*.¹²¹³ Mindkét réteg alkotó eleme az életcserének, ezért szabályozásuk a liturgikus jog központi feladatát képezi. A kommunikatív lehetőségek analóg módon, de mégis reálisan jelenítik meg a lényegszerinti liturgikus jelenséget. A nyelv elméleti értelemben a gesztikuláción és a testtartásokon keresztül a színeken és egyéb jeleken át egészen a verbális szintig terjedő megismerési tartomány által határolt liturgikus eszközelemhalmaz.¹²¹⁴ Ebben az esetben a nyelv verbális szint által jelzett, a „beszédre” koncentrált nyilvános¹²¹⁵ és közös liturgikus karaktere kánonjogi szabályozásának elemzése történik.

A *külső* liturgikus nyelv és a *belső* nyelv kölcsönhatásban áll egymással, hiszen a külső nyelv lényegi feladata, hogy közvetítse a belső nyelvet, pl. Isten igéjét a megszólítottához. A liturgikus kommunikáció ugyanis nemcsak a kultuszalanyok közötti

¹²¹² SZENT RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Instructio de musica sacra et sacra liturgia*, instrukció, 1958. szeptember 3. 96. AAS 50 (1958) 630-663.

¹²¹³ RATZINGER, J., *Das Fest des Glaubens, Versuche zur Theologie des Gottesdienstes*, Einsiedeln, 1981. 87.

¹²¹⁴ SCHAEFFLER, R., *Theorie der Sprachhandlungen und heutige Ekklesiologie. Ein philosophisch-theologisches Gespräch*, Freiburg, in *QD* 109 (1987) 27-53. 42.

¹²¹⁵ A „nyilvánosság” mint kitétel ebben az esetben azt jelzi, hogy a nyelv verbális szintjének értelmezésekor pontosításra van szükség, mert a „néma” nyelv is verbalitás a szó szoros értelmében, de a nyilvánosan, közösségi fórumon ki nem ejtett szó mint nyelvi jelenség más szabályozás alá eszik. A liturgiatudomány ebben az értelemben megkülönböztet *belső* és *külső* nyelvet. A kettő kölcsönhatásban van egymással. A belső nyelvnek a közösségi dimenzióban nincsen elsődleges kommunikatív szerepe (másodlagos –jelen esetben ekkleziológiai – értelemben azonban mint az egyház egységes közösségének tagjaként, liturgikus nép, gyülekezet tagjaként a belső nyelv is kommunikatív karaktert hordoz, ugyanis a belső imádság is része a kultuszközösség anabázisának) és feladata, inkább az észlelés közege, de az érzékelés önmagában is kommunikatív, mert ezen keresztül helyezi el magát a megismerő alany a liturgikus közegben és így válik kultuszalannyá.

gondolatcserére korlátozódik, hanem a kultikus aktus célját megvalósító elsődleges rítusalany (Isten személye, Jézus Krisztus mint legfőbb kiszolgáltató és Közvetítő) és a kultuszban résztvevő személy közötti életcsere közvetítése.¹²¹⁶

A latin nyelv csak a 3. században került a liturgiába, előtte a koine-görög és a nemzeti nyelvek voltak a liturgikus kommunikáció főbb verbális eszközei, egy-egy héber és görög fogalom eredeti megőrzésével.¹²¹⁷ A. Adam szerint a latin nyelv kizárólagos alkalmazása a liturgikus cselekményeknél nem tette lehetővé a tényleges ünneplést a résztvevők számára, amennyiben nem voltak járatosak a nyelvben: „(...) hogyan ünnepelhetne a latin nyelv ismeretében járatlan krisztushívő tudatos megértéssel és tevékenyen a liturgikus cselekményben, ha a számára idegen nyelv miatt nincs belelátása a liturgikus szöveg tartalmába? Ebben az esetben olyan meghatározó kommunikációs zavarral állunk szemben, ami miatt súlytalanná válik minden érv, amely a latin nyelv használatát kívánja támogatni.”¹²¹⁸ A II. Vatikáni Zsinat reformjáig ugyan mindenütt a latin nyelv volt a szinte kizárólagos verbális kommunikációs eszköz, de a Tridenti zsinat előtt számos nemzeti vagy regionális nyelvet alkalmaztak a liturgia végzése során.¹²¹⁹

Az anyanyelvre történő liturgikus szövegfordítás többirányú szakmai problematikával is küzd. Elsősorban a korszerű nyelvhasználathoz kell igazítani a liturgikus szövegeket, majd az egyes nyelven belül meg kell választani azt az irodalmi nyelvi réteget, ami képessé teszi a szöveget a liturgia közösségi végzésére, tehát nemcsak teológiailag indokolt és kivitelezhető, hanem a közösség számára is a tevékeny bekapcsolódás eszköze lehet.¹²²⁰

¹²¹⁶ RAHNER, K., *Die Gegenwart des Herrn in der christlichen Kultgemeinde*, in *Schriften*, VIII (1967) 395-408. 402.

¹²¹⁷ KLAUSER, TH., *Der Übergang der römischen Kirche von der griechischen zur lateinischen Liturgiesprache*, in *Città del Vaticano*, 1946. 467-482. 471.

¹²¹⁸ ADAM, A., *Grundriß Liturgie*, Freiburg, 1992. 66.

¹²¹⁹ A koine-görög nyelven kívül alkalmazták az ókori kopt, szír és elsősorban az örmény nyelvet is. A kereszténység terjedésével fokozatosan megjelentek az ószláv valamint az arab nyelvek is. Decius császár uralkodása alatt egy liturgikus megújulás ment végbe és ekkor került a liturgiába a latin nyelv, ami Damazusz pápa egyházkormányzati periódusában véglegesült 380 körül. VII. Gergely pápa visszavonta a szláv nyelvek liturgikus használatára vonatkozó engedélyt. A középkorban a köznép nem értette a latint, de a művelt és előkelő réteg még képes volt a latin liturgia megértésére. A Tridenti zsinat nem zárkózott el a latin nyelven kívüli más nyelvek liturgikus alkalmazásától csak azt ítélte el, hogy a „nép nyelvén” ünnepeljék a liturgiát: „(...) *si quis dixerit (...) lingua tantum vulgari Missam celebrari debere*” (DH 1759.) A liturgiatudományban is korábban elterjedt nézetekkel szemben, a Tridenti zsinat után is keletkeztek hivatalosan jóváhagyott nemzeti nyelvű missale fordítások! V. Pál pápa engedélyével elkészült a *Missale Romanum* kínai nyelvre fordított kiadása – melyet a rítusviták miatt nem használtak -, majd az illetékes szentszéki hivatal engedélyével később elkészült a missale örmény, grúz, arab és perzsa fordítása is. 1631-ben (VIII. Orbán) elkészült a glagolita írással közreadott ószláv *Missale Romanum*. A későbbiekben az egyház a nyelvi korlátok miatt nem szorgalmazta az egyes európai nyelvekre történő fordítást.

¹²²⁰ SCHAEFFLER, R., *Theorie der Sprachhandlungen und heutige Ekklesiologie. Ein philosophisch-theologisches Gespräch*, Freiburg, in *QD* 109 (1987) 27-53. 33.

A II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformja szorosan összefügg ugyan a liturgikus konstitúció szövegével – és elsősorban szándékával –, de a liturgikus nyelv kérdésében a fejlődés (vagy változás) lényegében és formájában egyaránt túlszárnyalta a zsinati alap gondolatot, mely arra az eredeti álláspontra helyezkedett, hogy a liturgikus cselekmények során a latin nyelvet meg kell tartani: „*A latin nyelvnek használatát, amennyiben nincs erre valami külön részleges jogi rendelkezés, a latin rítusokban meg kell tartani.*”¹²²¹, azonban a későbbi liturgikus jogfejlődést most nem is érintve – a következőkben ugyanis kitérünk a II. Vatikáni Zsinatot követő, azzal részben összefüggő, részben közvetett kánonjogi kapcsolatban álló kiterjedt liturgikus normarendszerre – a konstitúció szövegében szerves összefüggésben a latin nyelv megőrzésére vonatkozó szándékkal (az összefüggést a szövegszituáció tekintetében az a tény is alátámasztja, hogy a következő kijelentés egyetlen pontot alkot a latin nyelvre vonatkozó konzerválásra irányuló utasítással, és külön paragrafusokban szerepelnek az egyéb lehetőségek) – megfogalmazódik a *participatio actiosa* alapelv érvényesülését szolgáló további nyelvi lehetőség, mely nem kötelezi a szolgálattevőket közvetlenül és azonnal (1963-64) a népnyelv liturgikus alkalmazására – engedélyt és felhatalmazást sem ad a kivitelezésre, illetve a következő paragrafusban szabályozza –, de egy kánonjogi alapelethez biztosít az anyanyelvi liturgikus kommunikáció létrehozására¹²²²: „*Mivel mind a szentmisében, mind a szakramentumok kiszolgáltatásában, mind a liturgia más részeiben föltöbb hasznos lehet a nép számára az anyanyelv használata, azért megengedett, hogy ennek tágabb teret juttassunk.*”¹²²³ A hasznosság ebben az esetben az önmagával következetes utasításrendszer alapszemléletét tükrözi, hiszen a konstitúció munkadokumentumának létrehozásakor még nem lehetett előre látni, hogy az anyanyelvi liturgikus fejlődés milyen irányban halad a későbbiekben és ekkleziológiai hatásai tekintetében képes lesz-e a zsinat által a változtatásokkal kapcsolatban megfogalmazott *fejlődési többletet* érvényesíteni.¹²²⁴ Általános fordítási probléma, hogy lehetetlen mindent szó szerint egy adott nyelvre átfordítani, mert a nyelv esetlegesen (általában) saját fejlődésében nem alkotta meg a teológiai tartalmat hordozó fogalmat – mivel a nyelvtörténeti rétegbe a korban aktuális latin teológiai terminus kerülhetett csak be –, így értékének és

¹²²¹ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 36. 1.§, in *AAS* 56 (1964) 109.

¹²²² LENGELING, E.J., *Die Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie, Lateinisch-deutscher Text mit einem Kommentar von Emil Joseph Lengeling*. Münster, 1985. 83.

¹²²³ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 36. 2.§, in *AAS* 56 (1964) 109.

¹²²⁴ HÄUBLING, A., *Liturgiereform. Materialien zu einem neuen Thema der Liturgiewissenschaft*. In *ALw* 31 (1989) 437-491. 465.

jelentésének csorbítása nélkül nem lehetséges szó szerinti fordítást létrehozni.¹²²⁵ A liturgikus szempont által felvetett kérdés pedig az, hogy amennyiben mégis létrehozható a fordítás, megfelelő teológiai és liturgikus színvonalon, a krisztushívők közössége számára vajon alkalmas dinamikus eszközelemmé válik-e; továbbá a bekapcsolódás során nem tartalmaz-e olyan lehetőséget, amely félreértésekre adhat alkalmat, ugyanis a latin szófordulatokkal más korokból származó teológiai hangsúlyok járhatnak együtt és ezek a hangsúlyok nem biztos, hogy a mai kor aktuális ekkleziológiai problémáit dimenzionálják a megfelelő intenzitással, ami a liturgia kommunikatív anabázisát teheti kétségessé.¹²²⁶

A konkrét kánonjogi szabályozás a liturgikus konstitúció utasításán kívül megjelenik az Egyházi Törvénykönyvben és a zsinat utáni, liturgikus konstitúció végrehajtására vonatkozó, és egyéb liturgikus jogot tartalmazó speciális szentszéki utasításokban.

Az Egyházi Törvénykönyv a latin nyelvvel kapcsolatban két alkalommal ad konkrét szabályozást, először a szemináriumban való oktatásáról (CIC 249. kánon), ami közvetetten liturgikus vonatkozású, ugyanis a papnevelésben történő latin nyelvoktatás kötelezettségét azzal indokolja, hogy a lelkipásztori munkához szükséges: „*Institutionis sacerdotalis Ratione provideatur ut alumni (...) linguam latinam bene calleant (...) quarum scientia ad eorum formationem aut ad ministerium pastorale exercendum necessaria vel utilis videatur.*” (vö. CIC 249. kánon) és a lelkipásztori munkában a latin nyelv – eltekintve bizonyos sajátos esetektől – kizárólag a liturgikus cselekmények alkalmával válhat valódi lelkipásztori eszközzé. Második alkalommal az eukarisztikus ünneplés rítusait és szertartásait szabályozó cikkelyben (CIC IV. Könyv, I. Rész, „*A szentségek*”, I. Fejezet, „*Az Eucharisztia ünneplése*”, 3. cikkely, „*Az eucharisztikus ünneplés rítusai és szertartásai*”) az eukarisztikus ünneplés nyelvének meghatározásakor: „*Eucharistica celebratio peragatur lingua latina aut alia lingua, dummodo textus liturgici legitime approbati fuerint.*” (CIC 928. kánon) A Törvénykönyv szabályozása több jogi elemet tartalmaz, melyekkel kapcsolatban a korábbi és a kánon kihirdetését követő szentszéki utasítások is részletesebb értelmezési lehetőséget nyújtanak. Első megállapításként, összehasonlítva a liturgikus konstitúció vonatkozó szövegrészében szereplő utasítással, kijelenthető, hogy a zsinati dokumentum kibocsátását követő húsz évben is megmaradt a latin nyelv liturgikus elsőbbségének elve, amire a Törvénykönyv idézett kánonjában érvényesülő interpretációs szándék alapján, közelebbről a szövegszituációs elemzés segítségével következtethetünk: az eukarisztikus liturgia nyelvi

¹²²⁵ PAHL, I., *Wie heute sprechen in der Liturgie?* Freiburg, 1999. 110.

¹²²⁶ SCHAEFFLER, R., *Theorie der Sprachhandlungen und heutige Ekklesiologie. Ein philosophisch-theologisches Gespräch*, Freiburg, in *QD* 109 (1987) 27-53. 40.

problémájának szabályozásakor, első legitimizációs pozícióba¹²²⁷ helyezi a latin nyelvet, megelőzve az egyéb nyelvekre vonatkozó lehetőséget. A következő gondolat, hogy azzal a feltétellel engedi meg a Törvénykönyv az egyéb nyelvek liturgikus alkalmazását, hogy az adott nyelvre lefordított liturgikus szövegei legyenek törvényesen jóváhagyottak. Ez a szemlélet már nem nevezhető *funkcionálisan redukált*, a cselekmények gyakorlati megfelelőségére szorító *normaminimum* meglétével legitimált formális jogi követelménynek, hanem kifejezetten a liturgikus konstitúcióban meghatározott liturgikus törvényhozói illetékességi kör által a tárgyra vonatkoztatott kánonjogi követelményt kívánja érvényesíteni: „*Ennek a szabálynak keretében minden egyes területnek állandó egyházi tekintélye hivatott a döntésre (...)*”¹²²⁸.

A II. Vatikáni Zsinat óta lényegesen megváltozott a latin nyelv és az anyanyelvi liturgikus szövegek közötti kánonjogi kapcsolat, ugyanis az ekkleziológiai és praktikus nyíltság felajánló, ajándékozó, lehetőséget adó szemléletéből a liturgikus normaszemlélet átlépett a mindennapokban érvényesített, nemzeti nyelveken történő szövegfordítási kötelezettség gyakorlatára.¹²²⁹ Már kifejezett utasítás fogalmazza meg, hogy a latin kiadás után meg kell jelentetni a népnyelvi változatot is: „*Ahányszor egy liturgikus könyv latin mintakiadása megjelenik, szükséges, hogy kellő időben kövesse ugyanazon könyv fordításának elkészítése, amelyet a Püspöki Konferenciának a szabályszerű jóváhagyás után az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregációhoz kell eljuttatnia, amelynek feladata azt felülvizsgálni a jog szerint megtartandó szabályok szerint.*”¹²³⁰ Azokban az országokban, ahol nemcsak egy nyelvet használnak nemzeti nyelvként, hanem egyidejűleg több nyelven is végzik a liturgikus cselekményeket, minden egyes nyelvre le kell fordítani a szükséges szövegeket, és ki kell adni az érintett nyelvek mindegyikén a liturgikus könyveket. Erre vonatkozóan egy korai (1964) instrukció utasítása vonatkozik.¹²³¹

Amennyiben az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció megadja a felülvizsgálatot követő engedélyt a fordítás kiadásához, biztosítottak tekintendő a fordítás valódi hitelessége, továbbá az, hogy a szöveg megegyezik az eredeti szöveggel.¹²³² A

¹²²⁷ MÜLLER, L., *Kirchenrecht – analoges Recht? Über den Rechtscharakter der kirchlichen Rechtsordnung*, St. Ottilien, 1991. 79.

¹²²⁸ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 36. 3.§, in *AAS* 56 (1964) 109.

¹²²⁹ KLAUSER, TH., *Der Übergang der römischen Kirche von der griechischen zur lateinischen Liturgiesprache*, in Città del Vaticano, 1946. 467-482. 479.

¹²³⁰ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Liturgiam authenticam*, instrukció, 73., in *AAS* 93 (2001) 685-726. 709.

¹²³¹ SZENT RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Inter Oecumenici*, instrukció, 1964. szeptember 26. 40 d, in *AAS* 56 (1964) 886.

¹²³² VI. PÁL, *Sacram liturgiam*, motu proprio, IX. *AAS* 56 (1964) 143.

felmerült kételyek alapján adott válaszra hivatkozva kijelenthetjük, hogy a kongregáció által adott engedélyezés után biztosnak tekinthető, hogy a liturgikus közösség egyházzal és a pápával való tényleges kötelékét teremti meg és fejezi ki a liturgikus szöveg, tehát ekkleziológiai szempontból is megfelel a rítusegység és a közösségi egység zsinati teológiai kritériumainak.¹²³³

Kánonjogi oldalról lényeges szempont, hogy a liturgikus könyvek kiadása tényleges kormányzati hatalmat igényel-e, vagy a megszentelői feladat teljesítésekor végrehajtandó köteleességek keretében az egyes liturgikus jogi törvényhozói illetékességet gyakorló hierarchikus szintek is képesek lehetnek saját eljárással, valódi liturgikus könyvek (fordítások) létrehozására,¹²³⁴ ahogy a Tridenti zsinatot megelőző gyakorlat alapján elterjedt és általános szokás volt a párhuzamos liturgikus joghatóság. A liturgikus konstitúció a liturgikus könyvek kiadását egyértelműen az Apostoli Szentszék illetékességi körébe utalja (SC 22. 36.) és az Egyházi Törvénykönyv is megegyező módon rendelkezik (CIC 838. kánon), azonban ezeknél a jogszabályoknál a kérdésre vonatkozó pontosabb és szűkebben értelmezett választ találhatunk az Egyházi Törvénykönyvet felülvizsgáló Pápai Bizottság ügyirataiban (1983) a liturgikus könyvkiadás kormányzati hatalommal való összefüggésével kapcsolatban: „*A felülvizsgálati engedély nem pusztán valamiféle formalitás, hanem a kormányzati hatalom olyan cselekménye, amely mindenképpen szükséges [hiányában ugyanis a Püspöki Konferencia cselekménye egyáltalán nem bír jogerővel] és amelyben változtatások – akár alapvetőek is – előírhatók.*”¹²³⁵ Ezért az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció által kibocsátott felülvizsgálati engedély nélkül hiányában semmilyen lefordított, vagy eredeti (újonnan létrehozott) liturgikus szöveg, mely a szolgálattevők vagy a krisztushívők számára készült, nem szabad kinyomtatni.¹²³⁶

Amennyiben a püspöki konferencia által jóváhagyott és az Apostoli Szentszék részéről felülvizsgált liturgikus könyvet, vagy bármelyik részét utólag meg kívánják változtatni, ugyanazt a fordításra vonatkozó eljárást kell lefolytatni, mint az engedélyt megszerző kérelem

¹²³³ A ZSINAT UTÁNI MUNKÁKAT KOORDINÁLÓ ÉS A ZSINAT HATÁROZATAIT ÉRTELMEZŐ KÖZPONTI BIZOTTSÁG, *Válasz az előterjesztett kételyre*, in *AAS* 60 (1968) 361.

¹²³⁴ CATTANEO, A., *Grundfragen des Kirchenrechts*, Amsterdam, 1992. 148.

¹²³⁵ AZ EGYHÁZI TÖRVÉNYKÖNYVET FELÜLVIZSGÁLÓ PÁPAI BIZOTTSÁG, *Ügyiratok*, in *Communicationes* 15 (1983) 173.

¹²³⁶ A fordítások minőségére vonatkozóan előírás, hogy nemcsak a teológiai ismeretek által meghatározott szabályokkal kell összhangban lennie a liturgikus szövegnek, hanem csak akkor lehetnek méltók a liturgikus cselekményhez, ha „*a katolikus tanítás gazdagságát híven viszik át az eredeti szövegből a nemzeti fordításba*” vö. VI. PÁL, *Beszéd a Szent Liturgiáról szóló rendelkezést végrehajtó Testület tagjaihoz és szakértőihez*, 1966. október 13. *AAS* 58 (1966) 1146; és „*a szakrális nyelv igazod(ik)[jék] a benne foglalt dogmatikai tartalomhoz*”. Vö. VI. PÁL, *Beszéd a Szent Liturgiáról szóló rendelkezést végrehajtó Testület tagjaihoz és szakértőihez*, 1968. október 14. *AAS* 60 (1968) 734.

esetében, tehát szükséges a püspöki konferencián döntési joggal rendelkező tagok kétharmados szavazati arányát tartalmaz dokumentum, majd az összes ügyiratot két példányban az elnök és a titkár aláírásával el kell juttatni az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregációhoz.¹²³⁷ Kánonjogilag létezik ezzel kapcsolatos alternatív lehetőség is, de csak rendkívüli körülmények között, és ilyenkor bármely eljárási mód alkalmazható abban az esetben, amikor erre a püspöki konferencia vagy az Apostoli Szentszék által jóváhagyott eljárás lehetőséget biztosít: „Bármely más eljárási mód rendkívüli körülmények esetén és csak akkor alkalmazható, ha a Püspöki Konferencia Szabályzatában vagy ezzel egyenértékű, az Apostoli Szentszék által jóváhagyott törvényhozási cselekménnyel lett elrendelve.”¹²³⁸ A liturgikus könyvek nemzeti nyelvű kiadására vonatkozó, Apostoli Szentszéktől elnyert jóváhagyást úgy kell tekinteni, hogy az kizárólag a felterjesztő püspöki konferencia területére érvényes, tehát az ilyen engedéllyel rendelkező kiadásokat az Apostoli Szentszék engedélye nélkül nem szabad más püspöki konferencia területén felhasználni,¹²³⁹ kivéve bizonyos rendkívüli körülmények esetét.¹²⁴⁰

¹²³⁷ Ezeknek az iratoknak tartalmazniuk kell azoknak a püspököknek (vagy velük azonos jogállású személyeknek) a nevét, akik részt vettek az ülésen, ezen kívül az ülés jegyzőkönyvét, amelyen fel van tüntetve az egyes határozatokra vonatkozó szavazások eredménye – megjelölve az „igen” és a „nem” szavazatok és a tartózkodások számát, valamint két példányt el kell küldeni a nemzeti nyelvre fordított liturgikus szövegből, mellékelve a számítógépes adathordozón elkészített változatot is. Ezen kívül egy külön jelentést is kell készíteni, amely tartalmazza a fordítás munkája során követett szempontokat és kritériumokat, a munkában részt vevő személyek listáját a szakértelmükre vonatkozó megjegyzéssel együtt, és a főszövegben megjelenített kérdés kapcsán, ez az a pont, ahol a már elfogadott és új kiadásban részlegesen vagy egészében megváltoztatni kívánt liturgikus szöveg kapcsán meg kell határozni, hogy a liturgikus könyv ugyanezen kiadásának korábbi fordításához képest milyen változtatásokat eszközöltek (kívánnak eszközölni), majd ezekhez a változtatásokhoz egy bevezetőt kell csatolni, amelyek tartalmazzák a változtatások indokait. Vö. SZENTISZTELETI ÉS SZENTISZTELETI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Levél a Püspöki Konferenciák Elnökeihez a nemzeti nyelvek bevezetéséről a Szent Liturgiába*, 1976. június 5. in *Notitiae* 12 (1976) 300-302. 301.

¹²³⁸ SZENTISZTELETI ÉS SZENTISZTELETI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Levél a Püspöki Konferenciák Elnökeihez a nemzeti nyelvek bevezetéséről a Szent Liturgiába*, 1976. június 5. in *Notitiae* 12 (1976) 300-302. 302.

¹²³⁹ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTISZTELETI SZENTISZTELETI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Liturgiam authenticam*, instrukció, 83., in *AAS* 93 (2001) 685-726. 713.

¹²⁴⁰ Két rendkívüli körülmény esetén valósul meg a főszövegben felvázolt kivételes tényállás. Az egyik – és általánosabb – a látogatók, vándorlók és főleg a zarándokok részvételével végzett liturgikus cselekmények alkalmazásával lép hatályba. Ebben az esetben szabad egy olyan nyelven végezni a szertartást, amely rendelkezik az Apostoli Szentszék Által jóváhagyott liturgikus könyvvel, azonban az ilyen alkalmak gyakori ismétlődése esetén értesíteni kell az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregációt: „Amennyiben e szertartások meghatározott időközönként, gyakrabban fordulnak elő, a Megyéspüspök küldjön rövid jelentést az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregációnak, amelyben írja le a körülményeket, a résztvevők számát, valamint a használt kiadásokat.” ISTENTISZTELETI ÉS SZENTISZTELETI SZENTISZTELETI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Liturgiam authenticam*, instrukció, 18., in *AAS* 93 (2001) 685-726. 692. vö. SZENT RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Inter Oecumenici*, instrukció, 1964. szeptember 26. 41. *AAS* 56 (1964) 886. A másik rendkívüli helyzet, amely a liturgikus könyvkiadás területi elvének alkalmazásakor kivételt képez, a Róma városában élő diplomáciai képviselők, és egyéb hivatalok munkatársaira vonatkozik: „A Római Egyházmegyében ugyanis, különösen a Város számos templomában és intézményében, amelyek valamilyen formában ugyanettől az egyházmegyétől vagy a Szentszék szerzeitől függenek, továbbá a Római Kúria Dikasztériumai és a Pápai Képviselők tevékenysége során a nagyobb nyelvek a liturgikus szertartásokban is szélesebb körben és gyakrabban nyernek alkalmazást.” Vö. ISTENTISZTELETI ÉS SZENTISZTELETI SZENTISZTELETI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Liturgiam authenticam*, instrukció, 76., in *AAS* 93 (2001) 685-726. 711. A szélesebb körű alkalmazás keretében ebben az esetben nincs szükség az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi

Kánonjogi szabályozás érvényesíti a liturgikus nyelvvel összefüggésben a *ritusegységre* vonatkozó ekkleziológiai alapigényt is, ugyanis nemcsak a szöveghűség, az engedélyezettetés törvényes eljárása, a területi illetékesség és az ezzel összefüggő kivételes helyzetek szabályozása, hanem a liturgikus könyvek egységének a biztosítása is a liturgikus jog egyik alapfeladata. A Szent Liturgiáról szóló rendelkezést végrehajtó Testület elnöki levelében – melyet idéz VI. Pál pápa a liturgikus szövegek nemzeti nyelvekre fordításával foglalkozókhöz intézett beszédében –, a liturgikus könyvek és a ritusegység igényének kapcsolatáról a következőt olvashatjuk: „Az Apostoli Szentszék annak érdekében, hogy a népnyelvekre is lefordított liturgikus könyvek egysége biztosítva legyen, (...) olyan bizottságok felállítását támogatta, amelyek munkájában több Püspöki Konferencia vesz részt.”¹²⁴¹ A ritusegység előmozdítása érdekében az Istentiszteleti Szent Kongregáció kiadott egy szabályzatot, mely kifejezetten a liturgikus szövegek egységes fordítására vonatkozó liturgikus jogi normákat tartalmazza. Ebben a sokrétű szabályozás mellett elrendeli, hogy ajánlatos minden nemzeti nyelven olyan egységes fordítást biztosítani, melyet „az ugyanazon vidékek püspökeinek együttműködése hozott létre”¹²⁴². Ez az együttműködés nem azonos a területileg illetékes püspöki konferencia, vagy bizonyos esetekben az egy államon belül működő püspöki konferenciák (pl. USA) együttműködésével, hanem olyan esetekre terjed ki, amelyekben egy nemzeti nyelv az államhatáron kívüli, más püspöki konferencia területén is liturgikus használat tárgyát képezi (pl. a lengyelországi németek, az olaszországi németek vagy a németországi franciák esetében) vagy olyan államok liturgikus gyakorlatával összefüggésben, ahol egyidejűleg több nemzeti nyelv él egymás mellett (pl. Svájcban a német és a francia liturgikus könyvekkel kapcsolatban). Amennyiben a körülmények miatt (nemzeti, politikai, kulturális stb.) nem lehetséges ez az együttműködés, az illetékes püspöki konferenciáknak egyeztetniük kell az Apostoli Szentszékkel, majd döntést hoznak, amely vagy egy már szentszéki jóváhagyást nyert liturgikus forrás (pl. liturgikus könyv) adaptációjára vonatkozik, vagy egy új liturgikus szöveg elkészítését írja elő. Mindkét jogcselekmény esetében kérni kell az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció

Kongregáció értesítésére, és a területileg illetékes püspöki konferencia vonatkozó szabályozásától is el lehet tekinteni, ugyanis kifejezetten egyedi (eseti) elbírálás tárgyát képezi az imént idézett instrukció 83. pontja alapján.

¹²⁴¹ A SZENT LITURGIÁRÓL SZÓLÓ RENDELKEZÉST VÉGREHAJTÓ TESTÜLET, *Elnöki levél*, 1964. október 16. in *Notitiae* 1 (1965) 195. vö. VI. PÁL, *Beszéd a liturgikus szövegek nemzeti nyelvekre fordításával foglalkozókhöz*, 1965. november 10. *AAS* 57 (1965) 969. A vegyes bizottságokkal kapcsolatos döntést az Istentiszteleti Szent Kongregáció a liturgikus könyvek egységes fordításáról szóló szabályzatában hirdette ki: ISTENTISZTELETI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Szabályok a liturgikus könyvek egységes fordításáról*, 1970. február 6. in *Notitiae* 6 (1970) 84-85.

¹²⁴² ISTENTISZTELETI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Szabályok a liturgikus könyvek egységes fordításáról*, 1970. február 6., in *Notitiae* 6 (1970) 84-85. 84.

felülvizsgálatát, mely nemcsak a liturgikus szövegre, hanem magára a jogcselekményre is vonatkozik.¹²⁴³

A liturgikus nyelv szabályozásának végső indítéka az ebben a fejezetben fő témaként kezelt, liturgikus cselekmények közösségi karakterének kánonjogi szabályozásával összefüggésben a római rítus gyakorlati és teológiai egységének előmozdítására vonatkozó zsinati szándék érvényesítése.¹²⁴⁴ A római rítusnak megvan az a képessége, hogy magába fogadja a különböző népek, kultúrák, nyelvek szellemiségéből átvett szövegeket, nyelvjárásokat és rítusvariánsokat, egy olyan harmonikus egység kialakítása érdekében, amely túllép a regionális határokon.¹²⁴⁵

3.1.3. A liturgikus nevelésre vonatkozó előírások

„*A liturgia az első és nélkülözhetetlen forrás,
amelyből a hívők az igazi krisztusi szellemet merítik.*”¹²⁴⁶

1.) A nevelés fogalma és szükségessége abból az üdvösségtörténeti alaptényből indul ki, hogy Isten bűn nélküli állapotban teremtette az embert, nem szorult rá a Teremő segítségén kívül semmire, azonban a bűn eltorzította ezt a harmonikus életközösséget, ezért az embernek szüksége van a korrekcióra, hogy helyreálljon az életcsere kommunikatív aktusa.

A liturgikus cselekmények egésze az anabatikus életcserét szolgálja, tehát az Istennel való életközösség helyreállítása érdekében a liturgia-esemény keretein belül is szükséges az emberi minőség korrekciója, valamint a liturgikus alanyiség tudatosítása. A II. Vatikáni Zsinat *participatio actiosa* liturgikus alapelve egy nevelési irányú krisztushívői elköteleződést foglal magába, amennyiben a liturgiában megvalósuló cselekvő részvétel tudatosításához megfelelő emberi minőség kialakítása szükséges.¹²⁴⁷ A liturgikus nevelés nem

¹²⁴³ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Liturgiam authenticam*, instrukció, 87., in *AAS* 93 (2001) 685-726. 715.

¹²⁴⁴ KLAUSER, TH., *Der Übergang der römischen Kirche von der griechischen zur lateinischen Liturgiesprache*, in *Città del Vaticano*, 1946. 467-482. 482.

¹²⁴⁵ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Varietates legitimae*, instrukció, 1994. január 25. 17. in *AAS* 87 (1995) 294-295. 295.

¹²⁴⁶ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 14., in *AAS* 56 (1964) 104.

¹²⁴⁷ SCHMID-KEISER, S., *Aktive Teilnahme, Kriterium gottesdienstlichen Handels und Feierns*, Frankfurt, 1985. 140.

kizárólagosan a külső vagy belső részvételi aktivitás tudatosítását szolgálja, hanem a krisztushívői élet egészét kívánja bekapcsolni a liturgia anabázisába.¹²⁴⁸

A nevelés biblikus rétege azt a figyelmes és megelőző isteni szeretetet fogalmazza meg, amelyben a teremtő és szerető Isten a helyes út felismerésére vezeti az elégedetlen vagy eltévedt népet.¹²⁴⁹ A liturgikus nevelésnek részben ez a kiigazítás és elmélyítő megvilágítás a célja, részben azonban a gyakorlati és külső oktatás mellett a belső és elméleti jellegű, mystagogikus katekézis.

2.) A II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformjának egyik fő célja, hogy a liturgia-esemény *érthető* és *vonzó* legyen. Ez a két határozmány alakította ki a liturgikus nevelésre vonatkozó kánonjogi szisztémát is, melyben következetesen megjelenik a liturgikus nevelés külső és belső összetettségére jellemző integritás.¹²⁵⁰ Ez az integritás jellemzi a liturgia egészére vonatkozó rítusegység érdekében gyakorolt liturgiavédelmi jogszabályalkotási módszert is, mely egyrészt az inkulturációs adaptációt szabályozó normákban, másrészt a liturgikus szabályok fegyelmi kérdéseket megállapító rétegében érvényesíti a liturgia egészével összefüggő nevelést. A zsinati reformok végrehajtásával kapcsolatban a II. Vatikáni Zsinatot követő liturgikus jogfejlődés központi témájává vált a nevelési kérdés, melyet nemcsak ebben a fogalmi összefüggésben (tanítói feladat, oktatás, nevelés, képzés módszertan) fogalmaztak meg, hanem a liturgikus jogi adaptáció egészére vonatkoztatva, tehát az újításokban rejlő veszélyek megfogalmazásában, a gyakorlatok vizsgálatában, a kísérleti jellegű próbálkozások kontrollálásában és egyre szűkebb értelmezési lehetőséggel kihirdetett konkrét szabályaiban egyaránt.¹²⁵¹

A liturgikus cselekmény érthetősége elsősorban a *kommunikatív szimbólumértelmezés* lehetőségi feltételeinek megvalósulásától válik függővé. Az „új” liturgia nemcsak a megújított formákat tartalmazta, hanem részben vagy egyre inkább a régi liturgikus gyakorlatokat töltötte meg a teológiai és szociokulturális fejlődésnek, változásoknak megfelelő aktuális tartalommal. A liturgiának ez az aktualizációs folyamata kulturális nehézségekbe ütközött, ugyanis a régi liturgia jelei időben és kulturálisan gyakran még távolabb kerültek az ókori

¹²⁴⁸ A neveléstudomány analogikus értelmezési horizontja segítségével bizonyos párhuzamok állapíthatók meg a liturgikus nevelés és a neveléstudomány módszertani összefüggései között, azonban nem a nevelés klasszikus és köznyelvi vagy tisztán tudományos eszközei és céljai motiválják a liturgikus nevelés szolgálatát, hanem az egyház tanítói feladatába való aktív és szükséges bekapcsolódás, mely a liturgikus jog egyik alapvető jellemzője. A teológiai reflexió az ember nevelésre való ráutaltságát összefüggésbe hozza az Istenhez fűződő teremtményi kapcsolatával.

¹²⁴⁹ PETERS, A., *Einführung in die Lehre von Gnade und Rechtfertigung*, Darmstadt, 1981. 67.

¹²⁵⁰ SCHLEMMER, K., *Liturgia semper reformanda*, Freiburg, 1997. 72.

¹²⁵¹ NIKOLASCH, F., *Die Neuordnung der kirchlichen Dienste*, in *LJ* 22 (1972) 169-182. 174.

nomád agrárkultúrában gyökerező liturgikus jelek világától, ezért a liturgikus nevelés egyik lényegi szempontjává vált a kulturális liturgiaadaptáció érthetőségének kérdése.¹²⁵² A kommunikatív szimbólumértelmezés módszerével elméleti síkon megvilágított liturgikus jelrendszer akkor válhat a liturgikus cselekményben résztvevő krisztushívő tevékeny részvételének aktív és belső életcserét kialakító tényezőjévé, ha vonzóvá és életszerűvé válik, ezért a „harmadik instrukció” felállított egy liturgikus nevelésre vonatkozó alapelvet, mely megfogalmazza az elméleti és gyakorlati liturgikus nevelés, képzés feltételeit: *„Megfontolandó, hogy a Zsinat által hozott liturgikus reform az egész Egyház ügye. Éppen ezért lelkipásztori összejöveteleken foglalkozni kell annak elméleti és gyakorlati szempontjaival, a nép keresztény nevelése érdekében, hogy a liturgia élő, vonzó és helyesen alkalmazott legyen.”*¹²⁵³ A liturgikus konstitúció végrehajtásával kapcsolatban kiadott instrukció a liturgikus nevelés kérdését és feladatát kiemeli a rituális funkcionalizmus keretei közül és a liturgikus cselekményekkel összefüggő nevelői cselekményt a „keresztény nevelés” átfogóbb dimenziójába helyezi. A liturgikus nevelés célösszefüggései közül az életcserét előtérbe helyező, valamint a krisztushívők számára vonzó liturgia-esemény megvalósulására vonatkozó nevelési kritérium mellett a „harmadik instrukció” kiemeli a liturgikus nevelés liturgikus jogi meghatározottságát, mely a liturgia egészével összefüggő nevelési cselekményfolyamatnak alapvetően liturgikus jogi karaktert biztosít: *„helyesen alkalmazott legyen”*. Ez a kitétel valósítja meg az elméleti és gyakorlati liturgikus képzés valódi összhangjára irányuló szándékot, ugyanis a helyes alkalmazás egy előzetesen, az egyház jogrendjében meghatározott, kánonjogi eszközökkel megformált cselekvési modell érvényesülését kívánja előmozdítani, tehát a liturgikus szabályrendszer konkrét rituális érvényesítését kívánja összhangba hozni a liturgikus lelkiséggel.¹²⁵⁴ A „harmadik instrukció” a „Papság és a hívek alapos liturgikus nevelése” (13. p.) alcímben fejti ki a liturgikus nevelés és a felszentelt szolgálattevők közötti összefüggést: *„Elsősorban tehát a lelkipásztorok legyenek saját példájukkal az egységes liturgia művelői azzal, hogy az Egyház törvényét és előírását megtartják, és a hit szellemében munkálkodnak.”* Ez a megállapítás egy újabb liturgikus jogi hangsúlyt fogalmaz meg, melyben a II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformja által is megfogalmazott ekkleziológiai egységmodellt kívánja érvényesíteni a törvényhozó. A liturgikus nevelés nemcsak direkt eszközökkel, frontális oktatói módszerrel alkalmazható,

¹²⁵² LUKKEN, G., *Inculturation de la liturgie, Théorie et pratique*, in *QL* 77 (1966) 10-39. 21.

¹²⁵³ ISTENTISZTELETI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Liturgicae Instaurationes*, instrukció a liturgikus konstitúció végrehajtásához, 1970. szeptember 5., 13. *AAS* 62 (1970) 697.

¹²⁵⁴ STANKS, T.D., *The Eucharist: Christ's Self-Communication in a Revelatory Event*, in *TS* 28 (1967) 27-50. 38-39.

hanem az egyre inkább következetesen megtartott új liturgikus rendelkezések hitbéli elfogadást tükröző végrehajtásával.¹²⁵⁵

A liturgikus konstitúció két alponthban is foglalkozik a liturgikus neveléssel: (I. Fejezet, „*Általános alapelvek a szent liturgia megújítására és ápolására*”, II. Alcím, „*A liturgikus nevelés és a tevékeny részvétel*”; és III. Alcím, „*A szent liturgia megújítása*”, 'C' alpont, „*A liturgia oktató és lelkipásztori jellegéből fakadó szabályok*”). A nevelési cselekményt két részre bontja, melyben az első rész foglalkozik a közvetlen nevelési kérdésekkel, míg a második – fentiekben az elemzés tárgyához rendelt forrásként alkalmazott – nevelési téma a konkrét részkérdésekben mutatja meg az utasítás gyakorlati alkalmazásának alaplehetőségeit.¹²⁵⁶ Az első, liturgikus nevelési témát megjelenítő résztéma előkészítő és jogszabályi háttérrel biztosító, alapfogalmakat és szándékokat tisztázó jelleggel jelöli ki a liturgikus nevelés alapirányait és funkcióit. Ebben a résztémában a zsinati misztériumteológia háttérstruktúrája érvényesül, amennyiben a tudatos és cselekvő részvételbe történő bevezetés alapfeltételeként és jogtárgyi indokaként a keresztség szentségében történő részesedést nevezi meg jogot keletkeztető mozzanatként: „*Az Anyaszentegyház nagyon is kívánja, hogy valamennyi hívőt vezessenek el a liturgikus cselekmények bemutatásakor ahhoz a teljes, tudatos és cselekvő részvételhez, (...) erre a krisztusi nép a keresztség által nemcsak jogot kapott, hanem kötelessége is lett.*”¹²⁵⁷ A keresztségből származó krisztushívői jogra történő hivatkozás a nevelés eszközeként egy teológiai reflexiót igényel. A Tridenti Zsinathoz képest a II. Vatikáni Zsinat új szempontokat juttat érvényre a keresztséggel kapcsolatban. A Tridenti Zsinatot követő teológiai gondolkodás a keresztséget eszköznek tekintette és az egyénben létrejövő üdvösségi hatásokat hangsúlyozta.¹²⁵⁸ A II. Vatikáni Zsinat a keresztség szentségével összefüggésben kiemeli az egyháztagságot és az egyház kultikus feladatából való részesedést is, sőt kifejezetten liturgikus feladatot társít a keresztségben részesült krisztushívő életéhez: „*A keresztség által az egyház tagjaivá vált hívőket a szentségi karakter a keresztény vallás kultuszára rendeli (...) Amikor részt vesznek az eukarisztikus áldozatban mindenki részt vesz a liturgikus cselekményben.*”¹²⁵⁹ A zsinati teológia a keresztség

¹²⁵⁵ HÄUBLING, A., *Liturgiereform. Materialien zu einem neuen Thema der Liturgiewissenschaft*. In *ALw* 31 (1989) 437-491 478.

¹²⁵⁶ LENGELING, E.J., *Die Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie, Lateinischer Text mit einem Kommentar von Emil Joseph Lengeling*. Münster, 1985. 76.

¹²⁵⁷ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 14., in *AAS* 56 (1964) 104.

¹²⁵⁸ A keresztséggel kapcsolatos tridentin teológia hangsúlyai: az áteredő bűn eltörlése, kegyelem, istengyermezség. Az egyház története során ezeket az alaphangsúlyokat gyakran érte külső és belső támadás, ezért vált szükségessé a Tridenti Zsinat tematikus szabályozása.

¹²⁵⁹ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Lumen Gentium*, rendelkezés, 11. *AAS* 57 (1965) 5-75.

szentségével kapcsolatban különböző, liturgiacentrikus feladatokat jelöl ki: jobban kell hangsúlyozni a keresztség szentségének szimbolikus jellegét, a rituális vonatkozás mellett azt is, hogy miként állítható be a szertartás a liturgia-esemény egészébe, valamint hangsúlyozni kell a szentség kommunikatív jellegét is, mely az anabatikus dialógusban a krisztushívőt képessé és kötelessé teszi a megszentelődés lehetőségéből származó életcserére.¹²⁶⁰ Ez a gondolatmenet vezet vissza a liturgikus konstitúció idézett pontjában meghatározott teológiai reflexiót igénylő krisztushívői kötelesség és jog összefüggéseit felvázoló utasításhoz, amely a liturgikus nevelést meghatározó és bevezető konstitutív norma kiindulópontja.

„Az egyházban megjelenő és embert szolgáló kegyelmi rend kifejezője a liturgikus cselekmény, mely Isten nevelő eszköze”¹²⁶¹ – állítja G. Greshake, és a zsinat utáni katolikus teológiában – részben Greshake és H. Schilling nyomán – megfigyelhető az az igény, hogy a liturgikus cselekmény által hordozott és szimbólumaktualizált síkon párhuzamosan és reálisan megjelenített kegyelmet alapvetően Istennek az embert nevelő cselekvéseként értelmezzik.¹²⁶² Ebből kiindulva, az értelmet szabadon használó hit külső aktivitásában létrejövő liturgikus cselekményben tudatosan részt venni kívánó krisztushívő, a keresztségből származó kegyelem érvényesülésének belső és külső fórumán akkor képes a liturgikus konstitúció által kötelességnek és jognak nevezett küldetését – mely a liturgikus cselekvésen keresztül érvényesül – teljesíteni, ha a hitaktus és az *actus humanus* elméleti karakterét jellemző akarati döntését, a „harmadik instrukcióban” megfogalmazott elméleti és gyakorlati alapelv együttes, harmonikus megvalósulása kapcsán egy teológiai ismeretekre épített liturgikus nevelés alapozza meg.

3.) A liturgikus nevelés nemcsak egy általános, kultuszorientált, fegyelmi jelleget és liturgikus alanyiságot együttesen érvényre juttató teológiai és lelkeségi megalapozást jelent, valamint nem szorítkozhat a liturgikus cselekmény dialogikus lényegéből adódó kegyelmi valóságot megvilágítani próbáló kísérlet pedagógiai módszerére, hanem a liturgikus élet szabályait előtérbe helyező, kánonjogilag tárgyiasított normarendszer és a liturgikus cselekmény belső, lényegi mozzanatát együttesen megjelenítő liturgikus jogi szabályösszefüggés ismertetését, oktatását jelenti, ezzel kinyilvánítva a liturgia részvételi képességét és küldetését az egyház tanítói feladatában.

¹²⁶⁰ BAUMGARTNER, J., *Das Sakrament der Taufe*, Freiburg, 1976. 131.

¹²⁶¹ GRESHAKE, G., *Der Wandel der Erlösungsvorstellungen in der Theologiegeschichte*, Wien, 1988. 153.

¹²⁶² SCHILLING, H., *Grundlagen der Religionspädagogik*, Düsseldorf, 1970. 58.

A liturgikus nevelés elmélete és gyakorlata egyetlen nevelői cselekménysort alkot, ezért az elméleti, teológiai elemzést most a liturgikus jogi összefüggések példáiból összeállított gyakorlati minta követi, melynek az a célja, hogy bemutassa a liturgikus normaösszefüggésekben megjelenő liturgikus nevelést előíró gyakorlati alapelvek típusait.

A II. Vatikáni Zsinat, keresztség szentségéből kiinduló, krisztushívői alapjogot keletkeztető misztériumteológiai dimenzióban karakterizált összefüggésében, a hitre nevelés a keresztségi kegyelem kibontakozását szolgáló eszköz, mely a közvetlen kateketikai célokon túlmutató közösségi üdvökonómia eszköze.¹²⁶³ Az eszkozorientáltságában kiemelkedő kegyelmi valóságként is definiált liturgia-eseménybe történő bekapcsolódás elméleti feltétele a liturgikus cselekmények kommunikatív szimbólumértelmezésén keresztül közvetlenül hirdetett teológiai hagyomány értelmezési lehetősége, amely hitismereteket kíván.¹²⁶⁴ Ennek a teológiai és liturgikus nevelési háttérét fogalmazza meg II. János Pál pápa, *Catechesi tradendae* kezdetű apostoli buzdítása (1979.): „*A szervesen felépített és rendszeresen végzett katekézis, mely állandóan hivatkozik Istennek a Szentírásban őrzött, a liturgiában hirdetett és az Egyház hagyománya által értelmezett Igéjére, kétségtelenül a keresztyének és a felnőtt hit nevelésének elsődleges és lényeges eszköze.*”¹²⁶⁵ A katekézis lényegi, liturgikusan funkcionált összefüggését erősíti a szentségi rítusba történő, előzetes lelkiismereti és bűnbánati gyakorlatokon keresztül, kegyelmi állapot elérésére irányuló rítuselem alkalmazását követő bekapcsolódási lehetőségre vonatkozó liturgikus jogi szabályozás; mely pl. megfogalmazza, hogy súlyos bűn, vagy előzetes szentgyónás nélkül – amennyiben súlyos ok, vagy külső illetve erkölcsi kényszer nem zárja ki – a pap ne mutasson be eukarisztikus áldozatot, vagy ne részesüljön szentáldozásban, ha nincs megfelelő lelki felkészültség állapotában¹²⁶⁶. Ez a szabályozás összefüggésbe állítja az eukarisztikus liturgia bevezető részét képező bűnbánati cselekmény szentségi gyónás helyettesítésére alkalmatlan jellegét a katekézissel, tehát a liturgikus oktatás és a liturgikus nevelés egyaránt az egyház tanítói feladatába történő integrálódás eszköze: „*A mise elején található bűnbánati cselekmény (...) nem tekinthető úgy, mint ami helyettesíti a bűnbánat szentségét. A lelkipásztorok a hitoktatásban gondosan ügyeljenek rá, hogy e téren is átadják a krisztushívőknek a keresztyén tanítást.*”¹²⁶⁷

A liturgikus cselekmények összetettségét kánonjogi és funkcionális formában egyaránt megjelenítő szövegforrások a liturgikus könyvek, melyek a liturgikus nevelés gyakorlati és

¹²⁶³ RANFT, J., *Die Stellung der Lehre von der Kirche im dogmatischen System*, Münster, 1977. 86.

¹²⁶⁴ SCHMIDT, H., *Liturgie und moderne Gesellschaft, Eine Analyse der heutigen Lage*, in *Concilium* (D) 7 (1971) 82-89. 84.

¹²⁶⁵ II. JÁNOS PÁL, *Catechesi tradendae*, apostoli buzdítás, 1979. október 16. 21. *AAS* 71 (1979) 1294-1295.

¹²⁶⁶ Vö. SZENT RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Eucharisticum mysterium*, instrukció, 35 *AAS* 59 (1967) 561.

¹²⁶⁷ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Redemptionis Sacramentum*, instrukció, 80.

elméleti eszközöként alapvetően meghatározzák a liturgiáról szóló ismeretközlés tartalmát.¹²⁶⁸ A liturgikus könyvek „editio typica” kiadásai képezik a liturgikus fegyelem meghatározó kánonjogi alapforrását, ezért ahányszor megjelenik egy liturgikus könyv mintakiadása, a kellő időben el kell készíteni a nemzeti nyelvű fordítást.¹²⁶⁹ Ezek a fordítások több kiadásban is megjelennek és lehetőség van az egymást követő kiadásokban bizonyos valóban szükséges változtatások eszközzésére, azonban a krisztushívők válaszait csak egészen indokolt esetben szabad megváltoztatni. A II. Vatikáni Zsinat *participatio actiosa* alapelvének érvényesülése céljából, a közösségi imádságok, válaszok és egyéb akklamatív műfajok, melyek a krisztushívői aktivitást segítik elő, a tevékeny részvétel legfontosabb eszközeit jelentik a liturgikus cselekmények során.¹²⁷⁰ A liturgikus szövegek, különösen a *hitvallásformulák* közös, népnyelvi interpretálásának az a célja, hogy az egész összegyűlt krisztushívői közösség képes legyen az egyház egységét megjelenítve, a kommunikatív szimbólumértelmezés eszközeit érvényesítve válaszolni az anabatikus dialógusban, szentírási részletekben történő isteni önközlésre, és ennek a homíliában való kifejtésére.¹²⁷¹ Az életcserét megalapozó döntés alapját képező hit egyház által meghatározott közösségi szabályait kifejező hitvallás liturgikus célból jóváhagyott formulával történő anamnetikus és prognosztikus kinyilvánítását megjelenítő liturgikus szövegformula,¹²⁷² csak azzal a pontos kontextualitással fordítható, amely érthetővé teszi, hogy „a hitvallást a Symbolum mintegy az egész Egyház személyében adja tovább, amely a hit által egyesül”.¹²⁷³ A liturgikus jogot tartalmazó tanítóhivatali utasítások ezért a liturgikus szövegek fordítására vonatkozó rendelkezésekben pontosan kijelölik, hogy a fordítás alkalmával, bizonyos formulákat milyen szövegérvényesülési tartalommal kell megjeleníteni, például a hitvallás kapcsán a Hittani Kongregáció szó szerint előírta, hogy a feltámadás eseményére vonatkozó kifejezést milyen szavakkal kell a liturgikus használatban alkalmazott hitvallásformula fordításában alkalmazni: „(...) *a 'test feltámadását' szavakat szó szerint kell lefordítani, valahányszor az Apostoli Hitvallás van előírva vagy alkalmazható a Liturgiában.*”¹²⁷⁴ Annak érdekében, hogy a liturgikus cselekményekben résztvevő krisztushívők valóban és tényleges aktivitással legyenek képesek bekapcsolódni a cselekmények egészébe, csak nagyon komoly okból indokolt a nép által közösen végzett akklamációk és egyéb válaszok megváltoztatása, és ezeket a változtatásokat

¹²⁶⁸ ADAM, A., *Grundriß Liturgie*, Freiburg, 1992. 47.

¹²⁶⁹ Vö. ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Liturgiam authenticam*, instrukció, 73., in *AAS* 93 (2001) 685-726. 709.

¹²⁷⁰ BAUMGARTNER, K., *Liturgie als Aufgabe aller Christen*, Regensburg, 1991. 77.

¹²⁷¹ LENGELING, E.J., *Liturgie als Grundvollzug christlichen Lebens*, Regensburg, 1995. 109.

¹²⁷² KELLY, J.N., *Alichristliche Glaubensbekenntnisse, Geschichte und Theologie*, Göttingen, 1972. 127.

¹²⁷³ AQUINÓI SZENT TAMÁS, *Summa Theologiae*, 2-II, 1, 9.

¹²⁷⁴ HITTANI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Közlemény*, 1983. december 2. in *Notitiae* 20 (1984) 181.

lehetőleg egyszerre, egyetlen liturgikus jogi aktus keretében kell végrehajtani.¹²⁷⁵ Mivel ez megzavarhatja, vagy bizonytalanná teheti a liturgikus cselekményt, a változtatások bevezetését követően, vagy ezt megelőzően megfelelő liturgikus oktatásban kell részesíteni a krisztushívők közösségét, hogy a liturgikus cselekmény szövegstabilitása és a válaszok által képviselt formális rítusegység ne sérüljön.¹²⁷⁶ Az Apostoli Szentszék ennek érdekében, a nagyobb jelentőségű liturgikus szövegek megváltoztatása esetén előírja a *liturgikus képzést*, mely a liturgikus nevelés elméleti eszközeként a krisztushívők teljesebb és tudatosabb liturgikus cselekvésének előmozdítását szolgálja: „*Ebben az esetben az új szöveg kiadásához megfelelő ideig társuljon katekézis.*”¹²⁷⁷

4.) A népi jámborsággal összefüggő krisztushívői magatartásnak a hitből kell kiindulnia és amennyiben a kultikus dimenzió etnoszociális és szociokulturális rétege egyoldalú aránytalan hangsúlyt kap, az veszélyt jelent a római rítus és minden egyéb legitim liturgiacsalád célját és anabatikus eszközjellegét tekintve egyaránt.¹²⁷⁸ A keresztény hit „korlátai” olyan évezredes hagyományt jelenítenek meg, amely nem választható el a liturgia latreutikus dimenziójától, tehát az egyház legitim liturgikus aktusa nem „különbözik” az antropológiailag indokolt párhuzamos és alternatív rituális gyakorlatoktól, azonban a hit korlátai által kijelölt dogmatikus és egyházfegyelmi határokon belül valósítható meg a tényszerű szempontból is *teljes* kultikus folyamat.¹²⁷⁹ Amennyiben a krisztushívői gyakorlat „külső nyomásra” szakad el az entokulturális elemektől, fennáll a veszélye annak a tévedésnek, hogy az egyház nem a teljesebb liturgia-esemény érdekében, nevelési céllal, a kultikus kibontakozás érdekében teszi meg a szükséges liturgikus jogi, védelmi lépéseket, hanem egyoldalú korlátozási szándékkal, a szabályok merev értelmezéséből kiindulva.¹²⁸⁰

Ebben a helyzetben az egyház tanítását kell helyes és élő módon közvetíteni, ugyanis a liturgikus jog számos eszközt képes a helyesen értelmezett liturgikus szabadság érdekében, az etnokulturális értékek megőrzésének szándékával, valamint a jelzett értékek valós feltárásával, magyarázatával és rituális státuszmoderálásával a helyi igények alátámasztására

¹²⁷⁵ Vö. ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Liturgiam authenticam*, instrukció, 74., in *AAS* 93 (2001) 685-726. 710.

¹²⁷⁶ RICHTER, K., *Liturgiereform als Mitte einer Erneuerung der Kirche*, Mainz, 1991. 201.

¹²⁷⁷ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Liturgiam authenticam*, instrukció, 74., in *AAS* 93 (2001) 685-726. 710.

¹²⁷⁸ HAUSER, L., *Theologie und Kultur. Transzendentaltheologische Reflexionen zu ihrer Interdependenz*, Alterberge, 1983. 66.

¹²⁷⁹ NAGEL, R., *Heute Gott feiern, Liturgiefähigkeit des Menschen und Menschenfähigkeit der Liturgie*, Freiburg, 1999. 114.

¹²⁸⁰ SCHMIDT, H., *Liturgie und moderne Gesellschaft, Eine Analyse der heutigen Lage*, in *Concilium* (D) 7 (1971) 82-89. 87.

fenntartani. Ez az eszközfenntartás nem új liturgikus szabályok megalkotását jelenti, hanem a meglévő és kihirdetett liturgikus normák összefüggését kibontó tanítóhivatali megnyilatkozás: válasz, nyilatkozat, engedély és egyéb formájú eseti lehetőség; mely a kérdés tárgyát megjelenítő eseti megoldás céljából tartja fenn az egyház lehetőségét.¹²⁸¹

A vallási tapasztalatok a liturgia alapstruktúrájában meghatározó szerepet töltenek be, mert a liturgikus közösség egy kulturálisan és történetileg meghatározott embercsoport, mely a kultikus jelek közvetítésével nyilvánítja ki közös, transzcendens célját.¹²⁸² A célértelmezés azonban nem határozhatja meg a valódi liturgikus aktus önértelmezését, ugyanis az egyház egésze nem az antropológiai igényektől elszigetelten, de autonóm módon határozza meg az egyes szociokulturális szituációkban érvényesítendő rituális magatartásmodellt, mely a tényleges szükségszerűség esetében mérlegeli a kulturális adaptáció kérdését, azonban a vallási tapasztalatok megfelelő teológiai és liturgiatudományi értékelését a liturgikus jog eszközeivel határozza meg, amely magában foglalja a népi elemek szerepkijelölését is.¹²⁸³ A kulturális statikus és dinamikus eszközelemrendszer szerepkijelölésének az Apostoli Szentszék által meghatározott alapelve, hogy kevert vallási tapasztalatok által nem érhető el a liturgia anabatikus célja: „(...) *a keresztény istentiszteletben megjelenhetnek a kereszténység előtti hiedelmekből származó kétértelmű elemek, vagy olyan megnyilvánulások, amelyek, amelyek kizárólag egyetlen nép vagy nemzetiség kultúrájához illetve pszichológiájához szólnak. Ez azt az illúziót keltheti, hogy a transzcendencia elérhető a kevert vallási tapasztalatok által.*”¹²⁸⁴

A népi jámborsággal összefüggő liturgikus nevelésre vonatkozó kötelezettség megállapításához elemzés tárgyává kell tenni a kevert vallási tapasztalat fogalmát, mert ebből az általános kultikus jelenségből indul ki leggyakrabban a félreértés, mely nem egészen tudatosan téveszti össze a liturgikus cselekmény legitim és eszközszerű rétegét a kísérő és legfeljebb a liturgikus közösség etnokulturális célzatú mystagogikus megvilágítását szolgáló kultuszrétegével. Abban a konkrét liturgikus helyzetben, ahol a történeti és pszichoszociális körülmények valóban indokolják a vallási tapasztalatok liturgikus adaptációját, a

¹²⁸¹ NAGEL, R., *Heute Gott feiern, Liturgiefähigkeit des Menschen und Menschenfähigkeit der Liturgie*, Freiburg, 1999. 117.

¹²⁸² SCHAEFFLER, R., *Kultur und Kult*, in *LJ* 41 (1991) 73-87. 73.

¹²⁸³ MEYER, H. B., *Zur Inkulturation der Eucharistiefeier*, in *LJ* 41 (1991) 7-23. 11-12.

¹²⁸⁴ HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Orationis forma*, Levél a Katolikus Egyház püspökeihez a keresztény meditáció egyes vetületeiről, 1989. X. 15. *AAS* 82 (1990) 362-379. 374.

vallástudományi módszertől sem elvonatkoztatott oktatásban kell részesíteni a krisztushívőket.¹²⁸⁵

A II. Vatikáni Zsinat vallásteológiája Isten üdvözítő akaratának következetesebb szemléletére hivatkozva felhasználja a vallástörténeti hagyományt, beépíti a keresztény teológiai rendszerbe, ami részben egy pozitívabb vallástörténeti megközelítést eredményez, részben a kultikus valláselemek magasabb dimenzióba emelését, azonban a zsinat utáni missziós és valláspedagógiai alapokra építő adaptációs teológiai irányzat egy eddig nem egészen tisztázott és következményeiben nem ismert fogalmat vezetett be – *praeparatio evangelica*¹²⁸⁶ –, mely azt jelenti, hogy a vallástörténetben és a vallástörténetet felhasználva is következetesen végbement Isten üdvözítői akarata.¹²⁸⁷ A liturgikus nevelés ebben a kérdésben a valláspedagógia eszközeivel nemcsak a *sensus ecclesiae* alapján kijelölt irányultságot képes rávezető módon bemutatni, hanem konkrét és alapvető vallástörténeti ismeretekkel, teológiai és dogmatörténeti érvek bemutatásán keresztül tudja eljuttatni a krisztushívőt a liturgia teljesebb megélésére, mely egyaránt magában foglalja a népi jámborság valódi értékeit és a liturgikus anabázis emberi közösségre jellemző nyitottságát.¹²⁸⁸

A legitim liturgikus gyakorlatot és a népi jámborságot akkor lehetséges kölcsönös és termékeny kapcsolatba hozni, ha a liturgikus cselekmények alanyai nem kettős kultikus identitásban fogalmazzák meg a népi és egyházi elemek által ünnepelt misztériumot, hanem a katolikus hitérzék és a liturgikus élet egy liturgikus karakterű krisztushívői identitást alakít ki.¹²⁸⁹ Az inkulturációs adaptáció a liturgikus nevelésben a fent elemzett indokok alapján lényegi szempontot képez: „*A liturgia és a népi jámborság kapcsolatában az egyensúlyvesztés és a feszültségek feloldásának útja a liturgikus képzés, a papság és a világiak körében.*”¹²⁹⁰ A helyes egyensúly kijelölésében és az egyensúlyból következő rituális egység kérdésében is megoldást kell nyújtania a liturgikus képzésnek. A liturgikus nevelés akkor válik az egyház tanítói feladatának integráns elemévé, ha nemcsak funkcionális eszközként értelmezi a liturgikus oktatást, hanem az anabatikus rítusesemény kánonjogi körülírásában meghatározott

¹²⁸⁵ A vallást tudományos módszerrel vizsgálva általánosan megállapított és egységes vélekedés, hogy a vallási megnyilvánulásokat Istentől (istenségtől) kiinduló és Istenhez vezető utaknak tekinthetjük. Ez az alapszemlélet azonban nem teszi indokolttá, hogy bármilyen vallási tapasztalatot pusztán történeti vagy földrajzi összefüggés következtében, a liturgikus inkulturációra hivatkozva vegyítsenek. Bibliikus oldalról megközelítve ennek az oka, hogy a Bibliában alapvető tény, hogy a vallás lényegét Isten *előzetes cselekvése* teszi lehetővé. Egy konkrét katabatikus aktivitás előzi meg a valláselem létrejöttét, nem egy kulturális szükségszerűség, kényszer vagy *divatszinkretizmus*. Vö. KHOURY, TH., *Religionswissenschaft und Kult*, Basel, 1986. 79.

¹²⁸⁶ evangéliumi előkészület

¹²⁸⁷ WALDENFELS, H., *Religionsverständnis*, in NHTG IV, 67-76. 70.

¹²⁸⁸ GELINEAU, J., *Tradition, Kreation, Kultur*, in *Concilium* 19 (1983) 91-98. 98.

¹²⁸⁹ BISER, E., *Glaubensprognose, Orientierung in postsäkularer Zeit*, Graz, 1992. 51.

¹²⁹⁰ II. JÁNOS PÁL, *Vicesimus Quintus Annus*, apostoli levél, 1988. december 4. 15. *AAS* 81 (1989) 912.

normaérvényesülés antropológiai és teológiai alátámasztása érdekében végzi az Apostoli Szentszék liturgikus jogi dokumentumaiban kijelölt liturgikus oktatási feladatot.

Ennek a nevelési feladatnak két része van. Az *első rész* egy rövidebb távú munka, mely a liturgikus képzés előtti vizsgálatot jelenti, melyben felmérésre kerül az érintett régió kulturális helyzete, a szokások, történeti hagyományok és ezek liturgikus cselekményekkel összefüggő változatai. Ezt követi a liturgikus gyakorlat tudományos elemzése, mely feltárja a hiányosságokat és az értékrendben létrejövő, liturgikus egységet veszélyeztető feszültségeket. Az előzetes ismeretszerzést és rendszerezést követi a tényleges képzés. A *második rész* a hosszabb távú feladat, mely újra aktualizálja a korábban már megértett és elmélyített gyakorlatokban megfogalmazódó liturgikus értékeket. A *liturgikus nevelés* akkor lesz eredményes, ha a krisztushívők megértik, hogy a különleges, vagy történelmi gyökerű, esetleg más kulturális környezetből származó rítuselemek nem az öncélú alkalmazásban szolgálják a közösség liturgikus cselekményét, hanem a valódi liturgiában érik el feladatuk és lényegük kibontakozásának legteljesebb megvalósulását: „(...) *a népi jámborság természetes megkoronázása a liturgikus ünneplés, amely felé tartania kell, hogy abba torkolljék, ezt pedig megfelelő katekézissal lehet elérni.*”¹²⁹¹

3.1.4. A liturgikus képzésre vonatkozó előírásokban megjelenő, tanítói feladatba integráló kánonjogi irányultság

A teológiai megismerés sajátossága és metodikája egy kimunkált és előrehaladott reflexiót igényel a teológiai alapkérdések vonatkozásában. A teológiai megismerés folyamatában az isteni önközlés és az emberi válaszesemény között egy többszereplős közvetítői aktivitás van jelen. Ez a *közvetítés* a teológiai megismerési folyamatot nemcsak minősíti, hanem lényegileg határozza meg.¹²⁹²

Az Egyházi Törvénykönyvben az egyház tanítói feladatának tárgyát kijelölő kánon a teológiai ismeretelmélet metodikájának közvetítőelemeit fogalmazza meg: „*Ecclesiae, cui Christus Dominus fidei depositum concredidit ut ipsa, Spiritu Sancto assistente, veritatem revelatam sancte custodiret, intimius perscrutaretur, fideliter annuntiaret atque exponeret,*

¹²⁹¹ II. JÁNOS PÁL, *Üzenet az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció plenáris üléséhez*, 2001. szeptember 21. in *Notitiae* 37 (2001) 403.

¹²⁹² KERN, W.-NIEMANN, F.J., *Theologische Erkenntnislehre*, Düsseldorf, 1981. 27.

officium est et ius nativum etiam mediis communicationis socialis sibi propriis adhibitis, a qualibet humana potestate independens, omnibus gentibus Evangelium praedicandi.” (CIC 747. kánon 1.§). A kánon által megvilágított ismeretelméleti módszer ismeretében kijelenthető, hogy a *teológiai ismeretelméleti metódus* megegyezik az egyház tanítói feladatának lényegét és eszközeit kinyilvánító alaptörvényben foglalt tárgyi tartalommal. A teológiai ismeretelmélet alapmetodikája a következő folyamatban érvényesül: Isten önkinyilatkoztató tevékenysége és az emberi anabatikus válasz közötti aktivitásrétegek egymással összefüggésben közvetítik az egyházi hagyomány ismeretelemeit.¹²⁹³ Az aktivitásrétegek: a hagyomány, a hitérzék, a Tanítóhivatal állásfoglalásai és a teológia. Mind a négy réteg összefüggésbe állítható valamennyi rétegaktivitással, és valamennyi összefüggést a történelemben kifejeződő egyházi közvetítés jelenít meg az önközlő isteni katabázis és az emberi anabatikus válasz között. Mindezt, folyamatában képezi le az Egyházi Törvénykönyv az elemzés tárgyát képező vonatkozó kánonban, melyet az alábbi párhuzamokban a teológiai ismeretelmélet aktivitásrétegeit és az Egyházi Törvénykönyv kánonjának elemeit analóg módszerrel jelenítünk meg: Krisztus által közölt („rábízott”) hitletétemény [isteni katabatikus aktivitásréteg]; a Szentlélek tevékenysége folytán megőrzött hagyomány őrzése [hagyomány]; „mélyebb kikutatás” [teológia]; „híven hirdesse és magyarázza” [Tanítóhivatal]; „minden hatalomtól független megőrzés és továbbadás[hitérzék].

A teológiai ismeretek közvetítése megegyezik a liturgikus kommunikatív szimbólumértelmezés alapcéljával, mivel a liturgikus szimbólumfogalom azon alapul, hogy Isten áthatja az egész teremtést és élő kapcsolatot teremt a kultikus életcserében részesített emberrel.¹²⁹⁴ Az Egyházi Törvénykönyv, tanítói feladatot bevezető kánonja is ezt a metódust jelöli ki: Krisztus hitletéteményét az egyház őrzi, kutatja és kötelességének megfelelően *továbbadja*.

A teológiai ismeretközvetítés aktivitásrétegei (Szentírás, hagyomány, hitérzék, Tanítóhivatal, teológia) ugyanazt az alapkérdést alkalmazzák tudományos kritériumként, mint a liturgiatudomány.¹²⁹⁵ Az alapkérdések egyaránt jelzik a liturgiatudomány teológiai jellegét és a teológiai ismeretelmélet liturgikus beágyazottságát, mely részben a hagyományanyag történetiségén, részben a kommunikatív szimbólumértelmezés függvényében közvetíti a

¹²⁹³ RANFT, J., *Die Stellung der Lehre von der Kirche im dogmatischen System*, Münster, 1977. 154.

¹²⁹⁴ HOTZ, R., *Religion-Symbolhandlung-Sakrament. Die christlich-theologische Bedeutung des kultischen Symbolhandelns*, in *LJ* 31 (1981) 36-54. 39.

¹²⁹⁵ NEUHEUSER, B., *Liturgiewissenschaft – exakte Geschichtsforschung oder (und) Theologie der Liturgie?* In *EccLora* 4 (1987) 87-102. 87.

hagyomány és a hitérzék összhangját, melyet gyakran a liturgikus cselekmények reálszimbolikus elemei fejeznek ki.¹²⁹⁶

A tanítóhivatal mint anabatikus teológiai válaszközvetítő ismeretelméleti eszköz a hagyomány és a hitérzék által jelzett aktivitásrétegben jellemzően liturgikus metodikájú alaptematikában fogalmazza meg az isteni önkinyilatkoztatásra adott hitbeli válasz tartalmát, mely az egyházi közvetítés dimenziójában a közösségi karakter liturgikusan körülhatárolt interpretálásában bontakozik ki a szentségi ünneplés transzcendenciájának teljességében.¹²⁹⁷ Az analóg hitközvetítés módszere nem a teológiai ismeretelmélet lényegét jelenti, hanem a *továbbadás* struktúráját jelöli ki, mely a krisztushívők életében jellemzően a szentségi ünneplés kereteire korlátozódik, ugyanis egyrészt, a hitletétemény elsődleges forrása a liturgia-esemény, másrészt a krisztushívők a sajátos, keresztségből származó kötelességükkel és jogukkal kimondott formában legáltalánosabban liturgikus fórumon találkoznak.¹²⁹⁸ Ebből nem következik azonban, hogy a teológiai ismeretelmélet és az egyház tanítói feladata közötti analógiára épített elmélet, mely a liturgiatudományt a krisztushívők teológiai képzésének alaptémájává kívánja tenni, kizárólag az aktuális krisztushívői praxisra épít – a jelenben aktualizálódó életkörülmények –, hanem egyrészt az egyház történetének kezdeteitől aktuális a krisztushívők liturgikus fórumon történő küldetés-szembesülési gyakorlata,¹²⁹⁹ másrészt a liturgikus anabázis fejezi ki legeggyértelműbben azt az emberi választ, amit a hagyomány és a hitérzék közvetítése által a Tanítóhivatal teológiai tárgyú megnyilatkozásaival rögzít.¹³⁰⁰

Az egyház teljes hittudatát tartalmazza a legitim liturgikus cselekményrendszer.¹³⁰¹ Ez nem különíti el a hitigazságok biblikus forrású rétegét a liturgiától, hanem kifejezi a liturgia-esemény szentírási alapkarakterét, mely minden rítusaktusban megelőzi a lényegi kultuszeseeményt.¹³⁰² A Szentírás és a liturgia egysége biztosítja a liturgikus cselekmény által közvetített hit sértetlenségét és hiánytalanságát. Ez a hitközvetítő jelleg teszi a liturgia egészét az egyház tanítói feladatának tárgyává és eszközévé. Az egyház tanítói feladata arra irányul, hogy a kinyilatkoztatás hittartalmát szembesítse a konkrét emberi hittudattal. Ebben a

¹²⁹⁶ RICHTER, K., *Liturgie, ein vergessenes Thema der Theologie?* In QD 107 (1987) Freiburg-Basel-Wien, 1987.

¹²⁹⁷ FISCHER, B., *Wissenschaft vom christlichen Gottesdienst. Zum Verhältnis der Liturgiewissenschaft zu ihren Nachbardisziplinen*, in *Trierer Theologische Zeitschrift* [a továbbiakban: *TThZ*] 83 (1974) 246-261. 258.

¹²⁹⁸ ANGENENDT, A., *Liturgik und Historik. Gab es eine organische Liturgie-Entwicklung?* In QD 189 (2001), Freiburg-Basel-Wien, 2001. 58

¹²⁹⁹ ANGENENDT, A., *Liturgik und Historik. Gab es eine organische Liturgie-Entwicklung?* In QD 189 (2001), Freiburg-Basel-Wien, 2001. 59

¹³⁰⁰ GUARDINI, R., *Über die systematische Methode in der Liturgiewissenschaft*, in *JLw* 1 (1921) 97-108. 101.

¹³⁰¹ FISCHER, B., *Wissenschaft vom christlichen Gottesdienst. Zum Verhältnis der Liturgiewissenschaft zu ihren Nachbardisziplinen*, in *TThZ* 83 (1974) 246-261. 256.

¹³⁰² GUARDINI, R., *Der Kultakt und die gegenwärtige Aufgabe der liturgischen Bildung*, in *LJ* 14 (1964) 101-106. 103.

feladatban a célösszefüggés szerinti szükség alapján eszközöket alkalmaz, hogy képes legyen a hittartalom és a hittudat egyesítésére. A hittartalom és a hittudat egyesítése a hit közvetítése, melynek a liturgia-eseményt megvilágító és dialogikus misztériumjellegét a cselekmények magyarázatán keresztül érvényesítő *liturgikus képzés* az eszköze.

3.1.4.1. *A liturgikus képzés kánonjogi alapszemponja és a hittartalom közvetítése az egyház tanítói feladatában*

1.) Az *egységes hittudat* hitközösséget teremt, amely egyrészt a közös hit megvallását, másrészt az azonos hittartalmat vallók közösségét jelenti. A hitközösségek közvetítő eszközökkel teljesítik a hitközlés feladatát, mely a keresztségből származó kötelesség és jog. Az eszközökkel végzett hitközvetítés, amennyiben ténylegesen a *közösség* hittudatának tárgyát képező hittartalomra irányul, a közösség által meghatározott módszerrel és eszközrendszerrel történik.¹³⁰³ A teológiai érvelés ismeretszerző helyei (*locus theologicus*) egymással összhangban közvetítik a katabatikus aktust, tehát a Szentírás, a hagyomány, a Tanítóhivatal, a hívők hitérzéke, a teológusok konszenzusa foglalja magában a kinyilatkoztatás esemény tartalmát.¹³⁰⁴ A kinyilatkoztatás eseményének dogmatikai jelentősége abban az állításban foglalható össze, hogy minden teológiai megismerés hermeneutikai alapszabályát képezi. Mivel a teológiai megismerés alapját nem elszigetelten a Szentírás képezi, a kinyilatkoztatás két központi tartalmi eleme (Szentírás és hagyomány) egységesen hordozza a hittudat tárgyát képező hittartalmat,¹³⁰⁵ így a hagyományt részben, de hangsúlyosan képező liturgikus aktivitásréteg nem választható el a kinyilatkoztatás eseménytől: a kinyilatkoztatás *azonos* a biblikus és liturgikus elemek egységével, tehát a

¹³⁰³ KERN, W.-NIEMANN, F.J., *Theologische Erkenntnislehre*, Düsseldorf, 1981. 32.

¹³⁰⁴ EICHER, P., *Prinzip neuzeitlicher Theologie*, München, 1977. 139.

¹³⁰⁵ A kinyilatkoztatás által közvetített hittartalmat *két részre* bontjuk, egyrészt a kiterjedési körre, másrészt a hittartalom közlésére. A *kiterjedési kör* egyrészt azokat az igazságokat tartalmazza, amelyek részben nélkülözhetetlenek a hit megértéséhez [*praeambula fidei*] – ilyenek a liturgikus szimbólumok, melyek megértése nélkül nem lehetséges a tudatos krisztushívői részvétel –; részben közvetlenül érintik a hitet és a keresztény életet [*res fidei et morum*] – pl. a liturgikus cselekmények, melyek reálszimbolikusan közvetítik a hittartalmat a szentségi liturgikus ünneplés során. A kinyilatkoztatás kiterjedési kör másrészt a teológiai jelentőségű történelmi eseményeket [*facta dogmatica*] tartalmazza. A kinyilatkoztatás *közlését* a szándék és a kifejezési forma alapján osztjuk fel. A közlési szándék alapján a kinyilatkoztatás közvetlen (szövegalapú) vagy közvetett (cselekmény, hagyomány, forma) lehet. A kinyilatkoztatás közlése a közlés kifejezési formája szerint lehet formálisan kifejezett (explicit szimbólumértelmezés), vagy bennfoglalt illetve virtuális, amely csak teológiailag tárható fel, tehát a szövegvényesülés alapján közvetlenül nem fedezhető fel, de a teológiai ismeretelmélet eszközeivel aktivizálható. Ebben az eszközrendszerben a hagyomány és a tanítóhivatali nyilatkozatok kettős alkalmazását tartalmazza a liturgikus hagyomány, mely történeti és szimbolikus karakterével egyaránt a tanítói feladat lényegét képező hitközvetítés eszköze.

teológiai megismerés hermeneutikai alapszabályát lényegében határozza meg a liturgia-esemény,¹³⁰⁶ így a hittudatot meghatározó hitközlő aktus lényegi aktivitáselemét képező liturgia-eseményről szóló tanítás az egyház tanítói feladatának tárgyát jelentő hitközlés része.¹³⁰⁷

Miután a kinyilatkoztatás tartalmát a teológiatudományi konszenzus alapján a Szentírás és a hagyomány a hitézés és a tanítóhivatali cselekmények eszközein keresztül magába foglalta, a hitaktus folyamatában mindez különböző formákban *beépül*. A kinyilatkoztatás tartalma, mely biblikus és liturgikus hermeneutikai alapra épül a következő formákon keresztül épül be a hitbe: dogmarecepció, liturgia, spiritualitás és kultúra.¹³⁰⁸ A beépülés folyamatában ezek a formák nem egymástól függetlenül, önálló hivatkozási alapot képezve állnak a kinyilatkoztatás tevékenységében, hanem együttesen képezik a beépülés formáját, így a liturgia-esemény a kinyilatkoztatás hittudatba épülésének olyan eszköze, mely az egyház tanító feladatában nem különíthető el a teológiai ismeretközléstől és a metafizikailag strukturált hitanalógiáktól, ezért a liturgikus képzés a tanítói feladat lényegéhez tartozik.¹³⁰⁹

2.) A liturgia tanító feladatban való részesedéséhez ki kell jelenteni három alapvető értelmezési szempontot. 1. A liturgia-esemény egyben a „*hit válasza*” is: „(...)a keresztény liturgia a hit és a szeretet válasza azokra a lelki áldásokra, amelyekkel az Atya megajándékozott minket”¹³¹⁰; 2. a liturgia az egyház hagyományának része: „A liturgia az élő szent hagyomány lényeges eleme.”¹³¹¹; 3. a liturgia az egyházban a katekézis kiemelkedő helye: „*A katekézis természete szerint csatlakozik a liturgikus cselekményekhez és a*

¹³⁰⁶ A hermeneutika a szövegek magyarázatának és kifejtésének módszere. [*herméneuein* ~ magyaráz, értelmez, fordít, kifejti, kibont] A tevékenység alapszabálya, hogy az apostoli hagyományhoz kell igazodnia (vö. 2Pét 1,16-21) Tertullianusz és Leriniumi Szent Vince szerint a magyarázatot a hit szabályainak kell irányítaniuk. A középkor óta folyamatosan erősödött az egyházi Tanítóhivatal önálló illetékessége a hagyomány hiteles hermeneutikai vizsgálatával kapcsolatban. Schleiermacher a megértés módszertani metódusává fejlesztte, amit Heidegger az emberi létezés egzisztenciális analitikájával visz tovább, ami a későbbi teológiai kutatásra is hat. A posztmodern kor embere számára egyre nagyobb problémát jelent a hitközlő rétegek hagyományos értelmezésének megértése és realizálása, ezért a hermeneutika új képviselői (E. Fuchs, G. Ebeling, P. Tillich) teológiai ismeretközlést általánosan hermeneutikai összefüggésekbe helyezik, így a liturgikus hermeneutika nem választható el attól az átfogó hagyományértelmezési metódustól, ami magába foglalja a biblikus és teológiai ismeretelmélet eszközeit és módszerét és az egyház tanító feladatában érvényesül. (vö. BETTI, E., *Die Hermeneutik als allgemeine Methode der Geisteswissenschaften*, Tübingen, 1962. 134.)

¹³⁰⁷ KAVANAGH, A., *On Liturgical Theology*, New York, 1985. 66.

¹³⁰⁸ GUARDINI, R., *Der Kultakt und die gegenwärtige Aufgabe der liturgischen Bildung*, in *LJ* 14 (1964) 101-106. 102.

¹³⁰⁹ Tudományrendszerint sem különíthető el a liturgikus képzés a teológiai traktátusoktól, mert a teológiai tézisek minden egyéb kijelentéshez hasonlóan egyben *logikai ítéletek* is, és ezekben az ítéletekben alkotóelemként szerepelnek a kizárólag liturgikus háttérismeretekkel értelmezhető liturgiatudományi fogalmak.

¹³¹⁰ A Katolikus Egyház Katekizmusa, 1083.

¹³¹¹ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Dei Verbum*, dogmatikai konstitúció, 8., in *AAS* 58 (1966) 817-830.

*szentségeikhez, mert a szentségekben, s elsősorban az Eukarisztiában Jézus Krisztus kifejezetten az emberek átalakításáért tevékenykedik.*¹³¹²

Az egyház tanításában a hit válaszát a hagyomány érvényesítésével a katekézis módszereivel is hirdető liturgia-esemény nemcsak magában állva, bennfoglaltan, hanem a II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformját végrehajtva kifejezett módon is formalizálja a hitközlés kinyilatkoztató tevékenységét.¹³¹³ A hittartalom egyházi tanításként történő közlésének mindig az elérhető legteljesebb kinyilatkoztatási teljesség a célja, tehát amikor az egyház tekintélyével és küldetésében történik az egyház közösségi hittudatának komplexitását kiteljesítő hitközlés, a hittartalom legszükségesebb elemét kell megragadnia a közlési alapmetódusnak.¹³¹⁴ Ezt a komplexitást kiteljesítő legteljesebb hittartalomra történő hivatkozást fogalmazza meg a liturgikus konstitúció, amikor a hit és a szentségek kapcsolatát hangsúlyozó, liturgikus részvételt elemző buzdítást követően kifejti a liturgia legfőbb célját, mely az egyház által a hit válaszáként realizált hagyományérvényesítést megalapozó tanítói tevékenységet alapozza meg: *„Az apostoli tevékenység legfőbb célja az, hogy mindazok, akik a hit és a keresztség által Isten gyermekei lettek, összejőjenek és az Egyházzal közösségben Isten dicsérik, az áldozatban részt vegyenek és az Úr vacsoráját egyék.*”¹³¹⁵ A konstitúció által „legfőbb célként” bemutatott tartalom nem más, mint maga a liturgia-esemény (dicsőítés, áldozat), tehát az elérhető legteljesebb kinyilatkoztatási teljesség célként történő megfogalmazásában a liturgia-esemény központi funkciót jelenít meg, ezért a liturgia lényegével és összefüggéseivel kapcsolatos képzés az egyház tanítói feladatának lényegéhez tartozik.

A liturgikus konstitúció a liturgikus képzést a tevékeny részvétel elvével kapcsolja össze.¹³¹⁶ A II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformjának szellemében a krisztushívői részvétel nemcsak aktív és egyre kiteljesedőbb, hanem tudatos is. A tudatosság a részvétel teljességét teszi lehetővé, tehát a zsinat alapelveinek érvényesítéséhez szükséges a liturgia egészébe történő bekapcsolódásra rendelt elméleti képzés, mely a liturgikus teológiára és a cselekményekre egyaránt a teljesség igényével vonatkozik.¹³¹⁷ A konstitúció a *participatio actiosa* elvre vonatkozó központi kijelentésanyagában a következő sorrendben jeleníti meg az

¹³¹² II. JÁNOS PÁL, *Cathechesi tradendae*, apostoli buzdítás, 1979. október 16. 23. AAS 71 (1979) 1294-1295.

¹³¹³ KRANEMANN, B., *Liturgiewissenschaft angesichts der „Zeitenwende“*. *Die Entwicklung der theologischen Disziplin zwischen den beiden vatikanischen Konzilien*, Paderborn, 1999. 10.

¹³¹⁴ O'COLLINS, G., *Probleme und Aspekte der Fundamentalthologie*, Leipzig, 1985. 49.

¹³¹⁵ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 10., in AAS 56 (1964) 102.

¹³¹⁶ RICHTER, K., *Liturgiereform als Mitte einer Erneuerung der Kirche*, Mainz, 1991. 107.

¹³¹⁷ SCHMIDT-LAUBER, H.C., *Liturgiewissenschaft-Liturgik*, in TRE 21 (1991) 383-401. Berlin, 1991. 390.

aktivitási tényezőket: teljesség, tudatosság és cselekvő mód.¹³¹⁸ A sorrend interpretatív tartalma kijelöli a liturgikus képzés alapmetódusát. Mivel a hármassorsorolásban a központi helyre került a tudatosság, szemiológiailag biztosnak tűnik, hogy a nyelvi rendszeralkotás, konstitúcióban általánosan szokásosnak tekinthető metodikája szerint ebben az esetben a szintaktikailag centralizáltan pozicionált fogalommegjelenítés által meghatározott rendszerelem a megelőző és követő fogalmakkal „helyzeti kapcsolatban” áll, tehát a teljesség és a cselekvő mód úgy viszonyul a tudatossághoz, mint annak előzménye és következménye.¹³¹⁹ A liturgia, a keresztény hitrendszer egészéhez hasonlóan *kognitív* alapjellegű entitás, ami nemcsak a tudományosan művelt liturgiaértelmezést jellemzi, hanem magát a liturgia-esemény egészét, tehát a maga természetességében és spontaneitásában csak abban az esetben lehetséges a közösség számára a teljes, tudatos és cselekvő részvétel, ha megfelelő, a teljességből kiinduló tudatosság, és a tudatosság következményeként értelmezett cselekvési modell egymáshoz rendelt relációja.¹³²⁰ Ebben az értelemben a tudatosság, tehát a liturgikus képzést követő, arra építő magatartás nemcsak emeli, minőségileg változtatja a liturgikus aktivitást, hanem közvetlenül *létrehozza*. A II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformja ebben a döntő szemléletváltozásban alkotta meg a korábbi liturgiaszemlélethez képest valóban új és ekkleziológiailag meghatározó fordulatot, mely nemcsak a liturgikus formák és szövegek tekintetében tér vissza az ősegyházi liturgiamodellhez, hanem a liturgia-esemény lényegszerűségének megfelelő anabatikus kommunikáció kiterjesztésével is.¹³²¹ A liturgikus jogi szabályozás lényege, hogy a liturgikus képzést ebbe az ekkleziológiai alapszemléletű reformfolyamatba állítsa bele, melyben nyilvánvalóvá válik, hogy a liturgikus konstitúció által lényegi feladatnak tartott liturgikus képzés nem öncélú oktató folyamat és nem szigetelhető el az elméleti képzés a lelkipásztori gyakorlattól, hanem a liturgia latreutikus dimenziójának szerves egészében megjelenő konkrét részt jelenít meg, amely nem kiegészíti, megvilágítja, kibontakoztatja, minőségileg teljesebbé teszi vagy fokozza, hanem *megvalósítja* a krisztushívői liturgikus aktivitást.¹³²² Ebben az értelemben a liturgikus képzés különbözik a tudományos vagy ismeretterjesztő ismeretközléstől, túlmutat a köznyelvi értelemben vett tanítási folyamaton és fogalmilag az egyház tanítói feladatába illeszkedik, melyet

¹³¹⁸ Vö. II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 14., in *AAS* 56 (1964) 104.

¹³¹⁹ LENGELING, E.J., *Die Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie, Lateinisch-deutscher Text mit einem Kommentar von Emil Joseph Lengeling*. Münster, 1985. 65.

¹³²⁰ KRANEMANN, B., *Liturgiewissenschaft angesichts der „Zeitenwende“*. *Die Entwicklung der theologischen Disziplin zwischen den beiden vatikanischen Konzilien*, Paderborn, 1999. 14.

¹³²¹ SCHMIDT-LAUBER, H.C., *Liturgiewissenschaft-Liturgik*, in *TRE* 21 (1991) 383-401. Berlin, 1991. 392.

¹³²² LENGELING, E.J., *Die Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie, Lateinisch-deutscher Text mit einem Kommentar von Emil Joseph Lengeling*. Münster, 1985. 65.

kánonjogilag a liturgikus dokumentumok szabályoznak. A liturgiáról szóló oktatás fórumai különböznek ugyan egymástól, mert magában az istentiszteleti cselekményben, vagy a hitoktatásban, felnőttképzésben, papnevelésben, egyetemi és főiskolai oktatásban, hírközlésben, médiaeszközök közvetítésével, internetes adathordozó és továbbító eszközökkel stb. történik, mégis ugyanazt a tanítói feladatot szolgálják, ami a *latreutikus anabázis* aktivitását teszi lehetővé és hozza létre. Ez a szempont különbözteti meg a liturgikus képzést a katekézis egyéb területeitől és témáitól, mert a hittartalom egyéb elemei ugyan közvetett vagy közvetlen összefüggésben állnak a keresztyén élettel, de a liturgikus ismeretek magát a szentségi aktivitást teszik lehetővé és a II. Vatikáni Zsinat liturgiareformjának szellemében a krisztushívői aktivitás nem a minőségi szintet, hanem az anabázis *megvalósulását* jelenti.¹³²³

A liturgikus képzés a krisztushívői aktivitás kognitív magyarázata mellett tételes hittartalmat is közöl, azonban a liturgikus réteget nem lehetséges elkülöníteni a liturgia tárgyát képező gyakorlati elemekre és a hozzájuk járuló hittartalomra, mert a liturgia nem cselekmény és hozzáadott gondolati tartalom, hanem a hittartalmat hordozó szimbólumcselekmények, melyek jelzik és közlik a hittartalom által bennfoglalt hiteseeményt.¹³²⁴

3.1.4.2. A szemináriumokban és a szerzetesi tanulmányi házakban történő liturgikus képzés

A II. Vatikáni Zsinattal összefüggő liturgikus megújulás a krisztushívői aktivitás előmozdítását határozta meg a liturgia egészéhez kötődő részfeladatok kiindulópontjának.¹³²⁵ Ez nemcsak a statikus és dinamikus eszközelemek megújítására, az anyanyelvi liturgia kialakítására, a Szentírás szélesebb körű alkalmazására és az inkulturációs adaptáció alkalmazására vonatkozik, hanem a felszentelt szolgálattevők liturgikus képzésére is.

A liturgikus konstitúció a liturgikus nevelést és a tevékeny részvételt fogalmilag összekapcsoló alcímben foglalkozik a „papság liturgikus képzésével”. A szövegérvényesülés sorrendjében a krisztushívői liturgikus aktivitásra vonatkozó alapelvek közlése megelőzi a papság képzésével kapcsolatos határozatokat. Ez a zsinat ekkleziológiáját, valamint a liturgia-esemény célját tükrözi, mely a 19-20. században megfogalmazódó krisztushívői liturgikus

¹³²³ HÄUBLING, A.A., *Liturgiewissenschaft zwei Jahrzehnte nach Konzilsbeginn*, in *ALw* 24 (1982) 1-18. 7.

¹³²⁴ RICHTER, K., *Liturgie, ein vergessenes Thema der Theologie?* In *QD* 107 (1987) Freiburg-Basel-Wien, 1987. 386-409. 395.

¹³²⁵ RICHTER, K., *Das Konzil war erst der Anfang. Die Bedeutung des II. Vatikanums für Theologie und Kirche*, Mainz, 1994. 38.

szerepből kiindulva feltételezi, hogy a liturgikus cselekmények központjában maga az egyház áll, melynek tagjai Krisztus áldozatát nemcsak szemlélik, hanem megjelenítik.¹³²⁶ Ebből a szemléletből kiindulva fogalmazódnak meg az egész nép teljes és cselekvő részvételének elemző rögzítését követően a papság liturgikus képzésével összefüggő alapelvek. A szövegszituáció tekintetében megállapítható, hogy a krisztushívők liturgikus képzésére, valamint teljes és tudatos cselekvő részvételére vonatkozó utasításokkal a papság liturgikus képzésével foglalkozó határozatok *eszközszerű összefüggésben* állnak.¹³²⁷ A szöveg „követelésként” fogalmazza meg a krisztushívői aktivitás minőségére vonatkozó elvárásokat, ami egy kánonjogilag komolyan alátámasztott törvényhozói szándék megjelenését jelzi.¹³²⁸ Erre vonatkozóan még tárgyyszerűbben kell kezelni a papság liturgikus képzésére vonatkozó zsinati alapelveket.

A krisztushívői liturgikus aktivitás megfelelő minőségének a liturgikus konstitúció a papság liturgikus képzését tekinti az alapfeltételének: „(...) *addig ennek a követelésnek megvalósulására nincs semmi remény, amíg előbb magukat a lelkipásztorokat teljes mélységben át nem járta a liturgia szelleme és ereje, hogy így lehessenek ebben tanítómesterek. Ezért sürgetően szükséges, hogy mindenekelőtt a papság liturgikus képzéséről gondoskodjanak.*”¹³²⁹ A liturgikus képzést ebben az esetben sem tekinti a konstitúció öncélú ismeretközlésnek vagy rituális rubricisztikának, hanem a liturgikus lelkiség kialakításának feltételeire vonatkozó szándéokra irányul, melyet részben azzal indokol, hogy a liturgikus cselekmények vezetői a liturgia helyes bemutatásával „tanítómesterei” is a liturgiának.

A liturgikus konstitúció a papság liturgikus képzésére irányuló határozataiban mindig egy szinten és egységesen kezeli a papságra és a szerzetességre vonatkozó normákat (pl. SC 15., 16., 17., 18.), tehát a liturgikus képzéssel összefüggő szabályok egyaránt értendők a szerzetesek és a papok képzésére.¹³³⁰ Az első, és képzést meghatározó szabály arra vonatkozik

¹³²⁶ KRANEMANN, B., *Grenzgängerin zwischen den theologischen Disziplinen. Die Entwicklung der Liturgiewissenschaft im 19. und 20. Jahrhundert*, in *TThZ* 198 (1999) 253-272. 255.

¹³²⁷ LENGELING, E.J., *Die Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie, Lateinisch-deutscher Text mit einem Kommentar von Emil Joseph Lengeling*. Münster, 1985. 76.

¹³²⁸ CATTANEO, A., *Grundfragen des Kirchenrechts*, Amsterdam, 1992. 135.

¹³²⁹ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 14., in *AAS* 56 (1964) 104.

¹³³⁰ A II. Vatikáni Zsinat utáni szerzetesi életre vonatkozó határozat a szerzetesek képzésével kapcsolatban egyáltalán nem tér ki a liturgikus képzésre, és az Egyházi Törvénykönyv, a szerzetesek képzésével összefüggő kánonokban (CIC 659-661. kánon) szintén mellőzi a liturgikus képzés szabályozását. A *Perfectae caritatis* határozat a szerzetesek lelki életével kapcsolatban tér ki a liturgikus élet gyakorlati és spirituális vonatkozásaira, amelyből következtetés szintjén kijelenthető, hogy a szerzetek tanulmányi házaiban folyó liturgikus képzés célja és metodikája megegyezik a papnevelő intézetekben történő liturgikus oktatás rendjével és elméleti, valamint gyakorlati céljával és ezek egységének előmozdítására irányuló alapelvvel: „*A szent liturgiát – főként a legszentebb Eukarisztiát – szívvel és ajkukkal az Egyház szándéka szerint végezzék, és e bőséges forrásból*

hogy a liturgiával foglalkozó tantárgyakat (liturgiátörténet, liturgikus teológia, liturgikus jog, rítus, liturgiatudomány, ökumenizmus, missziós liturgia, liturgikus antropológia, liturgikus zene, szakrális művészetelmélet és történet stb.) a jelentős tudományok között kell oktatni: „*A szent liturgia tudományát a szemináriumokban, a szerzetesrendek tanulmányi házaiban a szükséges és jelentősebb tárgyak közé kell számítani.*”¹³³¹ Ez az utasítás még nem fejezi ki a liturgikus oktatás tartalmára vonatkozó törvényhozói szándékot, ugyanakkor jelzi, hogy a liturgikus tudományok oktatása a II. Vatikáni Zsinatot követő megújulásban döntő és egyházat formáló feladat, mely a liturgikus konstitúció összefüggéseiben elhelyezve azt is kinyilvánítja, hogy az egyház egésze, közösségi életének célját, a *latreutikus anabázist* a liturgia megfelelően komolyan kezelt oktatásával érheti el.¹³³² A liturgikus konstitúció a továbbiakban megfogalmazza a zsinat liturgikus oktatásra, elméleti és gyakorlati képzés összhangjára vonatkozó szándékát, ugyanis az első, elméleti jellegű oktatásra irányuló határozatot követő részletes szabályozás után, mely a hittudományi karokkal, a liturgikus oktatás szempontjaival, a liturgikus lelkiélettel és a liturgikus joggal foglalkozik, „második”, inkább összefoglaló szempontként jelzi, hogy az egész szemináriumi életet liturgikus szemléletűvé kell tenni: „*(...) Így kell az életet a szemináriumokban és a szerzetesházakban teljes egészében a liturgia szellemében kialakítani.*”¹³³³ Ez az utasítás központi értelmezési irányt jelöl ki, amennyiben kifejezi, hogy a liturgikus képzésnek nem szabad függetlenné válnia az elméleti ismeretekhez rendelt gyakorlati és lelkiismereti vonatkozásoktól, mert a liturgikus, anabatikus szellemiség kialakítására irányul minden liturgikus ismeret, amelyet a kultikus és ekkleziológiai összefüggések függvényében a krisztushívői aktivitás előmozdítása érdekében a szemináriumokban és a szerzetesrendek tanulmányi házaiban a felszentelésre készülők elsajátítanak.¹³³⁴ A liturgia oktatására vonatkozó központi értelmezési irány tehát egységesen hordozza az elméleti és a gyakorlati karaktert. Az Egyházi Törvénykönyv a szemináriumi képzéssel kapcsolatban az elméleti képzésre vonatkozó általános szabályban a képzést két részre bontja; első részben az általános műveltségre irányuló oktatás, a második részben a szent tudományokkal kapcsolatos ismeretek szerepelnek. Mindkét részben a zsinati inkulturációs adaptáció szükségleteihez alkalmazva jelenik meg a konkrét szabályozás. Az

táplálják lelki életüket.” II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Perfectae caritatis*, határozat, 6., in *AAS* 58 (1966) 702-712.

¹³³¹ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 16., in *AAS* 56 (1964) 104.

¹³³² KRANEMANN, B., *Liturgiewissenschaft angesichts der „Zeitenwende“*. Die Entwicklung der theologischen Disziplin zwischen den beiden vatikanischen Konzilien, Paderborn, 1999. 21.

¹³³³ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 18., in *AAS* 56 (1964) 105.

¹³³⁴ SCHMIDT-LAUBER, H.C., *Liturgiewissenschaft-Liturgik*, in *TRE* 21 (1991) 383-401. Berlin, 1991. 395.

első rész (általános műveltség) a „terület és a kor” szükségleteit tekinti irányadónak, míg a második részben (szent tudományok) a „kor embere és szellemisége” határozza meg a képzés irányát: „(...) *alumni, una cum cultura generali necessitatibus loci ac temporis consentanea, (...) in disciplinis sacris doctrinam, ita ut (...) Evangelii doctrinam hominibus sui temporis apte, ratione eorum ingenio accommodata, nuntiare valeant.*” (vö. CIC 248. kánon) Ez az inkulturációs alapjelleg nemcsak általánosan jellemzi a szemináriumi elméleti képzést, hanem a zsinat ekkleziológiai szemléletének megfelelően a liturgikus képzést is meghatározza.

A teológiai elméleti képzést szabályozó kánonjogi rendszer több törvényhozói fórumon is kihangsúlyozza a Tanítóhivatallal való szoros kapcsolatot: „*A teológiai tárgyakat a hit fényénél az egyház Tanítóhivatalának vezetése mellett kell előadni.*”¹³³⁵ A szemináriumi képzés részben lelkeségi, részben tudományos irányú. Ezt a kettőt nem kívánja a normatív szabályozás szükségtelenül összekeverni és szétválasztani, de a képzés minősége akkor lehet egyszerre magas szintű és doktrinális szempontból is hiánytalanul autentikus, ha folyamatában és szerkezetében egyaránt állandó összefüggésben áll a tanítóhivatali álláspontokkal és azok teológiai indokaival.¹³³⁶ „*A teológiai tárgyakat úgy kell előadni, hogy a növendékek a katolikus tanítást szabatosan az isteni kinyilatkoztatásból merítsék, komolyan mélyedjenek el benne, tegyék lelki életük táplálékává.*”¹³³⁷ Ez teszi a szemináriumi képzést aktuálissá és élővé. A liturgia-esemény kánonjogi összefüggéseinek első és legfontosabb kérdése az isteni jogon állandósuló változtathatatlan karakter és a liturgia megújításának belső összefüggése.¹³³⁸ Ez a két elem egymást kiegészítve határozza meg a kánonjog rendszerében érvényesülő liturgikus jogot. A szemináriumi képzés egészére jellemző, aktualizációs alapelv kifejezetten kedvező szellemi környezetet jelent a liturgikus tudományok műveléséhez. A tanítóhivatallal való folyamatos összefüggés biztosítja, hogy a liturgikus képzés ne statikus ritualizmussá silányuljon, hanem az egyház élő, változó dinamikus jogrendjében fejlődő, a teológiai határozmányok állandó rétegét a formális változásokban elmélyülten aktualizáló tudományos rendszerré alakuljon, mely a papság elméleti, lelkeségi és lelkipásztori képzésének alapvetően fontos és szükséges tudományává avatja a liturgikát. Erre vonatkozóan a papképzésről szóló zsinati határozat kifejezi annak fontosságát, hogy a teológiai tárgyakat olyan szellemiségben és színvonalon kell oktatni, hogy a lelkipásztori szolgálatban is alkalmazhatóak legyenek a megszerzett tudományos és gyakorlati, lelkeségi ismeretek: „(...) *a*

¹³³⁵ XII. PIUSZ, *Se diligis*, Beszéd, 1954. május 31. *AAS* 56 (1954) 364.

¹³³⁶ MOLINSKI, W., *Verbindliches Lehren der Kirche heute*, Frankfurt, 1988. 207.

¹³³⁷ XII. PIUSZ, *Humani generis*, enciklika, 1950. augusztus 12. *AAS* 42 (1950) 571.

¹³³⁸ NEUHEUSER, B., *Liturgiewissenschaft – exakte Geschichtsforschung oder (und) Theologie der Liturgie?* In *EcclOra* 4 (1987) 87-102. 94.

teológiai tárgyak elsajátításakor szerzett ismereteket legyenek képesek papi szolgálatukban hirdetni, magyarázni és megvédeni.”¹³³⁹ Ez az utasítás összefügg a liturgikus konstitúció határozatával, mely a krisztushívői aktivitás feltételeként fogalmazza meg a papság liturgikus képzését. A Tanítóhivatallal való elméleti tárgyakra és általában a teológiaoktatásra vonatkozó összefüggést az Egyházi Törvénykönyv is tartalmazza. A teológiai képzésre vonatkozó kánon elsődleges forrása az *Optatam totius* zsinati határozat. A teológiai oktatás irányelvei közül az első a Törvénykönyvben is a Tanítóhivatallal és a kinyilatkoztatással való összefüggés: „*Institutio theologica, in lumine fidei, sub Magisterii ductu, ita impertiatur, ut alumni integram doctrinam catholicam, divina Revelatione innixam (...)*” (vö. CIC 252. kánon 1.§) A krisztushívők liturgikus aktivitásának előmozdítására irányuló zsinati alapelv, amely a papság liturgikus képzésének legfőbb indokául azt a lehetőséget nevezte meg, hogy a liturgiában elmélyült lelkipásztorok képesek csak eljuttatni a hívőket a tevékeny és tudatos liturgikus részvételhez; az Egyházi Törvénykönyvben szintén megfogalmazódik: „(...) *in ministerio exercendo, rite annuntiare ac tueri valeant.*”, tehát a teológiai oktatás egészét az az alapelv határozza meg, hogy a lelkipásztori szolgálat során alkalmazhatóvá váljék, ugyanakkor nemcsak külső, hanem belső fórumon is teljesebb lelki élet felé vezessen, ami a liturgikus konstitúcióval való összhang bizonyítéka: „(...) *doctrinam catholicam (...) propriae vitae spiritualis reddant alimentum...*”

Kifejezetten a liturgikus tárgyakra vonatkozó szabályozást a fentiekben elemzett, általános, teológiai tárgyakkal kapcsolatos normatív összefüggések fényében lehet teljes értelmezésben megvizsgálni.

A liturgikus tárgyakat szintén a Tanítóhivatallal való teljes tudományos és módszertani összhangban lehet autentikusan oktatni, és a liturgikus képzés célja harmonizál a teológiai tárgyak képzésére általánosan jellemző céllal: a lelkipásztori életben kibontakozó szolgálattevői feladat teljesítése során végzett liturgikus tevékenységre kell irányulnia, azonban semmiképpen nem mellőzheti a történeti, antropológiai, kultúrtörténeti, szociokulturális és ökumenikus segédtudományok módszereit és metodikus eszközösszefüggéseit.¹³⁴⁰ A liturgikus tárgyak teológiai oktatásáról a liturgikus konstitúció imént bemutatott utasításán kívül, a II. Vatikáni Zsinat utáni jogszabályok közül az *Optatam totius* határozat és az Egyházi Törvénykönyv hasonló tartalommal rendelkezik, azonban a teológiai tárgyak felsorolásakor a Törvénykönyv sorrendje megváltozik. A zsinati határozatban a sorrend: kánonjog, egyháztörténelem, liturgika; [„(...) *a kánonjog előadásában*

¹³³⁹ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Optatam totius*, határozat, 16., in *AAS* 58 (1966) 713-727.

¹³⁴⁰ SCHMIDT-LAUBER, H.C., *Liturgiewissenschaft-Liturgik*, in *TRE* 21 (1991) 383-401. Berlin, 1991. 396.

és az egyháztörténelem tanításában is tekintettel kell lenni az egyház misztériumára, a Szent Zsinat egyházzól szóló konstitúciója alapján. A liturgiát, amelyet az igazi keresztény lelkiség első és nélkülözhetetlen forrásának kell tartani (...)”¹³⁴¹ míg az Egyházi Törvénykönyv sorrendje: kánonjog, liturgika, egyháztörténelem. [„(...) *itemque lectiones (...) iuris canonici, liturgiae, historiae ecclesiasticae* (...)” vö. CIC 252. kánon 3.§] Ez egy szemléletbeli változás eredménye, ugyanis a zsinati dokumentum szövegében még nem érvényesül az a kánonjogi elv, mely a liturgia lényegét szabályozó normarendszert a kánonjog egészébe integrálja, tehát az Egyházi Törvénykönyv a liturgikus jogot nem a kánonjog rendszere mellett vagy párhuzamosan élő alternatív jogszabályhalmaznak tekinti, hanem a kánonjog rendszerében érvényesülő, liturgikus tárgyú kánoni szabályok halmazának, mely jogtechnikailag egyetlen jogot alkot és a jogforrások tekintetében sem kizárólagosan a liturgikus könyvek előírásaira korlátozódik, hanem szerves egységben fejlődik az Egyházi Törvénykönyv szabályrendszerével;¹³⁴² ezért változott meg az egyébként teljes tartalmi valójában a zsinati határozatot követő kánonban a teológiai tárgyak felsorolási rendje.

A liturgikus képzés lelkipásztori karaktere több dokumentumban is hangsúlyosan érvényesül. A liturgikus konstitúció a papság liturgikus képzését elsősorban lelkipásztori indokokkal támasztja alá, tehát a tevékeny és tudatos krisztushívői aktivitás feltételeként fogalmazza meg a papság liturgikus oktatásának szükségességét indokoló gondolatot.¹³⁴³ Az Egyházi Törvénykönyv nemcsak a liturgikus tárgyakra vonatkoztatja a lelkipásztori szempont érvényesítésére irányuló szándékot, hanem a papképzés egészére, beleértve a filozófiai és a teológiai tárgyakat: „(...) *universa alumnorum in seminario formatio pastorem finem persequentur...*” (vö. CIC 255. kánon), ezzel a II. Vatikáni Zsinat utáni liturgikus megújulás participatio alapelveinek megvalósulását szolgálja, hiszen a teljes és tudatos krisztushívői aktivitás a zsinat szellemében nemcsak a liturgikus cselekményekre és azokkal összefüggésben kívánatos, hanem az egyház egészére, beleértve a tanítói és bizonyos határokon belül valamint kiegészítő jelleggel a törvényhozói gyakorlatot is,¹³⁴⁴ tehát az Egyházi Törvénykönyv, teológiai képzésre vonatkozó, lelkipásztori alapvetően hangsúlyozó jogszabálya részben a liturgikus képzés alapvető elvét, a krisztushívői aktivitást, részben a II. Vatikáni Zsinat ekkleziológiai alapkarakterét szolgálja.¹³⁴⁵ A liturgikus megújulás részben ekkleziológiai, részben rituális vonatkozású. A kettős dimenzió nem külön irányultságot

¹³⁴¹ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Optatam totius*, határozat, 16., in *AAS* 58 (1966) 713-727.

¹³⁴² CATTANEO, A., *Grundfragen des Kirchenrechts*, Amsterdam, 1992. 48.

¹³⁴³ HÄUBLING, A.A., *Liturgiewissenschaft zwei Jahrzehnte nach Konzilsbeginn*, in *ALw* 24 (1982) 1-18. 8.

¹³⁴⁴ SCHILLEBEECKX, E., *Christliche Identität und kirchliches Amt*, Düsseldorf, 1984. 168.

¹³⁴⁵ SULLIVAN, F. A., *Magisterium. Teaching Authority in the Catholic Church*, Dublin, 1983.

jelent, hanem a két építőelem egységének a különleges hangsúlyozása szükséges.¹³⁴⁶ Ez az egység jeleníti meg a liturgikus aktus során *kultuszalanyként* és egyháztagnaként egyaránt tudatosan és cselekvő módon résztvevő krisztushívői szerepérvényesülést,¹³⁴⁷ melyet az a kettős dimenzió valósít meg, melyben a II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformja egyrészt az antropológiai szükségletekhez kívánja adaptálni a megújulásra képes rítuselemeket, másrészt a liturgia-esemény egészét kívánja alkalmassá tenni a közösség-teológia megvalósulása érdekében, ami a liturgikus kultusz és a krisztushívői magatartás átfogó és törvényhozói legitimációt igénylő eszközserintiségében is új szemléletét kívánja a liturgiát vezető szolgálattelvők részéről.¹³⁴⁸ Ez a szemléletváltozás nemcsak általános liturgikus képzést kíván, hanem egy olyan összefüggéseiben és rituálisan egyaránt a zsinati szemléletet tükröző gyakorlati oktatást, mely képes modellezni és megjeleníteni a helyes liturgikus kultuszt, de a rítuselemek szerepeltetésén túl, annak kultikus magyarázatát is interpretálva. Az Egyházi Törvénykönyv ezen a ponton jelentős teológiai többletet tartalmaz az *Optatam totius* kezdetű zsinati határozathoz képest,¹³⁴⁹ ugyanis a zsinati határozat, a szemináriumi liturgikus képzés során elsajátítandó lelkipásztori ismeretekkel kapcsolatban a prédikációt, a hitoktatást, a rituális aktivitást és a szentségek kiszolgáltatását hangsúlyozza: „(...) *alaposan képezzék ki őket a papi szolgálattal különösképpen együttjáró dolgokra, főként a hitoktatásra és a prédikációra, a liturgia végzésére és a szentségek kiszolgáltatására...*”¹³⁵⁰, míg az Egyházi Törvénykönyv fogalmi rendszerébe beemeli a kultusz-esemény terminusát, amely a II. Vatikáni Zsinat és az azt megelőző liturgikus mozgalom központi gondolata volt, és azt a jelentésbeli többletet tartalmazza, mely a pusztán formális rituális aktust megkülönbözteti a kommunikatív életcsere-szituáció által formalizált, Istent eszköztelenül dicsőítő anabaptikus eseménytől: „*Diligenter instruantur alumni in iis quae peculiari ratione ad sacrum ministerium spectant, praesertim in arte catechetica et homiletica exercenda, in cultu divino peculiarique modo in sacramentis celebrandis...*” (vö. CIC 256. kánon 1.§). Ez a többlet, melynek a kánonjogi rendszerben történt megjelenése bennfoglaltan az Egyházi Törvénykönyv szabályozásának köszönhető; olyan szintű változást igényel a szemináriumi liturgikus képzésben, mely gyökeresen megváltoztatja akár a jelenlegi gyakorlatot is, ugyanis

¹³⁴⁶ HÄUBLING, A., *Liturgiereform. Materialien zu einem neuen Thema der Liturgiewissenschaft*. In *ALw* 31 (1989) 437-491. 441.

¹³⁴⁷ BAUMGARTNER, K., *Liturgie als Aufgabe aller Christen*, Regensburg, 1991. 146.

¹³⁴⁸ PREE, H., *Die Gemeinde der Liturgie in kanonistischer Sicht*, Paderborn, 1991. 188.

¹³⁴⁹ A szemináriumi liturgikus képzéssel kapcsolatos, Egyházi Törvénykönyvben megfogalmazott szabályok, ahogy az előzőekben láttuk, szintre pontról pontra követik az imént megnevezett zsinati határozatot, csak néhány, első olvasás alkalmából felszínes különbséget tartalmaz – mint a teológiai tantárgyak felsorolási rendje-, melyek azonban ekkleziológiai szempontból jelentősek.

¹³⁵⁰ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Optatam totius*, határozat, 19, in *AAS* 58 (1966) 713-727.

a korábbi, sematikus, rituális és formális aktivitást célzó, liturgikus előírások pontos, vagy legalábbis rögzített betartását előírányzó rítustanítás helyett – vagy legalábbis azt kiegészítendő – egy olyan célrendszer megfogalmazását sürgeti, amely képes egyrészt a II. Vatikáni Zsinat liturgikus alapelveihez, másrészt az Egyházi Törvénykönyvben is megfogalmazott kánonjogi liturgiastruktúrához való alkalmazkodásra. Ez részben felismerhetővé teszi a rítuskérdés és a kultikus dimenzió közötti alapvető különbséget, másrészt kibontakoztatja a „valódi liturgiához” való krisztushívői jogot, mely a liturgikus jog egyik lényegi problémáját képezi a II. Vatikáni Zsinat liturgikus megújulását követően.

A szemináriumi liturgikus képzéssel foglalkozó zsinat utáni alapidokumentum¹³⁵¹ szövegében hangsúlyosan érvényesül a liturgia-esemény kultuszdimenzionált karakterét megjelenítő kettősség, mely a rítusértékek megfogalmazása és őrzése mellett, egyes gyakorlati rítuselemekre is fogékony liturgikus képzést irányoz elő a papságra készülők és oktatóik számára.¹³⁵² A zsinati liturgikus reformot követő időszakban számos olyan kezdeményezés és kísérlet történt, amely nem egyértelműen, vagy egyáltalán nem volt képes a valódi liturgia megjelenítésére vagy előmozdítására. A liturgikus képzés 1979-ben kelt dokumentuma már érzékeny volt ezekre a liturgikus teológiát és egyháztani relációkat is megszólító kérdésekre. A liturgikus képzésre vonatkozó kánonjogi előírás, az Egyházi Törvénykönyvben megfogalmazott, *Optatum totius* zsinati határozatot lényegi kérdésben kiegészítő kánon megjelenése előtti években felhívta a figyelmet a szemináriumi oktatás során az egyes liturgikus kísérletekre vonatkozó veszélyekre és megoldást is kínált: „(...) a liturgikus oktatásban alkalmazni kell azokat az új metódusokat, amelyeket a papnövendékek ma elsajátíthatnak. Különösképpen ügyelni kell azonban arra, hogy a növendékek ne csupán bizonyos hasznos ismereteket kapjanak, hanem igazi és hiteles, szellemi és lelki nevelést is, amelyek segítségével az elmúlt időszak értékeit felismerhetik, értékelhetik, a mai kísérletek között pedig meg tudják különböztetni az egészségeseket és a helyeseket.”¹³⁵³ A liturgikus képzés azonban nem merülhet ki a kultuszdimenzió egyik vagy másik elemének egyoldalú hangsúlyozásában. Nem megfelelő az az eljárás, amikor a liturgia tudományos eszközeinek hangsúlyozása következtében háttérbe kerül a lelkipásztori vagy egyéb gyakorlati szempont. A liturgikus értékrend felállításában mérlegelni kell az elméleti és tudományos ismeretek eszköz jellegét, tehát azt az alapgondolatot, hogy minden teológiai összefüggés vagy

¹³⁵¹ A KATOLIKUS NEVELÉS KONGREGÁCIÓJA, *Instructio de institutione liturgica in seminariis*, instrukció, 1979. június 3. in *Notitiae* 15 (1979) 526-565.

¹³⁵² OSTERHOLZ-KOOTZ, B., *Kommentar zur „Instructio de institutione liturgica in seminariis”*, in *LJ* 42 (1992) 122-138. 122.

¹³⁵³ A KATOLIKUS NEVELÉS KONGREGÁCIÓJA, *Instructio de institutione liturgica in seminariis*, instrukció, 1979. június 3. 57. in *Notitiae* 15 (1979) 526-565.

antropokulturális és liturgiátörténeti ismeret csak megvilágítja azt a liturgia-eseményben rejlő lehetőséget, melyet a krisztushívői anabázis érdekében kell a körülményekhez képest legteljesebben kibontakoztatni.¹³⁵⁴ A papság liturgikus oktatása során olyan gyakorlati jellegű részkérdésekre is ki kell térni, mint az előljárói imák és a krisztushívők közötti párbeszéd: „*A celebráns és a hívek közössége közötti dialógust példákkal kell megvilágítani.*”¹³⁵⁵, vagy az imaformákra vonatkozó típusbemutató kérdése: „*Az imák különféle fajtáit is elő kell adni, mind a papét (könyörgés, hálaadás, áldás, ördögűzés, megszólító akklamációk, magánimádságok), mind a krisztushívői közösség imáit (Miatyánk, csendes könyörgő ima meghallgatása, litánia).*”¹³⁵⁶

A rítuselemek liturgikus értékrendbeli elhelyezésén és a liturgiatudomány elméleti ismeretein túl, a liturgikus képzésre vonatkozó normatív összefüggésben alkotóelemként fogalmazódik meg a lelkipásztori képzés alaptémáját érvényesítő gyakorlati képzés. A liturgikus konstitúció megjelenését követően szinte azonnal megjelent apostoli levél [VI. Pál, *Summi Dei Verbum*, apostoli levél, 1963. november 4. in *AAS* 55 (1963) 978-979.] alapján, mely a papnövendékek teológiaoktatásának gyakorlati szempontját fogalmazza meg: „*A lelkipásztori törődésnek a növendékek egész nevelését meg kell határoznia*”,¹³⁵⁷ a papnevelésről szóló zsinati határozat elrendeli, hogy az elméleti képzés mellett részesüljenek tényleges lelkipásztori gyakorlatban is: „*Mivel a növendékek az apostoli munka művészetét nemcsak elméletileg, hanem a gyakorlatban is el kell sajátítaniuk, s tudniuk kell a saját felelősségükre is és közösségi munkában is tevékenykedni, ezért már tanulmányaik idején megfelelő gyakorlatok útján be kell őket avatni a lelkipásztorkodásba.*”¹³⁵⁸; ez azonban nem jelenti azt, hogy az elméleti képzés során kizárólag kognitív karakterű ismeretek közlésére kellene szűkíteni a liturgikus képzés tárgyát, hanem még inkább kifejezi a liturgikus oktatás elméletének kultikus jellegét, mely a liturgikus képzést az egyház tanítói feladatának integráns részévé teszi.

¹³⁵⁴ SCHMIDT-LAUBER, H.C., *Liturgiewissenschaft-Liturgik*, in *TRE* 21 (1991) 383-401. Berlin, 1991. 399.

¹³⁵⁵ A KATOLIKUS NEVELÉS KONGREGÁCIÓJA, *Instructio de institutione liturgica in seminariis*, instrukció, 1979. június 3. 16. in *Notitiae* 15 (1979) 526-565.

¹³⁵⁶ A KATOLIKUS NEVELÉS KONGREGÁCIÓJA, *Instructio de institutione liturgica in seminariis*, instrukció, 1979. június 3. 17. in *Notitiae* 15 (1979) 526-565.

¹³⁵⁷ VI. PÁL, *Summi Dei Verbum*, apostoli levél, 1963. november 4. *AAS* 55 (1963) 978-979.

¹³⁵⁸ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Optatam totius*, határozat, 21. *AAS* 58 (1966) 713-727.

3.1.4.3. A hittudományi karokon történő liturgikus képzés és a tárgy oktatására kinevezett tanárok kánonjogi helyzete

1.) A kinyilatkoztatás elfogadása és megértése önmagában kommunikatív és interperszonális cselekmény. Ebben az aktusban Krisztus illeti meg a legfőbb tekintély, mert Isten önközlésének teljességét valósítja meg közvetítésében.¹³⁵⁹ A közvetítés kérdése határozza meg a kinyilatkoztatást hordozó ismeretrendszer antropológiai és ekkleziológiai hatását. Az ismeretközlő közvetítésrendszerek ezért az egyház történetében kezdetektől a legjelentősebb hangsúlyok között formálódtak meg.¹³⁶⁰ Az egyház az általa felfedezett és lényegesnek tartott hittartalmat a közösség és a legfőbb közvetítő tekintélyével adta elő és követelte meg. A krisztushívői hittudat ezért kollektivizálódott. A kollektív hittudat egységesítésére bizonyos formai eszközelemekkel nyílt lehetőség, melyek közös, szimbolikus cselekményekben jelentek meg elsősorban, ezért a liturgikus eszközelemek kezdettől az egyház hittudatot formáló, kinyilatkoztatást interpretáló ismeretközlő eszközei voltak.¹³⁶¹ Mivel a kinyilatkoztatás egyetemesen érvényes, és minden embert hitre kötelez, biztosítani kell tartalmának az épségét és változatlanágát. A Tanítóhivatal nemcsak a változatlan és érinthetetlen egyházi hagyomány alapján mozdulatlanul állva őrzi a hittartalmat, hanem a hit által felvetett kérdésekkel együtt a hit védelmét konkrét kijelentésekkel és buzdításokkal szolgálja.¹³⁶² Ezekhez a kijelentésekhez biztos elméleti, személyi, módszertani apparátus szükséges. Az egyház ezt az elméleti és módszertani háttérrel szintén egy jól rétegzett hagyományrendszerből kiindulva vonatkoztatja az aktuális kérdésfelvetésekre, azonban az antropokulturális változásokkal párhuzamosan változik a kérdésfeltevési modell is.¹³⁶³ A modellváltozások által felvetülő részben előremutató, részben veszélyeket rejtő párhuzamok helyes és alkalmas kezelésére egy tanítóhivatali háttérrel rendelkező, az egyház célját és módszerét sajátjának tekintő intézményi háttérre van szükség, mely a kor tudományos és módszertani igényeinek megfelelő válaszok előkészítésére, alkalmazására és közlésére képes.¹³⁶⁴ Mindez a kinyilatkoztatást közvetítő hittartalom krisztushívői kollektív hittudattá formálódása érdekében, az egyház tanítói feladatának keretében történik.

¹³⁵⁹ O'COLLINS, G., *Probleme und Aspekte der Fundamentalthologie*, Leipzig, 1985. 47.

¹³⁶⁰ SCHAEFFLER, R., *Wissenschaftstheorie und Theologie*, in CGG 20, 5-83. 5.

¹³⁶¹ GUARDINI, R., *Der Kultakt und die gegenwärtige Aufgabe der liturgischen Bildung*, in LJ 14 (1964) 101-106. 103.

¹³⁶² KERN, W., *Die Theologie und das Lehramt*, Freiburg, 1982. 32.

¹³⁶³ SCHAEFFLER, R., *Wissenschaftstheorie und Theologie*, in CGG 20, 5-83. 6.

¹³⁶⁴ KERN, W., *Die Theologie und das Lehramt*, Freiburg, 1982. 35.

Az antropokulturális modellváltozások teológiai metódusú alkalmazása érdekében nemcsak a papság képzésére van szükség, hanem a II. Vatikáni Zsinat közösségi hangsúlyát figyelembe véve, megfogalmazódik a kulturális és tudományos képzés minden területén jelenlévő, lelkipásztori és szolgálati lehetőséget biztosító, kinyilatkoztatás és hagyomány közvetítését céljának tekintő teológiai oktatás is.

A kommunikatív istenkapcsolat nemcsak közös hittartalmat érvényesítő módszeraktualizálást igényel, hanem a kommunikáció aktualizációja érdekében *tartalmi objektivizációt* is, mely a tanítóhivatali illetékesség témában szükséges minimumát fogalmazza meg.¹³⁶⁵ A hitközlő kijelentések minőségét az egyház határozza meg, ugyanakkor a módszertani összefüggések szerkezeti és tudományos minőségét az akadémiai rendszer társadalmilag elfogadott, tehát intézményesült szabályai alapján kell kijelölni, ami az egyházi tudományművelést összefüggésbe helyezi a társadalmi tudományos és módszertani elvárásokkal.¹³⁶⁶ Ez a társadalmi, intézményes tudományos összefüggés meghatározza az egyházi felsőoktatás szemléletét, szerkezetét és bizonyos mértékig az objektivizáció érdekében a kutatási módszereket is.¹³⁶⁷

2.) Bármilyen vita esetén egyedül az egyház képes tévedésmentesen és következetesen, kötelező hatással érvényre juttatni a kinyilatkoztatás teljes állagát. Ezt a képességet a Tanítóhivatal hordozza,¹³⁶⁸ ezért a teológiai kérdéseket tudományosan és rendszeresen művelő oktatási fórumoknak (egyetemek, főiskolák, karok, tanszékek, intézetek, fakultások) lényegi, intézményes és állandó kapcsolattartásra van szükségük a Tanítóhivatal illetékes intézményével: „*A katolikus teológia, melyet a Szentíráshoz, a Szenthagyományhoz és az Egyházi Tanítóhivatalhoz híven oktatnak, tudatosítja az Evangélium tanítását, mely gazdagítja az emberi élet értelmét, és új méltóságot ad neki.*”¹³⁶⁹ A tanítóhivatali tekintély önálló, bár az egyház egésze hordozza a kinyilatkoztatás teljességét, mégsem a közösség

¹³⁶⁵ KIEBIG, M., *Autorität der Schrift – Autorität der Kirche*, in *US* 22 (1967) 148-160. 151.

¹³⁶⁶ MOLINSKI, W., *Verbindliches Lehren der Kirche heute*, Frankfurt, 1988. 74.

¹³⁶⁷ A hitközlés nemcsak a teológusok és a püspökök feladata az egyházban, - hiszen a hívők közössége a kinyilatkoztatás őrzője és hordozója a világban - de a hittartalom objektivizációja megkövetel egy olyan hierarchikus kíségetést, amely lehetővé teszi, hogy a „tan”-nak nevezett teológiai ismereteket valóban objektív követelmények alapján lehessen az egyházi közösség és a társadalmi közösség integrációja érdekében az egyetemi, tudományos oktatásban és a kutatási módszerek segítségével az elméleti tevékenységben is alkalmazni.

¹³⁶⁸ RANFT, J., *Die Stellung der Lehre von der Kirche im dogmatischen System*, Münster, 1977. 54.

¹³⁶⁹ II. JÁNOS PÁL, *Ex corde Ecclesiae*, apostoli rendelkezés, 1990. augusztus 15. 20., in *AAS* 82 (1990) 1475-1509.

delegálja vagy ratifikálja a tanítóhivatali tekintélyt, hanem az egyház intézményes egészét képviselő püspöki alkotmányos testület, mely a pápával egyetlen közösséget alkot.¹³⁷⁰

A II. Vatikáni Zsinat fontosnak tartja, hogy bizonyos lelkipásztori jellegű célok érdekében speciális iskolatípusokat alapítsanak, és a társadalom egyes rétegeit ezekben képezve készítsék fel a közösségi integrációra: „(...) *Az iskolák alapításakor gondoljanak a változó korok szükségleteire. Fontosnak kell tartani (...) a nevelőképző intézeteket, melyek a hitoktatásra vagy a nevelés más területeire készítenek elő.*”¹³⁷¹ Ezek azonban nem képezik le a társadalom egészét, csak azt a réteget, amely alkalmas vagy képességei és hite alapján méltó az egyházi szolgálatra. Az egyházi felsőoktatás nemcsak az egyházi funkciók számára szükséges személyi feltételek megteremtése érdekében tevékenykedik, hanem kezdetektől a tudás egészére nyitott: „*Az Egyház nagy figyelmet fordít a felsőfokú iskolákra, főleg az egyetemekre és fakultásokra. A tőle függő intézményekben természetesen arra törekszik, hogy az egyes tudományterületeken saját elveik, módszerük és az őket megillető kutatási szabadság birtokában úgy műveljék, hogy napról napra mélyebb ismeretekhez érjenek el, s korunk újabb kérdéseire és kutatásaira figyeljenek.*”¹³⁷² Ebben a kijelentésben még semmi nem különbözteti meg a katolikus egyházi felsőoktatást a társadalomban működő egyéb akadémiai rendszerektől, ugyanis tartalmazza a tudományos módszerre és a kutatási szabadságra vonatkozó feltételek érvényesülésének igényét, de a dokumentum további szakaszában, mely VI. Pál pápa beszédét idézi, a hit és az értelem párhuzamának említésével megfogalmazódik az ilyen felsőoktatási intézmény katolicitásának igénye és módszertani kifejtése: „ (...) *korunk újabb kutatási eredményeinek figyelembevételével, az egyháztanítók, főleg Aquinói Szent Tamás nyomdokaiban járva mélyebben átlássák, hogy mennyire az egy igazság felé tart a hit és az értelem.*”¹³⁷³ A kinyilatkoztatás interpretációja az emberi értelem fényénél történik, ezért az egyházi hitközvetítés módszere lényegében, a kutatási szabadság és módszer tekintetében nem különbözik a tudományt művelő bármilyen módszertől, de az emberi értelem teológiai dimenzióval egészül ki és válik meghatározottá, ezért a hit és az értelem közötti kapcsolat nem válhat párhuzamossá, hanem át kell járniuk egymást, nem

¹³⁷⁰ A Tanítóhivatal tévedhetetlen megnyilatkozásának olyan feltételei vannak, melyek csakis egységesen érvényesülve okoznak abszolút és közvetlen tévedhetetlenséget. Ezeknek a feltételeknek egy időben kell teljesülniük: az összes püspök, a pápával közösségben, kollegiálisan, rendes vagy rendkívüli módon, vagy ex cathedra a pápa önmagában, a tévedhetetlen tanítói kijelentés rögzítésének nyilvánvaló szándékával. Ezt azonban meg kell különböztetnünk a kánonjogi megnyilatkozásoktól, melyek nem feltétlenül igényelnek tévedhetetlen karaktert. A teológiai karok a tanítóhivatali illetékesség kérdésében azonban nemcsak a közölt hittartalom autenticitása érdekében tartanak kapcsolatot a Tanítóhivatallal, hanem kánonjogi okból is. Ezt a két dimenziót szükséges elkülönítenünk a további vizsgálat során.

¹³⁷¹ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Gravissimum educationis*, határozat, 9., in *AAS* 58 (1966) 728-739.

¹³⁷² II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Gravissimum educationis*, határozat, 10., in *AAS* 58 (1966) 728-739.

¹³⁷³ VI. Pál, *Beszéd a VI. Nemzetközi Tomista Kongresszuson*, 1965. szeptember 10. in *AAS* 57 (1965) 788.

keveredve, hanem egymást megvilágítva és kölcsönös értékadaptációs folyamaton keresztül integrálva az egyes tudományágakat önmaguk és egymás tudományos és módszertani kibontakoztatása érdekében.¹³⁷⁴ Ezért a katolikus felsőoktatás identitását mélyen meghatározza az intézményi autonómia és a kutatók, valamint a közösség jogai, mindaddig amíg az igazság és a közjó határai között maradnak. Az értékadaptációs folyamat elősegítése érdekében az egyházi egyetem a diszciplínák merev elhatárolódásának megszüntetésében érdekelt, melyet a tudás integrálásával ér el: *„A tudás integrációjának támogatásával a katolikus egyetemnek sajátos feladata a hit és az értelem dialógusának elősegítése, hogy még láthatóbbá váljon az, ahogy a hit és az értelem harmonikusan tanúsítják az igazság egységét.”*¹³⁷⁵ A hit és az értelem dialógusának az embert kell szolgálnia, de nem öncélúan, hanem az ember hivatásának megfelelően, az Isten dicsőítésére vonatkozó alapfeladatnak alárendelve, mely önmagában is „liturgikussá” teszi az egyházi egyetemet, a szó közszolgálatot jelentő értelmében, mely nem egyoldalúan a szertartások felszínét teszi a vizsgálat tárgyává, hanem a szolgálat lényegi, anabázist és a katabatikus isteni aktus kommunikációját, mely az emberi lét minden rétegét át kell, hogy lényegítse a hivatását teljesítő személy érdekében.¹³⁷⁶ Ezt a „liturgikusan” megfogalmazott érdeket képviseli és szolgálja a katolikus egyetem.

3.) A katolikus egyetemeken végzett krisztushívőknek feladatuk, hogy a keresztény gondolkodást jelenítsék meg az életben. A végzett növendékek a kultúra vagy a tudomány valamely területén vállalnak feladatot, ezért szükséges, hogy az egyházi felsőoktatási intézményekben tanuló hallgatók kiemelkedjenek tudásukkal és emberi, erkölcsi értékeikkel, hogy vonzó és hiteles üzenetet fogalmazzanak meg az egyházzal: *„A kultúra és a tudomány magasabb fokú fejlesztésével az egyházi egyetemeken keresztül állandóan és egyetemesen jelen lesz a keresztény gondolkodás, a katolikus intézmények növendékei tudásban kiváló emberekké válnak, akik felkészültek arra, hogy a társadalom életében fontos szerepet vállaljanak és a világban tanúságot tegyenek a hitről.”*¹³⁷⁷ Ehhez a tanúságtételhez olyan speciális képzésre van szükség, amely nem merül ki az egyes tudományágak keretében, a hit és az értelem sajátos integrációja alapján oktatott tárgyak katolikus szemléletében, hanem

¹³⁷⁴ ELIZONDO, V., *Voraussetzungen und Kritiken für einen authentischen interkulturellen theologischen Dialog*, in *Concilium*, 20 (1984) 18-25. 22.

¹³⁷⁵ II. JÁNOS PÁL, *Ex corde Ecclesiae*, apostoli rendelkezés, 1990. augusztus 15. 17., in *AAS* 82 (1990) 1475-1509.

¹³⁷⁶ RENNINGS, H., *Über Ziele und Aufgaben der Liturgik*, in *Concilium* 5 (1969) 128-135. 134.

¹³⁷⁷ VI. PÁL, *Encicliche e discorsi*, Beszéd a milánói Katolikus Egyetem akadémikus szenátusához, 1964. április 5. *AAS* 56 (1964) 438.

szükséges egy intézményen belüli önálló egységre, amely a teológia tudományát műveli az egyház sajátos módszerével és eszközeivel, arra a célra rendelve, amely a kinyilatkoztatásból levezetett hittartalom kommunikatív, hitközlésre irányult módszerével végzi a tanítóhivatallal legszorosabb összefüggésben az ismeretközlést és elmélyítést.¹³⁷⁸ A II. Vatikáni Zsinat ennek érdekében rendeli el, hogy az egyházi felsőoktatási intézményekben működjön egy önálló egységként szerveződő teológiai munkacsoport: „Azokon a katolikus egyetemeken, ahol nincs teológiai kar, legyen teológiai intézet vagy tanszék, ahol a világi hallgatóknak is megfelelő előadásokat tartanak.”¹³⁷⁹ Mivel a teológia tudománya a hit és az értelem dialógusában nemcsak a sajátosan Istenre és a transzcendens dimenzióval összefüggő kérdésekre kíván rávilágítani, hanem a tudás szintézisének kialakítására törekszik, az összes tudományt szolgálja, függetlenül a vizsgált ismeret tárgyától és módszerétől, mert humántudományi vonatkozásai következtében a tudomány eredményeinek az egyénre és a társadalomra vonatkozó célját és hatását is vizsgálja, ezzel kiegészítve az egyes szaktudományokat, mert olyan szemléletet is biztosít, mely az egyes tudományágak módszertanából esetlegesen hiányzik.¹³⁸⁰ Ehhez hasonló kölcsönhatás állhat fenn az egyes szaktudományok és a teológiatudomány között is abban az értelemben, hogy a világ összefüggéseinek teljesebb megértéséhez vezetheti a teológiai kérdéseket kutató szaktudósokat, az egyetem légkörében tapasztalható nyílt, párbeszédorientált együttműködés. A teológiatudományt, így a liturgiatudományt is a kor igényeihez alakíthatja az a tudományos légkör, amely egy egyházi fenntartású vagy irányítású egyetem szaktudományos szekciója és a teológiai tudományi tanszék vagy intézet között kibontakozhat, ezért szükséges a katolikus egyetemen teológiai csoportot működtetni: „Különleges jelentősége miatt minden katolikus egyetemnek rendelkeznie kell teológiai karral, vagy legalább tanszékkel.”¹³⁸¹ Az Egyházi Törvénykönyv egy lényeges kiegészítést tartalmaz a II. Vatikáni Zsinat utáni vonatkozó határozathoz képest. A *Gravissimum educationis* utasítás a Törvénykönyv vonatkozó jogszabályának 1. paragrafusával tartalmilag teljesen megegyezik, azonban a 2. paragrafusban megfogalmazott interdiszciplinaritásra irányuló szándék hiányzik a zsinati határozat szövegéből. A kánon a katolikus egyetemekre vonatkozik, tehát a szaktudományos oktatással kapcsolatban rendeli el, hogy az előadott tudományokkal összefüggésben tartsanak olyan kurzusokat, melyek a művelt tudományágon belül megfogalmazódó teológiai kérdéseket is érintenek: „*In singulis*

¹³⁷⁸ KERN, W., *Die Theologie und das Lehramt*, Freiburg, 1982. 39.

¹³⁷⁹ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Gravissimum educationis*, határozat, 10., in *AAS* 58 (1966) 728-739.

¹³⁸⁰ SECKLER, M., *Im Spannungsfeld von Wissenschaft und Kirche*, Freiburg, 1980. 117.

¹³⁸¹ II. János Pál, *Ex corde Ecclesiae*, apostoli rendelkezés, 1990. augusztus 15. 19., in *AAS* 82 (1990) 1475-1509.

universitatibus catholicis lectiones habeantur, in quibus eae praecipue tractentur quaestiones theologicae, quae cum disciplinis earundem facultatum sunt conexae.” (CIC 811. kánon 2.§)

Az interdiszciplináris oktatási módszer érvényesítésére vonatkozó törvényhozói szándék fogalmazódik meg a katolikus egyetemekkel kapcsolatos kánonjogi rendelkezésben: „Míg minden tudományágat szisztematikusan és saját módszertanának megfelelően oktatnak, az interdiszciplináris tanulmányok kiegészülve alapos filozófiai és teológiai stúdiumokkal, a hallgatókban kialakítják a valóság iránti állandó vágyat.”¹³⁸² Ez a kölcsönös érdeklődés és egymásra irányított tudományos nyitottság sok szaktudóst vezethet el a teológia tudományán keresztül a mélyebb megismerésre, ezért a katolikus felsőoktatási intézményekben az egyház tanítói feladatának egy speciális és lelkipásztori szempontból is jelentős tevékenysége valósul meg a szaktudományos oktatás és a teológiai ismeretközlés kapcsolatának építésében.

4.) A liturgikus képzés mindig a konkrét *vallási dimenzióban* elhelyezkedve hordozza a tanítói feladatban való részvétel összefüggéseit, ugyanis a liturgiával kapcsolatos ismeretközlés célja nem közvetlenül egy elméleti ismeretrendszer átadása, hanem az ismereteken keresztül kívánja a liturgiatudomány elvezetni a megismerés alanyát a liturgia-eseménnyel való teljesebb egyesüléshez.¹³⁸³ A katolikus és egyházi egyetemeken történő liturgikus képzés két típusba sorolható. A katolikus egyetemeken a vallási dimenzió dominál, míg az egyházi egyetemeken a tudományos módszertan következetes érvényesítésével a szaktudományos érdeklődésen van a hangsúly, azonban ezeken a helyeken is a katolikus egyetem céljának megvalósítására törekednek, tehát arra, hogy a liturgikus képzésen keresztül az ismeretközlés címzettjei – felszentelt vagy felszentelésben nem részesült krisztushívők [vö. CIC 811. kánon 1.§] – képessé váljanak a liturgia egészébe tudatosabban és teljesebben bekapcsolódni.¹³⁸⁴ A *Sapientia christiana* kezdetű apostoli konstitúció a teológiai tárgyakra vonatkozó utasításban is kitér a vallási dimenzió gyakorlati és elméleti kérdéseire, melyben hangsúlyozza, hogy a vallási tudományok szakterületén művelt részdiszciplínáknak egymással össze kell függeniük és a pusztán elméleti ismeretközlésen túl a teológiatudomány általános céljára is hangsúlyosan irányulnia kell.¹³⁸⁵

¹³⁸² II. JÁNOS PÁL, *Ex corde Ecclesiae*, apostoli rendelkezés, 1990. augusztus 15. 20., in *AAS* 82 (1990) 1475-1509.

¹³⁸³ NEUHEUSER, B., *Liturgiewissenschaft – exakte Geschichtsforschung oder (und) Theologie der Liturgie?* In *EccclOra* 4 (1987) 87-102. 98.

¹³⁸⁴ SCHMITZ, H., *Kirchliche Hochschulen nach der Apostolischen Konstitution Sapientia Christiana von 1979*, in *AKK* 150 (1981) 477-579. 512.

¹³⁸⁵ NEVELÉSÜGYI KONGREGÁCIÓ, *Sapientia christiana*, apostoli konstitúció, 1979. április 15. 74. *AAS* 71 (1979) 469-499.

A vallási dimenzióban érvényesülő liturgikus képzést meghatározó, katolikus egyetemeken történő oktatással összefüggő szabályozást megalapozó kijelentés szerint a kor aktuális problémáira kell irányulnia a kutatásnak: „Az egyetemi kutatás fel akarja tárni korunk súlyos problémáinak gyökereit és okait, különös figyelmet szentel azok etikai és vallási dimenziójának.”¹³⁸⁶ A kor problémáival összefüggő vallási dimenzió az inkulturációs adaptáció folyamatának leggyakoribb tartalmát képezi, mely legszorosabban a liturgikus tudomány tárgyát képező rész kérdésekkel függ össze,¹³⁸⁷ ezért a katolikus egyetemek teológiai karán, tanszékén vagy intézetében történő vallási dimenziójú oktatás és kutatás, a liturgikus képzéstől nem lehet független. Ez még nem alapozza meg a liturgikus képzés egyetemi struktúráját, de tükrözi a törvényhozói szándékot.

A liturgikus konstitúció utasítása szerint a hittudományi karokon a liturgiát a legfőbb tárgyakkal egyenrangúnak kell tekinteni. Mivel az Egyházi Törvénykönyv és a speciális dokumentumok azonos szinten kezelik a teológiai karokat, intézeteket, tanszékeket vagy kutatócsoportokat, a konstitúció utasítása nemcsak a hittudományi karokra, hanem az egyéb tudományos csoportra is vonatkozik: „A szent liturgia tudományát a hittudományi karokon a legfőbb tárgyakkal egyenrangúnak kell tekinteni.”¹³⁸⁸ A katolikus egyetemekre vonatkozó szabályrendszer alapján ez a liturgikus képzéssel összefüggésben nem feltétlenül konkrét és különleges tudományos módszerrel történő ismeretközlést jelent.¹³⁸⁹ A katolikus egyetem rendelkezik teológiai karral, tanszékkel, kutatócsoporttal vagy egyéb teológiai műhellyel, de elsődleges célja nem a teológiatudomány művelése, hanem a hallgatók katolikus nevelése, keresztény értékrend alapján történő tudományos képzése, és a teológia valamint a szaktudományok kapcsolatának elmélyítése, kölcsönös megvilágítása. Ebből az interdiszciplináris kapcsolatból mind a teológiatudomány, mind a szaktudomány értékeit

¹³⁸⁶ II. JÁNOS PÁL, *Ex corde Ecclesiae*, apostoli rendelkezés, 1990. augusztus 15. 32., in *AAS* 82 (1990) 1475-1509.

¹³⁸⁷ LAMBERTS, J., *Liturgie et inculturation*, in *QL* 77 (1966) 5-9. 5.

¹³⁸⁸ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 16., in *AAS* 56 (1964) 104.

¹³⁸⁹ Ebben a részben (a hittudományi karokon történő liturgikus képzés) nem az egyházi egyetemek liturgiatudományi oktatására vonatkozó joganyag elemzése történik, mert egyrészt a liturgikus konstitúció szerkezete alapján haladunk előre a kérdésben, ugyanis a fő téma a liturgikus jog alapkérdései a „II. Vatikáni Zsinat után”, tehát konkrétan a zsinati problematika, a végrehajtás és a közvetlen hatás képezi a kérdésfeltevés tárgyát, és a konstitúcióban nem kifejezetten az egyházi egyetemekről van szó, hanem hangsúlyosabban a szeminárium liturgiaoktatásról és a hittudományi karokról; másrészt a fejezet alaptémája - a liturgikus jog által meghatározott feladatok és hatáskörök az egyház tanítói feladatában -, nem a liturgika tudományának oktatására vonatkozó speciális normákra koncentrálna fejezi ki a liturgia tanítói feladatát, hanem a krisztushívői közösség szélesebb rétegében, ahol nem a liturgiatudomány elsajátítása céljából történik a képzés, hanem a krisztushívői aktivitás elősegítésének érdekében, és erre a tevékenységre elsősorban a katolikus egyetemmel kapcsolatos szabályozás alapján lehet a kánonjogi összefüggések figyelembevételével rávilágítani.

merít, egymást megvilágítják, és fokozzák a hallgatók tudományos érdeklődését valamint elmélyítik a műveltségüket.¹³⁹⁰

Az egyetem a teológiai ismeretközléshez szervesen kapcsolódva, lelkipásztori tevékenység keretében is liturgikus képzésben részesíti a hallgatókat. A liturgikus konstitúció alapján a liturgikus cselekményt oktatásnak kell előkészíteni, hogy a zsinati reformokat szélesebb körben és elmélyültebben tudják maguk a krisztushívők is értelmezni, így teljesebbé téve a tudatos megértésből kiinduló cselekvő részvételt.¹³⁹¹ A zsinat liturgikus szemléletében ezt a megelőző és kísérő (követő) oktatást tartalmazza az egyetemi pasztoráció gyakorlati képzése, mely a szertartásokra és a katekumenátus intézményének keretében a szentségek felvételére készít fel. Az egyetemi pasztoráció nem a hagyományos értelemben vett lelkipásztori tevékenység, hanem kifejezetten az egyetemi kérdésekre reagáló, sajátos társadalmi elveket integráló feladat, mely az élet és a hit kapcsolatát alapozza meg: „*A lelkipásztori szolgálat az egyetemnek az a tevékenysége, mely az egyetemi közösség tagjainak lehetőséget nyújt a vallási és szociális elvek beépítésére az egyetemi munkába és a nem egyetemi tevékenységekbe, így integrálódik a hit az életbe.*”¹³⁹² Ez a szolgálat különbözik az általános értelemben vett lelkipásztori tevékenységtől, mert „rétegpasztoráció”, annak minden különleges alkotóelemével és hatásával, azonban nem különíthető el az egyház megszentelői feladatától, hanem része az egyház egyetemes küldetésének.¹³⁹³ Az egyetem életének és felépítésének is „fontos eleme”, és hatást gyakorol az egyetemi munkára is, tehát az egyetemi pasztoráció a liturgikus képzés egyik lényegi fórumává válik: „*Az olyan egyetemi közösség, mely érdekelt az intézmény katolikus jellegének elősegítésében, fontosnak tartja a lelkipásztori tevékenységet, és fogékony azokra a módszerekre, amelyekkel hatást gyakorolhat az egyetemi munkára.*”¹³⁹⁴ A katolikus egyetemekről szóló apostoli rendelkezés 39. pontja kifejezetten buzdít a liturgikus életre, amikor az egyetem katolikus jellegének természetes kifejezéséként előírja, hogy az egyetemi közösség a hit megnyilvánulásának adja gyakorlati bizonyítékát a napi tevékenységben, a szertartásokon való részvételen keresztül.

A liturgikus képzés egyik meghatározó, a II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformjába illeszkedő iránya az inkulturációs adaptáció, mely nem a kultúra átalakítását tűzi ki céljául, hanem a kinyilatkoztatás kulturális párhuzamain keresztül a közösség szellemi nyitottságát

¹³⁹⁰ LAMBERTS, J., *Liturgie et inculturation*, in *QL* 77 (1966) 5-9. 6.

¹³⁹¹ RICHTER, K., *Das Konzil war erst der Anfang. Die Bedeutung des II. Vatikanums für Theologie und Kirche*, Mainz, 1994. 45.

¹³⁹² II. JÁNOS PÁL, *Ex corde Ecclesiae*, apostoli rendelkezés, 1990. augusztus 15. 38., in *AAS* 82 (1990) 1475-1509.

¹³⁹³ LEHMANN, K., *Was ist eine christliche Gemeinde?* In *IKaZ* 1 (1972) 481-497. 492.

¹³⁹⁴ II. JÁNOS PÁL, *Ex corde Ecclesiae*, apostoli rendelkezés, 1990. augusztus 15. 38., in *AAS* 82 (1990) 1475-1509.

kívánja elérni.¹³⁹⁵ Az egyetemi képzés során mindvégig a gazdag kulturális változatosság légkörében történik az oktatás és a lelkipásztori szolgálat is, mert a növendékek nem feltétlenül a területi elv alapján, praktikus szempontok által vezérelve választják az intézményt, hanem részben a hitükre alapozva – a plébániai közösség légkörét megismerve vonzódnak a katolikus fiatalok közösségéhez –, részben tudományos szempontok alapján; ezért a hallgatók – és az oktatók – olyan kulturális diverzifikációt jelenítenek meg, amely a missziós monokultúra és a hithirdetők kulturális összetettségénél is variábilisabb helyzetet teremt.¹³⁹⁶ Ez a liturgikus élet összefüggéseiben az evangélium és az élet eredményes párbeszédének kialakítására teszi alkalmassá az ilyen közösséget, felajánlva az egyház saját kultúrájának gazdag tapasztalatát. A lelkipásztori tevékenység során ebben az esetben az interkulturációs módszert alkalmazva kell a kinyilatkoztatás hittartalmát közvetíteni. Az interkulturációs adaptáció abban az esetben, amikor nem egy kultúrtömb (nép, nyelv, elszigetelt etnikum, rítusközösség stb.) számára, hanem több, egymás kulturális szisztémájától független csoport részére történik a liturgikus interpretáció, intenzívebben kiteljesedhet az egyház sajátos kultúrája, mivel a résztvevők tekintettel arra, hogy nem valósítható meg a liturgikus közösséget alkotó személyek kulturális gazdagságának megfelelő speciális rituális metódus, aktívabban hozzájárulnak a liturgia-esemény lényegi elemeinek kibontakozásához, így a kulturális sokszínűség egyidejű megjelenése a liturgikus cselekményt gyümölcsözőbbé teheti.¹³⁹⁷

Ez a kulturális sokszínűség a katolikus egyetemen az inkulturációs adaptáció számára lelkipásztori és módszertani segítséget nyújt, amennyiben kifejezésre juttatja, hogy a kinyilatkoztatás nem azonosítható egyetlen kultúrával, hanem minden emberi értéket felhasznál az anabatikus cselekmény során, és beépíti saját aktusába.¹³⁹⁸ Ezt a beépülést segíti elő a katolikus egyetem kulturális gazdagsága: „*A dialógussal a katolikus egyetem segíti az Egyházat, hogy az eltérő kultúrákat jobban megértse, meglássa azok pozitív és negatív oldalát, elfogadja azok hitelesen emberi közreműködését és kifejleszthesse azokat az*

¹³⁹⁵ HAUSER, L., *Theologie und Kultur. Transzendentaltheologische Reflexionen zu ihrer Interdependenz*, Alterberge, 1983. 36.

¹³⁹⁶ SCHMIDT, H., *Liturgie und moderne Gesellschaft, Eine Analyse der heutigen Lage*, in *Concilium* (D) 7 (1971) 82-89. 87.

¹³⁹⁷ MEYER, H. B., *Zur Inkulturation der Eucharistiefeier*, in *LJ* 41 (1991) 7-23. 18.

¹³⁹⁸ Nem hagyható figyelmen kívül a katolikus egyetemmel kapcsolatos ökumenikus szempont sem, amennyiben az egyetemi közösség tagjai nemcsak katolikus, hanem egyéb keresztény közösségekből is érkezhettek. A katolikus egyetem hallgatói közé rendszerint bekerülhetnek pl. ortodox, protestáns, anglikán és egyéb felekezeti krisztushívők, akik gyakran hajlandóak katolikus liturgikus összejöveteleken is jelen lenni és fogékonyak lehetnek az egyház liturgikus kultúrájára. A különböző vallási és kulturális összefüggéseket figyelembe véve az illetékes egyházi hatóságok útmutatásainak figyelembe vételével az ilyen liturgikus közösség hozzájárulhat az ökumenikus párbeszédhez.

eszközöket, melyekkel a hitet jobban megérteti egy adott kultúra tagjaival.”¹³⁹⁹ A liturgiaeseményben az egyház elsődleges küldetése valósul meg, melyben az evangélium hirdetése során minden egyénben és társadalmi, kulturális összefüggésben létrehozza a hit és az élet közötti kapcsolatot.¹⁴⁰⁰ Az egyetemeken történő liturgikus képzés ebben a folyamatban képes átalakítani a hallgatók értékítéletét és érdeklődését, gondolkodásmódját, ezért az egyház tanítói feladatában ez a különleges lelkipásztori terület, korunk meghatározó kulturális és vallási elemeket egyesítő teológiai interpretációjának eszköze lehet.

5.) Az egyház egész létét az evangélium hirdetése határozza meg. Ez a feladat foglalja magában a legfőbb közösségi és kultikus tényezőt, mely egységesíti és közös célra rendeli az egyház egészét. A kinyilatkoztatási hittartalom közvetítése az egyház legfőbb létindoka.¹⁴⁰¹ VI. Pál pápa ezt a következő gondolattal támasztja alá: „(...) *Az egyház az evangélium hirdetése miatt létezik.*”¹⁴⁰², tehát minden egyházi aktivitás levezethető a tanítói feladattól.¹⁴⁰³ A liturgia és az egyház tanítói feladata kapcsolatának bemutatása után lényegi szempontot jelent a liturgikus képzés alanyai közül az oktatókkal kapcsolatos kánonjogi összefüggések elemzése.

A liturgikus konstitúció a liturgikus nevelés és a tevékeny részvétel előmozdítására vonatkozó alcímben, az előzetes megjegyzéseket követően, megelőzve minden, liturgikus képzésre irányuló utasítást, külön pontban foglalkozik a liturgiatudományt előadó tanárokkal. Ebben a szövegszituációs környezetben, mely a liturgikus képzés első számú problémájává teszi a liturgikus tárgyak oktatóinak képzését, nem hagyható figyelmen kívül a konkrét, tárgyra rendelt tudományos szemlélet, amely különbözik a II. Vatikáni Zsinat előtti gyakorlattól, ugyanis a zsinati megújulás előtt a liturgikus tudományok tanárai gyakran egyben a kánonjog, a pasztorális és a morálteológia tanárai voltak egy személyben.¹⁴⁰⁴ A liturgikus konstitúció¹⁴⁰⁵ nem a hivatallal járó általános kánonjogi kérdésekkel vezeti be a tanárokkal kapcsolatos utasítást, tehát nem a kinevezést, alkalmasságot, tulajdonságokat, akadémiai fokozatokat, lemondásukat, díjazásukat, elmozdításukat tartja a leghangsúlyosabb

¹³⁹⁹ II. JÁNOS PÁL, *Ex corde Ecclesiae*, apostoli rendelkezés, 1990. augusztus 15. 44., in *AAS* 82 (1990) 1475-1509.

¹⁴⁰⁰ BISER, E., *Glaubensprognose, Orientierung in postsäkularer Zeit*, Graz, 1992. 70.

¹⁴⁰¹ LEHMANN, K., *Was ist eine christliche Gemeinde?* In *IKaZ* 1 (1972) 481-497. 494.

¹⁴⁰² VI. PÁL, *Evangélium nuntiandi*, apostoli buzdítás, 1975. XII. 8. 14. *AAS* 68 (1976) 5-76. 13.

¹⁴⁰³ LEHMANN, K., *Was ist eine christliche Gemeinde?* In *IKaZ* 1 (1972) 481-497. 494.

¹⁴⁰⁴ RICHTER, K., *Das Konzil war erst der Anfang. Die Bedeutung des II. Vatikanums für Theologie und Kirche*, Mainz, 1994. 52.

¹⁴⁰⁵ LENGELING, E.J., *Die Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie, Lateinisch-deutscher Text mit einem Kommentar von Emil Joseph Lengeling*. Münster, 1985. 79.

kérdésnek, hanem a tanárok képzését¹⁴⁰⁶: „*A szemináriumokban, a szerzetesek tanulmányi házaiban és a hittudományi karokon a szent liturgia tanítására kinevezett tanárok kapják meg hivatalukhoz a megfelelő kiképzést olyan intézményekben, amelyeket egyenesen erre a célra rendeltek.*”¹⁴⁰⁷ A konstitúció nem nevezi meg a liturgikus tudományokat oktató tanárok képzési helyét és a képzés szintjét, típusát sem, tehát nem határozza meg, hogy a már oktató tanároknak szükséges-e újabb képzésben részesülni, tekintettel arra, hogy a II. Vatikáni Zsinat szinte teljesen megváltoztatta a liturgikus cselekmények rítusrendjét, valamint a liturgiaszemlélet is gyökeresen átalakult, azonban hangsúlyozza a tanárok (tovább)képzésének fontosságát, ami a konstitúció utasítása alapján nem feltétlenül egyszeri képzést jelent, hanem esetlegesen a zsinati reform végrehajtása során fejlődő liturgikus cselekményrendszerrel párhuzamos, folyamatos képzést.¹⁴⁰⁸ A keresztény nevelésről szóló zsinati határozat megnevezi, hogy milyen intézmény keretében és mely akadémiai típusban szükséges a tanárok képzése: „*A teológiai karok munkásságától sokat vár az Egyház. Rájuk bízta azt a súlyos feladatot, hogy növendékeiket nem csupán a papi szolgálatra, hanem főleg a teológiai főiskolákon való tanításra, a tudományos munkára és a szellemi apostolkodás még nehezebb feladatára is előkészítsék.*”¹⁴⁰⁹ A zsinati határozat még egyértelműen a papság feladatáért rendezte a képzés kérdését, tehát a teológiai oktatás, így a liturgikus tudományok oktatása is elsősorban papi feladatnak tűnik a rendelkezés fényében, bár a II. Vatikáni Zsinat reformját megelőzően is tevékenykedtek felszentelésben nem részesült szerzetesek, szerzetesnők és világi krisztushívők is a liturgikus kutatásban és egyéb tudományos munkákban, de nem volt jellemző, hogy a teológiai karokon világi krisztushívők oktassanak.¹⁴¹⁰ Ezzel szemben az Egyházi Törvénykönyv szabályozása lényeges szemléletbeli változást tükröz. A világi krisztushívők kötelességeivel és jogaival foglalkozó címben (CIC II. Könyv, I. Rész, „*A krisztushívők*”, II. Cím, „*A világi krisztushívők kötelességei és jogai*”) a krisztushívői jogok

¹⁴⁰⁶ A liturgikus tanárok képzésének hangsúlyozása a II. Vatikáni Zsinatot követő liturgikus megújulás időszakában valóban aktuális és indokolt volt – ma is az -, ugyanis a zsinati reform olyan változásokat jelentett a liturgiaszemléletben, melyek egészen átalakították a liturgiára vonatkozó kérdések hangsúlyait. A népnyelvű liturgia, az egészen átalakított rítusszerkezet, az inkulturációs adaptáció fogalma, feladatai és kivitelezése, valamint a *participatio actuosa* gondolata és az elv végrehajtása, egészen új liturgiaszemléletet követelt meg a tárgy oktatóitól, ezért speciális képzésre volt szükség ahhoz, hogy a liturgikát tudományos módszerrel és az egyház szándéka szerint lehessen oktatni. Vö. KRANEMANN, B., *Liturgiewissenschaft angesichts der „Zeitenwende“*. Die Entwicklung der theologischen Disziplin zwischen den beiden vatikanischen Konzilien, Paderborn, 1999. 74.

¹⁴⁰⁷ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 15., in *AAS* 56 (1964) 104.

¹⁴⁰⁸ KRANEMANN, B., *Liturgiewissenschaft angesichts der „Zeitenwende“*. Die Entwicklung der theologischen Disziplin zwischen den beiden vatikanischen Konzilien, Paderborn, 1999. 75.

¹⁴⁰⁹ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Gravissimum educationis*, határozat, 11., in *AAS* 58 (1966) 728-739.

¹⁴¹⁰ SCHICK, L., *Die Drei-Amter-Lehren nach Tradition und Zweitem Vatikanischen Konzil*, in *Communio* 10 (1981) 57-66. 61.

felsorolásában szerepel a teológiai tudományokkal való elmélyült foglalkozás joga, mely magában foglalja az akadémiai tudományos fokozatok megszerzésének a jogát is. A vonatkozó kánon bevezető paragrafusában ezt a jogot azzal a krisztushívői kötelességgel támasztja alá, hogy a keresztény tanítás szerint éljenek, és védelmezzék a hitüket: „*Laici, ut secundum doctrinam christianam vivere valeant, eandemque et ipsi enuntiare atque, si opus sit, defendere possint, ...*” (vö. CIC 229. kánon 1.§), azonban a világi krisztushívők számára a teológia oktatásában való – oktatói – részvétel nem jelent jogot, hanem *képességet*, abban az esetben, amikor az alkalmasságra vonatkozó előírásoknak megfelelnek, és az illetékes egyházi hatóságtól megbízást kapnak: „*Item servatis praescriptis quoad idoneitatem requisitam statutis, habiles sunt ad mandatum docendi scientias sacras a legitima auctoritate ecclesiastica recipiendum.*” (CIC 229. kánon 3.§)

A *Sapientia christiana* kezdetű apostoli rendelkezés „kánoni küldetés birtokában” teszi lehetővé a teológiai tárgyak oktatását,¹⁴¹¹ az Egyházi Törvénykönyv viszont a megbízást tünteti fel a tanítás feltételéül, függetlenül attól, hogy a papnevelésben vagy a teológusképzésben történik az oktatás: „*Qui in studiorum superiorum institutis quibuslibet disciplinas tradunt theologicas, auctoritas ecclesiasticae competentis mandatum habeant oportet.*” (CIC 812. kánon) A *Sapientia christiana* rendelkezés még a II. Vatikáni Zsinat határozatainak szellemében írja elő a *missio canonica*-t, mert ezt az egyházi rend szentségének gyakorlásával összefüggő feladatokkal kapcsolatban szokás alkalmazni. Mivel a kánonjogászok véleménye alapján a kánoni küldetés az egyházi rend szentségéhez rendelt jogintézmény, a Törvénykönyv nem alkalmazza a teológiai oktatókkal kapcsolatban a terminust, ugyanis a 229. kánon 3. paragrafusa értelmében nemcsak az egyházi rend szentségében részesült krisztushívők képesek a teológiai tárgyak oktatására, hanem a világi krisztushívőknek is adható megbízás.¹⁴¹²

Az Egyházi Törvénykönyv előírja, hogy minden szemináriumban legyenek tanárok, akik a tárgyra jellemző tudományos módszerrel összeállított különböző tantárgyakat oktatják: „*In quolibet seminario habeantur (...) etiam magistri, qui varias disciplinas tradant apta ratione inter se compositas.*” (vö. CIC 239. kánon 1.§) A szöveg kiemeli a „különböző” jelzőt (*varius* 3), ami arra utal, hogy a szaktudományos módszer és rendszer olyan oktatókat kíván, akik vagy több irányú tudományos szakképesítéssel rendelkeznek egyszerre (pl. kánonjogi és biblikus szakdoktorátussal rendelkezők), vagy amennyiben az adott oktató csak egy tárgyból

¹⁴¹¹ NEVELÉSÜGYI KONGREGÁCIÓ, *Sapientia christiana*, apostoli konstitúció, 1979. április 15. 27. AAS 71 (1979) 469-499.

¹⁴¹² SCHWENDENWEIN, H., *Das neue Kirchenrecht. Gesamtdarstellung*, Graz-Wien-Köln, 1983. 128.

rendelkezik tudományos fokozattal, abban az esetben csak azt a tárgyat oktassa. A II. Vatikáni Zsinat előtti általános gyakorlattal szemben, az Egyházi Törvénykönyv szabályozása alapján külön-külön tanárt kell kinevezni az egyes tudományterületekre, tehát már nem megengedett, hogy pl. a liturgikát és a kánonjogot ugyanaz a személy oktassa – akinek csak az egyik tudományos fokozat van a birtokában: „*Curetur, ut distincti totidem nominentur magistri qui doceant sacram Scripturam, theologiam dogmaticam, theologiam moralem, liturgiam, philosophiam, ius canonicum, historiam ecclesiasticam...*” (vö. CIC 253. kánon 2.§) A tanárok elkülönített megbízását a kánon nem kifejezetten a tudományos fokozat birtoklásával, tehát a tudással vagy jártassággal indokolja, hanem a tudományágra jellemző speciális módszerrel: „*(...) quae propria methodo tradendae sunt, disciplinas.*” (vö. CIC 253. kánon 2.§), tehát a tárgyak oktatásánál nemcsak az ismeretanyag közlésére kell hangsúlyt fektetni, hanem a tematikus módszertani összefüggésekre is, amelyek a tudományág gyakorlati struktúráját jelenítik meg, mely a II. Vatikáni Zsinat szemléletében a hit és az értelem összekapcsolásának szándékát szolgálja, elsősorban azokban az esetekben, amikor egy antropológiai, vagy kulturálisan dimenzionált tudományág oktatásáról, vagy kutatásáról van szó.¹⁴¹³ Mivel a liturgikus tudományok antropológiai és kulturális szempontból is rendkívül differenciáltak, valamint a humánösszefüggések és az üdvökonomikus szemlélet harmonizálására épülve jelenítik meg a szociokulturális adaptációt,¹⁴¹⁴ ehhez a sajátos módszerrel rendelkező tárgyhoz, az Egyházi Törvénykönyv szabályozása és annak indoklása alapján külön tanár kinevezése szükséges.

A tanárok kinevezésével kapcsolatos tudományos kritérium nem az egyetlen döntő szempont a feltételek meghatározásánál. A katolikus felsőoktatásban, a teológiai, filozófiai és jogi tárgyaknál, oktatói feladatot ellátó személyeknek az Egyházi Törvénykönyv szabályozása alapján hármas feltételrendszernek kell megfelelniük. A feltételek között a Törvénykönyv a következő sorrendet határozza meg: erényes élet, az Apostoli Szentszék által elismert fakultáson nyert végzettség, a fakultás vagy egyetem megfelelő tudományos fokozata (szakdoktorátus – vagy csak doktorátus –, illetve licencia): „*Ad magistri munus in disciplinis philosophicis, theologicis et iuridicis, ab Episcopo aut ab Episcopis, quorum interest, ii tantum nominentur qui, virtutibus praestantes, laurea doctorali aut licentia potiti sunt in universitate studiorum aut facultate a Sancta Sede recognita.*” (CIC 253. kánon 1.§) A sorrend felállítása azt az interpretációs lehetőséget tükrözi, hogy a feddhetetlen és példamutató élet erkölcsileg és kánonjogilag egyaránt megelőzi a tudományosság egyéb

¹⁴¹³ MOLINSKI, W., *Verbindliches Lehren der Kirche heute*, Frankfurt, 1988. 65.

¹⁴¹⁴ SCHMIDT-LAUBER, H.C., *Liturgiewissenschaft-Liturgik*, in TRE 21 (1991) 383-401. Berlin, 1991. 387.

kritériumát, valamint a tudományos fokozatok az egyházban csak abban az esetben rendelkeznek kánonjogi hatással, ha az Apostoli Szentszék elismeri azokat.¹⁴¹⁵

Az Egyházi Törvénykönyv 818. kánonja értelmében a katolikus és az egyházi egyetemekre egyaránt vonatkozik az a szabály,¹⁴¹⁶ hogy az intézmény szabályzata alapján illetékes hatóságnak gondoskodnia kell arról is, hogy a kinevezett tanárok a tudományos szempontok mellett pedagógiaiailag is alkalmasnak bizonyuljanak, valamint igazhitűek és becsületes életet élők legyenek: „(...) *in universitatibus catholicis nominentur docentes qui, praeterquam idoneitate scientifica et paedagogica, doctrinae integritate et vitae probitate praestent...*” (vö. CIC 810. kánon 1.§). A rendelkezés törvényhozó által szándékolt súlyát jelzi, hogy az intézményi szabályzatnak arról is gondoskodnia kell, hogy amennyiben a fenti követelmények, tehát a tudományos fokozat mellett, a pedagógiai képesség, az igazhitűség és a becsületes élet kritériumai hiányoznak, a tisztségükből egy szabályzatban meghatározott eljárás keretében el lehessen mozdítani őket: „(...) *deficientibus his requisitis, servato modo procedendi in statutis definito, a munere removeantur.*” (vö. CIC 810. kánon 1.§). A kánon nem teszi mérlegelhetővé, hogy az elmozdítás szükséges-e amennyiben egyik vagy másik tulajdonság hiányzik, vagy csak abban az esetben történjen elmozdítás, ha a felsorolt kritériumok összessége hiányzik, amiből az a következtetés vonható le, hogy amennyiben a tudományos fokozat, vagy a pedagógiai képesség, illetve az igazhitűség vagy a becsületes élet bármelyike hiányos, vagy hiányzik, az illető tanárt a tisztségéből el kell mozdítani. Ez az intézkedés az egyház tanítói feladata védelmét és a krisztushívők számára a kinyilatkoztatásból származó hitközlési aktus biztonságát szolgálja.

3.1.4.4. A liturgikus tudományokkal foglalkozó tárgyak oktatásának interdiszciplináris összehangolására vonatkozó kánonjogi szempont

1.) A liturgikus tudományokat a 19. századtól az alaptudományhoz társított segédtudományok módszere, tárgya és célja alapján szokás részekre osztani, tekintettel a

¹⁴¹⁵ SCHMITZ, H., *Kirchliche Hochschulen nach der Apostolischen Konstitution Sapientia Christiana von 1979*, in *AKK* 150 (1981) 477-579. 520.

¹⁴¹⁶ A katolikus egyetemen kapcsolatos szabályok közül az oktatók tulajdonságaira, megbízásukra, valamint a hallgatók lelkipásztori gondozására vonatkozó kánonok az egyházi egyetemekkel összefüggő kérdésekre is érvényesek: „*Quae de universitatibus catholicis in cann. 810, 812 et 813 statuuntur praescripta, de universitatibus facultatibusque ecclesiasticis quoque valent.*” (CIC 818. kánon)

tudományág és a kultuszdimenzió közötti közvetlen vagy közvetett kapcsolatra.¹⁴¹⁷ Mivel a liturgika egésze, beleértve a történeti, teológiai, antropológiai, kultúrtörténeti, lelkipásztorkodástani és kánonjogi szempontokat egyetlen és egységes tudományrendszert alkot, a liturgikus képzés során össze kell hangolni ezeknek a társtudományoknak a szempontjait és be kell illeszteni a tárgyalt anyag minden részébe, ahol szükséges, vagy indokolt, abból a célból, hogy az interdiszciplináris alárendelés elvét alkalmazva pontosabban körülhatárolható legyen az ismeretközlés tartalma.¹⁴¹⁸ Mivel a II. Vatikáni Zsinat a liturgia-esemény kommunikatív tartalmát hangsúlyozva a közösségi anabázis dialogikus jellegének érzékeltetése érdekében nyelvhez, kultúrához, történelmi beágyazottsághoz és lelkipásztori szempontokhoz kívánta következetesen adaptálni a rituális eszközrendszert,¹⁴¹⁹ a liturgikus konstitúció utasítása alapján a liturgikus képzés során az említett szempontok tudományos módszerét és rendszerét alkalmazva kell oktatni a liturgiatudományt: „*A liturgiát teológiai és történeti szempont szerint, de ugyanígy lelki, jogi és pasztorális szempontból is kell tárgyalni.*”¹⁴²⁰ A szakrális spiritualizmus a zsinat előtt jellemzően elutasította az érzékelhető kommunikációs szimbólumrendszert,¹⁴²¹ azonban a II. Vatikáni Zsinat kommunikatív szimbólumértelmezésének szellemében a tárgyi, anyagi és szellemi valóságok liturgikus alkalmazásához megfelelő értelmezési rendszert hoztak létre, amelyet speciális teológiai módszerrel és eszközökkel lehet alkalmassá tenni a tudatos és tevékeny krisztushívői magatartás elmélyítésének előmozdítására.¹⁴²²

A liturgikus konstitúcióban felsorolt mindegyik tudományterület saját témájában közvetlenül is kapcsolódik a liturgiatudományhoz.

A *teológiai szempont* érvényesítésére azért van szükség, mert a hitnek mint egzisztenciális megélésnek az is az állandó feladata, hogy racionálisan megismerje a

¹⁴¹⁷ KRANEMANN, B., *Grenzgängerin zwischen den theologischen Disziplinen. Die Entwicklung der Liturgiewissenschaft im 19. und 20. Jahrhundert*, in *TThZ* 198 (1999) 253-272. 255.

¹⁴¹⁸ GUARDINI, R., *Über die systematische Methode in der Liturgiewissenschaft*, in *JLw* 1 (1921) 97-108. 104.

¹⁴¹⁹ HÄUBLING, A.A., *Liturgiewissenschaft zwei Jahrzehnte nach Konzilsbeginn*, in *ALw* 24 (1982) 1-18. 10.

¹⁴²⁰ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 16., in *AAS* 56 (1964) 104.

¹⁴²¹ A reformáció és a felvilágosodás a legmesszebbmenőkig kiszakította az érzékelhető világot a kultuszdimenzióból, és a felvilágosodást követő intellektualizmus mindent megpróbált lefedni, ami az istenkapcsolatban nem „természetfeletti eredetű”, megvádolva azzal, hogy veszélyezteti a kultuszdialogust. A lelki történések didaktikus kereteként értelmezett tapasztalati dimenzió rituális kikapcsolása azt eredményezte, hogy a csupán szentírási vagy teológiai elemekre szűkített, szertartásaiban leszegényített, így kommunikatív tartalmától szinte megfosztott rítuscselekmény, a „szent” tartalmat hordozó eszközelemek nélkül deszakralizálódik. Vö. SCHÜRMAN, H., *Neutestamentliche Marginalien zur Frage der „Entsakralisierung”*, in *Der Seelsorger* 38 (1968) 38-48. 41.

¹⁴²² RICHTER, K., *Liturgie, ein vergessenes Thema der Theologie?* In *QD* 107 (1987) Freiburg-Basel-Wien, 1987. 386-409. 393.

kinyilatkoztatás tartalmát.¹⁴²³ Az emberi és olyan fogalmakba ütközik, melyek az empirikus tapasztalattól elvonatkoztatva dolgozhatók csak fel. Ezt a feldolgozást a szimbolikus kommunikáció segíti, mely nemcsak jelzés, hanem megvalósítás is egyszerre, ami a liturgikus jelek legfőbb kommunikatív karakterét képezi.¹⁴²⁴

A *történeti szempont* két irányból is megközelíthető. Egyrészt a teológiai reflexió iránya, másrészt az ember történetisége iránya határozza meg a liturgiatudomány összefüggéseinek történeti nézőpontból értékelt módszerét és célját. A kinyilatkoztatás és a hit történetisége miatt maga a teológiai megismerés is, ezzel együtt a teológiai ismerettartalmat közlő liturgikus cselekmény is történeti meghatározottságú. A történetiség következménye, hogy a liturgikus tudomány a teológiai tudományok rendszeréhez illeszkedve maga is bizonyos gondolati pluralitás birtokában van és kimeríthetetlen jelentésgazdagsággal rendelkezik,¹⁴²⁵ ezért szükséges, hogy az oktatásnál kellő mértékben figyelembe vegyék a történeti szempontokat.

A *pasztorális szempont* felmerülése annyiban indokolt, hogy a teológiai megismerés alanya, emberként – pl. a teológus, vagy a liturgia-esemény cselekvő címzettje – mindig csak a saját, szubjektív módon határolt perspektívájában képes értelmezni a hittudat által személyesen közölt tartalmat, és egy plurális antropológiai kontextusba állítva kell tanúskodnia róla.¹⁴²⁶ A liturgikus cselekményben való részvétel egyben hitvallás is (hiszem, amit a szimbólumok kifejeznek), ezért a lelkipásztori szempont nemcsak a gyakorlati, rituális réteg felől közelíti meg a liturgiatudományt, hanem elsősorban antropológiai oldalról.

A *lelkiségi szempont* az egyház hitéből kiindulva fogalmazza meg a liturgikus cselekmények és a liturgikus életforma (lelkiség) azonosságának igényét. A liturgikus cselekményeknek és általában a szimbólumoknak hiánytalanul kell kifejezniük a keresztyén igazságot, de csak gondolkodásformák, modellek sokaságával és eltérő szubjektív horizontokon képes kifejezni a belső hittartalmat.¹⁴²⁷ Mivel a hitet az egyház közvetítés-eeménye, tehát a liturgikus aktus és a kinyilatkoztatást interpretáló tanítás közli a krisztushívővel, ezért a közösség hittudata, hitérzéke, mely a liturgia mellett a szakrális művészetben és a lelkiségi formákban is megnyilvánul, a lelkiség kiindulópontjává válik.

¹⁴²³ A teológiatudomány munkamódszere racionális, következtető-kifejtő, mely a diszkurzivitás és az argumentatív érvelési metódus szintézisaként a liturgia-esemény által eszközként használt elemeken keresztül levezethető, konkrét jelentéssel bíró eseményrealitássá alakulnak. Vö. BEINERT, W., *Wenn Gott zu Wort kommt*, Freiburg, 1978. 30.

¹⁴²⁴ O'COLLINS, G., *Probleme und Aspekte der Fundamentalthologie*, Leipzig, 1985. 137.

¹⁴²⁵ FISCHER, B., *Wissenschaft vom christlichen Gottesdienst. Zum Verhältnis der Liturgiewissenschaft zu ihren Nachbardisziplinen*, in *TThZ* 83 (1974) 246-261. 254.

¹⁴²⁶ SCHAEFFLER, R., *Wissenschaftstheorie und Theologie*, in *CGG* 20, 5-83. 28.

¹⁴²⁷ SIMONS, E.,-HECKER, K., *Theologisches Verstehen*, Düsseldorf, 1969. 85.

Mivel ezt a hittudatot közösségi szinten a liturgikus cselekmény képes egységgé formálni és pontosítani, a liturgikus tudományok oktatásakor nem hagyható figyelmen kívül a lelkeségi megközelítés.

A *kánonjogi ismeretek* liturgiatudománnyal való összehangolása egyenesen párhuzamos oktatást kíván, ugyanis bizonyos liturgikus témák nem érthetők meg a vonatkozó kánonjogi ismeretek nélkül. Az alapvető liturgikus cselekmények belső rendjét ugyanúgy a kánonjog határozza meg, mint a kiszolgáltatás személyi és tárgyi feltételeit. A kánonjogi oktatás egyik liturgiatudományhoz rendelt feladata, az ismeretközlés alanyaival megértetni, hogy a liturgikus törvények nem más fajta szabályok, mint a kánonjog egyéb rendelkezései, hanem a kánonjog rendszerének részét képezik. Így válik érthetővé, hogy a liturgia belső rendje milyen dimenzióban kötődik az egyház konkrét és állandó ünnepléséhez, melyet senkinek sincs joga és képessége sem megszakítani vagy sajátjává téve az egyház egészétől elkülöníteni.¹⁴²⁸

2.) A teológiai tudományok interdiszciplinaritása azt a célt szolgálja, hogy a hit ne különböző történeti, rituális, lelkeségi, nyelvi és szellemtörténeti értékekre széttöredezett ismerethalmaz tartalommal váljon, hanem őrizze meg a kinyilatkoztatás eseményének dialogikus egységét, melyben a hittudat kialakítását végző hittartalmat közvetítő tudományos eszközrendszer felhasználásával működő közeg nem elkülöníti, hanem szintetizálja a résztartalmakat.¹⁴²⁹ A teológiatudomány szintetizáló egységesítése során bizonyos rész kérdésekkel foglalkozó szaktudományokat segédtudománynak nevezünk. A II. Vatikáni Zsinat keresztény nevelésről szóló határozata alapján kijelenthető, hogy a zsinat teológiai tudományos szempontja a segédtudományok és az alaptudomány összehangoló alkalmazására törekszik: „*A teológiai karok alkalmas módon vizsgálják fölül szabályzatukat, műveljék behatóan a szent tudományokat azok segédtudományaival együtt, és felhasználva az új módszereket és eszközöket is, vezessék be hallgatóikat az elmélyült kutatásba.*”¹⁴³⁰ Az utasítás kánonjogi értelemben is kötelezi a teológia interdiszciplinaritásával kapcsolatos törekvések szélesítését, ugyanis a II. Vatikáni Zsinat szellemében megújított közösségi és ekkleziológiai tartalmakkal szembesülő teológiatudomány csakis a részdiszciplínák összefüggéseiben képes megfelelni az új problémafelvetés szempontjainak.¹⁴³¹ A zsinati utasítás az új módszerekre történő utalással („felhasználva az új módszereket és eszközöket”) jelzi, hogy a tudományos

¹⁴²⁸ LÜDICKE, K., *Liturgie und Recht*, Freiburg, 1986. 48.

¹⁴²⁹ SCHAEFFLER, R., *Wissenschaftstheorie und Theologie*, in *CGG* 20, 5-83. 31.

¹⁴³⁰ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Gravissimum educationis*, határozat, 11., in *AAS* 58 (1966) 728-739.

¹⁴³¹ SCHAEFFLER, R., *Wissenschaftstheorie und Theologie*, in *CGG* 20, 5-83. 32.

módszernek nyitottnak kell lennie a tágabb horizontú ismeretszerzésre, így a kinyilatkoztatás eseményét és következményeit a megismerő alany, valamint az alanyiságot határoló helyzeti összefüggések alapján meghatározott analitikus reflexió háttéréből kiinduló módszerrel egy nyitott és párbeszédorientált ismeretrendszer kialakítása a zsinat utáni teológiatudomány alapfeladata.¹⁴³²

Az utasítás másik lényeges eleme a hallgatói kutatási aktivitásra vonatkozik, mely lehetőséget nyújt egy önálló és a tudományterület határain belüli kreatív interpretációra. A liturgikus tudományok területén ez a kutatási aktivitás nem a kísérletezésre vonatkozik, ugyanis az csakis az Apostoli Szentszék hatásköri illetékességéhez tartozó folyamat, hanem a liturgikus konstitúció utasításában felsorolt részterületekkel kapcsolatos témák összefüggéseire, melyek a zsinat elvéhez hűségesen, a tudatosság oldaláról kiinduló liturgikus aktivitást teljesebben előmozdíthatják.¹⁴³³

A liturgikus konstitúció a tudatos liturgiaszemléletből kiinduló krisztushívői aktivitás előmozdítása érdekében határozza meg a teológiai tudományok liturgikus összefüggésekre vonatkozó alapelveit. Ez az utasítás bővegebb és összefüggéseiben differenciáltabb joganyagot nyújt, mint a zsinati reformok végrehajtását megalapozó általános határozatok szövegei, melyek az irányt meghatározó elveken kívül általában nem térnek ki a részletes normaképzésre. Ebben az esetben azonban egy konkrét és összefüggéseiben is a törvényhozói szándék alapján kívánt következmény megalapozására törekvő szabályozással találkozunk¹⁴³⁴: „A többi szakok tanárai iparkodjanak – elsősorban a dogmatikus teológiának, a Szentírásnak, a lelkiélet és a lelkipásztorkodástannak a tanárai –, hogy mindegyik a maga tárgyának benső követelményeiből úgy emelje ki Krisztus misztériumát és az üdvösség történetét, hogy ebből a liturgiával való összefüggés és a papi kiképzésnek egysége nyilvánvalóan kitűnjék.”¹⁴³⁵ Kánonjogi szempontból megjegyzendő, hogy a konstitúció jogtechnikai értelemben vett műfajának, tehát a kibocsátás körülményei által meghatározott illetékességi köréből következő hatásának megfelelően, a liturgikus konstitúció nem a liturgikus kérdésekre, tehát a liturgiatudomány tanáraitra vonatkozó utasításokra leszűkítve éri el jogi hatását, hanem tágabb értelmezési körre ad lehetőséget.¹⁴³⁶ Ebben az esetben a liturgikus konstitúció utasítása a liturgikus tanárok mellett a szövegben felsorolt

¹⁴³² BEINERT, W., *Wenn Gott zu Wort kommt*, Freiburg, 1978. 31.

¹⁴³³ KRANEMANN, B., *Liturgiewissenschaft angesichts der „Zeitenwende“*. *Die Entwicklung der theologischen Disziplin zwischen den beiden vatikanischen Konzilien*, Paderborn, 1999. 79.

¹⁴³⁴ LENGELING, E.J., *Die Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie, Lateinisch-deutscher Text mit einem Kommentar von Emil Joseph Lengeling*. Münster, 1985. 84.

¹⁴³⁵ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Concilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 16., in *AAS* 56 (1964) 104.

¹⁴³⁶ CATTANEO, A., *Grundfragen des Kirchenrechts*, Amsterdam, 1992. 45.

tárgyak oktatóira egyaránt kötelező hatállyal vonatkozik, tehát a dogmatika, pasztorális, spirituális teológia és szentírástudomány előadóinak figyelembe kell venni a tanulmányi témájuk megszerkesztésében a szövegben érvényesülő alapelv mögötti törvényhozói szándékot. Teológiai értelemben, a jogszabály a II. Vatikáni Zsinat krisztocentrikus misztériumteológiája mentén fogalmazza meg a Krisztus misztériumára vonatkozó utasítását, ugyanis Krisztus, az Isten és a világ közötti viszonyban betöltött abszolút középponti szerepét hangsúlyozó zsinati tanítás kijelöli a hit, a szentségi élet, a liturgikus gyakorlat és az erkölcsiség közötti középponti relációt,¹⁴³⁷ mely a konstitúció alapján a liturgiával való összefüggésben bontakozik ki, („*úgy emelje ki Krisztus misztériumát és az üdvösség történetét, hogy ebből a liturgiával való összefüggés [...] nyilvánvalóan kitűnjék*”) ezzel elősegítve a személyes krisztuskapcsolatból mint hittudatot meghatározó ismeretből kiinduló „tudatosságra” építő krisztushívői liturgikus aktivitás megvalósulását és fejlődését.¹⁴³⁸

Az Egyházi Törvénykönyv nem a liturgikus összefüggésre leszűkítve, de az interdiszciplináris kiegészítés alapelvének bennfoglalt megjelenítésével fogalmazza meg a hit belső egységére alapozott, teológiai tudományokat alapvetően jellemző követelményt: „*Magistri in disciplinis tradendis de intima universae doctrinae fidei unitate et harmonia iugiter solliciti sint, ut unam scientiam alumni se discere experiantur; ...*” (vö. CIC 254. kánon 1.§), mely a hitegység analógiájára felépített tudományegység teológiai módszertani igényt szolgálja. A liturgikus konstitúció imént elemzett utasításának szellemében értelmezve a jogszabályt, kiderül, hogy a tanárok feladata ebben az esetben is a liturgikus tárgyak és az egyéb tárgyak közötti harmonizációs követelményre vonatkoztatható, ugyanis a hit „egész tanítása” magában foglalja azokat a tárgyakat is, amelyeket a konstitúció kifejezetten megnevez, tehát a kánonnak a liturgikus konstitúció vonatkozó rendelkezésének háttérében történő összehasonlító elemző vizsgálata alapján kijelenthető, hogy az Egyházi Törvénykönyv szabályozása értelmében a teológiai tudományok előadása során tekintettel kell lenni a liturgikus tárgyak oktatására.¹⁴³⁹ Ez a szemlélet még inkább megerősíti a külön tanár kinevezésére vonatkozó törvényhozói szándék teljesítésére vonatkozó kánoni kötelezettséget.¹⁴⁴⁰

A katolikus egyetemekről szóló apostoli rendelkezés, az egyetemi közösségre vonatkozó utasításokban az oktatók feladataként a liturgikus konstitúcióban és az Egyházi

¹⁴³⁷ GRILLMEIER, A., *Jesus der Christus im Glauben der Kirche*, Freiburg, 1986. 127.

¹⁴³⁸ HÄUBLING, A.A., *Liturgiewissenschaft zwei Jahrzehnte nach Konzilsbeginn*, in *ALw* 24 (1982) 1-18. 14.

¹⁴³⁹ FISCHER, B., *Wissenschaft vom christlichen Gottesdienst. Zum Verhältnis der Liturgiewissenschaft zu ihren Nachbardisziplinen*, in *TThZ* 83 (1974) 246-261. 256.

¹⁴⁴⁰ Vö. „*Curetur ut distincti totidem nominentur magistri qui doceant (...) liturgiam aliasque, quae propria methodo tradendae sunt, disciplinas.*” (CIC 253. kánon 2.§)

Törvénykönyvben megfogalmazott törvényhozói szándékkal összhangban elrendeli, hogy az oktatók a tudományos kutatásaik és általában a témájuk tartalmát integrálják egy egységes tanrendszerbe: „Az egyetemi oktatók törekedjenek tudásuk mélyítésére, igyekezzenek beleilleszteni az egyes tudományágak kutatásának tartalmát, célját, módszereit és eredményeit egy összefüggő világszemlélet egészébe.”¹⁴⁴¹ A rendelkezés tartalma annyiban különbözik a liturgikus konstitúció vonatkozó szövegének tárgyát képező szándéktól, hogy ebben az utasításban nemcsak az oktatott tárgy belső követelményei szerinti kiegészítő összehangolásról van szó, hanem maguknak az oktatóknak a tudására vonatkozó elmélyítésről is, ami érthetővé teszi, hogy a tudományterületek közötti dialógus az egyház egész tanrendszerére építő hatással van, így a liturgia társtudományainak liturgiatudományra irányított alapszemlélete nemcsak a liturgiatudományt, hanem a társtudományt is képes az oktatói minőségből, valamint a tárgy differenciáltságából kiinduló pontosabb ismeretekhez juttatni, ezért a kinyilatkoztatással összefüggő, egyes tudományterületeken keresztül történő ismeretközvetítés liturgikus karaktere nem elhomályosítja, hanem kifejezetten megvilágítja a segédtudomány egészét.¹⁴⁴²

3.1.5. A liturgikus lelkeség kialakítása mint a hívők üdvösségét szolgáló kánonjogi alapelv érvényesülése

Az empirikus antropológiában a *lélek* fogalma ma már alig játszik szerepet.¹⁴⁴³ A teológiai ismeretelméleti körön kívüli tudományos életben a lélek témája vagy a tagadás, vagy bizonyos összehasonlító – történeti jellegű – szintézis tárgyát képezi, mely távol kerül a teológiai szempontok módszertani felépítésétől.

A teológiai irodalom többnyire a személy vagy az ember szavakkal helyettesíti a lélek fogalmat, de ennek ellenére a lélek fogalom alapját képező tapasztalat, mely állítja, hogy különbség van a szellemi gondolkodás, az akarat, valamint az érzéki észlelés között; teológiai szempontból ma is fontos jelenség.¹⁴⁴⁴

¹⁴⁴¹ II. JÁNOS PÁL, *Ex corde Ecclesiae*, apostoli rendelkezés, 1990. augusztus 15. 22., in *AAS* 82 (1990) 1475-1509.

¹⁴⁴² FISCHER, B., *Wissenschaft vom christlichen Gottesdienst. Zum Verhältnis der Liturgiewissenschaft zu ihren Nachbardisziplinen*, in *TThZ* 83 (1974) 246-261. 258.

¹⁴⁴³ SEIFERT, J., *Das Leib-Seele-Problem in der gegenwärtigen Diskussion*, in *EdF* 117 (1979), Darmstadt, 1979. 338.

¹⁴⁴⁴ GRESHAKE, G., *Der Wandel der Erlösungsvorstellungen in der Theologiegeschichte*, Freiburg, 1973. 91.

A lelkiesség, teológiai antropológiai szempontból arra a tényre utal, hogy senki nem születik kész állapotban, hanem bizonyos hatások alapján alakul ki a személyisége. A liturgia-eseményben keletkező életcsere az ember személyiségére döntő, alanyi befolyással rendelkezik, ezért a liturgikus lelkiesség a liturgia nevelő és közösségi jellegének a következménye.¹⁴⁴⁵ A liturgikus lelkiesség kialakítása tehát közösségi szempontokat vet fel, melyek a liturgia anabatikus mozzanatának lényegi elemeit alkotják. A liturgia lelkipásztori szolgálata abból a tényből indul ki, hogy Isten nem hagyja magukra az embereket, hanem más emberekre bízta a lélek megőrzését,¹⁴⁴⁶ ezért a liturgikus cselekmények lelkipásztori szempontjai között mindig érvényesülnie kell a liturgia egésze és a lelkiélet közötti alkotó kapcsolat kialakítására irányuló szándéknak és nyitottságnak.

A lelkiélet fogalma nem korlátozódhat az ember „tisztán” lelki működésére, ugyanis a Tanítói hivatal elutasította az emberi lét több részprincípiumból történő levezetését, és leszögezte, hogy az egész embernek egységes létalapja van,¹⁴⁴⁷ mely azt jelenti, hogy a lélek a test formaadó princípiuma.¹⁴⁴⁸ Mivel teológiailag egységesnek tekintjük a test és a lélek vonatkozásait, a lelkiességen belül is egységes szemléletben kell vizsgálnunk a testi (anyagi) és lelki réteget, ami azt jelenti, hogy a liturgikus cselekmények során alkalmazott dinamikus és statikus eszközelemrendszer testi (pl. tér, idő, cselekmény) és szellemi vonatkozásai egyaránt a liturgikus lelkiességet alkotó tényezőkként vizsgálandók;¹⁴⁴⁹ tehát a liturgikus lelkiesség egyaránt szorosan összefügg a liturgia cselekményeivel (rituális eszközelemrendszer) és a liturgikus cselekmény lelki hatásaival (kultuszmisztérium).

A lelkiesség az ember ontológiai minőségének növelésére irányul. A liturgikus cselekményben az ember célja Isten dicsőítése és a megszentelődés (vö. SC 7.). A megszentelődés fokozatai közül az egyház a legmagasabb szintre való törekvést írja elő, amelynek jellemeznie kell a liturgikus lelkiességet is, mert a lelki életnek a liturgiából kell kiindulnia: „(...) *e Szentséges Zsinat, hogy lelkipásztori céljait – az Egyház belső megújulását, az evangélium hirdetését az egész világon és a mai világgal folytatandó párbeszédet – elérhesse, nyomatékosan buzdít minden papot, hogy az Egyház által ajánlott*

¹⁴⁴⁵ SCHILLING, H., *Grundlagen der Religionspädagogik*, Düsseldorf, 1970. 36.

¹⁴⁴⁶ SCHMAUS, M., *Der Glaube der Kirche*, St. Ottilien, 1982.

¹⁴⁴⁷ Az embert alkotó testnek és léleknek két nem teljes szubsztanciaként való megkülönböztetése egészen a jelenkorig hatott a teológiai gondolkodásra. A lelki valóságot csak az érett skolasztika fogta fel az egész ember egyetlen formaadó életprincípiumaként. Az újkori filozófia hatására a test és a lélek, valamint az anyag és a tudat ellentéte ismét teret nyert a teológiában és a vallásos magatartásban, így a liturgikus nevelésre irányuló felfogásban is, mely megpróbálta különböztetni a test rituális cselekvését a lélek belső működésétől. Vö. GRESHAKE, G., *Seele in der Geschichte der christlichen Eschatologie*, Wien, 1982. 124.

¹⁴⁴⁸ Vö. „*anima forma corporis*” [DS 902]

¹⁴⁴⁹ MEYER, H.B., *Zeit und Gottesdienst, Anthropologische Bemerkungen zur liturgischen Zeit*, in *LJ* 31 (1981) 193-213. 195.

megfelelő eszközöket felhasználva törekedjenek arra a mindig nagyobb életszentségre, mellyel napról napra alkalmasabb eszközzé válnak Isten egész népének szolgálatára.”¹⁴⁵⁰ A papi életről szóló zsinati határozat, a megszentelődés lehetőségét a papok számára az életszentség sajátos módon történő teljesítésében, Isten igéjének hirdetésében, a „szentély szolgálóiként” és Isten népének a vezetésében fogalmazza meg (vö. PO 13.). A II. Vatikáni Zsinat a lelkiélet eukarisztikus-liturgikus összetettségét hangsúlyozza, amikor a papi életről szóló határozatban az életszentség elérése érdekében a liturgikus tevékenységek közül az eukarisztikus liturgia végzését javasolja:¹⁴⁵¹ „Mint a szentély szolgálói, főként a szentmiseáldozat bemutatásában a papok különleges módon képviselik Krisztus személyét.”¹⁴⁵² Az eukarisztikus lelkiség a liturgikus élet lelkiségi dimenziójának legfőbb tényezője, ugyanis magának a liturgia egészének az eukarisztia-esemény a középponti témája.¹⁴⁵³

Az Egyházi Törvénykönyv a szemináriumi élet lelkiségi nevelésének szabályozása kapcsán szintén a liturgikus lelkiséggel összefüggő utasításokat fogalmaz meg, amikor a szemináriumi élet középponti elemének az eukarisztikus ünneplést, valamint az imaórák liturgiájának a végzését jelöli ki: „*Celebratio Eucharistica centrum sit totius vitae seminarii, (...) Efformentur ad celebrationem liturgiae horarum...*” (vö. CIC 246. kánon 1. és 2.§) Az eukarisztikus lelkiségre vonatkozó elvet érvényesíti az Egyházi Törvénykönyv a továbbiakban, amikor az egyházi rend szentségéből kiinduló megszentelődési képességből eredő szent életre szóló kötelezettség összefüggésében felsorolja az életszentség elnyerésére vonatkozó lehetőségeket, melyek egyben a sajátos életmóddal és lelkipásztori szolgálattal járó kötelezettségek is. A szöveg közvetlen módon is liturgikus karaktert biztosít a lelkiségi irányoknak, amikor a tökéletesség elnyeréséhez szükséges eszközelemek között nemcsak annyiban utal a liturgikus jellegre, amennyiben liturgikus eszközelemek felsorolását alkalmazza (lelkipásztori szolgálat – liturgikus megszentelői tevékenység –, Eukarisztia asztala, bűnbánat szentségének felvétele, Szűz Mária tisztelete, valamint a megszentelődés sajátos és különleges eszközei –népi jámborság, paraliturgikus eszközök), hanem a szövegérvényesülés szintjén is rámutat a lelkiség liturgikus karakterére, a liturgikus törvényhozói illetékességi szint témára vonatkozó rendezési jogának közvetett kijelölésével: „*obligatione tenentur sacerdotes necnon diaconi ad presbyteratum aspirantes cotidie liturgiam horarum persolvendi secundum proprios et probatos liturgicos libros; diaconi*

¹⁴⁵⁰ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Presbyterorum ordinis*, határozat, 12. AAS 58 (1966) 991-1024. vö. XXIII. János, *Sacerdotii Nostri primordia*, enciklika, 1959. augusztus 1. AAS 51 (1959) 545.

¹⁴⁵¹ ADAM, A., *Die Eucharistiefeyer – Quelle und Gipfel des Glaubens*, Freiburg-Basel-Wien, 1991. 78.

¹⁴⁵² II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Presbyterorum ordinis*, határozat, 13. AAS 58 (1966) 991-1024.

¹⁴⁵³ NAGEL, R., *Studien zur Meßliturgie*, in *IThS* 42 (1995) Innsbruck-Wien, 1995. 274.

autem permanentes eandem persolvant pro parte ab Episcoporum conferentia definita;” (vö. CIC 276. kánon 2.§ 3. pont)

A liturgikus lelkiség kialakítása azonban nemcsak a papság képzésében és a felszentelésben részesülő krisztushívők számára adott kötelezettség, hanem minden krisztushívő – beleértve a katekumenátus résztvevőit is – köteles a lehetőségei szerinti legtökéletesebb életformára, bár a felszentelésben részesült krisztushívők a szent rendből fakadóan sajátos eszközök birtokában különleges módon is elkötelezettek a megszentelődésre, és tevékenységükkel is azt szolgálják,¹⁴⁵⁴ de ettől függetlenül is, minden krisztushívő képes, valamint köteles is a lelkiélet kialakítására – ami a II. Vatikáni Zsinat liturgikus megújulása értelmezésében liturgikus karakterű¹⁴⁵⁵: *„Omnes christifideles, secundum propriam condicionem, ad sanctam vitam ducendam atque ad Ecclesiae incrementum eiusque iugem sanctificationem promovendam vires suas conferre debent.”* (CIC 210. kánon) A kánon nem különíti el a kötelezettség címzettjeit felszentelésben részesült és felszentelésben nem részesült krisztushívői csoportra, tehát a sajátosan a felszentelésből fakadó, megszentelődésre irányuló kötelezettség – mely nem részkötelezettség – *eszközei* tekintetében¹⁴⁵⁶ minden krisztushívő köteles alkalmazni a tökéletesebb megszentelődése érdekében mindazt, amit a felszentelésben részesült krisztushívők, sajátosan az egyházi rend felvételéből fakadó kötelezettségük teljesítéséből kifolyólag, tehát a CIC 276. kánon 2-5.§-ban foglaltak alapján felhasználnak.

Ez a liturgikus lelkiség kialakítására vonatkozó kánonjogi elv érvényesül a II. Vatikáni Zsinat liturgikus megújulását meghatározó szellemiségben, mely a tudatos magatartásra épülő krisztushívői aktivitás belső motívumát meghatározó lelki vonatkozását a liturgia-eseményből táplálkozó lelkiségből kívánja levezetni.¹⁴⁵⁷ A liturgikus konstitúció szövegében a liturgikus lelkiség kialakítására vonatkozó utasítás alanyaként a felszentelésben részesült, vagy a megszentelt élet intézményeiben élő „klerikusok” szerepelnek, ez azonban kettős irányból is kiterjeszhető a valamennyi krisztushívő lelkiségi irányultságára; egyrészt a „klerikus” a zsinatot követő szóhasználatban sem kizárólag felszentelésben részesült krisztushívőt jelent, ugyanis a megszentelt élet intézményeiben – és az apostoli élet társaságaiban – élő krisztushívők közül csak egyesek részesülnek az egyházi rend szentségében, a többi klerikus

¹⁴⁵⁴ RATZINGER, J., *Zur Frage nach dem Sinn des priesterlichen Dienstes*, in *GuL* 41 (1968) 347-376. 363.

¹⁴⁵⁵ LENGELING, E.J., *Liturgie als Grundvollzug christlichen Lebens*, Regensburg, 1995. 66.

¹⁴⁵⁶ Itt nem a felszentelésből, tehát az egyházi rend szentségéből közvetlenül adódó megszentelődési kötelezettség egészére, azaz magára a megszentelődésre utalunk, hanem azokra az eszközökre, amelyeket a CIC 276. kánon a megszentelődés elérése érdekében felsorol.

¹⁴⁵⁷ RICHTER, K., *Das Konzil war erst der Anfang. Die Bedeutung des II. Vatikanums für Theologie und Kirche*, Mainz, 1994. 109.

valójában – kánonjogi státuszuk alapján – krisztushívői karakterrel mélyíti el a liturgikus lelkiséget; másrészt, amennyiben a felszentelésben részesült krisztushívők – pl. lelkipásztorok – liturgikus lelkiségére vonatkoztatjuk a liturgikus konstitúció lelki életről szóló utasítását, abban az esetben is figyelembe kell vennünk a felszentelésben nem részesült krisztushívői csoportra gyakorolt lelki hatást, mert a lelkipásztorok határozzák meg a krisztushívők lelkiségi identitását; ezért a liturgikus konstitúció liturgikus lelkiségi identitásra vonatkozó utasítása egyaránt meghatározó érvényű a felszentelésben nem részesült krisztushívők és a klerikusok lelki életére:¹⁴⁵⁸ „A klerikusok a szemináriumokban és a szerzetesházakban kapják meg a lelkiéletnek liturgikus kialakítását.”¹⁴⁵⁹ Ez a lelkiségi irány a liturgikus konstitúció rendelkezései alapján nem korlátozódik a klerikusi állapotban élők lelki életére, ugyanis a lelkipásztori tevékenység célja, hogy magán a hiteles liturgikus cselekményen, valamint a liturgikus képzésen keresztül a krisztushívők eljussanak a belső és tevékeny liturgikus aktivitásra (vö. SC 19.). Ezt egy olyan belső intenzitásban is élő és ekkleziológiai identitású spirituális háttér képes biztosítani, mely hatásában és módszerében is meghatározza a hiteles lelkipásztori tevékenységet.¹⁴⁶⁰ A liturgikus konstitúció ezért a liturgikus lelkiség kialakítását nem elszigetelten a klerikusok képzésére szűkíti le, hanem a lelkipásztori képzés hatásösszefüggésében kiterjeszti a pasztorális aktivitás alanyaira is, ami azt szemlélteti, hogy a II. Vatikáni Zsinat közösségről és egyházzól alkotott felfogása a megszentelődésre vonatkozó lehetőség alapján nem különíti el az egyes életállapotokat, hanem az egyház egység-attribútumának megfelelően, a lelkiélet liturgikus karakterének kívánalmát általánosan kiterjeszti valamennyi krisztushívőre:¹⁴⁶¹ „(...) mind a világi, mind a szerzetespapok kapjanak segítséget, hogy egyre teljesebben megismerjék, mit gyakorolnak a szent cselekményekben, és így maguk is liturgikus életet éljenek, és ezt az életet a rájuk bízott hívekkel is megosszák.”¹⁴⁶²

3.1.5.1. A rítusok megértésére való rávezetés normatív szerepe a krisztushívők liturgikus képzésében

¹⁴⁵⁸ LENGELING, E.J., *Die Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie, Lateinisch-deutscher Text mit einem Kommentar von Emil Joseph Lengeling*. Münster, 1985. 69.

¹⁴⁵⁹ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 17., in *AAS* 56 (1964) 105.

¹⁴⁶⁰ BAUMGARTNER, K., *Liturgie als Aufgabe aller Christen*, Regensburg, 1991. 88.

¹⁴⁶¹ BAUMGARTNER, K., *Liturgie und Leiblichkeit*, Stuttgart, 1976. 112.

¹⁴⁶² II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 18., in *AAS* 56 (1964) 105.

A II. Vatikáni Zsinat hatására a teológiatudományban egy antropológiai fordulat következett be, mely kiemeli a tényt, hogy az emberrel kapcsolatba lépő Isten az, aki lehetővé teszi az ember anabatikus cselekményét a liturgikus ünneplés keretében.¹⁴⁶³ Ebben a gondolati körben az emberi jelenség annyiban válik központi témává, amennyiben a rítusaktusok kiinduló alanyaként egy dialógushelyzet szereplőjeként éli meg saját létaktusát, mely a katabatikus cselekményre adott elsődleges *válaszként* az emberi létteljesség meghatározó dimenziója.¹⁴⁶⁴ A válaszadási képesség egy olyan eszköz, ami a létaktust meghatározó dialóguscselekmény folyamatában az ember céljának nemcsak megvalósítója, hanem maga a tartalma is. Ezt a tartalmat a liturgia-esemény során *tudattartalomként* kell megélni, ugyanis maga az emberi cselekedet, fogalmi szinten hordozza a tudatos karaktert, mely a krisztushívői aktivitás kiinduló feltétele. Ennek a tudattartalomnak a következménye a liturgikus cselekmény, ezért szükséges, hogy a rítuselemek dialogikus alanya emberi cselekedetként legyen képes interpretálni mindazt a rítustartalmat, amely meghatározza a liturgia anabatikus válaszát.¹⁴⁶⁵

A tudatosságból kiinduló krisztushívői aktivitás alapfeltétele a cselekvésfolyamat megértése, mely több rétegben képezi a dialógusaktivitás tartalmát. A rétegek részben antropológiai, részben kultikus határozományok által kialakított szimbólumegységek, melyek egymással tartalmi összefüggésben állva egyetlen latreutikus aktusra irányítják a krisztushívői cselekményt. A rítusfolyamat összetettsége antropológiai és kultikus karakterű ismerettartalmat igényel, mely *rávezeti* a dialógus alanyát a dialógusfolyamat tárgyát képező rítuselemrendszer kommunikatív értelmezésére.¹⁴⁶⁶ A II. Vatikáni Zsinat dialógusközpontú liturgiafelfogása alapján a kultuszban ünnevelt katabatikus cselekményre adott istentiszteleti választ keretező rítusjelenség sajátos antropológiai tulajdonság, ezért magának a rítuselemnek is emberinek, azaz felfoghatónak, értelmezhetőnek, gondolati aktus kiindulását, sőt az egész teológiai rendszert megalapozó eseménynek kell lennie; ezért hangsúlyozza a liturgikus konstitúció a kultusz egészét jellemző rítuselemek megértésére irányuló „rávezetés” szükségességét: „(...) *kapják meg a lelkiéletnek liturgikus kialakítását, mégpedig azáltal, hogy megfelelő módon rávezetik a szent rítusok megértésére...*”¹⁴⁶⁷. A konstitúció a rituális felvilágosítást lelkiismereti célból teszi alkalmazandóvá. A krisztushívői aktivitás

¹⁴⁶³ RAHNER, K., *Theologie und Anthropologie*, in *Schriften zur Theologie* VIII (1967) 43-65. Köln, 1967. 43.

¹⁴⁶⁴ PANNENBERG, W., *Anthropologie in theologischer Perspektive*, Göttingen, 1983. 62.

¹⁴⁶⁵ SCHMID-KEISER, S., *Aktive Teilnahme, Kriterium gottesdienstlichen Handelns und Feierns*, Frankfurt, 1985. 17.

¹⁴⁶⁶ PANNENBERG, W., *Anthropologie in theologischer Perspektive*, Göttingen, 1983. 66.

¹⁴⁶⁷ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 17., in *AAS* 56 (1964) 105.

kiindulópontjaként értelmezett tudatosság következménye egy olyan liturgikus magatartás, melyet a tudattartalom határoz meg, tehát a rítusok megértésére történő rávezetés, egy olyan, lelkesítet meghatározó magatartást eredményez, amely befolyásolja a *participatio actiosa* elv érvényesülését a kultuszmisztérium egészében:¹⁴⁶⁸ „(...) *hogy abban egész lélekkel részt tudjanak venni, mind a szent misztériumoknak bemutatásával, mind a szent liturgia szellemével átítatott más ájtatosságok gyakorlásával.*”¹⁴⁶⁹ A konstitúció utasítása alapján a II. Vatikáni Zsinatot követő liturgikus megújulás szellemében a rítusok megértésére való rávezetésből kiinduló liturgikus képzés krisztushívői cselekvési többletre vonatkozó hatása kettős irányultságú, egyrészt a legitim istentiszteleti cselekmények („a szent misztériumok bemutatása”), másrészt az egyéb rituális formák, pl. a népi jámborság („a szent liturgia szellemével átítatott más ájtatosságok”) alkotják.¹⁴⁷⁰ Mindkét irányban konkrét kánonjogi rendelkezések szabályozzák a rávezetés célját és módszerét.

1.) A rítusok megértésére való rávezetésből kiinduló liturgikus képzés krisztushívői cselekvési többletre vonatkozó hatásának a konstitúció szövege alapján meghatározott szerepérvényesülési sorrendje szerint az *első* helyen a legitim kultuszmisztérium áll.

A liturgikus cselekmények lényegét jelentő hittartalomra való rávezetés hatását a liturgikus konstitúció a II. Vatikáni Zsinat antropológiai fordulatanak szellemében a közösségi objektivitásban határozza meg, tehát a liturgiát mint feladatot teljesítő krisztushívői közösség az elsődleges címzettje ennek a rávezetésnek,¹⁴⁷¹ ugyanakkor a rávezetés elsődleges alanyaiként a liturgikus cselekmény felszentelt szolgálattevőit határozza meg, ami egy krisztocentrikus álláspontot foglal magában, mert a zsinati dokumentumokban a „pap” elsődlegesen Krisztus személyében képviseli a közösség anabázisát:¹⁴⁷² „(...) *hogy egyre teljesebben megismerjék, mit gyakorolnak a szent cselekményekben, és így maguk is liturgikus életet éljenek, és ezt az életet a rájuk bízott hívekkel is megosszák.*”¹⁴⁷³ Ez a kitétel még nem tartalmazza a legitim és a paralel kultusz megkülönböztetését, ezért úgy is értelmezhető, hogy mindkét irányt magába foglalja a rávezetés célja, azonban a „liturgikus élet” terminus

¹⁴⁶⁸ SCHMID-KEISER, S., *Aktive Teilnahme, Kriterium gottesdienstlichen Handels und Feierns*, Frankfurt, 1985. 20.

¹⁴⁶⁹ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 17., in *AAS* 56 (1964) 105.

¹⁴⁷⁰ NAGEL, R., *Heute Gott feiern, Liturgiefähigkeit des Menschen und Menschenfähigkeit der Liturgie*, Freiburg, 1999. 54.

¹⁴⁷¹ FRIES, H., *Theologie als Anthropologie*, München, 1981. 108.

¹⁴⁷² PANNENBERG, W., *Grundzüge der Christologie*, Göttingen, 1982. 41.

¹⁴⁷³ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 18., in *AAS* 56 (1964) 105.

alkalmazása egy új, teocentrikus irányú antropológiai modellre utal, mely meghatározza a II. Vatikáni Zsinat katabázisértelmezését.¹⁴⁷⁴

Az Egyházi Törvénykönyv is alkalmazza a liturgikus cselekvés feltételét jelentő, a II. Vatikáni Zsinat szellemében a tudatos jellegű krisztushívői aktivitás kiindulóhelyzeteként értelmezett rituális rávezetés szükségességére irányuló konkrét szabályozást.

A fentiekhez képest újdonság, hogy a liturgikus élet terminus által meghatározott személyi kört; mely a keresztségből levezetett krisztushívői kötelességekre és jogokra építi a liturgikus aktivitást, melynek elsődleges kritériuma a rítusok megértésére való rávezetés; tágítja: nemcsak a keresztségben részesült krisztushívők számára szükséges – a kötelességből kiindulva – a rituális felvilágosítás, hanem a keresztségre készülők számára is: „*Catechumeni, per vitae christianae institutionem et tirocinium, apte initientur mysterio salutis atque introducuntur in vitam fidei, liturgiae et caritatis populi Dei atque apostolatus.*” (CIC 788. kánon 2.§). A kánon szó szerint a „liturgikus élet” terminust alkalmazza, mely saját szövegében érvényesíti a liturgikus konstitúció fogalmát, ami arra vonatkozik, hogy a rítusmagyarázat hatásaként a papok és az általuk vezetett krisztushívői közösség egy liturgia-esemény által meghatározott új létminőségben teljesítse ki a keresztségből származó kötelességre épített küldetést;¹⁴⁷⁵ ezzel a szövegérvényesítő normarecepció eljárással a Törvénykönyv a liturgikus jog közvetlen forrásaként, a liturgikus konstitúcióban megfogalmazott alapnormát pontosítja és értelmezi, ami ismét egy példát nyújt a kánonjog rendszerében érvényesülő liturgikus jog és a teljes egyházi jogrendszer integritásának minőségére.

Egy általánosabb jellegű, a rituális rávezetés funkciója szempontjából azonban meghatározó feladat a liturgikus konstitúció kultuszmisztériumra való utalása („a szent misztériumok bemutatásával”) alapján, a szentségi kultuszt megelőző felkészítés kérdésének a szabályozása. A katekumenek speciális helyzete mellett minden krisztushívő érintett a szentségfelvételt megelőző oktatásban (hitoktatás, jegyesoktatás, teológiai tanulmányok, szentségfelvételt megelőző prédikációk stb.), melynek a liturgikus konstitúció korábbiakban elemzett szakasza alapján ki kell térnie a liturgikus cselekmény elmélyítésére és magára az ünnepelelt hittartalomra, tehát a szentségfelvételt megelőző képzés kiterjed a liturgikus aktus tárgyát képező rítusra is.¹⁴⁷⁶ Az Egyházi Törvénykönyv ezt a rituális képzésre irányuló követelményt az általános megfogalmazásból kiemelve, kifejezetten a rituális rávezetés

¹⁴⁷⁴ PANNENBERG, W., *Anthropologie in theologischer Perspektive*, Göttingen, 1983. 70.

¹⁴⁷⁵ PREE, H., *Die Gemeinde der Liturgie in kanonistischer Sicht*, Paderborn, 1991. 131.

¹⁴⁷⁶ SCHILLING, H., *Grundlagen der Religionspädagogik*, Düsseldorf, 1970. 96.

zsinati konstitúcióban megfogalmazott utasításra vonatkoztatja, ugyanis a szentségfelvételt megelőző hitoktatással kapcsolatban nemcsak egy átfogó és megfelelő ismeretközlést ír elő, hanem kifejezetten a szentségkiszolgáltatás cselekményét előkészítő képzést: „(...) *apta catechesis impertiatur pro sacramentorum celebratione*” (vö. CIC 777. kánon 1. pont); ez az előkészítés, mivel a liturgikus cselekmény rítuselemeinek megvilágítására vonatkozik, a liturgikus konstitúció utasításában megfogalmazott rítusok megértését és a rituális rávezetést megjelenítő követelmény kánonjogi elmélyítését szolgálja.

2.) A rítusok megértésére való rávezetésből kiinduló liturgikus képzés krisztushívői cselekvési többletre vonatkozó hatásának a konstitúció szövege alapján meghatározott szerepérvényesülési sorrendje szerint a *második* helyen az egyéb, párhuzamos rituális formák, pl. a népi jámborság („a szent liturgia szellemével átítatott más ájtatosságok”) állnak.

A teológia antropológiai fordulatával szemben bizonyos ellenzők arra az álláspontra helyezkedtek, hogy az emberi vonás túlhangsúlyozása a teológiatudományban egy olyan kommunikatív modell kialakulásának a veszélyével járhat, melyben aránytalanul kevés figyelmet szentelnek az isteni karakternek.¹⁴⁷⁷ Ez a veszély csak a valóság többretegűségétől elvonatkoztatott elméleti szintézisben tűnik reálisnak, mert a valódi emberi szituáció nem ellentétes vagy elkülönült határhelyzetek kronologikus egymásmellettségéből áll, hanem konkrét és abszolút variábilis, végtelen lehetőséget magába foglaló élet.¹⁴⁷⁸

Az antropológiai fogalmi eszközök teologizálásával az előzővel ellentétes, azonban valódi veszélyt rejtő folyamat az a szélsőségesen intellektuális teológiai módszer, mely az eszköztárából igyekszik kikapcsolni minden emberi jelenséget és „steril”, elkülönült, az emberi szubjektummal semmilyen vonatkozásban nem álló, legfőbb lényről folytatott tisztán elméleti spekulációvá válik.¹⁴⁷⁹ Az ilyen „tisztá” teológiai módszer távol áll a kánonjog teológiájától, ugyanis az egyház jogrendszere egy kiegyensúlyozott, de nem emberi jelleget kizáró teológiai értékrend alapján fogalmazza meg a leginkább emberi közösséget és személyt érintő vonatkozásokat és viszonyokat.¹⁴⁸⁰

A II. Vatikáni Zsinat antropológiai fordulatát meghatározó teandrikus és teocentrikus irányultság, mely reális vonatkozásban áll az emberi jelenséggel, a liturgia-esemény tekintetében az ünnep-kultusz eszközei között jelentős értéket képvisel azon párhuzamos rítusgyakorlatok rendszere, melyek a Tanítóhivatal felügyelete alatt, a liturgikus jog normatív

¹⁴⁷⁷ HEIDEN, B., *Darstellung und Kritik einer anthropologischen Grundpositionen*, Einsiedeln, 1973. 80.

¹⁴⁷⁸ PANNENBERG, W., *Anthropologie in theologischer Perspektive*, Göttingen, 1983. 81.

¹⁴⁷⁹ FRIES, H., *Theologie als Anthropologie*, München, 1981. 128.

¹⁴⁸⁰ MÖRSDORF, K., *Kanonisches Recht als theologische Disziplin*, in *AKK* 145 (1976) 45-58. 49.

elvárásaival valóban *párhuzamot* képesek fenntartani.¹⁴⁸¹ Ez a párhuzamos eszközelemrendszer nem jelenthet párhuzamos hittudatot, hanem a közösségi hitközlés identitást meghatározó eszközeként a liturgikus cselekményhez rendelt krisztushívői aktivitást feltételként meghatározó tudatos karakter fejlődését kell előmozdítania.¹⁴⁸²

A liturgikus konstitúció által megfogalmazott, rítusokra való rávezetés kötelezettségét illetően a párhuzamos rítuselem-eszközrendszer alkalmazása is lényeges lehetőséget nyújt a rituális felvilágosítás számára, ugyanis a krisztushívők liturgikus aktivitásának szociokulturális összetettségéből következően, a II. Vatikáni Zsinat antropológiai fordulatára jellemző szubjektív karakter arányos érvényesülése számára nyújt reális és teológiailag is autentikus fórumot.

A konstitúció szövegében pontosan meghatározásra kerültek a párhuzamos liturgikus eszközelemek alkalmazásával és rituális rávezetésben gyakorolt szerepükkel kapcsolatos célok és a feltételek: „*hogy abban egész lélekkel részt tudjanak venni, (...) a szent liturgia szellemével átítatott más ájtatosságok gyakorlásával.*”¹⁴⁸³, tehát a népi jámborság eszközeinek alkalmazása annyiban szolgálhatja a liturgikus aktivitás előmozdítására irányuló, rítusokra történő rávezetés folyamatát, amennyiben a „szent liturgia szellemével átítatott”, azaz megfelel mind a liturgikus jog, mind a liturgikus teológiai kultúra által kijelölt követelményeknek.¹⁴⁸⁴ Ahhoz, hogy a népi jámborsággal kapcsolatos rituális rávezetési folyamat hiteles kultuszközvetítő eszközzé fejlődjön, olyan liturgikus képzésre van szükség, amely képes az esetleges egyensúlyvesztésből fakadó feszültségek feloldására.¹⁴⁸⁵ A liturgikus lelkeség gazdagítása érdekében szükséges a liturgiatudományon belül egy párhuzamos rítuselemrendszerre irányuló képzés: „*(...) a kiegyensúlyozott és gazdag liturgikus lelkeség kialakítása érdekében szükségesnek mutatkozik a képzés a népi jámborság*

¹⁴⁸¹ SEQUEIRA, R., *Gottesdienst als menschliche Ausdruckshandlung*, Regensburg, 1990. 19.

¹⁴⁸² MEYER, H.B., *Kult-Liturgie-Sakrament. Bemerkungen zu einigen Neuerscheinungen*, in *ZKTh* 100 (1978) 122-126. 123.

¹⁴⁸³ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 17., in *AAS* 56 (1964) 105.

¹⁴⁸⁴ A párhuzamos rituális eszközelemek liturgikus alkalmazása nem vezethet a kevert vallási tapasztalatok elterjedéséhez, és nem keverhető össze, illetve nem hozható egy szintre a legitim kultuszrendszerrel, tehát a „rituális rávezetéssel” nem indokolható meg egyetlen olyan folyamat sem, mely eltorzítja a krisztushívők vallási tudatát és kétértelmű, vagy tisztázatlan hiedelmek elmélyüléséhez vezethetnek, mert valódi anabatikus kommunikáció nem alakulhat ki a legitim és párhuzamos rítuselemek öncélú keveréséből. Vö. HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Orationis forma*, levél a katolikus Egyház püspökeihez a keresztény meditáció egyes vetületeiről, 1989. október 15. *AAS* 82 (1990) 362-379. 370.

¹⁴⁸⁵ Ehhez nem egyszeri alkalmakra, előadásokra van szükség, hanem egy hosszú távú munka teszi lehetővé a népi jámborság értékeinek újra felfedezését és elmélyítését. Vö. II. JÁNOS PÁL, *Vicesimus Quintus Annus*, apostoli levél, 15. *AAS* 81 (1989) 914.

tárgyában is.”¹⁴⁸⁶ Ez a képzés nem helyettesítheti az átfogó liturgikus képzést, és nem válhat a rítusokra való rávezetés kizárólagos eszközévé, hanem a legitim istentiszteleti kultusz eszközelemeinek magyarázatával együtt teljesítheti a liturgikus konstitúció „rávezetésre” vonatkozó utasítását.¹⁴⁸⁷

A liturgikus konstitúció utasítása alapján a liturgikus cselekmények keretében alkalmazott népi áhítatgyakorlatoknak meg kell felelniük a Tanítóhivatal rendelkezéseinek, valamint az aktuális liturgikus környezetnek (idő, ünnepkör,), ezen kívül a liturgia-esemény lényegéhez kell közelebb juttatni a népi áhítatgyakorlatban résztvevő krisztushívőket: „(...) mindig figyelembe kell venniük a liturgikus időket, hogy megegyezzenek a szent liturgiával, mintegy abból eredjenek és a népet hozzá vezessék el, mert a liturgia természeténél fogva messze fölötte áll valamennyinek” [valamennyi áhítatgyakorlatnak]¹⁴⁸⁸; tehát a népi jámborság eszközelemeinek a konstitúció alapján speciálisan az a feladata, hogy elvezessék, vagy „rávezessék” a krisztushívőket a liturgikus cselekmények lényegét meghatározó rituális eszközelemek megértésére, ami „tekintettel az egyházi évre és összhangban a szent liturgiával segíti az egyház közös imádságában való tudatos és tevékeny részvételt.”¹⁴⁸⁹

3.1.5.2. A liturgikus törvények megőrzésének személyes elmélyítésére való szándék a krisztushívők lelkiismereti és tudományos nevelésében

A liturgikus képzésből nyert tevékeny krisztushívői magatartás csak annyiban „részvétel” a liturgikus cselekményben, amennyiben az adott cselekmény *valódi liturgiát* valósít meg. A liturgia-eseménnyel összefüggő kánonjogi szabályozás a valódi liturgia védelmét szolgálja, tehát a liturgikus törvényekkel kapcsolatban kettős kötelezettség áll fenn;

¹⁴⁸⁶ II. JÁNOS PÁL, *Üzenet az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció plenáris üléséhez*, 2001. szeptember 21. in *Notitiae* 37 (2001) 403.

¹⁴⁸⁷ A népi jámborság, és minden párhuzamos rituális gyakorlat nélküli vallásosság, antropológiai szempontból távoli és nem képes maradéktalanul megteremteni azt az emberközeli légkört, amit a liturgia-esemény II. Vatikáni Zsinat liturgikus szemléletét meghatározó dialogikus kultuszdimenzió tartalmaz, ezért a krisztushívői vallásosság ebben az esetben nem jelenthetné a liturgikus konstitúció utasításaiban megfogalmazott „liturgikus élet” megvalósulását: „ (...) a liturgikus cselekmények, például az Eukarisztiában való részvétel, nem tudja áthatni az olyan életet, amelyből hiányzik az egyéni ima, és nincsenek meg benne azok az értékek, amelyeket a keresztény nép hagyományos áhítatformái közvetítenek.” Vö. ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *A népi jámborság és liturgia direktóriuma*, 2001. december 17. 59.

¹⁴⁸⁸ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 13., in *AAS* 56 (1964) 103.

¹⁴⁸⁹ II. JÁNOS PÁL, *Szentbeszéd az igeliturgiában*, La Serena [Chile], in *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, X/1 (1987) 1079.

sorrendben az első, a liturgikus törvények megismerése, mely a liturgikus képzés egyik lényeges következménye, a második, mely szintén a liturgikus képzésből következik, a megismert liturgikus törvények megtartása.

A liturgikus törvények nem képeznek külön jogrendszert az egyház jogrendjében, hanem a kánonjog egészében érvényesítik a liturgiához kapcsolódó normaösszefüggéseket, amelyeket nemcsak a liturgiára való tekintettel kell tiszteletben tartani, hanem elsősorban azért, mert az egyház jogrendje által meghatározott cselekvési szabályok,¹⁴⁹⁰ melyek „belülről” kötelezik azokat a személyeket, akik a keresztség szentségéből következően kötelezettséget viselő tagjai az egyház közösségének: *„Legibus mere ecclesiasticis tenentur baptizati in Ecclesia catholica vel in eandem recepti, quique sufficienti rationis usu gaudent...”* (vö. CIC 11. kánon). Ez a kánon a tisztán egyházi törvények által megjelenített kötelezettségekre vonatkozik, azonban a liturgia egészét nemcsak tisztán egyházi törvények szabályozzák, hanem az I. Fejezetben az elemzés tárgyát képező isteni jogrend által megállapított közvetlen, vagy az egyház hagyománya által közvetített összefüggések is, melyek valódi isteni jogon kötelezik mindazokat, akik az egyházi életből származó értékekkel, a kinyilatkoztatás hirdetésével, a szentségek és a liturgia gyakorlataival érintkeznek.¹⁴⁹¹

A liturgikus cselekmény rendje nem öncélú rituális formaszabályozás, hanem magának az egyháznak a cselekményét közvetíti időtől és személyektől függetlenül, tehát a személyek és a körülmények által „helytelenül” bemutatott liturgikus cselekmény nem képes az egyház cselekményét autentikusan közvetíteni, mely nem független az érvényesség bizonyos kérdéseitől sem.¹⁴⁹² A krisztushívői liturgikus cselekvésmód ezért ugyanolyan jelleggel kötelezi az egyházzal való közösség megtartására a krisztushívőt, mint minden más cselekvés: *„Christifideles obligatione adstringuntur, sua quoque ipsorum agendi ratione, ad communionem semper servandam cum Ecclesia.”* (CIC 209. kánon 1.§), ugyanis a liturgikus törvényekhez való személyes hozzáállás, tehát a liturgikus jog tiszteletben tartása, a liturgikus törvényekhez való alkalmazkodás, kifejezi az egyházzal való közösséget,¹⁴⁹³ ami azt is jelenti, hogy amennyiben a krisztushívő tudatosan és szándékoltan a felismert és megértett liturgikus normákkal szemben cselekszik, nem teljesíti az egyházzal való közösség megőrzésének imént idézett rögzített kötelezettségét.

¹⁴⁹⁰ WOLF, E., *Rechtstheologische Studien*, Frankfurt, 1987. 97.

¹⁴⁹¹ HUIZING, P., *Göttliches Recht und Kirchenfassung*, Mainz, 1999. 74.

¹⁴⁹² RICHTER, K., *Liturgie, ein vergessenes Thema der Theologie?* In QD 107 (1987) Freiburg-Basel-Wien, 1987. 386-409. 404.

¹⁴⁹³ SOBANSKI, R., *Die Methoden des Rechts im Leben der Kirche*, in AKK 151 (1982) 3-24. 15.

A liturgikus képzés során nemcsak a liturgiával kapcsolatos ismeretek alapján szükséges a liturgikus szabályok tiszteletben tartására való rávezetés, hanem a *lelkiismeretre* történő hivatkozás alapján is, ugyanis az egyház közösségének hagyománya és a rítuselemrendszerek által kijelölt cselekvési normák összefüggései nem minden esetben ismerhetők fel a krisztushívők számára elméleti adaptáció keretében,¹⁴⁹⁴ ezért a krisztushívők lelkiismereti képzésében lehetőséget kell biztosítani az egyházzal való közösség liturgikus szemléletének a kialakítására is. A liturgikus konstitúció a papság liturgikus képzését és a krisztushívők liturgikus életét közvetlen összefüggésében tekinti. Ebben az összefüggésben kell értelmezni a liturgikus törvények megőrzésére vonatkozó utasítást is: „*A klerikusok a szemináriumban és a szerzetesházakban kapják meg a lelkiéletnek liturgikus kialakítását. (...) Meg kell továbbá tanulniuk a liturgikus törvények megőrzését.*”¹⁴⁹⁵ Az utasításban egy ponton belül, külön mondatokban szerepel a lelkiélet kialakítására vonatkozó követelmény, a csatlakozó módszertani javaslattal, mely tartalmazza a spirituális képzés célját is; és a liturgikus törvények megőrzését előmozdító liturgikus képzés szabályozása; ami segít megfogalmazni, hogy a liturgikus lelkiséget és a liturgikus jogi kérdést szemléletében, céljában egységesen, de módszerében, eszközrendszerében külön kell rendezni.¹⁴⁹⁶

A kánonjogilag az egyházi közösség cselekményeként rendezett liturgikus cselekmények, a törvények megőrzésével kapcsolatban felvetik a kérdést, hogy milyen minőségben és kritériumok alapján történő közösséghez tartozás keretében fogalmazódik meg a liturgikus törvények megtartásának kötelezettsége. Az egyházzal szóló dogmatikai konstitúció a választ részben a II. Vatikáni Zsinat szellemében különleges módon is liturgikus jelleggel körülhatárolt szentségi ünnepléssel összefüggésben a következőképpen vázolja fel: „*Az Egyház közösségébe azok épülnek be teljesen, akik Krisztus Lelkének birtokában az Egyház egész berendezését és az üdvösség minden eszközét benne elfogadják, és látható közösségében – a hitvallás, a szentségek, az egyházkormányzat és az egyházi közösség kötelekeivel – kapcsolódnak Krisztushoz...*”¹⁴⁹⁷ A Krisztushoz kapcsolódást „látható közösségként” is megfogalmazó dogmatikai konstitúció a jelzett kapcsolódási tartalommal a hitet közvetlenül követő entitásként jeleníti meg a szentségi ünneplés liturgikusan értelmezendő kategóriáját, tehát a II. Vatikáni Zsinat tanítása alapján az egyház hitéből kiinduló liturgikus cselekvés az egyház közösségéhez tartozás meghatározó jellegű kritériuma

¹⁴⁹⁴ SCHMIDT-LAUBER, H.C., *Liturgiewissenschaft-Liturgik*, in TRE 21 (1991) 383-401. Berlin, 1991. 399.

¹⁴⁹⁵ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 17., in AAS 56 (1964) 105.

¹⁴⁹⁶ LENGELING, E.J., *Die Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie, Lateinisch-deutscher Text mit einem Kommentar von Emil Joseph Lengeling*. Münster, 1985. 70.

¹⁴⁹⁷ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Lumen Gentium*, rendelkezés, 14. AAS 57 (1965) 5-75.

és létesítő eszköze.¹⁴⁹⁸ A liturgiában hitéből fakadóan jelenlévő és cselekvő krisztushívó ezért a liturgikus cselekmény során az egyház közösségéhez való tartozását fejezi ki a liturgikus törvények betartásán keresztül. Ez a kötelezettség részben a liturgikus képzés során nyert ismeretektől és tapasztalatoktól függ, részben azonban ezektől független, ugyanis a II. Vatikáni Zsinat vallásszabadságról szóló nyilatkozata alapján, minden embernek keresnie kell az igazságot, tehát a krisztushívóknak is tájékozódniuk kell a *liturgikus életüket* meghatározó összefüggésekkel kapcsolatban – ami a liturgikus képzésben érintett lelkipásztori és tudományos feladatot ellátó személyek felelősségét is konkretizálja a témában –, amit a dokumentum a vallási kérdésekkel kapcsolatban külön is kihangsúlyoz és első érvényesítendő szintre helyez: „*Minden embert a maga méltóságának megfelelően, mivel személy – tudniillik értelemmel és szabad akarattal rendelkezik, s ezért személyes felelőssége van –, a saját természete ösztökéli és készíti az igazság keresésére, elsősorban a vallás tekintetében. A megismert igazsághoz ragaszkodnia kell, egész életét az igazság követelményei szerint kell berendeznie.*”¹⁴⁹⁹ A nyilatkozat az „értelemre” hivatkozással párhuzamot állít fel a liturgikus képzésből kiinduló krisztushívói tudatossággal, mely a liturgikus *participatio actiosa* alapfeltétele, ezzel összefüggést teremtve a rítusokra történő rávezetés kötelezettségével, mely kiindulópontja a liturgikus törvények megőrzésére vonatkozó, liturgikus konstitúcióban megfogalmazott utasításnak. A II. Vatikáni Zsinat teológiai antropológiája szellemében történő megfogalmazás („saját természete ösztökéli és készíti az igazság keresésére”), mely az ember teremtményi természetéből vezeti le az igazság keresésének képességét és aktivitását, egyben a törvények – így a közösség, pl. liturgikus törvényei – összefüggésében a személy felelősségét hangsúlyozza,¹⁵⁰⁰ ami a tudatos és a liturgikus konstitúcióban a liturgikus képzés következményeként a „liturgikus élet” kialakítására is vonatkoztatható („egész életét az igazság követelményei szerint kell berendeznie”)¹⁵⁰¹, tehát a krisztushívók tudományos és lelkiismereti képzésének, a II. Vatikáni Zsinat szellemében az emberi méltóságból és a személy antropológiai adottságaiból kiinduló alapvetően szükséges elemét képezi a liturgikus törvények megtartására irányuló rávezető oktatás.

¹⁴⁹⁸ AHLERS, R., *Theologische Erwägungen zum Sakramentenrecht*, Paderborn, 1992. 188.

¹⁴⁹⁹ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Dignitatis Humanae*, nyilatkozat, 2. AAS 58 (1966) 929-941.

¹⁵⁰⁰ PANNENBERG, W., *Anthropologie in theologischer Perspektive*, Göttingen, 1983. 89.

¹⁵⁰¹ Megjegyzendő, hogy ebben a kijelentésben nem a passzív „élnie” fordulatot alkalmazza a nyilatkozat, hanem a személy aktivitását is tartalmazó „berendeznie” kifejezést, ami a személy tudatos, akart és folytatólagosan tevékeny, és együttműködően engedelmes magatartásának kívánalmát jelzi. Vö. MOLINSKI, W., *Verbindliches Lehren der Kirche heute*, Frankfurt, 1988. 66.

3.1.6. A krisztushívők belső és külső tevékeny részvételének előmozdítását segítő eszközök szabályozásának összefüggései
a liturgiának az egyház tanítói feladatában betöltött szerepének tükrében

A liturgikus aktivitás egyoldalú hangsúlyozása azt a veszélyt rejti magában, hogy a társadalmi jelrendszerhez történő alkalmazkodás következtében a liturgia elveszíti a szimbólumjellegét, ami lényegi meghatározója. A társadalmi jel és eszközrendszer alkalmazása azért válik szükségessé, hogy egyre szélesebb társadalmi rétegek legyenek képesek bekapcsolódni a liturgikus cselekménybe, ez azonban nem jelentheti azt, hogy a liturgikus törvényeket a II. Vatikáni Zsinat reformjára hivatkozva folyamatosan átalakítjuk, ugyanis a kísérletezés idejét már felváltotta a zsinati reform végrehajtásának a feladata.¹⁵⁰²

A tevékeny részvétel tartalmát nem az jelzi, hogy mindenki aktív módon vesz részt a liturgikus cselekményben, tehát nem az a *participatio actuosa* megvalósulása, ha mindenki tesz „valamit”, mert ez nem valódi liturgia lenne, hanem rituális feladatok csoportos elvégzése, még akkor is, ha az egyes feladatmodulok között teológiai összefüggéseket építenének ki.¹⁵⁰³ A liturgikus megújulás értékes ajándékának kell tekintenünk a krisztushívők tevékeny rituális bekapcsolását, de az aktivitás formai elemei csak abban az esetben válhatnak liturgikus *eszközelemmé*, ha ezek a formai elemek nem a liturgia-eseményt próbálják magukhoz alakítani, hanem bizonyos szimbólumokat a liturgikus cselekménybe emelve, a liturgia ezeket eszközelemmé formálja.¹⁵⁰⁴

A liturgikus jog feladata ebben a folyamatban, hogy a liturgia valódi interiorizációjának keretét biztosítsa. A közös cselekvés ebben az interiorizációs folyamatban válhat kommunikatív aktussá. A liturgikus jog ebben a tevékenységben a liturgikus nevelés eszközeként képviseli és valósítja meg az egyház törvényhozói cselekvését, a liturgiatudománynak pedig eredeti feladatához visszatérve a liturgikus nevelés szolgálatában fokoznia kell az egyház közösségi liturgiájának elsajátítására vonatkozó képességét.¹⁵⁰⁵

A cselekvő részvételnek *részesevé* kell fejlődnie. A részesevés a részvételhez képest egy meghatározó többletet tartalmaz, mely jellemzi és hordozza a liturgiára vonatkozó normarendszer egészét és célját, ugyanis a közösség egészét képviselő törvényhozói aktus, a

¹⁵⁰² RATZINGER, J., *Zur Frage nach der Struktur der liturgischen Feier*, in *IKaZ* 7 (1978) 488-497. 497.

¹⁵⁰³ BAUMGARTNER, K., *Liturgie als Aufgabe aller Christen*, Regensburg, 1991. 32.

¹⁵⁰⁴ HÄUBLING, A., *Liturgiereform. Materialien zu einem neuen Thema der Liturgiewissenschaft*. In *ALw* 31 (1989) 437-491. 488.

¹⁵⁰⁵ RATZINGER, J., *Zur Frage nach der Struktur der liturgischen Feier*, in *IKaZ* 7 (1978) 488-497. 493.

közösség teljes és tudatos tevékeny részvételére irányuló szándékát kifejező liturgikus törvényekben a részvétel formájában kibontakozó részesedést tekinti a részcélokat átfogó alaptörékvés lényegének.¹⁵⁰⁶ A liturgikus konstitúció ezért differenciálja a liturgiában való részvételt belső és külső elemekre: „*A lelkipásztoroknak buzgón és türelmesen kell munkálkodniuk azon, hogy a liturgikus képzéssel a hívők eljussanak a belső és külső tevékeny részvételhez, mégpedig mindenki a maga kora, adottsága, életviszonya és vallásos fejlődésének foka szerint.*”¹⁵⁰⁷ Ez a részvételi minőség határozza meg a krisztushívő valódi anabázisát, mely nem különíthető el a közösség anabatikus cselekményétől, azonban a II. Vatikáni Zsinat antropológiai fordulatának szellemében a konstitúció idézett szakasza kifejezetten olyan emberi részképességeket sorol fel a belső és külső tevékeny részvétel kritériumaiként (életkor, adottság, életviszony, vallási fejlődés), amelyek sajátos módon a személy jellemzői, tehát a belső és külső tevékeny részvételnek a *személyes részesedést* kell előmozdítania.¹⁵⁰⁸ A személyes részesedést nem választhatjuk el a liturgia kommunikatív karakterétől. Mivel a liturgikus konstitúció szövegében a felsorolások egy törvényhozói interpretációs szándékot képviselnek,¹⁵⁰⁹ a „belső és külső tevékeny részvétel” terminológiai szempontból azt a jelentést hordozza, hogy a külső tevékenységnek, mely a liturgikus cselekmény közösségi rétegét képezi, tehát a liturgikus jog által jellemzően kontrollált és külső elemei tekintetében stabilizált összefüggést alkot; a belső részvételből kell kiindulnia. Ennek a részvételnek és a külső tevékenységnek egyetlen emberi aktust kell alkotnia, mely összhangban vezet ez a liturgiából való részesedésig.¹⁵¹⁰

A belső és külső tevékeny részvétel előmozdítása érdekében a liturgikus jogrendszer, az aktuális igényekhez alkalmazott *eszközök* igénybe vételét teszi lehetővé. Ezek az eszközök elsősorban olyan kánonjogi lehetőségek, amelyek szabályozott formában határozzák meg a krisztushívői liturgikus aktivitással összefüggő feladatokat, másrészt olyan kommunikációs és technikai rendszerek, melyek abban az esetben, amikor a liturgia-esemény szolgálatában a liturgia képes ezeket integrálni és átalakítani, liturgikus eszközelemmé válnak.

A kommunikációs és technikai eszközelemek vizsgálatát megelőzően, a kánonjogi lehetőségekben megfogalmazódó feladatok bemutatása következik, melyek a belső

¹⁵⁰⁶ LÜDICKE, K., *Liturgie und Recht*, Freiburg, 1986. 40.

¹⁵⁰⁷ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 19., in *AAS* 56 (1964) 105.

¹⁵⁰⁸ LENGELING, E.J., *Die Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie, Lateinisch-deutscher Text mit einem Kommentar von Emil Joseph Lengeling*. Münster, 1985. 92.

¹⁵⁰⁹ KRANEMANN, B., *Liturgiewissenschaft angesichts der „Zeitenwende“*. *Die Entwicklung der theologischen Disziplin zwischen den beiden vatikanischen Konzilien*, Paderborn, 1999. 37.

¹⁵¹⁰ SCHLEMMER, K., *Liturgia semper reformanda*, Freiburg, 1997. 106.

aktivitásból kiinduló külső, tevékeny krisztushívői liturgikus részvétel előmozdítását szolgálják.

A belső és külső krisztushívői teljes és tudatos aktivitás feltétele, hogy az egyház szándéka és a krisztushívői szándék találkozzon, képes legyen az azonosulásra az együttműködő engedelmesség keretében.¹⁵¹¹ A II. Vatikáni Zsinat antropológiai fordulata által formált ekkleziológiai gondolkodást megelőzően is megfogalmazódott az egyházzal szembeni krisztushívői felelősség igénye: „(...) *a Szentlélek egyre jobban tudatosítja a világi hívekben saját felelősségüket, és mindenütt Krisztus és az egyház szolgálatára ösztönzi őket.*”¹⁵¹², majd a zsinat ezt a felelősséget kifejezetten az apostoli szolgálat dimenziójába emelte, hangsúlyozva az egyház megszentelői feladatában való részvétel lehetőségét, melyet a keresztség szentségéből levezetve a krisztushívői kötelezettség karakterével fogalmaz meg: „*A világi hívek (...) valóban apostoli munkát végeznek, amikor az evangelizáción és az emberek megszentelésén fáradoznak, s a földi dolgok rendjét evangéliumi szellemmel igyekeznek áthatni és tökéletesíteni.*”¹⁵¹³

A belső és tevékeny részvételt kifejező külső aktivitás gyakorlati és lelkeségi elmélyítéséhez olyan speciális képzésre van szükség, ami több rétegben is felkészíti a krisztushívőket az apostoli munkára vagy annak előmozdítására. A szintek között feltétlenül meg kell említeni az elméleti képzést, mely kultúrantropológiai és rituális ismeretek közvetítésén kívül teológiai tartalmat is közöl; és a gyakorlati lehetőségeket, melyek nem elsősorban az apostoli munka elvégzésére való képesség kialakítását jelentik, hanem egy olyan eszközrendszer létrehozását és alkalmazását, amelynek segítségével, az említett eszközrendszer liturgikus *eszközelemrendszerként* felhasználva, a kor lelki és kommunikatív szükségleteihez alkalmazott evangelizációs tevékenység folytatására nyílik lehetőség.¹⁵¹⁴ A II. Vatikáni Zsinat ezt a két réteget egységesen kezeli valamint a liturgikus és lelkeségi neveléssel összefüggő lehetőségként értékeli: „*A lelkeségi nevelésen kívül szükséges az életkornak, a körülményeknek és a személyes adottságoknak megfelelő alapos elméleti, teológiai, etikai és filozófiai képzés is. De nem szabad elhanyagolni az általános műveltséget, valamint a gyakorlati és technikai képzést sem.*”¹⁵¹⁵, tehát az elméleti, teológiai és tudományos ismeretek mellett a II. Vatikáni Zsinaton megfogalmazott szándék szerint a

¹⁵¹¹ KUNZLER, M., *Das Charisma der Liturgie, Zu Theologie und Ausgestaltung der liturgischen Laiendienste*, Paderborn, 2001. 33.

¹⁵¹² XII. PIUSZ, *Beszéd a bíborosokhoz*, 1946. február 18. *AAS* 49 (1946) 843.

¹⁵¹³ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Apostolicam actuositatem*, határozat, 2. *AAS* 58 (1966) 837-864.

¹⁵¹⁴ SCHMID-KEISER, S., *Aktive Teilnahme, Kriterium gottesdienstlichen Handels und Feierns*, Frankfurt, 1985. 71.

¹⁵¹⁵ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Apostolicam actuositatem*, határozat, 29. *AAS* 58 (1966) 837-864.

gyakorlati lehetőségekre is nyitott szemlélettel kell a krisztushívők belső és külső tevékeny részvételének előmozdításával foglalkozni. Mivel az evangéliumi értékeket elsősorban a világi krisztushívők képesek a legnagyobb mértékben interpretálni, a társadalmi szükségletek által meghatározott eszközök és lehetőségek felhasználására van szükség, mely a lelkiismereti és liturgikus képzés eredményeire építve, megfelelő korlátok és egyházi érzék figyelembe vételével, új távlatokat nyit az apostoli tevékenység szolgálattevői számára.

A következőkben a szükséges korlátokat és az egyházi érzéket megfogalmazó azon kánonjogi összefüggések elemző értékelése történik, amelyek a liturgia-esemény belső és külső elmélyítésének szolgálatába állított, a kor szükségleteihez alkalmazkodó híradástechnikai és tömegkommunikációs eszközökre vonatkozó szabályozás keretében lehetővé teszik, hogy a liturgia egészét interpretáló valódi eszközelemekként valósítsák meg a II. Vatikáni Zsinat liturgikus megújulásának, a teljesebb és tudatosabb krisztushívői aktivitás belső és külső elmélyítésére vonatkozó szándékát.

3.1.6.1. A liturgikus cselekmények közvetítése a rádió és a televízió által

A tömegtájékoztató eszközökkel kapcsolatos szabályozás témát átfogó elemzését megelőzően a liturgikus konstitúció szövegében külön kiemelt rádiós és televíziós közvetítéssel összefüggő rendelkezések és az Egyházi Törvénykönyv vonatkozó szabályozásának bemutatása következik, a II. Vatikáni Zsinatot megelőző kánonjogi helyzet felvázolását követően.

A liturgia lényegi feladatát képezi az evangélium hirdetése. Az igehirdetés nem korlátozódik a Szentírás szavainak közvetítésére, hanem a liturgikus cselekmények egészét, beleértve a szimbólumok képi és hang megjelenítését magába foglalja, ezért az evangélium hirdetésére vonatkozó liturgikus kötelezettség nem korlátozható az eszközök egyes csoportjaira, hanem a lehetőségek függvényében kell azokat az Isten dicsőítésére és az emberek megszentelésére irányuló szolgálatban alkalmazni. Mivel az igehirdetés és a liturgikus cselekmények közvetítése során a liturgia-eseménnyel és a teológiai környezettel összefüggő ismeretközlés is történik, a rádiós és televíziós közvetítések a liturgia egyházi tanítói feladatban való szerepvállalásának eszközelemeivé válhatnak.

A Római Misekönyv Általános Rendelkezéseiben a krisztushívők helyének megállapításával kapcsolatban utalást találunk a technikai eszközök eukarisztikus

cselekményeknél történő alkalmazására: „*Gondoskodni kell arról, hogy a hívek a papot, illetve a segédkezőket ne csak láthassák, hanem a mai technikai eszközök segítségével, könnyen hallhassák is.*” (IGMR 273.) Ez azonban nem médiaeszközökre vonatkozik, hanem csak a hangosításra, de jól jellemzi a II. Vatikáni Zsinatot követő liturgikus jogi környezet szándékát, mely a tevékeny és tudatos, belső részvételből kiinduló külső részvétel feltételeként a megértést helyezi előtérbe. Ez a megértést, tehát a krisztushívők tudatos és tevékeny részesedését hivatott előmozdítani a technikai eszközrendszer.

1.) A II. Vatikáni Zsinatot megelőző liturgikus jogalkotás a zsinati és azt követő normarendszernél lényegesebben szigorúbb szemléletben és eszközökkel szabályozta a rádiós és televíziós közvetítések liturgikus alkalmazását.

Az „automatikus” eszközök csoportjára kiterjesztett tiltás magába foglalta az elektromos orgonák közül azokat, amelyek előre programozhatók voltak, tehát nem volt szükség orgonajátékos közvetlen közreműködésére, hanem egy program alapján az előre betáplált, akár liturgikus orgonadarabokat volt képes ismételni, a gramofont (a lemezjátszó elődje), a rádiót, a diktafont, a magnetofont. Ezeket az eszközöket sem a liturgikus cselekmény alkalmával, sem azokon kívül nem lehetett törvényesen engedélyezett módon alkalmazni.¹⁵¹⁶ „*Automatikus eszközöket, mint amilyen a rádió (...) soha nem szabad liturgikus cselekmények vagy ájtatossági gyakorlatok során használni, sem templomban, sem azon kívül. Akkor sem, ha csak szentbeszédnek vagy szent zene közvetítéséről volna szó.*”¹⁵¹⁷ Kivételt képezett a tiltás alól az az eset, amikor a pápa hangját közvetítették. Ilyen alkalmakkor a templomban is lehetőség nyílt az eszközök alkalmazására, azonban csak liturgikus cselekmények és ájtatossági gyakorlaton kívül – ez nem a cselekmény közvetítésére vonatkozik, míg az imént idézett rendelkezés a „közvetítés” szót alkalmazza a tiltás értelmezésekor.

Az 1958-ban kibocsátott instrukció a helyi ordinárius engedélyéhez köti a liturgikus tárgyú rádiós és televíziós közvetítések alkalmazását, mely nemcsak a szentmisére, hanem minden liturgikus cselekményre egyaránt vonatkozik. Az engedély megadását megelőzően meg kellett győződni bizonyos feltételekről: a liturgikus cselekmény során megszólaló zenének pontosan meg kellett felelnie a liturgikus jog által meghatározott követelményeknek

¹⁵¹⁶ Itt nem a rádiós és televíziós közvetítések tilalmáról van szó, hanem a liturgikus cselekmények során alkalmazott közvetítés tiltását fogalmazza meg az instrukció. A közvetítésekkel kapcsolatos szabályozás ismertetése a következőkben történik.

¹⁵¹⁷ SZENT RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Instructio de Musica Sacra et Sacra Liturgia*, 1958. szeptember 3. 71. AAS 50 (1958) 630-663.

– szemben a mai helyzettel, amikor szinte bármilyen, semmiféle jóváhagyással nem rendelkező, nem is szent és nem is művészi, talán nem is feltétlenül vallásos témájú zene hallható a közvetítések során, bizonyos esetekben az ordinárium szövegének „helyettesítéseként” is: *„Az ének és a szent zene pontosan megfelel a liturgikus törvényeknek és a szent zene törvényeinek.”*¹⁵¹⁸

Liturgikus jogi szempontból lényeges feltételt fogalmaz meg az az utasítás, amely arra vonatkozik, hogy a rádiós és televíziós közvetítések alkalmával fokozottabban kell ügyelni a liturgikus törvények betartására. Ez azt is jelenti, hogy a törvényalkotó szándéka szerint a liturgikus törvények hangsúlyosabb érvényesülése összefügg a liturgikus cselekmény hatékonyságával, ugyanis a közvetítések alkalmával a liturgia igehirdetői és tanítói feladata szélesebb körben valósulhat meg,¹⁵¹⁹ tehát a liturgikus jog közvetlen összefüggésben áll a liturgia lényegszerűségével, amit az is bizonyít, hogy ez a jogi körültekintésre irányuló kötelezettség kifejezetten a televíziós közvetítéseket érinti – a jog „külső” karakterének megfelelően: *„Amennyiben televíziós közvetítésről van szó, a szent cselekmény valamennyi résztvevőjét jól oktassák ki, hogy a celebráció teljesen megfeleljen a rubrikáknak és tökéletesen méltóságteljes legyen.”*¹⁵²⁰

2.) A II. Vatikáni Zsinat liturgiareformja a liturgiában való teljes és tevékeny részvétel előmozdítása érdekében nemcsak a gyakorlati alkalmazásokra irányuló kísérletekre vonatkozóan biztosít szabadabb megoldási lehetőségeket és jelentős *eszköztöbbletet* a liturgikus cselekményekkel összefüggő lelkipásztori megoldásoknál, hanem általános jelleggel, amikor a zsinati teológia antropológiai fordulatót tükröző válaszcímre van szükség a kor aktuális problémáinak és szükségleteinek rendezéséhez.¹⁵²¹ Az apparátus-kiterjesztési módszer alkalmazása a zsinat után semmiképpen nem jelenthet bizonytalanságot vagy szabályozásnélküliséget, hanem ellenkezőleg; a hatályos jogszabályok korlátainak pontosabb kijelölésére van szükség a liturgikus cselekményekkel és a velük összefüggő gyakorlati

¹⁵¹⁸ SZENT RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Instructio de Musica Sacra et Sacra Liturgia*, 1958. szeptember 3. 74. AAS 50 (1958) 630-663.

¹⁵¹⁹ A liturgikus cselekmény közvetítésével járó nagyobb nyilvánosság nem jelenti azt a szabályozás alapján, hogy az ilyen közvetítésen keresztül a krisztushívók képesek a bekapcsolódásra – aktív és teljes részesedésre –, sőt a dokumentum kifejezetten javasolja, hogy figyelmeztessék erre a hallgatókat: *„Hasznos, ha a rádión vagy televízión közvetített szentmise előtt figyelmeztetik a hallgatókat, illetőleg nézőket, hogy az ilyen misének a meghallgatásával vagy végignézésével nem tesznek eleget a szentmisén való részvétel kötelezettségének.”* (79. pont)

¹⁵²⁰ SZENT RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Instructio de Musica Sacra et Sacra Liturgia*, 1958. szeptember 3. 74. AAS 50 (1958) 630-663.

¹⁵²¹ KRANEMANN, B., *Liturgiewissenschaft angesichts der „Zeitenwende”*. *Die Entwicklung der theologischen Disziplin zwischen den beiden vatikanischen Konzilien*, Paderborn, 1999. 54.

alkalmazásokkal kapcsolatban egyaránt.¹⁵²² A II. Vatikáni Zsinat liturgikus megújulásának alapvető gondolata a liturgia dialógus jellegének hangsúlyozása, mely részben az Isten és ember közötti kommunikáció elmélyítésére, részben a liturgia-esemény missziós kiterjesztésére vonatkozik, és meghatározza a zsinati liturgiaszemlélet egészét.¹⁵²³

Ezt a kommunikatív és „eseményjellegű” kívánja előmozdítani a liturgikus konstitúció, amikor egy a korábinál érzékelhetően tágabb mozgásteret biztosító utasítással szabályozza a liturgikus cselekmények rádió és televízió által történő közvetítését, melyben a zsinat, liturgia egészére vonatkozó alapkívánalmán kívül – méltóság – sem további szabályozás elrendelése, sem jogi szűkítésre irányuló megjegyzés nem fogalmazódik meg.¹⁵²⁴ „A szent cselekményeknek közvetítése mind a rádió, mind a televízió által legyen tapintatos és méltó, különösen amikor a szent Eukarisztiát közvetítik. Ezért történjék alkalmas személy vezetésével és felelősségével akit ezzel a feladattal a püspökök bíznak meg.”¹⁵²⁵ Az utasítás alapvetően meghatározza a II. Vatikáni Zsinatot követő, rádiós és televíziós liturgiaközvetítésre vonatkozó szemléletet. A zsinati konstitúciót megelőző szabályozás ismertetése után kijelenthetjük, hogy több lényeges kérdésben is jelentős különbségek fedezhetők fel a normaösszehasonlítás segítségével.

A liturgikus konstitúció megjelenése és a korábbi szabályrendszert tartalmazó dokumentum megfogalmazása között több, mint négy év telt el. A rádiós és leginkább a televíziós eszközök fejlődése és elterjedése ezekben az években jelentősen felgyorsult, aminek az lett a következménye, hogy a híradástechnikai eszközökkel a korábbiaknál jóval szélesebb társadalmi rétegek megszólítása vált lehetővé, ezért a liturgikus cselekmények közvetítése is nagyobb nyilvánosság előtt történhetett. Szemben a korábbi rendelkezéssel, mely a helyi ordinárius illetékességét hangsúlyozza, a zsinati konstitúció a „püspökök” által megbízott alkalmas – tehát szakértő – személy közreműködését írja elő, ami a korábinál egy magasabb szintű illetékességet fogalmaz meg.

A konstitúció második szemléletbeli különbséget tartalmazó részlete abban fogalmazódik meg, hogy szemben a korábbi rendelkezéssel, mely a rádiós és televíziós közvetítésekkel kapcsolatban a liturgikus események típusait tekintve csak „liturgikus cselekményeket” és „ájtatossági gyakorlatokat” különböztet meg, a liturgikus konstitúció kiemeli az eukarisztikus cselekmény közvetítését („különösen amikor a szent Eukarisztiát

¹⁵²² LEHMANN, K., *Chancen und Grenzen der neuen Gemeindeftheologie*, in *IKaZ* 6 (1977) 111-127. 127.

¹⁵²³ HÄUBLING, A.A., *Liturgiewissenschaft zwei Jahrzehnte nach Konzilsbeginn*, in *ALw* 24 (1982) 1-18. 6.

¹⁵²⁴ LENGELING, E.J., *Die Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie, Lateinisch-deutscher Text mit einem Kommentar von Emil Joseph Lengeling*. Münster, 1985. 103.

¹⁵²⁵ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, *Rendelkezés a Szent Liturgiáról*, 20., in *AAS* 56 (1964) 105.

közvetítik”). Mivel a II. Vatikáni Zsinat liturgiaszemléletében a liturgikus cselekmények csúcát az Eukarisztia jelenti, a rádiós és televíziós közvetítések eukarisztikus problematikába történő szemantikai utalása azt is kifejezi, hogy a híradástechnikai eszközök alkalmazása a zsinat szemléletében a liturgia lényegi eszközeihez tartozik.¹⁵²⁶

A konstitúció és a zsinatot megelőző vonatkozó szabályozás közötti harmadik lényeges különbség a szabályozási elemek csökkentésében áll, ugyanis a fentiekben bemutatott normarendszerhez képest jelentős mértékben csökkent a korlátozások és feltételek megfogalmazása – pl. nem esik szó a közvetítésre tekintettel történő körültekintőbb liturgikus jogi következetesség megvalósulásának kívánalmáról [vö. Szent Rítuskongregáció, *Instructio de Musica Sacra et Sacra Liturgia*, 1958. szeptember 3. 74. in *AAS* 50 (1958) 630-663.]¹⁵²⁷. Ez a szabályozáscsökkentés azonban jobban kihangsúlyozza a II. Vatikáni Zsinat liturgiaértelmezésében megtapasztalható anabatikus kommunikáció-esemény kiteljesítésére irányuló szándékot: „legyen tapintatos és méltó”.¹⁵²⁸

Az Egyházi Törvénykönyv két alkalommal foglalkozik a rádiós és televíziós közvetítések kérdésével, első helyen az igehirdetéssel összefüggő illetékességi szerepek pontosításakor (CIC III. Könyv, „*Az egyház tanítói feladata*”, I. Cím, „*Az isteni ige szolgálata*”, I. Fejezet, „*Isten igéjének hirdetése*”), második helyen a tömegtájékoztatási eszközök, könyveket követő, híradástechnikai eszközökkel kapcsolatos felügyeleti jog szabályozásakor (CIC III. Könyv, IV. Cím, „*A tömegtájékoztatási eszközök, különösen a könyvek*”). A két kánon (CIC 772. kánon 2. §; 831. kánon 2.§) közvetlenül nem a liturgikus cselekmények közvetítésére vonatkozik, hanem átfogó jelleggel kívánja szabályozni a keresztény tanítással összefüggő helyzeteket, különösen a felügyeleti illetékesség és a feltételek meghatározása tekintetében. Mindkét kánon a püspöki konferencia jogszabályalkotói tevékenységét fogalmazza meg, kifejezettebb formában a 831. kánon utal a püspöki konferencia jogalkotói kötelességére és a szabályozás tárgyára: „*Episcoporum conferentiae est normas statuere de requisitis ut clericis atque sodalibus institutorum religiosorum partem habere liceat in tractandis via radiophonica aut televisifica quaestionibus, quae ad doctrinam catholicam aut mores attineant.*” (CIC 831. kánon 2.§), míg a 772. kánon a püspöki konferencia által kibocsátott előírásokra vonatkozó megtartási kötelezettséggel foglalkozik: „*Ad sermonem de doctrina christiana faciendum via*

¹⁵²⁶ RICHTER, K., *Liturgiereform als Mitte einer Erneuerung der Kirche*, Mainz, 1991. 144.

¹⁵²⁷ „Amennyiben televíziós közvetítésről van szó, a szent cselekmény valamennyi résztvevőjét jól oktassák ki, hogy a celebráció teljesen megfeleljen a rubrikáknak és tökéletesen méltóságteljes legyen.”

¹⁵²⁸ RICHTER, K., *Das Konzil war erst der Anfang. Die Bedeutung des II. Vatikanums für Theologie und Kirche*, Mainz, 1994. 89.

radiophonica aut televisifica, servantur praescripta ab Episcoporum conferentia statuta.” (CIC 772. kánon 2.§). A liturgikus konstitúció utasításával harmonizál mindkét kánon abban a tekintetben, hogy mind a liturgikus cselekményre utaló szabály, mely a prédikációval összefüggő utasítással kapcsolatban jelöli ki a közvetítésekre vonatkozó előírások illetékességi fórumát; mind a tömegtájékoztatási eszközök kapcsán végzett tanítói tevékenység felügyeletét és feltételeit meghatározó kánon, a II. Vatikáni Zsinatot megelőző szabályozáshoz képest, a konstitúcióban megfogalmazott, püspöki konferencia szerepét kijelölő új illetékességi szintet alkalmazza („... *történjék alkalmas személy vezetésével és felelősségével, akit ezzel a feladattal a püspökök bíznak meg.*”) [vö. SC 20.], ami azt bizonyítja, hogy az Egyházi Törvénykönyv és a liturgikus konstitúció azonos törvényhozói szándékot interpretál a liturgikus cselekményekkel kapcsolatos gyakorlati alkalmazások összefüggésében is.

3.1.6.2. A liturgia tanítói feladata során használt tömegtájékoztatási eszközök alkalmazására vonatkozó szabályozás a II. Vatikáni Zsinat után

Az evangélium hirdetése és az aktuális kultúrantropológiai helyzet összefüggése egy olyan szükségszerűséget jelent, ami feltételévé válhat az egyház apostoli tevékenységének. A liturgikus cselekmények nem egy általános, vagy elképzelt közösség szimbólumait építik eszközelemeik közé, hanem egy konkrét időben és helyen, adott kulturális és történeti háttérrel rendelkező, kognitív alapon szerveződő csoport, részben kulturálisan, részben a hagyományok megértéséből vagy elfogadásából kiinduló tiszteletre építve valósul meg a keresztény kultusz.¹⁵²⁹ A hagyományok megértése és elfogadása egyaránt ismeretközlést, képzést, interpretációt feltételez, ezért az adott kor kulturális eszközeinek és módszereinek alkalmazása szükséges a rítuselemek valódi közösségi beágyazottságának eléréséhez. A II. Vatikáni Zsinat az inkulturációs adaptáció módszerének előtérbe helyezésével lehetőséget biztosított mind a megfelelő korlátok közötti ésszerű és szükséges kísérletezésekre, mind a liturgikus joggyakorlat kulturális szempontok szerinti „alkalmazására”, azonban a kor kultúrája és az evangélium hirdetésének módszere közötti távolság a zsinatot megelőző és követő évtizedek alatt komoly nehézséget okozott: „(...) *az evangélium és a kultúra közötti*

¹⁵²⁹ GERHARDS, A., *Vorbedingungen, Dimensionen und Ausdrucksgestalten der Bewegung in der Gottesdienst*, Mainz, 1989. 126.

törés kétségtelenül korunk drámája”.¹⁵³⁰ A kommunikációs lehetőségek alkalmazásával eszközként kell felhasználni a liturgia dialogikus karakterét, mert a liturgia-eseménytől nem áll távol, sőt a lényegét képezi a kommunikációs formák és eszközök legteljesebb körű felhasználása.¹⁵³¹

A lelkipásztori tervekben sem mellékes, alárendelt, sem túlhangsúlyozott, központi helyzetben nem alkalmazható helyesen és arányosan a tömegtájékoztatási eszközök által nyújtott szociokulturális és antropológiai lehetőség, mert a kommunikációs eszközök liturgikus alkalmazásának nem mennyiségi célja van, tehát nem kizárólag arra kell irányulnia, hogy a társadalom nagyobb részének pl. liturgikus aktivitását előmozdítsa, hanem az egyház központilag meghatározott, kulturális stratégiájának szolgálatába kell állítani: „*A médiák bevonásának nemcsak az a célja, hogy az Evangélium üzenetét megsokszorozzák. Sokkal jelentősebb dologról van szó, mivel a modern kultúra evangelizációja jórészt rajtuk múlik.*”¹⁵³² Ez az értelmezési szempont teszi elkerülhetetlenné és szükségsszerűvé kettős indok alapján is a tömegtájékoztatási eszközökre irányuló kánonjogi szabályozást. Egyrészt azért, mert a liturgia-eseményt egyedül az egyház képes autentikusan interpretálni (erre irányult a nyelvi, kulturális, módszertani, antropológiai és liturgikus jogi vizsgálatunk), tehát a tömegtájékoztatási eszközök liturgikus alkalmazása nem különbözhet az egyház által megállapított liturgikus cél és módszer összefüggéseitől; másrészt azért, mert az imént idézett, egyházi kulturális stratégia végrehajtása alkalmával eszközként alkalmazott tömegkommunikációs módszer és eszközrendszer csak az egyház célját és eszközeit kötelező erővel szabályozni képes entitás irányításával képes a liturgia-esemény tényleges közvetítésére, ami nemcsak technikai értelemben vett közvetítés (ehhez elég lenne pl. bekamerázni minden templomot), hanem egy teológiai és kánonjogi szempontok alapján meghatározott eseménytovábbadás.

A tömegtájékoztatási eszközök helyes és hiteles alkalmazásához képzésre van szükség. A liturgikus cselekmény kulturális és történeti karakterű eszközösszetettségeinek következtében nem elég, ha a krisztushívó figyelni a cselekményt, mert a rítust egyidejűleg

¹⁵³⁰ VI. PÁL, *Evangélium nuntiandi*, apostoli buzdítás, 1975. december 8. 20. *AAS* 68 (1976) 5-76.

¹⁵³¹ A II. Vatikáni Zsinatot követő évtizedek során a tömegkommunikáció a képzés és az információtovábbítás szinte kizárólagos, legalábbis rendkívül jelentős eszközévé vált. A liturgia sem szimbólumaiban sem eszközrendszerében nem távolodhat el az embertől, mert a liturgia-eseménynek nemcsak közreműködője, szolgálattevője, hanem *alanya* az ember. A liturgikus cselekmények nem bonthatók szét egymástól független emberi-kulturális és isteni, változtathatatlan dimenzióra, mert ez a kiüresedő ritualizmus veszélyét hordozná, hanem a kettős dimenziót egyetlen eseményként kell megvalósítani. A tömegkommunikációs eszközök alkalmazása a II. Vatikáni Zsinatot követő időszakban arra biztosíthat lehetőséget, hogy a változtathatatlan, katabatikus irányú liturgiadimenzió ne szigetelődjön el az embert jellemző, a liturgikus alanyiságot meghatározó antropológiai aktualitástól.

¹⁵³² II. JÁNOS PÁL, *Redemptoris missio*, enciklika, 1990. december 7. 37.c., in *AAS* 83 (1991) 300-334. 321.

követő magatartás a cselekmények egymást követő sorozatára összpontosítja a figyelmet, ezért a szimbólumok kommunikatív értelmezését megelőzi azok informatív követése, így a „tudatos” magatartásból kiinduló belső részvétel nem lépi túl a cselekmény figyelemmel kísérésének szintjét;¹⁵³³ tehát a teljes és tudatos liturgikus aktivitás belső részvételtől kiinduló krisztushívői magatartás elmélyítéséhez egy előzetes ismeretközlés szükséges, ami nem kifejezetten liturgikus képzés, hanem *felkészülés* az ünneplés tárgyát képező liturgia-eseményre. A felkészítés folyamatában értékes eszközként alkalmazható a tömegkommunikációs apparátus, amely speciális, célirányos ismeretek elsajátítását követően a lelkipásztori tevékenységet is elősegítheti, ezért a papképzésben a liturgikus tárgyak oktatásával összefüggésben az oktatás tárgyává kell tenni a tömegkommunikációs kultúrával kapcsolatos ismereteket: „(...) szükséges, hogy a növendékeket megtanítsák a beszéd művészetére, s arra, hogy az előadásban előforduló kísérő tényezőket – mozdulatokat, gesztusokat – kifejezően használják, valamint ismerjék a tömegkommunikációs eszközök használatát is.”¹⁵³⁴ Az instrukció, mely a szemináriumban folyó liturgikus képzés irányelveit fogalmazza meg, nem külön tantárgyként kerül említésre a tömegkommunikációs ismeretközlés, hanem a gyakorlati liturgikus oktatás eszközeiként. A dokumentum kiemeli, hogy a képzés a jobb megértés érdekében szükséges, tehát a zsinati liturgikus megújulás céljaként említett tevékeny részvételt segíti elő.

A szemináriumi liturgikus nevelésről szóló instrukció (1979) kihirdetését követő dokumentumokban a tömegkommunikációs eszközök használatára irányuló képzés szükségességét kiterjesztik valamennyi krisztushívőre. Ez a II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformja végrehajtásának egyik értékes eredménye, ugyanis már nemcsak a felszentelésben részesülő liturgikus szolgálattevők tevékenységét emelik ki mint kommunikációs szempontot, hanem a világi krisztushívők szerepét is: „A tömegtájékoztató eszközök jelentősége miatt az európai egyháznak különös figyelmet kell fordítania ezen eszközök változatos világára. Ez többek között magában foglalja a keresztények megfelelő képzését, azokét is, akik a médiában dolgoznak, s azokét is, akik használják ezeket az eszközöket...”¹⁵³⁵ A krisztushívői együttműködés keretében mindenki, aki a liturgikus cselekménnyel kapcsolatba kerül, érintetté válhat a tömegkommunikáció és a liturgia kapcsolatát jellemző teológiai színvonal kialakításában. Az imént idézett apostoli buzdítás kifejezetten a tömegtájékoztatásba történő

¹⁵³³ MOLINSKI, W., *Verbindliches Lehren der Kirche heute*, Frankfurt, 1988. 63.

¹⁵³⁴ A KATOLIKUS NEVELÉS KONGREGÁCIÓJA, *Instructio de Institutione Liturgica in Seminariis*, instrukció, 1979. június 3. 58. in *Notitiae* 15 (1979) 526-565.

¹⁵³⁵ II. JÁNOS PÁL, *Ecclesia in Europa*, apostoli buzdítás, 63. *AAS* 95 (2003) 694.

bekapcsolódásra vonatkozó utasítást tartalmaz, ezért a megfelelő kommunikációs képzés a krisztushívők tudatos cselekvéséből kiinduló belső liturgikus aktivitásának feltételévé válik.

Az Egyházi Törvénykönyv az egyház vezetőinek kötelességeként említi a tömegtájékoztató eszközök felügyeletét, kiemelve az erkölcsi dimenziót: „*Ut veritatum fidei morumque integritas servetur, officium et ius est Ecclesiae pastoribus invigilandi, ne scriptis aut usu instrumentorum communicationis socialis christifidelium fidei aut moribus detrimentum afferatur...*” (vö. CIC 823. kánon 1.§) A II. Vatikáni Zsinat, *Inter Mirifica* kezdetű határozatának végrehajtási utasítása (1971) képezi a kánon alapját, mely nem az egyházi vezetői szolgálat oldaláról, hanem a hírközlési alapszándék (feltételezett) átfogó értékirányultságából vezeti le a morális dimenzió megjelentetését a tömegtájékoztató eszközökben: „*Miközben a hírközlés tartalmi természetesen a különböző csoportok igényeihez igazodnak, céljuk szükségszerűen az, hogy az embereket az információk etikai és morális dimenzióinak tudatára ébresszék.*”¹⁵³⁶ A dokumentum abból az alapvető kommunikációs szükségszerűségből indul ki, hogy a társadalom tagjai („tömeg”) által megfogalmazott igények határozzák meg a hírközlés tartalmát, ezért amennyiben a társadalomban jelen van a krisztushívői igény a hit és erkölcs kérdéseit tisztázni hivatott tájékoztatási tartalom közvetítésére, annyiban válik a tömegkommunikációs közlés tárgyává pl. a liturgikus cselekmény. Ebből a társadalomban megjelenő információs igényből indul ki az Egyházi Törvénykönyv, tömegtájékoztatási eszközöket az evangélium hirdetésével összefüggésbe állító szabálya, mely a *Communio et progressio* utasításban imént megfogalmazott krisztushívői (társadalmi) igény bennfoglalt megjelenítése mellett az egyház sajátos, kommunikációs eszközalkalmazási jogával is megerősíti azt a célt, amely a krisztushívők tömegkommunikációs eszközhasználatának keresztény szellemű alkalmazására, valamint a lelkipásztori tevékenység előmozdításának kötelezettségére irányul: „*Ecclesiae pastores, in suo munere explendo iure Ecclesiae proprio utentes, instrumenta communicationis socialis adhibere satagant.*” (CIC 822. kánon 1.§)

A *Communio et progressio* kezdetű dokumentum a II. Vatikáni Zsinat *Inter Mirifica* kezdetű határozatában kialakított, a tömegkommunikáció apostoli funkcióját kijelölő pasztorális képlet alapján fogalmazta meg a társadalmi igényekből kiinduló, hittel és erkölcsi súlypontokkal is kapcsolatban lévő tömegkommunikációs eszközhasználatra vonatkozó utasítást: „*Az egyház minden tagja egy szívvel-lélekkel azon legyen, hogy a tömegtájékoztató eszközöket haladéktalanul és semmi fáradságot sem kímélve eredményesen használják fel az*

¹⁵³⁶ A TÖMEGKÖMMUNIKÁCIÓ PÁPAI TANÁCSA, *Communio et progressio*, utasítás, 1971. május 23. 107. AAS 63 (1971) 593-656. 631.

apostolkodás legkülönfélébb munkáiban, (...) [a tömegtájékoztatás] az egyház életét érintő eseményeket közölje és helyesen értelmezze.”¹⁵³⁷ A társadalmi igények szintjén jelentkező tömegkommunikációs igényt az egyház lelkipásztori tevékenységével összekapcsoló dokumentum (1992) hangsúlyozza a tömegtájékoztatásban részvevő dolgozók és közreműködők lelkiismereti és morális képzését, melyet „pasztorális felügyeletként” az Egyházi Törvénykönyv terminológiájához közelítő, pasztorális felügyeleti jog szemléletében azt a jelentést is hordozhatja, hogy az egyház rendelkezzen olyan tömegkommunikációs eszközrendszerrel, amely a saját értékrendjének következetes érvényesítésén keresztül képessé válhat a tömegkommunikáció egészének átformálására: „Ugyanígy fontos biztosítani a pasztorális felügyeletet és képzést a tömegtájékoztatás szakemberei számára (...) sokan közülük őszintén vágnak arra, hogy megértsék és gyakorlatra váltsák mindazt, ami etikai és morális téren igaz, továbbá elvárják az Egyháztól az iránymutatást és a segítséget.”¹⁵³⁸ A pasztorális felügyelet problémája a tömegtájékoztatás kánonjogi rendezésének központi témáját képezi, mely nemcsak a fenntartott intézmény felett gyakorolt felügyeletre vonatkozik, hanem a tömegkommunikáció eszközrendszerével összefüggő, saját értékrendjét előtérbe helyezni kívánó igényre is. Ez a jog összhangban van az Egyházi Törvénykönyv szabályaival és a Tömegkommunikáció Pápai Tanácsának újabb, a II. Vatikáni Zsinatot követő, a kor igényeihez alkalmazkodó dokumentumaiban található normák összefüggéseivel, melyek kihangsúlyozzák az egyház és a társadalom közötti kommunikáció alapjogát: „Az információ és a vélemények kétirányú áramlása lelkipásztorok és hívek között, a közösség java és a Tanítóhivatal szerepe iránt is érzékeny szólásszabadság, valamint a felelős közvélemény mind az egyházon belüli párbeszédhez és információhoz való alapjog fontos kifejezései.”¹⁵³⁹

A tömegtájékoztatás a különböző társadalmi rétegek érdeklődésére irányuló jellege miatt érinti a hitélet területeit, ezért ezzel az eszközrendszerrel kapcsolatba kell kerülnie a liturgikus élet egyes elemeinek is. Az egyháznak joga, hogy a társadalmat alkotó keresztény közösség lehetőséget kapjon az egyház életét és értékeit megjelenítő médiainformációhoz való hozzájutáshoz. Ez szemléletváltozást és lelkipásztori megújulást kíván, ugyanis a tömegtájékoztatási eszközökben értékes segítség fedezhető fel az evangélium és a vallási élet értékeinek közvetítéséhez. A liturgia lényegét alkotó alaptényezők közül, a II. Vatikáni Zsinat liturgikus megújulása kapcsán ekkleziológiai összefüggésként hangoztatott dialogikus,

¹⁵³⁷ II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Inter mirifica*, határozat, 13-14. AAS 56 (1964) 145-153.

¹⁵³⁸ A Tömegkommunikáció Pápai Tanácsa, *Aetatis novae*, utasítás, 1992. február 22. 19. AAS 84 (1992) 460.

¹⁵³⁹ A Tömegkommunikáció Pápai Tanácsa, *Etika a tömegkommunikációban*, 26.

jellegből következik a kommunikatív karakter, mely a tömegkommunikációs eszközök segítségével még inkább kibontakozhat: *„Ha a tömegtájékoztatás érinti a hitélet különböző területeit, akkor a keresztényeknek számba kell venniük azt a médiakultúrát, amelyben élnek: a liturgiától kezdve, amely Isten és ember kommunikációjának alapvető és legfőbb kifejezője egészen a katekézisig...”*¹⁵⁴⁰

Az egyházon belüli, valamint az egyház és a világ közötti kommunikatív tevékenység lényege az emberek megszentelése és Isten megdicsőítése. Az egyház minden rendelkezésére álló eszközt felhasználja küldetése teljesítéséhez. A liturgikus cselekmények körülményeit szabályozó liturgikus jog a tömegkommunikációs apparátust az egyház kommunikatív alapjogából kiindulva liturgikus eszközelemként szabályozza, így szolgálva a kánonjog legfontosabb és teljes szabályrendszerét meghatározó célját: *„Az egyház úgy tekint a médiára, mint 'Isten ajándékaira', amelyek gondviselésének megfelelően egyesítik az embereket a testvériségben és így segítik őket együttműködni üdvözülésünk tervében.”*¹⁵⁴¹

¹⁵⁴⁰ II. JÁNOS PÁL, *A gyors fejlődés, apostoli levél a tömegtájékoztatás felelőseinek*, 2005. január 24.

¹⁵⁴¹ A TÖMEGKÖMMUNIKÁCIÓ PÁPAI TANÁCSA, *Communio et progressio*, utasítás, 1971. május 23. 2. AAS 63 (1971) 593-656. 631. vö. A TÖMEGKÖMMUNIKÁCIÓ PÁPAI TANÁCSA, *Az Egyház és az internet*, 1. 2002. február 22.

VI. BEFEJEZÉS

Az Egyházi Törvénykönyv illetékessége és autentikus jogalkotói képessége mellett, kifejezett formában nem foglalkozik a liturgikus formák változásaival, de a lényegi *alapmetódust* bennfoglaltan mégis tartalmazza. A liturgia-esemény kánonjogi összefüggéseinek első és legfontosabb kérdése az isteni jogon állandósuló változtathatatlan karakter és a liturgia megújításának belső összefüggése. Ez a két elem egymást kiegészítve határozza meg a kánonjog rendszerében érvényesülő liturgikus jogot.

Az Egyházi Törvénykönyv a liturgikus jogot nem a kánonjog rendszere mellett vagy párhuzamosan élő alternatív jogszabályhalmaznak tekinti, hanem a kánonjog rendszerében érvényesülő, liturgikus tárgyú kánoni szabályok halmazának, mely jogtechnikailag egyetlen jogot alkot és a jogforrások tekintetében sem kizárólagosan a liturgikus könyvek előírásaira korlátozódik, hanem szerves egységben fejlődik az Egyházi Törvénykönyv szabályrendszerével.

Az Egyházi Törvénykönyvben megfogalmazott liturgiastruktúrához való alkalmazkodás részben felismerhetővé teszi a rituális kérdésorientáltság és a kultikus dimenzió közötti alapvető különbséget, másrészt kibontakoztatja a „valódi liturgiához” való krisztushívői jogot, mely a liturgikus jog egyik lényegi problémáját képezi a II. Vatikáni Zsinat liturgikus megújulását követően.

A dolgozat által felvetett kérdésekre adott válaszok és következtetések

I. A II. Vatikáni Zsinat utáni *communio*-ekkleziológia horizontjában a liturgiát az egyház *központi cselekményeként* teszi értelmezendővé. Ezt a központi, egyház által kétirányú dialógusban megvalósítandó cselekményt, melyet az I. fejezetben felépített összefüggések alapján a legfőbb kormányzati hatalom irányít, *jogcselekménynek* kell tekinteni, amennyiben a liturgikus cselekménynek jogi hatása van. Szűkebb értelemben akkor beszélünk elsődleges jogi hatásról, amikor kizárólag a jogszabálytól függ a jogi hatás. A liturgikus cselekményeknek ebbe a rétegébe tartoznak pl. az érvényességet pontosan körülhatároló utasítások, rendelkezések, melyek jogszabályként határozzák meg, hogy a cselekmény kivált-e jogi hatást, vagy nem. Amennyiben a liturgikus könyvben vagy más liturgikus jog által

meghatározott jogforrásban meghatározottak szerint a cselekmény azért válik érvényessé, mert külső elemeit illetően szabályosan végrehajtott aktus, *jogcselekménnyé* válik,¹ ugyanis a külső elemeit illetően szabályosan végrehajtott jogcselekményt vélelmezzük érvényesnek, amit az Egyházi Törvénykönyv a következő jogszabályban fogalmaz meg: „*Actus iuridicus quoad sua elementa externa rite positus praesumitur validus.*” (CIC 124. kánon 2.§) A jogképességi elemet ebben a jogforrásban az jeleníti meg, hogy azok a személyek járhatnak el, akiket erre a liturgikus jog felhatalmaz. Ezt a felhatalmazást mind a liturgikus konstitúció, mind a speciális liturgikus normák, mind pedig az Egyházi Törvénykönyv tartalmazza, amikor előírja, hogy kik az érvényes vagy megengedett kiszolgáltatók.

Következtetés:

Az Egyházi Törvénykönyv jogcselekményeket meghatározó szabályával kifejezetten harmonizálnak azok a liturgikus normák, amelyek a cselekmény lényegéhez tartozó jogi elemeket, valamint a formai követelményeket a cselekmény érvényessége tekintetében kötelező kánonjogi hatállyal szabályozzák.

II. Az Egyházi Törvénykönyv a liturgikus cselekmények végzésének kötelező szertartásrendjét nem határozza meg. Ez a liturgikus joggal kapcsolatban leggyakrabban hangoztatott és alapszabályként hirdetett norma. A szöveg azonban nem *elhatárolja* a liturgikus szabályokat a kánonjogi normáktól, hanem pontosítja, sőt kijelöli hatályukat. Ezzel a hatálykijelöléssel, általánosan kánonjogilag rendezi, jogi összefüggésbe helyezi a liturgia szabályait és forrásait. A liturgikus törvényeket az Egyházi Törvénykönyv rendszere szerint két típusba sorolhatjuk.

Az *első típus* azokat a liturgikus szabályokat jelenti, amelyek a liturgikus könyvekben található és a liturgikus cselekményeket, valamint a szövegeket határozzák meg. Ez maga a „ritus”, ami az Egyházi Törvénykönyv rendelkezésében is megjelenik a szabályozás kérdésével kapcsolatban: „*Codex plerumque non definit ritus, qui in actionibus liturgicis celebrandis sunt servandi...*” (CIC 2. kánon) Ezeket a Törvénykönyv „általában” nem határozza meg, azonban a liturgikus könyvekben szereplő normák nem „elszigetelt” vagy „független” rituális rendelkezések, hanem az egyház egyetlen jogrendjének részét alkotják.¹ Ebben a tekintetben, a liturgikus törvények első típusába tartozó szabályok, tehát a liturgikus könyvek normái, valódi kánonjogot hordozó isteni jogi, vagy tételes egyházzjogi forrásoknak tekintendők.

Az Egyházi Törvénykönyvben szereplő liturgikus jogot illető alapszabály szövegéből is következik, amikor kijelenti, hogy – „általában” – nem kívánja meghatározni a liturgikus

cselekmények végzésének kötelező „rítusait”, de az eddig érvényes liturgikus szabályok „érvényben maradnak”, tehát maga az Egyházi Törvénykönyv nevezi valódi jogszabálynak a liturgikus jogi normákat, és ez az a pont, amikor a fentiek alapján felvázolt keretben a legfőbb törvényhozó kifejezetten *egyházi jogi keretbe* utalja a liturgikus jogszabályok egészét: „összhang az egyetemes egyházzal az elfogadott gyakorlat tekintetében is” (vö. *Redemptoris missio*, enciklika, 54.)

A *második típusba* azok a jogszabályok sorolhatók, amelyek „fegyelmi szabályok” és céljuk a liturgia védelme. Az Egyházi Törvénykönyv nagyrészt ezekkel a liturgikus jog védelme érdekében megfogalmazott szabályokkal érvényesíti a liturgikus jog szabályozására a Törvénykönyv részéről történő törvényalkotói szándékot. A törvényalkotói kompetenciából következő változtatások jegyzéke 1983. szeptember 12-én került kihirdetésre *Decretum et Variationes* címmel. Ez a jegyzék a kánonjog rendszerében érvényesülő liturgikus jog egyik II. Vatikáni Zsinatot követő alapkérdésének tisztázásában nyújt segítséget abból a szempontból, hogy az Egyházi Törvénykönyv és a *kodikáris* vagy *extrakodikáris* liturgikus jogszabályrendszer nem függetleníthetők egymástól és megfelelő liturgikus illetve kánonjogi érzékkel nem állapítható meg közöttük indokolt, általános vagy feloldhatatlan feszültség.

III. A dologi és személyes viszonylatok kánonjogi struktúrái, a liturgikus jelenséggel összefüggő jogi jelenség által vizsgált rétegében megnevezett „liturgikus jog” nem egy elkülönült szabályrendszer, azaz nem mondható ki, hogy a kánonjog alapszabályait tartalmazó joggyűjteményen kívül, vagy azon belül helyezkedik el. Ez a külsőre és belsőre felosztott elhelyezési elmélet azt eredményezné, hogy léteznek kánonjogon kívüli kánonjogi források is, ami fogalmilag lehetetlen, de túl a nyelvfilozófiai elméleteken, a liturgikus jog abból a szempontból sem elkülönült, vagy bármilyen jogalkotói módszerrel „kívüli” szabályrendszer, hogy az Egyházi Törvénykönyvön kívül más lenne a normatív értéke, mint a Törvénykönyvben elhelyezett jogszabálygyűjteményen belül. Az Egyházi Törvénykönyvön kívüli liturgikus jogi források kánonjogi hatályával kapcsolatban nem állapítható meg olyan alapösszefüggés, hogy a Törvénykönyvben szereplő vagy azon kívül megfogalmazott liturgikus jogszabályok közötti normatív érték a Törvénykönyvön kívül abban a tekintetben változik, hogy benne, vagy azon kívül fogalmazódik-e meg – amennyiben az adott liturgikus jogszabály nem ellenétes a Törvénykönyv kánonjaival.

IV. A liturgikus szolgálatokkal kapcsolatban a felszenteltséghez utalt, Egyházi Törvénykönyvben érvényesülő liturgikus jogi alapkarakter nem jelenti a többi krisztushívó

liturgikus szolgálatokból történő kizárásának szándékát, sőt a II. Vatikáni Zsinat liturgikus alapszabályának megfelelően, az Egyházi Törvénykönyv is beépíti szövegébe azokat a lehetőségeket, amelyek a liturgikus konstitúcióban, valamint a liturgikus könyvekben, a felszentelésben nem részesült krisztushívők, liturgikus szolgálatokkal kapcsolatos részvételi *részkompetenciáit* fogalmazzák meg.

V. Kánonjogilag a II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformját követő ekkleziológiai gondolkodás felveti a kérdést, hogy a rendkívüli szentségkiszolgáltatás megfelelő eszköz lehet-e a zsinati *participatio actiosa* liturgikus alapszabály gyakorlati érvényesülésére. A liturgikus konstitúció határozatban írja elő a teljesebb és tudatosabb liturgikus cselekményekben való részvételt, tehát jogilag határozottan szükséges az elv érvényesülése, ugyanakkor felmerül a kérdés, hogy a rendkívüli kiszolgáltatás cselekménye mélyebben, jobban, gyümölcsözőbben és tudatosabban kapcsolja-e be a felszentelésben nem részesült krisztushívőt a liturgiába. Kikövetkeztethető a rendkívüli kiszolgáltatókkal kapcsolatos legfőbb törvényhozói szándék: az ilyen „megoldás” valójában csak kényszer és kerülendő („hamar küldjön papot”) mert nem attól lesz hatékony és gyümölcsöző a liturgikus cselekmény a krisztushívők számára, ha a felszentelt szolgálattevők feladatait végzik („bőségesen ébressze fel a (...) hivatásokat”), hanem ha mindenki csakis azt végzi, ami rá tartozik. A későbbi liturgikus jogi fejlődés nyomán egyes szerzők arra a tudományos álláspontra helyezkedtek, hogy a teljesebb és tudatosabb krisztushívői részvételre vonatkozó konstitutív zsinati liturgikus alapszabály érvényesülésekor nemcsak a felszentelésben nem részesült krisztushívők „*participatio actiosa*”-ja a megoldandó feladat, hanem általában *minden krisztushívő* tevékenyebb és tudatosabb, ezáltal gyümölcsözőbb liturgikus aktivitásának megvalósulása a cél. Ebbe a kiterjesztett krisztushívői körbe a felszentelésben részesült szolgálattevők is beletartoznak, ugyanakkor kánonjogilag nem indokolható a rendkívüli helyzetben történő krisztushívői liturgikus szolgálat tényleges szükséghelyzeteken kívüli alkalmazása a zsinati *participatio actiosa* alapszabály szélesebb körű alkalmazási lehetőségével.

VI. Az Egyházi Törvénykönyv a liturgikus cselekmények rítusainak szabályozását általánosságban a liturgikus könyvek szabályozási fórumára utalja, de nem szigetelődik el az egyes liturgikus cselekmények formai elemeinek körülírásától, tehát a közösség által végzett liturgia kánonjogilag meghatározott formai elemeinek bizonyos szempontból alapforrásának is tekinthető. Kettős szempont érvényesül a liturgikus cselekményekkel összefüggő formai

elemek meghatározásával kapcsolatos liturgikus jogszabályok Törvénykönyvben szereplő megjelenésével kapcsolatban. A *statikus* réteget jelentő „anyagok” és a *dinamikus* réteget jelentő „mozdulatok” tekintetében pl. a szentségek kiszolgáltatásával kapcsolatban van egy („első”) *metódushalmaz*, melyben a liturgikus cselekmény és (vagy) az anyag meghatározásával szabályozza a liturgia formáját, valamint megjelenik egy *második típusú metódushalmaz*, mely jellemzően a liturgikus könyvekben megjelenő liturgikus jogszabályok által megfogalmazott liturgikus jogi törvényösszefüggésbe utalja a vonatkozó statikus és dinamikus liturgikus formák meghatározását.

VII. Az Egyházi Törvénykönyv egyértelműen a keresztség szentségéből vezeti le a személy istengyermekségből származó alapjogát. Ez a jog az egyházban érvényesül, tehát közösségi dimenzióban hordozza az egyén kötelezéseit, melyek teljesítéskor a jogok eszközülni szolgálnak. Az egyházban („*in eadem constituitur persona*”), tehát a vonatkozó törvény szavai értelmében a keresztség hatása érvényesül, amikor konkrét jelleggel is „személyként” fogalmazódik meg a krisztushívő mint kötelezettségek és jogok alanya: „*Baptismo homo Ecclesiae Christi incorporatur et in eadem constituitur persona, cum officiis et iuribus quae christianis, attendita quidem eorum condicione, sunt propria (...)*” (vö. CIC 96. kánon). Ebből a közösségi dimenzióból vezethető le a közös istengyermekségből származó joghatás által megfogalmazott alapegyenlőség, mely az egyház jogrendjében a személyiség tényét alkotja. Ez a tény egy képességet jelent, melynek a lényege: a személy jogképessé vált kötelezettségek és jogok alanyi hordozására. A liturgikus cselekmény során a krisztushívők vagy szolgálattevők, vagy tudatos és tevékeny résztvevői a liturgia egészének, tehát mindenképpen a cselekmény aktív *alanyai*. Az alanyi mivolt a *jogképességre* vonatkozó kánonjogi értelmében a keresztség által kinyilvánított azonos istengyermeki méltóságra vonatkozik, így liturgikus cselekvő alanyként fogalmilag kizárt, hogy „magánszemélyként” és a liturgikus cselekmény aktív jogképes alanyként párhuzamosan legyen jelen, ugyanis ez megkettőzné a személyiséget, ami antropológiai és teológiai szempontból is megmagyarázhatatlan lenne, ezért a liturgikus cselekményekkel kapcsolatos krisztushívői jog abból származik, hogy személyként a liturgia-eseményt leképező liturgikus cselekmény *alanyai*.

VIII. A mindenki számára egyaránt kötelező liturgikus törvényekkel kapcsolatos liturgikus jogi alapelv nem sérül, hanem gazdagodik, értelmezetté válik, kiteljesedik és funkciója tekintetében helyes célösszefüggésbe kerül, amikor a liturgikus könyvekben szereplő valódi, alkotó szabadság érvényesül a liturgikus cselekmények végzése során. Ezt a

liturgikus lehetőségrendszer általában nem az Egyházi Törvénykönyv szabályai határozzák meg, hanem kifejezetten a szertartásokra vonatkozó liturgikus törvények, melyek elsődlegesen a hatályban lévő liturgikus könyvekben található, valamint a cselekményekkel vagy egyéb liturgikus kérdésekkel összefüggő, közvetlen vagy közvetett formában közreadott liturgikus rendelkezéseket normatív hatállyal tartalmazó speciális liturgikus jogot megjelenítő dokumentumokban.

Ezekben a liturgikus szabályokban a lehetőségrendszer felvázolásának a liturgiatudomány által folyamatosan és párhuzamos jelleggel alkalmazott *antropológiai kérdésfeltevés* során keletkezett részeredményeiben leggyakrabban megjelenő szociokulturális és pszichológiai összefüggések érvényesülnek, ugyanis a lehetőségek liturgikus jogi meghatározásai olyan szükségszerűségekre, nyitott társadalmi és ekkleziológiai szükségletekre kívánnak gyakorlati és teológiai valamint kánonjogilag autentikus választ kínálni, mint a népek lelki igényei, a hívők felfogásához való igazodás, a kor szükségletei, a művészetekben megjelenő formaváltozások, az adott régió kulturális hagyományai és igényei. Az *alkalmazkodás* fogalmi értelemben a liturgikus jogban elsősorban *alkalmazást* jelent. Ez látszólag nem egy lényegi különbség, azonban az alkalmazkodás nem jelenthet egy olyan kötelezettséget, amely bármilyen kérdésben megoldást nyújthat a krisztushívők liturgikus cselekményekben felmerült teológiai vagy aktuális gyakorlati kérdéseire – és vágyaira –, hanem ebben az esetben a liturgia kánonjogi karakterének még intenzívebben és kifejezettebben kell megjelennie, ugyanis amikor egy kérdésre biztosított a kodifikált, egyértelmű jogi válaszadás lehetősége, akkor a válaszadó számára nem jelenthet kockázatot a válaszadás, ezzel szemben egy kánonjogilag tisztázatlan helyzetben a válaszadónak nem minden esetben lenne ésszerű vállalni a kockázatot – főleg hiányos vagy nem megfelelő ismeretek birtokában. A liturgikus jog éppen ezért kívánja a lehető legprecízebben szabályozni azokat a szociokulturális és antropológiai szükségszerűségeken alapuló liturgikus kérdéseket, melyeket a szertartáskönyvekben található, liturgikus szabadságot is jelentő normák vetnek fel.

IX. *Kettős lehetőségmodell*t világít meg a konstitúció szövege: *ekkleziológiai* és dogmatikus *hagyományérvényesülési* szempont együttes érvényesülésekor beszélhetünk valódi liturgikus inkulturációról. A két szempont találkozása módszertani szempontból is meghatározó a liturgikus cselekmények alkalmazkodása kérdésében, ugyanis a cselekmények nyilvános, közösségi karakterét nem választhatjuk el a közösség egyes részeinek érdekérvényesítésétől. Ez az érdek azonban csak akkor indokolhatja az egyház inkulturációra

irányuló jogi cselekvését, ha nem áll szemben az egyházat alapjában megjelenítő tanítástól, az igazságtól, mely nemcsak jellemzi, hanem létre is hozza az egyház egészét.

Az inkulturációs alkalmazkodás és minden belőle kiinduló új liturgikus jogi fejlődés teológiai és kánonjogi oka az a szükségszerűség, hogy Isten önközlését érzékelhetővé, tapasztalhatóvá, a krisztushívői megismerés tárgyává kell tenni, ugyanis a hívő válasz anabázisa feltételezi az előzetes megértést. A megértés szolgálatában a merevséget feloldandó nem egy sematikus eszközrendszerekre korlátozódó statikus egyformaság elérése a cél, hanem a liturgikus kezdeményezések alkalmazkodással kapcsolatos *egység*, melyet csak a kánonjogilag szabályozott liturgikus normarendszer képes saját eszköztárával megjeleníteni. Amikor a liturgikus konstitúcióban a népek lelki adottságaihoz való cselekményigazítást szorgalmazza: „(...) *ápolni és előmozdítani törekszik a különböző népek és nemzetek lelki adottságait és értékeit.*”, akkor nem a mindenáron történő inkulturáció kötelezettségét írja elő, hanem az értékek hitelesebb megjelenítésén alapuló, valódi krisztushívői igényre reagáló alkalmazkodást, melyet az az eredmény képes kizárólagosan igazolni, hogy az alkalmazkodás hatásaként, az „*egyed nép*” élete az új liturgikus kultúrában gazdagodik-e, vagy változatlanul radikális egyház és liturgiakritikát fogalmaz meg, ami anabatikus értelemben eredménytelenséget jelent.

X. A néphagyomány liturgikus jogi szabályozásával kapcsolatban az *inkulturációs* összefüggés képezi a kánonjogi dimenzió elsődleges normatív képességét. A hit és a liturgikus hagyomány integrálásánál figyelembe kell venni, hogy a néphagyományt a történelmi és kulturális tudat jellemzi, ezért a népi jámborság a hit inkulturációjának első és alapvető formája, amelyet a liturgikus törvények által folyamatosan vezetni kell. A néphagyományokkal kapcsolatos liturgikus inkulturációs folyamat adaptációjának főbb irányai: a nyelv, a zenei és művészi kifejezőmód, a mozdulatvilág és általában a testi szimbólumrendszer, melyek nem ütközhetnek lényegi akadályokba a liturgikus cselekmények során.

A formai eszközelemek érvényesülésekor bizonyos *szűkítésként* értelmezendő, tehát konkretizáló, pontosító, így jogilag körülhatárolt jellegűvé válik a népi jámborság egyébként éppen a szubjektivitása miatt szerteágazó és nehezen meghatározható karaktere. A körülhatárolás fő szempontja, hogy a „katolikus hit keretei közé” illeszkedjen, tehát az inkulturációs folyamat lényegi hangsúlya nem a szociokulturális közeg által meghatározott szükséglet, hanem a *közösség* által gyakorolt legitim liturgikus hagyomány megvilágítása, értelmezése.

Következtetés:

A jámborsági gyakorlatok nem vonatkoznak a szentségi élet lényegi elemeire, tehát az érvényesség és a kiszolgáltatás, létrehozás, ünneplés liturgikus normáiban meghatározott kánonjogi alapelv, *lényegi elemeiben* a népi liturgikus hagyomány történelmi, kulturális és antropológiai szükségleteket megvilágító karakterétől *függetlenül* érvényesül, ezért az a tény, hogy a jámborsági gyakorlatok a népi kifejezőmód megnyilvánulásai, nem hatalmaz fel arra senkit, hogy szubjektív módon értelmezze a liturgia jogszabályait.

XI. Az Apostoli Szentszék liturgikus könyvek kiadására vonatkozó kizárólagos jogát több speciális liturgikus jogi norma is megfogalmazza. Az egyes helyeken elterjedt helytelen gyakorlattal szemben, melynek keretében egyesek saját elképzelésük alapján kezdtek el a II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformját helytelenül értelmezve vagy szándékosan „félreértve” a kreatív szabadságra hivatkozva saját eukarisztikus imákat szerkeszteni, amely súlyosan sérti az egyház liturgikus rendjének épségét.

1.) A liturgikus könyvek kiadásának kizárólagosságát a liturgikus jogot megfogalmazó speciális normák nemcsak kánonjogi illetékességgel, tehát az egyházkormányzati hatalom konkrét érvényesítésével indokolják, hanem a könyvekben szereplő *teológiai* tartalom és *minőség* szintjével is, ami szintén nem teszi lehetővé, hogy az egyház által törvényesen kiadott liturgikus könyvek kiadása egyéb törvényhozói szinteken, vagy a kormányzati hatalom gyakorlásán kívül történjen.

2.) A liturgikus könyvek központi intézmények által szabályozott kizárólagos kiadási jogának következő, extrakodikáris norma által meghatározott indoklása a *rítusegység* védelmének gondolata. A liturgikus konstitúció szabályozásán keresztül a II. Vatikáni Zsinat célja, hogy csak olyan változtatásokat szabad bevezetni, amelyek elősegítik a liturgia sajátos és szerves fejlődését. A liturgikus hagyományok védelme ugyanezt a gondosságot kívánja meg.

3.) A rítusegység gondolatának érvényesülési kívánalma kiterjed a közösség és az egyház egységére vonatkozó ekkleziológiai alapelv érvényesítésének szándékára, melyben az egységes rítus jelzi és ki is fejezi az egész egyház egységét, így a liturgikus könyvek központilag meghatározott kiadási jogának kizárólagosságának harmadik indoka a teológiai magyarázat, mely az egyház egységének előmozdítását és hatékony jelzését, a kánonjog szakramentális strukturáltságának egyik legjellemzőbb kitételét foglalja magában.

XII. A II. Vatikáni Zsinat missziós és kulturális adaptációt előtérbe helyező liturgikus gondolkodása a liturgikus zenére vonatkozó jogszabályokhoz hasonlóan a szakrális művészet normatív összefüggéseiben is érvényesül. Ez a nyitottság jellemzi a zsinati liturgikus szabályrendszer egészét, ugyanakkor nem vádolható a zsinati törvényhozás felelőtlenséggel, vagy azzal, hogy arra ösztönözné a jogalkalmazókat, hogy a jogszabályokat általánosan tágan értelmezzék. A nyitottság kánonjogi értelemben nem jelenthet a zsinati szabályozásra hivatkozó, vagy abból kiindulni kívánó korlátlan és normanélküli szabadságot, csak a népek lelki igényeihez való alkalmazkodás feltételeit kívánja elősegíteni, ugyanis a azt a jogi szűkítést tartalmazza a vonatkozó szöveg, amely kijelöli az imént megfogalmazott, kulturális adottságokat figyelembe vevő szabadság kritériumait: „(...) *szolgálják megfelelő tisztelettel és a kellő megbecsüléssel az Isten házát és a szent szertartásokat.*” Ezzel a szűkítéssel a művészetelméleti kérdések helyett egy funkciós helyzetbe utalják az esztétikai és formai összefüggések által esetlegesen felmerülő, nehezen objektivizálható problémát, ugyanis a forma és a stílus abszolút értékét nem lehetséges pusztán esztétikai elvek alapján meghatározni, ugyanakkor a *funkciókijelölés* segítségével kánonjogilag is ténylegesen körülhatárolható az a kritériumhalmaz, amely a statikus formai eszközelemrendszer szabályozása számára mértékadó és tényszerű eseti normakijelölésre ad általános lehetőséget.

XIII. A kinyilatkoztatás két központi tartalmi eleme (Szentírás és hagyomány) egységesen hordozza a hittudat tárgyát képező hittartalmat, így a hagyományt részben, de hangsúlyosan képező liturgikus aktivitásréteg nem választható el a kinyilatkoztatás eseménytől: a kinyilatkoztatás *azonos* a biblikus és liturgikus elemek egységével, tehát a teológiai megismerés hermeneutikai alapszabályát lényegében határozza meg a liturgia-esemény, így a hittudatot meghatározó hitközlő aktus lényegi aktivitáselemét képező liturgia-eseményről szóló tanítás az egyház tanítói feladatának tárgyát jelentő hitközlés része. A liturgikus nevelés akkor válik az egyház tanítói feladatának integráns elemévé, ha nemcsak funkcionális eszközként értelmezi a liturgikus oktatást, hanem az anabatikus rítusesemény kánonjogi körülírásában meghatározott normaérvényesülés antropológiai és teológiai alátámasztása érdekében végzi az Apostoli Szentszék liturgikus jogi dokumentumaiban kijelölt liturgikus oktatási feladatot.

A liturgikus konstitúció a liturgikus képzést a tevékeny részvétel elvével kapcsolja össze. A II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformjának szellemében a krisztushívői részvétel nemcsak aktív és egyre kiteljesedőbb, hanem tudatos is. A tudatosság a részvétel teljességét teszi lehetővé, tehát a zsinat alapelveinek érvényesítéséhez szükséges a liturgia egészébe

történő bekapcsolódásra rendelt elméleti képzés, mely a liturgikus teológiára és a cselekményekre egyaránt a teljesség igényével vonatkozik. Ebben az értelemben a tudatosság, tehát a liturgikus képzést követő, arra építő magatartás nemcsak emeli, minőségileg változtatja a liturgikus aktivitást, hanem közvetlenül *létrehozza*. A II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformja ebben a döntő szemléletváltozásban alkotta meg a korábbi liturgiaszemlélethez képest valóban új és ekkleziológiailag meghatározó fordulatot, mely nemcsak a liturgikus formák és szövegek tekintetében tér vissza az ősegyházi liturgiamodellhez, hanem a liturgia-esemény lényegszerűségének megfelelő anabatikus kommunikáció kiterjesztésével is. A liturgikus jogi szabályozás lényege, hogy a liturgikus képzést ebbe az ekkleziológiai alapszemléletű reformfolyamatba állítsa bele, melyben nyilvánvalóvá válik, hogy a liturgikus konstitúció által lényegi feladatnak tartott liturgikus képzés nem öncélú oktató folyamat

XIV. A teológiai elméleti képzést szabályozó kánonjogi rendszer több törvényhozói fórumon is kihangsúlyozza a Tanítóhivatallal való szoros kapcsolatot. A szemináriumi képzés részben lelkesítő, részben tudományos irányú. Ezt a kettőt nem kívánja a normatív szabályozás szükségtelenül összekeverni és szétválasztani, de a képzés minősége akkor lehet egyszerre magas szintű és doktrinális szempontból is hiánytalanul autentikus, ha folyamatában és szerkezetében egyaránt állandó összefüggésben áll a tanítóhivatali álláspontokkal és azok teológiai indokaival. A tanítóhivatallal való folyamatos összefüggés biztosítja, hogy a liturgikus képzés ne statikus ritualizmussá silányuljon, hanem az egyház élő, változó dinamikus jogrendjében fejlődő, a teológiai határozmányok állandó rétegét a formális változásokban elmélyülten aktualizáló tudományos rendszerré alakuljon.

XV. A liturgikus konstitúció a tudatos liturgiaszemléletből kiinduló krisztushívői aktivitás előmozdítása érdekében határozza meg a teológiai tudományok liturgikus összefüggésekre vonatkozó alapelveit. Ez az utasítás bőségesebb és összefüggéseiben differenciáltabb joganyagot nyújt, mint a zsinati reformok végrehajtását megalapozó általános határozatok szövegei, melyek az irányt meghatározó elveken kívül általában nem térnek ki a részletes normaképzésre. Kánonjogi szempontból megjegyzendő, hogy a *konstitúció* jogtechnikai értelemben vett műfajának, tehát a kibocsátás körülményei által meghatározott illetékességi köréből következő hatásának megfelelően, a liturgikus konstitúció nem a liturgikus kérdésekre vonatkozó utasításokra leszűkítve éri el jogi hatását, hanem tágabb értelmezési körre ad lehetőséget.

XVI. A tudatosságból kiinduló krisztushívői aktivitás alapfeltétele a cselekvésfolyamat megértése, mely több rétegben képezi a dialógusaktivitás tartalmát. A rétegek részben antropológiai, részben kultikus határozmányok által kialakított szimbólumegységek, melyek egymással tartalmi összefüggésben állva egyetlen latreutikus aktusra irányítják a krisztushívői cselekményt. A rítusfolyamat összetettsége antropológiai és kultikus karakterű ismerettartalmat igényel, mely *rávezeti* a dialógus alanyát a dialógusfolyamat tárgyát képező rítuselemrendszer kommunikatív értelmezésére. A II. Vatikáni Zsinat dialógusközpontú liturgiafelfogása alapján a kultuszban ünnevelt katabatikus cselekményre adott istentiszteleti választ keretező rítusjelenség sajátos antropológiai tulajdonság, ezért magának a rítuselemnek is emberinek, azaz felfoghatónak, értelmezhetőnek, gondolati aktus kiindulását, sőt az egész teológiai rendszert megalapozó eseménynek kell lennie; ezért hangsúlyozza a liturgikus konstitúció a kultusz egészét jellemző rítuselemek megértésére irányuló „rávezetés” szükségességét. A konstitúció a rituális felvilágosítást csak részben lelkeségi célból teszi alkalmazandóvá.

Következtetés:

A rítusok megértésére való rávezetésből kiinduló liturgikus képzés krisztushívői cselekvési többletre vonatkozó hatásának a konstitúció szövege alapján meghatározott szerepérvényesülési sorrendje szerint az *első* helyen a legitim kultuszmisztérium áll. A liturgikus cselekmények lényegét jelentő hittartalomra való rávezetés hatását a liturgikus konstitúció a II. Vatikáni Zsinat antropológiai fordulatának szellemében a közösségi objektivitásban határozza meg, tehát a liturgiát mint feladatot teljesítő krisztushívői közösség az elsődleges címzettje ennek a rávezetésnek.

Az Egyházi Törvénykönyv is alkalmazza a liturgikus cselekvés feltételét jelentő, a II. Vatikáni Zsinat szellemében a tudatos jellegű krisztushívői aktivitás kiindulóhelyzeteként értelmezett rituális rávezetés szükségességére irányuló konkrét szabályozást.

A fentiekhez képest *újdonság*, hogy a „liturgikus élet” terminus által meghatározott személyi kört; mely a keresztségből levezetett krisztushívői kötelességekre és jogokra építi a liturgikus aktivitást, melynek elsődleges kritériuma a rítusok megértésére való rávezetés; *tágítja*: nemcsak a keresztségben részesült krisztushívők számára szükséges – a kötelességből kiindulva – a rituális felvilágosítás, hanem a keresztségre készülők számára is: „*Catechumeni, per vitae christianae institutionem et tirocinium, apte initientur mysterio salutis atque introducuntur in vitam fidei, liturgiae et caritatis populi Dei atque apostolatus.*” (CIC 788. kánon 2.§). A kánon szó szerint a „liturgikus élet” terminust alkalmazza, mely saját szövegében érvényesíti a liturgikus konstitúció fogalmát, ami arra vonatkozik, hogy a

rítusmagyarázat hatásaként a papok és az általuk vezetett krisztushívői közösség egy liturgia-esemény által meghatározott új létminőségben teljesítse ki a keresztségből származó kötelességre épített küldetést; ezzel a szövegérvényesítő normarecepciós eljárással az Egyházi Törvénykönyv a liturgikus jog közvetlen forrásaként, a liturgikus konstitúcióban megfogalmazott alapnormát pontosítja és értelmezi, ami ismét egy példát nyújt a kánonjog rendszerében érvényesülő liturgikus jog és a teljes egyházi jogrendszer integritásának minőségére.

Az Egyházi Törvénykönyv ezt a rituális képzésre irányuló követelményt az általános megfogalmazásból kiemelve, kifejezetten a rituális rávezetés zsinati konstitúcióban megfogalmazott utasításra vonatkoztatja, ugyanis a szentségfelvételt megelőző hitoktatással kapcsolatban nemcsak egy átfogó és megfelelő ismeretközlést ír elő, hanem kifejezetten a szentségkiszolgáltatás cselekményét előkészítő képzést: „(...) *apta catechesis impertiatur pro sacramentorum celebratione*” (vö. CIC 777. kánon 1. pont); ez az előkészítés, mivel a liturgikus cselekmény rítuselemeinek megvilágítására vonatkozik, a liturgikus konstitúció utasításában megfogalmazott rítusok megértését és a rituális rávezetést megjelenítő követelmény *kánonjogi elmélyítését* szolgálja.

XVII. A belső és külső tevékeny részvétel előmozdítása érdekében a liturgikus jogrendszer, az aktuális igényekhez alkalmazott *eszközök* igénybe vételét teszi lehetővé. Ezek az eszközök elsősorban olyan kánonjogi lehetőségek, amelyek szabályozott formában határozzák meg a krisztushívői liturgikus aktivitással összefüggő feladatokat, másrészt olyan kommunikációs és technikai rendszerek, melyek abban az esetben, amikor a liturgia-esemény szolgálatában a liturgia képes ezeket integrálni és átalakítani, *liturgikus eszközelemmé* válnak.

Az evangélium hirdetése és az aktuális kultúrantropológiai helyzet összefüggése egy olyan szükségszerűséget jelent, ami feltételévé válhat az egyház apostoli tevékenységének. A liturgikus cselekmények nem egy általános, vagy elképzelt közösség szimbólumait építik eszközelemeik közé, hanem egy konkrét időben és helyen, adott kulturális és történeti háttérrel rendelkező, kognitív alapon szerveződő csoport, részben kulturálisan, részben a hagyományok megértéséből vagy elfogadásából kiinduló tiszteletre építve valósul meg a keresztény kultusz. A hagyományok megértése és elfogadása egyaránt ismeretközlést, képzést, interpretációt feltételez, ezért az adott kor kulturális eszközeinek és módszereinek alkalmazása szükséges a rítuselemek valódi közösségi beágyazottságának eléréséhez. A II. Vatikáni Zsinat az inkulturációs adaptáció módszerének előtérbe helyezésével lehetőséget biztosított mind a megfelelő korlátok közötti ésszerű és szükséges kísérletezésekre, mind a

liturgikus joggyakorlat kulturális szempontok szerinti „alkalmazására”, azonban a kor kultúrája és az evangélium hirdetésének módszere közötti távolság a zsinatot megelőző és követő évtizedek alatt komoly nehézséget okozott: „(...) az evangélium és a kultúra közötti törés kétségtelenül korunk drámája”. A kommunikációs lehetőségek alkalmazásával eszközként kell felhasználni a liturgia *dialogikus karakterét*, mert a liturgia-eseménytől nem áll távol, sőt a lényegét képezi a kommunikációs formák és eszközök legteljesebb körű felhasználása.

Következtetés:

Liturgikus jogi szempontból lényeges feltételt fogalmaz meg az az utasítás, amely arra vonatkozik, hogy a tömegkommunikációs (pl. rádiós és televíziós) közvetítések alkalmával fokozottabban kell ügyelni a liturgikus törvények betartására. Ez azt is jelenti, hogy a törvényalkotó szándéka szerint a *liturgikus törvények* hangsúlyosabb érvényesülése összefügg a liturgikus cselekmény hatékonyságával, ugyanis a közvetítések alkalmával a liturgia igehirdetői és tanítói feladata szélesebb körben valósulhat meg, tehát a liturgikus jog közvetlen összefüggésben áll a liturgia lényegszerűségével.

Az egyház életmegnyilvánulásában a liturgikus jelenség kultúrantropológiai háttere nem szükségszerűen egyeztetendő össze a jogpozitivistá szemléletet tükröző kodikáris jogi elmélettel, mely a jogforrások tekintetében csak az azonos törvényhozói illetékességgel, azonos fórumon kihirdetett, tehát műfaji és szövegszituációs kritika szempontjából egységes szövegezésű és helyzetű jogforrások esetében ad lehetőséget egységes, vagy teljes kánonjogi hatállyal rendelkező jogforrások megjelenésére. A Törvénykönyvön kívüli liturgikus szabályokat tartalmazó gyűjtemények, csoportosított, rendszerezett vagy a funkciók szerint rendezett gyakorlati és védelmi jogszabályok kánonjogi hatálya nem közvetlenül függvénye az extrakodikáris helyzetnek.

Az Egyházi Törvénykönyvön kívül elhelyezkedő liturgikus jogszabályok normatív értékének centrális témája a törvényalkotói szándék, illetve a megfogalmazott és kihirdetett liturgikus jogszabály dokumentációs és szövegszituációs háttere. Ez a szövegtörténeti összefüggésrendszer meghatározza a liturgikus jogszabály normatív értékét, melyet nem az Egyházi Törvénykönyvhöz „képest”, nem azzal összehasonlítva, ellentétbe állítva, vagy azt általában kiegészítve kell normatív szempontból értelmezni, hanem a kánonjog rendszerében érvényesülő *jogszabályértékelő metódus* alapján, azaz a törvényhozói szándék, a jogszabályi hierarchiában betöltött szerep illetve helyzet, a kibocsátó szándéka, a kihirdető hivatal

bizonyos pontosításai, záradéka és a megjelenés helyének (pl. liturgikus könyv) kánonjogi értékelése alapján.

A liturgia-eseménnyel összefüggő kánonjogi szabályozás a valódi liturgia védelmét szolgálja, tehát a liturgikus törvényekkel kapcsolatban kettős kötelezettség áll fenn; sorrendben az első, a liturgikus törvények megismerése, mely az egyház tanítói feladatának részét képező liturgikus képzés egyik lényeges következménye, a második, mely szintén a liturgikus képzésből következik, a megismert liturgikus törvények megtartása.

A liturgikus törvények nem képeznek külön jogrendszert az egyház jogrendjében, hanem a kánonjog egészében érvényesítik a liturgiához kapcsolódó normaösszefüggéseket, amelyeket nemcsak a liturgiára való tekintettel kell tiszteletben tartani, hanem elsősorban azért, mert az egyház jogrendje által meghatározott cselekvési szabályok, melyek „belülről” kötelezik azokat a személyeket, akik a keresztség szentségéből következően kötelezettséget viselő tagjai az egyház közösségének.

VII. FELHASZNÁLT IRODALOM

Források

- A II. Vatikáni Egyetemes Szent Zsinat határozata alapján megújított, II. János Pál pápa tekintélyével kihirdetett Püspöki Ceremoniále, mintakiadás, *Caeremoniale Episcoporum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum, auctoritate Ioannis Pauli Pp. II promulgatum, editio typica*, 1984. szeptember 14. [Typis Polyglottis Vaticanis 1985.]
- A KATOLIKUS NEVELÉS KONGREGÁCIÓJA, *Instructio de institutione liturgica in seminariis*, instrukció, 1979. június 3. in *Notitiae* 15 (1979) 526-565.
- A KERESZTÉNYEK EGYSÉGÉNEK PÁPAI TANÁCSA, *Directoire pour l'application des Principes et des Normes sur l'Oecuménisme*, 1993. 3. 25. in *AAS* 85 (1993) 1084.
- A PÜSPÖKI SZINÓDUS MÁSODIK KÜLÖNLEGES EURÓPAI ÖSSZEJÖVETELE, *Zárónyilatkozat*, in *L'Osservatore Romano*, 1999. október 23.
- A SZENT LITURGIÁRÓL SZÓLÓ RENDELKEZÉST VÉGREHAJTÓ TANÁCS, *Válasz a kételyre*, *Notitiae* 1 (1965) 254.
- A SZENT LITURGIÁRÓL SZÓLÓ RENDELKEZÉST VÉGREHAJTÓ TESTÜLET, *Elnöki levél*, 1964. október 16. in *Notitiae* 1 (1965) 195.
- A TÖMEGKÖMUNIKÁCIÓ PÁPAI TANÁCSA, *Aetatis novae*, utasítás, 1992. február 22. in *AAS* 84 (1992) 460
- A TÖMEGKÖMUNIKÁCIÓ PÁPAI TANÁCSA, *Etika a tömegkommunikációban*, 26.
- A TÖMEGTÁJÉKOZTATÁSI ESZKÖZÖK PÁPAI TANÁCSA, *In anni recenti*, pasztorális irányelvek az ártalmas tömegtájékoztatási megnyilvánulásokról, 1989. V. 7. in *Enchiridion Vaticanum* XI, 1406-1416.
- A ZSINAT UTÁNI MUNKÁKAT KOORDINÁLÓ ÉS A ZSINAT HATÁROZATAIT ÉRTELMEZŐ KÖZPONTI BIZOTTSÁG, *Válasz az előterjesztett kételyre*, in *AAS* 60 (1968) 361.
- APOSTOLI PENITENCIÁRIA, *Leirat*, 1996. március 8., in *Notitiae* 34 (1998) 411.
- AZ EGYHÁZI TÖRVÉNYKÖNYV HITELES ÉRTELMEZÉSÉNEK PÁPAI BIZOTTSÁGA, *Válasz az előterjesztett kételyre*, 1984. július 11. in *AAS* 76 (1984) 746.
- AZ EGYHÁZI TÖRVÉNYKÖNYVET FELÜLVIZSGÁLÓ PÁPAI BIZOTTSÁG, *Ügyiratok*, *Communicationes* 15 (1983) 173.

Caeremoniale Episcoporum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Ioannis Pauli Pp. II promulgatum, Ed. Typ., Typ. Pol. Vat. 1994.

COMMISSIO CENTRALIS COORDINANDIS POST CONCILIUM LABORIBUS ET CONCILII DECRETIS INTERPRETANDIS, *Válasz a kérdésre*, 1966. VI. 10. 10 *AAS* 60 (1968) 361.

CONCILIUM TRIDENTINUM, *Sessio XXIV. De reformatione canonum I.: Rituale Romanum, tituli VIII. canonii II. numerus 6.*

HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Ad exequendam*, levél, 2001.05.18., in *AAS* 93 (2001) 786.

HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Agendi ratio in doctrinarum examine*, 1971. I. 15. in *AAS* 63 (1971) 234-236.

HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Communio notio*, Levél a Katolikus Egyház püspökeihez az Egyház mint közösség egyes szempontjairól, 1992. május 28. 7. in *AAS* 85 (1993) 839-844.

HITTANI KONGREGÁCIÓ, *De ecclesiae pastorum vigilantia circa libros*, határozat, 1975. március 19. in *AAS* 67 (1975) 281-284.

HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Dominus Iesus*, nyilatkozat, 2000. augusztus 6. in *AAS* 92 (2000) 742-765.

HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Ecclesiae pastorum*, határozat, 1975. III. 19. in *AAS* 67 (1975) 281-284.

HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Il messaggio di Fatima*, Liberia Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2000, 32-44.

HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Inter Insigniores*, nyilatkozat, 1976. október 15., IV. rész, in *AAS* 69 (1977) 107-108.

HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Levél az egész Katolikus Egyház püspökeihez és a többi érdekelt ordináriushoz és hierarchához a Hittani Kongregációnak fenntartott súlyosabb bűncselekményekről*, in *AAS* 93 (2001) 786.

HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Orationis forma*, levél a katolikus Egyház püspökeihez a keresztény meditáció egyes vetületeiről, 1989. X. 15. in *AAS* 82 (1990) 362-379.

HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Pastoralis actio*, instrukció, 1980.10.20. in *AAS* 72 (1980) 1154.

HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Sacerdotium ministeriale*, levél, 1983.08.06. in *AAS* 75 (1983), 1005.

HITTANI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Közlemény*, 1983. december 2. in *Notitiae* 20 (1984) 181.

II. JÁNOS PÁL, *Apostolos suos*, motu proprio, 1998.05.21. in *AAS* 90 (1998) 655-656.

II. JÁNOS PÁL, *Beszéd „A világiak közreműködése az áldozópapok lelkipásztori szolgálatában”* című konferencián, 1994. április 22. in *L'Osservatore Romano*, 1994. április 23.

- II. JÁNOS PÁL, *Beszéd a Népek Evangelizációjának Kongregációja plenáris ülésén*, 1989. április 14. in *AAS* 81 (1989) 1140.
- II. JÁNOS PÁL, *Beszéd az Antillák püspöki konferenciájához*, 2002. május 7. in *AAS* 94 (2002) 575-577.
- II. JÁNOS PÁL, *Beszéd az európai püspöki konferenciák küldöttei előtt*, 1985. október 11. in *AAS* 78 (1986) 178-189.
- II. JÁNOS PÁL, *Beszéd, Abruzzo és Molise tartományok 'ad limina' látogatására érkezett püspökeihez*, in *AAS* 78 (1986) 1140.
- II. JÁNOS PÁL, *Beszéd, Basilicata és Puglia tartományok 'ad limina' látogatására érkezett püspökeihez*, in *AAS* 74 (1982) 211-213.
- II. JÁNOS PÁL, *Cathechesi tradendae*, apostoli buzdítás, 1979. október 16. in *AAS* 71 (1979) 1294-1295.
- II. JÁNOS PÁL, *Christifideles laici*, szinódus utáni apostoli buzdítás, 1988. december 30. in *AAS* 81 (1989) 393-521.
- II. JÁNOS PÁL, *Dies Domini*, apostoli levél, in *AAS* 90 (1988) 744.
- II. JÁNOS PÁL, *Dominicae Cenaе*, apostoli levél, 1980. február 24. in *AAS* 72 (1980) 129-133.
- II. JÁNOS PÁL, *Ecclesia de Eucharistia* enciklika, in *AAS* 95 (2003) 455.
- II. JÁNOS PÁL, *Ecclesia in Europa*, apostoli buzdítás, in *AAS* 95 (2003) 692.
- II. JÁNOS PÁL, *Ex corde Ecclesiae*, apostoli rendelkezés, 1990. augusztus 15. in *AAS* 82 (1990) 1475-1509.
- II. JÁNOS PÁL, *Familiaris consortio*, apostoli buzdítás, 1981. november 22. in *AAS* 74 (1982) 91.
- II. JÁNOS PÁL, *Homília az olaszországi Cecília Egyesület alapításának 100. évfordulója alkalmából rendezett szentmisén*, 3. Centro Azione Liturgico, Enchiridion Liturgico, Tutti i testi fondamentali della Liturgia tradotti, annotati e attualizzati, Piemme, 1989. 726-729.
- II. JÁNOS PÁL, *Pastor bonus*, apostoli rendelkezés, 1988. június 28. in *AAS* 80 (1988) 841-924.
- II. JÁNOS PÁL, *Pastores gregis* kezdetű szinódus utáni apostoli buzdítása, 2003. október 16., in *L' Osservatore Romano*, 2003. október 17.
- II. JÁNOS PÁL, *Redemptoris missio*, enciklika, 1990. december 7. in *AAS* 83 (1991) 300-334.
- II. JÁNOS PÁL, *Sacramentorum sanctitatis tutela*, motu proprio, in *AAS* 93 (2001) 739.
- II. JÁNOS PÁL, *Scripturarum thesaurus*, apostoli rendelkezés, 1979. április 25. in *AAS* 71 (1979) 558-559.
- II. JÁNOS PÁL, *Spes aedificandi*, motu proprio, 1999. október 1. in *AAS* 92 (2000) 220-224.

- II. JÁNOS PÁL, *Szentbeszéd az Igeliturgiában*, La Serena, in *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, X/1 (1987) 1079.
- II. JÁNOS PÁL, *Üzenet az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció plenáris üléséhez*, 2001. szeptember 21. in *Notitiae* 37 (2001) 403.
- II. JÁNOS PÁL, *Veritatis splendor*, enciklika, 1993. augusztus 6. in *AAS* 85 (1993) 1161. sk.
- II. JÁNOS PÁL, *Vicesimus quintus annus*, apostoli levél, 1988. december 4. in *AAS* 81 (1989) 898-916.
- II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Ad Gentes*, határozat az Egyház missziós tevékenységéről, 1965. december 7. in *AAS* 58 (1966) 947-990.
- II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Ad Gentes*, határozat, in *AAS* 58 (1966) 947-990.
- II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Apostolicam actuositatem*, határozat, in *AAS* 58 (1966) 837-864.
- II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Christus Dominus*, határozat, in *AAS* 58 (1966) 673-696.
- II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Dei Verbum*, dogmatikai konstitúció, in *AAS* 58 (1966) 817-830.
- II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Dignitatis Humanae*, nyilatkozat, in *AAS* 58 (1966) 929-941.
- II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Gaudium et Spes*, in *AAS* 58 (1966) 1025-1115.
- II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Gravissimum educationis*, határozat, in *AAS* 58 (1966) 728-739.
- II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Inter mirifica*, határozat, in *AAS* 56 (1964) 145-153.
- II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Lumen Gentium*, rendelkezés, in *AAS* 57 (1965) 5-75.
- II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Optatam totius*, határozat, in *AAS* 58 (1966) 713-727.
- II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Perfectae caritatis*, határozat, in *AAS* 58 (1966) 702-712.
- II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Presbyterorum ordinis*, határozat, in *AAS* 58 (1966) 991-1024.
- II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Sacrosanctum Consilium*, Rendelkezés a Szent Liturgiáról, in *AAS* 56 (1964) 97-134.
- II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Unitatis redintegratio*, határozat, in *AAS* 57 (1965) 90-107.
- ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *A népi jámborság és liturgia direktóriuma*, 2001. december 17.
- ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Instructio de usu linguarum popularium in Libris Romanae edendis. Instructio quinta, ad executionem Constitutionis Concilii Vaticani Secundi de sacra Liturgia recte ordinandam*, in *AAS* 93 (2001) 685-726.

- ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Levél a püspöki konferenciák elnökeihez a világiak liturgikus szolgálatáról*, *Notitiae* 30 (1994) 333-348.
- ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Liturgiam authenticam*, instrukció, in *AAS* 93 (2001) 685-726.
- ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Redemptionis Sacramentum*, instrukció, in *AAS* 95 (2003)
- ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Varietates legitimae*, instrukció, in *AAS* 87 (1995) 288-314.
- ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI KONGREGÁCIÓ, *De Calendaris particularibus*, in *AAS* 62 (1970) 654.
- ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI KONGREGÁCIÓ, *Körlevél*, 1994. III. 15. in *AAS* 86 (1994) 542.
- ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI KONGREGÁCIÓ, *Levél*, 1997. I. 15., in *Notitiae* 34 (1998) 506-510.
- ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI KONGREGÁCIÓ, *Notificatio de cultu Beatorum*, in *Notitiae* 35 (1999) 446-449.
- ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI KONGREGÁCIÓ, *Orientamenti e proposte per la celebrazione dell'Anno mariano*, *Körlevél*, 1987. IV. 3. 88.
- ISTENTISZTELETI KONGREGÁCIÓ, *Christi Ecclesia*, direktórium a pap távollétében végzett vasárnapi szertartásokról, 1988. június 2. *Notitiae* 24 (1988) 366-378.
- ISTENTISZTELETI KONGREGÁCIÓ, *De Missis pro Coetibus particularibus, Actio Pastoralis*, instrukció, 1969. május 15. in *AAS* 61 (1969) 809.
- ISTENTISZTELETI KONGREGÁCIÓ, *Instructio de ampliore facultate Sacrae Communionis sub utraque specie administrande, Sacramentali Communione*, in *AAS* 62 (1970) 331.
- ISTENTISZTELETI KONGREGÁCIÓ, *Nyilatkozat az eukarisztikus imákkal és a liturgikus kísérletekkel kapcsolatban*, 1988. március 21. in *Notitiae* 24 (1988) 234-236.
- ISTENTISZTELETI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Levél a Püspöki Konferenciák Elnökeihez a liturgikus könyvek kiadásában betartandó szabályokról azok modern nyelvekre történt lefordítását követően*, 1973.10.25., in *AAS* 66 (1974) 98-99.
- ISTENTISZTELETI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Liturgicae Instaurationes*, instrukció a liturgikus konstitúció végrehajtásához, 1970. szeptember 5., in *AAS* 62 (1970) 689-710.
- ISTENTISZTELETI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Nyilatkozat a mintakiadásokról*, 1970.05.15., *Notitiae* 6 (1970) 153.
- ISTENTISZTELETI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Nyilatkozat*, 1970 május 15. in *Notitiae* 6 (1970) 153.

- ISTENTISZTELETI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Szabályok a liturgikus könyvek egységes fordításáról*, 1970.02.06. *Notitiae* 6 (1970) 85.
- ISTENTISZTELETI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Szabályok a liturgikus könyvek egységes fordításáról*, 1970. február 6. in *Notitiae* 6 (1970) 84-88.
- KATOLIKUS NEVELÉS KONGREGÁCIÓJA, *De institutione liturgica in seminariis*, instrukció, 1979. június 3. in *Notitiae* 15 (1979) 526-565.
- KERESZTÉNY EGYSÉG ELŐMOZDÍTÁSÁNAK PÁPAI TANÁCSA, *Ad totam Ecclesiam*, 1967. V. 14. in *AAS* 59 (1967) 558.
- KERESZTÉNY EGYSÉG ELŐMOZDÍTÁSÁNAK PÁPAI TANÁCSA, *La recherche de l' unité*, direktórium, in *AAS* 85 (1993) 1085-1120.
- KLÉRUSKONGREGÁCIÓ, *A részegyházak közötti hatékonyabb együttműködés normáit tartalmazó direktórium*, 1980. március 25. in *AAS* 72 (1980) 343-389.
- KLÉRUSKONGREGÁCIÓ, *Ecclesiae de mysterio*, instrukció, 1997.08.15., in *AAS* 89 (1997) 861-874.
- MAGYAR KATOLIKUS PÜSPÖKI KONFERENCIA, *A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia kiegészítő szabályai az Egyházi Törvénykönyvhöz*, Budapest, 1997.
- Missale Romanum* ex Decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instaurantum, auctoritate Pp. VI promulgatum, ed. Typ. Tertia 2000, Città del Vaticano 2002.
- Missale Romanum*, Institutio generalis Missalis Romani, Editio typica tertia, 2002.
- NEVELÉSÜGYI KONGREGÁCIÓ, *Sapientia christiana*, apostoli konstitúció, 1979. április 15. in *AAS* 71 (1979) 469-499.
- Officium divinum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum* auctoritate Pauli Pp. VI promulgatum, Liturgia Horarum iuxta ritum Romanum, 4 vol., Typ. Pol. Vat. 1971-1972.
- Officium divinum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum* auctoritate Pauli Pp. VI promulgatum, *Ordo Cantus Officii*, Typis Polyglottis Vaticanis, 1983. in *Notitiae* 19 (1983) 357-528.
- OLASZ PÜSPÖKI KONFERENCIA, PÜSPÖKI LITURGIKUS BIZOTTSÁG, *Il rinnovamento liturgico in Italia*, jegyzék, 1983. IX. 23. 18. in *Enchiridion CEI* 3, Ed. Dehoniane, Bologna, 1989.
- Pontificale Romanum* ex Decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II renovatum, auctoritate Pauli Pp. VI editum, Ioanni Pauli Pp. II cura recognitum [in: *De ordinatione Episcopi, Presbyterorum et Diaconorum*. Ed. Typ. Alters, 1990. *Ordo baptismi parvulorum*, 1969; *Ordo celebrandi matrimonium*, 1969; *Ordo exsequiarum*, 1969; *Ordo consecrationis virginum*, 1970; *Ordo benedicendi oleum catchumenorum et infirmorum et conficiendi*

- chrisma*, 1971; *Ordo benedictionis abbatis et abbatissae*, 1971; *Ordo institutione lectorum et acolythorum*; *De admissione inter candidatos ad diaconatum et presbyterium*; *De sacro caelibatu amplectendo*, 1972; *Ordo confirmationis* 1973; *Ordo dedicationis ecclesiae et altaris*, 1977.]
- PONTIFICALE ROMANUM EX DECRETO SACROSANCTI OECUMENICI CONCILII VATICANI II INSTAURATUM, AUCTORITATE PAULI PP. VI PROMULGATUM, *De institutione lectorum et acolythorum, de admissione inter candidatos ad diaconatum et presbyteratum, de sacro caelibatu amplectendo*, editio typica, 1972. december 3. Typis Polyglottis Vaticanis 1973, 10. [’*A II. Egyetemes Szent Zsinat határozata alapján megújított, VI. Pál pápa tekintélyével kihirdetett Római Pontifikále: Az egyházi rend felvételére jelöltek befogadási szertartása, a lektorok felavatása, az akolitusok felavatása*’]
- PONTIFICIA COMMISSIO AD CODICIS CANONES AUTHENTICA INTERPRETANDOS, [PCI] *Válasz a kérdésre*, 1987. IX. 3. in *AAS* 79 (1987) 1249.
- PONTIFICIA COMMISSIO AD CODICIS CANONES AUTHENTICE INTERPRETANDOS, *Responsum*, 1992. VII. 11. in *AAS* 86 (1994) 541.
- PÜSPÖKI KONGREGÁCIÓ, *Directorium de pastoralis ministerio Episcoporum*, 1973. II. 22. Typ. Pol. Vat. 1973.
- PÜSPÖKI KONGREGÁCIÓ, *Levél a püspöki konferenciák elnökeihez a Népek Evangelizálásának Kongregációja nevében is*, 1999. június 21. in *AAS* 91 (1999) 999.
- Rituale Romanum* ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Ioannis Pauli Pp. II promulgatum, Ed. typ., Typ. Pol. Vat. [in: *Ordo professionis religiosae*, 1970; *Ordo unctionis infirmorum eorumque pastoralis curae*, 1972; *Ordo initiationis christianae adultorum*, 1974; *Ordo paenitentiae*, 1974; *De Benedictionibus*, 1984; *De Exorcismis et supplicationibus quibusdam*, 1999.]
- RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Dominicae Resurrectionis*, határozat, in *AAS* 43 (1959) 128.
- RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Ecclesiae semper*, dekrétum, 1965. március 7. in *ASS* 57 (1965) 410-412.
- RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Eucharisticum mysterium*, instrukció, 1967. május 25. in *AAS* 59 (1967) 543.
- RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Maxima redemptionis nostrae mysteria*, határozat, in *AAS* 47 (1955) 838.
- RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Válasz a kételyre*, in *Notitiae* 4 (1968) 133.
- SACRA CONGREGATIO CONSISTORIALIS, *Archetypon Statuti Conferentiae Episcoporum*, *Periodica* 57 (1968) 229.

- SACRA CONGREGATIO PRO CLERICIS, *Litterae circulares*, 1970. X. 30. in *AAS* 63 (1971) 314-315.
- SACRA CONGREGATIO PRO INSTITUTIONE CATHOLICA, *In Ecclesiasticam futurorum, Leges Ecclesiae post Codicem Iuris Canonici editae*, 1979. VI. 3. VI (1979) 7764-7785.
- SACRA CONGREGATIO PRO SACRAMENTIS ET CULTU DIVINO, *Decretum et Variationes*, 1983. IX. 12. *Notitiae* 20 (1983) 540-555.
- SACRA CONGREGATIO PRO SACRAMENTIS ET CULTU DIVINO, *Inaestimabile donum*, instrukció, 1980. IV. 3. in *AAS* 71 (1980) 332.
- SECRETARIA STATUS SEU PAPALIS, *Regolamento generale della Curia Romana*, 1992. II. 4. in *AAS* 84 (1992) 201-276.
- SZENT OFFICIUM SZENT KONGREGÁCIÓJA, *Válasz az előterjesztett kételyre*, 1957. május 23. in *AAS* 49 (1957) 370.
- SZENT RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Eucharisticum mysterium*, instrukció, in *AAS* 59 (1967) 542-558.
- SZENT RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Instructio de Musica Sacra et Sacra Liturgia*, instrukció, 1958. szeptember 3. in *AAS* 50 (1958) 630-663.
- SZENT RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Inter Oecumenici*, instrukció, 1964. szeptember 26. in *AAS* 56 (1964) 877-900.
- SZENT RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Musicam sacram*, instrukció, 1967. március 5. 10. in *AAS* 59 (1967) 300-320.
- SZENTSÉGI ÉS ISTENTISZTELETI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Inaestimabile donum*, instrukció, 1980. április 3., in *AAS* 72 (1980) 333.
- SZENTSÉGI FEGYELMI ÉS ISTENTISZTELETI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Levél a Püspöki Konferenciák Elnökeihez a nemzeti nyelvek bevezetéséről a Szent Liturgiába*, 1976. június 5. in *Notitiae* 12 (1976) 300-302.
- SZENTSÉGI FEGYELMI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Immensae caritatis*, instrukció, 1973. január 29. in *AAS* 65 (1973) 266.
- TÖRVÉNYSZÖVEGEK ÉRTELMEZÉSÉNEK PÁPAI TANÁCSA, *Válasz az előterjesztett kételyre*, 1999. július 3., in *AAS* 91 (1999) 918.
- TRIDENTI EGYETEMES ZSINAT, IV. ülés, 1546. április 8. „*A szent könyvek és hagyományok elfogadásáról és a Biblia Vulgata kiadásáról és a Szent Biblia értelmezésének módjáról*” [DS 1501-1508.]
- Variationes in novas editiones librorum liturgicorum ad normam Codicis Iuris Canonici nuper promulgati introducendae*, *Notitiae* 20 (1983), 540-555.
- VI. PÁL, *Allocutio*, 1978. IV. 20. in *AAS* 70 (1978) 328-332.

- VI. PÁL, *Beszéd a Szent Liturgiáról szóló rendelkezést végrehajtó Testület tagjaihoz és szakértőihez*, 1968. október 14. in *AAS* 60 (1968) 734-736.
- VI. PÁL, *Beszéd a liturgikus szövegek nemzeti nyelvekre fordításával foglalkozókhoz*, 1965. november 10. in *AAS* 57 (1965) 968-969.
- VI. PÁL, *Beszéd a Szent Liturgiáról szóló rendelkezést végrehajtó Testülethez*, 1968.10.14. in *AAS* 60 (1968) 736.
- VI. PÁL, *Beszéd a Szent Liturgiáról szóló rendelkezést végrehajtó Testület tagjaihoz és szakértőihez*, 1966.10.13., in *AAS* 58 (1966) 1146.
- VI. PÁL, *Beszéd a Szent Liturgiáról szóló rendelkezést végrehajtó Testület tagjaihoz és szakértőihez*, 1966. október 13. in *AAS* 58 (1966) 1146.
- VI. PÁL, *Beszéd a VI. Nemzetközi Tomista Kongresszuson*, 1965. szeptember 10. in *AAS* 57 (1965) 788.
- VI. PÁL, *Beszéd, az 1969-es Püspöki Szinóduson*, in *AAS* 51 (1969) 728-729.
- VI. PÁL, *Ecclesia Sanctae*, motu proprio, 1966. VIII. 6. in *AAS* 58 (1966) 773-784.
- VI. PÁL, *Encicliche e discorsi*, Beszéd a milánói Katolikus Egyetem akadémikus szenátusához, 1964. április 5. in *AAS* 56 (1964) 438.
- VI. PÁL, *Evangelii nuntiandi*, apostoli buzdítás, 1975. december 8. in *AAS* 68 (1976) 5-76.
- VI. PÁL, *Graves et crescentes*, apostoli levél, 1966. szeptember 5. in *AAS* 58 (1966) 750-756.
- VI. PÁL, *Investigabiles divitas Christi*, apostoli levél, 1965. II. 6. in *AAS* 57 (1965) 298-301.
- VI. PÁL, *Levél Silva Henríquez kardinálishoz, a San Domingoi mariológiai kongresszus pápai legátusához*, in *AAS* 57 (1965) 376-379.
- VI. PÁL, *Marialis cultus*, apostoli buzdítás, 1974. II. 2. in *AAS* 57 (1965) 353-358.
- VI. PÁL, *Ministeria quaedam*, motu proprio, 1972. augusztus 15. in *AAS* 64 (1972) 529-534.
- VI. PÁL, *Missale Romanum*, apostoli rendelkezés, in *AAS* 61 (1969) 217-222.
- VI. PÁL, *Mysterium fidei*, enciklika, in *AAS* 57 (1965), 762-769.
- VI. PÁL, *Poenitemini*, apostoli rendelkezés, 1966. február 17. in *AAS* 58 (1966) 184.
- VI. PÁL, *Sacram Liturgiam*, motu proprio, 1964. 01. 25. in *AAS* 56 (1964) 139-144.
- VI. PÁL, *Sollemnis professio fidei*, in *AAS* 60 (1968), 442-443.
- VI. PÁL, *Sollicitudo omnium Ecclesiarum*, motu proprio, 1969. VI. 24. in *AAS* 61 (1969) 473-484.
- VI. PÁL, *Summi Dei Verbum*, apostoli levél, 1963. november 4. in *AAS* 55 (1963) 978-979.
- X. PIUSZ, *Tra le sollecitudini*, motu proprio, 1903. november 22. in *ASS* 36 (1903-1904) 329-339.

- XII. PIUSZ, *Az egész világ és az emberiség felajánlása Mária szeplőtelen Szívének*, 1942. október 31. in *AAS* 34 (1942) 318.
- XII. PIUSZ, *Beszéd a „Főmagasságú Bíboros Atyákhoz és a Nagyméltóságú Püspökökhöz”*, 1954. november 2. in *AAS* 46 (1954) 669-670.
- XII. PIUSZ, *Beszéd Assisiben a liturgikus-pasztorális nemzetközi összejövetel résztvevőihöz*, 1956. szeptember 22. in *AAS* 48 (1956) 716-717.
- XII. PIUSZ, *Christum Dominus*, apostoli konstitúció, 1953. január 6. in *AAS* 45 (1953) 15-24.
- XII. PIUSZ, *De quelle consolation*, beszéd, 1951. október 14. in *AAS* 43 (1951) 789.
- XII. PIUSZ, *Divini cultus*, apostoli konstitúció, 1928. december 20. in *AAS* 21 (1929) 33-41.
- XII. PIUSZ, *Haurietis aquas*, enciklika, in *AAS* 48 (1956) 311-329.
- XII. PIUSZ, *Humani generis*, enciklika, 1950. augusztus 12. in *AAS* 42 (1950) 571.
- XII. PIUSZ, *Mediator Dei*, enciklika, 1947. november 20., in *AAS* 39 (1947) 540.
- XII. PIUSZ, *Musicae sacrae disciplina*, enciklika, 1955. december 25. in *AAS* 48 (1956) 5-25.
- XII. PIUSZ, *Sacramentum Ordinis*, apostoli rendelkezés, 1947. november 30., in *AAS* 40 (1948) 5.
- XII. PIUSZ, *Se diligis*, Beszéd, 1954. május 31. in *AAS* 56 (1954) 364.
- XIII. LEÓ, *Satis cognitum*, enciklika, *ASS* 28 (1895/6) 708-739.
- XVI. BENEDEK, *Summorum Pontificum*, apostoli levél, A Római rítus rendkívüli formájáról, 2007. július 7.
- XXIII. JÁNOS, *Sacerdotii Nostri primordia*, enciklika, 1959. augusztus 1. in *AAS* 51 (1959) 545.
- XXXIII. JÁNOS, Krisztus Vérének litániáit jóváhagyó határozat, in *AAS* 52 (1960) 412-413.

Tanulmányok

- ACKER, K., *Neue Sehnsucht nach dem alten Ritus, der vergrabene liturgischen Recht im Schatz*, Altötting, 2006.
- ADAM, A., *Die Eucharistiefeier – Quelle und Gipfel des Glaubens*, Freiburg-Basel-Wien, 1991.
- ADAM, A., *Die Meßpredigt als Teil der eucharistischen Liturgie*, Trier, 1985.
- ADAM, A., *Grundriß Liturgie*, Freiburg – Basel – Wien, (5. kiadás) 1992.
- AGUSTONI, L., *Gregorianischer Choral*, Regensburg, 1993.
- AHLERS, R., *Das Bleibende im Wandel; theologische und kirchenrechtliche Beiträge zum Schisma von Marcel Lefebvre*, Paderborn, 1990.
- AHLERS, R., *Theologische Erwägungen zum Sakramentenrecht*, Paderborn, 1992.
- ALBERIGO, G., *Per una „chiesa eucaristica“, rilettura della portata dottrinale della Costituzione liturgica del Vaticano II; lezioni del 1965*, Bologna, 2002.
- ANDRIEU, E., *Les „Ordines Romani“ du Haut Moyen-Age, III, Spicilegium Sacrum lovaniense*, Louvain, 1951.
- ANGENENDT, A., *Liturgik und Historik. Gab es eine organische Liturgie-Entwicklung?* In QD 189 (2001), Freiburg-Basel-Wien, 2001.
- AQUINÓI SZENT TAMÁS, *Summa Theologiae*
- ARX, W., *Der Anteil Papst Pauls VI. an der Liturgiereform des Zweiten Vatikanischen Konzils*, St. Ottilien, 1987.
- ARX, W., *Liturgie im neuen CIC: das Liturgieverständis des CIC*, St. Ottilien, 1984.
- AUER, A., *Das Evangelium der Gnade*, in KKD V (1970) 104-108., Regensburg, 1970.
- AUER, J., *Die Sakramente der Kirche*, Regensburg, 1982.
- AUER, J., *Person, Ein Schlüssel zum christologischen Mysterium*, Regensburg, 1979.
- AYMANS, W., *Die Communio Ecclesiarum als Gestaltgesetz der einen Kirche*, in AfkKR 139 (1970) 90-117.
- BALTHASAR, H. U., *Die Messe, ein Opfer der Kirche?* Einsiedeln, 1977.
- BALTHASAR, H.U., *Die Würde der Liturgie*, in IKaZ 7 (1978) 481-489.
- BÄRSCH, J., *Raum und Bewegung im mittelalterlichen Gottesdienst, Anmerkungen zur Prozessionsliturgie in der Essener Stiftskirche nach dem Zeugnis des Liber Ordinarius vom Ende des 14. Jahrhunderts*, Münster, 1946.

- BARTH, H., „Nichts soll dem Gottesdienst vorgezogen werden“, *Aufsätze zur Liturgiereform*, Siegburg, 2002.
- BARTH, H., *Die unschätzbaren Wohltaten der liturgischen Recht*, Essen, 2002.
- BATTIFOL, P., *Leçons sur la Messe*, Paris, 1920.
- BÄTZING, G., *Die Eucharistie als Opfer der Kirche nach Hans Urs von Balthasar*, Einsiedeln, 1986, in *Kriterien* 74 (1986) 107-115.
- BAUMGARTNER, J., *Das Sakrament der Taufe*, Freiburg, 1976.
- BAUMGARTNER, J., *Liturgie und Leiblichkeit*, Stuttgart, 1976.
- BAUMGARTNER, K., *Liturgie als Aufgabe aller Christen*, Regensburg, 1991.
- BAUMGARTNER, K., *Liturgie und Leiblichkeit*, Stuttgart, 1976.
- BAUS, K., *Die eucharistische Glaubensverkündung der alten Kirchen in ihren Grundzügen*, Mainz, 1975.
- BEINERT, W., *Bedeutung und Begründung des Glaubenssines (sensus fidei) als eines dogmatischen Erkenntniskriteriums*, in *Cath* 25 (1971) 271-303.
- BEINERT, W., *Wenn Gott zu Wort kommt*, Freiburg, 1978.
- BERGER, R., *Die liturgischen Geräte*, Regensburg, 1990.
- BERGER, R., *Liturgische Gewänder und Insignien*, Regensburg, 1990.
- BERGER, R., *Naturelemente und technische Mittel*, Regensburg, 1990.
- BERGHOLZ, T., *Ökumenische Gottesdienste*, Basel, 1999.
- BESSON, E., *La giuridicità Dei Sacramenti*, *Periodica* 93 (2004) 377-387.
- BETTI, E., *Die Hermeneutik als allgemeine Methode der Geisteswissenschaften*, Tübingen, 1962.
- BEUMER, J., *Apologetik oder Dogmatik der Kirche*, in *ThG* 71 (1979) 428-446.
- BEYER, J., *De natura potestatis regiminis seu iurisdictionis recte in Codice renovato enuntianda*, in *Periodica* 71 (1982) 93-145.
- BIERITZ, K.-H., *Das Wort im Gottesdienst*, Regensburg, 1990.
- BIERITZ, K.-H., *Die Homilie*, Innsbruck, 1995., in *IThS* 42 (1995) 77-91.
- BISER, E., *Glaubensprognose, Orientierung in postsäkularer Zeit*, Graz, 1992.
- BONETTI, A., *Culmine e fonte, Paolo VI. e la liturgia*, Roma, 1998.
- BONETTI, A., *La riforma liturgica primo frutto del Concilio Vaticano II; testimonianze di un cammino trentennale*, Roma, 1996.
- BONETTI, A., *Lex orandi, lex credendi, pagine del magistero liturgico il Codex Iuris Canonici*, Brescia, 2001.
- BOUX, M., *Tractatus de iure liturgico*, Paris, 1953.

- BOULEY, A., *From the Evolution of the Eucharistic Prayer*, 1991.
- BOUYER, L., *Dom Lambert Beaudouin, un homme d'Eglise*, Tournai, 1964.
- BOUYER, L., *Erneuerte Liturgie: geistlicher Kommentar zur Liturgiekonstitution*, Salzburg, 1985.
- BRANDT, K. J., *Laien im Dienst der Seelsorge*, Paderborn, 1998.
- BRAUN, J., *Das christliche Altargerät in seinem Sein und in seiner Entwicklung*, München, 1932.
- BROSSEDER, J., *Autorität der Schrift und Autorität der Kirche*, *US* 22 (1987) 169-178.
- BUESCHER, G.N., *The Eucharistic Teaching*, Washington, 1950.
- BUGNINI, A., *Die Liturgie-Reform 1948-1975. Zeugnis und Testament*, Wien, 1988.
- CAMPENHAUSEN, H., *Kirchliches Amt und geistliche Vollmacht in den ersten drei Jahrhunderten*, Tübingen, 1983.
- CAPELLE, B., *Liturgique et non liturgique*, in *QL* 15 (1930) 13-20.
- CASEL, O., *Das christliche Kultmysterium*, Regensburg, 1948.
- CASEL, O., *Mysterientheologie*, Regensburg, 1986.
- CASEL, O., *Zur Idee der liturgischen Festfeier*, in *JLw* 3 (1923) 93-99.
- CASINI, T., *La tunica stracciata, lettera di un cattolico sulla Riforma liturgica*, Roma, 1997.
- CATTANEO, A., *Grundfragen des Kirchenrechts*, Amsterdam, 1992.
- CHAMPLIN, P., *The reception of Vatican II. Liturgical reform sin the life of the church*, Milwaukee, 2003.
- Chartula Missae*, liturgikus kommentár, *PL* (119) 15-72.
- COLLINS, M., *Contemplative participation Sacrosanctum Concilium twenty-five years later*, Collegeville, 1990.
- COLPE, C., *Les bases de l' Anthropologie Culturelle, La culture ce qui dans le milieu est du á l'homme*. Paris, 1972.
- CONGAR, Y., *Der Laie. Entwurf einer Theologie des Laientums*, Stuttgart, 1964.
- CONGAR, Y., *Die Idee der sacramenta maiora*, in *Concilium* (D) 4 (1968) 9-15.
- CONGAR, Y., *Die Lehre von der Kirche*, Freiburg, 1984.
- CONGAR, Y., *Die Wesenseigenschaften der Kirche*, in *MySal* IV/1, 386-410.
- CORRECCO, E., *Die kulturellen und ekklesiologischen Voraussetzungen des neuen CIC*, in *AKK* 152 (1983)
- CORRECCO, E., *Theologie des Kirchenrechts*, in *HKK*, Regensburg, 1983.
- CRANE, P., *Gnosis auf dem Vormarsch; Hintergründe der Liturgie, und Kirchenrechtliche Reform*, Kisslegg, 1992.

- CRICHTON, J., *The church' worship, considerations the liturgical law of the Second Vatican Council*, London, 2004.
- CROCETTI, G., *Messa Celebrata e messa vissuta*, Bologna, 2005.
- CROUAN, D., *Tradition et liturgie*, Paris, 1983.
- DANIÉLOU, L.J., *La Catéchèse eucharistique chez les Pères de L'Église*, in *CPL* 33 (1972) 143-157.
- DANTINE, J., *Die Kirche vor der Frage nach ihrer Wahrheit*, Göttingen, 1980.
- DAVIES, M., *A short history ott he Roman Liturgical Law*, Rockford, 1997.
- DAVIES, M., *Liturgical and Law time bombs of Vatican II; the destruction of catholic faith through changes in catholic worship*, Rockford, 2003.
- DAVIES, M., *The catholic sanctuary and the reform laws Second Vatican Council*, Rockford, 1997.
- DIAZ, C., – MORGANTE, M., *La reforma della liturgica, promossa dal Vaticano II*, Roma, 1985.
- DIET, M., *Die Gleichheit aller Gläubigen in der Kirche*, in *ThGgw* 31, 1988.
- DISANTE, C., *Il rinnovamento liturgico problema culturale*, Bologna, 1998.
- DOMBOIS, H., *Hierarchie, Grund und Gränze einer umstrittenen Struktur*, Freiburg, 1971.
- DUCHESNE, L., *Origines du Culte chrétien. Etude sur la liturgie latine avant Charlemagne*, Paris, 1925.
- ECHEVERRIA, L., *Código de Derecho Canónico*, [BAC] bilingüe comentada, Madrid, 1983.
- EICHER, P., *Prinzip neuzeitlicher Theologie*, München, 1977.
- EISENBACH, F., *Die Gegenwart Jesu Christi im Gottesdienst, systematische Studien zur Liturgiekonstitution des II. Vatikanischen Konzils*, Mainz, 1983.
- EISENHOFER, J., *Handbuch der Katolischen Liturgik*, Freiburg, 1941.
- ELIADE, M., *Die Religionen und das Heilige*, Frankfurt, 1989.
- ELIZONDO, V., *Voraussetzungen und Kritiken für einen authentischen interkulturellen theologischen Dialog*, in *Concilium*, 20 (1984) 18-25.
- EMMINGHAUS, J. H., *Der gottesdienstliche Raum und seine Gestaltung*, Regensburg, 1990.
- ERDŐ P., *Egyházjog*, Budapest, 2005.
- FALSINI, R., *La celebrazione liturgica a 30 anni della Sacrosanctum Concilium*, Milano, 1993.
- FELLERER, K. G., *Geschichte der katholischen Kirchenmusik*, 2. Kassel, 1976.
- FISCHER, B., *Die Frucht des Konzils eine Orientierung über die Liturgie und Kirchenrecht*, Freiburg, 1999.

- FISCHER, B., *Gestalt des Gottesdienstes*, Regensburg, 1990.
- FISCHER, B., *Wissenschaft vom christlichen Gottesdienst. Zum Verhältnis der Liturgiewissenschaft zu ihren Nachbardisziplinen*, in *TThZ* 83 (1974) 246-261.
- FISCHER, B., *Wort, Bild, Symbol in der Liturgie*, in *LJ* 30 (1980) 230-242.
- FLANNERY, A., *The liturgy renewal and adaptation: liturgical law in the Roman Catholic Church, all major documents on liturgy, with commentary*, Dublin, 1998.
- FLUCK, K., *Katholische Liturgik*, Regensburg, 1965.
- FORSTNER, D., *Die Welt der Symbole*, Innsbruck, 1970.
- FRANZ, A., *Alttestamentliche Lesungen in Perikopenordnungen vor und nach dem II. Vatikanum*, Freiburg, 1995. in *QD* 159 (1995) 114-130.
- FRANZ, A., *Der Psalm im Wortgottesdienst, Einladung zur Besichtigung eines ungeräumten Problemfeldes*, in *BiLi* 68 (1995) 198-213.
- FRANZ, A., *Die Messe im deutschen Mittelalter*, Freiburg, 1963.
- FRIEDLI, R., *Mission, Missionswissenschaft*, in *NHThG* III 118-127.
- FRIES, H., *Theologie als Anthropologie*, München, 1981.
- FRIESENHAHN, E., *Die Kirchen und Religionsgemeinschaften als Körperschaften des öffentlichen Rechts*, in *Handbuch des Staatskirchenrecht der Bundesrepublik Deutschland*, Berlin, I. (1974) 583-591.
- FRÜHMORGEN, F., *Bischof und Bistum – Bischos und Presbyterium*, Eine liturgiewissenschaftliche Studie zu den Artikeln SC 41 und 42., Regensburg 1994.
- FUCHS, G., *Wort Gottes oder Kleiner Prinz? Nichtbiblische Lesungen im Wortgottesdienst*, in *Gd* 34 (2000) 159-171.
- FÜRST, C.G., *Kirchenrecht oder Kirchenordnung?* Freiburg, 1972.
- GALKOWSKI, T., *Il <quid ius> nella realtà umana e nella Chiesa*, in *Analecta Gregoriana* (1996) 269.
- GAMBER, K., *Von der Liturgie und dem Geheimnis in der Codex Iuris Canonici*, Regensburg, 1999.
- GAMBER, K., *Bewahre das Erbe, der Wandel in Kirchenrecht und Liturgie nach dem Vaticanum II.*, Regensburg, 1983.
- GAMBER, K., *Die Reform der römischen Liturgie und Kirchenrecht*, Regensburg, 2001.
- GAMBER, K., *Erneuerung durch Neuerungen? Zur Gegenwartslage der römischen Kirchenrecht vor allem auf liturgischem Reform*, Regensburg, 2001.
- GAMBER, K., *Ritus modernus, desammelte Aufsätze zur Liturgiereform*, Regensburg, 1992.

- GAMBER, K., *Sancta Sanctorum, Studien zur liturgischen Ausstattung der Kirche, vor allem des Altarraums*, in *Studia Patristica et Liturgica*, Regensburg, 10 (1981) 347-416.
- GAMBERT, K., *Eucharistiefeier in der Kirche der ersten Jahrhunderte*, Regensburg, 1970.
- GARRETT, D., *Problem of Liturgical Translation*, Louvain 1980.
- GELINEAU, J., *Tradition, Kreation, Kultur*, in *Concilium* 19 (1983) 91-98.
- GERHARDS, A., *Der Kirchenraum als „Liturgie“*, Trier, 1994. 87.
- GERHARDS, A., *Von der Synode von Oisioia (1786) zum Zweiten Vatikanischen Konzil? Zur Morphologie der Liturgiereform im 20. Jahrhundert*, in *LJ* 36 (1986) 27-36.
- GERHARDS, A., *Vorbedingungen, Dimensionen und Ausdrucksgestalten der Bewegung in der Gottesdienst*, Mainz, 1989.
- GERHARDS, A., *Zur Standortbestimmung der Liturgiewissenschaft*, in *EL* 107 (1993) 159-172.
- GIGLIONI, P., *Concilio e riforma liturgica, bilanci e prospettive*, Milano, 1984.
- GLAZIK, J., *Die Mission im II. Vatikan Konzil*, in *ZMR* 50 (1966) 3-10.
- GLEN, R., *The liturgy constitution, a chapter by chapter law analysis of the constitution on the sacred liturgy, with study and complete text of the Codex Iuris Canonici*, Nellewille, 1984.
- GOAR, J., *Euchologion sive Rituale Graecorum*, Paris, 1647.[utánnnyomás felhasználva: Graz, 1960.]
- GORDON, I., *Liturgia et potestas in re liturgica*, Roma, 1996.
- GOZIER, A., *Feiern im Rhythmus der Zeit*, Regensburg, 1983.
- GRAF, W., *Liturgie und kirchenrechtliche Reform, Absichten des Konzils und nachkonziliare Entwicklung, mit Anhang Inseln schaffen, womit man noch heute beginnen kann*, Siebenach, 1997.
- GREELEY, A., *Religiöse Symbolik, Liturgie und Gemeinschaft*, in *Concilium* 7 (1971) 109-116.
- GRESHAKE, G., *Der Wandel der Erlösungsvorstellungen in der Theologiegeschichte*, Wien, 1988.
- GRESHAKE, G., *Gott in allen Dingen finden*, Wien, 1986.
- GRESHAKE, G., *Seele in der Geschichte der christlichen Eschatologie*, Wien, 1982.
- GRILLMEIER, A., *Jesus der Christus im Glauben der Kirche*, Freiburg, 1986.
- GUARDINI, R., *Der Kultakt und die gegenwärtige Aufgabe der liturgischen Bildung*, in *LJ* 14 (1964) 101-106.
- GUARDINI, R., *Liturgie und liturgische Bildung*, Würzburg, 1966.
- GUARDINI, R., *Methode Liturgique*, Milánó, 1959.
- GUARDINI, R., *Über die systematische Methode in der Liturgiewissenschaft*, in *JLw* 1 (1921) 97-108.

- HAHN, A., *Anthropologie des Kults*, Freiburg, 1977.
- HÄUBLING, A., *Liturgiewissenschaft zwei Jahrzehnte nach Konzilsbeginn*, in *ALw* 24 (1982) 17-24.
- HALLINGER, K., *Kulturgebärde und Eucharistie*, in *ALw* 19 (1978) 29-51.
- HAMMAN, L.A., *Die Gestalt der urchristlichen Eucharistiefeier*, in *MTZ* 6 (1955) 119-140.
- HARTELT, K., *Die Diözesan- und regionalsynoden im deutschen Sprachraum nach dem Zweiten Vaticanum*, in *EThSt* 40, Leipzig, 1979. 39-57.
- HARTMAN, S.S., *Amt, Ämter, Amterverständnis*, in *TRE* 2 (1978) 500-622.
- HAUSER, L., *Theologie und Kultur. Transzendentaltheologische Reflexionen zu ihrer Interdependenz*, Alterberge, 1983.
- HÄUBLING, A., *Die vielen Messen und das eine Opfer, Eine Untersuchung über die recthe Norm der Messhäufigkeit*, Freiburg, 1966 (*QD* 31) 44-59.
- HÄUBLING, A., *Ist die Reform der Stundenliturgie beendet oder noch auf dem Weg?* Trier, 1988.
- HÄUSSLING, A., *Kirchenjahr*, in *Sacramentum Mundi*, II. Freiburg-Basel-Wien, 1968.
- HÄUBLING, A., *Liturgie, Gedächtnis eines Vergangenen und doch Befreiung in der Gegenwart*, in *Schriften* 140 (1991) 118-130.
- HÄUBLING, A., *Liturgiereform. Materialien zu einem neuen Thema der Liturgiewissenschaft*, in *ALw* 31 (1989) 27-43.
- HÄUBLING, A., *Liturgiewissenschaftliche Aufgabenfelder vor uns*, in *LJ* 38 (1988) 94-108.
- HÄUBLING, A.A., *Liturgiewissenschaft zwei Jahrzehnte nach Konzilsbeginn*, in *ALw* 24 (1982) 1-18.
- HEIDEN, B., *Darstellung und Kritik einer anthropologischen Grundpositionen*, Einsiedeln, 1973.
- HEIM, W., *Der Sonntag. Anspruch-Wirklichkeit-Gestalt*, Würzburg, 1986.
- HEINEMANN, H., *Schutz der Glaubens- und Sittenlehre*, in *HKK*, Regensburg, 1983. 571-573.
- HEINZ, A., *Der Engel des Herrn, Erlösungsgedächtnis als Volksgebet*, in *HID* 33 (1979) 51-58.
- HEINZ, A., *Gemeinsam dem Volk dienen*, Trier, 2000.
- HEREDIA, I.P.V., *Die Römische Kurie*, in *HKK*, Regensburg, 1983. 284-286.
- HEUMANN, H., – SECKEL, E., *Handlexikon zu den Quellen des römischen Recht*, Graz, 1971.
- HIEROLD, A., *Vorbereitung auf die Taufe*, in *HKK*, Regensburg, 1983. 660-661.
- HOERES, W., *Gottesdienst als Gemeinschaftskut; Kirchenrecht und Liturgie*, Münster, 2001.
- HOLBÖCK, I. S., *Über die Gewohnheit als Rechtsquelle*, Mainz, 1988.

- HOLLERWEGER, H., *Der Sonntag in der vom II. Vatikanum erneuerten Liturgie*, Trier, 2002.
- HOTZ, R., *Religion-Symbolhandlung-Sakrament. Die christlich-theologische Bedeutung des kultischen Symbolhandelns*, in *LJ* 31 (1981) 36-54.
- HUELS, J., *A Theory of Juridical Documents Based on Canons 2*. in *Studia Canonica* 32 (1988) 337-370.
- HUELS, J., *Assessing the Weight of Documents on the Liturgy*, in *Worship* 74 (2000) 117-135.
- HUELS, J., *Disputed questions in the liturgical laws today*, Chicago, 1998.
- HUELS, J., *Introduction to liturgical law*, Washington, 1997.
- HUELS, J., *Liturgical law, an introduction*, Washington, 1997.
- HUELS, J., *More disputed questions in the liturgical law*, Chicago, 2006.
- HUIJBERS, B., *Liturgische Musik nach dem Zweiten Vatikanischen Konzil*, in *Concilium* 16 (1980) 143-148.
- HUIZING, P., *Göttliches Recht und Kirchenfassung*, Mainz, 1999.
- HÜNERMANN, P., *Ankunft Gottes und Handeln des Menschen, Thesen über Kult und Sakrament*, Freiburg, 1977.
- IGNAZ HEINRICH KARL VON WESSENBERG, *Ritual nach dem Geiste und Anordnungen der Katholischen Kirche, oder praktische Anleitung für den katholischen Seelsorger zur erbaulichen und lehrreichen Verwaltung des liturgischen Amtes*, Tübingen – Stuttgart, 1831.
- ISENSEE, J., *Subsidiaritätsprinzip und Verfassungsrecht*, Berlin, 1978.
- JASCHINSKI, E., *Musica sacra oder Musik im Gottesdienst? Die Entstehung der Aussagen über die Kirchenmusik in der Liturgiekonstitution 'Sacrosanctum Concilium' bis zur Instruktion 'Musicam sacram'*, in *Pastoralliturgischen Zeitung*, 8. Regensburg, 1990.
- JASCHINSKI, E., *Musik im Gottesdienst – mehr als Textvollzug? Zu einer Formulierung im Artikel 112 der Liturgiekonstitution*, in *HID* 45 (1991) 132-144.
- JOSUTTIS, M., *Der Weg in das Leben, Eine Einführung in den Gottesdienst auf verhaltenswissenschaftlicher Grundlage*, München, 1991.
- JUNGMANN, J. A., *Das kirchliche Fest nach Idee und Grenze*, Freiburg, 1969.
- JUNGMANN, J.A., *Liturgie und „pia exercitia“*, in *LJ* 9 (1959) 83-97.
- JÜNGEL, E., *Die Kirche als Sakrament?* In *ZThK* 80 (1983) 432-457.
- KACZYNSKI, R., *Der liturgische Dienst der Laien*, Mainz, 1981.
- KACZYNSKI, R., *Enchiridion documentorum instaurationis liturgicae*, Torino, 1976.
- KACZYNSKI, R., *Liturgie und Recht. Anmerkungen zum neuen Codex der lateinischen Kirche*, in *Gottesdienst* 17., 1983.

- KACZYNSKI, R., *Über Sinn und Bedeutung liturgischer Gewänder*, 1979.
- KAISER, M., *Die Rechtliche Stellung der Laien der Kirche*, in *HKK*, Regensburg, 1983. 186-188.
- KAMENICKY, E., *Tradition der Kirche, und liturgisches Recht, was sie unaufgebar erscheinen läßt*, Abensberg, 1991.
- KARRER, O., *Apostolizität der Kirche: LThK 2 I 765-789*.
- KASCH, K., *Gottesdienst für Zweifelnde in Deutschland*, Basel, 1998.
- KAVANAGH, A., *Bürgerliches Ritual und kirchliches Ritual bei der Feier von Höhepunkten*, in *Concilium* 14 (1978) 80-93.
- KAVANAGH, A., *On Liturgical Theology*, New York, 1985.
- KAVANAGH, A., *Symbol und Kunst in der Liturgie unter „politischem“ Gesichtspunkt*, in *Concilium* 16 (1980) 97-105.
- KELLER, H., *Liturgie und Kirchenrecht, zur Klärung und Vertiefung des Begriffes Liturgischen Recht*, Münster, 2003.
- KELLY, J.N., *Altchristliche Glaubensbekenntnisse, Geschichte und Theologie*, Göttingen, 1972.
- KERN, W., *Die Theologie und das Lehramt*, Freiburg, 1982.
- KERN, W. – NIEMANN, F.J., *Theologische Erkenntnislehre*, Düsseldorf, 1981.
- KHOURY, TH., *Religionswissenschaft und Kult*, Basel, 1986.
- KIENER, F., *Kleidung, Mode und Mensch, Versuch einer psychologischen Deutung*, München, 1956.
- KIEBIG, M., *Autorität der Schrift – Autorität der Kirche*, in *US* 22 (1967) 148-160.
- KING, A., *Liturgies of the Primatial Sees*, Milwaukee, 1975.
- KIRCHENGÄSSNER, A., *Der Mensch im Gottesdienst*, in *LJ* 15 (1965) 233-246.
- KLAUSER, TH., *Der Übergang der römischen Kirche von der griechischen zur lateinischen Liturgiesprache*, in *Cittá del Vaticano*, 1946. 467-482.
- KLEIBER, W., *Katholische Kontroverstheologen und Reformer des 16. Jahrhunderts*, Münster, 1978 (*RST* 116) 73-90.
- KLEINHEYER, B., *Heil erfahren in Zeichen*, München, 1980.
- KLEINHEYER, B., *Lektoren und Akolythen für die Liturgie in den Gemeinden*, in *LJ* 35 (1985) 168-177.
- KLEINHEYER, B., *Maria in der Liturgie*, Regensburg, 1984.
- KLOSTERMANN, F., *Kirche – Ereignis und Institution. Überlegungen zur Herrschafts- und Institutionsproblematik in der Kirchenrecht*, Freiburg, 1986.

- KLÖCKENER, M., *Freiheit und Ordnung im Gottesdienst – ein altes problem mit neuer Brisanz*, in *FZPh Th* 43 (1996), 388-419.
- KLÖCKENER, M., *Freiheit und Ordnung im Gottesdienst*, Trier, 1996.
- KLÖCKNER, M., *Gottesdienst in Zeitgenossenschaft, Positionbestimmungen 40 Jahre nach der Liturgischen Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils*, Fribourg, 2006.
- KOCH, K., *Kirche der Laien? Plädoyer für die göttliche Würde des Laien in der Kirche*, Fribourg-Konstanz, 1991.
- KOCH, K., *Schöpfung als Sakrament*, Romanshorn, 1991.
- KOLPING, L.A., *Amalar von Metz und Florus von Lyon, Zeugen eines Wandels im liturgischen Mysterienverständnis*, in *ZKT* 73 (1951) 424-464.
- KOROLEVSKY, C., *Living Languages in Catholic Worship*, Westminster, 1957.
- KOTTAYAM, J., *Instruction for applying the liturgical laws prescriptions of the Code of canons of the Eastern Churches*, Collegeville, 2006.
- KRÄMER, P., *Beeinträchtigung der vollen Kirchengliederung*, in *HKK*, Regensburg, 1983, 166-177.
- KRÄMER, P., *Die geistliche Vollmacht*, in *HKK*, Regensburg, 1983, 125-132.
- KRÄMER, P., *Die Kirche und ihr Recht*, Köln, 1994.
- KRÄMER, P., *Gottesdienst – Recht und Pflicht*, München, 1985.
- KRÄMER, P., *Katolische Versuche einer theologischen Begründung des Kirchenrechts*, Zürich, 1996.
- KRÄMER, P., *Kirchenrecht, Wort-Sakrament-Charisma*, Stuttgart, 1992.
- KRÄMER, P., *Liturgie und Recht, Zuordnung und Abgrenzung nach dem Codex Iuris Canonici von 1983*, Trier, 1984.
- KRÄMER, P., *Liturgie und Recht. Zuordnung und Abgrenzung nach dem Codex Iuris Canonici von 1983*, in *LJ* (1984) 23-40.
- KRÄMER, P., *Religionsfreiheit in der Kirche*, Trier, 1991.
- KRÄMER, R., *Von der ein weg ins Abseits, und andere Aufsätze zu Fragen der Liturgie und Kirchenrecht*, Siebenach, 2000.
- KRÄMER, R., *Zugänge zur alten Liturgie und Recht*, Siebenach, 2007.
- KRAMM, TH., *Analyse und Bewahrung theologischer Modelle zur Begründung der Mission*, Aachen, 1979.
- KRANEMANN, B., *Christologie der Liturgie*, Basel 1992.
- KRANEMANN, B., *Grenzgängerin zwischen den theologischen Disziplinen. Die Entwicklung der Liturgiewissenschaft im 19. und 20. Jahrhundert*, in *TThZ* 198 (1999) 253-272.

- KRANEMANN, B., *Liturgiewissenschaft angesichts der „Zeitenwende“*. Die Entwicklung der theologischen Disziplin zwischen den beiden vatikanischen Konzilien, Paderborn, 1999.
- KRUSE, H., *Die Reform der Rubriken in Codex, eine Anleitung zum liturgischen Recht*, Köln, 2000.
- KRUSE, H., *Die Heilige Schrift in der Theologischen Erkenntnislehre*, Paderborn, 1974.
- KUHNE, A., *Die liturgischen Dienste*, Liturgie als Handlung des ganzen Gottesvolkes, Paderborn 1983.
- KUNZLER, M., *Das Charisma der Liturgie, Zu Theologie und Ausgestaltung der liturgischen Laiendienste*, Paderborn, 2001.
- KUNZLER, M., *Die Eucharistielehre des Hadamarer Pfarrers und Humanisten Gerhard Lorich*, Münster, 1981.
- KUNZLER, M., *Liturgiewissenschaft*, Paderborn, 2001.
- KUNZLER, M., *Zur heutigen Ordnung der Eingliederung von Erwachsenen in die Kirche*, in Klerusblatt 72 (1992) 3-7.
- KÜHNE, H.J., *Schriftautorität und Kirche*, Göttingen, 1990.
- LAMBERTS, J., *Liturgie et inculturation*, in *QL* 77 (1966) 5-9.
- LANG, U. M., *Conversi ad Dominum, Zu Gebetsoristung, Stellung des Liturgien am Altar und Kirchenbau*, in *Forum Katholische Theologie* 16 (2000) 81-123.
- LANG, U.M., *Die korrekte Zelebration des „Novus ordo“, worauf Katholiken bestehen können, unter Berücksichtigung der Institutio generalis 2000.*, Siebenach, 2001.
- LEHMANN, K., *Chancen und Grenzen der neuen Gemeindeftheologie*, in *IkaZ* 6 (1977) 111-127.
- LEHMANN, K., *Heiliger Geist, Befreiung zum Menschsein – Teilhabe am göttlichen Leben*, Regensburg, 1988.
- LEHMANN, K., *Was ist eine christliche Gemeinde?* In *IkaZ* 1 (1972) 481-497.
- LEISCHING, P., *Prolegomena zum Begriff der ratio in der Kanonistik*, Trier, 1996.
- LENGELING, E. J., *Liturgie – Dialog zwischen Gott und Mensch*, Basel, 1991.
- LENGELING, E. J., *Wort, Bild, Symbol in der Liturgie*, in *LJ* 30 (1980) 230-242.
- LENGELING, E.J., *Die Konstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie, Lateinisch-deutscher Text mit einem Kommentar von Emil Joseph Lengeling*. Münster, 1985.
- LENGELING, E.J., *Geschichte des vortes „Liturgie“*, in *HthG* II, 75-97
- LENGELING, E.J., *Liturgie als Grundvollzug christlichen Lebens*, Regensburg, 1995.
- LENGSFELD, P., *Theologischer Konsens und Kirchenspaltung*, Stuttgart, 1981.

- LENSSSEN, J. E., *Liturgie und Kirchenraum*, Würzburg, 1986.
- LINDEMANS, J., *Legittimità, contenuto e metodologia del diritto canonico*, Milano, 1980.
- LISTL, J., *Begriff des Gesetzes und Typologie der Rechtsnormen nach dem CIC von 1983.*, in HKK, Regensburg, 1983. 83-89.
- LISTL, J., *Die Neuordnung der Bischofskonferenzen durch das Zweite Vatikanische Konzil*, in HKK, Regensburg, 1983. 308-313.
- LORENZER, A., *Das Konzil der Buchhalter, die Zerstörung der Sinnlichkeit; eine Religionskritik*, Frankfurt am Main, 1991.
- LÖHRER, M., *Sakramentalien*, in *Sacramentum Mundi, IV*. Freiburg, 1979.
- LÖSER, W., *Das Einheits- und Ökumenismusverständnis der römisch-katholischen Kirche*, Frankfurt, 1986.
- LÖSER, W., *Die Kirchen der Welt XX.*, Stuttgart, 1986.
- LUF, G., *Rechtsphilosophische Grundlagen des Kirchenrechts*, Regensburg, 1988.
- LUKKEN, G., *Die architektonischen Dimensionen des Rituals*, in *LJ* 39 (1989) 19-36.
- LUKKEN, G., *Inculturation de la liturgie, Théorie et pratique*, in *QL* 77 (1966) 10-39.
- LÜDICKE, K., *„De ceteris actibus cultus divini überschrieben des Verständnis zumdienst nachgelegt von munus sanctificandi*, Leipzig, 1985.
- LÜDICKE, K., *Liturgie und Recht*, Freiburg, 1986.
- MAAS-EWERD, Th., *Vom Pronaus zur Homilie, Ein Stück Liturgie in jüngster Geschichte und pastoraler Gegenwart*, Eichstätt, 1990.
- MADDEN, L., *The awakening church, 35 years of liturgical renewal*, Collegeville, 2002.
- MADEY, J., *Liturgy and canon law*, Changanassery, 1999.
- MANZANARES, S., *La liturgie*, Padova, 1988.
- MARINI, P., *Il quarantesimo della Sacrosanctum Concilium; memoria di una esperienza vissuta nelle celebrazioni liturgiche del Santo Padre*, Roma, 2004.
- MARITZ, H., *Der Metropolit*, in *Die Kirchenprovinz, Provinzialkonzil und Metropolit*, in HKK, Regensburg, 1983. 326-329.
- MARSILI, S., *La Liturgia. Panorama storico generale*, Torino, 1992.
- Martyrologium Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Ioannis Pauli Pp. II promulgatum*, Ed. typ., 2001.
- MAY, G., *Echte und unechte Reform*, Wien, 1988.
- MAY, G., – EGLER, A., *Einführung in die kirchenrechtliche Methode*, Regensburg, 1996.
- MAYER, A., *Der Empfang der heiligen Kommunion*, in HKK, Regensburg, 1983. 679-685.

- MAZZA, E., *La celebrazione liturgia, genesi del rito e sviluppo dell' interpretazione*, Bologna, 2003.
- MCMANUS, F., *Sacramental liturgy*, New York, 1997.
- MERTENS, A., *Handbuch der Bibelkunde*, Düsseldorf, 1994.
- METTEN, K., *Kirchenrechtliche Stellungnahmen, für Themen des Codex und Liturgischen Kirchenrecht*, Bonn, 2000.
- MEURER, W., *Volk Gottes auf dem Weg*, Mainz, 1989.
- MEYER, B., *Der Gottesdienst der Kirche*, Innsbruck, 1991.
- MEYER, H. B., *Kult – Liturgie – Sakrament*, Zürich, 1988.
- MEYER, H. B., *Was Kirchenbau bedeutet*, Freiburg, 1984.
- MEYER, H. B., *Zur Inkulturation der Eucharistiefeier*, in *LJ* 41 (1991) 7-23.
- MEYER, H., *Ergebnisse und Aufgaben der Liturgiereform, kirchenrechtliche und pastoralliturgische Erkenntnisse aus einer Umfrage in Innsbruck*, Innsbruck, 1989.
- MEYER, H., *Kirchenrecht und lebendige Liturgie, gedanken zur gottesdienstlichen Situation nach dem Beginn der Codex, und Liturgiereform*, Innsbruck, 2006.
- MEYER, H.B., *Kult-Liturgie-Sakrament. Bemerkungen zu einigen Neuerscheinungen*, in *ZKTh* 100 (1978) 122-126.
- MEYER, H.B., *Luther und die Messe*, Paderborn, 1965, (Konfessionkundliche und kontroverstheologische Studien XI) 160.
- MEYER, H.B., *Zeit und Gottesdienst, Anthropologische Bemerkungen zur liturgischen Zeit*, in *LJ* 31 (1981) 193-213.
- MEYER, R., *Leitourgeo, leitourgia, leitourgos, leitourgikos*, in *ThWNT* IV., Stuttgart, 1942. 221-238.
- MOLINSKI, W., *Autorität*, in *SM* (D) I, Freiburg, 1967, 443-451.
- MOLINSKI, W., *Verbindliches Lehren der Kirche heute*, Frankfurt, 1988.
- MÖRSDORF, K., *Altkanonisches Sakramentsrecht, – Theologisch-antropologische Grundlagen, zur Bedeutung der Lehre von der Kirche als Wurzelsakrament für die theologische Grundlegung kirchlichen Rechts*, Paderborn 1992, 125-135.
- MÖRSDORF, K., *Das konziliare Verständnis der Kirche*, in *AfkKR* 144, 1975.
- MÖRSDORF, K., *Das konziliare Verständnis vom Wesen der Kirche in der nachkonziliaren Gestaltung der kirchlichen Rechtsordnung*, in *AKK* 144 (1975) 387-411.
- MÖRSDORF, K., *Der Träger der eucharistischen Feier*, München, 1970.
- MÖRSDORF, K., *Die Autorität der rotalen Rechtsprechung*, in *AfkKR* 131 (1962) 411-416.

- MÖRSDORF, K., *Die hierarchische Verfassung der Kirche, insbesondere der Episcopat*, in *AKathKR* 134 (1965) 88-97.
- MÖRSDORF, K., *Die Rechtssprache des Codex Iuris Canonici, Eine kritische Untersuchung*, Paderborn, 1967.
- MÖRSDORF, K., *Kanonisches Recht als theologische Disziplin*, in *AKK* 145 (1976) 45-58.
- MÖRSDORF, K., *Wort und Sakrament als Bauelemente der Kirchenverfassung*, in *AKK* 134 (1965) 72-89.
- MÖRSDORF, K., *Zur Grundlegung des Rechts in der Kirche*, München, 1972.
- MUNSCH, H., *Entwicklung und Entfaltung der christlichen Kultmusik des Abendlandes*, in *GdK* III, 143-146.
- MUSSINGHOFF, H., *Den Glauben gemeinsam feiern, Rechtlichen Feier von Gemeindegottesdiensten*, Aachen, 2001.
- MÜHLEN, H., *Entsakralisierung, Ein apochales Schlagwort in seiner Bedeutung für die Zukunft der christlichen Kirchen*, Paderborn, 1970.
- MÜLLER, H., *De christifidelium obligatione missae dominicali participandi sub aspectu canonico*, in *PerRMCL* 63 (1974) 428-441.
- MÜLLER, H., *Die Diözesankurie*, in *HKK*, Regensburg, 1983. 363-368.
- MÜLLER, H., *Kult in der säkularisierten Welt*, Mainz, 1977. 28.
- MÜLLER, L., *Kirchenrecht – analoges Recht? Über den Rechtscharakter der kirchlichen Rechtsordnung*, St. Ottilien, 1991.
- MÜLLER, L., *Theologische Aussagen im kirchlichen Gesetzbuch. Sinn – Funktion – Problematik*, in *MThZ* 37 (1986)
- MÜLLER, L., *Theologisierung des Kirchenrechts?* In *AKK* 160 (1991) 441-463.
- MÜLLER, H., *Zum Verhältnis zwischen Episkopat und Presbyterat im Zweiten Vatikanischen Konzil*, Wien, 1971.
- NAGEL, R., *Heute Gott feiern, Liturgiefähigkeit des Menschen und Menschenfähigkeit der Liturgie*, Freiburg, 1999.
- NAGEL, R., *Studien zur Meßliturgie*, in *IThST* 42 (1995) Innsbruck-Wien, 1995. 274-282.
- NEUHEUSER, B., *Liturgiefeier und schöpferische Freiheit des einzelnen Liturgen*, in *EL* 89 (1975) 40-53.
- NEUHEUSER, B., *Liturgiewissenschaft – exakte Geschichtsforschung oder (und) Theologie der Liturgie?* In *EcclOra* 4 (1987) 87-102.
- NEUHEUSER, H., *Wort und Buch in der Liturgie*, St. Ottilien 1995.
- NEUMANN, J., *Menschenrechte auch in der Kirche?* Einsiedeln, 1986.

- NEUNER, P., *Kleines Handbuch der Ökumene*, Düsseldorf, 1984.
- NEUNHEUSER, B., *Opfer Christi und Opfer der Kirche*, Düsseldorf, 1960.
- NICHOLS, A., *Looking at the liturgy law, a critical view of its contemporary form*, San Francisco, 2006.
- NIKOLASCH, F., *Das liturgische Recht zwischen Liturgiekonstitution und neuem Kodex*, Trier, 2003.
- NIKOLASCH, F., *Die Neuordnung der kirchlichen Dienste*, in *LJ* 22 (1972) 169-182.
- NIKOLASCH, N., *Das liturgische Recht nach Konzil und neuem Kodex*, in *Diakonia* 23, 1993.
- NOCENT, A., *Liturgia semper reformanda, rilettura della riforma liturgica*, Magnano, 2003.
- NUßBAUM, O., *Geschichte und Reform des Gottesdienstes, Liturgiewissenschaftliche Untersuchungen*, München, 1996.
- NÜBOLD, E., *Die Ordnung der Meßperikopen an den Sonn- und Wochentagen*, in *IThS* 42 (1995) 29-49.
- O'COLLINS, G., *Kriterien zur Interpretation von Überlieferungen*, Leipzig, 1985.
- O'COLLINS, G., *Probleme und Aspekte der Fundamentalthologie*, Leipzig, 1985.
- OCHOA, X., *Index verborum ac locutionum Codicis Iuris Canonici*, Roma, 1983.
- OSTERHOLZ-KOOTZ, B., *Kommentar zur „Instructio de institutione liturgica in seminariis“*, in *LJ* 42 (1992) 122-138.
- OURY, G-M., *La créativité liturgique*, Trois-Rivieres Québec, 1997.
- PAHL, I., *Wie heute sprechen in der Liturgie?* Freiburg, 1999.
- PANNENBERG, W., *Anthropologie in theologischer Perspektive*, Göttingen, 1983.
- PANNENBERG, W., *Grundzüge der Christologie*, Göttingen, 1982.
- PAPI SZENT KONGREGÁCIÓ, *Válasz a kérdésre*, 1973. XI. 20 [Leges V, 6685-6686]
- PESCH, O., *Frei sein aus Gnade. Theologische Antropologie*, Freiburg, 1983.
- PETERS, A., *Einführung in die Lehre von Gnade und Liturgischen Fest*, Darmstadt, 1981.
- PETERSON, E., *Theologie des Kleides*, in *Benedikt* 16 (1934) 347-356.
- PETROLINO, E., *Sacrosanctum Concilium, testimonianze e interviste ai protagonisti di ieri e di oggi*, Padova, 2005.
- PIEPER, J., *Das Gedächtnis des Leibes. Von der erinnernden Kraft des Deschitlich-Konkreten*, Mainz, 1975.
- PIEPER, J., *Sakralität und „Entsakralisierung“*, Hamburg, 1969.
- PIEPER, J., *Sakralität und „Entsakralisierung“*, in *Werke in acht Bänden*, in *Religionsphilosophische Schriften*, Hamburg 1969. 393-404.

- POTOTSCHNIG, F., *Rechtspersönlichkeit und rechtserhebliches Geschehen*, in HKK Regensburg, 1983. 119-124.
- POTZ, R., *Die Geltung kirchenrechtlicher Normen*, Wien, 1988.
- PREE, H., *Die Gemeinde der Liturgie in kanonistischer Sicht*, Paderborn, 1991.
- PREE, H., *Grundlagenproblematik des katholischen Kirchenrechts*, in ÖAKR 38 (1989) 356-367.
- PRIBILLA, M., *Sichtbare und unsichtbare Kirche*, München, 1982.
- PRIMETSHOFER, B., *Die Eheschließung*, in HKK, Regensburg, 1983. 782-788.
- PUCHER, E., *Grundfragen einer katholischen Theologie des Kirchenrechts*, in AKK 148 (1979) 341-352.
- Quotiens contra se*, liturgikus kommentár, PL (96) 1581-1502.
- RAES, A., *Introductio in Liturgiam Orientalem*, Romae 1974.
- RAHNER, K., *Das neue Bild der Kirche*, Schriften, 8, 337-349.
- RAHNER, K., *Die Gegenwart des Herrn in der christlichen Kultgemeinde*, in Schriften VIII (1967) 395-408.
- RAHNER, K., *Sakramententheologie*, in LThK2 IX 242.
- RAHNER, K., *Theologie als Anthropologie*, München, 1981.
- RAHNER, K., *Theologie und Anthropologie*, in Schriften zur Theologie, Köln, VIII (1967) 43-65.
- RAHNER, K., *Über den Episcopat*, in Schriften 6, 402-407.
- RAHNER, K., *Zur Theologie des Konzils*, in Schriften 5, 278-302.
- RANFT, J., *Die Stellung der Lehre von der Kirche im dogmatischen System*, Münster, 1977.
- RANFT, J., *Die Stellung der Lehre von der Kirche im dogmatischen System*, Münster, 1977.
- RATZINGER, J., *Das Fest des Glaubens, Versuche zur Theologie des Gottesdienstes*, Einsiedeln, 1981.
- RATZINGER, J., *Das neue Volk Gottes*, Düsseldorf, 1969.
- RATZINGER, J., *Offenbarung und Überlieferung*, Freiburg, 1965.
- RATZINGER, J., *Wandelbares und Unwandelbares in der Kirche*, in IKaZ 7 (1978) 179-185.
- RATZINGER, J., *Zur Frage nach dem Sinn des priesterlichen Dienstes*, in GuL 41 (1968) 347-376.
- RATZINGER, J., *Zur Frage nach der Struktur der liturgischen Feier*, in IKaZ 7 (1978) 488-497.
- RAU, S., *Die Feiern der Gemeinden und des Recht der Kirche. Zu aufgabe, Form und Ebenen liturgischer Gesetzgebung in der katolischen Kirche*, in Münsteraner Theologische Abhandlungen 12., Alterberge 1990, 294-306.

- REDTENBACHER, A., „*Sacrosanctum Consilium*“, die Liturgiekonstitution des Zweiten Vatikanischen Konzils, 40 Jahre danach, Trier, 2003.
- REINECKE, M., *Zurück zum gemeinsamen Erbe, kritische Überlegungen zur Situation von Liturgie und Kirchenrecht*, St. Ottilien, 2005.
- REINHARDT, H., *Sakramentalien*, in HKK 838. Regensburg, 1983. 838-844.
- REINISCH, L., *Vom Sinn der Tradition*, München, 1970.
- RENAUDOT, E., *Liturgiarum Orientalium Collectio*, Paris, 1715.
- RENNINGS, H., *Dokumente zur Erneuerung der Liturgie und Recht*, Innsbruck, 1983.
- RENNINGS, H., *Hat die Musik im Gottesdienst ihren Ort in der erneuerten Liturgie gefunden?* Wien, 1995.
- RENNINGS, H., *Über Ziele und Aufgaben der Liturgik*, in *Concilium* 5 (1969), 128-135.
- RICHTER, K., *Das Konzil war erst der Anfang. Die Bedeutung des II. Vatikanums für Theologie und Kirche*, Mainz, 1994.
- RICHTER, K., *Die Reform des Stundengebetes nach dem Zweiten Vatikanischen Konzil*, Freiburg, 1989.
- RICHTER, K., *Heilige Räume, Eine Kritik aus theologischer Perspektive*, in *LJ* 48 (1998) 249-264.
- RICHTER, K., *Liturgie – Dialog zwischen Gott und Mensch*, Altenberge, 1988.
- RICHTER, K., *Liturgie, ein rechtliche vergessenes Thema der Kirchenrecht*, Wien, 2003.
- RICHTER, K., *Liturgie, ein vergessenes Thema der Theologie?* In *QD* 107 (1987) Freiburg-Basel-Wien, 1987. 386-409.
- RICHTER, K., *Liturgiereform als Mitte einer Erneuerung der Kirche*, Mainz, 1991.
- RICHTER, K., *Liturgiereform, eine bleibende Aufgabe, 40 Jahre Konzilskonstitution über die heilige Liturgie*, Münster, 2004.
- RICHTER, K., *Spontaneität, Kreativität und liturgische Ordnung nach dem neuen Missale und Kodex*, Regensburg, 1993.
- RIEDLINGER, H., *Die Eucharistie in der Ekklesiologie des II. Vatikanums*, Mainz, 1984.
- RITTER, K., *Die sogenannte Liturgie und Kirchenrechtreform; eine kritische Auseinandersetzung*, Magstadt, 2004.
- RORDORF, L., *Probleme und Aspekte der Fundamentaltheologie*, Leipzig, 1985.
- RUF, A. K., *Konfliktfeld Autorität*, München, 1984.
- RUPPI, G., *La liturgia sacra come esperienza comunitaria del mistero, raccolta dei documenti liturgici post-sinodali*, Potenza, 2004.
- SAIER, O., *Communio in der Lehre des Zweiten Vatikanischen Konzils*, München, 1985.

- SCHAEFFER, R., *Kult in der säkularisierten Welt*, Regensburg, 1984.
- SCHAEFFLER, R., *Kultur und Kult*, in *LJ* 41 (1991) 73-87.
- SCHAEFFLER, R., *Theorie der Sprachhandlungen und heutige Ekklesiologie. Ein philosophisch-theologisches Gespräch*, Freiburg, in *QD* 109 (1987) 27-53.
- SCHAEFFLER, R., *Wissenschaftstheorie und Theologie*, in *CGG* 20, 5-83.
- SCHICK, L., *Die Drei-Amter-Lehren nach Tradition und Zweitem Vatikanischen Konzil*, in *Communio* 10 (1981) 57-66.
- SCHICK, L., *Die Tria-Munera in den Dokumenten des II. Vatikanischen Konzils*, in *ÖAKR* 32 (1981) 59-78.
- SCHIERLING, H., *Warum die überlieferte Form der liturgischen Recht?* Münster, 2003.
- SCHILLEBEECKX, E., *Christliche Identität und kirchliches Amt*, Düsseldorf, 1984.
- SCHILLING, H., *Grundlagen der Religionspädagogik*, Düsseldorf, 1970.
- SCHILSON, A., *Theologie als Sakramententheologie. Die Mysterientheologie Odo Casels*, Mainz, 1982.
- SCHLEMMER, K., *Liturgia semper reformanda*, Freiburg, 1997.
- SCHMAUS, M., *Bischof*, LThK2 II 494-507.
- SCHMAUS, M., *Der Glaube der Kirche*, St.Otilien, 1982.
- SCHMID-KEISER, S., *Aktive Teilnahme, Kriterium gottesdienstlichen Handels und Feierns*, Frankfurt, 1985.
- SCHMIDT, H., *Liturgie und moderne Gesellschaft, Eine Analyse der heutigen Lage*, in *Concilium* (D) 7 (1971) 82-89.
- SCHMIDT-LAUBER, H.C., *Liturgiewissenschaft-Liturgik*, in *TRE* 21 (1991) Berlin, 1991. 383-401.
- SCHMITZ, H., *Behinderung und Erledigung des Diözesanbischofsamtes*, in *HKK*, Regensburg, 1983. 342-348.
- SCHMITZ, H., *Kirchliche Hochschulen nach der Apostolischen Konstitution Sapientia Christiana von 1979*, in *AKK* 150 (1981) 477-579.
- SCHMITZ, H., *Rechtsschutz und kanonisches Dienstrecht*, Freiburg, 1985.
- SCHNEIDER, A., *Die Entwicklung des Traditionsbegriffs in der Alten Kirche*, Bern, 1983.
- SCHNEIDER, J.B., *Die Geschichte der katholischen Predigt*, Freiburg, 1969.
- SCHNEIDER, TH., *Zeichen der Nähe Gottes, Grundriß der Sakramententheologie*, Mainz, 1992.
- SCHNITZLER, TH., *Stundengebet und Volsandacht*, Trier, 1968.
- SCHNITZLER, TH., *Versuche liturgischer Deutung*, in *HID* 24 (1980) 148-160.

- SCHNIZER, H., *Allgemeine Fragen des kirchlichen Vereinsrechts*, in HKK, Regensburg, 1983. 463-468.
- SCHOUPPE, J., *La dimension juridique de la Parole et des sacrements ainsi que de la Communio*, in *Année Canonique* 42 (2000) 181.
- SCHUSTER, I., *Das christliche Altgerät in seinem Sein und in seiner Entwicklung*, München, 1932.
- SCHUSTER, I., *Die liturgische Gewandung in Okzident und Orient nach Ursprung und Entwicklung, Verwendung und Symbolik*. Freiburg, 1907, utánnymás: Darmstadt, 1963.
- SCHUSTER, I., *Liber Sacramentorum. Geschichtlichen Entwicklung*, 2. Bände, München, 1924.
- SCHUSTER, J., *Ethos und kirchliches Lehramt*, Frankfurt, 1984.
- SCHÜRMAN, H., *Neutestamentliche Marginalen zur Frage der „Entsakralisierung“*, in *Der Seelsorger* 38 (1968) 38-44.
- SCHÜTTE, J., *Mission nach dem Konzil*, Mainz, 1967.
- SCHWEFE, R., *Wort und Bild als Elemente der Liturgie*, Trier, 1986.
- SCHWENDENWEIN, H., *Das neue Kirchenrecht. Gesamtdarstellung*, Graz-Wien-Köln, 1983.
- SCICOLONE, I., *La funzione di santificare della Chiesa, Aspetti teologici e giuridici (c. 834-839)*, in *La funzione di santificare della Chiesa. A cura di Gruppo italiano docenti di diritto canonico, Quaderni della Menola* 2. Milano 1995.
- SEASOLTZ, R., *New liturgy, new laws*, Collegeville, 1990.
- SEBOTT, R., *Fundamentalkanonistik*, Frankfurt, 1993.
- SECKLER, M., *Im Spannungsfeld von Wissenschaft und Kirche*, Freiburg, 1980.
- SEIDEL, W., *Kirche aus lebendigen Steinen*, Mainz, 1995.
- SEIFERT, J., *Das Leib-Seele-Problem in der gegenwärtigen Diskussion*, in *EdF* 117 (1979), Darmstadt, 1979. 337-351.
- SEMELROTH, O., *Die Kirche als Sakrament des Heils*, in *MySal* IV/1, 309-356.
- SEMELROTH, O., *Die Kirche als Ursakrament*, Frankfurt, 1975.
- SEQUEIRA, R., *Gottesdienst als menschliche Ausdruckshandlung*, Regensburg, 1990.
- SEQUEIRA, R., *Die Wiederentdeckung der Bewegungsdimension in der Liturgie*, in *Concilium* 16 (1980) 139-152.
- SHEPPARD, L., *Blueprint for worship an interpretation of the liturgical law*, London, 2000.
- SIEBER, W., *Das kirchenrechtliche Opfer in den neuen Liturgie*, München, 2001.
- SIMONS, E., – HECKER, K., *Theologisches Verstehen*, Düsseldorf, 1969.
- SLEUMER, A., *Kirchenlateinisches Wörterbuch*, Limburg, 1926.

- SMITH, J., *The Ancient Synagogue, the Early Christian Church and Singing*, in *Music and Letters* 65 (1984) 1-16.
- SMULDERS, P., *Sacramenta et Ecclesia, Ius canonicum, Cultus, Pneuma*, in *Periodica* 48 (1959) 10.
- SOBANSKI, R., *Die Methoden des Rechts im Leben der Kirche*, in *AKK* 151 (1982) 3-24.
- SOCHA, H., *Begriff, Träger und Ordnung der Liturgie*, in *HKK*, Regensburg, 1983. 633-367.
- SOCHA, H., *Grundfragen der Liturgie im neuen Kirchenrecht*, in *TThZ* 93 (1984) 14-39.
- SOCHA, H., *Zuständigkeiten der Bischofskonferenz*, 37. 1983.
- SOLTNER, L., *Solemes et Dom Guéranger (1805-1875)*, Solesmes, 1974.
- SPESCHA, F., *Die Meßfeier im Ritus der Dominikaner*, Maria Laach, 1960.
- SPLETT, J., *Sakral-Profan-Das Heilige, Philosophische Bemerkungen*, in *Concilium* 7 (1971) 129-140.
- SPURR, B., *The Word in the desert, Anglican and Roman Catholic reactions to liturgical reform*, Cambridge, 1995.
- STAFFA, D., *Imperfezioni e lacune del primo libro del Codice di diritto canonico*, in *Apol* 33, 1960.
- STANKS, T.D., *The Eucharist: Christ's Self-Communication in a Revelatory Event*, in *TS* 28 (1967) 27-50.
- STEINER, J., *Liturgiereform in der Aufklärungszeit*, Freiburg, 1976.
- STEVENS, P., *Die rechtskonstituierende Bedeutung der gottesdienstlichen Versammlung*, Trier, 1983.
- STOBBE, H.-G., *Die Lehrautorität der Gläubigen*, in *Concilium*, 21 (1985) 235-293.
- STOFFEL, O., *Die Predigerlaubnis der Laien*, in *HKK*, Regensburg, 1983. 540-544.
- STOFFEL, O., *Das Recht der Laien in der Kirche nach dem neuen Codex*, Zürich 1984.
- STOKES, E.J., *The Aggiornamento of the Code of Canon Law*, Chicago, 1977.
- STRÄTZ, W., *Sonn- und Feiertage*, in *HStKR* II, 801-809.
- STRIGL, R. A., *Die einzelnen Straftaten*, in *HKK*, Regensburg, 1983. 954-961.
- STRIGL, R. A., *Privileg*, in *Verwaltungsakt und Verwaltungsverfahren*, *HKK*, Regensburg, 1983. 103-109.
- SULLIVAN, F. A., *Magisterium. Teaching Authority in the Catholic Church*, Dublin, 1983.
- TAFT, R., *Le rite byzantin, Bref histoire*, Paris, 1996.
- THALHOFER, P., *Handbuch der Katolischen Liturgik*, Freiburg, 1942.
- THEODOROU, E., *Die byzantinische Eucharistiefeier*, Regensburg, 1979.
- TINSLEY, J., *Liturgie und Kunst*, in *Concilium* 7 (1971) 112-116.

- TOREVELL, D., *Losing the sacred, ritual, modernity and liturgical laws reform*, Edinburgh, 2000.
- TRENKLE, E., *Liturgische Gewänder und Geräte der Ostkirche*, München, 1962.
- TRÖGER, G., – NEUMANN, J., *Bischof*, in TRE 6 (1980) 692-711.
- TYCIAK, J., *Gegenwart des Heils in den östlichen Liturgien*, Freiburg, 1968.
- URRUTIA, F.J., *De Ecclesiae munere docendi, Synopsis lectionum et Commentarium*, Róma, 1983.
- VOGEL, C., *Introduction aux sources de L'histoire du culte chrétien au Moyen Age*, Spoleto, 1966.
- VORGRIMLER, H., *Sakramententheologie*, Düsseldorf, 1987.
- WACHTER, L., *Gesetz im kanonischen Recht. Eine rechtssprachliche und systematisch-normative Untersuchung zu Grundproblemen der Erfassung des Gesetzes im katholischen Kirchenrecht*, St. Ottilien, 1989.
- WAGNER, H., *Glaubenssinn, Glaubenzustimmung und Glaubenskonsens*, in ThGI 69 (1979) 263-271.
- WAINWRIGHT, G., *Der Gottesdienst als „Locus Iuridicus“*, Leipzig, 1983.
- WALDENFELS, H., *Religionsverständnis*, in NHThG IV, 67-76.
- WEGMAN, H.A., *Geschichte der Liturgie im Westen und Osten*, Regensburg, 1979.
- WEIMER, L., *Die Lust an Gott und seiner Sache, Lassen sich Gnade und Freiheit, Glaube und Vernunft, Erlösung und Befreiung vereinbaren?* Freiburg, 1992.
- WERNER, C. M., *Das Ende des „Kirchen“-Baus, Rückblick auf die moderne Kirchenbaudiskussion*, Zürich, 1971.
- WIEDERKEHR, D., *Konzepte der Soteriologie vom Neuen Testament bis heute*, Freiburg, 1976.
- WINTERSIG, A., *Pastoralliturgik. Ein Versuch über Wesen, Weg, Einteilung und Abgrenzung einer seelsorgwissenschaftlichen Behandlung der Liturgie*, in JLw 4 (1924) 150-154.
- WOHLMUTH, J., *Konsens als Wahrheit?* In ZKTh 103 (1981) 309-323.
- WOLF, E., *Rechtstheologische Studien*, Frankfurt, 1987.
- WOLF, E., *Rechtstheologische Studien*, Frankfurt, 1987.
- ZAPP, H., *Codex Iuris Canonici. Lemmata. Stichwortverzeichnis*, Freiburg, 1986.
- ZAPP, H., *Ius Canonicum in occidente*, Frankfurt, 2003.

VIII. REZÜMÉ

Az Egyház kezdettől normatív szerepet tulajdonított a liturgikus cselekvéseknek, hiszen teológiai helyként értelmezték a liturgikus szövegeket, gesztusokat, eszközhasználatot, tehát csak egészen indokolt esetben változtattak rajtuk. Ezeket az indokokat a legmagasabb törvényhozói fórumokon vitatták meg. Az első egyetemes zsinatok aktáiban és kánonjaiban legjellemzőbben liturgikus szabályokkal kapcsolatos normákat találhatunk. Ezekben pontosan meghatározzák, hogy a *liturgikus törvényeknek* mely rétege tartozik a közvetlen vagy a közvetett isteni rendelés körébe.

A liturgiával kapcsolatos jog *védelmi* feladata elsősorban a hit integritását érinti. Ezt a hittel való kapcsolatot fogalmazza meg a dolgozat **1. fejezete** („*A liturgia megújításának oka és kánonjogi lehetősége*”), ugyanis a krisztushívők a liturgikus jog tényével első lépésben akkor szembesülnek, amikor egy liturgikus cselekmény megváltoztatására, megújítására van vélt vagy indokolt szükség. Erre a kérdésre az az egyik megfelelő válasz, hogy a liturgia nem az Egyház önhatalmú cselekvése, hanem Krisztustól származó, és az Egyházra átruházott tevékenység, ami megkívánja, hogy a jogszabályokhoz senki ne nyúlhasson hozzá önkényesen. A témával kapcsolatos feszültségmező két pólusa a spontaneitás szabadsága és az előírt rend betartása. A latin egyház számára adott egy világosan körülírt hatáskör, amely a liturgikus szabályok törvényi igényével korlátozza a spontaneitást.

Az Egyház liturgikus életében a liturgikus cselekményhez szervesen hozzátartozó belső magatartás követeli meg a krisztushívőktől, hogy fedezzék fel és vessék alá magukat a liturgia lényegéből származó *jogi valóságnak*. A liturgikus jelenséggel kapcsolatos dologi és személyes viszonylatok mindig felvetik a változásnak alávetett liturgikus szabályok kánonjogi karakterének kérdését.

Az Egyházi Törvénykönyv illetékessége és autentikus jogalkotói képessége mellett, kifejezett formában nem foglalkozik a liturgikus formák változásaival, de a lényegi *alapmetódust* bennfoglaltan mégis tartalmazza. Ebben a feladat kijelölésben lényegi elemként értelmezendő, hogy a törvényalkotó a Törvénykönyvben és nem más, szintén törvényhozói helyen kívánta elhelyezni a liturgia lényegi feladat kijelölését. Eszerint a megszentelői feladatot az egyház leginkább a liturgia által teljesíti. Az Egyház saját (egyik legfőbb) feladatának törvénykönyv által elismert feladatát jogszabályban meghatározva, már nem tekinthetjük pasztorálteológiai vélemények által szabadon formált, mégis többirányúan egyaránt autentikusan megfogalmazható ismeretrendszernek, hanem sajátosan a Törvényhozó

által pontosan és kifejezetten kijelölt témakörök és teljesítendő feladatok jogilag konkretizált valóságának, melyeket sem formailag, sem egyéb „pasztorális” szempontból nem lehet megfelelő *jogi kompetencia* hiányában *megváltoztatni*. Az Egyházi Törvénykönyv szellemében minden liturgikus változtatásnak jogi jellegűnek kell lennie, tehát a meghatározott, erre kijelölt, tartós feladatkörrel rendelkező személyek, megfelelő liturgikus, a liturgia lényegi szempontjai által meghatározott valós és szükséges indokok alapján jelölik ki azokat az alapelveket, melyek mentén csakis az Egyház által jóváhagyott formában lehetséges az idővel kevésbé alkalmassá váló liturgikus gyakorlatot megváltoztatni.

Az ekkleziológiai alapgondolatok és az *interiorizáció* valamint a *participatio actiosa* összefüggéseinek tükrében a *szerepek helyes megosztásáról* alkotott elméleti háttérből kiindulva a dolgozat azt vizsgálja, hogy a zsinati elvek *megújításra, változtatásra* és *rendezésre* vonatkozó előírásai milyen kánonjogi kötelezettségeket és jogokat keletkeztetnek, vagy milyen lehetőségek, kötelezettségek és jogok mentén lehetséges a megvalósításuk. Nemcsak a liturgiában (és az egyház egészében) elkerülendő anarchia mellőzése érdekében, hanem az egyház alapvetően jogi struktúrájából következően, a liturgikus jog törvényeit megfelelő illetékességi szinten lehetséges kizárólagos jogi hatállyal autentikusan, a liturgia belső törvényszerűségei szerint megfogalmazni.

Ez a jogi szabályozás szükségességét hangsúlyozó alapelv vezet el a **2. fejezethez** („*A liturgia mint az Egyház jogilag meghatározott közösségi cselekménye*”). A liturgia identitásának megőrzését szolgáló szabályok – melyek lehetővé teszik a liturgia megújítását – előtérbe helyezik a liturgia világos, és érthető rendet kívánó közösségi jellegét. Ezt a rendet valódi jogszabályok szolgálják, melyek elemzése és betartása, különleges figyelmet szentelve az ünneplő közösségnek; hozzájárul a minden résztvevő aktív bekapcsolódását feltételező kánonjogilag rendezett, kreatív szabadság megvalósulásához. Ebben a fejezetben az I. fejezet alapkérdésére építve – „A liturgia megújításának oka és kánonjogi lehetősége” – a liturgikus cselekmény és általában maga a liturgia közösségi természetét vizsgáljuk, a liturgikus konstitúció által meghatározott vizsgálati szabályoknak megfelelően, tehát a kánonjogi kutatási módszer mellett teológiai – ebben az esetben kifejezetten dogmatikai ekkleziológiai – , történeti és lelkipásztori szempontok figyelembe vételével.

A liturgikus konstitúció szövegének kontextuális és szövegszituációs elemzésekor kitértünk a II. Vatikáni Zsinat utáni, deszakralizációs mozgalmak által felvetett ekkleziológiai gondolatmenetek irányára. A szöveg keletkezési korának perspektívájában szükséges volt a közösségi cselekmény *hierarchikus* dimenziójának kifejezése,¹ valamint az értelmezési szituáció szempontjából is lényeges a hierarchikus karakter hangsúlyozása, amennyiben

kifejezetten *kánonjogi*, tehát közösségi normákat hierarchikusan rendezett jogforrások alapján megfogalmazott normarendszerben elhelyezett rendszer alapján kívánjuk vizsgálatunk tárgyát elhelyezni.

A II. Vatikáni Zsinat utáni liturgikus jogfejlődés nem állítja egymással szembe a szolgálati (hierarchikus) papságot és a krisztushívők egyetemes papságát, hanem kölcsönös egymáshoz rendeltséget állapít meg közöttük. A liturgikus cselekményeknél való közreműködés éppen ezért nem pusztán egy kánonjogilag meghatározandó szabályrendszer pontos érvényesítése, hanem annak a ténynek a tudomásul vételét is feltételezi, hogy a liturgikus jogi normák figyelembevételének isteni jogi alapon kötelező alapszemléletét az a gondolat határozza meg, amit pl. az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció, a *Varietates legitimae* instrukcióban a következő szavakkal határoz meg: „*Be kell látni, hogy az Egyház nem emberi akaratból jön össze, hanem Isten hívja össze a Szentlélekben, és hogy az ő ingyenes meghívására válaszol a hit által.*”, Az Egyházi Törvénykönyvön kívüli liturgikus jogforrások ezt a mérsékelt és a római liturgia racionális, ugyanakkor spirituálisan gazdag és kreatív szabadságát megjelenítő következetességét tükrözik a liturgikus szolgálatokkal kapcsolatos esetleges krisztushívői feladatlehetőségekkel és érvényesülésükkel összefüggésben.

A liturgia védelmére előírt szabályozás a kánonjog rendszerében a krisztushívői jogok védelmét jelenti, ugyanis a liturgikus cselekményben az egyház közösségi dimenziója egységes karakterű és a nyilvános jellegből következően közös szabályozása nemcsak az adott szituációs összefüggésben érvényesíti a törvényhozói illetékességből levezetett, liturgikus jogban megjelenő kormányzati hatalmat, hanem általánosan kiterjesztve minden liturgikus cselekmény során. Az egyház által kihirdetett törvényekre általában érvényes, hogy a Törvényhozó által előírt rendelkezésekhez mindenkinek igazodnia kell, még akkor is, ha bizonyos „szabadság” jellemzi a liturgikus cselekmények nagy részét. Ez a szabadság a kánonjog fő célját kell, hogy szolgálja és az ember józan ítéletét mindig az egyház normatív környezete teszi hitelessé. A *szabadság* a liturgikus könyvekben is érvényesül, azonban a könyvek által meghatározott keretekben. Az említett szabadság kérdését elemezve a dolgozatban megfogalmazódik, hogy a liturgia mint az egyház közös és nyilvános istentisztelete, az egyház szakrális jogrendszere alapján levezethető jogi eszközrendszer segítségével válik összehangolt, *közösségi* aktussá. Ezt a cselekményrendszert sajátos kánonjogi struktúrák szabályozzák, melyek három szinten fogalmazzák meg a nyilvános istentisztelet legitim formáját: 1.) az Egyházi Törvénykönyv és a liturgikus konstitúció

szabályozása, 2.) az Apostoli Szentszék speciális szabályai, 3.) a regionális jogalkotás lehetőségei.

A 2. fejezetben felvetődik a sajátos kánonjogi struktúrák extrakodikáris jellegű rétegében megjelenő szabadsáértelmezés kulturális karakterét képviselő népi liturgia jogi problémája is. A liturgikus cselekmény az egyház központi aktusa, mely legfőbb célját jeleníti meg. Amikor a liturgia adaptációja történik, nemcsak a liturgikus cselekmény illeszkedik a szociokulturálisan speciálisan meghatározott antropológiai összefüggésrendszerbe, hanem maga az Egyház, teljes teológiai, történeti, ontológiai és jogi összetettségében. A változó szociokulturális környezet azonban nem jelenthet indokot a liturgikus könyvekben található szabályozáson kívüli szabadságkeresésre, ez ugyanis nem a liturgikus szimbólumrendszer kiteljesedéséhez vezetne, hanem a szabadságot megjelenítő lehetőségrendszer kánonjogi céljával ellentétes irányba mutatna: eltorzítaná a liturgia emberhez igazított anabázisának *változhatatlan* karakterét.

A népi jámborság a maga szimbolikus és expresszív értékeivel olyan összefüggéseket nyújthat az egyház számára, amelyek segíthetnek a liturgia inkulturációs folyamatában és előmozdíthatja az alkotás dinamizmusát.¹ A népi jámborság és a legitim liturgikus kultusz kapcsolatában veszélyként megjelenő egyensúlyvesztés és bizonyos feszültségek feloldásának lehetőségét a *liturgikus képzés* adhatja meg. Ez a képzési probléma témájában a következő fejezethez kapcsolódik.

A 3. fejezet („*A liturgikus jog által meghatározott feladatok és hatáskörök az Egyház tanító feladatában*”) a krisztushívői aktivitásra épülő kultikus és tanbeli egységet, a liturgikus cselekmény hatását és a jogi szabályozás kölcsönhatását fogalmazza meg a „*lex orandi, lex credendi*” alapelv megóvása érdekében; mely szükségessé teszi a liturgia alkotó spontaneitásának korlátozását a jogon keresztül, amennyiben az a cél, hogy a liturgia és a belőle táplálkozó értékek az egész Egyház, így a lelkek üdvösségét szolgálják. A liturgikus jog ezt a célt az *Egyház tanító feladatát* is értelmezve, abba szervesen bekapcsolódva, a tanítói feladat kánonjogi eszközrendszerét saját módszere felhasználásával éri el.

A liturgikus cselekmények gyökerét megjelenítő egyházi hagyomány a formai statikus valamint dinamikus eszközelemrendszer felszínre kerülésével olyan valódi és hittartalomban gazdag tanítást hordoz, amely az egyház tanítói feladatában nem szigetelődik el a krisztushívők által megértett, a hitérzék segítségével elsajátított hitigazságoktól, ugyanakkor nem különbözik az egyház tanítói tekintélyével hirdetett dogmatikus szerkezetű igazságghalmaz, tanítói tekintélymetódus által rögzített formájától. A liturgikus jog *védelmi* szabályai a liturgia dinamikus eszközelemeivel kapcsolatban mindig a „valódi liturgia”

megvalósulását és azt a krisztushívői alapjogot szolgálják, mely érvényesíteni kívánja az autentikus liturgikus eseményben való részvételt. Ez a részvételi lehetőség a II. Vatikáni Zsinat liturgikus megújulása szellemében, célirányos, kánonjogi karaktert és módszert is alkalmazó liturgikus képzéssel valósulhat meg. Az egyház tanítói feladata arra irányul, hogy a kinyilatkoztatás hittartalmát szembesítse a konkrét emberi hittudattal. Ebben a feladatban a célösszefüggés szerinti szükség alapján eszközöket alkalmaz, hogy képes legyen a hittartalom és a hittudat egyesítésére. A hittartalom és a hittudat egyesítése a hit közvetítése, melynek a liturgia-eseményt megvilágító és dialogikus misztériumjellegét a cselekmények magyarázatán keresztül érvényesítő *liturgikus képzés* az eszköze.

A liturgikus *nevelés* alapirányait és funkcióit meghatározó résztémában a zsinati misztériumteológia háttérstruktúrája érvényesül, amennyiben a tudatos és cselekvő részvételbe történő bevezetés alapfeltételeként és jogtárgyi indokaként a keresztség szentségében történő részesedést nevezi meg jogot keletkeztető mozzanatként. Ez a gondolatmenet vezet vissza a liturgikus konstitúció által meghatározott teológiai reflexiót igénylő krisztushívői *kötelesség és jog* összefüggéseit megjelenítő szemlélethez, amely a liturgikus nevelést meghatározó és bevezető konstitutív norma kiindulópontja. A liturgikus cselekmények összetettségét kánonjogi és funkcionális formában egyaránt megjelenítő szövegforrások a liturgikus könyvek, melyek a liturgikus nevelés gyakorlati és elméleti eszközeként alapvetően meghatározzák a liturgiáról szóló ismeretközlés tartalmát, ezzel a liturgikus nevelés anyaga és a liturgikus jogforrás egyetlen törvényhozói aktus eredményeként értelmezhető, ami a liturgia és az egyház tanítói feladata közötti összefüggést jeleníti meg.

Bizonyos liturgikus témák nem érthetők meg a vonatkozó kánonjogi ismeretek nélkül. Az alapvető liturgikus cselekmények belső rendjét ugyanúgy a kánonjog határozza meg, mint a kiszolgáltatás személyi és tárgyi feltételeit. A kánonjogi oktatás egyik liturgiatudományhoz rendelt feladata, az ismeretközlés alanyaival megértetni, hogy a liturgikus törvények nem más fajta szabályok, mint a kánonjog egyéb rendelkezései, hanem a kánonjog rendszerének részét képezik. Így válik érthetővé, hogy a liturgia belső rendje milyen dimenzióban kötődik az egyház konkrét és állandó ünnepléséhez, melyet senkinek sincs joga és képessége sem megszakítani vagy sajátjává téve az egyház egészétől elkülöníteni.

A liturgikus jog ebben a tevékenységben a liturgikus nevelés eszközeként képviseli és valósítja meg az egyház törvényhozói cselekvését, a liturgiatudománynak pedig eredeti feladatához visszatérve a liturgikus nevelés szolgálatában fokoznia kell az egyház kánonjogilag is meghatározott közösségi liturgiájának elsajátítására vonatkozó képességét.

IX. RESÜMEE

Die Kirche hat von Anfang an eine normative Rolle den liturgischen Bewegungen beigelegt, ja die liturgischen Texte, Geste, Mittelbenutzung wurden als einen theologischen Ort erklärt, also in einem ganz bedeutenden Fall wurden diese geändert. Diese Anlässe wurden an die höchsten, gesetzgebender Stellen besprochen. In den Akten und Kanon des ersten ökumenischen Konzils finden wir eher Normen, die mit den liturgischen Rechten in Verbindung sind. In diesen werden genau bestimmt, welcher Teil der liturgischen Rechten zu dem Kreis der direkten und indirekten Gottesfügung gehören.

Die Verteidigungsaufgabe des mit der Liturgie in Verbindung stehenden Rechts betrifft in erste Reihe die Integrität des Glaubens. Diese Verbindung mit der Glaube verfasst der 1. Abschnitt der Arbeit („Die Ursache und kanonrechtliche Möglichkeit der liturgischen Erneuerung“) da die Christen mit dem liturgischen Rechts im ersten Schritt erst dann gegenüberstehen, wenn eine vermeintliche oder wirkliche Änderung oder Erneuerung einer liturgischen Handeln braucht. Die gute Antwort auf diese Frage ist, dass die Liturgie nicht ein eigenmächtiger Handeln der Kirche ist, sondern ein von Christus stammende und der Kirche übertragender Handeln, der verlangt, dass eigensinnig niemand die Rechte berühren kann. Die zwei Pole des mit dem Thema verbundenen Spannungsfelds ist die Freiheit der Spontaneität und die Einhaltung der vorgeschriebenen Ordnung. In der lateinischen Kirche gibt es ein deutlich umgeschriebenes Wirkungsfeld, das die Spontaneität mit den Rechtsansprüchen der liturgischen Regeln beschränkt.

Im liturgischen Leben der Kirche fordert ein zum liturgischen Handeln dazugehörendes, inneres Verhalten der Christen, dass sie der vom Wesen der Liturgie stammenden Rechtswirklichkeit entdecken und unterstellen müssen. Die mit dem liturgischen Phänomen in Verbindung stehenden sachlichen und persönlichen Relationen regt die Frage nach dem kanonrechtlichen Charakter der änderungsunterstellten Regeln an.

Das Kirchenrecht neben seiner Zuständigkeit und seiner authentischen, rechtsgeberischen Fähigkeit beschäftigt sich nicht in einem bestimmten Form mit der Änderung der liturgischen Formen, dennoch beinhaltet die wesentliche Grundmethode inbegriffen. In dieser Aufgabenbezeichnung ist als wichtige Element erklärlich, dass der Gesetzgeber im Kirchenrecht und nicht in einem ähnlichen Gesetzgeberstelle die wichtige Aufgabenbezeichnung der Liturgie gestellt hat. Nach dieser macht die Kirche die Handlungsaufgaben durch die Liturgie. Die vom Kirchenrechts erkannte Aufgabe der eigenen

(einer der Wichtigste) Aufgabe der Kirche können wir nicht mehr als ein Rechtsregel bestimmend, durch pastoraltheologischen Meinungen frei gestalteten eigenartig ein rechtlich konkretisierte Wirklichkeit der vom Rechtsgeber genau und bestimmten Themen leistenden Aufgaben betrachten, die weder förmlich noch nach anderen pastoralen Hinsicht wegen fehlenden, entsprechenden rechtlichen Kompetenz ändern kann. Nach der Kirchenrecht müssen alle liturgische Änderungen rechtlich sein, also die bestimmten, bezeichneten über einen Daueraufgabenbereich verfügenden Personen bestimmen die Grundelemente aufgrund entsprechenden, liturgischen, durch die wichtigen Hinsichten der Liturgie bestimmten wirklichen und erforderlichen Anlässen, nur laut dieser möglich ist, im Form durch die Kirche genehmigten mit der Zeit weniger geeigneten liturgischen Handeln verändern.

Im Spiegel der Zusammenhang der ekklesiologischen Grundmeinungen und der *Inteiorisatio* und der *Participatio actuosa* prüft die Arbeit ausgehend von theoretischen Hintergründen die richtige Rollenverteilung, dass die Vorschriften der Konzilprinzipien durch welche kanonrechtlichen Verpflichtungen und Rechte bezüglich der Erneuerung, Änderung und Regeln entstehen oder mit welchen Möglichkeiten, Verpflichtungen und Rechte verwirklichen kann. Nicht nur im Interesse der in der Liturgie (und in der ganzen Kirche) vermeindenden Anarchie, sondern auch erfolgend der Rechtsstruktur der Kirche kann man die liturgische Rechte auf einem entsprechenden, betroffenen Niveau mit möglichen, ausschliesslichen Rechtskraft, durch authentisch, innere Gesetzmässigkeiten der Liturgie verfassen.

Dieses Grundprinzip, das die Rechtsregelung erfordert, führt uns zum 2. Abschnitt („Liturgie als rechtlich bestimmte Gemeindehandeln der Kirche“). Die der Aufbewahrung der Identität der Liturgie dienenden – die die Erneuerung der Liturgie verwirklichen – Rechte stellen im Vordergrund die Gemeindeart der Liturgie, die eine deutende und verständliche Ordnung verlangt. Wahre Rechtsregeln dienen dieser Ordnung, deren Analyse und Einhaltung, wiedmend einer besonderen Beachtung der Feiergemeinschaft, kommen zur Verwirklichung der einer kanonrechtlich geordneten, kreativen Freiheit, der eine aktive Einschaltung allen Beteiligten voraussetzt. In diesem Abschnitt prüfen wir aufgrund der Grundfragen des 1. Abschnittes – „die Ursache und kanonrechtliche Möglichkeit der liturgischen Erneuerung“ – das liturgischen Gemeindeverhalten und die liturgischen Handeln, entsprechend der durch liturgische Konstitutionen bestimmten Prüfregele, also neben kanonrechtlichen Forschungsmethoden werden theologische – in diesem Fall ausgezeichnet dogmatische, ekklesiologische – geschichtliche und pastorale Ansicht berücksichtigt.

Bei der kontextualen und textsituativen Analyse der liturgischen Konstitution wurden die Rechtslinien der von den desakralen Bewegungen nach dem II. Vatikanum aufgeworfenen Gedankenfolgen erwähnt. In der Perspektive der Entstehen des Textes war erforderlich der Ausdruck der hierarchischen Dimension der Gemeinhandeln, und wegen der Erklärungssituation war auch wichtig die Betonung der hierarchischen Charakter, wenn wir unser Prüfthemen ausdrücklich in einem aufgrund kanonrechtliche, also die Gemeindenormen aufgrund hierarchisch geordneten Rechtsquellen befindlichen Normsystem einfügen.

Die liturgische Rechtsentwicklung nach dem II. Vatikanum steht nicht die Amtspriestertum gegenüber der allgemeinen Priestertum der Christen, sondern setzt zwischen sie eine gegenseitige Miteinanderverknüpfung fest. Die Mitwirkung bei den liturgischen Handeln ist deswegen nicht nur eine genaue Geltendmachung eines kanonrechtlichen, bestimmten Regelungssystems, sondern ist eine Voraussetzung einer Kenntnissnahme der Tatsache, dass die von Gott obligatorischen rechtlichen Grundansicht die Berücksichtigung der liturgischen rechtlichen Normen bestimmt, die z.B. von der Gottesdienst und Sakramentale Disziplinarkongregation mit den folgenden Worten in der Instruktion von *Varietates legitimae* bestimmt: „ Wir müssen berücksichtigen, dass die Kirche nicht vom menschlichen Willen versammelt, sondern Gott ruft im Namen des Heiligen Geists zusammen und seine kostenlose Einladung wird von der Glaube beantwortet.“ Ausser der Kirchenrechts spiegeln die liturgische Rechtsquellen die dargestellten Konsequenzen der mässigen, rationalen und als spirituiert reich und kreative Freiheit der römischen Liturgie im Zusammenhang mit den eventuellen Aufgabenmöglichkeiten und zur Geltendmachung der liturgischen Diensten.

Die im Kanonrechtssystem vorgeschriebenen Regelung für Verteidigung der Liturgie bedeutet die Beschützung der Kirchenrechte, da im liturgischen Handeln macht die Gemeinregelung der Gemeindedimension der Kirche folgend einer einheitlich Charakterisierte und von öffentliche Gepräge nicht nur im gegebenen Situationszusammenhang die vom Gesetzgeber betreffenden abgeleiteten im liturgischen Recht erscheinenden Regierungsmacht, sondern im Folge von allgemeinen ausgedehnten alle liturgischen Handeln. Für die Rechte die von der Kirche angekündigt wurden, gelten, dass sich nach der vom Gesetzgeber vorgeschriebenen Regelungen alle Leute richten müssen, wenn dann, wenn den grössten Teil der liturgischen Handeln bestimmte „Freiheit“ bezeichnet. Diese Freiheit muss dem Hauptziel der Kanonrecht dienen und das Urteil des Menschen macht immer die normative Umgebung der Kirche gläubig. Die Freiheit gilt auch in den liturgischen Büchern, aber in von Büchern bestimmten Rahmen. In der Arbeit wird die Frage

der erwähnten Freiheit verfasst, dass die Liturgie als ein gemeinsamer und öffentlicher Gottesdienst der Kirche ist und wird eine Gemeindeakt mit der Hilfe der rechtlichen Mittelsystem aufgrund einer sakralen Rechtsregelung der Kirche. Diese Handlungssystem wird von eigenartigen, kanonrechtlichen Strukturen geregelt, die auf 3 Ebenen den legitimen Form des öffentlichen Gottesdienstes verfasst: 1.) Kirchenrecht und die Regelung der liturgischen Konsitutio 2.) die speziellen Regeln des Apostolischen Heiligenstuhls 3.) die Möglichkeiten der regionale Rechtsgebung.

Im 2. Abschnitt wird ein volksliturgisches Rechtsproblem aufgeworfen, das ein kultureller Charakter in einer extrakodierten Schicht der eigenartigen kanonrechtlichen Strukturen erscheinenden Freiheitserklärung vertritt. Das liturgische Handeln ist der Zentralakt der Kirche, der sein wichtigsten Zweck erscheinen lässt. Wenn die Adaptation der Liturgie passiert, nicht nur der liturgische Handeln passt sich dem soziokulturellen spezial bestimmten anthropologische Zusammenhangssystem, sondern der Kirche selbst, in ihrer völligen, theologischen, ontologischen und rechtlichen Zusammengesetztheit. Die veränderte soziokulturelle Umgebung kann dennoch keine Ursache für die Freiheitssuche ausser der in den liturgischen Büchern befindeten Regeln, dies würde nicht zur Ausdehnung des liturgischen Symbolsystems führen, sondern würde in einer entgegengesetzter Richtung des freiheiterscheinenden Möglichkeitsystem des kanonrechtlichen Ziels zeigen: würde die Liturgie des unverhinderten Charakters der nach der Menschen gerichteten Anabase entstellen.

Die Volksfrömmigkeit kann mit seinen symbolischen und expressiven Werten für die Kirche solchen Zusammenhängen dienen, die im inkulturellen Prozess der Liturgie eine Hilfe leisten und die Schaffungsdynamismus fördern können. Im Zusammenhang der Volksfrömmigkeit und legitime, liturgische Kult kann die liturgische Ausbildung nur die Möglichkeit eine als Gefahr erscheinenden Gleichgewichtverlor und bestimmte Auflösung der Spannung angeben. Diese ist im Theme des Ausbildungsproblems mit dem folgenden Abschnitt verbunden.

Der 3. Abschnitt („Die vom liturgischen Recht bestimmten Aufgaben und Zuständigkeiten in der Lehraufgabe der Kirche“) verfasst die auf Aktivität der Christen gebauten kultische und Lehreinheit, die Wirkung des liturgischen Handelns und die Wechselwirkung der Rechtsregeln im Interesse der Bewahrung des „lex orandi, lex credendi“ Grundsatzes; dies erfordert die Beschränkung der schaffenden Spontaneität der Liturgie durch das Recht, wenn das Ziel ist, dass die Liturgie und von dieser ernährenden Werte der ganzen Kirche und so die Seeligkeit der Seele dienen. Das liturgische Recht erreicht diesen Zweck

mit der Erklärung der Lehraufgabe der Kirche, ist mit dieser organisch verbunden und erreicht mit der Verwendung der eigenen Methode des kanonrechtlichen Mittelsystem der Lehraufgabe.

Die die Wurzel dargestellte kirchliche Tradition der liturgischen Handeln trägt mit einem formstatischen und dynamischen Mittelelementensystem eine wirkliche und in Glaubensinhalt reiche Lehre, die sich mit der Lehraufgabe der Kirche nicht von Christen verstanden, mit dem Hilfe des Glaubengefühls angenommenen Glaubensrechten isoliert, aber weicht nicht vom Form befestigten durch die Kirche gelehrte dynamisch aufgebaute Wahrheitshaufen, Lehrmethode ab. Die Verteidigungsregel des liturgischen Rechts im Zusammenhang der dynamischen Mittelelemente der Liturgie dienen immer der Verwirklichung der „wahre“ Liturgie und dem Grundrecht der Christen, das die Teilnahme an dem authentischen, liturgischen Ereignis durchsetzen möchte. Diese Teilnahme kann im Geist der Erneuerung laut II. Vatikanum mit einem zielsetzenden, kanonrechtlichen Charakter und Methode verwendete liturgische Ausbildung verwirklichen. Die Lehraufgabe der Kirche richtet danach, dass den Glaubensinhalt der Revelation mit dem konkreten menschlichen Glaubensbewusstsein konfrontiert. In dieser Aufgabe werden aufgrund des Zielzusammenhangs solche Mittel verwendet, nur zu der Vereinigung des Glaubensinhaltes und Glaubensbewusstseines fähig zu sein. Die Vereinigung des Glaubensinhaltes und Glaubensbewusstseines ist eine Übertragung des Glaubens, dessen Mittel eine liturgische Ausbildung ist, deren Liturgieereignis erleuchtende und dialogische Mysterium durch die Erklärung des Handelns zur Geltend macht.

In den Grundlinien und Funktionen bestimmenden Teilnahme der liturgischen Erziehung macht der Hintergrundstruktur der konzilischen Mysteriumtheologie geltend, wenn die Beteiligung in der Taufe als Rechtenstandenen Momente und als Grundlage und Rechtsanlass einer Bewussten und handelnden Teilnahme erkennt. Diese Gedankenfolge führt auf einer durch die liturgische Konstitution bestimmten theologischen Reflexivität verlangene, im Zusammenhang mit der Verpflichtungen und Rechte der Christen stehenden Ansicht, die ein Ausgangspunkt zur Konstitutiven Normen ist, die die liturgische Erziehung bestimmt und einführt. Die liturgische Bücher sind solche Textquellen, die die Zusammengesetztheit der liturgischen Handeln in kanonrechtlichen und funktionalen Form erscheinen, die als theoretische und praktische Mittel der liturgischen Erziehung den Inhalt der Information über die Liturgie grundsätzlich bezeichnen, damit kann man das Material der liturgischen Erziehung und die liturgische Rechtsquelle als ein Ergebnis des rechtsgebenden

Akts verstehen, das die Zusammenhang zwischen der Liturgie und der Aufgabe der Lehrkirche darstellt.

Bestimmte liturgische Themen kann man nicht ohne Kenntnisse der bezügliche Kanonrechte verstehen. Die innere Ordnung des grundsätzlichen liturgischen Handelns bestimmt auch das Kanonrecht als auch die persönliche und Mittelbedingungen der Übertragung. Die Aufgabe der Kanonrechtslehre, die zur Liturgiewissenschaft gehört, ist mit den Personen der Kenntnismitteilung zu verstehen, dass die liturgische Bücher keine andere Regeln als sonstige Anordnungen der Kanonrechts sind, sondern ein Teil des Kanonrechts sind. So ist zu verstehen, dass die innere Ordnung der Liturgie in welcher Dimension mit konkreten und ständigen Feiern der Kirche verbunden ist. Niemand hat kein Recht und Fähigkeit diese unterbrechen oder als eigene von der ganzen Kirche trennen.

Das liturgische Recht vertritt und verwirklicht in dieser Fähigkeit das Gesetzgeberhandeln der Kirche als ein Mittel der liturgischen Erziehung. Die Liturgiewissenschaft muss zu ihrer originellen Aufgabe zurückkehren, und muss im Dienst der liturgischen Erziehung die Fähigkeit der von der kanonrecht bestimmten Gemeindeliturgie bezüglich der Aneignung erhöhen.